Princeton Theological Seminary Libraries
1 1012 01236 6888

DATE DUE

[redacted]

GAYLORD PRINTED IN U.S.A.

מסכת תענית

Talmud. Mo'ed. Ta'anith.

PUBLICATIONS OF THE AMERICAN ACADEMY FOR JEWISH RESEARCH

VOL. I

LIBRARY OF PRINCETON
APR 30 1940
THEOLOGICAL SEMINARY

THE TREATISE TA'ANIT

OF THE

BABYLONIAN TALMUD

CRITICALLY EDITED ON THE BASIS OF TWENTY-FOUR MANUSCRIPTS, QUOTATIONS BY OLD AUTHORITIES AND EARLY EDITIONS, AND PROVIDED WITH NOTES CONTAINING THE CRITICAL APPARATUS AS WELL AS DISCUSSIONS AND EXPLANATIONS OF THE TEXT

BY

HENRY MALTER, Ph. D.

LATE PROFESSOR OF RABBINICAL LITERATURE AT DROPSIE COLLEGE

NEW YORK
THE AMERICAN ACADEMY FOR JEWISH RESEARCH
1930

כתבי האקדמיה האמרקנית למדעי היהדות

כרך א

מסכת תענית

מן

תלמוד בבלי

הוצאה מדויקת על פי עשרים וארבעה כתבי־יד ועל פי נוסחאות הראשונים והוצאות עתיקות
עם מראה מקומות והערות המכילות חלופי נוסחאות והרבה באורים ופרושים

מאת

הרב צבי דוקטור מלטער ז"ל

שהיה פרופיסור לספרות התלמודית בדרופסי קוליג

נוירק

האקדמיה האמרקנית למדעי היהדות

תר"ץ

Copyright 1930 by
THE AMERICAN ACADEMY FOR JEWISH RESEARCH

PRINTED AND FOR SALE BY
THE JEWISH PUBLICATION SOCIETY OF AMERICA,
PHILADELPHIA, PA.

מעין הקדמה

המנוח ר' צבי דוקטור מלטער אחד ממיסדי האקדמיה האמרקנית למדעי היהדות הקדיש שנותיו האחרונות להוצאה בקרתית של מסכת תענית שתשתמש דוגמה להוצאה מדויקת של כל התלמוד, זאת אומרת הוצאה המיוסדת על השואה מפורטת של כל כתבי־היד, ההוצאות העתיקות ונוסחאות הראשונים. התמכרותו לעבודה זו היתה כל כך עזה שלא מנע עצמו ממנה גם במחלתו האחרונה עד שנוכל לומר עליו, אדם כי ימות באהל, שלא מש מאהלה של תורה עד שבא המות עליו ושקעה שמשו שלא בזמנו, לדאבון לב ידידיו ולב כל חכמי ישראל.

ההוצאה הקטנה *editio minor* של מסכת תענית עוד זכה המנוח לראותה בדפוס ואף שלא יצאה לאור אלא כשנתים לאחר מותו על ידי החברה היהודית להוצאת ספרים אשר באמריקה*. במבוא להוצאה זו עמוד מ"ד הוא מזכיר ההוצאה הגדולה *editio major* של מסכת זו שיש בידו. בין כתבי־היד שלו נמצאה אחרי פטירתו הוצאה זו מוכנת ומזומנת להמסר לבית הדפוס, ואולם חבל על דאבדין ולא משתכחין אלה ההוספות שהיה בדעתו– ויש מהן שכבר הוציא מחשבתו לפעל–להוסיף על גוף ספרו. גם בהערותיו לההוצאה הגדולה הוא מזכיר בכמה מקומות ההוספות לספרו, אבל למרות כל הדרישות וחקירות לא עלתה ביד האקדמיה למצוא אפילו אחת מהן.

גוף הנוסח, המראה מקומות וההערות הם יוצאים לאור פה כמו שיצאו מתחת ידי המחבר חוץ ממקומות אחדים שטעיות סופר היו בולטות לעיין. וראינו להוסיף תרגום עברי של החלק היותר גדול של המבוא האנגלי לההוצאה הקטנה כדי שיעמוד הקורא על טיבה של הוצאה זו, סימני כתבי־היד ושל שאר מקורות שעליהם הוסדה ההוצאה, רשימה של ראשי תבות ומפתח השמות.

הוצאה בקרתית של נוסח התלמוד היא עבודה ענקית, וביחוד אחרי שעדין אין בידנו שיטה מדעית המולכת דרך ישר להוצאה כעין זו, וההוצאה של מסכת תענית היא רק דוגמה קטנה ממנה. ואולם בין אם נקבל שיטתו של דר' מלטער ובין אם לא נקבלה זכור לטוב הוא על שהתחיל במפעל גדול כזה ונקוה אשר על ידי עבודתו זו יתעוררו חכמי ישראל להגדיל תורה ולהאדירה לתת בים התלמוד דרך ובמים עזים נתיבה.

לוי גינצבורג, יושב ראש של האקדמיה

יום ג' כ"ח סיון, נוירק

* מסכת תענית מן תלמוד בבלי הוגהה על פי כתבי יד שונים והוצאות עתיקות ונעתקה לשפת אנגלית על ידי צבי מלטער מורה ספרות התלמודית בדרופסי קולינ, פילאדעלפיא תרפ"ח.

מבוא

בנוהג שבעולם כשאדם כותב מבוא לאחת ממסכתות התלמוד עליו לתת תחלה ציור מקיף וכולל מן התלמוד בכלל, כי איך שיביט על נושא חקירתו המיוחד הרי ימצא אותו כרוך ומסובך בסבך שאלות ואבעיות יותר כוללות ומקיפות את כל הספרות התלמודית. ובכל זאת יסלח לי הקורא אם אשתמט מחובה זו. ברור לי שנסיון חדש במקצוע זה לא יוביל לתוצאות חדשות, ולהפך יכביד את התפקיד המיוחד ששמתי לי למטרה בספר זה. יש מבואות לתלמוד ומאמרי מחקר רבים על תכונתו ואפיו בשפת עבר ובשפות החדשות, והם מבארים את הענין יפה כפי שאפשר לבאר אותו עפ״י טיבו וטבעו.* דבר אחד נחוץ היום: הוצאה בקרתית של נוסח התלמוד המיוסדת על השואה מפורטת של כל כתבי־היד וההוצאות הקדומות של התלמוד, המשנה, התוספתא, מדרשי ההלכה והאגדה, הירושלמי, והמסכתות הקטנות; הוצאה המתבססת ג״כ על בחינה זהירה של קטעים מהתלמוד ומאמרים בודדים ממנו שנצטברו בספרות הרבנית הכבירה מימות הגאונים והלאה, וגם בחינה זו צריכה להוָסד על כתבי־יד ככל האפשר.

הקורא התם יתפלא שלמרות גלגולי התלמוד והרפתקאותיו בארצות ודורות רבים שום נסיון לא נעשה עוד לפרסם גם דף אחד ממנו עפ״י השטה הנקובה למעלה. לפני המצאת הדפוס עשו תלמידי חכמים של תקופות שונות שנוים והגהות בשולי הגליון או בין השיטין של טפוסיהם, על יסוד ראיה פנימית או השואה עם כתב־יד אחר שהוחזק נאמן יותר. דוגמאות מעין אלה ידועות לכל צורבא מרבנן מפירוש רש״י ומחבורים אחרים, ואין צורך לדון עליהן פה. לפעמים קרובות הערות ונוסחאות כאלה או גם באורים ופירושים נכנסו לתוך גוף הכתב ויהיו לחלק עקרי ויסודי ממנו, עד שאי אפשר עוד להכיר אותם בתור שנוים או הוספות. בתקופות יותר מאוחרות מפרשי התלמוד ומבקריו, כמו ר׳ שלמה בן יחיאל לוריא (ר״ע–של״ד), ר׳ שמואל ב״ר יהודה אידלש (שט״ו–שצ״ב) ועוד, הכניסו בחבוריהם הגדולים על התלמוד אלפי הגהות נוסחאיות, אשר במרוצת הזמן, ביחוד אלה של ר״ש לוריא, נשתלבו ונתמזגו בתוך גוף התלמוד בעטים של מדפיסים שאינם דייקנים. חכמים אחרים בשדה התלמוד, כמו ר׳ יואל שמואל סירקים (שכ״א–ת׳), ר׳ ישעיה (פיק) ברלין (תע״ט–תקנ״ט), ר׳ אליהו הגאון מווילנא (תפ״ב–תקנ״ח), שהם מן היותר מפורסמים, חברו ספרים מיוחדים הידועים בשם „הגהות״, זאת אומרת הערות של בקורת ותקונים לתלמוד. ההגהות האלה ועוד הערות וציונים של מחברים יותר מאוחרים (כמו, למשל, ר׳ צבי הירש חיות, ר׳ שמואל שטראשון) נדפסות במהדורות שונות של התלמוד בשולי הגליון או בסוף המסכתות, ולפי דעתי לא השפיעו על גוף הכתב. יש מן המחברים האלה, כמו ר״י סירקים

*מבואות: הרמאן ל. שטראק, Einleitung in Talmud und Midraš, מהדורה חמישית, מינכען 1921; מ. מיעלצינר, Introduction to the Talmud, מהדורה שנית, ניויורק 1908. מאמרים: עמנואל דייטש, The Talmud, סריה מיוחדת של החברה היהודית להוצאת ספרים אשר באמיריקה, נומר 3, פילדלפיא 1893; ארסן דרמשטטר, The Talmud, נעתק מצרפתית ע״י הנריעטא סצולד, פילדלפיא 1897; ש. שכטר, בכרך הנספח למלון הביבלי של היסטינגס, 1912, עמ׳ נ״ז–ס״ו; הנ״ל Studies in Judaism, סריה שלישית, פילדלפיא 1924, עמ׳ קמ״ג–ר״ל (ראה שם עמ׳ רצ״א); זאב באכער, אנציקלופדיא יהודית–אנגלית, כרך י״ב, עמ׳ א׳–כ׳, מקום נמצאת ביבליוגרפיא יותר מפורטת.

והגאון מווילנא, אשר שאבו את שינויי הנוסחאות שלהם מכתבי־יד שאינם עוד במציאות, ומי שהוא מכין הוצאה בקרתית של נוסח התלמוד צריך לבדוק היטב ולנפות יפה את החומר הגדול שנצטבר בהערותיהם. מאליו מובן שעליו להשתמש ג"כ בכתבי מחברים חדשים העוסקים בבקורת נוסחאות של התלמוד, אשר רבים מהם מפוזרים בעתונים עבריים ואשכנזיים.

עולה על כלם בערכו הרב ובמובן ידוע יוצר תקופה חדשה במקצוע הבקורת הנוסחאית הוא החבור הגדול „דקדוקי סופרים" מאת ר' רפאל נתן נטע ראבינאוויטץ בששה עשר כרכים (מינכען תרכ"ח–פרעמישלא תרנ"ז). זאת היא הפעם הראשונה בתולדות התלמוד שהנוסח המקובל נערך לכל פרטיו ודקדוקיו מול כתב־יד מינכען המפורסם וכתבי־יד אחרים וגם מהדורות חשובות ויקרות־המציאות של המשנה והתלמוד, וכל שנויי נוסחאות וגירסאות נרשמו בסדר טוב והגון. בהערותיו הרחבות על החמר של כתבי־היד, המראות את בקיאותו הגדולה של המחבר בכל מלוא רוחב הספרות העברית המקובלת, הוא משתדל לתת בכל פעם ופעם את טעם חשיבותם ורצויותם של שנויי הנוסחאות לעומת הגירסאות המקובלות שאינן מתקבלות על הדעת, וע"י זה הניח את היסוד להוצאת תלמוד מדעית ובקרתית. לדאבון לבנו עבד ככה רק כשני שלישים של התלמוד, יען כי חרמש המות קטפהו בעודו באבו ושם קץ לעבודתו העיונית בהיותו רק בן חמשים ושלש (בשנת תרמ"ח).

למעלה נתתי סקירה קצרה על החומר שצריך להשתמש בו בהוצאת תלמוד בקרתית. הוצאה של כל התלמוד אשר תתחשב עם כל החומר הרב הזה המפוזר במאות כתבי־יד וספרים נדפסים אפשר שתתגשם רק ע"י חברה מאורגנת של תלמידי חכמים ומלומדים מנוסים אשר לא רק תורתם התלמודית בידם כי גם בקיאים הם בדקדוק השפה העברית והארמית ויש להם חוש בלשני דק ושנון, אשר סוף סוף הוא המורה־דרך היותר טוב בסבך הגירסאות המתנגדות והמסכסכות. לעת עתה אין תקוה ליסוד חברה כזאת, אבל העובדא הזאת איננה צריכה לעצור אותנו מעשות התחלה בדרך זה. אפשר שאחרים יבואו וימלאו אחרנו. עד הנה כמעט כל העבודה בשדה הספרות העברית נעשתה על ידי אנשים יחידים, אף כי לפעמים קרובות היתה עבודה כזו מפתיעה בגדלה.

ההוצאה הזאת של אחת ממסכתות התלמוד הוא הנסיון הראשון בדרך שהתויתי למעלה. בחרתי במסכת תענית עפ"י עצתו של ר' שניאור ז' פרופ' שעכטער זצ"ל, משום ערכה הרב בתור מקור להיסטוריה, ליטורגיה, פולקלור של היהודים, ועוד ענינים כמו אלה. אזכיר רק את הציורים המפורטים של תעניות צבור לרגלי פורעניות לאומיות ותפלות הקהל הכרוכות בהן (דף י"ד והלאה); המשא ומתן על יום נקנור ויום טורינוס ביחס אל מגלת תענית (דף י"ח, ב' והלאה); הידיעות המפורטות על דבר מקור המשמרות והמעמדות, זאת אומרת מחלקות הכהנים הלוים והישראלים (ראה ההערות לדף ט"ו, א' וב'), אשר תפלותיהם בבית המקדש בירושלים ובעיירות ארץ ישראל היו היסוד להתפתחות בתי הכנסיות והתפלות של היום; הספור המענין על דבר מוצאו של קרבן עצים (דף כ"ח, א'), אשר לפי דעתי איננו נמצא במקום אחר בכל הספרות התלמודית; הפרטים התולדותיים והאגדיים ביחס לחורבן הבית הראשון והשני (דף כ"ו, כ"ח ב') ולמנהגי ההתאהבות והאירוסים בארץ ישראל העתיקה (דף כ"ו, ב' ול', ב'–ל"א, א'). מלבד זאת אין מסכת אחרת בתלמוד המכילה

מספר רב כזה של אגדות יפות על חייהם ומעשיהם של חסידי ישראל של העבר כמו מסכת תענית (דף י"ט, א'-כ"ה, ב'). למרות צורתן המזרחית המיוחדת של האגדות האלה– בקראנו אותן מבלי משים עולים על זכרוננו „אלף לילות ולילה" של הערבים–אפשר לכל איש להכיר את הלקח המוסרי שהן משננות ולהעריץ את המעלות הטובות והזכות, את הפשטות והאצילות של האנשים שהן מציירות. לא לחנם קראו מחברים של ימי הביניים את הפרק השלישי של מסכת תענית המכיל אלה ההגדות „פרקא דחסידי". גם חלקי ההלכה המעטים של מסכת זו הם עפ"י רוב חפשים מן הפלפול הדק והחריף המיוחד להלכה. נראה איפוא שטוב עשיתי לבחור במסכת זו בתור דוגמא להוצאה בקרתית של התלמוד.

והנה עלי לתת דין וחשבון מכתבי־היד שהשתמשתי בהם והשיטה שהתויתי לי בהכשרת גוף הכתב. השתמשתי בכל כתבי־היד של מסכת תענית, שלמים וחסרים, אשר יודעים אנחנו כעת ע"ד מציאותם באוצרי־ספרים אירופיים ואמריקאים, הן צבוריים והן פרטיים. והנני נותן בזה תאור קצר של עשרים ואחד כתבי־יד, מסודרים בסדר אלפביתי אשר על פיו ציינתי אותם בחלק הבקורת הנוסחאית:

1. כתבי־יד שלמים:

א (=אוכספורד). כתב־יד אוכספורד, נומר 366 (נייבויער, קטלוג של כתבי־יד עבריים באוצר הספרים הבודליאני), כתוב באותיות מזרחיות קטנות ומרובעות ובאופן יפה; הנוסח הוא מדויק מאוד אף כי איננו חפשי כולו מחסרות ויתרות; פוליו, שני עמודים לכל צד. תאור מפורט של כתב־יד זה נמצא אצל ראבינאוויטץ בחבורו הנזכר לעיל, מבוא לכרך רביעי, צד ו'; לפי דבריו נכתב במאה האחת עשרה או השתים עשרה; ראה שם, כרך ראשון, צד ע"ח וכו'.

ב. כתב־יד מינכען, נומר 140, 141 (שטיינשניידער, כתבי־יד עבריים של אוצר־הספרים הממלכתי במינכען), אשר הצלמתי בהיותי במינכען בקיץ של שנת 1921; קלף, פוליו, אותיות יפות גדולות ומרובעות; נכתב בצרפת או באשכנז, ולפי דעתו של ראבינאוויטץ, כרך ראשון, צד ל"ז, נכתב במאה השתים עשרה, אך שטיינשניידער סובר (בסימן שאלה) שנכתב בתחלת המאה החמש עשרה. ביחס לכתבי־יד אחרים של מסכת תענית הכתב־יד הזה הוא היותר מוגה ומדויק. בשולי הגליון נמצאות הערות והגהות מיד אחרת. על פי ראבינאוויטץ הכתב־יד הזה מסומן „כ"י ב (זאת אומרת הכתב־יד השני, בהבדל מכתב־יד אחר במינכען, המסומן להלן בסימן מ, שהיה היסוד לעבודתו), ומשום חשש שבוש ובלבול אחזתי גם אני בסימן זה.

ל (=לונדון). כתב־יד במוזיום הבריטי בלונדון (ג. מרגוליות, קטלוג של כתבי־יד עבריים ושומרוניים במוזיום הבריטי, כרך שני, לונדון 1905, דף נ"ג, נומר 8, 400), גדלו י"א על ט' בערך, ל"ה–ל"ז שורות לעמוד; אותיות ספרד מרובעות, כתב גרוע, מטושטש לפעמים קרובות וקשה לקרות; נכתב במאה השתים עשרה או השלש עשרה (לפ"ד מרגוליות בספרו הנזכר לעיל; ראבינאוויטץ, כרך רביעי, צד ז', קובע אותו בשנת ק"נ לערך); חסר בסופו, המלים האחרונות הן „אפילו משש שעות ולמטה" (דף ל' א', שורה ט"ו, של ההוצאות, לא

כ"ט ב', כפי שנאמר בספרו של ראבינאוויטץ הנזכר לעיל; אכן דף כ"ט ב' של צלומי הוא כל כך מטושטש עד שאפשר לקרות רק מלים אחדות פה ושם). בכלל זה הוא הכתב־יד היותר פגום ומשובש בין כתבי־היד השלמים, אף כי לפעמים נמצאות בו גירסאות טובות ומובחרות.

מ (=מינכען). כתב־יד מינכען, נומר 95, המפורסם בתור הכתב־יד היחיד המכיל את כל התלמוד הבבלי מלבד דפים אחדים ממסכת פסחים. הכתב־יד הזה יצא לאור בדמות מגודלת ע"י הפרופיסור הרמן ל. שטראק, ליידען תרע"ב; ראה את התאור המפורט בחבורו של ראבינאוויטץ, כרך ראשון, צד כ"ז–ל"ה; שטיינשניידער בספרו הנזכר לעיל, נומר צ"ה. לפי דברי המעתיק נכתב בשנת ק"ג בארץ אשכנז. בנוגע לדיוק, הנה נופל הוא הרבה מכתב־יד א או ב, אבל עולה הוא על ל.

נ (=נוירק). כתב־יד מאוסף ספריו של אלחנן נתן אדלר מלונדון שנקנה לפני שנים אחדות ע"י בית מדרש הרבנים של אמיריקא בנוירק (נומר 84). הכרך הוא בן קמ"ב עלים וכמו הקובצים הנודעים בשם „הגדות התלמוד" (של המאה השלש עשרה או הארבע עשרה, ובהעלמת שם המחבר) ו„עין יעקב" הוא מכיל את כל האגדות של המסכתות תענית (דף א'–מ"ז א'), מגלה (מ"ז א'–פ"ב א') וחגיגה (פ"ב ב'–צ"ה ב', צ"ז א'–צ"ח ב'), וגם ערב־רב של לקוטים ממסכתות אחרות (דף צ"ו, צ"ט א'–קכ"ד, קל"ד–קמ"ב) ומשאלות־תשובות של הגאונים (קכ"ד ב'–קל"ד א'). גוף הכתב, אשר גדלו הוא ה' על ג' וחצי ויש לו י"ט שורות לעמוד, נכתב בכתב מזרחי קל ובהיר, אותיות מרובעות הנוטות מעט לכתב משופע. בתחלת מסכת חגיגה (דף פ"ב) וביתר באור בדף קכ"ד א' הסופר, יהודי פרסי שכנראה לא היה איש מלומד, אם נדון ע"פ סגנונו העברי ונקודו הארעי, מזכיר את שמו ושם אבותיו: „אליהו בן עובדיה בן אליהו בן עובדיה בן אברהם בן יהודה בן מנשה", ונותן את התאריך הזה: כ"ה באייר לשנת אלף ושבע מאות ותשעים ושש למנין שטרות, זאת אומרת אלף וארבע מאות ושמונים וחמש למנין הכללי (ה' רמ"ה לבריאת העולם). והוא מוסיף שמספר „המסכתות שבזה הנוסחה" הוא ששה, ואלה הן: סוכה, יום טוב, כפורים (הידועה בשם יומא), ושלש המסכתות הנקובות למעלה. ובכן הכתב־יד שלנו הוא באמת החלק השני של הכרך המקורי. בין הדפים א' וב' חסר עלה אחד ואפשר שני עלים (חלקי האגדה בדף ג' א'–ד' ב' של ההוצאות); חסרים גם עלה אחד אחרי דף ב' ועלה אחד אחרי דף ג' (דף ה' ב' וז' א' של ההוצאות). עלים אחדים נעדרים ג"כ במסכתות מגלה וחגיגה.

בין הלקוטים שהזכרתי למעלה יש עוד אחדים ממסכת תענית, בסך־הכל ט"ז עמודים, השייכים לחלקים שונים של המסכת: דף צ"ו ב'=הוצאות דף כ"א א' (חלק מן הספור ע"ד נחום המתחיל „מעשה"); ק' א'–ק"א א'=מהדורות י"ט ב'–כ' א' (הספור ע"ד נקדימון); קי"ג ב'=הוצאות ו' א' („ת"ר ארץ מצרים" עד „יובשני"); קי"ג ב'–קט"ז ב'=הוצאות ו' ב' (ת"ר הרי שהיה מתענה) עד י"ב א' (למפוחא דמלי זיקא); קט"ז ב'=הוצאות י"ד ב' („אר"א אין אדם חשוב רשאי" עד סוף הפרק); קט"ז ב'–קי"ז א'=הוצאות ט"ז א' („אחינו לא שק" עד „אל בשמים"); קי"ז א'=הוצאות י"ז א' („ת"ר מלך" עד „תלתין הוי"); קי"ז א' (שורה אחרונה); קי"ז ב'=הוצאות י"ז ב' („תניא ימים הללו" עד „דיופלי מרומי"); ק"מ א'=הוצאות כ"ז ב' („במה אדע כי אירשנה" עד „וי אבדה נפש"); ק"מ ב'=הוצאות ל' א'–ב' („ת"ר כל מצות" עד „שאינו מתאבל אינו רואה בשמחתה"); קמ"א א'–קמ"א ב'=הוצאות כ"ג ב'–כ"ד א' („אינקיטו כרעי דסוסיהו" עד „גבאי צדקה טשו").

נוסח הלקוטים האלה הוא העתק נכון ומדויק מן הקטעים המקבילים להם בקובץ השלם שתארתי למעלה, בלי איזו תוספת שתהיה, ואף כי הכתב נראה כמעט שונה ופחות מתוקן מן הכתב של שלש המסכתות (ומספר השורות לעמוד הוא כ"ב וכ"ג במקום י"ט), בכ"ז נראה לי שכלם נכתבו ע"י סופר אחד אשר אומנותו היתה להכין טופסים רבים של ספר אחד לעתים שונות, ומכאן ההבדל המדומה בכתב. וע"כ לא הכנסתי למדור הבקורת את הגירסאות של הלקוטים, מלבד במקומות מעטים אשר מפני טעות סופר שתי הנוסחאות אינן מתאימות זו לזו, או שחשוב היה לאשר ולחזק איזו גירסה ע"י נוסח הלקוטים. ציינתי את נוסח הלקוטים ע"י האותיות נא.

פ (=פנצי). כתב־יד של המשנה בבית מדרש הרבנים של אמיריקא בנוירק, מכיל כל סדר מועד כתוב ביד „בנימין בן יצחק בן בנימין בן שלמה בן יהודה בן בנימין פנצי בן מנחם בן יהודה בן מנחם ממשפחת ר"ם"; קלף דק; אותיות איטלקיות מרובעות; נשלם ביום הששי, ב' באייר, שנת קכ"א.

2. קטעים (עפ"י רוב מן הגניזה שבקאהירא).

1. קטע מן הגניזה, שני עלים (ארבעה עמודים), י"ז–י"ח שורות לעמוד, כתב מזרחי עתיק הנוטה לכתב משופע. עלה א'=הוצאות דף ד' ב', שורה כ"א (א"ל ר"ז לר' אסי), עד דף ה' א', שורה ה' (יום הכפורים); עלה ב'=הוצאות דף ו' א', שורה ט' (בשבעה עשר בעשרים), עד דף ו' ב', שורה ב' (משתרד*).

2. קטע מן הגניזה, שני עלים (ארבעה עמודים), י'–י"ב שורות לעמוד, כתב מזרחי רבני. עלה א'=הוצאות דף ז' ב', שורה י"ז מלמטה (אל תיקרי ישונה), עד תחתית הדף שם (אם ראית תלמיד); עלה ב'=הוצאות דף ט' ב', שורה י"ט (ומאי פורחות; המלים הקודמות „אר"י סימן למטר פורחות" נמצאות פה אחרי מאמרו של רב פפא; ראה את ההערות למקום זה), עד שורה ל"א שם (למטר שמים).

3. קטע מן הגניזה, ששה עמודים, ט"ו שורות לעמוד, כתב מזרחי מרובע (מכורך בחוברת מיוחדת עם עלים ממסכת כתובות; העלים ממסכת תענית אינם במקומם הנכון, כי העלה האחרון צריך להיות בראשית הקטע). הנוסח מתאים לזה של ההוצאות דף כ"ז ב', שורה י"ז (נואיל משולש ותור וגוזל] אמר לפניו), עד דף כ"ח א', שורה א' (רווחא), והמשנה דף כ"ו א' („פרשה גדולה" עד „כבוד השבת"), והגמרא דף כ"ח א', שורות ג'–י"ג („גמ' איבעיא להו" עד „כקורין את שמע"), ואז אותה המשנה עצמה בהמשכה („כל יום" עד „כבן עזאי"; קטועה הרבה) ואחריה הגמרא, דף כ"ח א', שורות י"ד–ט"ו (גמ' מה הפרש), ועוד הפעם המשנה (מן „זמן עצי כהנים" עד „וליום וכל מי", אבל רובה קרועה ושסועה).

4. קטע מן הגניזה, שני עלים (ארבעה עמודים), ט"ז–י"ז שורות לעמוד, הכתב דומה הרבה לזה של נומר 2, ואפשר שנכתבו ביד אחת. עלה א'=הוצאות דף ל' א', שורה ה' מלמטה (של בית רבן בטלין), עד דף ל' ב', שורה כ"א (ר' יהודה מחייב); עלה ב'=הוצאות דף ל"א א', שורה י"ד (ובת כהן גדול), עד סוף המסכת.

* אני נותן את המלים פה ולהלן כמו שהן נמצאות בכתבי־היד השונים.

כל הקטעים האלה באו ממר אלחנן נתן אדלער מלונדון אשר הואיל בטובו להלוות אותם לבית המדרש מיסוד דרופסי לצורך עבודתי, והם נמצאים כעת בבית מדרש הרבנים בנוירק. ציינתי אותם באות ה (יען כי האותיות ג׳ וד׳ משמשות בעד מקורות אחרים).

5. קטע מן המשנה, כתב־יד של בית מדרש הרבנים אשר באמעריקא, שהיה בראשונה באוסף הספרים של מאיר זולצבערגר זצ״ל (נמצא ע״י הנוסע אפרים דיינארד בגובאר, לא הרחק מדמשק), רובו מנוקד, קלף דק, של המאה האחת עשרה; מכיל יחד עם מסכתות אחרות גם את הפרק הראשון של משנת תענית (פגום מאוד בשולי הגליון מלמטה) ורובו של הפרק השני, מפסיק במלים הללו: אצל חכמים אמרו=הוצאות דף ט״ו ב׳, שורה ט׳. ציינתיו באות ז (=זולצבערגר).

6. געטינגען, אוצר הספרים של האוניברסיטה, כתב־יד עברי נומר 13: שלשה עשר עמודים בתבנית פוליו קטנה, אותיות מרובעות גדולות מאוד ויפות; נכתב בראשית המאה השלש עשרה (נגלה ע״י הפרופיסור תיאודור נעלדעקע; השווה פויל די לאגארד, Semitica, כרך ראשון, דף ס״ט וכו׳, געטינגען תרל״ח); מכיל מדף כ״ה א׳, שורה י״ג, של ההוצאות (דנישקליה מינך) עד דף ל׳ א׳, שורה י״ג (מותר ותרויהו לקולא), מקום חסר דף אחד, ומדף ל״א א׳, שורה ד׳ (שלא הסריחו) עד סוף המסכת. השגתי צלום מן הקטע החשוב הזה ע״י השתדלותם של הפרופיסור אלבוגן מברלין וביחוד של הדר. בעהרענד, רב בגעטינגען, והנני מביע להם בזה את תודתי מקרב לבי. ציינתי את הכתב־יד הזה ע״י אות ט.

7. מינכען, כתב־יד עברי נומר 119, ארבעה עמודים של פוליו, שני עמודים לצד, ל״ט שורות לעמוד; קלף, אותיות מרובעות דומות לאותיות המראות על לוח כ״ב של „תבניות כתבי־יד עבריים״ שהוציא אדולף נייבויער, וע״כ נכתב בודאי בארץ יון בסוף המאה השלש עשרה (נגלה ע״י הפרופיסור י. י. כהן). נחוץ להעיר שבכתב־יד זה, כמו בכתב־יד נומר 13 הנקוב למטה, סדר הפרקים ב׳ וג׳ של ההוצאות הוא מהופך. עמודים א׳–ב׳=הוצאות דף י״ט א׳, שורה י״ג מלמטה (יולדתך היו מתענין) עד דף כ׳ ב׳, שורה ט״ו (בפני מי שגדול). שולי העמודים השני והשלישי (זאת אומרת מימין ומשמאל) נגדעו לארכם, וע״כ כשליש מגוף הכתב חסר. עמודים ג׳–ד׳=הוצאות דף י״ח א׳, שורה י׳ (יהודה בן שמוע) עד סוף הפרק השני (דף י״ח ב׳), ואחרי כן, בהסכם לסדר המהופך, המשנה, דף כ״ו א׳, שורה ז׳ (בשלשה פרקים) עד דף כ״ז א׳, שורה ו׳ (תיקנו מעמדות). שני חלקי הקטע יחד מסמנים ע״י האות ם (מינכען).

8. קטע מן הגניזה באוקספורד, ארבעה עמודים, גדלו 12º, נייר; מוצאו מארץ תימן ונכתב באותיות מרובעות (נייבויער, כרך שני, נומר 34, 2861); עמודים א׳–ב׳=הוצאות דף כ״ב ב׳, שורות ל״ד–מ׳ (לסנף–כל עיקר), ואחריהן המשנה, דף י״ט א׳, שורות כ״ב–ל״ו (מתני׳ ועל כל צרה–ישמח); עמודים ג׳–ד׳=הוצאות דף כ״ג א׳, שורות ל׳–מ״ג (=של עולם עמך ישראל–בשוב י״י את). סמנתיו ע״י האות ס.

9. קטע מן הגניזה באוקספורד, ששה עמודים, נכתב בכתב ספרדי רבני. עמודים א׳–ב׳ (נייבויער, כרך שני, נומר 3, 2691)=הוצאות דף כ״ג א׳, שורות ל״ב–נ׳ (שיהא ריוח בעולם–שמעתתא). תודתי נתונה בזה למר הרברט לעווע מאוקספורד שהעתיק בעדי את הקטע הזה בדיוק הראוי. עמודים ג׳–ד׳ (נייבויער, כרך שני, נומר 22, 2828; משום הסח הדעת לא נכנס שם עמוד ג׳)=הוצאות דף כ״ו א׳, משנה, שורות ג׳ וב׳ מלמטה (באחד

בטבת שבו–קרבן עצים), ואהרי כן גמרא, דף כ"ח א', שורה כ"ה (גמ' תנו רבנן), עד דף כ"ח ב', שורה ד' (לך לא); עמודים ה'–ז' (נייבויער, כרך שני, נומר 22, 2828)=הוצאות דף ל' ב', שורה י"ד מלמטה (יום מחילה וסליחה) עד דף ל"א א', שורה ג' מלמטה (ר' אלעזר). נייבויער צריך היה לרשום ברשימתו את כל ששה העמודים יחד תחת סמן אחד, כי לדעתי הם חלקי כתב־יד אחד ומיוחד. ציינתיו באות ע.

10. קטע באוצר הספרים האוניברסיטאי בקמבריגיה, Add. 1009, ארבעה עמודים במדת פוליו קטנה, גדלם י' על ו', כ"ח שורות לעמוד; אותיות ספרדיות רבניות; עמודים א'–ב'= הוצאות דף כ"ד ב', שורה י"ג מלמטה (ליה בחלמא) עד דף כ"ה ב', שורה ה' (ונאמר ארז); עמודים ג'–ד'=הוצאות דף ל' ב', שורה ד' (אין עושין) עד סוף המסכת. ציינתיו ע"י האות פ (אל יבלבל הקורא אות זו באות פ המשמשת רק בהערות למשנה בתור ראש תבת פנצי; ראה למעלה עמוד י"א בתאור כתבי־יד שלמים).

11. קטע מן הגניזה באוקספורד (נייבויער, כרך שני, נומר 39, 2862), שני עמודים, כ"ח וכ"ז שורות; כתב משופע=הוצאות דף כ"ט ב', שורה אחרונה (חגה חדשה ושבתה) עד דף ל' ב', שורה ו' (תניא); ציינתיו ע"י האות צ.

12. קטע מן הגניזה באוקספורד (נייבויער, כרך שני, נומר 3–2, 2673), ארבעה עמודים, פוליו י'על ח', ל"ו שורות לעמוד; אותיות מרובעות קטנות הנוטות למשופעות; כתב גרוע ובמצב עזוב, עם הרבה הגהות והערות בין השיטין בכתב מאוחר, ג"כ גרוע. עמודים א'– ב'=הוצאות דף י"ז א', שורה ג' מלמטה (יין בזמן ביאה) עד דף י"ט א', שורה ט"ו מלמטה (מה אעשה שאתה); עמודים ג'–ד' (מקצתם מטושטשים וגירסאותיהם מסופקות)=הוצאות דף כ"ב א', שורה י"ד (לגביה אזל בתריה) עד דף כ"ג א', שורה י"ב מלמטה (עד כמה). ציינתיו ע"י האות ק. אסיר תודה אני למר הרברט לעווע אשר עמל הרבה להעתיק וגם לערוך כנכון את העמודים א'–ב' של הקטע הזה, בהיות שהצלום שהיה לי היה דהה יותר מדי ואי אפשר היה לקרותו.

13. כתב־יד של הואטיקן, נומר 487 (תאור ממנו נמצא אצל ראבינאוויטץ, כרך י"א, צד כ'). השתמשתי בצלום ממנו שנמצא באוצר הספרים האוניברסיטאי של אילינויס, נומר V45, 4, 892, שבו מספר הכתב־יד הוא 467 עפ"י טעות. בקטע העתיק הזה של שנים עשר עמודים, שהוא חלק של כרך עב ממדת פוליו המכיל מסכתות של התלמוד ולקוטים מסדרי תפלות שונים, סדר הפרקים ב' וג' של המסכת שלנו הוא מהופך (ראה למעלה, נומר 7), כי מתחיל הוא בדף כ"ד ב', שורה י"ב מלמטה, של ההוצאות (למחר אשכחיה לפוריה) ומוסיף והולך עד סוף הפרק השלישי (דף כ"ח א'), ואז בא כל הפרק השני (דפים ט"ו א'– י"ח ב'), ואח"כ הפרק הרביעי (דף כ"ו א'–כ"ו ב', שורה ח', המלים האחרונות: ובחמישי מותרין מפני). ציינתי את הקטע הזה ע"י האות ר (=רומא). תודתי נתונה בזה למנהלי אוצר הספרים האוניברסיטאי של אילינויס אשר הואילו בטובם להשאיל את הכרך לבית מדרש מיסוד דרופסי בכדי שאוכל להשתמש בו לצורך עבודתי.

14. כתב־יד חשוב מאוד מאוסף הספרים של אלחנן נתן אדלר בלונדון (נומר 1799), כעת בבית מדרש הרבנים אשר באמיריקא, קלף פוליו, גוף הכתב ז' וחצי על ה', אותיות ספרדיות גדולות ויפות; התאריך נמצא על דף ע"ז א' כזה: זה סדר תפילת תענית ציבור נעשה ברומא ביום ה' כ"א בסיון שנת פ"ח כשנסעו שלוחי הקהל ללכת בחצר. הכתב־יד מכיל:

א. פירוש על תענית בלי שם המחבר הדומה אל הפירוש הנדפס עפ"י טעות בהוצאות רבות על שמו של רש"י (ראה הערות). בהרבה מקומות הוא משנה מפירוש רש"י הבדוי, ורבים מן השינויים האלה, אף כי לא כולם, הזכרתי בראשי תבות כי"נ (=כתב יד נוירק). יש בו ג"כ, ביחוד על חמשה או ששה העמודים הראשונים, הרבה פסקות החסרות בפירוש הנדפס. המעתיק, אשר כנראה היה איש מלומד, הכניס לתוך הפירוש ג"כ חומר מן התוספות ומקורות אחרים. לא חקרתי את הדבר הזה לכל פרטיו, יען כי בעצם איננו נוגע לענין דנן. הפירוש מסיים בדף ל"א ב׳.

ב. פירוש על תענית בלי שם המחבר (דפים ל"ב א׳–ע"ב ב׳), מלוקט מפירושי רבינו חננאל, רבינו גרשום, ור"א, אשר עד הנה לא יכולתי להכיר אותו הכרה ברורה (אפשר רבי אליקים, אחד מחבריו של רש"י), וממקורות גאוניים שונים. פעם אחת (דף מ"ז א׳) הוא מביא את דברי רבי׳ יצחק, ואין כל ספק שזה הוא יצחק אלפסי. תשע פעמים מכניס המחבר באורים בשפה הערבית השייכים לו לעצמו. לפעמים קרובות מאוד הוא מחוה דעתו בעד או כנגד המחברים שהוא מביא את דבריהם. בעת כתבי את הדברים האלה מדפיס הדר. ב. מ. לעווין מחיפה את הפירוש הזה, ולצורך זה העתיק אותו זה לא כבר באוצר הספרים של בית מדרש הרבנים אשר בנוירק. בהערותי הנני מסמן את הפירוש הזה בנוטריקון פכ"י=פרוש כתב יד.

בהיות שפירושיהם של חננאל, גרשום ורש"י הם בין המקורות היותר עתיקים והיותר חשובים לקביעת נוסח נאמן של התלמוד, נעשה הכתב־יד הזה רב־ערך לבקורת הנוסחאית שלנו, ביחוד משום שאין לסמוך על נוסחאות הפירושים האלה כפי שהן נדפסות בהוצאת ווילנא של התלמוד, כי העורכים שנו לפעמים קרובות את הגירסאות של הפירושים בהסכם לנוסחה המקובלת של התלמוד.

עלי להוסיף עוד כי הדפים ע"ג ב׳–ע"ט א׳ של הכתב־יד מכילים שאלות ותשובות של הגאונים המיוחסות ג"כ למסכת תענית (דף ט"ו א׳–ט"ז ב׳) ושני סדרי עבודה לתפלות הקהל בתעניות צבור. אכן החלק הזה לא היה מענייננו.

15. קטעים מסדר רב עמרם גאון באוקספורד, ביניהם לקוטים ממסכת תענית (נייבויער, כרך שני, נומר 21, 2826); ראה הערות לדף י"א ב׳.

16. קטעים מהלכות ר׳ יצחק אלפסי מאוסף הספרים של אלחנן נתן אדלר בבית מדרש הרבנים אשר באמיריקא; ראה הערות על המשנה, דף כ"ו א׳–ב׳.

דומות לכתבי־יד הן ההוצאות הראשונות של המשנה והתלמוד או חבורים יותר מאוחרים המכילים חלקים גדולים מהם (כמו פירושים, קצורים, קובצי הלכה ואגדה וכו׳). ככה השתמשתי בהוצאה הראשונה של המשנה, נאפולי רנ"ב; במשנה אשר עליה נוסד התלמוד הירושלמי, יצאה לאור עפ"י כתב־יד יחיד ומיוחד ע"י ווילים הנרי לאווע, קמבריגיה תרמ"ג; בהוצאת בומברג של התלמוד (ויניציה ר"פ–רפ"ג) אשר אעפ"י שנוסדה על הוצאת שונצינו הקודמת בכ"ז היו גם כתבי־יד לפני עיני העורכים (ראבינאוויטץ, מאמר על הדפסת התלמוד, מינכען תרל"ז, נספח ג"כ לכרך השמיני של „דקדוקי סופרים"), ובאיזה הוצאות מאוחרות (קושטא, באזעל, אמשטרדם וכו׳). הייתי זהיר ג"כ להשוות גירסאות מקבילות במסכתות אחרות של כתב־יד מינכען או כתבי־יד אחרים, כפי שנרשמו בחבורו של ראבינאוויטץ, וגם גירסאות דומות בהעתק שלש מסכתות של סדר נזיקין מכתב־יד ספרדי

עתיק ע"י אליעזר גולדשמידט (ביחוד במסכת בבא בתרא; ראה הערות לדפים ל' ב', לא' א').

מן החבורים הרבים של מחברים מימות הבינים אשר השתמשתי תמיד בהוצאות הראשונות מהם אני מזכיר פה רק את ההלכות הגדולות של יהודאי גאון (המאה השמינית), שאילתות דרב אחא משבחא (המאה השמינית), סדר רב עמרם (המאה התשיעית), רי"ף, רא"ה, תורת האדם, אור זרוע, כלבו, רוקח, ראב"ן, ערוך, הגדות התלמוד, מנורת המאור, ילקוט שמעוני, אגדה, רא"ש ועין יעקב (ארבעת החבורים האחרונים מאוצר הספרים של בית מדרש הרבנים אשר באמיריקא; הספר „הגדות התלמוד" שהוא יקר־המציאות מאוד היה שאול בידי לזמן ארוך מאוצר־הספרים של הקונגרס בוואשינגטון בהשתדלות בית המדרש של דרופסי, והרי תודתי נתונה בזה למנהלי אוצר הספרים ההוא). רשימה יותר מפורטת מן הספרים האלה ומספרים אחרים ממין זה, וכן גם רשימה של הנוטריקון הרבים הנמצאים בחלק הבקורת, נכללו בספר זה במדור מיוחד. פה אני חפץ רק להוסיף שכשנרשמו גירסאות הפירושים יחד עם גירסאות כתבי־היד השונים סמנו ג"כ ע"י אותיות מיוחדות, כמו ג המשמשת בעד פירוש רבינו גרשום, ח המשמשת בעד פירוש רבי חננאל, ש המשמשת בעד פירוש המיוחס לרש"י (=שלמה), ת המשמשת בעד תוספות; באופן אחר ציינתים עפ"י רוב ע"י ראשי תבות הנהוגים אצלינו, כמו ר"ג, ר"ח, רש"י, ותוס'. התנהגתי כך גם במשנה הירושלמית (הוצאת קאמבריגיה) שציינתי באות י ובהוצאות התלמוד שסמנתי באות ד (=דפוסים).

אחרי הקירה ודרישה יסודית ומקיפה של כל הסתירות וההפכים לא עלתה בידי לגלות איזה יהס ישר בין כתבי־היד השונים, וע"כ לא יכולתי לסדר אותם למדורות שונים. כל מה שאפשר לאמור בדרך כלל הוא שבין כתבי־היד השלמים אותם המסומנים א ב וג הם היותר מוגהים ומדויקים וגירסאותיהם מוצאות סעד לפעמים קרובות מאוד במקורות אחרים. ובכן הנוסח שנעשה יסוד להוצאה זו הוא כלו לקוט וברור מכתבי־יד שונים, ובכל גירסא וגירסא נעשתה הבחירה על יסוד ראיות והוכחות שונות, פנימיות וחיצוניות, כמתואר בחלק ההערות.

תפקיד חשוב מאוד היה לקוט כל המאמרים המקבילים אל המסכת שלנו המפוזרים בספרות התלמודית והמדרשית הרחבה מאוד. בהוצאות התלמוד יש מראה מקומות כאלה בשולי הגליון הנקרא „מסרת התלמוד" (חובר ע"י ר' יהושע בועז ממשפחת ברוך ונדפס ראשונה בהוצאת ויניציה השלישית, ש"ו–שי"א). אכן המסרת הזאת מביאה רק את ההקבלות בתלמוד הבבלי. בהוצאות יותר מאוחרות אנחנו מוצאים לפעמים מראה מקומות לתוספתא או לאיזה חבור אחר של התנאים. אבל בהוצאה בקרתית של התלמוד מן ההכרח הוא שהעורך ישוה את הנוסחה הנדונה עם כל הנוסחאות המקבילות לה בכל הספרות המיוחסת לה איזה יחס שהוא. ב„מסרת הש"ס והמדרשים", הנדפסת על כל עמוד תחת גוף הכתב, השתדלתי למלאות את החסרון הזה ע"י מראה מקומות לכל הספרות המקובלת של התקופה הקדומה, זאת אומרת משנה, תוספתא, מכלתא דר' ישמעאל ודר' שמעון בן יוחאי, ספרא, ספרי וספרי זוטא, מדרש תנאים, תלמוד בבלי וירושלמי, פסקתא דר' כהנא, פסקתא רבתי, אבות דרב נתן, המסכתות הקטנות (סופרים, כלה, שמחות, ודרך ארץ); מדרש רבות, שני מדרשי תנחומא, המדרשים לספרי שמואל, תהלים, משלי ואסתר

(הוצאות באבער), לפעמים פרקי רבי אליעזר, תנא דבי אליהו רבא וזוטא והתרגומים; להוציא מן הכלל לקוטי מדרשים יותר מאוחרים (כמו מדרש אגדה, הוצאת באבער, מדרש הגדול, הוצאת שעכטער, ועוד), אשר מאמריהם המקבילים נדונים בחלק ההערות יחד עם אותם הנמצאים בחבורים אחרים של ימי הביניים (כמו ילקוט ועוד).

מראה מקומות התנ"ך נמצא בשולי הגליון התחתון בשמו המקובל „תורה אור", אכן בעת אשר ההוצאות נותנות רק את הפרקים של ספרי התנ"ך השונים הוספתי אני גם את מספר הפסוקים בכדי להקל על הקורא את מציאת המקומות. בגוף התלמוד תקנתי את כתובי התנ"ך הלקוים עפ"י נוסח המסורה. כן השמטתי את אמות הקריאה השכיחות אצל גופי כתב בלתי מנוקדים. מלבד הקצורים הרגילים וגו', וכו' (או כו'), וה' (במקום יהוה), כל הבטוים המקוצרים הנפוצים בהוצאות התלמוד (כמו א"ל, א"ר, ה"ק, הקב"ה, מנה"מ, קמ"ל, ש"מ, תנ"ה, ת"ר, ת"ש, ועוד) נכתבו במלואם. ראשי תבות ממין זה הסבו לפעמים קרובות טעיות מוזרות. והרי לך רק דוגמא אחת: דף י"ג סוף ע' ב': בהוצאות ובאיזה כתבי־יד אנחנו קוראים „לכל דבריהן" בעד לכ"ד, שהוא קצור מן לעשרים וארבע; ראה ההערות למקום הזה. מלבד אלה לא נעשו כל שינויים בצורת הנוסח התלמודי ושום סימני הפסקה (מלבד אלה שהשתמשו בהם כבר, כמו שתי נקודות וחצאי עגול) לא נכנסו בו.

בהיות שעמודי ההוצאה הזאת הם משונים מעמודי ההוצאות השכיחות ציינתי בנוסח שלנו את פתיחת העמודים של האחרונות ע"י קו זקוף |, ועל הגליון ממולו שמתי את מספר הדף והעמוד של ההוצאות הרגילות.

באתי במבוכה כשנסיתי לסגל לי איזו שיטה קבועה בנוגע אל הכתיב של הנוסח התלמודי, ביחוד בחלקיו הארמיים שהם רוב מנינה ורוב בנינה של המסכת הזאת. במדור הבקורת, המוקדש להסברת שאלות נוסחאיות כלליות, לא יכולתי לנגוע בדברי אורתוגרפיה כי אם אגב אורחא. לרשום בפרוטרוט את כל היתירות והחסרות כפי שהן נמצאות בכתבי־היד הרבים ובהוצאות הקדומות, הרי אין לדבר סוף, ומלבד זאת הייתי מסופק בערכה של מסורת כזאת למסכת שאנו דנים בה. אולם בתתו לגוף הכתב עצמו את צורתו האחרונה נאלץ העורך לא פעם להחליט בפני עצמו אם בכתב בלתי מנוקד כזה עליו להחזיק באמות הקריאה המצויות (א', ו', י') או להשמיט אותן—שאלה אשר כל מדקדק יודע שקשה לפתור אותה. הדבר יקשה עוד יותר בזכרנו שכתבי־היד לא רק שהם שונים זה מזה בנידן דידן, כי איזה מהם, כמו א, ל וביחוד מ, מפריזים בשמוש האותיות הללו, בעת אשר אחרים, כמו ב ובמקצת גם נ, מקמצים בשמושן, כי אם חסרים הם עפ"י רוב שטה קבועה ויציבה כשהם לעצמם, באופן שכתיב חסר נמצא מעט פה ומעט שם גם בכתב־יד, מ, ויש גם באותן המלים עצמן שהן חסרות במקום אחד ומלאות במקום אחר, ולהפך כתיב מלא נמצא לפעמים בכתב־יד ב. וע"כ בדברי אורתיגרפיה, כמו בדברים אחרים, לא יכולתי ללכת אחרי כתב־יד אחד בלבד. מלבד זאת, מ הוא הכתב־יד היחיד המכיל את כל התלמוד; כל כתבי־היד האחרים, ויש מהם הרבה יותר מדויקים, מכילים רק מסכתות בודדות או קטעים בלבד, ואם נניח שכל התלמוד צריך להיות נערך באופן בקרתי על העורכים יהיה ללכת אחרי אותו הכתב־יד היחיד והמיוחד, בכדי להוציא נוסח קבוע במובן אורתוגרפי—דרך שמפני טעמים שונים לא טוב לאחוז בו. אפשר שאמות הקריאה, הנמצאות לרוב בכתב־יד מ, הן רבות־ערך לחוקר הלשון בקביעת הצורות הדקדוקיות, אבל לפי

דעתי גם בבחינה זאת אין להן ערך כל כך גדול. בענינים כאלה חוקר הלשון מסתייע עפ"י רוב בשפת סורסית, מנדעית, התרגומים (ביחוד אלה הנקודים מלעיל), והדיאלקטים הארמיים הקרובים להם. בכדי להשלים את ידיעותיו אין הוא יכול לסמוך על העובדות של כתב־יד יחיד ומיוחד, רק עליו לבחון ולבדוק את כל כתבי־היד שהם במציאות. בנוגע ללומדים בכלל, העוסקים בלמוד התלמוד לשם תכלית אחרת, ועל פי רוב אין להם חנוך פילולוגי, אמות הקריאה בתור אמצעי נקוד לא רק שאינן מספיקות להם כלל, כי אם על פי רוב הן מתעות ומטעות באופן שאין למעלה הימנו. בין יודעי התלמוד אין אף אחד אשר יש לאל ידו לנקד בדיוק דף אחד בכל התלמוד בעזרת אמות הקריאה האלה בלבד.

וע"כ אם הייתי הולך בדרכי לבי כי אז השמטתי את כל אותיות התנועות, מלבד אלה שהן חלק מן השורש (למשל מסאני משוֹרש סאן, נורא, רישא, וכמו כן בצורות הפועל) או המשמשות להארכת ההברה, כשיש צורך בדבר להטעים את תכונתן האפנית של צורות שם ופועל (גבורתא, מדינתה, וקטלון, קטלין, וכדומה). באמת הערבוביה באה בעקר יען כי האותיות האלה משמשות ג"כ לציין את טבען של התנועות הקצרות ֳ, ֵ, ִ, ֶ, ֻ, כמו בתבות חומרא, בישרא, איתעבד, היוד ביחוד לפני אותיות כפולות: מינך, עיזא, איתמר, והאלף, בכתבי־יד מזרחיים, בתור קמץ באמצע תבות: בָאבֵי, זעיראן, קָארו, וכן גם השמוש הכללי של וו ויוד בהברות דגושות ידועות: בְרֵיה, גְנוֹב (צווי), עָבֵיד, נַעְבֵּיד, מְזַבֵּין, וכדומה. כפל האותיות וו ויוד המבוטאות ברוב כתבי־היד, כמו בתבות זְוָודין, נַפְוָותא, שָׁוֵוי, צַיָּידֵי, בֵינַיְיהו, חַזְיֵיה, הֲוַוָין, תרוַיְיהו וכו', מוסיף ג"כ אל הערבוביה הכללית. אולם הספקות במקצוע זה הן כה רבות, הנקוד הוא כה מפוקפק, והילכך האורתוגרפיה היא כה סתומה, עד שאין איש מרגיש את עצמו די מוכשר ומסוגל להכניס שטה קיצונית ועקבית בהוצאה חדשה ולו גם בקרתית של התלמוד. אחרי השוואות ארוכות ומיגעות ובחינת הפרטים האורתוגרפיים בכתבי־היד השונים באתי לידי הכרה שבכל כתבי־היד, אשר מבחינות רבות אפשר לאמור עליהם שהם היותר נאמנים, שוררת הנטיה להשתמש בכתיב חסר, למרות סתירות פה ושם. בתשומת־לב נאותה לחוקי הדקדוק הצדדיים החזקתי תמיד בנטיה הזאת, והשארתי את הכתיב המלא רק באותם המקומות שבהם כל כתבי־היד מחזיקים בו. מובן מאליו שדרך זה מביא לסתירות שונות, ומלבד זאת הרי נוסד הוא רק על השקפות מוגבלות לכתבי־יד של המסכת שלפנינו, אבל הדרך הזה נראה לי היותר מתון והיותר בטוח לצאת בו מכל הספקות והקשיות אשר תארתי למעלה. בכל אופן אינני חושב שבדיקת הנוסח כמו שקבעתיו ותקנתיו פה תגלה איזה דבר המתנגד לחוקי הדקדוק התלמודי–הארמי.

בנוגע לחלקי הנוסח העבריים הנה הדבר היה יותר פשוט. פה הלכתי אחרי הנקוד המסורתי של התנ"ך בהשמיטי את אמות הקריאה, מלבד במקומות מעטים. כן עֹמר, קֹדש, בצֹרת, שבֹלת, תכבֹסת, הם במקום עומר וכו'; כֻלם, קֻבה; דִבּוּר, כִסוי, מִטה, עִסה, חמשה, תחלה, שניה, פְפִיַת, תחית; גִדֵם, קִטֵע (שמות התואר); נִטַל, נִצַל, נתן (נפעל); בִטל, צער, שער (פִעל); מְטֻפָל (אבל מְטוּפָל), לֵדָה, שֵנה, תֵבה, גזֵרה, חרֵבה, בטֵלים, חבֵרים (אבל שאילת עלום); אִלו, אֵלו, וכן גם בתבות הזוגיות זרתַים, טפחַים, קבַים ובצרופים הסופיים בָנַי, ידי וכו', במקום בנַיי (המצוי במקורות רבניים). לשם ברירות הוצאתי מן הכלל מלים כמו זוֹל, חוֹל, רוֹב, יוֹקֶר, וגם את הפעלים בַיֵיש, חַיֵיב, קַיֵים וכל התבות הנגזרות מהם. כידוע, אין כל חוק קבוע בנוגע לסופי הרבים של שמות זכר ושמות התואר, כמו

תלמידים–תלמידין; בטלים–בטלין, וכו', והשארתים כמו שהם נמצאים עפ"י רוב בכתבי־היד. במקום היסח, היתר וכדומה, יש שאנחנו מוצאים בכתבי־היד הסח, התר, אכן פה הכתיב המלא, כפי שנראה לי, מציין תואר מאוחר בבטוי מלים כאלה, זאת אומרת הֶתֵּר במקום הֶתֵּר, ובלי ספק זה הוא הטעם ג"כ בעד הכתיב הארעי של המלים היפסד, היפקר, במקום הפסד, הפקר, וכו'.

סימני כתבי־היד ושל שאר מקורות שעליהם הוסדה ההוצאה*

א	כתב יד אוכספורד 366.
ב	כתב יד מינכען 141, 140.
ג	פרוש תענית לר׳ גרשום.
ד	הוצאות הדפוס.
ה	קטעי כתב יד בבה״מד לרבנים שבנוירק.
ז	קטע כתב יד של המשנה בבה״מד לרבנים שבנוירק.
ח	פרוש תענית לר׳ חננאל.
ט	קטע כתב יד געטינגען 13.
י	מתניתא דתלמודא דבני מערבא קמבריגיה תרמ״ג.
ל	כתב יד לונדון בבריטיש מוזעאום 400,8.
מ	כתב יד מינכען 95.
ם	קטע כתב יד מינכען 119.
נ	קטע כתב יד בבה״מד לרבנים שבנוירק.
נא	לקוטים מכ״י נ בבה״מד לרבנים שבנוירק
ס	קטע כתב יד אוכספורד 34, 2861.
ע	קטע כתב יד אוכספורד 3, 2691.
פ	כתב יד של משנה מועד בבה״מד לרבנים בנוירק.
פ	קטע כתב יד קמבריגיה Add. 1009.
צ	קטע כתב יד אוכספורד 39, 2862.
ק	קטע כתב יד אוכספורד 3–2, 2673.
ר	כתב יד רומי, ואטיקן 487.
ש	פרוש תענית המיוחס לרש״י.
ת	תוספות בהוצאות הדפוס.

* פרטי הדברים ימצאם הקורא במבוא.

ראשי תבות

אדר"ן	אבות דרבי נתן
או"ד	אמונות ודעות
אוה"כ	אוצר הכבוד
או"ז	אור זרוע
א"ח	ארחות חיים
איכ"ר	איכה רבתי
אמו"ד	אמונות ודעות
אפ"א	אקספארד
א"ר	אליהו רבה
ב"ב	בבא בתרא
ב"ד	בית דין
בה"ב	תענית ב' ה' ב'
בה"ג	בעל הלכות גדולות
ב"ח	בית חדש
ביהמ"ד	בית המדרש
ב"מ	בבא מציעא
במ"ר	במדבר רבה
בסיל'	בסיליאה
ב"ר	במדבר רבה
בר"ר	בראשית רבה
גז"ש	גזירה שוה
גר"א	גרסת ר' אליהו
גרי"ב	גרסת ר' ישעיה ברלין
גרי"פ	גרסת ר' ישעיה פיק
ד'	דפוס
דא"ר	דרך ארץ רבה
ד"ו	דפוס ווילנא, דפוס ווארשא דפוס ויניציאה
ד"י	דפוס ישן
ד"ס	דקדוקי סופרים
דפ"ח	דפוס חדש
ד"ר	דברים רבה
הא"ד	הוצאת אמשטרדם
ה"ג	האי גאון, הלכות גדולות
הגהמ"י	הגהות מיימוניות
הג"הת	הגדות התלמוד
הול"ל	הוה ליה למימר
הח"ש	הגהות חשק שלמה
הכ"מ	הרב כסף משנה
ויני'	ויניציאה
ויק"ר	ויקרא רבה
ח'	חלק
חו"ל	חוץ לארץ
ט"ס	טעות סופרים
יד רמ"ה	יד ר' מאיר הנשיא,-הלוי
יו"ט	יום טוב

כ"ה	כד הקמח
כו"פ	כפתור ופרח, כלל ופרט
כ"י	כתב יד
כי"נ	כתב יד נוי־יורק
כל"ב	כלשנא בתרא
כל"ק	כלשנא קמא
כ"מ	כן משמע, כסף משנה
כפו"פ	כפתור ופרח
לב"ר	לפי בראשית רבה
לח"מ	לחם משנה
מ"א	מגן אברהם, מדרש אגדה, מקומות אחרים
מג"ת	מגילת תענית
מהרז"ו	מורנו הרב זאב וואלף
מהרש"א	מורנו הרב שמואל אידלש
מהרש"ל	מורנו הרב שלמה לוריא
מחז"ו	מחזור ויטרי
מכדרשב"י	מכילתא דר' שמעון בן יוחאי
מ"מ	מגיד משנה
מנוה"מ	מנורת המאור
מ"ק	מועד קטן, מנהג קדמון
מ"ש	מנחת שי, מלאכת שלמה, מדרש שמואל
מ"ת	משנה תורה, מדרש תנחומא, מדרש תנאים
נ"א	נוסח אחר
נאפ'	נאפולי
נו"כ	נביאים וכתובים
ס"א	ספרים אחרים
סנה'	סנהדרין
ס"ע	סדר עולם
ס"פ	סוף פרק
סר"ע	סידור ר' עמרם
סרע"ג	סידור ר' עמרם גאון
עה"ז	עולם הזה
עה"ת	עמוד התורה, על התורה
ע"ז	עבודה זרה, עטרת זקנים
ע"י	עין יעקב
עיי"ש	עיין שם
ע"ע	ערוך ערך
ע"ש	ערב שבת
עת"ב	ערב תשעה באב
פ'	פרק
פדר"א	פרקי דר' אליעזר
פיז'	פיזארו
פכ"י	פירוש כתב יד
פ"מ	פני משה, פרי מגדים
פסדר"כ	פסיקתא דרב כהנא
פס"ר	פסיקתא רבתי
צ"ע	צריך עיון

קה"ז	קהלת זוטא
קה"ר	קהלת רבה
קושט'	קושטא
ק"ע	קרבן עצים, קרבן עדה
ראב"ד	ר' אברהם בן דוד
ראבי"ה	ר' אליעזר בן יואל הלוי
ראב"ן	ר' אליעזר בן נתן
רא"ה	ר' אהרון הלוי, ר' אייזיק הירש
רא"ש	רבנו אשר
ר"ג	רבנו גרשום
רגמ"ה	רבנו גרשום מאור הגולה
רד"ק	ר' דוד קמחי
ר"ה	ראש השנה
רז"ה	ר' זרחיה הלוי
רז"ף	ר' זכריה פראנקעל
ר"ח	ראש חדש, ר' חננאל
רי"א	ר' ישעיה אחרון
רי"ב	ר' ישעיה ברלין
ריב"ח	ר' יעקב בן חביב
רי"ד	ר' ישעיה דטראני
ריטב"א	ר' יום טוב בן אברהם
רי"ף	ר' יצחק אלפסי
ריצ"ג	ר' יצחק גיאת
ר"י קרא	ר' יוסף קרא
רמא"ש	ר' מאיר איש שלום
רמב"ם	ר' משה בן מיימון
רמב"ן	ר' משה בן נחמן
ר"נ (ר"ן)	ר' נסים בן ראובן
רס"ג	ר' סעדיה גאון
רע"א	ר' עקיבא איגר
רע"ב	ר' עבדיה ברטנורא
רע"ג	ר' עמרם גאון
רע"ה	רבנו עליו השלום
רעק"א	ר' עקיבא איגר
ר"פ	ראש פרק
רש"א	ר' שמואל אידלש
רשב"ץ	ר' שמעון בר צמח
רש"ג	ר' שרירא גאון
רש"ז	ר' שניאור זלמן שעכטער
רש"י	ר' שלמה יצחקי
רש"ש	ר' שמואל שטראשון
ר"ת	רבנו תם, ראשי תבות
ש"ב	שבת בראשית
שבה"ל	שבלי הלקט
שה"ש	שיר השירים
שהש"ר	שיר השירים רבה
שט"מ	שטה מקובצת
שי"ר	שלמה יהודה ראפפורט
שמ"ר	שמות רבה
שע"ה	שער התקונים
שר"א	שערי ר' אלפס
ש"ש	שבת שובה, שטיינשניידער
ת"ב	תשעה באב
תדא"ז	תנא דבי אליהו זוטא
תדא"ר	תנא דבי אליהו רבא
תוה"א	תורת האדם
תוי"ט	תוספות יום טוב
תנ"ה	תניא נמי הכי
ת"צ	תענית צבור
ת"ק	תנא קמא

תענית

פרק ראשון

מאימתי מזכירין גבורות גשמים רבי אליעזר אומר מיום טוב הראשון של חג רבי יהושע אומר מיום טוב האחרון של חג אמר רבי יהושע הואיל ואין הגשמים אלא סימן קללה בחג למה הוא מזכיר אמר לו רבי אליעזר אף אני לא אמרתי לשאול אלא להזכיר משיב הרוח ומוריד הגשם בעונתו אמר לו רבי יהושע אם כן לעולם יהא מזכיר:

אין שואלין את הגשמים אלא סמוך לגשמים:

רבי יהודה אומר משום בן בתירה העובר לפני התבה ביום טוב האחרון של חג האחרון מזכיר והראשון אינו מזכיר ביום טוב הראשון של פסח הראשון מזכיר והאחרון אינו מזכיר:

עד מתי שואלין את הגשמים רבי יהודה אומר עד שיעבור הפסח רבי יוסי אומר עד שיצא ניסן שנאמר ויורד לכם גשם מורה ומלקוש בראשון:

תורה אור

15 יואל ב׳ כ״ג,

מסרת הש״ס והמדרשים

13 (עד מתי) תענית ד׳, ה׳; ירושלמי נדרים ח׳ ז׳; תוספתא כאן ריש פ״א (וע׳ ויק״ר ל״ה י״ב).

1 ז מ מאמתי (בלי יו״ד וכן גריס מ בכל המקומות בגמרא וכ״ה לקמן ז׳ ע״ב שורה ב׳ בכ״י ה וערער על הכתיבה הזאת בעל הערוך ערך מתי ע׳ Dalman, Gram. d. jüd.-pal. Aramäisch, מהדורא שניה צד 212 הערה 3. א נ גבורת (וכן הביא בבית נתן מכ״י א בברכות ל״ג א׳ שורה ל״ט עיי״ש וכ״ה כמעט תמיד בכ״י ב לקמן בגמרא וכ״ה בתוספתא ברכות ג׳ י״ג (הוצאת צוקרמנדל) ורי״ף דפוס ראשון ורי״ף ור״ן ויניצ׳ רפ״א ומשניות פראג שע״ה שהביא בד״ס וכן היתה גרסת ר״נ ושנוה המדפיסים וכ״ה באשכול הל׳ תפלה סימן י״ג ומנוה״מ נר ד׳ כלל ב׳ ת״ג פ״א והגה״ת וריטב״א ואגודה אבל הח׳ עמנואל לעף במכ״ע Orientalistische Literaturzeitung כרך כ״א (1918) צד 187 העלה על פי מקורות אחרים שהגרסא העקרית גבורות). ל וגליון מ גשמים [בתחית המתים] (וכ״ה ברא״ש וע״י אבל ליתא גם בברייתא דלקמן ע״ב ובירושלמי ובפרושי ר״ג ור״ח ופכ״י ורי״ף ורמב״ם ואו״ז הל׳ סוכה רפ״ה וס׳ התניא סימן פ״ח ואוצר הכבוד והגה״ת ורא״ה וריטב״א וס״א ובלי ספק נוסף במשנה ע״פ המנהג להזכיר בברכת תהה״מ ודברי ד״ס המחלק בין המ״ד והמסקנא דגמרא אינם מוכרחים כי משנתנו לא קיימא לא אמתניתין דברכות ולא אדרה״ש). ז י ליעזר. 2 ל ביום (וכן בסמוך). ב ז פ ור׳. 3 של חג] ז מ פ י ליתא (וכ״ל בכ״י ב מ לקמן ג׳ א׳ כציון דברי המשנה וברי״ף ורא״ה ותניא סי׳ פ״ח ואגודה אבל איתא ברמב״ם ואו״ז שם ותוספות ורא״ש ובאמת הוא כפול). ל אמר [לו]; א ז מ פ י ליתא (וכ״ל במשניות נאפולי ופיזארו ובאו״ז שם ורא״ה ורא״ש וכמדומני שבפתיחת הוכוח אינו רגיל וכ״ל לקמן ע״ב בברייתא בשני כ״י אבל איתא ברי״ף ורמב״ם וע׳ ד״ס). הואיל ואין] א והלא אין (וכ״ה בברייתא דלקמן); ב ג וכי מאחר (בר״ג ליתא וכי). 4 ב שהגשמים; ז פ י גשמים] אלא] ליתא בכה״י והראשונים (משום שגורסים אח״כ ברכה במקום קללה ובכ״י כ ליתא משום דגריס וכי מאחר שהגשמים סי׳ קללה וע׳ בהערה הבאה). קללה] א ז ל מ פ י ברכה (וכ״ה במשניות נאפולי ופיזארו ורי״ף ורא״ה ורא״ש ואו״ז שם וריטב״א ושני כ״י של הרמב״ם בגוף הערבי; אבל נוסח ב ג ד ש ורי״ד וכ״י שלישי של הרמב״ם הוא הנכון כמו שהוא לקמן ע״ב בברייתא בדפוסים ורוב כה״י עיי״ש וכמו שהוא לקמן ח׳ ע״ב ובויק״ר ל״ה ט׳ רק שהסופרים והמחברים הראשונים שנו כאן את הנוסח ללישנא מעליא כמו שעשה גם רש״י בברייתא דלקמן ע״ב ועיי״ש גם בר״ג. שוב מצאתי שכתב כן במלאכת שלמה עיי״ש). א ולמה (משום דגריס מקודם והלא). 5 לו] נאפ׳ ליתא (ע׳ לעיל בדברי ר״י). א אני איני אומר אלא משיב (וכן הוגה בין השטין בכ״י ז); ב אני לא אמרתי אלא משיב (וכ״ה ברי״ד); ז פ י הוא אינו אומר אלא משיב (וכ״ה בנאפ׳ ופיז׳ ושני כ״י של פרוש הרמב״ם ורי״ף ורא״ה ורא״ש וריטב״א בברייתא); ל מ ג ש ד אני לא אמרתי לשאול אלא להזכיר (מ ליתא להזכיר) משיב (וכ״ה בכ״י אוכספורד של פרוש הרמב״ם ור״ן וכל כה״י בברייתא דלקמן שדבריה הם לדעתי יסוד משנת רבי ולכן יראתי לשנות אף שנ״ל שגרסת ז פ י היא האמתית ואולי היה כן גם בברייתא והוגהה גם היא בידי סופרים מאוחרים ליתר באור). 6 ל מ בעתו (כלשון הכתוב דברים י״א י״ד אך לשון חכמים היא בעונתו, ע׳ מס׳ סופרים הוצאת ר׳ יואל מיללר פי״ח וכ״ה בכל ספרי הראשונים שהבאתי וע׳ ש והערת באמבערגער על דברי הרא״ה). אמר] ז פ י אמרו (וכ״ה בנאפ׳ ופיז׳). לו] א ליתא. רבי יהושע] ז ל מ פ י ד ליתא. 7 יהא] מ הוא. את] י ליתא. י גשמים. 9 משום בן בתירה] א ב ז ל מ פ י ד ליתא (וכ״ל בספרי הראשונים הנ״ל אבל איתא בגליון ב ורא״ה והיא גרסא ישרה כי הוא הוא ר״י משום כ״ב דאקשי מיניה לקמן ג׳ ע״א וצריך לגרוס שם דתנן כדגריס ב שם ולא דתניא וכן מוכח מירושל׳ כאן פ״א ריש ה״ב דשם קאי אמתניתין וכן הביא ח׳ את הירוש׳ לקמן ג׳ א׳ וכן נראה מהריטב״א לדף ד׳ ב׳). 10 של חג האחרון] י ליתא ט״ס). ל מ ד הראשון. 12 ל ש ד האחרון. 13 מתי] ז אימתי; פ י ח אימתי (וכן הביא הערוך ערך רבע ג׳ וכ״ה ברמב״ם וד״י וברש״י לקמן ריש דף ד׳ ע״ב אבל ברש״י כי״ג ופכ״י מתי. את הגשמים ז פ י ליתא (וכ״ל בתוספתא ולו היתה בבא זו סמוכה לבבא דאין שואלין דלעיל היה זה נכון ואמנם סדר משנתנו קשה מאוד כי הראוי היה שתבא בבא דר״י אומר העובר וכו׳ מיד אחרי לעולם יהא מזכיר ואח״כ אין שואלין וכו׳ עד מתי שואלין וכו׳ והסדר הזר שלפנינו היה הסבה לשקלא וטריא שבגמרא דלקמן סוף ד׳ א׳ עיי״ש בהערתי וגם להדחוקים הרבים של מפרשים ראשונים ואחרונים). 14 מ משיעבור את (והכונה משיעבור הש״ץ את הפסח). ב ורבי. יוסי] ז מ פ י ת מאיר אבל בגמרא ד׳ ב׳ גורס גם מ יוסי וכ״ה כאן ושם בכ״י א ב ל וכ״ה שם בד״י וכן גרסת הרי״ף ורמב״ם ורא״ש ורי״ד וע״י וע׳ בד״ס צד 16 ואישתמיטתיה שגם בתוספתא ריש פ״א וריש נדרים ח׳ ג׳ הגרסא ר׳ מאיר וע׳ במלאכת שלמה). 15 מורה] בכל כה״י ותוספתא כאן וספרי ראשונים יורה רק בכ״י ב הוגה אח״כ ע״פ המקרא וכן הגיהו בד״ח ברש״י ואולי גם בר״ח וכ״ה ברמב״ם). א יורה וגו׳ בראשון] ל ליתא.

בשלשה במרחשון שואלין את הגשמים רבן גמליאל אומר בשבעה בו חמשה עשר יום אחר החג כדי שיגיע האחרון שבישראל לנהר פרת:

הגיע שבעה עשר במרחשון ולא ירדו גשמים התחילו היחידים מתענין אוכלין ושותין משחשיכה ומותרין במלאכה וברחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל ובתשמיש המטה:

הגיע ראש חדש כסלו ולא ירדו גשמים בית דין גוזרין שלש תעניות על הצבור אוכלין ושותין משחשיכה ומותרין במלאכה וברחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל ובתשמיש המטה:

עברו אלו ולא נענו בית דין גוזרין שלש תעניות אחרות על הצבור אוכלין ושותין מבעוד יום ואסורין במלאכה וברחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל ובתשמיש המטה ונועלין את המרחצאות:

עברו אלו ולא נענו בית דין גוזרין עוד שבע שהן שלש עשרה תעניות על הצבור ומה אלו יתרות על הראשונות שבאלו מתריעין ונועלין את החנויות בשני מטין עם חשיכה ובחמשי מותרין כל היום מפני כבוד השבת:

עברו אלו ולא נענו ממעטין במשא ובמתן בבנין ובנטיעה בארוסין ובנשואין ובשאילת שלום שבין אדם לחברו כבני אדם הנזופין למקום היחידים חוזרין ומתענין עד שיצא ניסן יצא ניסן וירדו גשמים סימן קללה שנאמר הלוא קציר חטים היום וגו':

גמרא: תנא היכא קאי דקתני מאימתי תנא התם קאי דתנן מזכירין גבורות גשמים בתחית המתים ושואלין את הגשמים בברכת השנים והבדלה בחונן הדעת וקתני מאימתי מזכירין גבורות גשמים ולתנייה התם מאי שנא דשבקיה עד הכא אלא תנא מראש השנה סליק דתנן ובחג נדונין על המים ואיידי דתנא ובחג נדונין על המים תנא נמי מאימתי מזכירין גבורות

תורה אור

25 שמואל א י"ב י"ז.

מסרת הש"ס והמדרשים

1 (בשלשה) תענית ד', ו' י'; ב"מ כ"ח; ירוש' כאן א' ב'. 3 (פרת) ע' ירוש' שביעית י' ב'; ר"ה ג' א'; נדרים ו' י"ג (מ' א'); סנה' א' ב' (י"ח ד').

4 (הגיע) תענית י'. 12 (עברו) תענית י"ב. 13 (מבעוד יום) פסחים נ"ד. 20 (כבוד השבת) יבמות מ"ג; לקמן י"ב, ט"ו, כ"ו, כ"ט; ירושלמי כאן ב' י"ב וד' ט'; יבמות ספ"ו; מו"ק ג' א'. 21 (עברו) תענית י"ב; מגלה ה'. 22 (ובשאילת) מו"ק ט"ו. 24 (יצא ניסן) תענית ב', י"ב. 27 (היכא קאי) ברכות ב'. 28 (דתנן) ברכות ל"ג. 32 (דתנן) ר"ה ט"ז.

1 שואלין את הגשמים] י שואלים גשמים (כלעיל בבבא דאין שואלין) ב רבן [שמעון בן] גמליאל (וכ"ה ברי"ף ורא"ה וע' בד"ס שהאריך בזה והעלה שהוא טעות ובכ"י ב שם קו על המלות לסי' מחיקה). 2 ל בו [ר' יהודה אומר] חמשה; מ בו [ר' יהושע אומר בשבעה] עשר (אבל מחקו דיו אח"כ וכתבו בין השטין בחמשה ע' ד"ס וגרסת בחמשה היא גם בר"ג ורש"י). 3 ד אחרון (וכ"ה ברמב"ם). 4 עשר] מ ליתא (ט"ס). 5 מתענין] ב ל להתענות. ל מ ד [שלש תעניות] אוכלין (וכ"ה ברמב"ם וליתא בנאפ' ופיז' וירוש' ור"ח ורי"ף ורא"ה ורא"ש וריטב"א וס"א ע' ד"ס ומדברי הגמרא דאמר מתענין ג' תעניות נראה שלא היה במשנה). ל ואוכלין. 6 מ בכל מלאכה ברחיצה בסיכה. ב ברחיצה. 8 ז י של כסלו. 9 שלש תעניות וכו' ב"ד גוזרין] מ ליתא (ונשמט בט"ס מן גוזרין עד גוזרין ובד"ס צד ל"ג אות א' טעה כי לא הרגיש בהחסרון). ל ואוכלין. 10 י מותרין. ב ברחיצה. 12 ל י עוד שלש תעניות] ב בגליון. מ על הצבור שלש תעניות אחרות. 13 ל ואוכלין. 14 ב י אסורין. מ בכל מלאכה ברחיצה בסיכה. ב ברחיצה. 15 ובתשמיש המטה] מ ליתא. י המרחציות. 16 ד גוזרין עליהן (וכ"ה ברמב"ם). גליון ב שבע [תעניות] (וכ"ה ברמב"ם); ל שבע תעניות אחרות על הצבור שהן. 17 ומה] ב מ מה; ל ובמה; ד הרי. 18 א אלא שבאלו. 19 ל החנויות [אבל לכל דבריהן זה וזה שוין] (והיא הוספה מוטעת מדברי הגמרא להלן ריש י"ד וגם שם גרסת ד מוטעת כי צ"ל שם לעשרים וארבע ומר"ת לכ"ד עשו לכל דבריהן ע' בהערתי סוף דף י"ג ע"ב). א ל ובשני. מ עד שחשכה. מ בחמשי. מותרין] ב ליתא; מ פותחין. כל היום] ז פ י ד ליתא (וכ"ל ברי"ף ורא"ה ורא"ש ורמב"ם אבל איתא ברי"ף כ"י ובציון המשנה לקמן י"ד כ' וכן נראה לגרוס ע"פ דברי הגמרא שם). 21 ב ל פ ד ומתן (רמב"ם). 22 מ י ובבנין. א ל י ובאירוסין. ב בשאילת. 23 שבין] ז פ י ד בין (רי"ף רא"ה ורא"ש ורמב"ם אבל רי"ף כ"י שבין). י נזופים (נאפ' ופיז'). א י מלפני המקום; ל נאפ' ופי"ז לפני המקום (רי"ף רא"ה ורא"ש). 24 ל נאפ' ופיז' והיחידים (רי"ף ורא"ה). חוזרין] ב ל מ ליתא. ב ל מ מתענין. 25 וירדו גשמים] י ליתא (וכ"ל בפיז' ורי"ף ורא"ש). י הגשמים] סימן (נאפ' פיז' רי"ף רא"ש ורמב"ם). ל קללה [לעולם]. 26 וגומר] ז מ פ ליתא; א היום אקרא אל ה' וגו'; ל מביא כל הפסוק (ע' ד"ס). 27 גמרא] ליתא בכ"י (והיא הוספת המדפיסים וקימתיה מפני שכבר נתקבלה בכל הש"ס). מאימתי מזכירין וכו'] א מ ד ליתא; ב [מאימתי מזכירין גבורות גשמים וכו'] תנא (וע' במה שכתבתי ע"ד הציונים בהקדמתי). היכא] א הכא (ט"ס). 28 דתנן] ל מ נ ש ליתא (וברש"י צריכה הנקודה להיות אחר מלת כו'); נ ד דקתני (בריטב"א דתנן). א ב נ גבורת (ע' במשנה). 29 א ושאלה (אבל בברכות שם גריס א ושואלין ע' בית נתן שם). את הגשמים] א ליתא (אבל בברכות גריס ליה וכ"ה בה"ג הל' קדושא ושאילתות ויצא. 30 והבדלה בחונן הדעת] נ ליתא. וקתני מאימתי מזכירין גבורות גשמים] א מ נ ליתא (ע' ד"ס). וקתני] ב וקאמר (ע' ריש ברכות). 31 ב ל מ ד ש וליתני (בריטב"א כגרסת א נ). א ומאי. מ"ש דשבקיה עד הכא] ב ליתא; ל בהפוך: מ"ש דשבקיה עד הכא וליתני התם. 32 אלא תנא] ב בגליון. ב קא סליק. א דתנן [בארבעה פרקים העולם נדון בפסח על התבואה ובעצרת על פרות האילן ובר"ה כל באי עולם יעברון לפניו כבני מרון שנ' היוצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם]. 33 ל מ בחג (וכן גריס ל גם בפעם הב' בסמוך). דתנן ובחג נדונין על המים] נ ליתא. ואיידי–המים] ב ליתא (ט"ס). 34 נמי] ד ליתא (ע' ש ד"ה בחג וכן גרסת רי"ד וריטב"א); ב נמי הכא (ע' ח). א ב גבורת.

גשמים ולתני מאימתי מזכירין את הגשמים מאי גבורות גשמים אמר רבי יוחנן מפני שיורדין בגבורה שנאמר עשה גדלות ואין חקר וכתיב בתריה הנתן מטר על פני ארץ ושלח מים על פני חוצות:

מאי משמע אמר רבה בר רב שילא אתיא חקר חקר מבריתו של עולם כתיב הכא עשה גדלות ואין חקר וכתיב התם הלוא ידעת אם לא שמעת אלהי עולם ה' בורא קצות הארץ לא ייעף ולא ייגע אין חקר לתבונתו וכתיב מכין הרים בכחו נאזר בגבורה:

ומנא לן דבתפלה דתניא לאהבה את ה' אלהיכם ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם עבודה זו תפלה אתה אומר תפלה או אינו אלא עבודה תלמוד לומר בכל לבבכם איזו היא עבודה שהיא בלב הוי אומר זו תפלה וכתיב בתריה ונתתי מטר ארצכם בעתו יורה ומלקוש:

ואמר רבי יוחנן שלש מפתחות לא נמסרו ביד שליח ואלו הן של חיה ושל גשמים ושל תחית המתים של חיה דכתיב וישמע | (ב' ע"ב) אליה אלהים ויפתח את רחמה של גשמים דכתיב יפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים לתת מטר ארצך בעתו של תחית המתים דכתיב וידעתם כי אני ה' בפתחי את קברותיכם:

במערבא אמרי אף מפתח של פרנסה דכתיב פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון:

ורבי יוחנן מאי טעמא לא קא חשיב להא אמר לך גשמים היינו פרנסה:

תורה אור

3 איוב ה' ט'. 4 איוב ה' י'. 8 ישעיה מ' כ"ח. 10 תהלים ס"ה ז'. 12 דברים י"א י"ג. 17 דברים י"א י"ד. 20 בראשית ל' כ"ב. 21 דברים כ"ח י"ב. 23 יחזקאל ל"ז י"ג 26 תהלים קמ"ה ט"ז.

מסרת הש"ס והמדרשים

7 (חקר) לקמן ט'; ב"ר י"ג ד'. 12 (דתניא) ספרי עקב מ"א; ירושלמי ברכות ד' א'; מדרש שמואל ב' פסוק י'; מדרש תנאים צד 35. 18 (מפתחות) סנהדרין קי"ג; פס"ר מ"ב (צד קע"ח עיי"ש במאיר עין); ת"י דברים כ"ח י"ב; תרגום ירושלמי בראשית י' כ"ב; ב"ר פע"ג ד'; ד"ר ז' ו'; מדרש תהלים ע"ח; מדרש תנאים 35; בית המדרש ח"ו צד 62. 25 (פרנסה) פס"ר ל"ג (מאיר עין הערה נ"ו); ב"ר כ' ט', צ"ז ג'; מדרש תהלים פ', פ"ט, קל"ו. 28 (גשמים) ברכות ל"ג (ושם היא מימרא דרב יוסף וע' פסחים קי"ח); ירושלמי כאן א' א' (דף ס"ג ג'); ברכות ה' ב' (ט' א') וע' ב"ר פי"ג.

1 וליתני] א [ומאי איריא דתני גבורת גשמים] ליתני. מאימתי–מאימתי] נ ליתא. את] א ב ל נ ד ת על (ע' בהגהות ר"י עמדין). מאי גבורות (נ גבורת) גשמים] א ליתא (משום דגריס מקודם מאי איריא). 2 אמר ר' יוחנן מפני] מ ליתא (אבל נראה לי דמימרא דג' מפתחות דלהלן הובאה רק מפני שנזכר ר' יוחנן כאן ולולא זאת אין שם מקומה כלל ולכן נרסי שם א ת ואמר אבל ע' באבער למדרש תהלים ע"ח אות כ"ה). מפני] נ ליתא. ל שהן יורדין. 3 א בגבורה [תאני לה ג ב ו ר ו ת] שנ'. ואין] ל מ נ ד עד אין (והוא באיוב ט' י' וכבר הגיה הב"ח, ומלות ונפלאות וכו' ליתא בכ"י ור"ג ור"ח ואין ענינן לכאן וע' ד"ס). נ חקר וגו'. 4 בתריה] א ב ל נ ד ליתא (ואיתא בפכ"י). א ארץ וגו'. 6 נ משמעה. רבה בר רב שילא] מ עולא. רב] ד ליתא (ע' ד"ס). 7 עשה גדלות] מ ליתא. 8 ב ל מ נ ד עד אין. התם] מ נ בברייתו של עולם. 9 א שמעת וגו'; ל עולם ה' וגו'. 10 ב מ ואין. א וכתיב [התם]. 12–17 ומנא לן–ומלקוש] ב ל מ ליתא. א ד [מדכר לה] בתפלה. לאהבה–אלהיכם] א ליתא. 13 בכל לבבכם ובכל נפשכם עבודה] א ליתא. ובכל נפשכם–ת"ל בכל לבבכם] ד ליתא ונשמט בטעות מן לבבכם עד לבבכם). 14 נ אינה. 16 שהיא בלב] א שבלב. וכתיב–ומלקוש] א ליתא (וכעין א הוא בר"ח ופכ"י וע' ספרי עקב מ"א ומלאכת שלמה וד"ס). 17 יורה ומלקוש] נ ליתא. 18 ואמר] ב ל מ נ ד אמר (ע' לעיל בהערתי למימרא דר' יוחנן). ד וכ"י שלש. ב ל מ ד מפתחות [בידו (ב ביד) של (ב ליתא) הקב"ה] (וכ"ה בבר"ר ע"ג ד' וד"ר ז' ו' וילקוט ויצא קכ"ז אבל ליתא בסנה' קי"ג ופס"ר ס"ב ומדרש תהלים ע"ח וכלבו קל"ח ומנוה"מ נר ד' כלל ב' ח"ג פ"א וע"י וכן לא גרסי ליה כאן ח ת. אמנם ח ופכ"י גורסים אח"כ אלא הם בידו של הקב"ה וכ"ה בהגה"ת וכעין זה בפס"ר אבל נראה כהוספה ופרוש על לא נמסרו לשליח וע' ד"ס ומ"ע לפס"ר שם אות ע"ב). ב ולא; ל מ ד שלא (אבל בסנה' ור"ת כאן ומנוה"מ לא; ובמ"ת וילקוט שלא מסרן וע' ד"ס). [ביד (נ לידי) שליח] ב מ ח ש ת לשליח (וכ"ה בסנה' אבל מ גורס שם ביד שליח וכן ג ופכ"י כאן וכ"ה במ"ת וילקוט ומנוה"מ והגה"ת). 19 ב נ מפתח של חיה ומפתח של מטר (נ גשמים) ומפתח של תחה"מ (וגרסת מטר היא ע"פ הכתוב והסכים לה בד"ס אך לשון מקרא לחוד ולשון חכמים לחוד); ל מ גרסי ג"כ מפתח בכולן (ובכ"י מ הסדר גשמים חיה כמו ד ח וסדר המדרשים הנ"ל שונה ג"כ זה מזה אבל הנכון כסדר א כי כן סדורם במקרא וכ"ה בסנה' והגה"ת וע"י וכלבו ומנוה"מ וכד הקמח ערך מטר וכן הובא בתוס' נדה ט"ז ב' ד"ה מלאך; ובמדרש הגדול צד 465 גשמים תחה"מ חיה). 20 של חיה דכתיב] ב של חיה מנלן דכתיב; ל מפתח של חיה מנלן דכתיב; מ מפתח של גשמים מנלן דכתיב; נ של גש' מ נ י ן דכתיב יפתח–ארצך וגו' מ פ ת ח של ח י ה מ נ י ן שנ' ו י פ ת ח את רחמה ורחל עקרה מ פ ת ח של תחה"מ דכתיב–קברותיכם וגו' (ב משמיט מפתח בג' המקומות; ל מ גרסי ליה בכולן וגם מנלן ובהמדרשים וספרי הראשונים הנוסחאות מתחלפות הרבה וסדרתי ע"פ א וע' ח). ב ל ד [ויזכור אלהים את רחל] וישמע (וליתא בר"ת וילקוט ואוה"כ ומנוה"מ והגה"ת וע"י; ובבר"ד וד"ר ומ"ת ליתא גם וישמע אליה אלהים ובאמת הראיה היא רק מסוף הפסוק אבל ע' פס"ר). 22 את השמים–בעתו] א ליתא; ב ל מ הטוב וגו'. 25 דכתיב] ב שנ'. 26 ומשביע–רצון] ד וגו' (וכ"ה בבר"ר והגה"ת; במנוה"מ ומשביע וגו' ובילקוט ליתא). רצון] א ליתא. א מ"ט לא קאמר לה להאי; ב ליתא; ל נ מ"ט לא קא חשיב ליה להא (ילקוט ושם לה); מ מ"ט לא קחשיב להאי (הגה"ת וע"י; ובמנוה"מ מ"ט לא חשב להא). 27–28 א אמר לך ר' יוחנן (ילקוט הגה"ת וע"י; מנוה"מ ליתא ר"י); ב ור' יוחנן אמר לך; נ אמר גשמים. 28 א ל ג ש גשמים [נמי] (ילקוט מנוה"מ אוה"כ וע"י וכן הגיה הב"ח אבל ח והגה"ת לא גרסי ליה והוא מיותר); נ גשמים [ניהו] הינו.

רבי אליעזר אומר מיום טוב הראשון של חג כו׳:

איבעיא להו רבי אליעזר מלולב גמר לה או מנסוך המים גמר לה מלולב גמר לה מה לולב ביום אף הזכרה נמי ביום או דלמא מנסוך המים גמר לה מה נסוך המים מאורתא אף הזכרה נמי מאורתא דאמר מר ומנחתם ונסכיהם בלילה ומנחתם ונסכיהם אפילו למחר תא שמע דאמר רבי אבהו לא למדה רבי אליעזר אלא מלולב:

איכא דאמרי רבי אבהו גמרא גמיר לה ואיכא דאמרי מתניתא שמיע ליה מאי היא דתניא מאימתי מזכירין גבורות גשמים רבי אליעזר אומר משעת נטילת לולב רבי יהושע אומר משעת הנחתו אמר רבי אליעזר הואיל וארבעת מינין הללו אינן באין אלא לרצות על המים כשם שארבעת מינין הללו אי אפשר להם בלא מים כך אי אפשר לעולם בלא גשמים אמר לו רבי יהושע והלא גשמים בחג אינן אלא סימן קללה אמר לו רבי אליעזר אף אני לא אמרתי לשאול אלא להזכיר וכשם שמזכירין תחית המתים כל השנה כלה ואינה אלא בזמנה כך מזכירין גבורות גשמים כל השנה כלה ואינן אלא בזמנן לפיכך אם בא להזכיר כל השנה כלה מזכיר:

רבי אומר אומר אני משעה שפוסק מלשאול פוסק מלהזכיר רבי יהודה בן בתירה אומר בשני בחג הוא מזכיר רבי עקיבא אומר בששי בחג הוא מזכיר רבי יהודה אומר משום רבי יהושע העובר לפני התבה ביום טוב האחרון של חג האחרון מזכיר והראשון אינו מזכיר ביום טוב הראשון של פסח הראשון מזכיר והאחרון אינו מזכיר:

שפיר קאמר ליה רבי אליעזר לרבי יהושע אמר לך רבי יהושע בשלמא תחית המתים מזכיר דכל אימת דאתיא זמניה הוא אלא גשמים כל אימת דאתיין זמניהו הוא והתנן יצא ניסן וירדו גשמים סימן קללה הם:

רבי יהודה בן בתירה אומר בשני בחג הוא מזכיר מאי טעמיה דרבי יהודה בן בתירה דתניא

תורה אור

6 במדבר כ״ט י״ח.

מסרת הש״ס והמדרשים

6 (דאמר מר) תמורה י״ד; זבחים ח׳, פ״ד; מנחות מ״ד, נ״ב. 13 (הנחתו) לקמן ג׳. ד׳. ירושלמי ריש פרקין. 32 (דכל אימת) ירושלמי כאן א׳ א׳ (ס״ג ד׳). 33 (והתנן) תענית י״ב. 36 (דתניא) שבת ק״ג: ספרי פנחס ק״נ; ירושלמי שביעית א׳ ז׳; סוכה ד׳ א׳ (ועיי״ש ד׳ ו׳); ר״ה א׳ ג׳ (נ״ז ב׳); פסדר״כ ל׳ (באבער צד קצ״ה).

1 מיו״ט הראשון של חג] ל מ ליתא. של חג] א ליתא. 2 ד ר״א [מהיכא גמיר לה]. מ [קא] גמר (וכן בפעם הב׳ והד׳ שבסמוך). 4 נמי] א נ ד ליתא (אבל בסמוך גבי מאורתא איתא בכולן). מנסוך המים גמר לה] א ליתא. 5 מאורתא] מ בלילה. הזכרה] א הכא. נמי] ד ליתא (ע׳ ג ש כאן ולעיל גבי ביום). 6 מאורתא] מ בלילה. דאמר מר וכו׳ למחר] א ל ליתא; ד המים מאורתא דאמר מר ומנחתם ונסכיהם אפילו בלילה אף הזכרה (וע׳ ג ח ש). 7 ת״ש דאמר] א אמר. רבי אבהו] ב ליתא (וכן לא היה בגרסת ג ש שמוסיפין ר״א אחר גמיר לה). 10 מאי היא] ב ל מ ליתא. 11 א ב גבורת; ד על. ד הגשמים. 12 א ורבי יהושע (ע׳ לעיל במשנה). 13 ל מ אמר [לו] (ע׳ בהערתי למשנה). 14 הללו] א ליתא (וע׳ ה״ג ריש הל׳ לולב). ד וכשם. 15 ב ד שארבע. הללו] ל ליתא. להם] ד בהם. 16 גשמים] ד מים (ובה״ג שם גשמים). לו] ל ליתא. 17 א ל הגשמים (וכ״ה ברוב כ״י במשנה אבל נ״ל שלפי הסגנון דכאן מסתבר טפי בלי ה״א). אינן] ד אינו. ל אינן סימן ברכה (ע׳ בהערתי למשנה). 18 ר׳ אליעזר] ב ליתא. 19 שמזכירין תחה״מ] כל השנה א [שתחה״מ שהוא מזכיר כל השנה אינה אלא בזמנה כך גשמים שהוא מזכיר כל השנה אינן אלא בזמנן] (ואין הנוסח הזה מתקבל כי התלמוד רוצה להוכיח דוקא שהוא מזכיר כל השנה לא שאינה אלא בזמנה; ח ד שתחה״מ מזכיר. 20 מ ואינה [באה] אלא (וכ״ה בגליון ב וברוב הנוסחאות בגמרא בסמוך ד א ת י א). כך מזכירין גבורות גשמים] מ כך גשמים מזכירין (וליתא גבורות וכן גרסו ג ח ש). א ב מ גבורת. 21 כולה] א ל ד ליתא (וכן לא גרסי ליה ג ח ש). מ ואינן [באין] אלא (וכ״ה בגליון ב, ובסמוך בגמרא דאתיין). 22 א מזכיר כל השנה כולה. כולה] מ ליתא. 23 אומר אני] מ ליתא (אך כן רגיל רבי לומר בכ״מ ע׳ לקמן י״ז ב׳ וד״ס ובכ״י ב נוסף אומר השני בגליון). משעה שפוסק מלשאול פוסק מלהזכיר] (וכן גרסת ג ש ת) א כשם שמפסיקין לשאלה כך מפסיקין להזכרה; ד משעה שמפסיק לשאלה כך מפסיק להזכרה (ונגוד משעה—כך הוא גמגום). 24 א ורבי. א מ בתירא (באל״ף, בכל המקומות). 26 ד משום ר״י אומר (וכ״ה גם בכ״י מ לקמן ג׳ א׳ ובדפוסים שם להפך וע׳ לעיל במשנה ר״י אומר משום ב״ב וראית ד״ס צד ד׳ אות ז׳, ח׳ אינה ראיה). 28 והראשון] ב ל הראשון. הראשון] ד ראשון. 29 והאחרון] ב ל האחרון (ע׳ במשנה). 31 אמר לך ר״י] ב ל ור״י אמר לך (ע׳ ד״ס וראיתו מברכות ב׳ ויומא י״ג א׳ אינה מוכרחת כי בכ״י שם להפך עיי״ש בהגהותיו). א תחה״מ מזכיר דכל יומא ויומא זימניה הוא אלא גשמים אטו כל יומא ויומא זימניה הוא (ודומה לזה ח והוא נוסח מתקבל אבל [כולא שתא] מתאים לכל השנה דבבריתא); ב תחה״מ כל אימת דאתיא זמניהו הוא (והשאר ליתא אבל בגליון נוסף אלא גשמים כל יומא דאתיין זמניהו הוא); ל תחה״מ (וסופר אחר מוסיף כאן מזכירין כל השנה כולה) כל אימת דאתי זימניה הוא אלא גשמים כל אימת דאתי לאו זימניהו; מ תחה״מ דכל אימת דאתו זימנייהו הוא אלא גשמים כולי שתא זימנייהו הוא (וכעין זה ש); ד תחה״מ מזכיר דכולי יומא זמניה הוא אלא גשמים כל אימת דאתיין זמנייהו היא (ע׳ ד״ס ומלת מזכיר היא הוספה כמו בגליון ל). 33 והתנן] ל דתנן. 34 הם] ב ליתא (ונוסף בגליון); ל מ לעולם. ל מ ד [שנאמר הלא קציר חטים היום וגו׳] (מ ליתא וגו׳ וכל הפסוק מיותר כאן וע׳ במשנה). 36 ב מזכיר [ר״ע אומר בששי בחג הוא מזכיר]. טעמיה] ב ל מ טעמ׳ (והוא קצור טעמא). מ כדתניא (ע׳ ד״ס ואיני רואה להגיה).

רבי יהודה בן בתירה אומר נאמר בשני ונסכיהם בששי ונסכיה בשביעי כמשפטם מ"ם יו"ד מ"ם הרי מים מכאן רמז לנסוך המים מן התורה ומאי שנא בשני דנקט דכי רמיזי מיא בשני הוא דרמיזי הלכך בשני מדכרינן:

רבי עקיבא אומר בששי בחג הוא מזכיר מאי טעמיה דרבי עקיבא דתניא נאמר בששי ונסכיה בשני נסוכין הכתוב מדבר אחד נסוך המים ואחד נסוך היין ואימא תרויהו דחמרא סבר לה כרבי יהודה בן בתירה דאמר מיא רמיזי הכא

ג' ע"א | אי סבר לה כרבי יהודה בן בתירה לדכר בשני אמר לך רבי עקיבא נסוך יתירא כי כתיב בששי הוא דכתיב:

תניא רבי נתן אומר בקדש הסך נסך שכר לה' בשני נסוכין הכתוב מדבר אחד נסוך המים ואחד נסוך היין ואימא תרויהו דחמרא אם כן לכתוב קרא או הסך הסך או נסך נסך מאי הסך נסך שמעת מינה תרתי אלא הא דתנן נסוך המים כל שבעה מני אי רבי יהושע חד יומא הוא אי רבי עקיבא תרי יומי הוו אי רבי יהודה

תורה אור

1 במדבר כ"ט י"ח. 14 במדבר כ"ח ז'.

מסרת הש"ס והמדרשים

8 (בשני נסוכין) זבחים ק"י. 14 (תניא) ספרי פנחס קמ"ג וק"נ; ירושלמי סוכה ד' ו'. 18 (דתנן) סוכה מ"ב (ע' כאן בהערה).

1 ריב"ב אומר] ב ליתא; ל אמר ריב"ב. 2 ד [ונאמר] בששי (וכן בסמוך ונאמר בשביעי ואמנם כן הוא גם בספרי פנחס ק"נ אבל בשבת ק"ג ליתא וכ"ל כאן ושם בכ"י ובכל המקומות שציינתי מירושלמי ופסדר"כ ומדרש אגדה סוף פנחס). ד כמשפטם [הרי]. מ"ם יו"ד מ"ם] מ ליתא (ונוסף בגליון). [הרי] ל ליתא. א ד הרי [כאן] (ובכ"י מ מלת כאן בין השטין וליתא בספרי שם ומדרש אגדה שם; ובכל המקומות שציינתי במסרת הש"ס וילקוט פנחס תשפ"א ליתא למלות הרי כאן ואולי הן הוספה). 3 ומאי] ב ל מאי. ומ"ש בשני דנקט] א מ ליתא. 4 ד נקט] ל ליתא. דכי רמיזי מיא בשני הוא דרמיזי] א ואימת קא רמיז לה קרא בשני; מ וכי קא רמז ליה קרא בשני; ד דכי רמיזי להו בקרא בשני הוא דרמיזי (ובכ"י ל המסכים עם ב שהצגתיו בפנים נמצא עוד בגליון: [וכי קא רמיז קרא מיא בשני] ונכתב בידי סופר אחר). 5 הלכך בשני מדכרינן] א הלכך בשני בחג הוא מזכיר (וכ"ה בגליון ל ושם ליתא [הוא]); מ הלכך בשני הוא מזכיר (ומלת הוא כתובה בין השטין ומלת מזכיר על המחק וא"כ היה כתוב מתחלה מדכרינן והוגה שלא לצרך כי מימרא דגמרא כאן היא ארמית ולכן נוסח ד עדיף); ב ל ליתא (ואמנם הוא מיותר והיא הוספה מאוחרת וגם בפרוש ר"ח נראה שהן דברי עצמו אבל כיון דאיתא בב' כ"י ובגליון ל נמנעתי למחוק). 6 בחג] מ ליתא. 7 מ"ט דר"ע] ד ליתא. טעמיה] ל מ טעמ' (ע' לעיל). דתניא] א מ ד ליתא. נאמר] א אמר קרא; ד שנאמר. 8 המים] א של מים. 9 היין] א של יין (וע' ח ובד"ס לזבחים ק"י). ב אימא. דחמרא] ל דיין. לה] ליתא. 10 ל ד רמיזי מיא. הכא] ד ליתא (ואיתא גם בילקוט שם). 11 לידכר בשני] ב ל ניקום כוותיה; מ נימא בשני; ד נימא כוותיה (ובילקוט פנחס תשפ"א כגרסת א והמדפיסים החדשים שבשו). 12 אמר לך ר"ע] ב ל מ ליתא (אבל בכ"י ל נוסף מסופר אחר בגליון); ד קסבר ר"ע. נסוך יתירא כי כתיב] מ ד ח כי כתיב נסוך יתירא. כי כתיב] ב כדכתיב (ט"ס). 13 דכתיב] ב בגליון. 14 ב דתניא. 16 ד אימא. דחמרא] ל דיין. 17 לכתוב] ל נימא. 18 שמעת] ב שמע. תרתי] א מ חד דחמרא וחד דמיא; ב ד חד דמיא וחד דחמרא (ע' ד"ס ונ"ל שגרסת תרתי של ל עקר כי כן דרך הש"ס לסיים בכמה מקומות שמעת מינה תרתי ע' ב"ק ס"ה א', פ"ד ב', פסחים מ"א ב', מנחות י"ז ב' וכן נראה מרש"י כאן). אלא] א ליתא. הא] א והא. דתנן] ב ל דתניא. א מביא כמו לעיל דף ב' ע"א (במשנה דר"ה שם) את רוב המשנה דסוכה מ"ח א' (לא מ"ב ב' שצוין בגליון הש"ס) בקצת שנוים נסוך המים כ ל שבעה [כיצד צלוחית של זהב היתה שם מחזקת שלשה לוגין והיו ממלאין אותה ממי השילוח הגיעו לשער המים הריעו ותקעו] מני וכו' (ע' ד"ס לסוכה שם). 19 א מני [הא] אי. א אי ריב"ב שיתא יומי הוו אי ר"ע תרי יומי הוו לעולם (וכן גרס ה ואולי גם ת ולא גרסי אי ר' יהושע חד יומא); ב אי ר' יהושע חד יומא הוא אי ר"ע תרי יומי הוו אי ריב"ב שיתא לא לעולם (וכן גרס ל רק דשם שיתא [יומי הוו] לא לעולם); מ אי ר"ע תרי יומי לעולם (והשאר ליתא וכמדומני שזו היתה גם גרסת ש שלא פרש מאומה בדברי ר"י וריב"ב וכן משמע קצת מאריכות דבריו בסמוך ד"ה אלא שכתב שם מה שהיה שייך כאן לו היו הדברים לפניו אבל בגליון מ הגרסא: אי ריב"ב שיתא יומי הוו אי ר"ע תרי יומי הוו אי ר"י אפילו יומא חד לא הוי] ומלות א פ י ל ו ל א מנוקדות מלמעלה לסימן מחיקה ושאלה גדולה תלויה בזה כי אמנם לא נתברר לנו כלל מובן דברי ר"י דאמר משעת הנחתו אם הכונה ליום שביעי או שמיני. והנה מפשטות דברי הגמרא ג' א' אילימא ר"י דמתניתין האמר מיו"ט האחרון של חג אלא ר"י דבריתא האמר משעת הנחתו משמע דמחלק בין שניהם (וכן מוכח מדברי הריטב"א לדף ב' ע"ב פיסקא ר"א אומר עיי"ש וכן חלק הרי"ד בחדושיו (ע' לקמן סוף דף ד' ע"א) ולפי זה יו"ט האחרון הוא שמיני ושעת הנחתו הוא שביעי כמו שפרשו ג ש שם ולעיל ב' ע"ב ד"ה משעת הנחתו וכ"ה בפכ"י וכן פרש ש לקמן בסמוך ד"ה האמר אבל לקמן ד' א' ד"ה רבי יהושע פרש ש להפך דשעת הנחתו הוא שמיני וכן יוצא מדבריו בסמוך סוף ד"ה אלא, וכבר נדחקו הרבה בישוב הסתירה הזאת ר' בצלאל רנשבורג ובעל הגהות חשק שלמה וביחוד בעל גבורות ארי. גם בירושלמי ריש פרקין רמי דר"י דמתניתין אדר"י דבריתא אבל שם משני דכל היום כשר ללולב ולפי התרוץ הזה שעת הנחתו היא בשמיני כלומר לאורתא דמוצאי שביעי של סוכות שמניחין בו את הלולב כמו שפרשו התוספות לעיל ב' ב' ד"ה משעת ועפי"ז נבין את נוסח גליון מ דלעיל דכיון דשעת הנחתו היא בשמיני א"כ לר' יהושע אפילו חד יומא לא הוי ולגרסא הזאת נטה בד"ס אבל לדעתי דוחק הוא לומר ששעת הנחתו היא דוקא לאורתא דמוצאי שביעי והבבלי לא הלך בזה אחרי הירושלמי כמו שהעיר לנכון במראה הפנים שם ולכן בחרתי בגרסת [אי ר' יהושע חד יומא הוא] ע"פ פרוש רגמ"ה. ויש להעיר עוד דאם נפרש שעת הנחתו על שביעי כמו שפרש גם הריטב"א נצטרך לומר דביום שביעי כיון שכבר עברו כמעט כל ימי סוכות לא חייש ר"י טפי לטעמיה דגשמים סימן קללה בחג אפילו אם לא ניחס לו את הדעה שכל היום כשר ללולב ע"פ הירושלמי ובגבורות ארי דחק קצת לתרץ זה ע"פ הגמרא דלקמן ד' ב' דהזכרה רצוי שאלה היא אך אין נ"ל להכניס חלוקי האמוראים בדברי ר"י עיי"ש ובמה שכתב הרב תפארת ישראל בפרושו למשנה. ועלי להעיר עוד שברש"י כי"נ הנוסח הוא הפך נוסח רש"י הנדפס ובמקום דהיינו בשביעי (דף ב' ע"ב ד"ה משעת הנחתו) יש שם דהיינו בלילי יו"ט האחרון שמיני בתפלת ערבית ובדף ג' ע"ב של כה"י הוא חחר על כל הסוגיא באריכות (וכל זה חסר בנדפס) ושם הוא כותב כן עוד הפעם, וליתא שם כל הנמצא בדפוסים ג' ע"א ד"ה אלא, ולהלן דף ד' ע"א גבי סברוה ד"ה ר' יהושע הוא גורס שביעי במקום שמיני שבדפוס ויש כאן ערבוביא רבה כי כל מה שנמצא בשני הדפים הראשונים של כה"י אינו כלל בהנדפס וגם הדברים הנמצאים בדפוס הם שם בשנוים רבים וגם באו שם דברי התוספות ובמקום אחד הוא אומר „אין טעם וריח לכל המפורש למעלה" ונראה שכל האריכות שם היא מיד הסופר שעשה בהפרוש כאדם העושה

בן בתירה שיתא יומי הוו לעולם רבי יהודה בן בתירה היא וסבר לה כרבי יהודה דתנן רבי יהודה אומר בלוג היה מנסך כל שמונה מפיק ראשון ומעייל שמיני ומאי שנא ראשון דלא דכי רמיזי מיא בשני הוא דרמיזי שמיני נמי שביעי אמר רחמנא ולא שמיני אלא נסוך המים כל שבעה גמרא גמיר לה דאמר רבי אסי אמר רבי יוחנן משום רבי נחוניא איש בקעת בית חוורתן עשר נטיעות ערבה ונסוך המים הלכה למשה מסיני:

אמר מר רבי יהודה אומר משום רבי יהושע הי רבי יהושע אילימא רבי יהושע דמתניתין הא אמר מיום טוב האחרון של חג אלא רבי יהושע דבריתא האמר משעת הנחתו ותו הא דתנן רבי יהודה אומר משום בן בתירה העובר לפני התיבה ביום טוב האחרון של חג האחרון מזכיר והראשון אינו מזכיר הי בן בתירה אילימא רבי יהודה בן בתירה הא אמר בשני בחג הוא מזכיר אמר רב נחמן בר יצחק תהא כרבי יהושע בן בתירה זמנין דקרי ליה בשמיה דאבוה וזמנין דקרי ליה בשמיה דידיה ומאי שנא הא מקמי דסמכוה והא לבתר דסמכוה:

תנא בטל וברוחות לא חייבו חכמים להזכיר ואם בא להזכיר מזכיר מאי טעמא אמר רבי חנינא לפי שאינן נעצרין וטל מנלן דלא מיעצר דכתיב ויאמר אליהו התשבי מתשבי גלעד אל אחאב חי ה' אלהי ישראל אשר עמדתי לפניו אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי וכתיב לך הראה אל אחאב ואתנה מטר על פני האדמה ואלו טל לא קאמר ליה מאי טעמא משום ג' ע"ב דלא מיעצר וכי מאחר דלא מיעצר אליהו

תורה אור

25 מ"א י"ז א'. 28 מ"א י"ח א'.

מסרת הש"ס והמדרשים

2 (דתנן) סוכה מ"ח. 7 (ר' אסי) סוכה ל"ד, מ"ד; מו"ק ג'; זבחים ק"י; ירושלמי שביעית א' ה'; סוכה ד' א'. 11 (הי ר"י) ע' ירושלמי ריש פרקין. 14 (העובר) ירושלמי כאן א' ב' (ס"ד א'). 19 (דקרי ליה) ע' סנהדרין מ"א. 22 (תנא) ירושלמי ברכות ה' ב'; תענית א' א' (ס"נ ד'). 24–29 ירושלמי ברכות שם ותענית שם; סנהדרין י' ב' (כ"ח ב').

בשלו וא"א לרדת לעקר הדברים וע' במלאכת שלמה ד"ה האחרון); ד אי ר"י נימא חד יומא אי ר"ע תרי יומי אי ריב"ב שיתא יומי לעולם (ובר"ג הסדר ר"ע ריב"ב ר"י וכמדומני שנשתבשו שם הדברים בכ"י או בדפוס ובמקום [אי ר"י חדא יומא ותו לא דאמר] צ"ל [אלא ר"י היא דאמר] כמו שהוא ברש"י שהלך בכל פרושו אחרי פרוש ג והשתמש על הרוב בדבריו מלה במלה וכבר ידוע שהפרוש המיוחס לרש"י אינו לרש"י כ"א לאחד מתלמידיו ע' במה שכתב רצ"ה חיות על זה במכ"ע ציון תר"ב צד 80 וצד 91 והלאה ובסוף הגהותיו לתענית).

1 א כרבי היא] א ל מ ליתא. 2 וסבר] ב ל מ [וריב"ב] סבר (ונראה שהוא תקון ליתר באור; ד וסבירא (ע' ג ש). לה] ד ליה. ב ל ד ג ש כר"י [דמתניתין] (והיא הוספה מיותרת להבדילו מריב"ב דבריתא). דתנן ר"י אומר] ב דאמר (וכן גרסו ג ש והנקודה ברש"י מקומה אחר מלת שמונה). 4 ב אפיק; ד ומפיק. ב מ מאי. 5 דלא] ב בגליון. מיא] מ ליתא ד מים. 6 שביעי אמר רחמנא ולא שמיני] ב מוסיף: [דכי רמיזי מיא בשביעי הוא דרמיזי] (והוא הוא נוסח ד שלפנינו ונתערבו שם ב' הנוסחאות). א אלא ר"י היא וגמרא גמירי לה; ב אלא נסוך המים כל שבעה גמרא גמיר לה (ע' ח); ל ד אלא ר"י היא ונסוך המים כל שבעה גמרא (ד הלכתא) גמירי לה; מ אלא ר"י היא וקסבר (מלת וקסבר בגליון) נסוך המים כל שבעה וגמרא גמיר לה (ונוסח ב דמשמיט ר"י הוא המובחר שבכולן דקאי אכולהו תנאי דכ"ע מודו דנסוך המים כל שבעה הוי הלמ"מ רק שהתנאים בקשו לו רמזים בתורה וע' באריכות בד"ס). 7 אסי] ד אמי (שבוש). 8 בית] א מ ליתא. א מ חורותן; ב חורתן (ע' בהערתי לתרגומי האנגלי). 9 א נסוך. 10 אמר מר] ב ל מ ליתא (ע' ש ומוכח מדבריו שלא היה בגרסתו וע' גם ג). מ משום ר"י אומר (וע' בהערתי לעיל בבריתא; ד מביאים כאן כל הבריתא דלעיל העובר וכו' האחרון אינו מזכיר וליתא בכ"י א ב ל אבל בכ"י מ מביא את הבבא הראשונה העובר וכו' הראשון אינו מזכיר וכל זה מיותר ובלתי רגיל והציגוהו הסופרים רק כדי שיתבאר שהש"ס מוסב על הבריתא דלעיל שנתרחקה מכאן ע"י השקלא וטריא שבינתים ולא היה גם לעיני ג ש ולכן הוסיף ש העובר וכו' לשם פרוש ואמר שהוא כעין אמר מר ע' ד"ס). 11 ב מ יהושע [בן חנניה] (וכתב בד"ס דכלפי דמסיק ריב"ב היא אמר נמי הכא ריב"ח אבל לי נראה שבן חנניה היא הוספת סופר ורנב"י דאסיק לקמן ריב"ב היא ר"ל דאינו לא ר"י דמתניתין ולא ר"י דבריתא כ"א ר"י בן בתירה, כלומר ר"י שלישי). דמתניתין] בכ"י מ הוא בגליון. 12 ל ג ביום (ע' בהערות למשנה). של חג] ב מ ליתא (וע' בהערתי למשנה); ל ד של חג [הוא מזכיר] (וע' ג ש דלא גרסי של חג וגרסי הוא מזכיר ואולי הם דברי עצמם). אלא] ב ל ואי. 13 ותו וכו' בשני בחג הוא מזכיר] א ליתא (ונשמט בשגגת סופר דא"כ לא יובנו דברי רב נחמן). ל מ דתניא (מפני שלא גרסו במשנתנו [משום בן בתירה] וכ"ה בפרושי ג ש וחשבו שהוא בריתא במכילתא אחריתי; ובמכילתא דרשב"י שנקראה כן לפעמים ליתא והעקר דתנן וע' לעיל במשנה ובכ"י ב רשום בגליון: פי' הא דתנן במתניתין). 15 והראשון אינו מזכיר] ל וכו'; ד ליתא (ע' ג ש). 17 ל [אלא] אמר (וכן ג ש אבל אלא רגיל רק אחר שקדמו תרוצים אחרים). 18 ב רבי; ד ברבי (וגרסת ג ש היתה תהא [תרווייהו] רבי וכן הגיה הב"ח והנקודה ברש"י מקומה אחר תרווייהו לא אחר תהא). א זימנין קארו ליה בשמא דידיה וזימנין קארו ליה בשמא דאבוה ומאי שנא הא מקמי דסמכוה והא לבתר דסמכוה; ב ל ג ש זימנין קרי (ב קרו) ליה בשמיה (ב בשמא) דאבוה וזימנין קרי ליה (ב לה) בשמיה דידיה ולא קשיא הא מקמי דליסמכוהו (ב דליסמכוה) הא לבתר דסמכוה; מ דזימנין דקרו ליה משמיה דאבוה וזימנין דקרו ליה משמיה דידיה ומאי שנא הא מקמי דליסמכיה הא לבתר דסמכוה; ד זימנין דקרי ליה בשמיה וזימנין דקרי ליה בשמיה דאבא והא מקמי דליסמכוהו והא לבתר דליסמכוהו (ובהרתי בסדר ב ל אבל נוסח מאי שנא (א מ) נ"ל עדיף מן לא קשיא כי ל"ק היה ראוי יותר קודם זמנין כמו שהוא ברש"י. 24 שאינן] ב מ שאין. 25 א התשבי וגו'; ל מקצר ומשבש. 28 א מטר וגו'. 29 מ"ט משום] א וגליון ב למימרא (וכן ח ופכ"י וכ"ה בכ"י א מ ופכ"י לקמן ע"ב בבריתא דעבים ורוחות וכן גרסי שם ג ש אבל אין הגרסא הזאת מתישבת כאן היטיב על קושית וכי מאחר דלהלן אם לא שנפרש מלת למימרא בניחותא). 30 וכי מאחר דלא מיעצר] מ ליתא. מ ואליהו.

אשתבועי למה ליה הכי קאמר ליה אפילו טל דברכה נמי לא אתי ולהדריה לא מינכרא מלתא:

ורוחות מנלן דלא מיעצרי דכתיב כי כארבע רוחות השמים פרשתי אתכם נאם ה' מאי קאמר אילימא הכי קאמר להו קודשא בריך הוא לישראל בדרתינכו בארבע רוחי שמיא האי כארבע בארבע מיבעי ליה אלא הכי קאמר כשם שאי אפשר לעולם בלא רוחות כך אי אפשר לעולם בלא ישראל:

אמר רבי חנינא בימות החמה אמר משיב הרוח אין מחזירין אותו אמר מוריד הגשם מחזירין אותו בימות הגשמים לא אמר משיב הרוח אין מחזירין אותו לא אמר מוריד הגשם מחזירין אותו ולא עוד אלא אפילו אמר מעביר הרוח ומפריח הטל אין מחזירין אותו:

תנא בעבים וברוחות לא חייבו חכמים להזכיר ואם בא להזכיר מזכיר מאי טעמא משום דלא מיעצרי ולא מיעצרי והתני רב יוסף ועצר את השמים מן העבים ומן הרוחות אתה אומר מן העבים ומן הרוחות או אינו אלא מן המטר כשהוא אומר ולא יהיה מטר הרי מטר אמור הא מה אני מקיים ועצר את השמים מן העבים ומן הרוחות קשיא עבים אעבים קשיא רוחות ארוחות עבים אעבים לא קשיא הא בחרפי הא באפלי רוחות ארוחות נמי לא קשיא הא ברוח מצויה הא ברוח שאינה מצויה רוח שאינה מצויה נמי הא מיבעיא לבי דרי אפשר בנפוותא:

תנא עבים ורוחות שניות למטר מאי היא אמר עולא ואיתימא רב יהודה דבתר מטרא למימרא דמעליותא היא והכתיב יתן ה' את מטר ארצך אבק ועפר ואמר עולא ואיתימא רב יהודה זיקא דבתר מטרא לא קשיא הא דאתא ניחא הא דאתא רזיא ואמר עולא ואיתימא רב יהודה זיקא דבתר

תורה אור

3 ב' זכריה י'. 18 דברים י"א י"ז. 29 דברים כ"ח כ"ד.

מסרת הש"ס והמדרשים

6 (בדרתינכו) ע"ז י' ב'. 11 (מחזירין) ירושלמי כאן א' א' (ס"ג ד'); ברכות ה' ב' (ט' ב'). 31 (ניחא רזיא) לקמן י"ט ב'.

א אשתבועי ל"ל לאליהו; ב אליהו ל"ל לאשתבועי [אלא] ה"ק.

1 ליה] ב ל מ ליתא (ע' ג ש). ל דאפילו; מ ליתא. א טל של ברכה; ב טל ברכה (ע' משנה סוטה דף מ"ח ע"א). 2 לא אתי] א ליתא. א וליהדריה לא; ב ל מ וליהדריה ניהליה (ב ליה) משום דלא; ד וליהדריה לטל דברכה משום דלא (וכ"ה בפכ"י ע' משנה סוטה שם וע' ג ונראה שברש"י צ"ל הנקודה אחר וליהדריה ומלות לטל דברכה הן פרוש). 3 ב רוחות; ד אלא רוחות. דלא מיעצרי] א ב ליתא (אבל כן הוא גם לעיל גבי טל). דכתיב] ב ל ד אמר ריב"ל דאמר (ל אמר) קרא (וגרסת דכתיב היא גם בר"ח וילקוט זכריה ב' וע"י וכ"ה בע"ז י' ב' ושם באה המימרא בשם קטיעה בר שלום אבל בכ"י ישן מאוד של מס' ע"ז הנמצא בבימ"ד הרבנים בנויורק ליתא כלל למימרא זו וכ"ל בכ"י מ שם ובדפוס פיזארו והכניסוה שם אח"כ מתוך הע"י וע' ד"ס). 5 ב ל ד קאמר להו (והוא ע"פ גרסת בדרתינכו דבסמוך אבל כאן לא צריך ליה וליתא גם בע"ז ובילקוט וכן להלן אלא ה"ק כשם וליתא להו). א ה"ק בדרתינהו בארבע רוחי שמיא האי כארבע בארבע (והיא נוסחא קצרה וישרה וכ"ה בלשון נסתר בע"ז אבל יותר נראה דנקט הש"ס לשון הכתוב ושם פרשתי אתכם בלשון נוכח); ב ה"ק להו קוב"ה לישראל בדרתינכו בארבע רוחי עלמא א"ה האי כארבע בארבע; ל ה"ק להו קוב"ה לישראל דמבדרנא לכו בארבע רוחי עלמא א"ה כארבע בארבע; מ ה"ק הקב"ה לישראל בדרתינכו בארבע רוחי עלמא ומכנפנא לכו מארבע רוחי עלמא א"ה בארבע רוחי מארבע (ור"ג גרס רק דמכניפנא לכו ולא היתה לפניו כלל גרסת בדרתינכו ורש"י מחק גרסת ג עיי"ש ובילקוט זכריה שם באו ב' הנוסחאות באופן אחר וע' ד"ס ונוסח שמיא של א נראה עדיף ע"פ לשון הכתוב וע' ד"ס). 7 ל בארבע [רוחות]. אלא] ל ליתא. [ה"ק] א מ ליתא (וכן ליתא בע"ז ובילקוט). 8 ב בלא [ארבע] רוחות (וע' גטין ל"א ב' ארבע רוחות מנשבות בכל יום). 10 א א"ר חנינא אמר בימוה"ח משיב (וצ"ל בימוה"ח אמר וכ"ה בר"ח ובריי"ף ורא"ה ור"ן ותוספות וריטב"א וס' האשכול הל' תפלה סימן י"ג ושם אם אמר); ב ליתא (ובגליון אר"ח בימות החמה אמר משיב הרוח אין מחזירין אותו אמר מוריד); ל מ א"ר חנינא העובר לפני התבה בימוה"ח אם (ל ליתא אם) אמר משיב (וכ"ה ברא"ש ואו"ז ח"ב סימן שצ"ט ובפסקי ריי"ד ולחנם הגיה בקרבן נתנאל); ד הלכך בימוה"ח אמר משיב (וע' ד"ס). 11 מ [אם] אמר. 12 בימות הגשמים לא אמר משיב הרוח אין מחזירין אותו לא אמר מוריד הגשם מחזירין אותו] א ליתא (ונשמט בטעות מן אותו עד אותו). 14 אלא] מ ליתא (וכן ליתא בס' האשכל שם ולא ציין בד"ס). ל אפילו [לא] אמר [אלא] מעביר. 15 מ אותו [לפי שאין נעצרין] (ע' ח ואולי הם דברי עצמו ולא היה בגרסת ג ש שפרש דלא מיעצרי). 17 ואם] ב אם. מ"ט משום] דלא מיעצרי א מ נ ש למימרא (וע' מ"ש לעיל בבריתא דטל); ב מ"ט לפי שאינן נעצרין (וכ"ה בס' האשכול הל' תפלה סימן י"ג). 18 ולא מיעצרי] א מ ליתא; ב ל [ועבים] לא מיעצרי (ל מיעצר ובגליון מוסיף שם [מנלן] אחר ועבים ואין הגרסא נכונה דהא קא רמי גם מרוחות). 19 ב השמים [ולא יהיה מטר]. ב ל מ ג (השמים) בעבים וברוחות [הכתוב מדבר] אתה אומר בעבים וברוחות [הכתוב מדבר] (מ ליתא כאן הכתוב מדבר) או אינו אלא מטר (אבל א מסכים עם ד ואין להגיה ע"פ הרוב). 22 מן העבים ומן הרוחות] ב ל בעבים וברוחות; מ בעבים וברוחות [הכתוב מדבר]. מ קשיא עבים אעבים ורוחות ארוחות; ד מהפכים הסדר. 24 ל באפלי [אלא רוחות ארוחות קשיא] רוחות. נמי] מ ד ליתא (ע' ח). 25 רוח] א ורוח. רוח שאינה מצויה נמי הא] ב מ ליתא (אבל בשניהם איתא בגליון). 26 נמי] ד ליתא. הא] ב ל ד ליתא. מיבעיא] ב ל מ ד ש חזיה (וכ"ה בריטב"א אבל ג גרס מיבעי ומפרוש ח דכתב וצריכין נראה ג"כ כגרסא זו וע' ד"ס). 27 ל מ ד העבים והרוחות (ובר"ח וילקוט תבא תתקל"ט לעבים ורוחות וליתא בד"ס). מאי היא] ד היכי דמי (ע' ש וילקוט שם). 28 א ב [זיקא] דבתר (וכ"ה בגליונות של ל מ ובילקוט; ורש"י מחקו דקאי נמי אעבים וע' ח). למימרא דמעליותא היא] א איני 30 ואיתימא ר"י] מ ליתא (וכ"ל בילקוט). 31 א הא בניחא הא ברזיא (ע' ג ש). ב דאתיא רזיא. ל והא דאתא רזיא [ואיבעית אימא הא והא דאתא ניחא ול"ק הא דמעלי אבק הא דלא מעלי אבק] (וכעין זה הא והא דאתא ניחא ול"ק הא דמעלי אבק הא דלא מעלי אבק] (וכעין זה ד וע' ש). 32 ואמר] ל מ אמר. עולא ואיתימא] א ב ל ליתא.

מטרא כמטרא עיבא דבתר מטרא כמטרא שמשא דבתר מטרא כמטרא למעוטי מאי למעוטי גלוהי דליליא ושמשא דביני קרחי:

אמר רבא מעלי תלגא לטורי כחמשא מטרי לארעא שנאמר כי לשלג יאמר הוה ארץ וגשם מטר וגשם מטרות עזו ואמר רבא תלגא לטורי מטרא ד' ע"א רזיא לאילני מטרא ניחא לפירי | עורפילא אפילו לפרצידא דתותי קלא מהניא מאי עורפילא אמר רב משרשיא עורו פילי ואמר רבא האי צורבא מרבנן דמי לפרצידא דתותי קלא דכיון דנבט נבט ואמר רבא האי צורבא מרבנן דרתח אוריתיה מרתחא ליה שנאמר הלוא כה דברי כאש נאם ה' וכפטיש יפצץ סלע אמר רב אשי כל תלמיד חכם שאינו קשה כברזל אינו תלמיד חכם שנאמר וכפטיש יפצץ סלע אמר ליה רב אבא לרב אשי אתון מהתם מתניתו לה אנן מהכא מתנינן לה ארץ אשר אבניה ברזל אל תקרי אבניה אלא בוניה אמר רבינא אפילו הכי מיבעי ליה לאינש למילף נפשיה ניחותא שנאמר והסר כעס מלבך והעבר רעה מבשרך:

אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן שלשה שאלו שלא כהוגן לשנים השיבו כהוגן לאחד השיבו שלא כהוגן ואלו הן אליעזר עבד אברהם ושאול בן קיש ויפתח הגלעדי אליעזר דכתיב והיה הנערה אשר אמר אליה הטי נא כדך וגו' יכול אפילו חגרת או סומא והשיבוהו כהוגן שנזדמנה לו רבקה שאול דכתיב והיה האיש אשר יכנו יעשרנו המלך עשר גדול ואת בתו יתן לו יכול אפילו עבד או ממזר והשיבוהו כהוגן שנזדמן לו דוד יפתח דכתיב והיה היוצא אשר יצא מדלתי ביתי לקראתי בשובי

תורה אור

5 איוב ל"ז ו'. 12 ירמיה כ"ג כ"ט. 16 דברים ח' ט'. 19 קהלת י"א י'. 24 בראשית כ"ד י"ד. 27 ש"א י"ז כ"ה. 30 שופטים י"א ל"א.

מסרת הש"ס והמדרשים

5 (לשלג) ויק"ר ל"ה י"ב. 21 (שלשה) בראשית רבה ס' ג'; ויקרא רבה ל"ז ד'; תנחומא (באבער) בחקותי ז'.

1 עיבא] ב עיבתא. עיבא דבתר מטרא כמטרא] מ ליתא. שמשא [דבתר] א ליתא. 2 כמטרא] ד ח כתרי מטרי (ומפרוש ש ד"ה למעוטי שכתב דכולהו כמטרא משמע ג"כ כגרסת כ"י וע' ד"ס). למעוטי מאי] א ליתא (וכ"ל בילקוט); מ לאפוקי מאי. למעוטי] א מ לאפוקי (וכ"ה בילקוט). א ב מ גולהי; ל גילהי (וכן ש ת); ג ח גלוהי (וכ"ה בערוך ערך גלא). 3 א וגליון ב קרחי [סימן בחמשה טורי נבוט צורבא מרבנן דרתח] (ע' בריל, יאהרביכער ח"ב צד 64). 4 אמר] ל ואמר. רבא] ב ר' אבא (ע' ד"ס). מ ח מחמשה. 5 מ בארעא. 6 א וגשם וגו'. ואמר] ב ל אמר (ע' ד"ס אות מ'). מ [מעליא] תלגא. מ ומטרא. 7 מ ומטרא; ב מהפך: ניחא לפרי מטרא רזיא לאילני (ע' ד"ס). ב מ ערפילא (וכן בסמוך וילקוט איוב ל"ז וכן היה ראוי להיות ע"פ מקור המלה אבל כיון שהוא דורש עורו פילי נראה לקיים הגרסא בוא"ו וכן הוא בערוך השלם ערך פל ג' וערך פרצד וע' ג ש ת). 8 ל ד מהניא [ליה] (וליתא בכל הנ"ל). א א"ר שרשיא; ד ליתא (ואיתא גם בילקוט שם). 9 מ עורופילי (במלה אחת וכ"ה בדפוס פיזארו בגמרא ותוספות). א ב מ אמר (אבל כל הני מימרות רבא אמרן וכה"י אינם מדקדקים בזה וכותבים [אמר] במקום [ואמר] ולהפך וע' ד"ס צד 40 אות ז'). 10 מ מרבנן [דפתח] דמי. א ב ל [לא] דמי [אלא]. ל קלה. א מ ג ש כיון. דכיון–מרבנן] ב ליתא (ונוסף בגליון). 11 א מ אמר. ל ח דמירתח. ב ד ח אוריתא (וכ"ה בהגדות התלמוד וכן הגיהו ברש"י אבל בד"י של רש"י אוריתיה). 12 ל [היא ד]מירתחא; ד הוא דקא מרתחא (ע' ח ש). שנאמר] א דכתיב. 13 וכפטיש יפוצץ סלע] א כאש וגו'; ב ל ד ליתא (וכן ליתא בילקוט ירמיה כ"ג ובע"י וכן לא הביאו ח ובאמת לא איצטריך ליה הכא דהדרשה היא מן כאש אבל כן הוא פעמים רבות שהובא כל הפסוק בש"ס והסופרים השמיטו את סופו מפני הקצור ורק ע"י גרסת סוף הפסוק כאן נבין את הסבה להשמטת מימרא דרב אשי שבסמוך כאשר נראה בהערה הבאה). 13–15 אמר רב אשי כל ת"ח שאינו קשה כברזל אינו ת"ח שנאמר וכפטיש יפוצץ סלע] ליתא בכה"י ודפוסים (והוסיפוהו בדפוסים חדשים ע"פ המהרש"א ואמנם נמצא בגליון כ"י מ ובילקוט ירמיה שם וכן הובא מכאן בתוספות סוכה נ"ב א' סוף ד"ה אם וכ"ה נכון כי לולא זה לא יובן מה שאמר אח"כ א"ל ר"א לרב אשי אתון וכו' וסבת ההשמטה היתה שדלג איזה סופר מן סלע שבסוף מאמר רבא לסלע בסוף מימרא דרב אשי ושבשתא כיון דעל על ונשמט גם בע"י וכבר העירו ע"ז המדפיסים ראם בהקדמתם לע"י עיי"ש וע' בהגהות ר"ש שטראשון ובעל ד"ס טעה ג"כ כי ציין את השמטת מימרא דרב אשי שלא במקומה, ר"ל קודם מלות וכפטיש יפוצץ סלע שבסוף מימרא דרבא וחשב שהמלות האלה שנמצאות שם בפנים הן סוף מימרא דרב אשי שנשמטה ולא כן הוא כי מן המימרא הזאת אין שם כלום וסוף הפסוק שייך שם למימרא דרבא והוא סבת ההשמטה כאמור ואגב ריהטא לא הרגיש שהגליון מביא בהוספתו גם את סוף הפסוק הנ"ל מה שלא היה צריך לעשות אלו היה כאן בגוף כה"י). אמר] רב אשי (בהוספת ד ואמר כמו במהרש"א אבל הנכון אמר כמו שהוא גם בילקוט והגה"ת וע' ד"ס אות ר' במה שהביא שם מהגה"ת). 15 רב] אבא ד רבי (אבל בבלי היה). רב אבא] א רבינא (וכ"ה בהגה"ת אבל מנוסח [אמר] רבינא שאח"כ משמע קצת דגרסת ר"א עדיפא וע' ד"ס). אתון] ל מ אתו. 16 מהתם] ב ל מהכא; מ מהיכא (דלא כד"ס). ד [דכתיב] ארץ (ובהגה"ת שנאמר ומיותר). 17 בוניה] א שבוניה קשין כברזל (ע' ש ונראה שנשמטה מקודם מלת בוניה); ב בוניה [ברזל]. 18 רבינא] ב רבא (וכ"ה בילקוט שם ע' ד"ס). אפילו הכי] א ב ליתא (ע' ד"ס); ל אעפיכ"ן (וכ"ה בילקוט). א ואיבעי. 19 ב ל מ ד בניחותא (והנכון כגרסת א). א ד מלבך וגו'. 22 א ולשנים השיבום כהוגן ולאחד השיבוהו (וע' בילקוט המכירי להושע שנדפס במכ"ע J. Q. R. שנת 1924 צד181); ל לשנים ניתן להם כהוגן לאחד ניתן לו (וע' בילקוט יהושע ט"ו). 23 ב ל מ אלו. 24 ב ל מ אליעזר [עבד אברהם מנלן] דכתיב. 25 הטי–וגו'] ב ליתא; א מ אליה וגו'; ל ואשתה וגו'. 26 או] ד ש אפילו (ע' ב"ר ס' ג'). והשיבוהו כהוגן] ב ל מ ליתא (וכ"ל בהגה"ת וילקוט המכירי). שנזדמנה] ב ל מ זימן לו הקב"ה (וכן בסמוך וכ"ה בב"ר שם ובמדרש הגדול צד 359 וע' גם במדרש אגדה צד נ"א וילקוט המכירי). 27 ב ל מ שאול [בן קיש]. ב [מנלן] דכתיב; מ [מניין] דכתיב (ובד"ס בטעות). 28 יתן לו] ב ליתא; ל לו וגו'. או] ד ש אפילו. 29 והשיבוהו כהוגן] ב ל מ ליתא (כדלעיל וע' ד"ס). ב ל זימן לו הקב"ה; מ נזדמן. ב ל מ יפתח [הגלעדי מנלן] דכתיב. 30 לקראתי בשובי–עולה] א ד ביתי וגו'; ב בשלום וגו'; ל לקראתי וגו'.

בשלום מבני עמון והיה לה' והעליתיהו עולה יכול אפילו דבר טמא והשיבוהו שלא כהוגן נזדמנה לו בתו והיינו דקאמר להו נביא לישראל הצרי אין בגלעד אם רפא אין שם כי מדוע לא עלתה ארכת בת עמי וכתיב אשר לא צויתי ולא דברתי ולא עלתה על לבי אשר לא צויתי זה בנו של מישע מלך מואב שנאמר ויקח את בנו הבכור אשר ימלך תחתיו ויעלהו עלה על החמה ויהי קצף גדול על ישראל ולא דברתי זו בתו של יפתח ולא עלתה על לבי זה יצחק בן אברהם:

אמר רבי ברכיה אף כנסת ישראל שאלה שלא כהוגן והקדוש ברוך הוא השיבה כהוגן אמרה לפניו רבונו של עולם ונדעה נרדפה לדעת את ה' כשחר נכון מצאו ויבוא כגשם לנו כמלקוש יורה ארץ אמר לה הקדוש ברוך הוא בתי את שואלת דבר שפעמים מתבקש ופעמים אינו מתבקש ואני אהיה לך דבר המתבקש לעולם שנאמר אהיה כטל לישראל יפרח כשושנה ויך שרשיו כלבנון ועוד שאלה שלא כהוגן אמרה לפניו רבונו של עולם שמני כחותם על לבך כחותם על זרועך אמר לה הקדוש ברוך הוא בתי את שואלת דבר שפעמים נראה ופעמים אינו נראה ואני נותנך כדבר הנראה לעולם שנאמר הן על כפים חקותיך חומתיך נגדי תמיד:

אין שואלין את הגשמים כו': סברוה שאלה והזכרה חדא מלתא היא מאן תנא אמר רבא רבי

תורה אור

3 ירמיה ח' כ"ב. 5 שם י"ט ה'. 7 מ"ב ג' כ"ז. 13 הושע ו' ג'ו. 17 שם י"ד ו'. 20 שה"ש ח' ו'. 23 ישעיה מ"ט ט"ז.

מסרת הש"ס והמדרשים

7 (ויקח) סנהדרין ל"ט ב'. 9 (יפתח) קהלת רבה י' ט"ו; תנחומא שם; אגדת בראשית ל"א; תנא דבי אליהו י"א.

2 דבר טמא] ל כלב או חזיר (ע' ש וב"ר שם). והשיבוה שלא כהוגן] ב ל מ ליתא כמו לעיל). נזדמנה] א שיצאה (והוא ע"פ לשון הכתוב); ב ל זימן לו הקב"ה. 3 ב ל היינו. להו] מ ליתא. הצרי–בת עמי] א ל בגלעד וגו'; ב מ שם וגו' (אבל בגליון מ כל הפסוק); ד ליתא. 5 ולא דברתי] ל ליתא (ט"ס). א דברתי וגו'. 6 אשר] מ ליתא. צויתי] מ דברתי (ע' ד"ס). בנו של] ב ליתא. 8 ויעלהו–ישראל] א ב ליתא. 9 דברתי] מ צויתי (ע' ש וד"ס). זו] ב ל מ זה. בתו של] ד ליתא (ואיתא גם בע"י והגה"ת וילקוט המכירי וכן הגיה הב"ח). ב ל יפתח [הגלעדי]. 12 והקב"ה השיבה כהוגן] ב מ ליתא (אבל בגליון ב והשיבה הב"ה כהוגן כמו במכירי שם ובין השטין של מ והקב"ה השיב לה כהוגן וכ"ה בכ"י ל ושם השיבה). אמרה לפניו רבש"ע] א ד שנאמר (וכן במכירי שם אבל גם בסמוך א"ל רבש"ע שימני). 13 ונדעה–מצאו] ב ל ליתא (ואמנם נראה כמיותר אך דרך הש"ס להביא מראש הפסוק וכ"ה בהגה"ת). א את ה' וגו'. 14 ב כגשם לנו וכמלקוש וגו'. 15 א הב"ה (וכן בכל המסכתא כרגיל בירושלמי); ב ליתא. דבר] א מ דברים. 16 א שפעמים מתבקש [לעולם]. אינו] ב ל אין. ב ל מ אני (וכן במכירי שם); ד [אבל] אני. אהיה [לך דבר] א אהיה [כטל לישראל]. 17 המתבקש לעולם] מ שמתבקש בכל שעה. 18 יפרח כלבנון] ב ל ליתא; א כשושנה וגו'. 19 שלא כהוגן] א ב מ ליתא (וכ"ל בהגה"ת). אמרה לפניו רבש"ע] א ליתא; ל אמרה לפניו רבון העולמים; מ ואמרה רבש"ע. 20 א לבך וגו'. 21 הקב"ה ב מ ליתא. בתי] א ליתא. 22 ב ל מ אני (וכ"ה כאן ולעיל בהגה"ת); ד [אבל] אני. נותנך כדבר] ב ל מ אהיה לך דבר (וכ"ה בהגה"ת אבל אינו מתישב על הפסוק שאח"כ); ד אעשה לך דבר (ואולי ר"ל אעשה אותך ויסכים במובן עם א). ד שנראה. 23 לעולם] ב גליון. חומתיך נגדי תמיד] ד ליתא. 25 ב ל מתני' אין שואלין את הגשמים אלא סמוך לגשמים וכו'; מ אין שואלין וכו' (בכ"י א אין ציונים לדברי המשנה כי הוא מחלק את המשניות לבבות קצרות ובמקום הציונים הוא מציג את הבבא השייכה שם ע' בהקדמתי). וכו'] ב ליתא. א סברוה שאלה והזכרה בהדי הדדי אמרי להו מאן תנא אמר רבא ר"י דאמר משעת הנחתו אביי אמר אפילו תימא ר"א שאלה לחוד והזכרה לחוד וא"ד לימא מתני' דלא כר"א דאי ר"א האמר מיו"ט הראשון של חג ולא היא אפילו תימא ר"א שאלה לחוד והזכרה לחוד; ל סברוה שאלה והזכרה בהדי הדדי מאן תנא אמר רבא ר"י היא דאמר משעת הנחתו אמר ליה אביי אפ"ת ר"א שאלה לחוד והזכרה לחוד וא"ד סברוה שאלה לחוד והזכרה לחוד מאן תנא ר"א היא דאמר מיו"ט הראשון הוא מזכיר א"ל אביי אפ"ת ר"י שאלה והזכרה בהדי הדדי; מ סברוה דכ"ע שאלה והזכרה חדא מילתא היא מאן תנא אמר רבה ר"י היא דאמר משעת הנחתו (ובגליון מוסיף כאן [דאי ר"א האמר מיו"ט הראשון של חג] והוא כמו בהא"ד של א) ולא היא (ובין השטין הוגה: א"ל אביי) אפילו תימא ר"א שאלה לחוד והזכרה לחוד (והגליון מוסיף כאן [א"ד סברוה הזכרה לחוד שאלה לחוד מאן תנא אמר רבא ר"א היא דאמר מיו"ט הראשון דאי ר"י האמר משעת הנחתו א"ל אביי אפי' תימא ר"י שאלה והזכרה חדא מילתא היא] והגליון מסכים בכלל עם ל, וגרסת ב מסכמת עם ד רק שהוא גורס [אביי אמר] כמו א. והנה כאשר העירותי לעיל במשנה נולד הספק בהבנתה בסבת הסדר שנתן רבי להבבות דפתח בהזכרה וסיים בשאלה והדר אייתי לדר"י דמיירי בהזכרה ואח"כ אייתי שוב שאלה בהא דג' במרחשון שואלין וכו' וכבר נדחק הרי"ד הרבה בישוב המשנה וכן נתקשה בה הריטב"א והאריך לישב עיי"ש בדבריו לדף ג' ב' ד"ה ומיהו קשיא לן וע' גם בתוי"ט ותפארת ישראל ור' יוסף שאול בסוף ד"ס לתענית ועקר דיוק הגמרא הוא לדעתי במובן מלת שואלין בבבא שלפנינו כמו שפרש רש"י והסברא הראשונה היתה דשואלין הכא היא כמו מזכירין או בלשון הגמרא חדא מילתא ועפי"ז הבבא הזאת היא מדברי ר"י וסמוך לגשמים היינו סמוך לחדש מרחשון שהוא נחשב כולו לימות הגשמים כדקתני בבריתא לקמן ו' א' יורה במרחשון וכו' אף דאיפליגו תנאי בדבר התחלת הרביעה אם היא בג' או בז' או בי"ז בו וע"ז השיב אביי דאפשר דשואלין היא שאלה ממש ולא הזכרה וא"כ אי אפשר לאוקמי להבבא כר"י דלדידיה הזכרה ביו"ט האחרון וכיון דפלגינן שאלה והזכרה בתרתי ע"כ שאלה מאוחרת להזכרה דהזכרה סמוך לגשמים ושאלה בימות הגשמים עצמם כלומר בג' או בז' במרחשון אבל לפי הא"ד סברו להפך דתרתי נינהו והבבא מיתוקמא כר"א ואביי השיב דשואלין היינו מזכירין ור"י היא. זה הוא פרוש הגמרא כאן ע"פ הנוסח של גליון מ והוא נראה עקר ודברי רש"י שמחק את הגרסא הזאת משום דלא משתמע ממתניתין דשאלה לחוד והזכרה לחוד לא משתמעי כלל כי משנתנו מבדילה בפרוש בין לשאול ולהזכיר ואפילו ר"י לא חלק ע"ז ולהפך לפי גרסתו וגרסת א ב לא יהיה שום הבדל בענין בין לשון ראשון ושני שבגמרא מלבד הבדל חיצוני בסגנון והא דללישנא קמא סברוה חדא מלתא, הוא רק מתוך דחק הדבור דשואלין שבמשנה שאין בה מקום לענין שאלת טל ומטר ולכן נפלגו הדעות בזה ולא איפשיט הדבר והלכה כלישנא בתרא. אולם לפי גרסת [בהדי הדדי] של א ל מתפרשין דברי הגמרא באופן אחר לגמרי והגרסא ההיא היתה לעיני ג ח וע' בפרושם וכן הגרסא בדפוס פיזארו ולפי"ז הדיוק מן מלות [סמוך לגשמים שלדברי ר"י

יהושע היא דאמר משעת הנחתו אמר ליה אביי אפילו תימא רבי אליעזר שאלה לחוד והזכרה
ד' ע"ב לחוד ואיכא דאמרי סברוה | שאלה לחוד והזכרה לחוד מאן תנא אמר רבא רבי אליעזר היא דאמר מיום טוב הראשון הוא מזכיר אמר ליה אביי אפילו תימא רבי יהושע שאלה והזכרה חדא מלתא היא:

רבי יהודה אומר משום בן בתירה העובר לפני התבה כו': ורמינהי עד מתי שואלין את הגשמים רבי יהודה אומר עד שיעבור הפסח רבי יוסי אומר עד שיצא ניסן אמר רב חסדא לא קשיא כאן לשאול כאן להזכיר משאל שאיל ואזיל הזכרה ביום טוב הראשון פסיק אמר עולא הא דרב חסדא כחמץ לשנים וכעשן לעינים ומה במקום שאינו שואל מזכיר במקום שהוא שואל אינו דין שיזכיר אלא אמר עולא תרי תנאי אליבא דרבי יהודה רב יוסף אמר מאי עד שיעבור הפסח עד שיעבור זמן שליח צבור ראשון של יום טוב הראשון של פסח אמר ליה אביי שאלה ביום טוב מי איכא אמר ליה אין שואל מתורגמן וכי מתורגמן שואל דבר שאינו צריך לצבור אלא מחוורתא כדעולא רבה אמר מאי עד שיעבור הפסח עד שיעבור זמן שחיטת הפסח וכתחלתו כן סופו מה תחלתו מזכיר אף על פי שאינו שואל אף סופו מזכיר אף על פי שאינו שואל אמר ליה אביי בשלמא תחלתו מזכיר דהזכרה רצוי שאלה היא אלא סופו מאי רצוי שאלה איכא אלא מחוורתא כדעולא:

אמר רבי אסי אמר רבי יוחנן הלכה כרבי יהודה אמר ליה רבי זירא לרבי אסי ומי אמר רבי יוחנן הכי והתנן בשלשה במרחשון שואלין את הגשמים רבן גמליאל אומר בשבעה בו ואמר רבי אלעזר הלכה כרבן גמליאל אמר ליה גברא אגברא קא רמית ואיבעית אימא לא קשיא כאן לשאול כאן להזכיר והאמר רבי יוחנן במקום ששואל מזכיר ההוא להפסקה אתמר והא תרויהו אתמור דאמר

תורה אור

12 משלי י' כ"ו.

מסרת הש"ס והמדרשים

1 (הנחתו) תענית ב' ב'; ירושלמי כאן א' א'. 8 (עד מתי) תענית ה' א'; תוספתא כאן א' א'; ירושלמי תענית א' ב'; נדרים ח' ז'. 12 (כחמץ) קדושין מ"ה ב'. 27 (ר' יוחנן) ירושלמי תענית א' ריש ה"ב. 29 (והתנן) תענית ו' א', י' א'; בבא מציעא כ"ח א'. 30 (אלעזר) תענית י' א'. 31 (גברא) בבא קמא מ"ג ב'; סנהדרין ו' א', כ"ה א', ל' ב'; חולין נ"ב ב'. 33 (במקום) ירוש' תענית א' ב'.

א"א לשניהן ביום אחד ואולי משום זה ציין מ לעיל רק מלת שואלין שממנה עקר הדיוק לפי גרסתו בעוד שכ"י ל ציין לפי גרסת בהדי הדדי את כל הבבא. ועוד להעיר שהרי"ד בחדושיו לתענית בסוף המכריע מוחק [דאמר משעת הנחתו] דרבא קאי אר"י דמתני' ולא אר"י דבריתא וע' בהגהות הגרי"ב ובהערותי לעיל ג' א' וגרסת רבה של כ"י מ במקום רבא איתא גם בריטב"א לדף ב' ב' פיסקא ר"א אומר ולדף ג' ב' סוף ד"ה והא וכ"ה שם גם בר"ה ומיהו בדפוס פראג תקע"ב וע' בד"ס).

7 משום בן בתירה] א ל מ ליתא (ואיתא כאן בגליון ב וע' מה שכתבתי לעיל במשנה ובבריתא דף ג'). העובר לפני התבה] מ ליתא. ב התבה [ביו"ט האחרון של חג כו' ביו"ט הראשון של פסח] וכו'. 8 מ [על] הגשמים (ע' לעיל ב' א' בגמרא וב' ב' בריש הבריתא דשם לפי גרסת הדפוסים וע' בהערותי שם). 9 מ [את] הפסח (ע' לעיל במשנה). ב ורבי. יוסי] ד מאיר (וע' בהערתי על זה למשנה במקומו). 10 שיצא] ד שיעבור. 11 גליון ב [אבל] הזכרה; ד להזכיר (ע' ש ד"ה ה"ג). 12 ל ש פוסק. ד [קשיא] כחומץ (ובכ"י ל נכתב ונמחק וליתא גם בקדושין מ"ה ב'). 13 ומה] א ב מה. א ל ג מקים. שהוא שואל] ב ל ששואל (ע' ג ש). 14 אינו דין שיזכיר] ב ל על אחת כמה וכמה (וכן גרס ג אבל סגנון זה שגור יותר בדברי אגדה ע' ד"ס). ד שיהא מזכיר. 15 א ב [ורב] יוסף. 16 זמן] ד ליתא (אבל ש"ץ לאו דוקא וה"ה ביחיד ע' ד"ס). 17 של יו"ט] ד היורד ביו"ט. ב מ ד ראשון. 18 א ח ושאלה. אמר ליה] ב ליתא. שואל] ל מ וגליון ב על ידי. 19 ב ל תורגמן (ב"פ). ל [אמר ליה] וכי. א שואל המתורגמן צריך] ב גליון. 20 רבה] א ב ל מ רבא (ובד"ס לא ציין זה ויותר נכון רבה שהוא בר פלוגתיה דרב יוסף וכן גרס ח). 21 מ [את] הפסח (כדלעיל). 22 כן] א ל כך. 23 אף] ל כך. א סופו [נמי]. אמר ליה אביי] מ ליתא. 24 ב מזכיר [אע"פ שאינו שואל]. ב ד הזכרה [נמי] רצוי (ע' ג ש והגהות הב"ח); מ דבעינן רצוי. 25 היא] מ ליתא. מאי] מ מי בעינן. איכא] מ ליתא. 27 רבי] אסי א מ ד רב אסי (ע' ש ד"ה והא להו); ל רב אשי (ובירושלמי ר' יוסי בר חנינא וע' ד"ס). 28 א"ל ר"ז לר"א] מ ליתא. לרבי] א מ ד לרב אסי; ל לרב אשי (כלעיל בסמוך). 30 ב ורבן [שמעון בן] (וכ"ה שם בגוף המשנה אבל בשני המקומות נמחקו אח"כ מלות שמעון בן וכן בסמוך הגירסא שם הלכה כר"ג וכ"ה ברא"ה אף דגריס ג"כ מקודם רשב"ג כמו שהוא גם בדפוסי הרי"ף וע' בהערתי למשנה ובד"ס צד ח' אות ח' ובטעות הגיהו בהגהות מא"י בדברי הר"ן הלכה כרשב"ג וע' באהלי יצחק לרב יצחק בונאן ליוורנו תקפ"א דף ל"ח). מ אֶלִיעֶזֶר (בנקוד אבל לקמן י' א' גורס מ שנית אליעזר ובלי נקוד וכ"ה שם בכ"י ל עיי"ש בהערתי ובכ"י ב היה כתוב חסדא והוגה אלעזר ובגליון שם כתוב דמאן דגרס א"ר חסדא טועה דהא ר"ח היה ב' דורות אחר ר"י ולא פליג עליה וכתב בד"ס שדברי שטות הם כי ר"ח היה רק דור אחד אחר ר"י וגם מצינו הרבה אמוראים אחרונים חולקים על הראשונים. ובאמת גרסת הרי"ד לקמן י' א' רב חסדא וכן הביא הריטב"א שם את הגרסא הזאת ודחה אותה וכן לקמן ו' א' מביא לה אמימר משמיה דר"ח ונ"ל דהגרסא העקרית כאן ולקמן י' היא אלעזר וכ"ה בפכ"י והיא ע"פ סתמא דש"ס לקמן ו' א' כדעת הריטב"א וגרסת רב חסדא היא ע"פ דעת אמימר שם וסתמא דש"ס עקר אך ע' ביד מלאכי סימן תרס"ג (דפוס ברלין צד 111) שטען על הריטב"א וע' עוד בהגהות מצפה איתן כאן). 31 אמר ליה] ב ליתא. 32 א רמית [ר"י לחוד ור"א לחוד]. מ ד ח איבעית. ב אימא [ההוא]. 33 ה שמזכיר שואל; ל ששואלין מזכירין (וע' ירושלמי פ"א ה"ב). 34 א לענין הפסקה. והא תרויהו אתמר (א איתמור) דאמר ר"י] ל והא אתמר ר"י אמר; ד והאמר (ובגליון ב [על] תרויהו וע' ש).

רבי יוחנן התחיל להזכיר מתחיל לשאול פסק מלשאול פוסק מלהזכיר אלא לא קשיא הא לן והא להו מאי שנא לדידן דאית לן פירי בדברא לדידהו נמי הא אית להו עולי רגלים כי קאמר רבי יוחנן בזמן שאין בית המקדש קיים השתא דאתית להכי הא והא לדידהו ולא קשיא כאן בזמן שבית המקדש קיים כאן בזמן שאין בית המקדש קיים ואנן דאית לן תרי יומי היכי עבדינן אמר רב מתחיל במוספין ופוסק במנחה ערבית ושחרית וחוזר ומתחיל במוספין אמר להו שמואל פוקו ואמרו ליה לאבא לאחר שעשיתו קדש תעשהו חול אלא אמר שמואל מתחיל במוספין ובמנחה ופוסק ה' ע"א בערבית ושחרית וחוזר ומתחיל במוספין | רבא אמר כיון שהתחיל שוב אינו פוסק וכן אמר רב ששת כיון שהתחיל שוב אינו פוסק ואף רב הדר ביה דאמר רב חננאל אמר רב מונה אדם עשרים ואחד יום כדרך שמונה עשרה ימים מראש השנה ועד יום הכפורים ומתחיל וכיון שהתחיל שוב אינו פוסק והלכתא כיון שהתחיל שוב אינו פוסק:

ויורד לכם גשם וכו': אמר ליה רב נחמן לרבי יצחק יורה בניסן הוא יורה במרחשון הוא דתניא יורה במרחשון ומלקוש בניסן אמר ליה הכי אמר רבי יוחנן בימי יואל בן פתואל נתקיים מקרא זה דכתיב יתר הגזם אכל הארבה וגו' אמרו אותה שנה יצא אדר ולא ירדו גשמים וירדה להם רביעה ראשונה באחד בניסן אמר להם נביא לישראל צאו וזרעו אמרו לו מי שיש לו קב חטים או קבים שעורין יאכלנו ויחיה או יזרענו וימות אמר להם אף על פי כן צאו וזרעו יצאו וזרעו נעשה להם נס ונתגלה להם מה שבכתלים ומה שבסדקים ומה שבחורי נמלים יצאו וזרעו שני ושלישי ורביעי וירדה להם רביעה שניה בחמשה בניסן והקריבו עמר

תורה אור

24 יואל א' ד'.

מסרת הש"ס והמדרשים

5 (בזמן) ירושלמי שם. 9 (במוספין) ירוש' כאן א' א' (דף ס"ג ד' וע' ביפה עינים כאן). 21 (דתניא) ספרי עקב מ"ב; תענית ו' א'.

1 א ה התחיל ל הזכיר יתחיל (וכן ש) לשאול פסק מלשאול (ח ש) יפסיק (ה פסק; ח יפסוק) מלהזכיר (ח ש); ב ל מתחיל לשאול מתחיל להזכיר פוסק (ב פסק) מלשאול פוסק (ב פסק) מלהזכיר (ובגליון ב: נ"א התחיל לשאול התחיל להזכיר); מ התחיל לשאול התחיל להזכיר פוסק לשאול פוסק להזכיר. 2 אלא] ב אמר ליה (ט"ס); מ ליתא (ע' ח). 3 והא] ד הא. מאי] א ומאי. ל לדידן מ"ש. 4 הא] אית א ל ד ג ש ליתא. 6 הא והא] א ב אפילו תימא אידי ואידי; ה אפילו תימא; ל אפילו תימא הא והא; מ אידי ואידי. ולא] ב מ לא. 7 ב מ בזמן שאין וכו' בזמן שבית. 9 א מנחה. ב בערבית; ה ל וערבית. 10 ומתחיל] ד ליתא. ומתחיל במוספין] ה גליון. א במוספין [ובמנחה]. להו] ל ליה. 11 ואמרו] א ואחוו; ב ה אמרו (רי"ד). ד אחר (ע' ג ש). תעשהו] א עשיתו (ובד"י ונעשהו). 13 א ב ה מ ד ערבית. ל ובשחרית. ומתחיל] ה ומתפלל. א אמר רבא (ואפשר שהוא הנכון כי רבא לא בא לחלוק כי אם לפסוק הלכה). 14 ל שמתחיל. וכן א"ר ששת כיון שהתחיל שוב אינו פוסק] ב ל מ ליתא (אבל בכ"י ל הוא נמצא להלן במקום המלות [והלכתא כיון–פוסק] וכן ליתא כאן ברי"ף ורא"ש ופכ"י אבל ברי"ף דפוס קושטא רס"ט גורסו להלן קודם והלכתא וכ"ה בראב"ן הל' תענית). 16 אדם] א ד ליתא. ב אחד ועשרים. מ ואחת (ט"ס). 17 ב שהוא מונה. עשרה ימים] א ב ה ל ג ליתא (ואיתא בר"ח). מרה"ש] א מראש חדש. ועד] ד עד; ב ליוה"כ. 18 ומתחיל] ב ליתא. שהתחיל] ב ל מ ח שמתחיל. וכיון שהתחיל שוב אינו פוסק] א ליתא. 19 והלכתא כיון שהתחיל (ב שמתחיל) שוב אינו פוסק] ל מ ליתא (אבל בכ"י מ נוסף בגליון, וכ"י ל גורס כאן וכן א"ר ששת כיון שמתחיל שוב אינו פוסק] ומלשון ח ת שכתבו וכן הלכה וכן הפסק משמע ג"כ דלא גרסי בגמרא והלכתא וכו'). א מציג את הבבא עד מתי וכו' כמו ד; ב מתני' עד–הגשמים; ל מתני' ויורד לכם גשם וכו' (והוא הנכון כי מאמר רב נחמן מוסב רק על הפסוק; מ עד מתי שואלין.

20 לרבי] ב מ גורסין בקצת המימרות דבסמוך לרב וכ"ה בע"י ובמנוה"מ בהקדמה ובנר ו' כלל ב' ח"ב פ"ג ואינו מוכרח כי ר' יצחק דכאן הוא ר"י נפחא תלמידו של ר' יוחנן ובן א"י היה ורב נחמן דכאן הוא ר"נ בר יעקב וע' ד"ס לעירובין ל"ו ע"ב אות צ' ויומא פ"ד ע"א אות כ'). 21 הוא] ד ליתא (ע' ש). יורה] א ליתא (ובכ"י ב הוגה כאן ג"פ מורה כלשון הכתוב ביואל אבל כאן אין צרך לזה כי לשון הגמרא הוא והרגיל יורה וע' לעיל במשנה). דתניא] ב ד דתנן (והוא בספרי). דתניא יורה במרחשון ומלקוש בניסן] א ליתא (וכן לא היה בגרסת ח ש עיי"ש). 23 א ב המקרא הזה. 24 דכתיב] א ב מ ליתא (ובד"ס לא הרגיש דליתא גם בכת"י מ וכן ליתא בילקוט יואל אבל איתא בע"י והגה"ת); ד דכתיב [ביה] (וליתא גם בע"י והגה"ת). א הארבה [אבל הילק] וגו'; ב הארבה [ויתר הארבה אכל הילק ויתר הילק אכל החסיל (ע"י והגה"ת). אמרו] א ב ד ליתא (ואיתא גם בהגה"ת). 25 מ ירד; ד ירדה. 27 ב מ קב (וכ"ה בע"י אבל בהגה"ת קביים וע' ד"ס). 28 א יזרענו [בקרקע] (ע"י). 29 וזרעו [יצאו וזרעו] ב ל מ ד ליתא (ואיתא בילקוט ובע"י אבל לא היה בגרסת ח ש ובד"ס חשב בטעות שגם ש גרסו כאן אבל ש מוסב על יצאו וזרעו דבסמוך ור"ל שם להפך שלא זרעו במצות הנביא עד אחר הנס ואז זרעו מה שבידם ומה שמצאו בנס אכלו אבל לפי א שהוא נראה עקר זרעו מיד קודם הנס וממה שמצאו זרעו שנית וגם אכלו וע' ח). א ונעשה (ע"י וילקוט). 30 א ונתגלה להם מה שבכתלים ומה שבסדקים ומה שבחורי נמלים (וכ"ה בע"י); ב נתגלה להם מה שבכותלים ושבחורי נמלים; ל נזדמנו להן חורין וסדקין של נמלין ושבכתלין; מ שנתגלה להם מה שבחורין ומה שבסדקין ומה שבכתלים (ובילקוט והגה"ת ליתא מה שבסדקים ע' ש ורד"ק ליואל ב'). 31 א בשני ובשלישי וברביעי (וכ"ה בילקוט יואל ובע"י והגה"ת). א ב מ ח ירדה; ד וירד. 32 והקריבו (ב הקריבו) עמר בט"ז בניסן] ל ובששה עשר בניסן קרב העמר; מ והקריבו בששה עשר העומר (וכ"ה בילקוט אך ברד"ק וע"י והגה"ת כגרסת א שבפנים).

בששה עשר בניסן נמצאת תבואה הגדלה בששה חדשים גדלה באחד עשר יום ונמצא עמר הקרב מתבואה של ששה חדשים קרב מתבואה של אחד עשר יום ועל אותו הדור הוא אומר הזורעים בדמעה ברנה יקצרו הלוך ילך ובכה נשא משך הזרע בא יבא ברנה נשא אלמתיו מאי הלוך ילך ובכה נשא משך הזרע אמר רב יהודה אמר רב שור כשהיה זורע בהליכה היה בוכה ובחזירתו אוכל חזיז מן התלם מאי נשא אלמתיו אמר רב חסדא ואמרי לה במתניתא תנא אותה שנה קנה זרת שבלת זרתים היתה:

אמר ליה רב נחמן לרבי יצחק מאי דכתיב כי קרא ה' לרעב וגם בא אל הארץ שבע שנים בהנך שבע שנים מאי אכול אמר ליה הכי אמר רבי יוחנן שנה ראשונה אכלו מה שבבתים שניה מה שבשדות וכרמים שלישית אכלו בשר בהמה טהורה רביעית בשר בהמה טמאה חמשית בשר שקצים ורמשים ששית בשר בניהם ובנותיהם שביעית בשר זרועותיהם לקיים מה שנאמר איש בשר זרעו יאכלו:

אמר ליה רב נחמן לרבי יצחק מאי דכתיב בקרבך קדוש ולא אבוא בעיר משום דבקרבך קדוש לא אבוא בעיר אמר ליה הכי אמר רבי יוחנן אמר הקדוש ברוך הוא לא אבוא בירושלם של מעלה עד שאבוא בירושלם של מטה ומי איכא ירושלם למעלה אין דכתיב ירושלם הבנויה כעיר שחברה לה יחדו:

אמר ליה רב נחמן לרבי יצחק מאי דכתיב ובאחת יבערו ויכסלו מוסר הבלים עץ הוא אמר ליה הכי אמר רבי יוחנן אחת היא שמבערת רשעים לגיהנם ומאי היא עבודה זרה כתיב הכא מוסר הבלים עץ הוא וכתיב התם הבל המה מעשה תעתעים:

תורה אור

4 תהלים קכ"ו ה'–ו'. 12 מ"ב ח' א'. 19 ישעיה ט' י"ט. 21 הושע י"א ט'. 25 תהלים קכ"ב ג'. 27 ירמיה י' ח'. 30 ירמיה י' ט"ו.

מסרת הש"ס והמדרשים

1 (תבואה) ירוש' תענית א' ב'; שקלים ו' ב'. 7 (אמר) מדרש תהלים קכ"ב (אך המזמור ההוא עד מזמור קל"ח לקוח מהילקוט ע' באבער שם). 23 (של מעלה) ירושלמי ברכות ד' ה'.

1 א התבואה; ב מהפך: ונמצא עומר וכו' נמצא תבואה וכו' (וכן הסדר ברד"ק ובהגה"ת, ושם הדברים מקוטעים בשגגת המדפיס). בששה חדשים] ל בששים יום (וזה מתפרש ע"פ דברי רש"י רה"ש ט"ז א' ד"ה ליקדים ותוס' מנחות פ"ה א' ד"ה וזורע כי העומר בא מן השעורין הממהרין להתבשל אבל בסמוך כתוב גם בכ"י ל ששה הדשים וע' בהגהות רש"ש שטראשון והגהות מצפה איתן). 2 ל ד נמצא; מ נמצאת עומר מתקרב–נקרב מתבואה (ובד"ס לא ציין וגרסת נמצאת העומר היא גם בילקוט והגה"ת וע' רד"ק). 4 הוא אומר] ל אמר דוד; מ ח נאמר (ילקוט ורד"ק). 5 הלוך–אלמתיו] א ליתא; ל יקצרו [וכתיב] הלוך ילך ובכה וגו'. 7 א ובכה וגו'; ד משך וגו'. נושא משך הזרע] מ ש ליתא (ובילקוט וע"י ליתא מאי הלוך–הזרע). אמר רב] ב ל מ ד ליתא (איתא בהגה"ת וע"י ע' ד"ס). 8 שור] א ליתא; ל זה שור. א כשהיה זורע בהליכה היה בוכה; ב ח ש בהליכתו של (ב שתי המלות בגליון) שור בוכה; ל כשהוא זורע הולך ובוכה (ע"ע חזין ושם הגרסא ר' יוסי אמר שור וכו' והערת המו"ל שם לא נתבררה לי וכגרסת ל הוא גם בהגה"ת); מ כשהוא הולך וזורע הולך ובוכה; ד כשהוא חורש הולך ובוכה (אבל בד' פיז' כשהוא הולך הולך ובוכה ובילקוט כשהוא מהלך בוכה ובחזרתו אוכל ובע"י כשהיה זורע בהליכתו בוכה ובכ"י נ חסר דף והדף שאחריו מתחיל בוכה בחזירתו אוכל). 9 ל נ חזין (וכ"ה בערוך); ד הזיז (והגיהו בדפ"ח, ובכ"י ב היה כתוב חזין והוגה חזיז ובהגה"ת בשבוש הזיו). מ התלמים. מן התלם] נ ליתא. ל מ ח ש מאי [בא יבוא ברנה] נושא (וליתא בר"ג וילקוט והגה"ת וע"י); ד וזהו בא יבוא ברנה נושא (והוא שבוש דאינו לשון גמרא ע' ד"ס). 10 ואמרי לה במתניתא תנא] נ ליתא. תנא] ב ליתא. אותה שנה] ב ל מ נ ד ליתא (ואיתא בילקוט כ"י הגה"ת וע"י). 11 היתה] ב ל מ נ ד ליתא (ואיתא בהנ"ל). 12 מאי דכתיב] נ כתיב. 13 א הארץ וגו'. בהנך שבע שנים] א ובהנך שני (והוא מתישב על מאי אכול שהוא ארמית אבל נראה יותר דנקט לשון הכתוב וכ"ה בהגה"ת וע"י); ב ליתא; ל מ ח אותן שבע שנים; נ אותם שנים. 15 מ [שנה] שניה. ב ד שניה [אכלו] (ומכאן ואילך ליתא אכלו בגרסת ב ד אבל ל מ נ גרסי ליה בכל השבע שנים והנכון לדעתי כגרסת א דשם אכלו רק בפעם הראשונה והשלישית כי כן דרך הלשון לכלול נושאים רבים דומים בענין תחת פעל אחד וכאן מה שבבתים ומה שבשדות הם דומים בענין ונכללו יחד בפעל אכלו הראשון אבל בשנה השלישית מתחילה מחלקה חדשה של נושאים דומים והם מלות בשם ונכללו שוב בפעל אכלו ובטעות הביאו מלת אכלו בכלם וכ"ה בע"י). 16 וכרמים] מ נ ד ליתא (ואיתא בהגה"ת וע"י). 17 בהמה] מ ליתא. בשר] שקצים א ליתא. 18 בשר] זרועותיהם א ליתא (ט"ס). 19 לקיים מה] ל מ ליתא (ואיתא בגליון מ). מה] נ ליתא (ט"ס). א יאכלו [°אל תקרי בשר זרועו אלא בשר זרעו°] (והעגולות בכ"י כלפנינו והדרשה הזאת היא משבת ל"ג ואין לה מובן אחרי השנה השביעית כ"א אחרי הששית והפסוק הוא להשביעית). 20 ד ואמר (כאן ובכל הני דלקמן ובכה"י תמיד אמר ורק בענין שמואל דלהלן גורס ל בלבדו ואמר וע' בהערתי לעיל ריש דף ד' א'). 21 משום–בעיר] א ב נ ליתא (ונשמט בט"ס ע"י כפל בעיר ובגליון ב נוסף מסופר אחר). 22 הכי] נ ליתא. 23 אמר הקב"ה לא אבוא] א מלמד שאין הב"ה נכנס; ל מ אין הקב"ה נכנס (אוה"כ כו"פ פ"ז); נ אמר הקב"ה אין אני נכנס (וגרסת ב ד מתאמת יותר ללשון הכתוב וכ"ה בילקוט הושע ומדרש תהלים והגה"ת וע"י וע' ג ח ש). 24 שאבוא בירושלם] א נ שתבנה (א שיבנה) ירושלם (אוה"כ כו"פ והגה"ת). ד לירושלם. מ [אמר ליה] ומי. 25 א מ [אמר ליה] אין. 26 א כעיר וגו'. 28 מוסר–הוא] א ל ליתא; נ הוא וגו'. 29 א מ הרשעים; ב את הרשעים (ע' ח). 30 ל מ ד בגיהנם (וכ"ה בע"י ועפ"ז הכונה שורפת אבל העקר כאן מלשון בעור והדחה לגיהנם וכן הוא בר"ח). נ ב ל מ ד מאי. היא] א ל ניהי; ב נ גיהו; מ נינהו.

אמר ליה רב נחמן לרבי יצחק מאי דכתיב כי שתים רעות עשה עמי תרתי עבוד עשרין ותרתי לא עבוד או דלמא עשרין ותרתי שביק להו אמר ליה הכי אמר רבי יוחנן אחת היא | ששקולה [ה' ע"ב] כשתים ומאי ניהי עבודה זרה דכתיב כי עברו איי כתיים וראו וקדר שלחו והתבוננו מאד ההימיר גוי אלהים והמה לא אלהים ועמי המיר כבודו בלא יועיל תנא כתיים עובדים למים וקדרים עובדים לאש ואף על פי שיודעין שהמים מכבין את האש לא המירו אלהיהם ועמי המיר כבודו בלא יועיל:

אמר ליה רב נחמן לרבי יצחק מאי דכתיב ויהי כאשר זקן שמואל ומי קש שמואל כולי האי והא בר חמשין ותרתין שנין הוה דאמר מר מת בחמשים ושתים זו היא מיתתו של שמואל הרמתי אמר ליה הכי אמר רבי יוחנן זקנה הקפיץ עליו הקדוש ברוך הוא דכתיב נחמתי כי המלכתי את שאול למלך כי שב מאחרי ואת דברי לא הקים ויחר לשמואל ויזעק אל ה' כל הלילה אמר לפניו רבונו של עולם שקלתני כמשה ואהרן דכתיב משה ואהרן בכהניו ושמואל בקראי שמו מה משה ואהרן לא בטלו מעשי ידיהם בחייהם אף אני לא יבטלו מעשי ידי בחיי אמר הקדוש ברוך הוא היכי אעביד לימות שאול לא קא שביק שמואל לימות שמואל אדזוטר מרנני כולי עלמא אבתריה

תורה אור

1 ירמיה ב' י"ג. 5 ירמיה ב' י'. 10 ירמיה ב' י"א. 11 ש"א ח' א'. 16 ש"א ט"ו י"א. 20 תהלים צ"ט ו'.

מסרת הש"ס והמדרשים

2 (שתים) ירושלמי סוכה ה' ה' (נ"ה ג'); שמ"ר מ"ב ח' (וע' ויק"ר ל"ג ג' וקה"ר א' י"ג וג' י'); שהש"ר א' פסוק ו' אות ב'. 12 (שמואל) מועד קטן כ"ח א'; ירושלמי ברכות ד' א'; תענית ד' א'; בכורים ב' א'; שמחות ג' ח'; מדרש שמואל ב' פסוק ט'.

2 א תרתי עבוד עשרים ותרתי לא עבוד או דלמא עשרין ותרתי שביקא; ב ל תרתי הוא דעביד (ב תרי עבדין) עשרים וארבע שביקא (וכן ג ש); מ תרתי הוא דעבוד עשרים ותרתין שביק (ומלת ותרתין כתובה על המחק ויש לשער שהיה כתוב וארבע ובגליון נוסף [א"ד עשרים וארבע שביק להו] ונראה כי א"ד אינו ר"ת או דלמא כמו בכ"י א כי אין לזה מובן עם גרסת וארבע של הגליון אבל היא הערת הסופר וא"ד הוא ר"ת איכא דגרסי והגרסא הזאת היא בילקוט ירמיה ב' ובד"ס לא ציין כלל את הגליון וע' ג ח וערוך ערך עשר שהוא אחר ערך עסק באריכות); נ תרי הוא דעביד או עשרים וארבע [והודעתה את כל תועבותיה] כ"ד שביק. 4 נ [כל אחת ו]אחת. היא] נ ליתא; ד שהיא (ע"י). ששקולה] ב ששוה; נ ד שקולה (ע"י). 5 כשתים] ב שתים (ובין השטין נוספה כ"ף בכתב אחר). ומאי ניהי ע"ז] א ב נ ליתא (אבל איתא בר"ג ור"ח וילקוט והגה"ת וע"י והוא נכון דבע"ז משתעי וכן נראה מלשון רש"י). ל מאי. ניהי] מ נינהו; ד ניהו (וכ"ה בר"ג ור"ח וילקוט וע"י). דכתיב כי עברו] ב דכתיב [כי שתים רעות עשה עמי אותי עזבו מקור מים חיים לחצב להם בארות בארת נשברים אשר לא יכילו המים וכתיב] כי עברו (וכ"ה בכ"י ל נ רק שגורסים שנא' במקום דכתיב ומשמיטים אותי עזבו–המים וכן הובא רוב הפסוק בדפוסים וע"י ובר"ח והגה"ת וכבר הקשה מהרש"א על זה דלמה ליה לאתויי האי קרא כיון דעליה קאי ותרוצו נ"ל דחוק ובר"ג הביא פסוק אחר דכתיב פן תשחיתון ועשיתם פסל וא"מ (והוא ר"ת ואבן מסכה ובדפוסים פשטוהו בשבוש ואמר) כל מקום שנ' השחתה אינו אלא דבר ערוה וע"ז וע' בד"ס ובילקוט גורס ומאי ניהו ע"ז דאמר מר אנכי ולא יהיה לך בדבור אחד נאמרו וכו' ולדעתי לא היו גרסאות כאלה בגמרא רק שגם לפניהם לא היה הפסוק כי שתים רעות וכו' ולכן הוסיפו פסוקים אחרים כדי להראות שע"ז שקולה כשתים וכן נראה מרש"י שלא היה בגרסתו ופרש לנכון ששתים מוסב על עבודת כתיים ועבודת קדריים והעקר א"כ כגרסת א מ שהשמיטו את הפסוק כי שתים וכו'); מ [כתיב הכא] כי עברו (וכן הביא ר"ג ב„ענין אחר" שם אבל הוא שבוש וע' ד"ס). 6 ל נ וראו וגו'. א וקדר וגו'. ב מאד [וראו הן היתה כזאת]; מ מאד וגו'. ל מ [וכתיב] ההימיר (וע' במקומות שציינתי במסרת הש"ס). 7 ל נ אלהים וגו'. ועמי–יועיל] מ ליתא. 8 תנא] ב תניא (הגה"ת). ד כותיים (שבוש). ד לאש וקדריים עובדין למים (וכ"ה בע"י אבל בילקוט הגה"ת ורד"ק לירמיה שם כבכ"י וכן משמע מרש"י וע' בהגהות הב"ח וד"ס אות ע'). ב קדריים. 9 ל אף. שיודעין] א ליתא; נ שרואין [קדרים]. ב נ שבאין מים ומכבין. האש] נ האור. 10 אלהיהם] א ב את כבודם (ילקוט); נ אלהים. ד כבודי (ע' ד"ס). בלא] א ללא. 11 מאי] ל ליתא. ל כתיב. 12 כאשר] כ"י ודפוסים כי (וכ"ה בר"ח והגה"ת וילקוט וע"י שלא כבמקרא וע' ד"ס). נ מי. קש] א ב מ ד ח סיב (ילקוט וילקוט המכירי להושע והגה"ת; ובגליון מ קש); ל קיש (ובע"י ליתא ומי סיב שמואל). כולי האי] ב ל מ נ ת ליתא (אבל איתא בגליון מ ור"ח וילקוט והגה"ת ומכירי שם וע"י ויש לקיימו כי אינו דוקא להפלגה ותמהון כאלו נאמר מקודם שחי למשל פ' שנה כ"א פשוט האם חי ששים). והא] א ב ל נ ליתא (וכ"ל במכירי ובכ"י ב נוסף בידי אחר בגליון ואיתא בילקוט ותוס' וע"י וליתא בהגה"ת). והא בר נ"ב הוה דאמר] מ והאמר (והשאר ליתא וכ"ה בר"ח ורש"י). א [שמואל] בר (הגה"ת). 13 שנין] נ ליתא. נ [הוא ד]הוה. דאמר מר–הרמתי] נ ליתא. 14 מ ד ושתים [שנה] (ילקוט הגה"ת ומכירי וע"י אבל במו"ק ליתא בכ"י ב מ וכ"ל שם בהגה"ת וע"י והוא מיותר). זו היא] ד זהו. 15 הקפיץ] א ב מ נ ד קפצה (וכ"ה במכירי וע"פ הגמרא דלהלן גרסת הקפיץ של ל נ עדיפא וכעין זה בר"ח); נ מלמד שהקפיץ עליו זקנה. 16 הקב"ה] א ב מ נ ד ליתא (ע' להלן). מ עליו [ח' שנים] (והיא הוספה ע"פ הגמרא דמו"ק שם דששים היא מיתת כל אדם עיי"ש בד"ס). דכתיב] א ל מ שנאמר (וכ"ה בר"ח ומכירי אבל ילקוט הגה"ת וע"י דכתיב). 17 א שאול וגו'; נ למלך על וגו'. למלך–הלילה] ל ליתא (וכ"ל בילקוט וע"י אבל עקר הראיה מסוף הפסוק שנצטער שמואל (וכ"ה בהגה"ת). כי שב–הקים] מ ח ליתא. 19 [אמר–מעשי ידי בחיי] ב ליתא (ונשמט בט"ס מן אמר עד אמר והוסיפו סופר אחר בגליון). 20 דכתיב] א ל נ שנאמר. 21 א שמו [קוראים אל ה' והוא יענם]. א ומה (כ"י נ חסר כאן דף). א ל מ ד מעשה (וכן להלן וכ"ה ברש"י וילקוט והגה"ת ומכירי וע"י אבל בגליון ב בשתי הפעמים כהוגן מעשי). 22 אף] גליון ב ליתא. יבטלו] מ אבטל (רק בע"י); ד יתבטל (מכירי יתבטלו). הקב"ה] א הב"ה (ילקוט וע"י). 23 היכי אעביד] א ליתא. אעביד] ב מ נעביד (ילקוט ומכירי). מ [אי] לימות. קא] א ל מ ליתא (וכ"ל בילקוט ומכירי). גליון ב שביק [לי]. 24 מ [אי] לימות. א כי זוטר מרננין כ"ע אבתריה (רש"י וילקוט ושם בדזוטר קא מרנני וכו'); ב זוטר חיי מרנני אבתריה כ"ע (והיה כתוב ומרנני והוגה ונוסף בין השטין [קא] ובד"ס לא הובא בדיוק); ל מרנני כ"ע אבתריה (וליתא אדזוטר); מ זוטר הוא ומרנני כ"ע אבתריה (הגה"ת ושם ליתא כ"ע וגריס ומרעין בתריה וצ"ל ומרנני); ד אדזוטר מרנני אבתריה (ע"י).

לא לימות לא שאול ולא שמואל כבר הגיעה מלכות בית דוד ואין מלכות נוגעת בחברתה אפילו כמלא נימא מיד הקפיץ עליו זקנה והיינו דכתיב ושאול יושב בגבעה תחת האשל ברמה וכי מה ענין גבעה אצל רמה אלא לומר לך מי גרם לשאול שישב בגבעה שתי שנים ומחצה תפלתו של שמואל הרמתי ברמה ומי מדחי גברא מקמי גברא אין דאמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן מאי דכתיב על כן חצבתי בנביאים הרגתים באמרי פי במעשי ידיהם לא נאמר אלא באמרי פי אלמא מדחי גברא מקמי גברא:

רב נחמן ורבי יצחק הוו יתבי בסעודתא אמר ליה רב נחמן לרבי יצחק לימא לן מר מלתא דאגדתא אמר ליה הכי אמר רבי יוחנן אין מסיחין בסעודה שמא יקדים קנה לושט ויבא לידי סכנה בתר דסעוד אמר ליה הכי אמר רבי יוחנן יעקב אבינו לא מת אמר ליה וכי בכדי חנטו חנטיא וספדו ספדיא אמר ליה הכי אמר רבי יוחנן מקרא אני דורש שנאמר ואתה אל תירא עבדי יעקב נאם ה' ואל תחת ישראל כי הנני מושיעך מרחוק ואת זרעך מארץ שבים מקיש הוא לזרעו מה זרעו בחיים אף הוא בחיים:

אמר רבי יצחק כל האומר רחב רחב מיד נקרה אמר ליה רב נחמן הא אנא אמינא ולא איכפת לי אמר ליה כי קאמינא ביודעה ומכירה כי הוו מיפטרי מהדדי אמר ליה לברכן מר אמר ליה אמשול לך משל למה הדבר דומה לאדם שהיה מהלך במדבר והיה עיף ורעב וצמא ומצא אילן שצלו נאה ופרותיו מתוקין ואמת המים עוברת תחתיו ישב בצלו ואכל מפרותיו ושתה ממימיו וכשבקש לילך אמר אילן במה אברכך אם אומר לך שיהא צלך נאה הרי צלך נאה שיהו פרותיך

תורה אור

3 ש"א כ"ב ו'. 8 הושע ו' ה'. 19 ירמיה ל' י'.

מסרת הש"ס והמדרשים

2 (מלכות) ברכות מ"ח ב'; שבת ל' א'; יומא ל"ח ב'; מועד קטן כ"ח א'; שהש"ר ג' ה' ה'. 4 (גבעה) תוספתא סוטה י"א י"ב. 15 (בסעודה) ירוש' ברכות ו' ו'. 23 (רחב) מגלה ט"ו א'. 27 (משל) במדבר רבה ב' י"ב.

1 לא לימות לא שאול—כמלא נימא] ל ליתא (ונכר שהיה שם גליון ונטשטש). לא] שאול מ ד ליתא (וכ"ל בע"י; ובהג"ת להפך לא שמואל ולא שאול). מ ד ולא [לימות] שמואל (ע"י). א ב הגיע (ילקוט). 2 בית] ד ליתא (וכ"ל בע"י) 3 א ב מ ד קפצה (כמו לעיל); ד אמר הקב"ה אקפוץ (ע"י). והיינו] א ליתא; ד היינו (ע"י). דכתיב] א שנאמר ויהי כי זקן שמואל וכתיב (והוא שבוש). 5 לומר לך] ב ל מ ליתא (וכ"ל בהגה"ת). 6 הרמתי] ב ל ליתא. ברמה] מ ד ליתא (וכ"ל בילקוט וע"י). 7 ומי מידחי גברא מקמי גברא אין] א ליתא (וכיון דגריס ליה להלן נראה שנשמט בטעות). ל דחי (הגה"ת ומכירי). ב [אמר ליה] אין (ועפי"ז ר' יצחק הוא שהשיב כן לר"נ אך ליתא בילקוט ומכירי וע"י; ובהגה"ת נשמטה גם מלת אין). א ב [והיינו] דאמר (וליתא בילקוט וע"י); ל דהאמר (ובהגה"ת בשבוש והאמר). 8 יונתן] ד יוחנן (וכ"ה בהגה"ת וע"י והיא טעות מצויה הרבה ובילקוט ליתא א"ר יונתן ואיתא במכירי). 9 במעשה ידיהם] ד במעשיהם (ר"ח, רש"י וע"י; ובכ"י מ מלת ידיהם בגליון). 10 [מידחי] א דחו (או דָחו בבינוני הגה"ת; ובילקוט בשבוש א ל א דחי); ל מ דמידחי (מכירי דחי). 12 ר"נ לר"י] א ב ליתא. 13 א לימא לן מר מלתא דאגדתא (וכ"ה בהגה"ת); ב ד לימא מר מלתא (וכ"ה בע"י; ובכ"י ב נוסף מסופר אחר לן, דאגדתא כמו שהוא בכ"י א); ל לימא מר מלתא באגדתא; מ נימא לן מר מידי. 15 מ בתוך סעודה. ויבוא לידי סכנה] א ליתא (בכ"י ב בגליון ואתי לידי סכנתא וע' ח). 16 בתר דסעוד] א כי הוה בתר סעודתא; ל בתר דכרוך; ד ח בתר דסעיד (וכ"ה בהגה"ת). ל [א"ל לימא מר מלתא] א"ל הכי; מ ש [א"ל לימא לן מר מידי] א"ל הכי (ובהגה"ת א"ל לימא לן מר מלתא דאגדתא א"ל והוא מיותר וליתא גם בר"ח). 17 א א"ל א"כ בכדי ספדו ספדיא וחנטו חנטיא; ב א"ל בכדי חנטו חנטיא ובכדי ספדו ספדיא (והוא כסדר המקרא ויחנטו ויספדו); ל ומה ספדו ספדניא וחנטו חנטיא (וכעין זה בהגה"ת); מ וכי ב כ ו בכייא וספדו ספדנייא וחנטו חנטייא (וגרסת קברו קבריא של ד היא גם בע"י ובמנוה"מ הראשון נר ו' כלל ב' ח"ב פ"ג אבל בהקדמתו לנר א' ליתא). 18 הכי אמר ר"י] ליתא בכ"י ודפוסים וע"י ומנוה"מ אבל הביאו בד"ס מאוצר הכבוד כ"י והיא גרסא נכונה כי לא ר' יצחק דרש את המקרא כ"א ר' יוחנן ובאוה"כ הנדפס בנאוידוואר ליתא). 19 שנאמר] ב מ ליתא (ואיתא בר"ח והגה"ת). א יעקב וגו'. 21 ב שבים [ושב יעקב ושקט ושאנן ואין מחריד]. 22 אף הוא בחיים] ב גליון. 23 מ ד נקרי. 24 הא] א ל מ ד ליתא. 25 א א"ל כי קאמינא לה ולא מקרינה א"ל ביודעה ומכירה קאמינא (והוא נוסח מוטעה); ב א"ל ביודעה ובמכירה (והשאר ליתא וכן ליתא בגרסת ג ש ת ובמגלה ט"ו א' ובמנוה"מ וע"י); ל משמיט כאן את כל המימרא דר' יצחק ומביאה אח"כ בסוף המשל לאדם ואילן (דף ו' א') בנוסח זה: אמר ר' יצחק כל הקורא רחב רחב מיד נקרי א"ל ר"נ אנא אמינא ולא נקרינא א"ל הכי קאמינא א נ א ביודעה ובמכירה (וסופר אחר מוסיף בגליון: ומזכיר את שמה) ואין מקום המימרא שם כ"א כאן); מ א"ל ביודעה ובמכירה (בד"ס ומכירה) ומזכיר שמה קאמינא (ובהגה"ת א"ל כי קאמינה ביודעה ומכירה ומזכיר שמה קאמינא). א הוו מיפטרי [רבנן] מהדדי (והוא טעות כי הכונה אל ר"נ ור"י דהכא); ל מ ש הוה מיפטר מיניה (ובצדק השיג היעב"ץ בהגהותיו על הגרסא הזאת כי ר"נ לא נפטר מר"י כ"א להפך). 26 מ ליבריך לן. 27 ל לאדם [אחד]. 28 מהלך] ל ד הולך. במדבר] מ בדרך. והיה] א ב ל ליתא. א עיף ויגע וצמא; ב רעב ועיף וצמא; ל ליתא; מ והיה עיף וצמא (ובהגה"ת כנוסח ד). ומצא] מ וראה (ובבמד"ר ב' י"ב צפה). ל אילן [אחד במדבר]. 29 א ב ד שפרותיו מתוקין וצלו נאה (וכ"ה במנוה"מ שם וע"י והגה"ת). 30 א ב מ ד אכל מפרותיו ושתה ממימיו וישב בצלו (וכ"ה בכל הנ"ל אבל סדר ל נראה לי עדיף וכן הסדר בבמ"ר שם). 31 וכשבקש לילך] ל כי הוה מיפטר מיניה. אמר אילן] א אומר לו אילן; ב מ אמר לו אילן (וכ"ה בכל הנ"ל ובכ"י ב ליתא אילן השני). אם אומר לך] ב ליתא. 32 לך] א ליתא. א שיהו פרותיך מתוקין הרי הן מתוקין ושיהא צלך נאה הרי צלך נאה ושתהא אמת (וכ"ה בכל הנ"ל אבל בהגה"ת כבר מתוקים הם); ב שיהיו פרותיך מת' הרי פיר' מת' שיהא צילך נאה הרי צ' נאה שתהא; מ שיהא צלך נאה הרי צלך נאה אם אומר לך שיהו פרותיך הרי פרותיך מתוקין אם

מתוקין הרי פרותיך מתוקין שתהא אמת המים עוברת תחתיך הרי אמת המים עוברת תחתיך ו׳ ע״א אלא יהי רצון שכל נטיעות שינטעו ממך יהיו כמותך אף אתה במה אברכך אם בתורה הרי תורה אם בעשר הרי עשר אם בבנים הרי בנים אלא יהי רצון שכל צאצאי מעיך יהיו כמותך:

תנו רבנן יורה שמורה את הבריות להטיח גגותיהן ולהכניס פרותיהן ולעשות כל צרכיהן דבר אחר יורה שיורד בנחת ואינו יורד בזעף דבר אחר יורה שמרוה את הארץ ומשקה עד תהום שנאמר תלמיה רוה נחת גדודיה ברביבים תמוגגנה צמחה תברך או אינו אומר יורה אלא שמשיר את הפרות ומשטיף את הזרעים תלמוד לומר מלקוש מה מלקוש לברכה אף יורה לברכה או אינו אומר מלקוש אלא שמפיל את הבתים ומשבר את האילנות ומעלה את הסקאי תלמוד לומר יורה מה יורה לברכה אף מלקוש לברכה ויורה גופיה מנלן דכתיב ובני ציון גילו ושמחו בה׳ אלהיכם כי נתן לכם את המורה לצדקה:

מאי מלקוש אמר רב חנילאי בר אידי אמר שמואל שמל קשיותיהן של ישראל דבי רבי ישמעאל תנא שממלא תבואה בקשיה במתניתא תנא שיורד על המלילות ועל הקשין:

תורה אור

11 תהלים ס״ה י״א. 18 יואל ב׳ כ״ג.

מסרת הש״ס והמדרשים

7 (ת״ר) ספרי עקב מ״ב; מדרש תנאים. 35 (וע׳ ירושלמי ברכות ט׳ ב׳ דף י״ג סוף עמוד ג׳).

אומר לך שתהא אמת; ל יהא צלך נאה כבר צלך נאה יהו פרותיך מתוקין כבר פרותיך מתוקין תהא אמת המים עוברת תחתיך כבר אמת (והוא הסדר הנכון וכן הסדר בבמ״ר שם ובילקוט המכירי להושע עיי״ש).

3 א שיהו כל נטיעות שיקחו ממך כמותך; ב שכל נטיעות שנוטעין ממך שיהו כמותך; ל שכל נטיעות שינטעו ממך יהו כמותך (וכ״ה בע״י והגה״ת ומנוה״מ אבל בכולם שנוטעין); מ שיהיו כל נטיעות שינטעו ממך יהיו כמותך (והוא ט״ס ולא ציין בד״ס; וכ״י נ מתחיל כאן ממך כמותך שהוא רק בכ״י א). 4 ב ל מ ואף. ב אתה [מרי] במה (וכ״ה בהגה״ת). אם בתורה] ל אם אומר לך תזכה לתורה; מ אם אברכך בתורה; נ אם תורה (וכן אצל בנים ועשר בלי בי״ת). ב הרי [יש לך] תורה (וכן בסמוך אצל עשר ובנים וכ״ה בע״י). 5 ל מ תורה [אם לגדולה הרי גדולה] אם (וכ״ה בע״י והגה״ת וליתא במנוה״מ בשני המקומות). ל ואם (וכן בסמוך בכולן וכ״ה בע״י). ל מ לעשר (ובכ״י ל הוא נכון ששם הגרסא תזכה אבל לא בכ״י מ). א עשר [יש לך]; ל מ עשר [אם (ל ואם) בכבוד (ל לכבוד) הרי כבוד] (וכ״ה בע״י והגה״ת וע׳ ש והן הוספות מאוחרות כי היו כאן רק ג׳ דברי) כנגד ג׳ שבאילן ובכ״י נ הסדר תורה בנים עושר). ל ואם לבנים. א ב הרי [יש לך] בנים. 6 אלא] נ ליתא. א שיהו כל; ב שיהו צאצאי; ל שכל צאצאי מעיך יהיו (וכן ש); מ שיהיו צאצאי (וכ״ה במנוה״מ והגה״ת; ובע״י כגרכת א). 8 ל מ [מה (ל מאי) לשון] יורה (וכ״ה בהגה״ת). 9 ד ולהכניס [את]. א וכל צרכיהם לעשות. 10 יורה] ל ליתא. מ שיורדין; ד מהפכין הסדר: ד״א שמרוה וכו׳ ד״א יורה שיורד וכו׳ (ובד״ס בחר בסדר ד דאחר שאמר שיורד בנחת שייך לומר או אינו אלא שמשיר וכו׳ אבל אין זו ראיה כלל כי יותר נראה שמשיר את הפרות הוא בנגוד אל ולהכניס פרותיהן ומפיל את הבתים הוא הנגוד אל שיורד בנחת וזה הוא סדר כל ארבעת כה״י ורש״י וספרי עקב מ״ב וילקוט כ״י שהביא בד״ס וכן הגיה הב״ח) ב ואין; מ ואין יורדין. יורה] ל מ ד ליתא. 11 שמרוה] בכל כ״י שמשקה (אבל שמרוה נופל על יורה וכן תלמיה רוה מוסב על הארץ וכ״ה בספרי שם). ומשקה] כ״י ומרוה (ובספרי שם ומשקה). ב ומרוה [אותה] (וע׳ ירוש׳ כאן א׳ ג׳ דף ס״ד ב). עד] מ את. א מ התהום (בספרי תהום והוא יותר נכון אבל נמצא גם בה״א הידיעה ע׳ בירושלמי שם). 12 ברביבים–תברך] א ליתא. 13 אומר יורה] ל ש ליתא. גליון מ אלא [לקללה] (ונראה כהוספה ולא היה לפני ש וליתא גם בספרי). א אלא שמשיר את הפרות ומשבר את הזרעים ומשטיף את הגרנות ת״ל; ב אלא שמשיר את הפרות ומשטיף את הזרעים ומשבר את הגרנות ת״ל (וע׳ ת); ל אלא ששוטף את הגרנות (וכן ג וספרי) ושוטף את הזרעים ומשיר את הפרות ת״ל; מ אלא לקללה שמשיר את הפרות ששוטף את הזרעים ת״ל (ומלות לקללה שמשיר את הפרות הן שם בגליון, ובפנים רק אלא ששוטף וע״פ הגליון היה צ״ל ושוטף). 15 מ [אתה אומר כן] או אינו. או אינו [אומר] ל מ ליתא. 16 שמפיל] ל שמשבר. 17 א סקאי; ב את הסקוי (ובספרי סקי); ל מ את הסקאי; ד את הסקאין (ע׳ ג ש). ל מורה מה מורה (וכ״ה בדפוס קושטא). 18 ויורה] ל ומורה (וכ״ה בדפוס קושטא ע׳ ד״ס ולקמן=בריתא דתניא אידך). מנלן] א מנא ליה. דכתיב] ל שנאמר; מ מהכא. 19 א ב אלהיכם וגו׳. 20 ד לצדקה [ויורד לכם גשם מורה ומלקוש בראשון] (וכ״ה בספרי והכונה שכיון שנסמכו זה לזה במקרא ש״מ שניהם שוים לברכה אבל אין צרך לזה כי הדרשה מן המורה לצדקה ולא היה בגרסת ש וע׳ ד״ס). 21 ל ומאי [לשון] מלקוש (כמו לעיל אצל יורה); ד ליתא (כמו דליתא לעיל אצל יורה אבל שם הוא בריתא ובסגנון בריתא הראוי ת״ר יורה וכאן הוא לשון אמורא. והנה ד מביאים כאן מקודם את הבריתא [ת״ר יורה במרחשון ומלקוש בניסן אתה אומר יורה במרחשון ומלקוש בניסן או אינו אלא יורה בתשרי ומלקוש באייר ת״ל בעתו] והיא היא הבריתא דבסמוך רק דשם הגרסא [בכסלו] במקום [בתשרי] והדפוסים הכפילוה כאן בטעות ואינה בשום כ״י חוץ מגליון ב מ דלהלן אבל ש בחר בבריתא זו, בגרסת תשרי, והביא את האחרת (גרסת כסלו) בשם ס״א ולהפך כ״י א ב משמיטים לגמרי את הבריתא דתשרי ומציגים את הבריתא דכסלו קודם המימרא דמאי מלקוש וגם זה אינו נכון כי מקומה אחר המימרא הנ״ל ובספרי יש עוד ערבוב אחר כי שם הושמה הבריתא דתשרי באמצע הבריתא דלעיל ת״ר יורה וכו׳ והבריתא דכסלו לא הובאה שם כלל ונ״ל דגרסת כסלו עדיפא דמהיכי תיתי לחשוב דיורה בתשרי כיון דלכ״ע זמן גשמים אחר החג וכן גרסת ל מ ובשניהם הבריתא קודם המימרא דמאי מלקוש). חנילאי] א ד נהילאי (וכ״ה ברי״ף גטין נ״ב ע״א ובתש׳ הגא׳ של ר׳ לוי גינצבורג ח״ב צד 131); ב נהולאי שמל (והשאר ליתא ע׳ ד״ס). 22 שמואל] מ ליתא (ואולי נשמט בטעות ע״י סמיכות שמל). ל ד ש [דבר] שמל (ג ח ליתא ומיותר). א ד ח קשיותיהן; ב ל קשותיהן; מ קשתהן (והוגה בגליון קשיתן וגרסת ג ש קשיותן). א דבי ר״י תאנא שהוא ממלא גרנותיהן תבואה בקשה במתניתא תאנא שיורד על המלילות ועל הקשין; ב כמו ד (רק דלא גריס ד ב ר); ל דבי ר״י תנא דבר שבא על הקשין ועל המלילות במתניתא תנא דבר שממלא את התבואה בקשים (וכן היתה כנראה גרסת ח ש); מ במתניתא תנא דבר שממלא את התבואה בקשיה דבי ר׳ שמעון תנא דבר שיורד על המלילות ועל הקשין.

תנו רבנן יורה במרחשון ומלקוש בניסן אתה אומר יורה במרחשון או אינו אלא בכסלו תלמוד לומר בעתו יורה ומלקוש מה מלקוש בעתו אף יורה בעתו תניא אידך יורה במרחשון ומלקוש בניסן דברי רבי מאיר וחכמים אומרים יורה בכסלו מאן חכמים אמר רב חסדא רבי יוסי היא דתניא מאימתי זמנה של רביעה בכירה בשלשה במרחשון בינונית בשבעה בו אפילה בשבעה עשר בו דברי רבי מאיר רבי יהודה אומר בשבעה ובשבעה עשר ובעשרים ושלשה רבי יוסי אומר בשבעה עשר ובעשרים ושלשה ובראש חדש כסלו וכן היה רבי יוסי אומר אין היחידים מתענין עד שיגיע ראש חדש כסלו אמר רב חסדא הלכה כרבי יהודה:

אמימר מתני לה להא שמעתא דרב חסדא אהא דתנן בשלשה במרחשון שואלין את הגשמים רבן גמליאל אומר בשבעה בו אמר רב חסדא הלכה כרבן גמליאל:

כמאן אזלא הא דתניא רבן שמעון בן גמליאל אומר גשמים שירדו שבעה ימים בזה אחר זה ולא פסקו אתה מונה בהן רביעה ראשונה ושניה ושלישית כמאן כרבי יוסי:

בשלמא רביעה ראשונה לשאול שלישית להתענות אלא שניה למאי אמר רבי זירא לנדרים

ו' ע"ב דתנן | הנודר עד הגשמים עד שתרד רביעה שניה

תורה אור

3 דברים י"א י"ד.

מסרת הש"ס והמדרשים

1 (ת"ר) ספרי שם. 4 (תניא) ויק"ר ל"ה י"ב. 5 (מאן) לקמן כ"ו ב'; ערובין פ"ג א'; יבמות מ"ו ב',ק"ה ב'; כתובות ו' ב', ל"ג ב'; קדושין ט"ו ב'; גטין כ"ב א', מ"ו ב', ע"ו א'; ב"ק ע"א א'; ב"מ ס' ב'; ע"ז ז' ב'; סנהדרין ס"ו א'; שבועות ל"ו א'; הוריות ג' א', ה' ב'; זבחים מ"ב א'; מנחות פ"ח ב'; בכורות י"ד ב', י"ז א', ל' א'; חולין ע"ט א'; תמורה ל' ב, ל"ג ב'; נדה ח' ב', נ"ב ב'. 6 (דתניא) נדרים ס"ג א'; ירוש' תענית א' ג'; תוספתא תענית א' ג'. 15 (דתנן) לקמן ד' ב', י' א'; ב"מ כ"ח א'. 18 (דתניא) ירושלמי כאן א' ג' (מ"ד א'); שביעית ט' ז' (ל"ט א'); נדרים ח' ו' (מ"א א'); תוספתא כאן א' ד'; שביעית ז' י"ח. 22 (לשאול) לקמן י"ט א'. 24 (הנודר) שביעית פ"ט מ"ז; נדרים ס"ב ב'.

1 כל כ"י אתה אומר יורה במרחשון [ומלקוש בניסן] או אינו (ואין זה נכון כי רק בבריתא דתשרי ואייר מוסב או אינו גם על מלקוש אבל כאן קאי רק על יורה). 2 בכסלו] ל מ ד בחדש כסלו (ובגליון ב מ כתוב בכתב אחר [נ"א או אינו אלא יורה בתשרי ומלקוש באייר] והיא גרסת ד ש וספרי שהבאתי לעיל). 3 יורה ומלקוש מה מלקוש בעתו אף יורה בעתו] א ב ל ליתא (וכן ליתא בדפוס פיזארו ויניציא וקושטא ונוסף בדפוס בסיליאה ע"פ ש ד"ה ה"ג או אינו ונראה שנשמט בטעות ע"י שווי מלות בעתו); ד מוסיפים כאן [כיון שיצא ניסן וירדו גשמים אינו סימן ברכה] (וכבר מחקו המהרש"א). 4 תניא אידך] א ב ת"ר. אידך] נ ליתא. 5 ל מורה בכסלו (וכן גורס ח בכל המקומות שבדף הזה מורה במקום יורה ולפ"ז כל הבריתות דכאן סובבות על הפסוק ביואל וכן לעיל גרסת ל וקצת ד ת"ל מורה מה מורה וכו' ומורה גופיה וכו' עיי"ש אבל כל זה נ"ל טעות כי מקור כל הענין הוא בספרי עקב ושם כמובן הדרשה מן הפסוק דברים י"א י"ד). יורה] נ הכל. ל מ ח בחדש כסלו. 6 מאימתי זמנה של] מ נ ד ש איזו היא (וכ"ה בתוספתא וירושלמי כאן). 7 א ל מ נ ד רביעה [ראשונה] (וכן גריס מ לקמן י"ד ב' שורה 12 וי"ט א' שורה 35 ואין הכונה בזה על הראשונה של יורה כי אם על ג' הרביעות של יורה שכולן קרויות ראשונה לגבי מלקוש כמו שכתב רש"י לקמן י"ט א' ד"ה ה"ק והר"ן והריטב"א שם ועיי"ש בהגהת הגר"א והגהות הרש"ש דלא כמו שכתב בד"ס כאן אות מ' ובשני המקומות שם. אולם באמת אין צרך כלל למלת ראשונה וליתא גם בנדרים ס"ג א' ובתוספתא כאן פ"א ובירושלמי כאן א' ה"ג). א [ר' אומר] בכירה (וצ"ל ר' מאיר אומר וכ"ה בירושלמי ותוספתא שם ובר"ח); נ ד הבכירה. במרחשון] א ח ליתא; ל מ בו. בינונית] נ שניה. 8 בשבעה [בו] א מ ח ליתא. בו דברי ר"מ] א ב ח ליתא (משום דגרסי לעיל ר"מ אומר אבל בכ"י ב דלא גריס כן לעיל נראה שנשמט בטעות). מ נ בז' [בו] ובי"ז [בו] ובכ"ג [בו] (נ בו השלישי ליתא). 10 ר' יוסי אומר בי"ז ובכ"ג] מ נ ליתא (נשמט בטעות ע"י כפל מלות ובכ"נ בו ובד"ס לא הרגיש בהשמטה). 11 נ וראש. 12 ה יחידים. עד שיגיע ר"ח] ל נ אלא בר"ח (ל בחדש) (וכ"ה בירושלמי). מ שמגיע. 13 כרבי יהודה] הנוסחאות מעורבבות מאוד ולכן אני מוכרח להציגן כאן בשלמות: א אמר ר"ח הלכה כרבי יהודה אמימר מתני לה להא שמעתא דר"ח אהא דתנן בשלשה וכו' בשבעה בו [שהן ט"ו יום אחר הרגל כדי שיגיע האחרון שבישראל לנהר פרת] אמר ר"ח הלכה כר"ג כמאן אזלא הא דתניא רשב"ג אומר גשמים שירדו ז' ימים בזה אחר זה ולא פסקו אתה מונה רביעה א' וב' וג' כמאן כר' יוסי בשלמא; ב אמר ר"ח הלכה כר' יוסי אמימר מתני לה להא דר"ח אהא בשלשה וכו' (כמו ד) בזה אחר זה ולא פסקו אתה מונה בהן רביעה א' וב' או ב' וג' כמאן כר' יוסי בשלמא; ה ואמר ר"ח הלכה כר' יוסי אמימר מתני לה להא דר"ח אהא בג' במרחשון שואלין את הגשמים רשב"ג אומר בז' בו (ובגליון: [אר"ח הלכה כר] והשאר קטוע) כמאן אזלא וכו' (כמו ד) ושלישית כמאן כרבי יוסי בשלמא; ל אין היחידים מתענין אלא בחדש כסלו כמאן אזלא הא דתניא גשמים שירדו ז' ימים בזה אחר זה מונה בהן רביעה ראשונה ושניה ושלישית (וקו נמתח באמצע על מלת ושלישית לסימן מחיקה) כמאן כר' יוסי אמר ר"ח הלכה כר' יוסי אמימר מתני לה להא דר"ח אהא דתניא בשלשה וכו' בשבעה בו אמר ר"ח הלכה כר"ג בשלמא; מ אמר ר"ח הלכה כר' יוסי כמאן אזלא הא דתניא רשב"ג (וליתא אומר) שירדו ז' ימים בזה אח"ז ולא פסקו אני מונה בהן רביעה א' וב' או ב' וג' כמאן כר' יוסי אמר ר"ח הלכה כר' יוסי אמימר מתני לה להא שמעתא בהאי לישנא בשלשה וכו' בז' בו אמר ר"ח הלכה כר"ג בשלמא (נ משמיט כל הענין. והנה לגרסת מ ד תקשה הכפלת הדבור הלכה כר' יוסי ב"פ ולכן גרס ש במקום השני ר' יהודה ונראה שגם ח גרס ר' יוסי רק פעם אחת (במקום השני) וע' בד"ס שנדחק בזה וכיון שיתר כה"י מביאים את הדבור רק פעם אחת אין לנו לבקש תרוצים דחוקים. אולם גם גרסות ב ה ל אינן מחוורות כי מלשון מתני לה אהא נראה שאין הבדל עקרי בין אם נאמר הלכה כר' יוסי או כר"ג רק שזה מתני לה אהא וזה אהא וכמו שהוא בכ"י מ [„בהאי לישנא"] אבל באמת אינו כן כי לפי מה דאמר להלן רביעה ראשונה לשאול הרביעה היא בז' כר"ג בעוד כי לר' יוסי היא בי"ז (ע' רש"י שם). גם אין לחלק ולומר כי הלכה כר' יוסי מוסב רק על תענית יחידים כי מלשון כל הסוגיא משמע דקאי על כל דברי ר' יוסי בזמני הרביעות ולכן ראיתי לסדר ע"פ נוסח א דגריס במקום הראשון הלכה כר' יהודה אך גם זה קשה קצת דכיון דאמר ר"ח מאן חכמים ר' יוסי משמע דפסיק הלכה כמותו ולא כר' יהודה וצ"ע בכל המקומות שציינתי מש"ס מאן חכמים. ולענין הגרסא או שניה של ב מ ע' ג ח ש ת ובמקומות שרשמתי במסרת הש"ס ובערוך ערך רבע ג' וביפה עינים כאן). 23 אלא] ב ה ל ד ליתא (ע' ח). ל ח לנודר דתניא. 24 הנודר] ה ליתא. ד הגשמים [משירדו גשמים].

רב זביד אמר לזיתים דתנן מאימתי כל אדם מותרין בלקט ובשכחה ובפאה משילכו הנמושות בפרט ובעוללות משילכו עניים בכרם ויבאו בזיתים משתרד רביעה שניה מאי נמושות אמר רבי יוחנן סבי דאזלי אתיגדא ריש לקיש אמר לקוטי דבתר לקוטי רב פפא אמר להלך בשבילי הרשות דאמר מר מהלכים בשבילי הרשות עד שתרד רביעה שניה רב נחמן בר יצחק אמר לבער שביעית דתנן עד מתי נהנין ושורפין בתבן ובקש של שביעית עד שתרד רביעה שניה מאי טעמא דכתיב ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכול כל זמן שחיה אוכלת מן השדה האכל לבהמתך מן הבית כלה לחיה מן השדה כלה לבהמתך מן הבית:

מאי לשון רביעה אמר רבי אבהו שרובעת את הקרקע כדרב יהודה דאמר רב יהודה מטרא בעלה דארעא שנאמר כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים ושמה לא ישוב כי אם הרוה את הארץ והולידה והצמיחה:

אמר רבי אבהו רביעה ראשונה כדי שתרד בקרקע טפח שניה כדי לגוף פי חבית אמר רב חסדא גשמים שירדו כדי לגוף פי חבית אין בהן משום ועצר ואמר רב חסדא גשמים שירדו קודם ועצר אין בהן משום ועצר אמר אביי לא אמרן אלא קודם ועצר דאורתא אבל קודם ועצר דצפרא יש בהן משום ועצר דאמר רב שמואל בר רב יצחק הני ענני דצפרא לית בהו מששא דכתיב וחסדכם כענן בקר וכטל משכים הלך אמר ליה רב פפא לאביי והא אמרי אינשי מטרא במפתח בבי בר חמרא מוך שקיך וגני לא קשיא הא דאתא בעיבא הא דאתא בעננא:

תורה אור

10 ויקרא כ"ה ז'. 16 ישעיה נ"ה י'. 26 הושע ו' ד'.

מסרת הש"ס והמדרשים

1 (דתנן) פאה פ"ח מ"א; ב"מ כ"א. 7 (מהלכים) ב"ק פ"א א'; ירושלמי ב"ב ה' א'. 8 (דתנן) שביעית שם (ושם הגירסא מאימתי ועיי"ש בר"ש ורא"ש וב„משנה ראשונה" שבמשניות הגדולות דפוס ראם).

11 (כל זמן) ספרא בהר א' א'; מכדרשב"י 157; פסחים נ"ב ב'; נדה נ"א ב'; ירושלמי שביעית ט' ב' (ל"ח ד'). 14 (שרובעת) ירושלמי כאן א' ג' (ס"ד ב'); ברכות ט' ג' (י"ד א'); שביעית ט' ז'; נדרים ח' ו'. 16 (בעלה) ע' פדר"א סוף פ"ה ומדרש תהלים קי"ז סוף סימן א'. 20 (טפח) תוספתא כאן א' ד'; ירושלמי כאן א' ג'; ברכות ט' ב'; ב"ר י"ג, ט"ו; לקמן כ"ה ב'. 26 (ענני) ברכות נ"ט א'.

1 ל מ ח דתניא. א ב מ מותרין כל אדם. 2 ובשכחה ובפאה] א ב ליתא (וכ"ל במשנה פאה שם ובב"מ כ"א ב' אבל ג ח גרסי ליה הכא וע' תוי"ט לפאה שם ובד"ס). ב הנמשות (וכן בסמוך נמשות). א ובפרט ועוללות. 3 א ובזיתים. 4 ל מ ח עד שתרד. אמר ר"י] ב ה ל ר"י אמר; מ ליתא. 5 א ה ל ג אתינדא (וכ"ה בערוך גד ג' וערך נמש); ב מ ד אתיגרא (ח ש ת; ובכ"י ב היה מתחלה אתיגדא והוגה). ריש לקיש] ב ר' שמעון (ונשמט בן לקיש בט"ס). ב לוקטי בתר. ב ה ל מ ד בתר (ע' ש; ובב"מ בד' כ"י דבתר). 6 רב פפא אמר] מ אמר מר זוטרא (וצ"ל מ"ז אמר ואולי היתה גרסא זו לרש"י ומחקה). אמר להלך] ה ליתא. להלך] ב ליתא (ע' ש); מ ד כדי להלך. ב ה מ ש לשבילי. הרשות] ב השדות (ומחקו ש ע' ד"ס). דאמר מר] א דתנן. 7 ד מהלכין [כל אדם] (וליתא בב"ק ע' ד"ס). הרשות] ב השדות וכ"ה בכ"י המבורג בב"ק. ה משתרד. 8 א לבעור דתנן; ב לבער שביעית כדתנן; ל לשביעית דתניא; מ לבעור דתניא. 9 נהנין] מ אוכלין. 10 טעמא] ב ליתא (ולכן מחק סופר אחר מלת דכתיב והגיה מאי קראה). 11 א בארצך וגו'. תהיה-לאכול] ב ד ליתא; ל גליון. א בזמן; גליון ב בארצך מה ת"ל אם חיה אוכלת בהמה לכ"ש אלא כל זמן שחיה אוכלת מן השדה בהמתך אוכלת מן הבית. 12 מ שהחיה. ד בשדה. א תאכיל; ל אתה מאכיל. ד בבית. 13 מ שבשדה. ב שבבית. 14 ב רביעה בחבית ברכה גדולה סימן] אמר ר"א (ע' ברילל יאהרביכער ח"ב צד 64 וד"ס). א ב מ ד אמר ר"א מאי (א מה) לשון רביעה (וכ"ה בהגה"ת אבל סגנון ל יותר רגיל וכ"ה באבודרהם הל' ברכות שער ח' וכן לעיל מאי מלקוש א"ר חנילאי ושם בכ"י ל מאי לשון מלקוש ובירושלמי ברכות ט' ג' (י"ד א') וכאן א' ג' (ס"ד ב') תני לה רב אחא (וירוש' שביעית ט' ז' רבי חייא) בשם רשב"ג ובירוש' נדרים ח' ו' אמר לה רשב"ג). ב שרובע; ל דבר שרובע (וליתא בירוש' וערוך רבע ב' וילקוט והגה"ת וע' לעיל במימרא דרב חנילאי). 15 ל וכדרב. גליון ב כדר"י [אמר רב] דאמר ר"י [אמר רב] (וכ"ה באבודרהם שם ואמנם קשה להחליט בזה אבל בכל המימרות של ר"י דלהלן ליתא אמר רב חוץ מזו שהביא הש"ס בשמו מלקמן כ' דשתיהן לקללה והיא כאן רק דרך אגב ובמימרא שאח"כ נמצא אמנם בדפוסים אר"י אמר רב מודים וכו' אבל גם שם הוא טעות עיי"ש בהערתי וכ"ל כאן בערוך רבע ב' והגה"ת). א מארה דארעא מטרא (ערוך שם והגה"ת כלפנינו). 16 ל ד ח דערעא [הוא] כי כאשר-הארץ] א ליתא. 17–18 ושמה-והצמיחה] ב ליתא (בגליון שם וכו'); מ והצמיחה וגו'. 19 אמר] ד ואמר (ולכאורה הוא נכון כי יש כאן ד' מימרות של ר"א ע"פ הסימן דלעיל רביעה בחבית וכו' אולם בכלן גרסת כה"י אמר ואף שאין קפידא בזה בכה"י כמו שהערתי לעיל ריש ד' הנה כאן אפשר שגרסתם מדויקת כי המימרות של ר"א לא באו זא"ז וגם במימרא שלפנינו לא התכון הש"ס להסמיכה אל זו שקדמה לה). שתרד] ב שתכנס. 20 א [על] פי (וכן בסמוך וכ"ה שם בפכ"י); ב מ ד ח ש בה פי (ובסמוך רק מ ח בה; ד בהן וע' ג דליתא בה וכ"ל בפכ"י כאן). 22 א ועצר [את השמים] (וכאן במקום הראשון אפשר שהוא הנכון). 25 ר"ש בר רב יצחק] ד רב יהודה בר יצחק (ע' ד"ס). 26 דכתיב] ל שנאמר. ד [מה אעשה לך-לך אפרים] (והוא מיותר לגמרי וליתא בכ"י בברכות ע' ח ש). 27 וכטל משכים הולך] א ליתא; ד בקר גו'. 28 א ד במפתח באבי מטרא (וכן היה בכ"י ב והוגה מטרא במפתח בבי וכ"ה בילקוט המכירי להושע 1924, J.Q.R. צד 182 וכן גרס גם א בברכות נ"ט ע' בית נתן שם וכ"ה בפכ"י וערוך מך). 29 דאתא] כה"י דקטר (בשתי הפעמים וכ"ה במכירי שם) ד דקטור ח ש דקטיר ובפכ"י הא דאתא בעיבא הא דקטר בעיבא ומן הפרוש הנמצא שם נראה דבעיבא השני טעות וצ"ל בעננא ורש"י פרש דמוסב על השמים שנתקשרו בעבים ועפ"ז הנכון דקטור ברבים אולם בברכות גרסת כל כ"י בשני המקומות דאתא ומוסב על המטר שבא מתוך עב או מתוך ענן וגרסא זו נ"ל עקר ומן בעיבא, בעננא בלשון יחיד נראה ג"כ שמוסב על מטר דעל שמים לא שייך כ"כ לומר שנתקשרו בעב או בענן (אחד) אבל רש"י בברכות מחק גרסת דאתא וגרס דקטר ע"פ הגמרא דכאן וגם אם נקבל את הגרסא הזו צריך לפרשה על המטר כמו שכתב ח במטר דקטיר בעננא ומה שאמר אח"ז נתקשרו שמים הוא רק שיגרא דלישנא). 30 הא] (השני) ל והא. א ב בענני (וכן ג אבל בברכות גורס גם א בעננא וכ"ה במכירי וע' ח ש והערה דלעיל).

אמר רב חסדא טבא שתא דטבת ארמלתא איכא דאמרי דלא ביירי תרביצי ואיכא דאמרי דלא שקיל שודפנא והאמר רב חסדא טבא שתא דטבת מנוולתא לא קשיא הא דאתא מטרא מעקרא הא דלא אתא:

ואמר רב חסדא גשמים שירדו על מקצת מדינה ועל מקצת מדינה לא ירדו אין בהן משום ועצר איני והכתיב וגם אנכי מנעתי מכם את הגשם בעוד שלשה חדשים לקציר והמטרתי על עיר אחת ועל עיר אחת לא אמטיר חלקה אחת תמטר וחלקה אשר לא תמטיר עליה תיבש ואמר רב יהודה אמר רב שתיהן לקללה לא קשיא הא דאתא טובא הא דאתא כדמבעי ליה אמר רב אשי דיקא נמי דכתיב תמטר תהא מקום מטר שמע מינה:

אמר רבי אבהו מאימתי מברכין על הגשמים משיצא חתן לקראת כלה מאי מברך אמר רב יהודה מודים אנחנו לך ה' אלהינו על כל טפה וטפה שהורדת לנו ורבי יוחנן מסיים בה הכי ואלו פינו מלא שירה כים ולשוננו רנה כהמון גליו כו' עד הן הם יודו ויברכו וישבחו את שמך ברוך אתה ה' רוב ההודאות רוב ההודאות ולא כל ההודאות אמר רבא אימא אל ההודאות אמר רב פפא הילכך
ז' ע"א
נימרינהו לתרויהו ברוך רוב ההודאות ואל ההודאות:

אמר רבי אבהו גדול יום הגשמים יותר מתחית המתים דאלו תחית המתים לצדיקים ולא לרשעים ואלו גשמים בין לצדיקים בין לרשעים ופליגא דרב יוסף דאמר רב יוסף מתוך ששקולה כתחית המתים קבעוה בתחית המתים:

אמר רב יהודה גדול יום הגשמים כיום שנתנה בו תורה לישראל שנאמר יערף כמטר לקחי ואין לקח אלא תורה שנאמר כי לקח טוב נתתי לכם

תורה אור

8 עמוס ד' ז'. 31 דברים ל"ב ב'. 32 משלי ד' ב'.

מסרת הש"ס והמדרשים

9 (והמטרתי) לקמן י"ח ב'; ירושלמי כאן ג' ג' (ס"ו ג'). 12 (שתיהן) לקמן כ' א. 15 (מאימתי) ברכות נ"ט ב'. 17 (מודים) ברכות שם; ירושלמי כאן א' ג'; ברכות ט' ב'; ב"ר י"ג ט"ו; ד"ר ז' ו'; מדרש תהלים י"ח. 23 (נימרינהו) ברכות י"א ב' (וצ"ל שם פפא במקום המנונא), נ"ט ב', ס' ב'; מגלה כ"א ב'; סוטה מ' א'. 27 (לצדיקים) ב"ר י"ג ו' (וע' ספרי דברים ל"ב וש"ו ומדרש תהלים קי"ז). 28 (מתוך) ברכות ל"ג א'; ב"ר י"ג ו'. 29 (תחה"מ) ירושלמי ברכות ה' ב'; ב"ר י"ג ו'; ד"ר ז' ו'. 30 (שנתנה תורה) מדרש תהלים קי"ז. 32 (לקח) ספרי דברים ש"ו; מדרש תנאים האזינו 184.

1 ל ואמר. סחדא] ד יהודה (ואינו נראה מקושית והאמר דלהלן) ל מ ד ש לשתא (ח טוביא דשתא וע' ערוך תרבץ). 2 א"ד] ל נ ליתא. א [משום] דלא ביירי. ב בארי; ל פסקא (והוגה בגליון ביירי). נ דלא שדפי לה שודפאני ולא ב י ר י בה תרביצני. ב תרביצני (כמו נ). וא"ד] ל נ ליתא (ואיתא בגליון ל). ב איבא. 3 ל נ ולא. א שקיל ביה שופדנא (וצ"ל שודפנא ובערוך שם שיבתנא והיא גרסת ח כאן המובאה בפכ"י). ד איני והאמר. ב טבתא. 4 מ מטולתא (ובד"ס לא ציין והבור נ"ו לטי"ת ולהפך מצוי בכ"י ולקמן י"ג א' גורס א ב' פעמים אין הבוגרת רשאית לטול וכן בר"ח כאן מטולתא ולדעת קאָהוט ערך נול הוא טעות ובאמת בפכ"י הובא מר"ח מנולתא). א מעקרא [במרחשון וכסלו] (ערוב ב' נוסחאות); ב נ במרחשון וכסלו (ואין להכריע אבל ד נראה עדיף). 5 הא] ב נ והא. ב נ דלא אתא [מטרא במרחשון וכסלו]; ל מ ד ש דלא אתא [מטרא מעיקרא] (ובד"ס אינו מדויק). 6 ואמר] מ [ואב"א הא דאתא טובא הא דאתא כדמיבעי ליה] דאמר (ובא לכאן מלהלן בטעות ע' ד"ס); ד אמר. ב קצת (ב"פ). 9 א לקציר וגו'. 10 והלקה–תיבש] מ בסרוס ושבוש (ע' ד"ס); ד ליתא (ע' ח). 12 רב] מ שמואל (אבל המימרות של ר"י לקמן כ' הן כלן בשם רב עיי"ש). מ שניהם. 13 דאתא כדמבעי ליה] ל דלא אתא טובא. א ג כדבעי. דכתיב] מ דקתני (ע' ח ובד"ס לא ציין). 16 ב ד ר"י [אמר רב]; מ ר"י [אמר שמואל] (וב' הגרסאות מוטעות וליתא בברכות ורי"ף ורא"ה ורי"ד ור"ן שם; וגרכת הרא"ש אמר רב הונא). 17 ה' אלהינו] א ליתא (אבל בברכות גריס לה א ע' ד"ס שם). 18 יוחנן] מ יהושע (ט"ס). א ואלו (רי"ף וראבי"ה סימן קמ"ו ורא"ה ורא"ש וריטב"א ובית נתן לברכות); ב ל מ ד אלו. 19 א כים [וכו' ותשתחוה ותודה] ברוך רוב (ובבית נתן שם כים ולשוננו רנה כהמון גליו ושפתותינו שבח כמרחבי רקיע אין אנו מספיקין להודות לך ה' אלהינו הם הם יודו ויברכו את שמך ה' אלהינו ברוך אל רוב ההודאות); ב כים ולשוננו רנה כהמון גליו ושפתותינו שבח כמרחבי הרקיע עד הן הן יודו ויברכו את שמך ברוך רוב ההודאות (ובגליון שם נוסף ב"א ה' רוב ההודאות אל ההודאות); ל כים וגו' עד הן הן יודו ויברכו את שמך ה' אלהינו בא"י רוב ההודאות; מ שירה עד הן הם יודו ויברכו וישבחו את שמך בא"י רוב ההודאות (וע' ביתר החלופים ברי"ף ורא"ה ורא"ש שהביא בד"ס לברכות). 21 מ [א"ל] רוב. מ כל ההודאות [אלא] (וכן גורס מ בברכות). 22 אמר רבא] ל מ ליתא (ובברכות איתא בכ"י מ). אימא] מ ליתא. רבא] א רב (ובברכות גורס א רבא). א ל האל (א בברכות אל וע' בד"ס שם). אל ההודאות–גדול יום הגשמים] ב ליתא (ונוסף בגליון מסופר אחר). 23 מ בא"י רוב ההודאות והאל ההודאות (אבל ברי"ף ורא"ה ורא"ש ור"ן וריטב"א וראבי"ה ברכות סימן קמ"ו כמו שהצגתי ובד"ס הביא בטעות שכל הנ"ל מסכימים עם מ ולדעתי היה בגרסת הש"ס העקרית רק נימרינהו לתרויהו והשאר נוסף אח"כ לבאור ולכן נחלקו הראשונים במובן מלת תרויהו כדמוכח מרז"ה ורמב"ן לברכות וע' במרדכי ור"ן וריטב"א כאן ואמנם בברכות ליתא בכ"י ברוך רוב ההודאות ואל ההודאות וע' בד"ס שם אות ר'). ל והאל. 25 מ גשמים. א ביותר; נ יתר; ד ליתא (וכ"ל בהגה"ת; ובמנוה"מ נר ד' כלל ב' ח"ג פ"א יותר מיום). 26 דאלו] ב אלו. ולא לרשעים] נ בלבד; ד ליתא (ואיתא במנוה"מ והגה"ת). 27 ואלו] א ב אבל. א הגשמים; מ נ יום הגשמים (ובדפוס פיז' וע"י ואלו הכא). בין] מ נ ליתא. בין לרשעים] מ נ ולרשעים (מוה"מ). ב ל ובין. 28 ד שהיא שקולה] א ל נ [לפיכך] קבעוה (וכ"ה בכ"י א בברכות ל"ג ובשאילתות ויצא). 30 יהודה] ל חסדא (הגה"ת הונא). 31 לישראל] ב ל נ ד ליתא (ואיתא בילקוט האזינו תתקמ"ב והגה"ת). ואין לקח] ב אין לקיחה.

תורתי אל תעזבו רבא אמר יותר מיום שנתנה בו תורה שנאמר יערף כמטר לקחי מי נתלה במי קטן נתלה בגדול או גדול בקטן הוי אומר קטן נתלה בגדול:

רבא רמי כתיב יערף כמטר לקחי וכתיב תזל כטל אמרתי הא כיצד אם תלמיד חכם הגון הוא תזל עליו כטל ואם לאו עורפהו כמטר:

תניא היה רבי בנאה אומר כל העוסק בתורה לשמה תורתו נעשית לו סם חיים שנאמר עץ חיים היא למחזיקים בה ואומר רפאות תהי לשרך ואומר כי חיים הם למצאיהם וכל העוסק בתורה שלא לשמה נעשית לו סם המות שנאמר יערף כמטר לקחי ואין עריפה אלא הריגה שנאמר וערפו שם את העגלה:

אמר ליה רבי ירמיה לרבי זירא ליתי מר וליתני אמר ליה חליש לבאי ולא יכילנא ולימא מר מלתא דאגדתא אמר ליה הכי אמר רבי יוחנן מאי דכתיב כי האדם עץ השדה וכי אדם עץ שדה הוא אלא משום דכתיב ברישא כי ממנו תאכל ואתו לא תכרת בא לומר לך אם תלמיד חכם הגון הוא ממנו תאכל ואתו לא תכרת ואם לאו אתו תשחית וכרת:

רבי חנינא בר פפא רמי כתיב לקראת צמא התיו מים וכתיב הוי כל צמא לכו למים הא כיצד

תורה אור

9 משלי ג׳ י״ח. 10 משלי ג׳ ח׳. 11 משלי ד׳ כ״ב. 12 דברים ל״ב ב׳. 13 דברים כ״א ד׳. 18 דברים כ׳ י״ט. 19 דברים שם. 23 ישעיה כ״א י״ד. 24 ישעיה נ״ה א׳.

מסרת הש״ס והמדרשים

2 (נתלה) ב״ב י״ב. 9 (סם) שבת פ״ח ב׳; ערובין נ״ד א׳; יומא ע״ב א׳; ספרי דברים ש״ו; מדרש תנאים שם. 13 (עריפה) מדרש תנאים 185. 24 (למים) ב״ק י״ז א׳, פ״ב א׳; עבודה זרה ה׳ ב׳; ירושלמי כאן א׳ א׳; מכילתא בשלח ויסע א׳; מכדרשב״י 72; ספרי דברים מ״ח; ב״ר מ״א ט׳, ס״ו א׳, ס״ט ה׳, פ״ד ט״ז; במ״ר א׳ ז׳; שהש״ר א׳ (פסוק כי טובים) ג׳; תנחומא (הנדפס) ויקהל ח׳, תבוא ג׳; מדרש תנאים 42; מדרש שמואל י״ג; מדרש תהלים (באבער) א׳ סימן י״ח; אדר״נ ספי״א; ד״א זוטא ח׳; אליהו רבא פי״ח (צד 105); אליהו זוטא פי״ג.

1 תורתי אל תעזבו] א ל ליתא (אבל רק מזה מוכח שלקח הוא תורה). רבא] ל רבה. נ יתר. מ יותר משנתנה תורה. 2 א מ תורה [לישראל] (וכאן בודאי מיותר). קטן–בקטן] א ב ל מ ד ליתא (והרגיל לפני הוי אומר להביא ב׳ האפשריות כמו לעיל ב׳ ע״א גבי מנלן דבתפלה). 3 הוי אומר] ל מ ליתא (וכ״ל בילקוט והגה״ת). נתלה] (השלישי) ב ליתא. 5 נ רבה. 6 אמרתי] א מ ליתא. הא כיצד] מ נ ד ליתא (וכ״ל בילקוט וע״י אבל איתא בהגה״ת ולקמן גבי עץ השדה עיי״ש בהערתי). חכם] ב ליתא. הגון] א נ ליתא. 7 תזל] נ זליף. תזל עליו] ד ליתא. א נ עליו [הלכות]. ל אם. א לא. 13 א נ ש ערפהו (ילקוט); ב יערפהו (והוגה תעריפהו ובהגה״ת יערף. והנה לפי א נ תזל וערפהו הן בלשון צווי, ר״ל שרבא יועץ להזיל עליו הלכות או לערפו וזה יוצא בברור מגרסת זליף של נ וגם מהוספת מלת הלכות אבל לפי גרסתנו תזל מוסב על אמרתי (נקבה נסתרת) ועורפהו או לפי ב יערפהו על לקח וכלשון הכתוב ורבא רק מפרשו וברש״י כי״נ הגרסא ג״כ עורפהו (ולא כבדפוסים) ור״ל שהלקח עורפו וצ״ל הורגהו כמו שהוא בד״י ולא הרגהו ודרש עריפה בלשון הריגה כמו ר׳ בנאה דבסמוך וכן פרש בהגה״ת אבל דרשת הריגה על מטר קשה להלמה כי בכל מקום נדרש להפך שהמטר חיים לעולם כמו לעיל וספרי האזינו ריש פסקא ש״ז וע׳ בר״ג לב״ב כ״ה א׳ ונ״ל שכונת הש״ס היא אם ת״ח הוא תזל עליו אמרתי כטל בנחת ואם לא תשטפהו בחזק כמטר סוחף כמו ניחא ורזיא דלעיל ג׳ ע״ב וכ״ה במדרש תנאים צד 184 וגרסת א נ היא ע״פ פרוש אחר שאינו נוח). 9 תורתו] א תורה; ב ליתא (וכ״ל בהגה״ת). עץ] בכ״י נ סדר הפסוקים כי חיים, רפאות, עץ חיים שלא כסדרם במקרא). 10 ב בה [וכתיב ארך ימים בימינה ובשמאלה עשר וכבוד]; ל בה [ואומר ארך–ובשמאלה וגו׳]; מ בה [ואומר ארך ימים בימינה]; נ (להלן) עץ חיים הם למוצ׳ (ט״ס) וגו׳ [ואומר ארך בימינה וגו׳] (והפסוק הזה אף שהוא בד׳ כ״י והגה״ת אין לו מקום כאן כי הוא קודם לפסוק עץ חיים וגם מיותר). ואומר] ב נ וכתיב. א ב נ לשרך [ושקוי לעצמותיך]. 11 כי חיים הם למצאיהם] א ד כי מצאי מצא חיים (משלי ח׳ וכ״ה בע״י וילקוט משלי ג׳ אבל הפסוק ממשלי ד׳ נאות יותר ע״פ סופו ולכל בשרו מרפא וגם סמוך יותר להפסוקים הקודמים וכ״ה בספרי שם והגה״ת). וכל–לשמה] נ וכל שאינו עוסק בתורה לשמה (ומכאן ואילך חסר דף). בתורה] מ בה (הגה״ת). מ תורתו נעשית (וכן ת ומיותר וע׳ ח). המות] א מיתה. 14 א העגלה [בנחל וגו׳]; ל ד העגלה בנחל (ולא איצטריך). 15 ד ליתני (הגה״ת תא ניתני). 16 חליש לבאי] א ליתא (וכ״ל בדפוס פיז׳ ע״י והגה״ת וע׳ ד״ס סוף אות ו׳). ולא] א מ לא (וכ״ה בהמובאים בהערה שלפני זו). יכילנא] ב מצינא. ב א״ל תא נימא; ל א״ל ואי לא אתי לימא (וכעין זה בהגה״ת: א״ל לא אתית לימא ואינו מובן וע׳ ד״ס); מ ולימא [לן] (הגה״ת). מר] ב ליתא. 17 ב באגדתא (ע׳ לעיל ה׳ ע״ב). הכי אמר ר״י] ב ליתא. 18 וכי] ב אטו. מ השדה. אלא] א אין; ב אמר ליה (ט״ס). ברישא] ב ל ד ליתא (בגליון ב: נ״א שפיל לסיפא דקרא); מ ברישיה (ע׳ ד״ס). 24 ל מ ד תכרות [וכתיב אתו תשחית וכרת] (ואינו נכון כי אין שום סתירה בכתובים כיון שהאחד מדבר בעץ מאכל והשני בעץ לא מאכל והדרשה היא רק מתוך הקש האדם אל העץ וכן נראה מן ג ח ש וליתא בכל הדפוסים הישנים ובע״י והוסיפו המהרש״א מבסמוך). 20 בא לומר לך] ב כיצד; ל ד הא כיצד (וכ״ה בע״י והגה״ת אבל ליתא בכ״י מ ואמנם הוא שייך רק אחר ב׳ פסוקים מתנגדים כמו לעיל ביערף ותזל אבל כאן הוא דורש מפסוק אחד כמ״ש בסמוך ולכן גרסת א עקר). חכם] א ליתא (ע׳ לעיל גבי יערף). 23 חנינא בר פפא] ב חמא בר חנינא; ל חננא (ע׳ באכער א פ״א ח״ב צד 513, 514 הערה 8, 528 הערה 2; א ל מ ד מביאים כאן מימרא דברזל בברזל ואח״כ מימרא דרבב״ח ורנב״י עד ומתלמידי יותר מכלן וכבר כתב מהרש״א דמימרא דברזל לא שייכא הכא אבל גם שאר המימרות דהכא מעורבות בכ״י ודפוסים חוץ מכ״י ב שעל פיו סדרתין בפנים וכבר העיד בד״ס שזהו הסדר הנכון דאיידי דאייתי קרא דיערף לענין גדול יום הגשמים דריש ליה נמי באגב אם ת״ח הגון הוא ואגב סדר לכל הני מימרות דאם ת״ח הגון הוא ומתוך זה בא לפסוק הוי כל צמא וכיון שהזכירו אמר נמי למה נמשלו ד״ת למים, לג׳ משקין, לאש, לעץ ואגב דאמר מה אש אינו דולק יחידי, מה עץ קטן מדליק הביא נמי קרא דברזל ומה ברזל מחדד ואח״כ חזר לעקר הענין דגדול יום הגשמים כדרך הגמרא בכ״מ). 23 ב כתיב הוי–וכתיב לקראת (שלא כסדרם במקרא). 24 הא כיצד–לך לבדך] ב ליתא (ובגליון בידי אחר: ל״ק אם תלמיד הגון הוא יפצו מעי׳נ חוצה ואם הפך יהיו לך לבדך ואין זה לשון גמרא). אה כיצד] מ ד ליתא (ע׳ לעיל גבי עץ).

אם תלמיד חכם הגון הוא לקראת צמא התיו מים ואם לאו הוי כל צמא לכו למים:

רב אחא בר רב חנינא רמי כתיב יפצו מעינתיך חוצה וכתיב יהיו לך לבדך הא כיצד אם תלמיד חכם הגון הוא יפצו מעינתיך חוצה ואם לאו יהיו לך לבדך:

אמר רבי חנינא בר אידי למה נמשלו דברי תורה למים דכתיב הוי כל צמא לכו למים לומר לך מה מים מניחין מקום גבוה והולכין למקום נמוך אף דברי תורה מניחין מי שדעתו גבוהה והולכין למי שדעתו שפלה:

אמר רבי אושעיא למה נמשלו דברי תורה לשלשה משקין הללו למים ולחלב ולמים דכתיב הוי כל צמא לכו למים ליין ולחלב דכתיב ואשר אין לו כסף לכו שברו ואכלו ולכו שברו בלוא כסף ובלוא מחיר יין וחלב לומר לך מה שלשה משקין הללו אין מתקיימין אלא בפחות שבכלים אף דברי תורה אין מתקיימין אלא במי שדעתו שפלה והיינו דאמרה ליה ברתיה דקיסר לרבי יהושע בן חנניה חכמה מפוארה בכלי מכוער אמר לה אי בת רמי חמרא במאני דפחרא אמרה ליה אלא במאי כו נרמייה אמר לה אתון דחשיביתו רמו במאני דהבא וכספא אזלה ואמרה ליה לאבוה רמייה לחמרא במאני דהבא וכספא ותקיף אתו ואמרו ליה אמאי אמרת לה הכי אמר להו כי היכי דאמרה לי אמרי לה והא איכא שפירי דגמירי

תורה אור

3 משלי ה׳ ט״ז. 4 שם ה׳ י״ז. 8 ישעיה נ״ה א׳.

מסרת הש״ס והמדרשים

13 (ליין) ד״ר ז׳ ג׳; מדרש משלי כ׳; אגדת שה״ש לפסוק ישקני; אליהו זוטא שם. 14 (לחלב) ב״ר צ״ט ח׳; ד״ר ז׳ ג׳ (וע׳ ערובין נ״ד ב׳ ושם נמשלה לדד). 19 (שפלה) ערובין נ״ה א׳; ד״ר נצבים ח׳. (קיסר) נדרים נ׳ ב׳.

1 חכם] ד ליתא. 2 ד ואי לא. 3 ד חנינא בר חמא (ע׳ ד״ס ובאכער שם 514 הערה 8). רמי] מ ליתא (דלא כד״ס). 4 מ לבדך [ולא לזרים אתך]. הא כיצד] מ ד ליתא (ע׳ לעיל). 5 חכם] מ ד וגליון ב ליתא (ואולי היה ראוי להשמיט חכם במימרות ר׳ חנינא ב״פ ורב אחא ב״ח כיון שבשתיהן איירי בתלמיד ממש וכ״ה בחולין קל״ג ומכות י׳ אבל כמה פעמים מצינו בש״ס תלמיד במובן ת״ח ולהפך; ע׳ לקמן י׳ ע״ב ושבת קי״ד א׳ וקדושין מ״ט ב׳, וכיון דד׳ מימרות האלה באו כאן ביחד ובשתים הראשונות מלת חכם שייכא בלי ספק הנחתיה גם כאן). 7 ד ואמר (טעות). רבי חנינא בר אידי] ב רב חננא בר אדא; ל ר׳ חננא בר אחא (ובד״ס גרס חנילאי בר אידי כמו לעיל ו׳ א׳ וכן מצאתי במנוה״מ נר ד׳ כלל א׳ ח״ב פ״ב ולי נראה שהוא התנא הנזכר בספרא קדושים ט׳ ושבועות ל״ה ב׳ ול״ח ב׳). 8 דכתיב הוי כל–למים] א מ ליתא (וכן ליתא במנוה״מ שם ובילקוט ובד״ס אומר להשמיטו משום דבגויה דהאי קרא קא עסיק אבל ר״ח ב״פ לחוד ור״ח ב״א לחוד ואם אמרנו להשמיטו היה ראוי להשמיט גם בסמוך ביין וחלב ובמימרות דרבב״ח ורנב״י דלהלן ועיי״ש בהערותי). לומר לך] ב גליון. 9 א אצל מקום. 10 מניחין–והולכין למי] ב ל ד אין (ב אינן) מתקיימין אלא במי (ע״י והגה״ת אבל בילקוט ישעיה נ״ה ומנוה״מ שם כבפנים וע׳ ד״ס וצ״ל שם כלל א׳ ח״ב). מ גבוה. א גבוהה [עליו] (ובילקוט גסה עליו). 11 א אצל מי (ילקוט). א שפלה [עליו] (ילקוט לקמן ומנוה״מ ובד״ס הביא בטעות נמוך מן מ). 12 ד ואמר. א הושעיה; מ ר׳ יהושע בן לוי (ובכ״י ב נשמטה ע״י כפל שדעתו שפלה כל המימרא דר׳ אושעיא עד והיינו דאמרה ונוסף שם בגליון). 13 למים ליין ולחלב–מחיר יין וחלב] א ליתא; ב ל ד במים וביין ובחלב (הגה״ת). למים] דכתיב ב ל במים; מ ד ליתא. 14 מ לכו למים וגו׳ (והשאר ליתא עד לומר לך (ובילקוט ליתא גם הוי וכו׳ עד לומר לך ונ״ל שבגמרא נוספו הפסוקים אח״כ לפרוש). ב ל ביין ובחלב (הגה״ת והגרסא בבי״ת מצויה הרבה אחר נמשלו); ד ליתא. ד וכתיב. 15 ואשר–כסף] ל ד ליתא. 17 א הללו [אינן] (אבל בסמוך אין). 18 [במי שדעתו שפלה] גליון ב בפחות שבכלים. 19 והיינו] ד ליתא. ב דקא איירה; ד כדאמרה. 20 ד [אין] חכמה (וליתא גם בנדרים נ׳ ב׳). א ל מ בת דרמי (וכ״ה בהגה״ת); ב בת רמי; ד אבוך רמי (אבל בדפוסים ישנים דפיזארו וויניציאה קושטא ובסיליאה [אי] בת רמי והיא הגרסא הנכונה ובע״י בתי מלכא אבוך במאי רמי וגרסת אבוך במאי רמי נמצאת גם בין השטין דכ״י ל). 22 אלא] ל ואלא (ובד״י הנ״ל ליתא וע׳ ש). א קא ראמו ליה כ״ע (וכ״ה במנוה״מ); ב כו מרמי; ל כו לירמיה; מ כו נרמייה (ע״י); ד נרמי (הגה״ת). א [כגון] אתון (מנוה״מ וע״י והגה״ת וליתא בנדרים). ל מ אתו. ד דחשביתו (הגה״ת). 23 א ראמו [ליה]. א במנה (צ״ל במאני) דכספא ודדהבא (וזה הסדר בעברית כסף וזהב אבל בארמית נמצא בדניאל ועזרא ד״פ בסדר זה וד״פ דדהבא וכספא וכ״ה בכ״י מ בנדרים וע׳ בסמוך ואין להכריע). ל אמרה. ליה] א לה. א לאבוה רמא לה חמרא במאני דכספא ודדהבא ותקוף חמרא והוה חלא; ב ל לאבוה (ל לאבוהא) איתי (ל איתו) מאני דדהבא וכספא ורמי (ל ורמו) בהו חמרא ותקיף (ל וסריח); מ לאבוה אייתי מאני דכספא ודדהבא ורמא בהו חמרא לסוף חמרא תקוף ואיסר (צ״ל ואיסרי וגרסת מנוה״מ ראמו ליה לחמריה במאני דכספא ודדהבא ותקוף ודומה לזה בע״י והגה״ת). 24 א אתו ואמרו מאי אמרת לה אמר להו כי היכי דאמרה לי הכי אמרי לה (וכ״ה במנוה״מ רק דשם ואמרו [ליה] וליתא [הכי]); ב אמר לה לברתיה מאן א״ל הכי א״ל ריב״ח ומאי אמרת ליה הכי והכי אמרי ליה קריוה (ובגליון [אמר מלכא] קריוה) לריב״ח א״ל אמאי אמרת לה הכי (א״ל. גליון) כי היכי דאמרה לי הכי אמרי לה (וכ״ה בע״י); ל א״ל לברתיה מי אמר ליך הכי א״ל ריב״ח את היכי אמרת ליה א״ל הכי והכי אמרי ליה שדר ליה קיסר לריב״ח ואמר ליה אמאי אמרת לה הכי א״ל כדאמרה לי אמרי לה (וכ״ה בשנוים קלים בהגה״ת רק דשם ושדר קיסר לריב״ח אתא א״ל); מ א״ל לברתיה מאן אמר לך הכי א״ל ריב״ח א״ל אמאי אמרת הכי אמר להו (!) כי הכי (!) דאמרה לי אמרי ליה (!) (והיא גם גרסת ד רק שהם מוסיפים [אתו ואמרו ליה] א״ל לברתיה וכו׳ חנניה [קריוה] וכו׳ ולפי דעתי כל הגרסאות האלה הן הוספות מאוחרות וליתא בנדרים והעקר כגרסת א ומנוה״מ בקצת שנוי וע״פ הגרסא הזאת נוספו בדפוס גם מלות אתו ואמרו ליה). 26 שפירי וחכימי טובא; ב ל שפירי וגמירי (ובגליון ב [א״ל] והאיכא שפירי וגמירי [מינך אמר ליה (וצ״ל להו)] אי וכו׳); מ דשפירי וגמירי (וכ״ה בע״י והגה״ת, ובד״ס לא ציין נוסח מ); ד שפירי דגמירי (וכן גרס מ בנדרים וכ״ה במנוה״מ).

ז' ע"ב אמר להו אי הוו סנו טפי הוו גמירי דבר אחר מה שלשה משקין הללו נפסלין בהסח הדעת אף דברי תורה משתכחין בהסח הדעת:

אמר רבה בר בר חנה למה נמשלו דברי תורה לאש שנאמר הלוא כה דברי כאש נאם ה' לומר לך מה אש אינה דולקת יחידי אף דברי תורה אין מתקיימין ביחידי והיינו דאמר רבי יוסי בר חנינא מאי דכתיב חרב אל הבדים ונאלו חרב על צוארי שונאיהן של תלמידי חכמים שיושבין ועוסקין בתורה בד בבד ולא עוד אלא שמטפשין שנאמר ונאלו ואיבעית אימא מהכא נואלו שרי צוען:

אמר רב נחמן בר יצחק למה נמשלו דברי תורה לעץ שנאמר עץ חיים היא למחזיקים בה לומר לך מה עץ זה הקטן מדליק את הגדול אף תלמידי חכמים הקטנים מחדדים את הגדולים והיינו דאמר רבי הרבה למדתי מרבותי ומחברי יותר מרבותי ומתלמידי יותר מכלם:

אמר רבי חמא בר חנינא מאי דכתיב ברזל בברזל יחד ואיש יחד פני רעהו לומר לך מה ברזל

תורה אור

5 ירמיה כ"ג כ"ט. 8 ירמיה נ' ל"ו. 11 ישעיה י"ט י"ג. 14 משלי ג' י"ח. 20 משלי כ"ז י"ז.

מסרת הש"ס והמדרשים

5 (לאש) ספרי דברים שמ"ג; מדרש תנאים וזאת הברכה 211; מכילתא דרשב"י צד 100; אדר"נ (שעכטער) צד ס"א. 8 (חרב) ברכות ס"ג ב'; מכות י' א'. 14 (לעץ) ערכין ט"ו ב'; ירושלמי כאן א' א'; מכילתא ויסע א'; ויק"ר ט"ג, ל"ה ו'; תנחומא (באבער) וישלח ט'; ת"י בראשית ג' כ"ב, כ"ד; מדרש תהלים א' סימן י"ט; ריש אליהו רבה. 15 (עץ קטן) מכילתא דרשב"י צד 100. 17 (הרבה) מכות י' א'. 19 (ברזל) ב"ר ס"ט ב'.

1 אמר להו] ב ל מ ד ליתא (ועפ"ז היה אפשר לפרש דוהא איכא שפירי דגמירי היא קושית הש"ס וכ"ה בע"י והגה"ת אבל בנדרים גריס גם מ א"ל וכ"ה כאן בכ"י א וגליון ב ובמנוה"מ). א שנו (שי"ן שמאלית). דבר אחר] מ רבא אמר. 2 שלשה] מ ליתא (ואיתא בשאר כה"י וילקוט ומנוה"מ וע"י והגה"ת דלא כד"ס). מ נפסדין (ע' ד"ס); ד [אין] נפסלין [אלא]. 3 גליון ב אין מתקיימין; ד [אין] משתכחין [אלא] (וכ"ה בילקוט). 4 מ רבב"ח [אמר ר' יוחנן]. 5 א ד כאש (ד' פיזארו וע"י באש). שנאמר] ב דכתיב. נאם ה'] ב ליתא. שנאמר—נאם ה'] מ ליתא (ואיתא במנוה"מ נר ב' כלל ז' ח"א פ"א ונר ד' כלל א' ח"ג פ"א וע"י והגה"ת וע' ד"ס). 6 ב ד אינו דולק (וכ"ה בילקוט ירמיה כ"ג אבל בכל הנ"ל אינה דולקת). א ביחידי (וכ"ה במנוה"מ במקום השני). אין] מ אינן (כמו אינה גבי אש והוא נכון אבל בכל הספרים וכ"י אין שהוא הרגיל אצל לשון רבים). 7 ב מ ביחיד. והיינו] ב כי הא. 8 צוארי] ב מ ד ליתא (ואיתא בכ"י א מ בברכות ס"ג וכ"ה במכות י' ובשני המקומות במנוה"מ ובהגה"ת וע' ד"ס). 9 א של [ישראל] ת"ח (וכ"ה במנוה"מ במקום הראשון ובהגה"ת (והוא ערוב ב' נוסחאות). א ב ל שיושבין בד בבד ועוסקין בתורה (וכ"ה בברכות ובכ"י במכות אבל בספרים הנ"ל כגרסת מ ובילקוט שיושבי' לבד ועוסקין). 10 א מ ולא עוד אלא שחוטאין כתיב הכא ונאלו וכתיב התם אשר נואלנו ואשר חטאנו (וכן גרסת מ בברכות אלא ששם הוא גורס קודם לזה [ולא עוד אלא שמטפשין שנאמר ונואלו] וההוספה הזאת היא גם בהגה"ת ובשני המקומות במנוה"מ רק שבמקום הראשון נשמט שנאמר ונואלו); ב ל [ולא עוד אלא שמוסיפין טפשות כתיב הכא ונואלו (ל [חרב אל הבדים] ונואלו) וכתיב התם אשר נואלנו ואשר חטאנו (ל ליתא ואשר חטאנו)] ולא עוד אלא שחוטאין שנאמר ואשר חטאנו (וכגרסת ל כאן היא גרסת א ד בברכות וגרסת ד במכות ובכולם הגרסא שמטפשין וגרסת שמוסיפין טפשות היא גם ברש"י כאן. אולם מ גורס במכות [ולא עוד אלא שמטפשין כתיב הכא ונואלו וכתיב התם נואלו שרי צען ואב"א מהכא אשר נואלנו ואשר חטאנו] ומשמיט ולא עוד אלא שחוטאין. והנה בדפוס פיזארו ויניציאה וקושטא הגרסא כאן היא כגרסת א מ רק שבמקום שחוטאין של כה"י הם גורסים שמטפשין וכ"ה בילקוט ירמיה כ"ג ובע"י אבל בדפוסים מאוחרים הגרסא כאן כגרסת מ בברכות ומנוה"מ. מתוך החלופים האלה נראה ברור שהיו כאן שתי נוסחאות שונות שנתערבו יחדו בכ"י ודפוסים בשבושים שונים. הנוסחא האחת היתה [ולא עוד אלא שמטפשין שנאמר ונואלו ואב"א מהכא נואלו שרי צען] אמר רנב"י והנוסחא השנית היתה [ולא עוד אלא שחוטאין כתיב הכא ונואלו וכתיב התם אשר נואלנו ואשר חטאנו] אמר רנב"י וזה נעלם מכל המפרשים ומבעל גבורות ארי וד"ס שהשתדלו לקיים מה שאי אפשר כלל לקיים כי מה ענין הפסוק נואלו שרי צען אל גרסת שחוטאין? ור"נ והפרוש המיוחס לרש"י נדחקו הרבה בזה ובמכות דחק רש"י באופן אחר ע' מהרש"א שם ומתוך גרסת מ במכות שהבאתי לעיל יוצא ג"כ בברור שהפסוק נואלו שרי צען שייך רק אל גרסת שמטפשין ולהפך הפסוק אשר נואלנו נדרש רק עם גרסת שחוטאין ולא עם שמטפשין כי מאי אולמיה דנואלנו מן ונואלו כדי להוכיח שונואלו הוא לשון טפשות? אמנם גם על הראיה מן נואלו שרי צען אפשר להקשות כן אולם כאן סמך הדורש על שרי צען שע"פ המשך כל הכתובים שם הם חכמי צען (עיי"ש בפסוק י"א וי"ב) ועל החכמים האלה אומר שם נואלו כמו שאמר שם בפסוק י"א אולים שרי צען והוא ראיה יותר חזקה דנואלו הוא לשון טפשות מן הראיה שהביא קודם לזה מן חרב אל הבדים ונואלו כי בפסוק הזה אינו מדבר כלל בחכמים ורק ריב"ח הכניס בו את הכונה הזאת. ע"פ האמור עלינו לבחור כאן באחת משתי הנוסחאות ולדעתי הנוסחא הראשונה עקר דאחר שאמר ד"ת אין מתקיימין ביחידי הביא לראיה את דברי ריב"ח כי לא רק שאין מתקיימין כ"א שת"ח שלומדין ביחידות מטפשין או לפי ב ל ש מוסיפין עוד טפשות וגרסת שחוטאין אין ענינה לכאן כלל ואולי לא היתה מעולם בתלמוד כי אם נוספה מאיזה דרשן מפני שנמצאו נואלנו וחטאנו בפסוק אחד). 11 א איבעית אימא; ל מ איכא (ל ואיכא) דאמרי. ואב"א מהכא נואלו שרי צען] ב ליתא (אבל בגליון שם [ואב"א מהכא נואלו שרי צען נשאו שרי נוף ומתרגמינן איטפשו רברבי טאניס] והיא ראיה לטפשות כמו שכתבתי לעיל). 12 מ צען וגו'; ד צען [התעו את מצרים] (וליתא בברכות ומכות ובדפוסים ישנים ומנוה"מ וילקוט וע"י והגה"ת והוסיפוהו בדפוסים מאוחרים ע"פ ש כאן שנצטרך לו בשביל פרושו הדחוק). 14 ד כעץ. שנאמר] ב ל דכתיב. א בה וגו'; ל היא וגו'; מ עץ היא (והשאר ליתא). 15 ב מ ד עץ קטן (וכ"ה בילקוט משלי ג' ולקמן גרסת ד וכ"י ברזל [זה] וכ"ה כאן במנוה"מ שם נר ד' אבל לא בנר ב'); ל עצים קטנים מדליקין את הגדולים. 16 א הקטנים מחדדין את הגדולים (וכ"ה בנר ב' אבל בנר ד' מדליקין את הגדולים ומחדדין אותן ונראה שהוא ט"ס); ב קטן מחדד את הגדול; ל מ ד קטנים וכו' (וכ"ה בילקוט). 17 א רבי [עקיבא]; ד רבי [חנינא] (והגרסא [רבי] היא בב' המקומות במנוה"מ ובילקוט משלי ג' ובהגה"ת ובמגן אבות לרשב"ץ פ"א מ"ו ופ"ב מ"ח וע' ד"ס). תורה] ד ליתא. 18 א מכולם [א"ר הונא מ"ד כי רבים חללים הפילה זה ת"ח שלא הגיע להוראה ומורה ועצומים כל הרוגיה זה ת"ח שהגיע להוראה ואינו מורה ועד כמה עד ארבעין שנין איני והא רבה אורי התם בשווין] (ומימרא זו היא מסוטה כ"ב א' וע"ז י"ט ב' ואין ענינה לכאן כלל). 19 בר] ד אמר רבי (ונולד בטעות מן א"ר שנדפס בטעות בדפוס ויניציאה ובדפוס קושטא הוא כהוגן בר וכ"ה בב"ר ס"ט ב', ובכ"י ל בר' שהוא קצור ברבי כמו שהגיהו בדפוסים חדשים וע' ד"ס). מאי דכתיב—רעהו] גליון ב ארחב"ח למה נמשלו ד"ת לברזל לומר (ומלת ד"ת

זה אחד מחדד את חברו אף תלמידי חכמים מחדדין זה את זה בהלכה:

אמר רבי חמא בר חנינא גדול יום הגשמים כיום שנבראו בו שמים וארץ שנאמר הרעיפו שמים ממעל ושחקים יזלו צדק תפתח ארץ ויפרו ישע וצדקה תצמיח יחד אני ה׳ בראתיו בראתים לא נאמר אלא בראתיו:

אמר רבי אושעיא גדול יום הגשמים שאפילו ישועה פרה ורבה בו שנאמר תפתח ארץ ויפרו ישע:

אמר רבי תנחום בר חנילאי אין הגשמין יורדין אלא אם כן נמחלו עונותיהן של ישראל שנאמר רצית ה׳ ארצך שבת שבות יעקב נשאת עון עמך כסית כל חטאתם סלה אמר ליה זעירי מדהבת לרבינא אתון מהתם מתניתו לה אנן מהכא מתנינן לה ואתה תשמע השמים וסלחת לחטאת עבדיך ועמך ישראל כי תורם את הדרך הטובה אשר ילכו בה ונתת מטר על ארצך אשר נתת לעמך לנחלה:

אמר רבי תנחום בריה דרבי חייא איש כפר עכו אין הגשמין נעצרין אלא אם כן נתחייבו שונאיהן של ישראל כליה שנאמר ציה גם חם יגזלו מימי שלג שאול חטאו אמר ליה זעירי מדהבת לרבינא אתון מהתם מתניתו לה אנן מהכא מתנינן לה ועצר את השמים ולא יהיה מטר וגו׳:

אמר רב חסדא אין הגשמים נעצרין אלא בשביל תרומות ומעשרות שנאמר ציה גם חם יגזלו מימי שלג מאי משמע תנא דבי רבי ישמעאל בשביל דברים שצויתי אתכם בימות החמה ולא עשיתם יגזלו מכם מימי שלג בימות הגשמים:

תורה אור

4 ישעיה מ״ה ח׳. 13 תהלים פ״ה ב׳–ג׳. 16 מ״א ח׳ ל״ו. 22 איוב כ״ד י״ט. 24 דברים י״א י״ז.

מסרת הש״ס והמדרשים

3 (גדול) ב״ר י״ג ד׳; קה״ר א׳ ז׳; לקמן ט׳ ב׳. 5 (ישע) ע׳ ירושלמי כאן א׳ ג׳, ט׳ סה״ב; ברכות ט׳ ג׳; ב״ר י״ג י״ג. 9 (ישועה) ע׳ ד״ר ז׳ ו׳. 22 (ציה) שבת ל״ב ב׳; ירושלמי רה״ש א׳ ג׳ (דף נ״ז ב׳); ספרי עקב מ׳. 27 (תרומות) ירושלמי קדושין ד׳ א׳; ברכות ט׳ ג׳; אבות ה׳ ח׳; אדר״נ ל״ה.

טעות וצ״ל ת״ח וכ״ה בריקנאטי יתרו). 20 ואיש–רעהו] א ד ליתא (ע׳ ש).

1 זה אחד] ב חד. מ לחברו. ל מ ד [שני] ת״ח (וכ״ה במנוה״מ נר ב׳ ונר ד׳ שם ובע״י וליתא בילקוט משלי כ״ז והגה״ת). 2 א זה לזה (וכ״ה בנר ד׳ אבל בנר ב׳ זה את זה וכ״ה בילקוט וע״י והגה״ת). בהלכה] ליתא בד״י (אבל איתא במנוה״מ בשני המקומות ובילקוט והגה״ת). 3 א״ר חמא] ל מביא תחלה מימרא דר׳ אושעיא ואח״כ דר״ח וגם משמיט בדר״ח [תפתח–יחד] (ואין סדרו נכון כי הש״ס דורש תחלה ראש הפסוק הרעיפו וכו׳ וכן היה בגרסת ש ת). 4 מ שנברא. בו] מ ד ליתא. 8 רבי] ד רב. א ב הושעיא (אבל בבבלי הוא תמיד באל״ף); מ יהושע (ואולי הוא ט״ס אבל באמת קשה שהחליפה הגמרא כאן שמות האומרים כי במקום רבי חמא דלעיל היה ראוי רבי אושעיא כי המאמר דגדול יום הגשמים כיום בריית שמים וארץ הובא בשמו בב״ר י״ג ד׳ בעוד כי לקמן דף ט׳ ב׳ הוא מאמר ר׳ יהושע וכ״ה בקה״ר פסוק כל הנחלים ואולי זו סבת הטעות בכ״י מ ואני משער שבכונה הושם השם אושעיא או יהושע בראש המאמר שאפילו [ישועה] פרה ורבה בו מפני השווי במלות כנהוג הרבה במדרשים כמו ב״ר ו׳ ה׳ ר׳ יהושע אומר אף הישועה והוא גם בויק״ר ל״ה ח׳ ומדרש תהלים י״ח סי׳ כ״ח וכן לקמן ח׳ א׳ אמר ריב״ל כל השמח ביסורין מביא ישועה לעולם וע׳ במ״ש בזה הרב Wynkoop במכ״ע Jewish Quarterly Review שנת 1911–1912 צד 5 ועפ״ז נ״ל שבב״ר ח׳ י״א הגרסא הנכונה היא ר׳ תפרי (או תפראי) בשם ר׳ אחא העליונים וכו׳ ואינן פרים ורבים והתחתונים פרים ורבים ושם האמורא לוקח מן המימרא ולא כמו שהגיה שם תיאודור צד 65 וצד 128 תפדיי וגם אין צרך להשערת באכער אפ״א ח״ג 159 שתפראי הוא Theophoros או Theophrastes ועיי״ש ח״ג 99 הערה ג׳ ובחרתי לקמן דף ל״א שורה 9). 9 בו] א ל ליתא. א ישע [וצדקה תצמיח יחד וכו׳ בראתים לא נאמר אלא בראתיו] (והוא שבוש כי אין ענינו לכאן); מ ישע וגו׳. 11 בר חנילאי] מ ליתא. 13 ל [וכתיב] נשאת. ל עמך וגו׳. 14 א [מר רב] זעירי; גליון ב מר זוטרא (ובגוף כה״י ליתא לכל המימרא [א״ל זעירי– לעמך לנחלה]); ל רב זעירי (רש״י והגה״ת מר זעירי וכ״ה להלן בכ״י נ וע׳ ד״ס). ד מדיהבת (וכן להלן בכ״י נ החסר עוד בכאן וכ״ה בפכ״י). 15 מהתם] ב ל מ ד מהכא (הגה״ת וע׳ לעיל דף ד׳ ע״א במימרא דר׳ אבא ובסמוך). 16 עבדיך–לנחלה] א ליתא; ל מ משבשים הפסוק (ועקר הראיה מסופו). 20 חייא] מ זירא (אבל לא נמצא בתלמוד במ״א; ובד״ס הביא מילקוט כ״י לאיוב כ״ד דליתא שם בריה דר״ח איש כפר עכו וא״כ נראה שהוא ר׳ תנחום בר חנילאי דלעיל שהיה תלמידו של ריב״ל ע׳ ב״ק נ״ה א׳ ור׳ תנחום מכפר עכו היה בדור מאוחר ובהגה״ת ליתא בריה דר״ח ואין בידי להכריע). 23 א מר רב זעירי; ב מ ר׳ זעירי; ל רבמי (קצור רבי אמי); נ מר זעירי. נ אתו אמריתו לה מהכי אנן מהכא. ל אתו. 24 מהתם] א ל מ ד מהכא (ע׳ לעיל). מהכא] א מהתם. נ [שנאמר] ועצר. 25 וגומר] א מ ד ליתא (ע׳ ש). 26 בשביל] ל בעון. 27 א ל תרומה; ב ד [בטול] תרומה; נ תרומת. ב ד ומעשר; ל ומעשר׳; מ ומעשרות [שנבטלין]. מ חום וגו׳. 28 ל ומאי. מאי משמע (נ משמעא)] ב מ ליתא (ואיתא בגליון ב ושבת ל״ב אך ליתא שם בכ״י אוכספורד ורי״ף ורא״ש ומנוה״מ נר א׳ כלל א׳ ח״א פ״ג והגה״ת כאן אבל איתא בהגה״ת בשבת). ב כדתנא (והיה כתוב תנא והוגה וע׳ שבת ומנוה״מ שם). א ל [אמר הקב״ה] בשביל (וליתא בשבת ורי״ף ומנוה״מ ורא״ש שם וע״י כאן). בשביל] נ ליתא. 29 א [שני] דברים. ל וגליון ב אתכם [לעשות] (וליתא בכל הני). ולא] נ לא. 30 א ל נ יגזלו (שבת ורא״ש שם וע״י כאן והגה״ת וילקוט איוב כ״ד ורש״י דפוס פיז׳); ב מ נגזלו (מנוה״מ והגה״ת בשבת); ד גזלו (ירושלמי רה״ש א׳ סוף הלכה ג׳ ורש״י דפוס ויניצ׳ קושטא ובנבנשתי אך בד״ח הגיהו יגזלו בגמרא ולא ברש״י וקשה להכריע בין הגרסאות ובחרתי ביגזלו כלשון הכתוב). מכם] א ליתא (בהגה״ת איתא כאן וליתא בשבת). בימות הגשמים] נ ליתא.

אמר רבי שמעון בן פזי אין הגשמין נעצרין אלא בשביל מספרי לשון הרע שנאמר רוח צפון תחולל גשם ופנים נזעמים לשון סתר:

אמר רב סלא אמר רב המנונא אין הגשמים נעצרין אלא בשביל עזי פנים שנאמר וימנעו רבבים ומלקוש לוא היה ומצח אשה זונה היה לך מאנת הכלם ואמר רב סלא אמר רב המנונא כל אדם שיש בו עזות פנים לסוף נכשל בעברה שנאמר ומצח אשה זונה היה לך מאנת הכלם רב נחמן אמר בידוע שנכשל בעברה שנאמר היה יהיה לא נאמר אלא היה:

אמר רבה בר רב הונא כל אדם שיש בו עזות פנים מותר לקרותו רשע בפניו שנאמר העז איש רשע בפניו רב נחמן בר יצחק אמר מותר לשנאתו שנאמר ועז פניו ישנא אל תקרי ישנא אלא ישנא:

אמר רב קטינא אין הגשמים נעצרין אלא בשביל עצלות תורה שנאמר בעצלתים ימך המקרה בשביל עצלות שהיתה בהם בישראל שלא עסקו בתורה נעשה שונאו של הקדוש ברוך הוא מך ואין מך אלא עני שנאמר ואם מך הוא מערכך ואין מקרה אלא הקדוש ברוך הוא שנאמר המקרה במים עליותיו רב יוסף אמר מהכא ועתה לא ראו אור בהיר הוא בשחקים ורוח עברה ותטהרם ואין אור אלא תורה שנאמר כי נר מצוה ותורה אור מאי בהיר הוא בשחקים תנא דבי רבי ישמעאל אפילו בשעה שהשמים עומדין בהורין להוריד טל ומטר רוח עברה ותטהרם:

אמר רבי אמי אין הגשמין נעצרין אלא בשביל גזל שנאמר על כפים כסה אור ואין כפים אלא גזל שנאמר ומן החמס אשר בכפיהם ואין אור אלא מטר

תורה אור

2 משלי כ"ה כ"ג. 5 ירמיה ג' ג'. 13 משלי כ"א כ"ט. 15 קהלת ח' א'. 17 שם י' י"ח. 20 ויקרא כ"ז ח'. 21 תהלים ק"ד ג'. 22 איוב ל"ז כ"א. 24 משלי ו' כ"ג. 29 איוב ל"ו ל"ב. 30 יונה ג' ח'.

מסרת הש"ס והמדרשים

5 (רבבים) יבמות ע"ח ב'; ירושלמי שם וסנה' ו' ז'; מדרש שמואל כ"ח. 14 (לשנאתו) פסחים קי"ג ב'. 17 (עצלות) מגלה י"א א'. 20 (מקרה) מכילתא דשירה בשלח ח'; מכדרשב"י 67; ב"ר ד' א'; שמ"ר ט"ו כ"ב.

1 ב ל פזי [אמר ריב"ל]; נ פזי [אמר ריב"ל משום בר קפרא] (ואולי כצ"ל). 2 בשביל] ל בעון (ע' להלן). מספרי] ב נ ליתא. 4 אמר רב סלא] מ ליתא. 6 מאנת הכלם] א ב ליתא; ל מ נ ד וגו'. 7 ואמר] א ב ל מ אמר. המנונא] מ חנינא (ובמנוה"מ נר ז' כלל ב' ח"ב פ"א ליתא אמר רב המנונא כאן ולעיל). 8 בו] ל מ נ ד לו (ילקוט ירמיה ג'). פנים] מ ליתא. נ סופו; ד סוף. ב [הוא] נכשל. בעברה] נ בערוה (וכן להלן). שנאמר] מ דכתיב. 9 א זונה וגו'; מ לך וגו'. מאנת הכלם] נ ליתא. ב אמר ר"נ (אבל אי לא קאי אדרב סלא היה צ"ל אח"כ כל מי שיש בו עזות פנים וע' להלן). א ל מ נחמן [בר יצחק] (וכ"ה במנוה"מ נר ז' כלל ב' ח"ב פ"א וע"י ובדפוס פיז' ואמנם אפשר שהש"ס הביא את דברי רנב"י על דברי רב סלא ואח"כ על דברי רבה בר ר"ה אבל יותר נ"ל לקיים גרסת ב נ ד ור"נ דהכא הוא בר יעקב שחי בדור השני כמו רב המנונא דקאי עליה ורבה בר ר"ה שבסמוך, ושלשת האמוראים דרשו בענין אחד ורב סלא זה אף שנחשב לדור ג' היה ג"כ בימיהם ואח"כ הביא הש"ס את דברי רנב"י שהיה מאוחר מהם הרבה). 10 בעברה] ב באשת איש; נ בערוה (ע' ד"ס). מ [מצח אשה זונה] היה (ומיותר דלאו מיניה קא דריש). א ב ל מ ד היה [לך]. יהיה–היה] ד ולא נאמר יהיה. מ ד יהיה [לך] (הגה"ת). 12 נ ואמר. בר רב הונא] א בר בר חנה (מנוה"מ שם וגם הוא חי בדור ב'); ד בר הונא. כל אדם–פנים] א ל נ ליתא (וכ"ל במנוה"מ ולפי הגרסא לעיל רנב"י בודאי לא היה להם להשמיט זה כי רבה בר ר"ה קדים לרנב"י ולא אמר על דבריו אם לא שנאמר שמסדר הש"ס לא חש לזה והשמיטו בדברי רבה ולפי גרסתנו ר"נ סתם אין הדברים מיותרים כי רבה דורש פסוק אחר ולכן אין הנוסח רבה בר ר"ה אמר (כן מובא בילקוט) כמו ר"נ אמר דלעיל). בו] ד לו. 13 בפניו] א ל נ ד ליתא (וכ"ל בר"ח ותוס' ומנוה"מ וע"י אבל איתא ברש"י ילקוט והגה"ת). 14 מותר] ב מצוה (וכן אמר רנב"י בפסחים קי"ג וע' ד"ס). 15 ה מ שנאמר [מי כהחכם ומי יודע פשר דבר חכמת אדם תאיר פניו] ועז (וכ"ה במנוה"מ והוא מיותר). נ שנ' [מי–הדבר וגו'] (וליתא ועז פניו ישנא). נ [אל תיקרא ועז פניו אלא וְעַז פניו ו]אל תיקרא (ואולי היא הוספה מאוחרת). ישנא] (הראשון) ה ל מ ישונה (בה"א וכן ל מ נ במקום השני). 16 בשביל] ה ל בעון (מנוה"מ נר א' כלל א' ח"א פ"ג). 17 עצלות] ב ל ד בטול (ואפשר שעצלות שנוי ע"פ הפסוק אבל כ"ה גם בילקוט איוב ל"ז והגה"ת וע' מגלה י"א). נ המקרא [ובשפלות ידים ידלף הבית וגו'] (וכ"ה במגלה). מ ובשביל עצלות [תורה]. 18 א ל מ נ ד שהיה. בהם] ד ליתא (במגלה להם ובכ"י שם בהם ע' ד"ס שם). שלא עסקו בתורה] מ ליתא (משום דגריס לפני זה עצלות תורה ואיתא במגלה). 19 א ה הב"ה; נ מקום. א ה מך [שנקרא מקרה] (מנוה"מ נר ג' כלל ד' ח"ג פ"א); נ מך [שנקרא מקרה שנ' המקרה במים עליותיו]. 20 ואין מקרה אלא–עליותיו] נ ליתא (דגריס ליה מקודם אבל שלא כסדר הכתוב). ב ואין המקרה. 21 א עליותיו וגו'. נ עליותיו [ואין מך אלא–מערכך] (והוא לפי סדרו המהופך). 22 רב יוסף] מ רב נחמן בר יצחק (ויש להעיר דבמגלה דרש ר"א בן פדת להא דרב קטינא דהכא וסמיך ליה רנב"י בדרשה אחרת ובכ"י ליתא כאן מימרא דרב יוסף עד אמר רבי אמי אין הגשמים וכו'). בהיר–ותטהרם] ב ה ליתא. 23 ורוח–ותטהרם] א מ ליתא (אבל מזה עקר הדרשה); ל בשחקים וגו'. 24 מאי] ד ליתא. 25 בשחקים] מ ליתא. אפילו] א ליתא. 26 א ב שהשמים עומדין (ילקוט איוב וע' ש); ה ל שהשמים נעשים; מ שהעננים עומדין (הגה"ת שהשחקים עומדים); ד שרקיע נעשה (ערוך בהר וע"י). ה מ בהירין. ה מלהוריד מטר (וליתא טל ובאמת הוא סותר למה דאיתא לעיל ג' בבריתא דטל לא מיעצר אבל גם להלן במימרות דר' אמי ובמימרא דר"ל סוף דף ח' א' איתא טל ואולי הוא רק שיגרא דלישנא). 28 אמי] מ אסי (ובכ"י ה נמצא קודם מימרא דר' אמי: סימן גזל פרזלא ונחשא צלי בהמנותא וע' ברילל יאהרב. ח"ב צד 62 הערה 93). בשביל] ב ה ל מ נ ד ח בעון (ערוך בהר הגה"ת ע"י וס' המוסר דף ק"ב וכן גריס ל לעיל בדרב חסדא ור"ש בן פזי ורב קטינא (בדרב קטינא גם ה) וכ"ה תמיד בשבת ל"ב אבל בתענית גרסי ב מ נ ד ח והגה"ת בכל המימרות דלעיל בשביל כמו א חוץ מכאן ואין טעם לחלק ואולי שנו כאן מפני שהלשון בעון נופל שפיר על גזל). 29 א נ אור [ויצו עליו במפגיע] (אבל הש"ס דורש גם להלן את המקראות לחלקים). כסה–ענן אורו] ה ליתא. ד [בעון–אור] ואין (וליתא בילקוט כ"י הגה"ת וס' המוסר). ואין] ל אין. גזל] ב ד חמס (ע' ח וד"ס).

שנאמר יפיץ ענן אורו מאי תקנתן ירבו בתפלה שנאמר ויצו עליה במפגיע ואין פגיעה אלא תפלה שנאמר ואתה אל תתפלל בעד העם הזה ואל תשא בעדם רנה ותפלה ואל תפגע בי:

ואמר רבי אמי מאי דכתיב אם קהה הברזל והוא לא פנים קלקל אם ראית דור שהשמים קהין עליו כברזל מלהוריד טל ומטר בשביל מעשיהן שהן מקולקלין שנאמר והוא לא פנים קלקל מאי תקנתן יגבירו ברחמים שנאמר וחילים יגבר ויתרון הכשיר חכמה וכל שכן אם הוכשרו מעשיהן מעיקרא:

ריש לקיש אמר אם ראית תלמיד חכם (ח' ע"א) שתלמודו קהה עליו כברזל בשביל משנתו שאינה סדורה לו שנאמר והוא לא פנים קלקל מאי תקנתיה ירבה בישיבה שנאמר וחילים יגבר ויתרון הכשיר חכמה וכל שכן אם משנתו סדורה לו מעיקרא:

ריש לקיש הוה מסדר מתניתיה ארבעין זמנין כנגד ארבעים יום שניתנה בהן תורה ועייל לקמיה דרבי יוחנן רב אדא בר אהבא הוה מסדר מתניתיה עשרין וארבע זמנין כנגד תורה נביאים וכתובים ועייל לקמיה דרבא:

רבא אמר אם ראית תלמיד שתלמודו קהה עליו כברזל בשביל רבו שאינו מסביר לו פנים שנאמר והוא לא פנים קלקל מאי תקנתיה ירבה עליו רעים

תורה אור

1 איוב ל"ז י"א. 2 איוב ל"ו ל"ב. 3 ירמיה ז' ט"ז. 5 קהלת י' י'. 8 קהלת י' י'. 9 קהלת י' י'.

מסרת הש"ס והמדרשים

2 (פגיעה) תענית ח' א'; ברכות כ"ו ב'; סוטה י"ד א'; סנהדרין צ"ה ב'; ירושלמי ברכות ד' א'; תנחומא (הנדפס) בשלח סי' ט'; מכילתא דויהי בשלח ב'; מכדרשב"י 45; מדרש תנאים 14. 6 (קהין) במ"ר ג' י"ב; קה"ר י' י'. 13 (קהה) קה"ר י' י'.

1 א מ ד תקנתיה ירבה (ע"י; אבל בכל המימרות דלהלן ובהגה"ת תקנתן ירבו ובמנוה"מ נר א' כלל ב' ח"א פ"ב בשבוש תקנתיה ירבו); ב משמיט מאי תקנתן וכו' עד אמר ר' אמי דבסמוך והסכים לזה בד"ס דעקר התקנה להחזיר הגזל אבל אין משיבין על האגדה וגם אפשר דמיירי לאחר שהשיב את הגזלה כמ"ש בגבורות ארי וראיתו השנית דאי גרסינן ליה היה לו להביא כאן גם ילך אצל חסיד שבדור כמו להלן ח' אינה ראיה כי גם שם הובא הכל בטעות עיי"ש בהערותי ובס' המוסר השמיטו משום דלא איצטריך לענינו). 3 ואתה–הזה] א ל ליתא. ואל–ותפלה] ה ל ד ליתא (ואיתא בכל המקומות שציינתי במסרת הש"ס); נ הזה וגו' (מנוה"מ). 4 א בי וגו'. ב מביא כאן מימרא דר"א דלהלן ח' אין תפלתו של אדם נשמעת כו' עד והוא רחום ואח"כ המימרא שלפנינו (ואין זה סדר נכון דבתחלה מייתי הש"ס להני ג' מימרות דר"א על הגשמים ובכלן מאי תקנתן ואח"כ מייתי שאר מימרות דר"א וע' ד"ס). 5 ואמר] ה מ אמר. מאי דכתיב] א ליתא. 6 והוא–קלקל] ה ליתא. א ל קלקל וגו' (אבל הפסוק נדרש לחלקים כמ"ש). דור] ב גליון; ד ליתא. שהשמים] ב ד רקיע. קהין] ב ד שקיהה (ובגליון ב שהרקיע קהה); מ קשין (הגה"ת). 7 עליו] ב ד ליתא (וע' לקמן ח' דור שהשמים משתכין עליו). ב ה מטר (וליתא טל וכ"ל בבר"ר ג' י"ב אבל ע' לעיל גבי בהורין ולקמן גבי משתכין ובד"ס). ב מ מעשי (ד מעשה) הדור (אבל לגרסת אם ראית דור דלעיל הנכון מעשיהן וכ"ה בילקוט קהלת י' והגה"ת). 9 א ב תקנתיהו; מ תקנתיה (ולא קאי דוקא על הדור כדמפרש בד"ס כי לעיל גבי גזל ליתא דור ובכ"ז גריס תקנתיה ואפשר דקאי על החטא). א ב ירבו בתפלה וברחמים; ל יגדילו ברחמים; מ ירבה בתפלה (וכאן צריך לומר דקאי על דור); נ יגַברו ברחמים (כלשון הכתוב יגבר אבל ה והגה"ת יגבירו). ויתרון הכשיר חכמה] נ ליתא. 10 וכל] ב ה ל ד כל (אך הש"ס דורש והולך כלשון הכתוב ומלות וכל שכן מקבילות אל ויתרון בוא"ו וכן להלן). א נ ג היכא דהוכשרו (ילקוט והגה"ת); ב ל שהוכשרו; ה דהוכשרו (ובשלשתם ליתא היכא ובכ"י הוגה אם הוכשרו ונ"ל עדיף); מ מהפך הסדר: וכ"ש היכא דאכשרו מעשיהם מעיקרא שנאמר ויתרון הכשר חכמה אבל לקמן גורס בשני המקומות תחלה את הפסוק וכ"ה נכון). ב מעיקרא מעשיהם. נ מעשיו. 12 א ב ל מ אמר ריש לקיש (וכתב בד"ס שנוסח ד נראה עדיף דמשמע

דר"ל פליג על ר' אמי וכי היכי דאמר לקמן ח' רבא אמר ואין זה מוכרח כי דרשות ר"א ור"ל ורבא לא הובאו כאן משום דפליגי אהדדי כ"א מפני שדומות זו לזו כדרך הש"ס בכ"מ לסדר מימרות אמוראים שונים הדורשים פסוק אחד או בענין אחד ומה שהביא ראיה מן רבא אמר הנה גם שם גרסת שני כ"י אמר רבא ולא עוד אלא שלקמן ח' ע"א גם גרסת נ ד אמר ר"ל מ"ד אם ישוך וכו' כמו בערכין ט"ו ב' וע' שם בהערותי וכן הגרסא כאן [אמר ר"ל] בילקוט קהלת ובילקוט כ"י שהביא בד"ס ומנוה"מ נר ד' כלל א' ח"א פ"ה והגה"ת אבל עפ"ז היה ראוי להיות כאן אמר ר"ל [מ"ד אם קהה הברזל והוא לא פנים קלקל אם ראית] וכו' כמו שהוא לקמן בפסוק אם ישך אבל אפשר דמשום דסמוך כל כך למימרא דר"א השמיט מסדר הש"ס את הפסוק ולקמן הביא את הפסוק כמו שהוא בגוף המימרא בערכין מפני שהפסיק הרבה בין דרשות ר"א ור"ל שם וגם אפשר שהסופרים והמעתיקים עשו בזה כרצונם והוסיפו במקום אחד וגרעו באחר). חכם] ב ד ליתא (ואיתא במנוה"מ שם והגה"ת ע' ד"ס). 13 ד שלמודו (תקון המזקק). קהה] א ב מ נ ד ח ש קשה; ל קוהה (רש"י דפוס פיז' מנוה"מ נר ד' כלל א' ח"ב פ"ה והגה"ת והראוי קֵהָה כלשון הכתוב ובילקוט קהלת כהה). 14 א לו [בפיו]; ד עליו. 15 ויתרון–הכמה] א ב מ ליתא (ב בגליון). כ"י וד"י בכל המקומות הכשר בלי יו"ד. 16 ל ד כל (ע' לעיל). א ל מ היכא דסדורה לו משנתו (ילקוט מנוה"מ והגה"ת); ב שמשנתו (והוגה אם משנתו) סדורה לו (וע' בהערתי לעיל); נ אם סדורה לו משנתו. 17 ב מ ד [כי הא ד]ריש לקיש (הגה"ת; וליתא במנוה"מ וילקוט ואין הלשון נוחה אחר מימרא דר"ל עצמו וכן להלן ליתא כי הא דרב אדא). מסדר] א מהדר (אך מסדר נופל על סדורה). ב ד מתניתין; מ מתנית' [מעיקרא (ונוסף מדלעיל ובוינ' מתנית' ופשטו לה בקושטא מתניתין ובמנוה"מ והגה"ת כהוגן מתניתיה). 18 ארבעים] ב ליתא; מ ארבעין. ב ימים; מ יומין. בהן] מ ד ליתא (איתא במנוה"מ ילקוט והגה"ת). מ נ תורה [לישראל]. 19 הוה] ד ליתא. מסדר] א מהדר. נ מתניתא דידיה (והיה כתוב מתניתיה והוגה). 20 גליון ב וכתובים [שהם כ"ד ספרים]. 21 א [והדר] עייל. 22 א ל אמר רבא (וכ"ה בילקוט והגה"ת וע' לעיל גבי מימרא דר"ל). תלמיד] א חכם; ל מ נ תלמיד חכם (הגה"ת; וכיון שבתלמיד לפני רבו עסקינן תלמיד עדיף). ד שלמודו. קהה] א ב ד קשה; ל קוהה; מ כהה. 23 ב שאין. א פנים [הוא].

שנאמר וחילים יגבר ויתרון הכשיר חכמה וכל שכן אם הוכשרו מעשיו בפני רבו מעיקרא:

ואמר רבי אמי מאי דכתיב אם ישך הנחש בלוא לחש ואין יתרון לבעל הלשון אם ראית דור שהשמים משותכין עליו כנחשת מלהוריד טל ומטר בשביל לוחשי לחישות שאין באותו הדור מאי תקנתן ילכו אצל מי שיודע ללחוש וילחוש וכל מי שיודע ללחוש ואינו לוחש מה הנאה יש לו ואם לחש ועלתה בידו והגיס דעתו מביא אף לעולם שנאמר מקנה אף על עולה:

רבא אמר שני תלמידי חכמים שיושבין בעיר אחת ואין נוחין זה לזה בהלכה מתקנאין באף ומעלין אותו שנאמר מקנה אף על עולה:

אמר ריש לקיש מאי דכתיב אם ישך הנחש בלוא לחש ואין יתרון לבעל הלשון לעתיד לבא מתקבצות כל החיות ובאות אצל הנחש ואומרות לו ארי דורס ואוכל זאב טורף ואוכל אתה מה הנאה יש לך והוא אומר להם אין יתרון לבעל הלשון:

ואמר רבי אמי אין תפלתו של אדם נשמעת אלא אם כן משים לבו בכפו שנאמר נשא לבבנו אל כפים

תורה אור

3 קהלת י׳ י״א. 10 איוב ל״ו ל״ג. 20 איכה ג׳ מ״א.

מסרת הש״ס והמדרשים

11 (שני ת״ח) מגלה ל״ב א׳; סוטה מ״ט א׳. 14 (נחש) ערכין ט״ו ב׳; ירושלמי פאה א׳ א׳ (דף ט״ז ע״א); פסדר״כ פרה (באבער צד ל״ב); תנחומא (באבער) חקת ח׳; ויק״ר כ״ו ב׳; במ״ר י״ט ב׳; ד״ר ה׳ י׳; קה״ר י׳ י״א; מדרש תהלים י״ב, ק״כ. 20 (נשא) ירושלמי תענית ב׳ א׳; איכ״ר ג׳ פסוק נחפשה (וע׳ לקמן ט״ז א׳).

1 ויתרון–חכמה] ב בגליון; מ נ ליתא. ל ד כל. 2 א היכא דהוכשרו מעשיו; ב שהכשיר (והוגה אם הכשיר) את מעשיו לפני רבו; ל שרבו מסביר לו פנים (הגה״ת ואינו נופל על לשון הפסוק); מ שהוכשרו מעשיו בפני רבו; נ אם הכשיר מעשיו לפני רבו. מעיקרא] א ל מ ליתא; ב בגליון. 3 ב [ואמר ר׳ אמי מ״ד אם ישוך הנחש בלא לחש לעתיד לבוא באות כל החיות–לבעל הלשון] ואמר ר״א אם ראית דור וכו׳ (והוא שבוש כי מימרא דחיות ר״ל אמרה בערכין ט״ו ושם איתי לה רק כדי לצרפה לשאר מימרות שהובאו שם על שם ר״ל וע׳ ד״ס אות ה׳ ואות נ׳); ל מביא כאן מימרא דחיות בשם ר״ל ואח״כ מימרא דר״א שלפנינו (וגם זה שבוש כי הוא מפסיק בין המימרות דמה תקנתן). א נ אמר. מ״ד אם ישך–הלשון] ב ל ליתא (וכ״ל בפיז׳ ויניצ׳ ובסיליאה וילקוט והוסיפוהו בקושטא מן ע״י). 4 ואין יתרון–הלשון] נ ליתא. א דור שהשמים משתככין עליו כנחשת (ש ת ילקוט ע״י ובכלם משתכין וכן בדפוס קראקא); ב רקיע שמשתכת (והוגה שמשתנת) כנחושה; ל דור שהשמים מתנקשין עליו כנחשת; מ נ דור שהשמים משתנין כנחשת (נ מנחשת; ובילקוט והגה״ת דור שהשמ׳ משתנין ע׳ כנח׳ ובדפוס פיז׳ ויניצ׳ וקושטא דור שמשתכין שמשותן כנח׳ ובילקוט כ״י ד׳ שהש׳ קוהין על׳ כנח׳ ובערוך ערך שתך ד׳ שהש׳ משותכין כנח׳ והיא לדעתי הגרסא היותר נכונה רק שצריך להוסיף מלת עליו שהיא ברוב הנוסחאות דגרסי דור וע׳ ג ואפשר שהיה בתחלה משתתכין בבנין התפעל ונשתבש למשתככין ומשתכין וכו׳). 5 נ להוריד. לוחשי] מ ליתא. 6 שאין] ל שאינן; נ ליתא. נ שבאותו הדור; ד בדור (הגה״ת). 7 א מ נ תקנתיה (ע׳ לעיל). מה תקנתן–ללחוש] פיז׳ וינ׳ ובסיל׳ ליתא (ונוסף בקושטא ע״פ ע״י וכ״ה בהגה״ת וילקוט). אצל מי] מ למי. וילחוש] א ל מ ד ליתא (וכ״ל בילקוט והגה״ת ואיתא בע״י ודפוס קושטא וקראקא); נ וילחוש [לו]. ד ללחוש [דכתיב יגיד–הלשון] (בפיז׳ וינ׳ ובסיל׳ וילקוט והגה״ת ליתא ונוסף בקושטא מן ש ואמנם ר״א דרש רק הפסוק מקהלת ואין כאן מקום לפסוק מאיוב ואולי הובא מסוף המימרא כנראה מדברי ת וע׳ רש״א וכן אין צרך כאן למלות ואין יתרון לבעל הלשון מפני שבמימרא זו הובא כל הפסוק בראש ולא נחלק לחלקים ואי גרסינן ליה כאן צריך להשמיטו לעיל). וכל מי שיודע ללחוש ואינו] נ ואם אינו (והשאר ליתא). וכל מי שיודע] מ והיודע; ד ומי שאפשר לו. 8 ב ד יש לו [ואם לחש ולא נענה מאי תקנתיה ילך אצל חסיד שבדור וירבה בתפלה שנאמר על כפים כסה אור (על–אור ד ליתא) ויצו עליו במפגיע שנאמר ואתה אל תתפלל בעד העם הזה וגו׳] (ד מוסיפים כל הפסוק עד ואל תפגע בי) (וכ״ה במעט שנוי בהגה״ת וע״י אבל ליתא בילקוט וכבר העיר בד״ס שאין הדברים מובנים ורש״א דחק לפרשם ורש״י לא פרש בהם מאומה ונראה שלא היו לפניו); ל יש לו [ואם לוחש ולא נענה ילך אצל חסיד שבדור וירבה בתפלה שנ׳ ויצו עליו במפגיע]; נ יש לו [ואין יתרון לו לבעל הלשון] (ומביא הפסוק משום דעליה קאי ואם לחש). 9 א ל מ לוחש (ת ילקוט והגה״ת). ועלתה בידו] ב ונענה (ומקביל אל ולא נענה שבגרסת ב לעיל אבל הדרשה מן על עולה שבפסוק וכ״ה בילקוט והגה״ת ועלתה בידו). נ ד ומגיס. א בדעתו; ב דעתיה; ד דעתו עליו (ע׳ ת). 10 ב שנאמר [יגיד עליו רעו] מקנה (ע׳ ת); מ שנאמר [הן על כפים כסה אור וסמיך ליה] מקנה (ומייתי האי קרא דבגשמים כתיב ע׳ ש אבל סוף הפסוק מספיק לזה). 11 א ל אמר רבא (מנוה״מ כלל א׳ ח״ג פ״א אבל נר ב׳ כלל ז׳ ח״א פ״א והגה״ת רבא אמר וע׳ לעיל); מ רב אמר (ובילקוט אמר רב). שיושבין] מ שדרין (ובגליון ב הדרין וכ״ה בסוטה מ״ט וילקוט ומנוה״מ). 12 ואין נוחין] א נ ונוחין (וכ״ה בפיז׳ ויני׳ וקושטא וילקוט והגה״ת וע״י והובאה הגרסא ברש״י); ב ואין נהנין (ובגליון: נ״א ונוחין); ל גורס ב׳ הנוסחאות: אמר רבא–ואין נוחין–מקנאין באף ומעלין אותו שנ׳ על כפים כסה אור וסמיך ליה יגיד עליו רעו מקנה אף על עולה] ואח״כ: רבא אמר–ונוחין–מתקנין–שנ׳ יגיד–על עולה] (והננו רואים גם כאן אמר רבא ורבא אמר כמו במנוה״מ לעיל). ב ל (נוסח שני) מתקנין (וכ״ה בדפוסים הנ״ל וילקוט אבל בכ״י ב הוגה מתקנאין וכ״ה בהגה״ת); מ ל (נוסח ראשון) מקנין. 13 אותו] ב ליתא (ובגליון מוסיף עליהם ונ״א שם מעליהן וכן פרש ג וע׳ ש). ב ל שנ׳ [יגיד עליו רעו] מקנה (ע׳ ש וד״ס). 14 א ב ל ואמר (ואינו נכון כיון דלאו הכי אמרה ר״ל). ריש לקיש] ב רבי אמי (וכאמור הוא שבוש דר״א מוקי להאי קרא אגשמים); ל משמיט כאן מימרא דר״ל כי הביאה קודם מימרא דר״א ובילקוט ר״ל אמר אבל זו דרשה אחרינא ולא הובאה בנגוד אל ר״א כ״א כמו שהיא בערכין). מ״ד אם ישך–הלשון] א ל נ ליתא (וכ״ל בילקוט והגה״ת ואמנם הוא מיותר אבל המימרא הובאה בשלמותה מערכין). 15 ואין–הלשון] ב ליתא. 16 א כל החיות מתקבצות ובאות; ב באות כל החיות (וליתא מתקבצות); ל מ נ מתקבצות (נ מתקבצין) כל החיות ובאות (ובילקוט והגה״ת ליתא ובאות). ב מ נחש. 17 ב ארי טורף ואוכל זאב דורס ואוכל (והוא שבוש ע׳ ב״ק ט״ז ב׳; ובהגה״ת ליתא זאב טורף ואוכל). א אבל אתה; ל ואתה. 18 והוא] א ב ל מ ד ליתא. אומר] ל מ ד אמר (בערכין והגה״ת אומר וליתא גם שם והוא). אין] ב ל ש מה (וכ״ה בילקוט; ובערכין וכי מה); נ ד ואין (פיז׳ אין). אין יתרון] א ולי אתם אומרים אמרון] לבעל (וכ״ה בירוש׳ ומדרשים שציינתי במסרת הש״ס אבל לשון הבבלי לחוד וירושלמי לחוד ובהגה״ת: אומר להם אמרו לבעל הלשון). 19 א ב ל מ ד אמר. 20 לבו] א ב ל נ ד נפשו (והוא שנוי ללשון יותר רגילה כי הדרשה מן לבבנו וכן לקמן ט״ז א׳; ובירוש׳ ריש פ״ב דרש ר׳ בא בר זבדא נשא לבבנו אל כפים ואפשר כן אית בר נש דנסב ליביה ויהיב גו ידיה אלא מאי נשא נשוי לבינן לכף ידינן וע׳ בפני משה וק״ע שם ואיכ״ר ג׳ מ״א וכן במנוה״מ נר ג׳ כלל ג׳ ח״א פי״ג לבו).

אל אל בשמים לבתר דנפק אוקים רבי שמואל בר נחמני אמורא עליה ודרש ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו ולבם לא נכון עמו ולא נאמנו בבריתו ואף על פי כן והוא רחום יכפר עון קשיין אהדדי לא קשיא כאן ביחיד כאן בצבור:

ואמר רבי אמי אין הגשמים יורדים אלא בשביל בעלי אמנה שנאמר אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף אמר רבי חנינא בא וראה כמה גדולים בעלי אמנה מנלן מחולדה ובור ומה המאמין בחולדה ובור כך המאמין בהקדוש ברוך הוא על אחת כמה וכמה:

אמר רבי יוחנן כל המצדיק את עצמו מלמטה מצדיקין עליו את הדין מלמעלה שנאמר אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף רבי חייא בר אבין אמר רב הונא מהכא וכיראתך עברתך ריש לקיש אמר מהכא פגעת את שש ועשה צדק:

אמר רבי יהושע בן לוי כל השמח ביסורין הבאין עליו בעולם הזה מביא ישועה לעולם שנאמר בהם עולם ונושע:

אמר ריש לקיש מאי דכתיב ועצר את השמים בשעה שהשמים נעצרין מלהוריד טל ומטר דומים לאשה שמחבלת ואינה יולדת והיינו דאמר ריש לקיש משום בר קפרא נאמרה עצירה באשה ונאמרה עצירה בגשמים| ח' ע"ב נאמרה לדה באשה ונאמרה לדה בקרקע נאמרה פקידה באשה ונאמרה פקידה בקרקע נאמרה עצירה באשה דכתיב כי עצר עצר ה' בעד כל רחם ונאמרה עצירה בגשמים דכתיב ועצר את השמים נאמרה לדה באשה דכתיב ותהר ותלד בן ונאמרה לדה בקרקע דכתיב והולידה והצמיחה נאמרה פקידה באשה דכתיב

תורה אור

2 תהלים ע"ח ל"ו–ל"ז. 4 תהלים ע"ח ל"ח. 7 תהלים פ"ה י"ב. 15 תהלים צ' י"א. 16 ישעיה ס"ד ד'. 20 דברים י"א י"ז. 26 בראשית כ' י"ח. 28 דברים י"א י"ז. 29 בראשית ל' כ"ג. 30 ישעיה נ"ה י'.

מסרת הש"ס והמדרשים

2 (ויפתוהו) מכילתא דרשב"י 148.

1 אל אל בשמים] ב ל ד ליתא (איתא בהגה"ת ומנוה"מ); נ כפים וגו'. לבתר (נ בתר) דנפק] ב ל מ ליתא (ואיתא בה"ג סוף פ"ה דברכות); ד איני והא (והיא הוספת רש"א ע"פ ילקוט תהלים ע"ח ואיכה ג' וע' ד"ס). רבי שמואל בר נחמני] ל רב (וכ"ה בה"ג שם); ד שמואל (וכ"ה בילקוט אבל שמואל הוה קשיש מר' אמי ור' אמי היה בא"י ושמואל בבבל וכן בהגה"ת רשב"נ). 2 א אמוראה (פיז' ויני' ובסיל' ליתא והוסיפוהו בקושטא מע"י). ל עילויה; ד עלה. ב [מאי דכתיב] ויפתוהו. 3 ולבם–בבריתו] א ליתא; ולא–בבריתו] ב ליתא; מ לו וגו' (ע' ש). 4 ואעפ"כ] ל ואפ"ה. א ל [כתיב] והוא (וליתא בה"ג ילקוט והגה"ת ולא היה בגרסת ש ולכן פרש כתוב בסמוך ואולי צ"ל כתיב והנקודה אח"כ). א נ ד עון וגו' (ומיותר). קשיין אהדדי] ב ד ליתא (וכ"ל בילקוט ואיתא בשאילתות האזינו והגה"ת וע"י וכן הגיה הגרי"ב וע 'ד"ס). 5 לא קשיא–בצבור] ב ליתא. כאן–כאן] א ל הא–הא (ילקוט והגה"ת). 6 א ל מ אמר. ב מביא כאן מימרא דבא וראה של ר' חנינא ואח"כ זו דאין הגשמים בשם ר' יוחנן. ב אין יורדין גשמים. ד גשמים. בשביל בעלי] א ליתא (ט"ס ובהגה"ת אנשי אמנה). 7 נ אמונה (וכן להלן). וצדק–נשקף] א ליתא. 8 א ד ואמר. ב נ ד רבי אמי (והגרסא ר' חנינא היא גם בערוך חלד ומדרש הגדול צד 231 וס' מעשיות של גסטר סימן פ"ט שבשלשתם נמצא הספור דחולדה ובור וכ"ה בילקוט תהלים פ"ה והגה"ת; ובפכ"י ששם הובא הספור בקצור נמצאו ב' הנוסחאות). 9 מנלן] ב ד מנין; מ ליתא (וכ"ל בילקוט). ומה] ב מה. 12 ר' יוחנן] ב ר' חנינא. את] א ב מ נ ח ש ליתא. 13 עליו] מ לו. את] ל ד ליתא. את הדין] ב ג ליתא. ל דין. 14 ב מ נ תצמח וגו'. וצדק–נשקף] ל ליתא. 15 אבין] ל מ אבא. רב הונא] ב ל מ ליתא. א [מי יודע עז אפך] וכיראתך. נ עברתך [תקותך ותם דרכך]. 16 ל מ צדק [בדרכיך יזכרוך]; נ ד וגליון ל צדק [בדרכיך–ונושע] (וכל זה מיותר כי הדרשה מן פגעת). 17 נ המשמח (ט"ס). הבאין עליו] א ל מ ליתא (וכ"ל בהגה"ת). ב ד ח שבאין. 18 בעוה"ז] ד (וע"י) ליתא. ב מביא [אליו]. לעולם] נ על כל עולם (ובגליון ב לעולם הבא וכן פרש ש וכ"ה בחבור יפה מהישועה לרבנו נסים וארשא תרמ"ו צד כ"ח ולגרסת בעוה"ז הוא נכון אך אין משמע מן הפסוק). 20 מ"ד ועצר את השמים] א ל מ ליתא (וכ"ל בילקוט ישעיה נ"ה וילקוט כ"י תהלים ס"ה ואיתא בהגה"ת, ובד"ס כתב דלא צריך ליה הכא וע' בהערה הבאה). 21 נעצרין מלהוריד טל ומטר] א ל מ מתקשרין בעבים ואין הגשמים יורדין (וכ"ה בהגה"ת ושני הילקוטים שם וע"פ הגרסא הזאת ליתא לעיל בכ"י וילקוטים מ"ד ועצר את השמים אבל אין נראה לדחות גרסת ב ד מפני הגרסא הזו וגם ממימרא דר"ל שאחר זה נראה קצת כגרסת ד כאן וכ"ה בע"י). ב מ ד דומה. 22 א שמחבלת [לילד]; ב שהיא מחבלת. ב הינו. 23 משום ב"ק] ל ח ליתא. באשה–בגשמים] ד בגשמים–באשה (אבל להלן הסדר כמו בכ"י וכ"ה בילקוטים שם). 24 בגשמים] א ל ח ברקיע (וכן אצל לדה ופקידה דלקמן וכ"ה בילקוטים שם והגה"ת אבל לדה ופקידה אינן שייכין ברקיע וע' ד"ס). נאמרה לדה וכו'] (כן הסדר בכ"י א ל מ ור"ח וילקוט ישעיה נ"ה והגה"ת המביאים מתחלה הני ג' נאמרה בהדדי ואח"כ מפרשי להו אבל ב ד מפרשי לכל נאמרה בפ"ע וכ"ה בע"י). 25 לדה [בקרקע] א ל ברקיע (וכ"ה בילקוטים והגה"ת); ב מ ד בגשמים (ובכ"י מ הוא ט"ס כי להלן הוא גורס ולדה בקרקע ונראה שגם מלת ובארץ שבר"ח מוסבה על לדה ופקידה ביחד והיא גרסת בקרקע). 26 פקידה [בקרקע] א ל ברקיע; ב ד בגשמים. נאמרה] א ב ליתא (וכ"ל בהגה"ת). דכתיב] ב מ ד ח שנאמר. 27 בעד כל רחם] א ב מ ליתא (וכ"ל בילקוט); ל רחם וגו'. ונאמרה] עצירה א ליתא (וכ"ל בילקוט והגה"ת ובילקוט ליתא גם למלת עצירה). בגשמים] א ל ברקיע (ילקוט והגה"ת). 28 ל השמים [ולא יהיה מטר] (וכיון דאגשמים קאי הוא נכון אבל ליתא בכל השאר). נאמרה] לדה א ליתא (וכ"ל בילקוט והגה"ת). 29 ונאמרה] לדה א מ ליתא (וכ"ל בילקוט והגה"ת ובילקוט ליתא גם למלת לדה). [לדה] בקרקע מ ולידה. בקרקע] א ל ברקיע (וכ"ה בילקוט והגה"ת); ב ד בגשמים. 30 ב [כי אם הרוה את הארץ] והולידה. נאמרה] פקידה א מ ליתא (וכ"ל בילקוט והגה"ת). באשה] מ ליתא (ט"ס וגם בר"ס טעות).

וה' פקד את שרה ונאמרה פקידה בקרקע דכתיב פקדת הארץ ותשקקה רבת תעשרנה פלג אלהים מלא מים:

מאי פלג אלהים תנא כמין קבה יש ברקיע שממנה גשמים יורדין לעולם:

אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן מאי דכתיב אם לשבט אם לארצו אם לחסד ימצאהו אם לשבט להרים וגבעות אם לחסד ימצאהו:

בימי רבי שמואל בר נחמני הוה כפנא ומותנא אמרי היכי נעביד אתרתי לא בעינן רחמי אלא נבעי רחמי אמותנא וכפנא נסבול אמר להו רבי שמואל בר נחמני נבעי רחמי אכפנא דכי יהיב רחמנא שבעא לחיי הוא דיהיב דכתיב פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון ומנלן דלא בעינן רחמי אתרתי דכתיב ונצומה ונבקשה מאלהינו על זאת מכלל דאיכא אחריתי במערבא אמרי משמיה דרבי זירא מהכא ורחמי למבעי מן קדם אלה שמיא על רזא דנה מכלל דאיכא אחריתי:

בימי רבי זירא הוה שמדא ונזור דלא למיתב בתעניתא אמר להו רבי זירא נקבלה עילון ולכי בטיל שמדא ניתבה אמרו ליה מנא לך הא אמר להו דכתיב ויאמר אלי אל תירא דניאל כי מן היום

תורה אור

1 בראשית כ"א א'. 2 תהלים ס"ה י'. 7 איוב ל"ז י"ג. 13 תהלים קמ"ה ט"ז. 15 עזרא ח' כ"ג. 17 דניאל ב' י"ח. 22 דניאל י' י"ב.

מסרת הש"ס והמדרשים

2 (פלג) ב"ר ד' ד'. 4 (תנא) ב"ר ד' ה' (ע' טהעאדאר שם הערה 9). 7 (לשבט) ע' ירושלמי תענית ג' ג'. 8 (להרים) ירושלמי רה"ש א' ג' (נ"ז ב'). 10 (אתרתי) ירושלמי תענית ד' ד' (ס"ח ב'); איכ"ר א' (פסוק על אלה אני בוכיה סימן נ"א). 22 (ויאמר) ע' ירושלמי תענית ג' א' ור"ה ג' ה'.

1 ונאמרה] פקידה א מ ליתא (וכ"ל בילקוט והגה"ת ובילקוט ליתא גם למלת פקידה). בקרקע] א ל ברקיע (ילקוט והגה"ת); ב ד בגשמים. 2 א ותשקקה וגו' מאי פלג (הגה"ת); ב ותשקקה פלג אלהים מאי פלג; מ ותשקקה ואומר פלג (ואולי צ"ל וגו' פלג כמו בנוסח א או מאי פלג וע' ד"ס ונוסח ד עדיף מכולן). 4 מאי פלג אלהים] ל ליתא. ב ד אלהים [מלא מים] (והוא מיותר וגם בהגה"ת ליתא). 5 א מ שממנו (וכ"ה בהגה"ת אבל קובה לשון נקבה). א יורדין גשמים (הגה"ת). יורדין] ד יוצאין. לעולם] ב מ ד ליתא (ובהגה"ת בעולם וע' ב"ר ד' ה' והערת ר' יהודה תיאודור שם וד"ס). 6 אמר רבי יונתן] א ב א"ר יוחנן (ע' ד"ס); ד ליתא (וכ"ל בילקוט איוב ל"ז ואיתא בהגה"ת). 7 אם לחסד ימצאהו] ל ליתא. 8 א להרים וגבעות; ב ל להרים ולגבעות (וכ"ה בילקוט); מ להרים [ואם לארצו] להרים ולגבעות (והוא שבוש); ד בהרים ובגבעות (וכ"ה בהגה"ת). אם] לחסד א ב מ ואם (ילקוט). א ימצא [לבני אדם] (וצ"ל ימצאהו ומלות לב"א נוספו גם בהגהה לכ"י ב וכ"ה בהגה"ת); מ ימצאהו [לשדות ולכרמים] (וכ"ה בילקוט, ובהגה"ת בשדות ובכרמים); ד ימצאהו [לארצו בשדות ובכרמים אם לשבט לאילנות אם לארצו לזרעים אם לחסד ימצאהו בורות שיחין ומערות] (והיה צ"ל לכל הפחות [דבר אחר] אם לשבט וכו' וע' לקמן י"ט ב' וכ"ג א' וד"ס באריכות ונראה שהעקר כמו שהיה מתחלה בכ"י ב בלי ההגהה של סופר אחר ומלות לב"א לשדות ולכרמים הן פרושים והוספות כמו שהוא בתרגום איוב שם אין מטרא דפורענותא בימְמיא (כצ"ל שם) וכו' אין מטרא ניחא דחסדא לחקלי דפרי וכרמי יספקיניה וע' ג ש). 10 ב אמרי [ליה]; ל מ אמרי [רבנן] (וליתא בר"ח וילקוט תהלים קמ"ה וע"י והגה"ת). היכי נעביד] ב נ ח ליתא (ואיתא בהנ"ל). אתרתי לא בעינן רחמי] ב נ ד ליבעי (ד ניבעי) רחמי אתרתי לא אפשר (וכ"ה בע"י, ובר"ח לא אפשר למיבעי רחמי אתרתי וברש"י כמו שהגהתי והנקודה שם מקומה אחר רחמי וכ"ה בילקוט והגה"ת וכן נראה מלשון ומנלן דלא בעינן רחמי אתרתי דלהלן). בעינן] מ ניבעי (ילקוט). אלא] א ל מ ליתא (ואיתא בהגה"ת וע"י). 11 א ל מ לבעי. רחמי] אמותנא מ ליתא. וכפנא נסבול] א וניסב ליה אכפנא (ומלת וניסב בסוף השורה ובמלת ליה מתחלת השורה הסמוכה והוא ט"ס וצ"ל ונסבליה לכפנא ובילקוט וכפנא ניסב ליה וגם שם צ"ל ניסבליה). ב לסבול. 12 רחמי] אכפנא מ ליתא. א אכפנא [וממילא פסיק מותנא] (וכ"ה בהגה"ת וילקוט כ"י שהביא בד"ס אבל ליתא בילקוט ור"ח וע"י ומדברי הגמרא דכי יהיב רחמנא וכו' נראה שהוא הוספה וכפל לשון וכן לא היה בגרסת רש"י והוסיפו מדברי עצמו ואולי בא משם לתוך כ"י). 13 רחמנא] א ב ל קוב"ה (וכ"ה בילקוט וילקוט כ"י והגה"ת אבל ח וע"י רחמנא). דכתיב] ב נ שנ'. 14 רצון] א ליתא; גליון ב רצון [באעו רחמי אכפנא פסק כפנא ופסק מותנא]. בעינן רחמי] ד מצלינן. 15 מ נקומה ונבקשה מאת ה' (שבוש). א מ ת זאת [ויעתר לנו] (וליתא בר"ח ורש"י וילקוט והגה"ת וע"י). 16 מכלל דאיכא אחריתי] א ב ל ליתא (ואיתא בהגה"ת וע"י אבל ליתא בר"ח ורש"י ותוס' וילקוט וילקוט כ"י ואולי בא לכאן מלהלן דשם איתא בר"ח וכל כ"י חוץ מן א). 17 דרבי זירא] ב מ דר' חנא; ל דרב חגא; נ ד דרב חגי (וכ"ה בהגה"ת וע"י והעקר כגרסת א כי בגמרא דמערבא כאן ד' ד' (ס"ח ב') איתא ר' חגיי בשם ר' זעורה ואמרי מוסב על ר' חגי זה). מהכא] מ ליתא. 18 מכלל דאיכא אחריתי] א ליתא (וכ"ל בילקוט ואיתא בר"ח והגה"ת וכן היה כאן בגרסת ת). 19 מ ביומיה דר"ז. זירא] א ליתא; ב זעירי. הוה] א ל מ ד גזור. שמדא] ד גזרה (שנוי המזקק בד' בסיל' כי בד"י שמדא וכ"ה בר"ח וילקוט דניאל י' (דלא כד"ס) והגה"ת וע"י). ונזור דלא למיתב] א דלא למיתב רבנן; ב דלא שבקינהו לרבנן למיתב; ל מ דלא ליתיב (מ ליתב); נ דלא למשבקינהו למיתב (ובכלן ליתא ונזור וכ"ל ברש"י וילקוט והגה"ת ולפי"ז ר"ל שגזרו שמד שלא יתענו כדי שלא תבוא ברכה לעולם על ידם והוא דוחק וגם מלת שמדא אינה מתישבת על מניעה מתענית ולכן נ"ל כגרסת ד ושמד שם כולל גזרות ורדיפות שונות, ונזור דלא למיתב בתעניתא היא מלתא באפי נפשה ור"ל דבאותו השמד שבימי ר"ז גזרו עוד שלא יתענו בצבור ולא יתפללו בפרהסיא על בטול הגזרות והשמדות וכ"ה בע"י וכן יש לפרש דברי ח שכתב ומנעום מלקבוע תענית אבל אפשר שהן דברי עצמו כפרוש על שמדא משום שלא היה בגרסתו דלא למיתב בתעניתא דליתא גם בילקוט, ושם הגרסא גזרו שמדא בעו למיתב בתעניתא א"ל ר"ז וכו' אבל ע' רש"א על דברי ש וד"ס). 20 זירא] ב זעירא. א ליקבליה דכי בטיל שמדא ניתבה; ב לקבלא קבלינן עילון מהשתא דכי בטלי שמדא לותבינן; ל נקבל תעניתא וכי בטיל שמדא ניתיב בתעניתא (הגה"ת, ושם דלכי, ובילקוט, ושם דכי־ניתביה); מ נקבל תעניתא ונבטל שמדא ניתיב; נ נקבלה עֲלַוֹן (כך מנוקד) מהשתא ולכי בטיל שמדא ליתיב ביה (וכ"ה בר"ח, ושם ניתוב בתעניתא ודומה לזה ש וצ"ל שם שמדא כמו בד"י וכ"ה בע"י, ושם נקבליניה עלוון ולכי־ליתביה). 21 א"ל מנא לך הא א"ל] א ל מ ומנלן דעבדינן הכי (ש ילקוט וילקוט כ"י והגה"ת). הא] ב ליתא.

הראשון אשר נתת את לבך להבין ולהתענות לפני אלהיך נשמעו דבריך ואני באתי בדבריך:

אמר רבי יצחק אפילו שנים כשני אליהו וירדו גשמים בערבי שבתות אינן אלא סימן קללה והיינו דאמר רבה בר רב שילא קשה יומא דמטרא כיומא דדינא אמר אמימר אי לא דצריך לבריתא בעינן רחמי ומבטלינן ליה:

ואמר רבי יצחק שמש בשבת צדקה לעניים שנאמר וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא:

ואמר רבי יצחק גדול יום הגשמים שאפילו פרוטה שבכיס מתברכת בו שנאמר לתת מטר ארצך בעתו ולברך את כל מעשה ידיך:

ואמר רבי יצחק אין הברכה מצויה אלא בדבר הסמוי מן העין שנאמר יצו ה' אתך את הברכה באסמיך:

תנא דבי רבי ישמעאל אין הברכה מצויה אלא בדבר שאין העין שולטת בו שנאמר יצו ה' אתך את הברכה באסמיך:

תנו רבנן ההולך למוד את גרנו אומר יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתשלח ברכה במעשה ידינו התחיל למוד אומר ברוך השולח ברכה בכרי הזה מדד ואחר כך ברך הרי זו תפלת שוא לפי שאין הברכה מצויה לא בדבר המדוד ולא בדבר המנוי ולא בדבר השקול אלא בדבר הסמוי מן העין שנאמר יצו ה' אתך את הברכה באסמיך:

קבוץ גייסות צדקה מעשר פרנס סימן: אמר רבי יוחנן גדול יום הגשמים כיום קבוץ גליות שנאמר שובה ה' את שביתנו כאפיקים בנגב ואין אפיקים אלא מטר שנאמר ויראו אפיקי מים:

תורה אור

9 מלאכי ג' כ'. 11 דברים כ"ח י"ב. 14 דברים כ"ח ח'. 29 תהלים קכ"ו ד'. 30 תהלים י"ח ט"ז.

מסרת הש"ס והמדרשים

3 (שני אליהו) תענית כ"ג א'; ספרא ריש בחקותי; ויק"ר ל"ה ט'. 5 (יומא) ב"מ פ"ה א'. 11 (פרוטה) ב"ר י"ג ט"ז; ד"ר ז' ו'. 13 (הברכה) ב"מ מ"ב א'; ב"ר ס"ד ו'; פסיקתא רבתי כ"ה (הערה ל"א); פסדר"כ י"א (באבער דף צ"ח). 28 (קבוץ גליות) ב"ר י"ג ה'.

1 ב ח ולהתענות וגו' (ובגליון ב כל הפסוק). 2 ואני–בדבריך] ב נ ד ליתא (וכ"ל בילקוט וע"י והגה"ת, ובכ"י ב נוסף בגליון). 3 א השנים (הגה"ת בשנים ולקמן כ"ג וספרא ריש בחקתי ובויק"ר ל"ה ט' שנים). א ל וגשמים יורדין; מ וגשמים ירדו (ובד"ס לא ציין). 4 גליון ב שבתות [ובערבי ימים טובים] (וליתא בהנ"ל). אינן אלא] א ח ליתא (ספרא והגה"ת אינו אלא). א ח קללה [הן]. ד היינו. 5 דאמר] ב נ אמר (וליתא והיינו אבל בכ"י ב הוגה אח"כ והיינו דאמר וכ"ה בהגה"ת). ב רב בר שילא (והוגה רבא בר רב שילא); מ רבא בר שילא (הגה"ת; וגרסת ד לעיל ב' א' ולקמן י"ב א' רבה בר שילא אבל בדף י"ב ב' ובב"מ פ"ה א' רבה בר רב שילא וברש"י כאן רבי שילא וע' ד"ס בכל המקומות האלו). 6 נדדינא [רבה]. אמימר] מ רבינא (אבל בב"מ פ"ה גם מ אמימר ובכ"י המבורג שם ואמר אמימר). לא] א ל לאו (כ"ה בב"מ). נ הוה צריכי ליה בריתא הוה בעינן (ובכ"י המבורג ב"מ פ"ה אי לאו דצריכי לה בריאתא בעו רבנן). 7 א רחמי [עליה]. א ל ובטלינן; מ וניבטל (וליתא ליה ובד"ס לא ציין); נ ומבטלין (כ"י המב' בב"מ). ליה] ב לה. 8 ואמר] כ"י אמר (ע"י והגה"ת ואמר). 9 ל צדקה וגו' (הגה"ת). מ ומרפא [בכנפיה]. 10 ואמר] א מ אמר. 11 בו] א ל מ ליתא (וכ"ל בהגה"ת ושם פרוטה שבבית). 13 ואמר] א מ אמר. 14 הסמוי מן העין] ל שאין העין שולטת בו (ובמימרא דתדר"י שאח"כ הוא גורס הסמוי מן העין אבל לא בשם תדר"י כ"א ג"כ בשם ר' יצחק ואין זה נכון כי אין כל הבדל בענין שתי המימרות כדי ליחסן לאדם אחד. ובהגה"ת מביא כאן בשם ר' יצחק למימרא דאין הגשמים נעצרין המובאה להלן בשם ר' יוחנן ואח"כ להא דסמוי מן העין בשם ר' יוחנן וזה בודאי טעות כי מאי עבידתיה דר' יוחנן בין המימרות דר' יצחק וגם בב"מ מ"ב הובאה המימרא דסמוי מן העין רק משום דר' יצחק אמרה ושם הגרסא גם בהגה"ת ר' יצחק. ובילקוט תבא תתקל"ח נסדרה המימרא דתדר"י בסוף הבריתא דת"ר ההולך למוד וזה אפשר אבל בבב"מ דפוסים וכ"י כלפנינו). 15 ב באסמיך וגו'. 17 יצו–באסמיך] ב ולברך את כל מעשה ידיך (ט"ס).

19 ב תנ"ה (ובילקוט תבא כ"י תנא דבי אליהו). ההולך] ב הנכנס (ב"מ ילקוט והגה"ת וכל הפוסקים ההולך ע' ד"ס). הגרן. 20 מ בכל מעשה (וכ"ה בקצת כ"י בב"מ ובהגה"ת שם וכן הביאו הרא"ש בברכות פ"ט סימן י"ח ואבודרהם הל' ברכות שער ח' אבל בילקוט והגה"ת כאן וכ"י מ והמבורג בב"מ במעשה וכ"ה ברמב"ם הל' ברכות פ"י הכ"ב). 21 א מ התחיל למוד [את גרנו] (והוא מיותר וליתא בכל הנ"ל). ברוך השולח] ב מ יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתשלח (וכ"ה בהגה"ת, בלי ה' אלהינו, ובילקוט כ"י אבל בכל הנ"ל ובהגה"ת לב"מ כלפנינו וע' ד"ס ומה שהקשה שם על פרוש האבודרהם אינו נ"ל). בכרי הזה] ב בגרן זה (וגרסת זה איתא גם ברמב"ם ורא"ש שם ובהגה"ת לב"מ ובכ"י המבורג שם הגרסא להלן מדדו ואח"כ ברך). 23 סדר א מנוי מדוד שקול (וכ"ה בכ"י פלורנץ בב"מ); ב ד שקול מדוד מנוי (וכ"ה בב"ר ס"ד ו' וכ"י המבורג בב"מ וברא"ש ובילקוט); ל מדוד שקול מנוי (וכ"ה בפסדר"כ פי"א); מ מדוד מנוי שקול (וכ"ה ברי"ף פ"ט דברכות ובר"ח כאן והגה"ת בשני המקומות והוא הנכון דבמדידה עסקינן ומדוד קודם כמו שכתב במעדני יו"ט על הרא"ש שם). 25 שנאמר–באסמיך] ב ד ליתא (וכ"ל בכ"י מ וכ"י אחרים בב"מ ובהגה"ת כאן ושם אבל איתא בגליון ב כאן ובר"ח ורא"ש וכ"י המבורג שם וילקוט דעקר הדרשה מן באסמיך). יצו–הברכה] ל ליתא (והגרסא שנאמר באסמיך שהוא העקר כנ"ל). 27 מעשר] ד מעשה (ובד' קושטא כהוגן מעשר וכל הסימן ליתא בכה"י וע' בד"ס ולהלן). 28 יוחנן] מ יצחק (וכ"ה בילקוט תהלים קכ"ו וא"כ לא היה גם לפניו הסמוי שבדפוסים המקבץ למימרות ר' יוחנן וכן לא היה לבעל הגה"ת כי הוא גרס מימרא דצדקה לעיל גבי אין הברכה מצויה וכאן הוא מסדר מימרא דגיסות קודם מימרא דקבוץ. ובכ"י ב נסדרה כאן מימרא דצדקה ואח"כ דקבוץ ואח"כ דגיסות וגם זה נגד הסימן והסדר שלפנינו עדיף). 30 מטר] מ גשמים. מים] ד ש ים (ילקוט שם והוא ע"פ הפסוק בש"ב כ"ב ט"ז והגהת הב"ח ברש"י שלא לצרך).

ואמר רבי יוחנן גדול יום הגשמים שאפילו גייסות פוסקות בו שנאמר תלמיה רוה נחת גדודה:

ואמר רבי יוחנן אין הגשמין נעצרין אלא בשביל פוסקי צדקה ברבים ואין נותנין שנאמר נשיאים ורוח וגשם אין איש מתהלל במתת שקר:

ט' ע"א ואמר רבי יוחנן מאי דכתיב | עשר תעשר עשר בשביל שתתעשר:

רבי יוחנן אשכחיה לינוקיה דריש לקיש אמר ליה אימא לי פסוקיך אמר ליה עשר תעשר אמר ליה לפריש לי מר אמר ליה עשר בשביל שתתעשר אמר ליה ומי שרי לנסויי לקודשא בריך הוא והכתיב לא תנסו את ה' אמר ליה הכי אמר רבי אושעיא חוץ מזו שנאמר הביאו את כל המעשר אל בית האוצר ויהי טרף בביתי ובחנוני נא בזאת אמר ה' צבאות אם לא אפתח לכם את ארבות השמים והריקתי לכם ברכה עד בלי די מאי עד בלי די אמר רמי בר רב יוד אמר רב עד שיבלו שפתותיכם מלומר די אמר ליה אי מטאי להתם לא הוה צריכנא לך ולאושעיא רבך:

ותו אשכחיה רבי יוחנן לינוקיה דריש לקיש אמר ליה אימא לי פסוקיך אמר ליה אולת אדם תסלף דרכו ועל ה' יזעף לבו הוה קא תמה רבי יוחנן אמר מי איכא מלתא בכתובי דלא רמזה משה באוריתא אמר ליה אטו הא לא רמיזא והכתיב ויצא לבם ויחרדו איש אל אחיו לאמר מה זאת עשה אלהים לנו דלי עיניה וחזא ביה אתיא אימיה אפיקתיה אמרה ליה תא מקמיה דלא ליעביד לך כדעבד לאבוך:

תורה אור

2 תהלים ס"ה י"א. 4 משלי כ"ה י"ד. 6 דברים י"ד כ"ב. 12 דברים ו' ט"ז. 13 מלאכי ג' י'. 21 משלי י"ט ג'. 25 בראשית מ"ב כ"ח.

מסרת הש"ס והמדרשים

4 (פוסקי צדקה) סוכה כ"ט ב'; יבמות ע"ח ב'; ירושלמי תענית ג' ג'; קדושין ד' א'; סנהדרין ו' ז'; מדרש שמואל כ"ח; מדרש משלי כ"ה. 6 (עשר) שבת קי"ט א'; פדר"כ י"א (באבער הערה ט"ו וע"ח); תנחומא ראה; שמ"ר ל"א י"ז. 16 (בלי די) תענית כ"ב ב'; שבת ל"ב ב'; מכות כ"ג ב'; ירושלמי ברכות ט' ח' (דף י"ד ג'); תענית ג' ט'; ויק"ר ל"ה י"ב; במ"ר י"ב י"א; ד"ר י"ב י"א; אסתר רבה י' ט"ו.

1 וא"ר יוחנן] מ וא"ר יצחק א"ר יוחנן. 2 נחת] א ב ליתא (ונשמט בטעות כי ממנו עקר הדרשה ובכ"י ב נוסף בין השטין אבל עפ"ז היה ראוי להיות גיסות [נוחות] ובאמת כן הוא בהגה"ת ובילקוט כ"י תהלים ס"ה וכן נראה מרש"י כאן אבל לעיל ו' א' ד"ה נחת הביא פוסקות כמו שהוא בכל כה"י כאן ובפכ"י ושם מפרש פוסקות נוחות בו). 3 ואמר] א ב נ אמר. יוחנן] ל יצחק (וכ"ה בהגה"ת כמו שהבאתי לעיל גבי מימרא דאין הברכה מצויה ובילקוט משלי כ"ה א"ר יצחק א"ר יוחנן וכל אלה נגד הסימן דלעיל וכנראה נולדו חלופי השמות בכל המימרות דהכא ע"י שהיו כתובים בר"ת ר"י ופשטו להן אח"כ בטעות). 4 א שפוסקין (וכ"ה בילקוט ומנוה"מ נר ג' כלל ז' ח"ב פ"ג והגה"ת); מ ישראל שפוסקין (וביבמות ע"ח ב' פוסקי וכן ח ש כאן). ואין] ל מ נ ח ואינן (וכ"ה בילקוט ומנוה"מ והוא הרגיל בירושלמי וכן בירושלמי כאן ג' ג' אבל בבבלי על הרוב ואין ע' למשל לעיל ז' א' במימרא דר"ח בר אידי וכ"ה ביבמות אבל מ גם שם ואינן). 6 ואמר] א ל אמר. 8 ב נ ד אשכחיה ר"י. ל מ נ ד ש לינוקא (וכ"ה באו"ז הלכות צדקה י"ג ובהגה"ת ובילקוט מקץ קמ"ט אבל בילקוט ראה תתצ"ד ומנוה"מ נר ג' כלל ז' ח"ב פ"ד לינוקיה). 9 ב נ [מאי] פסוקך. א"ל ליפריש לי מר א"ל] ב נ ליתא (וכ"ל באו"ז שם אבל בגליון ב מסופר אחר א"ל פריש לי א"ל). 10 א ליפרוש (ילקוט והגה"ת); ל ליפריש; מ וגליון ב פריש (ובמנוה"מ פרשיה דלא כד"ס). א ל מר [מאי עשר תעשר] (וכ"ה בילקוט כ"י והגה"ת אבל ליתא בילקוט מקץ וראה ונ"ל שהיו כאן ב' נוסחאות האחת א"ל פרשיה לי מר או פריש או ליפריש כמו שהבאתי בסמוך והשנית א"ל מאי עשר תעשר כמו שהוא בדפוסים ונתערבו בכ"י א ל ב' הנוסחאות והראשונה נראית לי עקר ובאו"ז כמו נ ד). א"ל עשר] נ ליתא. מ [האי] עשר [תעשר] בשביל. ד שתתעשר [א"ל מנא לך א"ל זיל נסי] והיא הוספה משובשת וליתא בכל הני דלעיל וע' ד"ס). 11 לנסויי] א למעבד הכי קמי (וכ"ה במנוה"מ ושם ליתא הכי); מ לאינש לנסויי (ובילקוט ליתא ומי—לקוב"ה ובאו"ז והגה"ת כנוכח ד). א ל מ קוב"ה (וד"ס שלא בדיוק); ב הקב"ה. 13 א ד הושעיא; ב הושעיה (והיה כתוב אושעיה כמו נ והוגה). מזון] נ מזה. 14 ב נ בזאת וגו'. 17 אמר רמי בר רב יוד] מ ליתא (ולקמן כ"ב ב' גריס ליה מ ולא גריס שם אמר רב ובשבת ל"ב גריס גם אמר רב אבל במכות כ"ג גריס רמי בר רב אמר רב וליתא שם יוד וכ"ה בהגה"ת לשבת וע' בהערה הבאה); נ ראמי בר זביד. יוד] א יודן (ובפסחים ס"ב ב' וזבחים נ"ה ב' יודא אבל בכ"י מ שם יוד ובאו"ז ליתא כאן רב יוד וכן לא היה בגרסת ש ולכן פרש לקמן כ"ב שהוא שם חכם ולא פרש כן כאן והדפוסים השמיטו רב יוד בשבת ובמכות מפני זרות השם בעיני הסופרים וכאן גרסו חמא ובהגה"ת רמי ב"ר יוחנן ובמנוה"מ רמי בר פפא וע' בהערתי לקמן כ"ב; ובילק' ליתא מאי—אמר רב). מ שפתותיהם (וכ"ה בר"ן לקמן כ"ב). 18 א מ מטאי (וכ"ה במנוה"מ והגה"ת); ב ש הוה מטינא; ל הוינא; ד הות מטי. א התם; ד התם להאי פסוקא. א לא איצטריכי (וכ"ה בהגה"ת); ב ל לא הוה צריכנא; מ לא צריכנא; נ לא אצטריכנא לא לך ולא לר' (ובמנוה"מ לא איצטריכנא ובע"י לא הוינא צריכנא). 19 א ל מ ולר' אושעיא (ובמנוה"מ ולאו ר' אושעיא). 20 א ותו [יומא אחרינא] (וכ"ה בהגה"ת ונראה שהוא ערוב ב' נוסחאות שונות); ל מ יומא אחרינא (בלי ותו וכ"ה בילקוט וילקוט כ"י מקץ וקשה להכריע). ר"י לינוקיה (נ לינוקא) דר"ל] א ל מ ליתא [ואמנם אינו נחוץ אבל גם בילקוט משלי י"ט ר"י אשכחיה לינוקא דר"ל]; ב להההוא ינוקא דר"ש בן לקיש. אמר] א ואמר; נ דיתיב וקמתני; ד דיתב ואמר. 21 ליה אימא לי פסוקיך א"ל] נ ד ליתא. 22 הוה קא תמה ר"י] ב נ ד יתיב ר"י וקא מתמה (נ וְקָתָמַה! וגרסת א ל מ עדיפא וכ"ה בילקוט וילקוט כ"י והגה"ת אבל בילקוט משלי ליתא והגרסא דרכו א"ל ומי). 23 אמר] ב ל ואמר. ל ומי. א מלתא בנביאי ובכתיבי דלא רמזה משה באוריתא; ב נ מידי דכתביה (נ דכתב) רחמנא בנביאי (נ בכתיבי) ולא רמזיה (נ רמז) באוריתא (וכעין זה בילקוט משלי אבל פסוק אולת אדם הוא בכתובים); ל מלתא פסוקא בכתיבי דלא רמזה משה באוריתא; מ מלתא בכתיבי דלא רמזה משה באוריתא (ודומה לזה בילקוט מקץ והגה"ת). 24 א אטו לא רמיזא; ב והא לא המיזא; ל נ אטו הא לא רמיזא; מ מלתא רמזה משה באוריתא כי האי גונא (וצ"ל הא מלתא ובהגה"ת אטו מי לא רמיזא באוריתא כי האי גונא ובילקוט מקץ מי לא רמזה משה ובמשלי אטו הא מי לא רמזה באוריתא); ד אטו הא מי לא רמיזי. והכתיב] מ ליתא (דלא גריס בלשון שאלה). 25 ויצא לבם] ב ליתא. א נ לאמר וגו'; ב אחיו וגו'; ל ויחרדו וגו'. 26 א דלי עיניה

ואמר רבי יוחנן מטר בשביל יחיד פרנסה בשביל רבים מטר בשביל יחיד דכתיב יפתח ה׳ לך את אוצרו הטוב את השמים לתת מטר ארצך פרנסה בשביל רבים דכתיב הנני ממטיר לכם לחם מן השמים ופרנסה בשביל יחיד לא והתניא רבי יוסי ברבי יהודה אומר שלשה פרנסים טובים עמדו להם לישראל ואלו הן משה אהרן ומרים ושלש מתנות טובות נתנו להם על ידם ואלו הן באר עמוד ענן ומן באר בזכות מרים עמוד ענן בזכות אהרן ומן בזכות משה מתה מרים נסתלקה הבאר שנאמר ותמת שם מרים וכתיב בתריה ולא היה מים לעדה וחזרה בזכות משה ואהרן מת אהרן נסתלק עמוד הענן דכתיב וישמע הכנעני מלך ערד מה שמועה שמע שמע שמת אהרן ונסתלקו ענני כבוד מישראל וכסבור נתנה רשות להלחם בישראל והיינו דכתיב ויראו כל העדה כי גוע אהרן ואמר רבי אבהו אל תקרי ויראו אלא ויראו וכדדריש ריש לקיש דאמר ריש לקיש כי משמש בארבע לשונות אי דילמא אלא דהא חזרו שניהם בזכות משה מת משה נסתלקו שלשתן שנאמר ואכחד את שלשת הרעים בירח אחד וכי בירח אחד מתו והלא מרים מתה בניסן ואהרן באב ומשה באדר אלא מלמד שנסתלקו שלש מתנות טובות אלו שנתנו לישראל על ידן בירח אחד אלמא אשכחן פרנסה בשביל יחיד שאני משה כיון דלרבים קא בעי כרבים דמי:

רב שמואל בר אידי ורב הונא בר מנוח ורב חייא מווסתניא הוו שכיחי קמיה דרבא כי נח נפשיה דרבא אתו לקמיה דרב פפא כל אימת דהוה אמר

תורה אור

2 דברים כ״ח י״ב. 4 שמות ט״ז ד׳. 11 במדבר כ׳ א׳. 13 במדבר כ״א א׳. 16 במדבר כ׳ כ״ט. 20 זכריה י״א ח׳.

מסרת הש״ס והמדרשים

6 (פרנסים) תוספתא סוטה י״א; ס״ע י׳; ויק״ר כ״ז ו׳; במ״ר א׳ ב׳, י״ג כ׳; שהש״ר ד׳ (פסוק שני שדיך); תנחומא במדבר א׳ סימן ב׳; מדרש תנאים 227. 8 (באר וכו׳) ספרי דברים ש״ד; מכילתא ויסע ה׳; מדרש משלי י״ד; ב״ר ס״ב ד׳ וע׳ בכל המקומות שציינתי למלת פרנסים שבסמוך. 13 (וישמע) רה״ש ג׳ א׳; תוספתא סוטה ריש פי״א; ספרי בהעלותך פ״ב; ס״ע ט׳; פסדר״כ י״ט; ירושלמי יומא א׳ א׳ וסוטה א׳ י׳; במ״ר י״ט כ׳. 18 (כי) פסחים צ״ג ב׳; גטין צ׳ א׳; שבועות מ״ט ב׳. 22 (באדר) קדושין ל״ח א׳; מגלה י״ג ב׳; סוטה י״ב ב׳; תוספתא סוטה י״א; ס״ע י׳. 24 (בשביל יחיד) ירו׳ תענית ג׳ ב׳; ויק״ר ל״ה י״ב.

וחזייה אתא אימיה ואפיקתיה מקמיה א״ל תא מקמיה דלא לאורעך כמה דאורעיה לאבוך; ב נ דלי עיניה (נ דל עיניה ואח״כ מחקו הסופר) חזא ביה אתיא (נ חזייה אתת) אימיה אפיקתיה (נ מוסיף מקמיה) א״ל תא מקמיה (ובכ״י נ דלא עביד והשאר כמו ד וכ״ה כמו ב בהגה״ת ושם חזייה ובגליון ב הוה קא תמה ביה טובא דלי וכו׳); ל מ הוה קא יתבה אימיה דלי עיניה חזיתיה (ל וחזיתיה) א״ל אימיה תא מהתם (והשאר כמו ד ונוסח ד עדיף וכמו שפרש ש ובילקוט מקץ דליה עיניה וחזייה א״ל אימיה תא דלא לעביד כדעבד לאבוך ובמשלי דליא עיניה וחזא ביה א״ל אימיה תא מהתם דלא ליעביד ביך כדעבד באבוך).

1 א ל ד אמר. ל מ ופרנסה. 2 יפתח–השמים] ל מ ליתא (וכ״ל בילקוט בשלח רנ״ח ותבא תתקל״ט). 3 לתת מטר ארצך] א ליתא; את השמים–ארצך] ב ליתא; מ ארצך [בעתו] (וכ״ה בילקוט והגה״ת); נ הטוב וגו׳. ל מ ופרנסה. 4 לחם] נ ליתא. מן השמים] נ ד ליתא. 5 ופרנסה–והתניא] ב ד ליתא והגרסא מיתיבי (אבל כהגהתי הוא גם בילקוט בשלח ותבא שם ובהגה״ת). ר״י בר״י אומר] א ליתא. 6 עמדו] ל היו (ובילקוט זכריה ניתנו). להם] ד ליתא. 7 ב מ ד אלו (ובהגה״ת ליתא ואלו הן וע׳ להלן). ל ד ואהרן (וכ״ה בתוספתא סוטה י״א י׳). ד ושלשה. 8 להם] א נ לישראל; ב ל ד ליתא (וכ״ל בס״ע י׳; ובתוספתא שם באו שניהם: להם לישראל). ואלו הן] א ליתא (וכ״ל בתוספתא שם והגה״ת אבל איתא בס״ע); מ אלו הן. עמוד (נ ועמוד) ענן] ד וענן (בתוספתא וס״ע וילקוט יהושע ה׳ וזכריה י״א והגה״ת עמוד ענן וע׳ במקומות שציינתי במסרת הש״ס). 9 ל מ ועמוד. א נ ד מן. 10 נסתלקה] ל מ בטלה (וכ״ה בילקוט והגה״ת); ד נסתלק (בתוספתא הוצאת צוקרמנדל ובס״ע נסתלקה והוא הנכון דלא כד״ס). 11 א ב מרים [ותקבר שם]. וכתיב בתריה] נ וגו׳. בתריה] א ל מ ליתא (ואיתא בילקוט זכריה). נ לעדה וגו׳. 12 ב ל מ חזרה. משה ואהרן] ב ד שניהם; נ אהרן ומשה (אבל בתוספתא וס״ע וילקוט והגה״ת כהגהתי). נסתלק] ל בטלו; מ בטל (וכ״ה בילקוט והגה״ת); נ ד נסתלקו. עמוד הענן] ל נ ד ענני כבוד (והיא לשון המדרשים שציינתי עיי״ש). 13 דכתיב] נ ד שנאמר. ל דכתיב ויראו כל העדה כי גוע אהרן וכתיב וישמע; מ דכתיב וימת אהרן וכתיב וישמע (וליתא לכל זה בע״י והגה״ת, ובילקוט יהושע וזכריה נשמט מן וישמע עד ויראו). נ ומה. א שמועה שמע [בכיתא ישראל אלא] שמע (וצ״ל בכית ור״ל האם שמע הבכיה האמורה בפסוק ויבכו את אהרן אלא שמע וכו׳ וליתא בשום מקום). 14 א ב מ הכבוד. [מישראל] א ב ל נ ליתא (וכ״ל בהגה״ת וע׳ ד״ס לר״ה ג׳ א׳ אות כ׳). 15 וכסבור] ב ליתא (וגריס ונתנה). ד נתנה [לו] (ובר״ה ליתא); ל נתנה להם. א דכתיב [לעיל]. 16 ואמר (ל ד אמר) ר״א] א ב מ נ ליתא (וכ״ל בהגה״ת אבל איתא בילקוט זכריה וגליון ב ורה״ש שם). 17 ל נ ד וייראו (וכ״ה בר״ה ובכ״י א ב כאן מנוקד וַיֵּרָאוּ וע׳ ד״ס כאן ובר״ה). וכדדריש ריש] ב ל מ נ וכדריש (וכ״ה בדפוס קושטא ובר״ה והגה״ת והיא הגרסא הנכונה לדעת ד״ס אבל כיון שנוסח ד הוא גם בכ״י א אפשר שהוא עקר והטעות נולדה ע״י שווי האותיות); ד כדדריש. 19 א ד וחזרו. מת [משה] ב ליתא (ואיתא בגליון). נסתלקו] ל מ בטלו (וכ״ה בהנ״ל). 20 שלשתן] א ד כולן (אבל בתוספתא וס״ע וילקוט והגה״ת שלשתן). שנאמר] נ והינו דכת׳. 21 מתה] א ליתא. 22 מ ומשה [מת]. א שנסתלקו שלש מתנות טובות אלו שנתנו להן לישראל על ידן בירח אחד; ב נ מלמד שנסתלקו שלשתן בירח אחד; ל מלמד שבטלו ג׳ מת׳ ט׳ שנתנו על ידם בירח אחד (וכ״ה בהגה״ת ושם ליתא מלמד ודומה לזה בילקוט יהושע); מ שביטלו ג׳ מת׳ ט׳ על ידם כירח (וצ״ל בירח אחד). 24 אשכחן] א ל מ ליתא. ב פרנסה ביחיד ממשה (ואינו הגון). נ יחיד [מגלן ממשה ואידך] שאני. 25 א ד דלרבים קא (ד הוא) בעי; ב ח משה דאלים זכותיה (וכ״ה בדפוס פיזארו וקושטא וקראקא ובע״י אבל בגליון ב כיון דלרבים קא בעי); ל דרבים בעי (ובין השטין קא); מ דרבים צריכין לו (ובילקוט בשלח ותבא דלרבים הוא צריך ובהגה״ת כיון דנפישא זכותיה כרבים דאמי והובא בשם נ״א בפכ״י); נ משה כיון דלית (צ״ל דאלים) זכותיה כרבים דאמי. 26 ב נ ד רב הונא בר מנוח ור״ש בר אידי. 27 א מן וסתנייא; ב ליתא; נ בר יוסינא (!). דרבא] מ דרבה (וכן בסמוך וטעות היא לפי סדר הדרות). כי נח] א ל מ בתר דנח. 28 כל אימת] א ל מ ליתא. דהוה אמר] א ל מ הוה קאמר; ב דאמר.

להו שמעתא ולא הוה מסתברא להו הוו מרמזי בידיהו להדדי חלש דעתיה (ט' ע"ב) אקריוה בחלמיה ואכחד את שלשת הרעים בירח אחד למחר כי הוו מיפטרי מיניה אמר להו זילו רבנן בשלמא:

רב שימי בר אשי הוה שכיח קמיה דרב פפא הוה מקשי ליה טובא יומא חד חזייה דנפל על אפיה שמעיה דקאמר רחמנא לצלן מכסופא דשימי קביל עליה שתיקותא ותו לא אקשי ליה:

ואף ריש לקיש סבר מטר בשביל יחיד דאמר ריש לקיש מנין למטר בשביל יחיד שנאמר שאלו מה' מטר בעת מלקוש ה' עשה חזיזים ומטר גשם יתן להם לאיש עשב בשדה יכול לכל תלמוד לומר לאיש אי לאיש יכול לכל שדותיו תלמוד לומר שדה אי שדה יכול לכל השדה תלמוד לומר עשב כי הא דרב דניאל בר רב קטינא הויא ליה ההיא גנתא כל יומא הוה אזיל וסייר לה אמר האי מישרא בעי מיא והאי מישרא לא בעי מיא למחר להאי אתא מטרא ולהאי לא אתא מטרא:

מאי ה' עשה חזיזים אמר רבי יוסי ברבי חנינא מלמד שכל צדיק וצדיק עושה לו הקדוש ברוך הוא חזיז בפני עצמו מאי חזיזים אמר רב יהודה פורחות מאי פורחות אמר רב פפא עיבא קלישא דתותי עיבא סמיכא אמר רבי יוחנן סימן למטר פורחות:

עולא איקלע לפומבדיתא חזא פורחות אמר להו פנו מניכו דהשתא אתי מטרא לסוף לא אתא מטרא אמר כי היכי דמשקרי בבלאי הכי משקרי מטריהו עולא איקלע לפומבדיתא חזא מלא צנא דתמרי בזוזא אמר מלא צנא דדובשא בזוזא ובבלאי לא עסקי באוריתא אכל מניהו ואצטער אמר מלא צנא דסכיני בזוזא ובבלאי עסקי באוריתא:

תורה אור

3 זכריה י"א ח'. 11 זכריה י' א'.

מסרת הש"ס והמדרשים

30 (צנא דתמרי) פסחים פ"ח א'.

1 שמעתא] נ שמעא. ולא הוה מסתברא] ב ליתא (ובגליו ולא מסתבר להו); א נ קא מסתברא. מ להו [שמעתא]. א הוו קא מקוו (וצ"ל מחוו) להדדי חזינהו חלש; ב הוו מרמזי (בגליון מקשי) להדדי חלש; ל חזנהו דקא מחוו להדדי חלש; מ הוו מחזי אהדדי חזנהי חלש (וגרסת נ שבפנים נראית עיקר). 2 ב אקריוה [לקמיה]; מ אקרויי. 3 בירח אחד] ד ליתא; נ הרועים וגו'. למחר–לשלמא] א ליתא. 4 כי–מיניה] ל ליתא. נ נזלו; ד ליזלו (ע' ח). 5 ב ל לשלמא (וכ"ה בפכ"י); מ לשלם (אבל נוסח נ ד עקר כי מה הוא החדוש שחדש ר"פ באמרו זילו לשלמא אך הכונה היא ע"פ מה דאיתא בסוף ברכות ומו"ק דהנפטר מן החי לא יאמר לו לך בשלום אלא לך לשלום והנפטר מן המת לא יאמר לו לך לשלום אלא לך בשלום עיי"ש ומפני שהראו לר"פ בחלום שהם עתידים למות אמר להם זילו בשלמא כדרך הנפטר מן המת). 7 מ והוה מקשי. מ טובא [חלש דעתיה]. חזייה] א ל מ אשכחיה; ב חזא (ע' ח). 8 מ דהוה קאמר. ליצלן] ל מ נ ח לישזבן. גליון ב דרב שימי. 9 א [מיד] קביל; ב וקביל. עליה] א ב ליתא (ונוסף בגליון ב). ותו לא] מ ולא. ב ולא אקשי ליה תו. ותו–ליה] נ ליתא. 10 ואר"ל–יחיד] ב ליתא (ונוסף בגליון). 11 מנין] מ ליתא. מ מטר. א שיורד בשביל; ל וגליון ב שבשביל (ובילקוט זכריה י"א שהוא בשביל). שנאמר] ד דכתיב. 12 א מלקוש; ב מלקוש וגו'; מ מלקוש [ומטר וגשם יתן לאיש] ה' (ובד"ס שלא בדיוק). 13 להם] ל מ לכם (וכ"ה בהגה"ת בטעות ובכ"י מ ליתא גשם). א [ותניא ומטר גשם יתן לכם וגו'] יכול; ל [יתן לכם] יכול; מ [ותניא מטר יתן לכם] יכול (ומלת לכם שבוש בכולם וגם ותניא טעות כי אין זו בריתא כי אם דברי ר"ל המפרש את הקרא בסגנון בריתא וגם ש וילקוט והגה"ת לא גרסי ליה). 14 ד [ותניא] אי (והוא שבוש כנ"ל). אי לאיש] ב ליתא (ואיתא גם ברש"י וילקוט); מ ואי לאיש. לכל שדותיו] ב כל השדות כולן. 15 א ל מ בשדה (ב"פ כלשון הכתוב וכ"ה בילקוט). אי שדה] ב ליתא; ל ואי שדה. לכל השדה] א ל מ לכולה (וכ"ה בילקוט); ב כל השדה. 16 ל וכי. רב] מ ד ליתא (ע' ד"ס כאן ולמו"ק י"ב א' אות ס'). הויא] ב ל מ ד הוה. 17 כל יומא] א בימּמא; ב כל יומא ויומא; ל בכל יומא. אזיל] א נפיק אתא; ל מ נפיק ואתי (ובילקוט נפיק). לה] א ב מ ליה (וכ"ה בילקוט). אמר] מ ליתא. האי] א ד הא. א משארא (ב"פ). 18 א ל ד בעיא (ב"פ). א ד והא. למחר] ב ליתא. א להא אתי לה מטרא ולהא לא אתי לה מטרא; ב אתא מטרא ומשקא כל היכי דמיתבעי. להאי] מ ליתא (ונשמט בט"ס). 19 מ אתיא (בפעם א'). ולהאי] ל להאי. 20 א ה' עושה חזיזים מאי חזיזים. ברבי] ב ד בר (וע' לקמן י"ג ע"א ואין בזה גרסא קבועה). 21 ד הקב"ה עושה לו. 22 חזיזים] ל חזיז (וקאי אדר"י ב"ח). אמר] מ ליתא. רב יהודה] ב ר' יוחנן. 23 מאי פורחות] ב ד מביאים כאן מימרא דסימן למטר פורחות ואח"כ מימרא דרב פפא רק שכ"י ב גורס כאן רב יהודה במקום ר' יוחנן (אבל יותר נראה שמיד אחר אר"י פורחות בא ר"פ לפרש מאי פורחות ואח"כ באו מימרות דר' יוחנן סימן וכו' ודעולא וכן הוגה בגליון ב וכ"ה בילקוט). ב ה ומאי פורחות. א הפורחות. רב פפא] (בילקוט והגה"ת רבא ע' ד"ס). ה ל קלישתא; מ קליש. 24 דתותי] ב דעילוי (ובגליון: נ"א דתותי וכן גרסי ח ש וילקוט); ל ד תותי. א ה ל מ ד סמיכתא (וכן ח ש). 26 עולא] ב ד גורסים כאן אר"י נהילא וכו' ואח"כ ב' עובדות דעולא (ואין זה סדר נכון דבתר דאמר סימן למטר פורחות אסמיך ליה דעולא חזא פורחות ואגב אייתי אידך עובדא דעולא ואח"כ חזר לענין הגשמים וכ"ה בילקוט). לפומבדיתא] ב ד לבבל. 27 פנו מניכו] א ה ל קומו ניעול (וכ"ה בילקוט); מ ניקום וניעול; ד להו פני מאני. ב השתא. לסוף לא] ב מ ולא. אתא] ה ד אתי (וכ"ה בילקוט. 28 ב דשקרי. מ הכי [נמי]. א משקרי [להו]; ה ל מ משקרי בהו (וליתא בילקוט). 29 מטריהו] גליון ב ענניהו; מ מי מטרא. לפומבדיתא] א ה ל מ ד לבבל (ע' פסחים פ"ה א'). 30 דדובשא] מ דתמרי (ובפסחים גריס גם מ דדובשא). 31 אכל מניהו ואיצטער] ד בליליא צערוה. ב איצטער. 32 ד דסכינא. מ דמקמי.

אמר רב יהודה נהילא קמי מטרא אתי מטרא וסימניך מהולתא נהילא בתר מטרא פסק מטרא וסימניך חריא דעיזי:

תניא רבי אליעזר אומר כל העולם כלו ממימי אוקינוס הוא שותה שנאמר ואד יעלה מן הארץ והשקה את כל פני האדמה אמר לו רבי יהושע והלא מימי אוקינוס מלוחין הן אמר לו מתמתקין הן בעבים רבי יהושע אומר כל העולם כלו ממים העליונים הוא שותה שנאמר למטר השמים תשתה מים אלא מה אני מקיים ואד יעלה מן הארץ מלמד שהעננים מתגברין ועולין לרקיע ופותחין פיהן כנוד ומקבלין מי מטר שנאמר יזקו מטר לאדו והן מנוקבין ככברה ומחשרין אותן על גבי קרקע שנאמר חשרת מים עבי שחקים ואין בין טפה וטפה אלא כמלא נימא ללמדך שגדול יום הגשמים לפני הקדוש ברוך הוא כיום שנבראו בו שמים וארץ שנאמר עשה גדלות ואין חקר נפלאות עד אין מספר וכתיב הנתן מטר על פני ארץ ושלח מים על פני חוצות ולהלן הוא אומר הלוא ידעת אם לא שמעת אלהי עולם ה׳ בורא קצות הארץ לא ייעף ולא ייגע אין חקר לתבונתו:

אמר מר אמר לו רבי אליעזר מתמתקין הן בעבים מנא ליה דכי אתא רב יצחק בר יוסף אמר רבי יוחנן כתיב חשכת מים וכתיב חשרת מים

תורה אור

5 בראשית ב׳ ו׳. 9 בראשית י״א י״א. 12 איוב ל״ו כ״ז. 14 שמואל ב׳ כ״ב י״ב. 17 איוב ה׳ ט׳–י׳. 19 ישעיה מ׳ כ״ט. 24 תהלים י״ח י״ב. ש״ב כ״ב י״ב.

מסרת הש״ס והמדרשים

7 (מימי אוקינוס) עירובין מ״ה ב׳; ב״ר ה׳ ג׳, י״ג י׳; קה״ר א׳ פסוק כל הנחלים אות א׳; תנחומא (הנדפס) מקץ א׳; מדרש תהלים י״ח ט״ז (וע׳ ירושלמי סוכה א׳ ה׳). 15 (יום הגשמים) לעיל ז׳ ב׳: ב״ר י״ג ד׳; קה״ר שם.

1 אתי] ב ה ל אתא. ד אתו מטרא [בתר מטרא פסיק מטרא מקמי מטרא אתי מטרא] (והוא שבוש). 2 מהולתא] ה נהילתא. נהילא] ד ליתא. בתר] כ״י ודפוסים דבתר (אבל הנכון בתר כמו דגרסינן לפני זה מקמי ולא דמקמי כי אין הכונה שמקודם ושאחר אלא אם הוא קודם ואם הוא אחר). פסק] ד פסיק (אך הכונה שאם הוא אחר הוא סימן שכבר פסק המטר וכן פרש בערוך ערך נהל). 3 חריא] ב טריא; ה חריה דעיזה (ובהגה״ת דדיה דעזיא וע׳ בערוך השלם ערך חר ה׳ ודבריו שם לקוחים מפרוש ר״ח). א ח דעיזא. 4 ממימי (נ ממי) אוקינוס] א ב מ מאוקיינוס (ע׳ ב״ר י״ג י׳). 6 והשקה–האדמה] ה ל ליתא; א ב נ הארץ וגו׳. 7 מימי] כ״י מי (ובב״ר שם מימי). א״ל] מתמתקין ב ליתא (ואיתא בגליון). נ ד ממתקין. 8 הן] א ד ליתא (ולקמן באמר מר איתא גם בכ״י א). 9 הוא שותה] ב הם שותין. 11 שהעננים] בכל כה״י שענני כבוד (וכן ח וילקוט איוב ל״ו וילקוט כ״י בראשית ואוצר הכבוד והגה״ת וקשה להבין מדוע יכנה ענני מטר בשם הכבוד הזה ורש״י לעיל ט׳ א׳ ד״ה ונסתלקו כתב בפרוש להפך דרק עמוד הענן שהלך לפני ישראל במדבר נקרא כן ולא שאר העננים ובאמת בב״ר שם ויתר המקומות שציינתי במסורת הש״ס הגרסא עננים וכ״ה בע״י ועוד להעיר שבכל כה״י והספרים שהבאתי הגרסא מתגברות ועולות ופותחות ומקבלות בלשון נקבה כמו שהוא גם בדפוסים להלן ומנוקבות ובאות ומחשרות אבל במדרשים כהוגן בלשון זכר וסדרתי על פיהם). לרקיע] א ל מ למעלה (ובמדרשים כמו ב נ ד). נ [את] פיהן. 12 מ כמין נד. מי] א ל ליתא. והן מנוקבין ככברה] ב ליתא (וכ״ל במדרשים אבל איתא בילקוט והגה״ת ושם כמו בכל כה״י מנוקבות); ד וגליון ב ומנוקבות הן (גליון ליתא הן) ככברה. 13 א מ ומנשרות (הגה״ת); ב ובאות וחשרות; ל ח ומחשרות (ש מחשרין); נ ד ובאות ומחשרות [ומשירות] (ד ליתא ומשירות ובמדרש חושרין). אותן] א אותו (וקאי על מטר); ב ליתא; ד מים. קרקע] ב רקיע (וצ״ל שם מ ע ל גבי). 14 ואין בין–נימא] א ל מ ליתא (וכ״ל בילקוט ואוה״כ ואיתא בר״ח והגה״ת בקצת שנוי ובמדרש ואין טפה נוגעת בחברתה). ד לטפה. 15 אלא] ב נ ח ליתא (וע׳ ב״ב ט״ז א׳). לפני הקב״ה] ב נ ד ליתא (ע׳ ד״ס). 16 וארץ] ב ליתא. 17 ואין] ד וכ״י עד אין (איוב ט׳ י׳ והוא טעות כי מפסוק הנתן מטר שאח״כ מוכח שהכונה אל איוב ה׳ ט׳ וע׳ לעיל ב׳ ע״א). ב מ ונפלאות (מאיוב ט׳). נפלאות–מספר] ל ד ליתא; נ חקר וגו׳. 18 וכתיב] א ב ליתא (ואמנם לא איצטריך כי הפסוקים תכופים זה לזה). הנתן–חוצות] ב בגליון. ושלח–חוצות] ל ד ליתא (ע׳ לעיל ב׳ ע״א); נ ארץ וגו׳. 19 ולהלן הוא אומר] ב נ וכתיב; ד וכתיב להלן. 20 נ שמעת וגו׳. א ב ה׳ וגו׳. אלהי–לתבונתו] ל ליתא. בורא–ייגע] ד ליתא (אבל מזה עקר הראיה דהוי כבריאת שמים וארץ). 21 א ל מ מוסיפים [ואומר (ד וכתיב) מכין הרים בכחו נאזר בגבורה] (ונוסף גם בגליון ב והובא בטעות מלעיל ב׳ ע״א וליתא בדפוס בסיליאה וקראקא וגם רש״י מחקו). 22 אמר מר] ד סרסו את סדר המימרות והציגו כאן כמאן אזלא משקה הרים וכו׳ עד ומניח את הפסלת (דף י׳ א׳) ואח״כ אמר מר דהכא (וע״פ הסדר הזה הפכו גם את דברי רש״י (ע׳ בגליון ש״ס וילנא) והחזרתי את הסדר הישן למקומו ע״פ א ל מ וכמו שהיה גם לעיני ג ש וס״א (ע׳ ד״ס). אולם ב מציג כאן ת״ר א״י נבראת תחלה (לקמן ריש י׳) ואח״כ כמאן אזלא הא דאמר רב יצחק בר יוסף כתיב חשכת וכו׳ דלא כנוסח שלנו שם עד סניין מוהי ואח״כ כמאן אזלא כונס כנד וכו׳ ואח״כ כמאן אזלא הא דתניא קובה יש ברקיע וכו׳ שאינה כלל בנוסחאות שלנו (ע׳ בהערותי ריש דף י׳) ואח״כ כמאן אזלא משקה הרים וכו׳ ואח״כ כמאן אזלא מים העליונים והסדר הראשון מסתבר טפי דמתחלה שואל כמאן אזלא הבריתא (מים עליונים) ואח״כ כמאן אזלי שתי מימרות האמוראים (ה׳ פעמים כמאן אזלא) ובכל אופן הנך ג׳ כמאן אזלא שייכי להדדי). אמר לו ר״א] ב ר״א אומר; מ אמר ר״א; ד ליתא. ד ממתקין (כמו לעיל). הן] ד ליתא. 23 ליה] מ ליתא (ט״ס). דכי אתא ר״י] ב כמאן אזלא הא דאר״י; ד דאמר (אבל גרסת דכי אתא עקר כי ר״י היה מהנחותי כמו רב דימי דלהלן וכמה פעמים מובאים שניהם ביחד בלשון הזה כמו ברכות מ״ד א׳ וע״ז ע״ג א׳ וכ״ה בערוך ערך חכשרת). בר יוסף] ב ליתא (ונוסף בגליון). אמר רבי יוחנן] ליתא בכה״י (וכן ליתא בערוך שם וע״פ מה שכתבתי בהערה שלפני זו יש לקיים גרסת ד כי ר״י ורבין ורב דימי הביאו תמיד מימרות ר׳ יוחנן לבבל ע׳ שבת מ״ה ב׳ וד״ס לברכות שם אות ס׳ ובדרב דימי דלהלן ליתא אר״י משום דאמר אמרי במערבא שהכונה בו בלי ספק אל ר״ח ורבנן שבמ״ת י״ח ורבנן דשם היינו ר״י). 24 א כתיב חשרת מים וכתיב חשכת (והוא כסדרם במקרא וכן ש אבל לפי גרסת שקול כף ושדי אריש סדר ד עדיף). ב ד מים [עבי שחקים] (וכן בסמוך והוא מיותר). מים] ל ליתא (וכן ליתא שם בסמוך).

שקול כף ושדי אריש וקרי ביה הכשרת מים ורבי יהושע בהני קראי מאי דריש בהו סבר לה כי הא דכי אתא רב דימי אמר אמרי במערבא חשוך ענני סגיין מוהי נהור ענני זעירין מוהי:

כמאן אזלא הא דתניא מים העליונים במאמר הם תלויים ופרותיהן מי גשמים שנאמר מפרי מעשיך תשבע הארץ כמאן כרבי יהושע (ורבי אליעזר ההוא במעשה ידיו של הקדוש ברוך הוא כתיב):

כמאן אזלא הא דכתיב משקה הרים מעליותיו ואמר רבי יוחנן מעליותיו של הקדוש ברוך הוא כמאן כרבי יהושע ורבי אליעזר כיון דסלקי להתם כמאן דקא אתי מהתם דמי:

כמאן אזלא הא דאמר רבי חנינא כנס כנד מי הים נתן באוצרות תהומות מי גרם לאוצרות שיתמלאו בר תהומות כמאן כרבי אליעזר ורבי יהושע ההוא | בבריתו של עולם כתיב: י' ע"א

תנו רבנן ארץ ישראל שותה תחלה וכל העולם כולו שותה בסוף ארץ ישראל שותה מי גשמים וכל העולם כולו שותה מי תמצית משל לאדם שמגבן את הגבינה נוטל את האכל ומניח את הפסלת ארץ ישראל הקדוש ברוך הוא משקה אותה בעצמו וכל

תורה אור

6 תהלים ק"ד י"ג. 10 תהלים ק"ד י"ג. 14 תהלים ל"ג ז'.

מסרת הש"ס והמדרשים

4 (חשוך ענני) מדרש תהלים י"ח ט"ז. 5 (דתניא) ב"ר ד' ג'. 22 (בעצמו) ספרי עקב ריש פמ"ב (וע' מכדרשב"י 168).

1 א שדי כף בין חת לשין קרי ביה הכשרת; ב רמנהי אהדדי הוו להו הכשרת; ל שקול כף ושדי אריש קרינן ביה הכשרת (וכ"ה בדפוס ויניצ' וקושטא ברש"י ושבשוהו בדפוסים אחרונים וכ"ה בילקוט שמואל ב' כ"ב ואיוב ל"ו); מ שקול כף ושדי אריש וקרי ביה חכשרת (וכ"ה בערוך שם ובע"י ותוספות ע' ד"ס וע' בהערת ר' יוסף שאול בסוף ד"ס לתענית). מים] א ב ד ת ליתא (וכן ליתא בערוך שם אבל איתא בילקוט). ור"י בהני קראי מאי דריש בהו סבר לה כי הא דכי אתא] א ל ואידך ההוא לכי דאתא (ל אתא ובגליון מסופר אחר ואידך בהנך קראי מאי דריש בהו); ב הכשרת [כמאן כר"א] ור"י בהני וכו' (כמו ד); מ הכשרת מים [אידך מיבעיא ליה לכדאתא ר' יוסי] אמרי (ויוסי ט"ס). 3 אמר] ב בגליון. 4 חשוך–זעירן מוהי] ב ד מהפכים הסדר. חשוך [ענני] מ ענגין. ב ל סגיין; מ סגיאין. ענני] מ עננא. זעירין] א סגיאן; ב סגן (ובשניהם ט"ס ובגליון ב הוגה זעיראן וע' ערוך ע' סנ). מ מוהו (וע' באכער למדרש תהלים י"ח אות ק"ג וד"ס כאן). 6 מי] א ליתא. 7 ור"א–כתיב] א ל מ ליתא (ונראה שלא היה גם לעיני ש וס"א ובאמת אין מובן ברור לסיום הזה כאן וכבר נתקשה מהרש"א בפרושו ואפשר שנוסף רק מפני שב' הבבות האחרות מסיימות בסגנון זה). 9 כתיב] ד הוא דכתיב (וע' ד"ס). 10 ל וכמאן. דכתיב] א ב דתניא (וכ"ה בד"י והוא טעות); מ דתניא דכתיב (ערוב ב' הגרסאות). 11 הקב"ה] ב ש מעלה. 12 ל [ההוא] כיון. דסלקי להתם] ב דמעילאי (וצ"ל דמעילאי [אתין]). ל מ ד דסלקי. 13 מ התם. כמאן דקא אתי מהתם דמי] ב ד משקה מעליותיו קרי להו דאלת"ה אבק ועפר מן השמים היכי משכחת לה (ובדפוסים נוסף עוד אלא כיון דמדלי להתם מן השמים קרי ליה הכא נמי כיון דסלקי להתם מעליותיו קרי ליה וכל זה ליתא בילקוט וע"י ונראה שהוא הוספה מאוחרת). דקא אתי] מ דאתו. א דאמו; מ דמו. 14 הא] ד ליתא. מ [דתניא] דאמר (ט"ס). 15 א הים וגו'. נותן–בר תהומות] ב ליתא (ונוסף בגליון מסופר אחר). 16 א בר תהום. כמאן] ד ליתא. 17 ב ההיא. כתיב] ל ד ליתא (ואיתא ברש"י והנקודה שם שלא במקומה); ב כתיב [כמאן אזלא הא דתניא כמין קובה יש ברקיע שמים העליונים כנוסים לתוכה כמאן כרבי יהושע] ואח"כ גורס כמאן אזלא הא דתניא משקה וכו' כמאן אזלא מים עליונים וכו' עד במעשה ידיו של הקב"ה כתיב ומימרא דקובה היא בנוסח אחר לעיל ח' ע"ב עיי"ש). 18 תנו רבנן] ב נ ליתא (ונוסף בכ"י ב בין השטין מסופר אחר וסדר הבבות שם הוא א"י נבראת תחלה, א"י שותה תחלה, א"י שותה מי גשמים עד ומניח את הפסלת ואח"כ אמר מר ר' אליעזר אומר מתמתקין הן בעבים ולא גריס כלל לבבא דא"י הקב"ה משקה אותה ונוספה שם בגליון מסופר אחר וכ"י זה מסדר את הבבות מיד אחר הפסוק אין חקר לתבונתו לעיל ט' ע"ב וע"פ הסדר הזה נראה ברור שחשב את הבבות האלו להמשך דברי הבריתא המתחלת שם תניא ר"א אומר כל העולם כולו ממימי אוקינוס הוא שותה ולכן השמיט בריש הבבות מלות תנו רבנן כיון דהכל בריתא אחת והסדר הזה נ"ל נכון אבל יראתי להגיה כל כך נגד הספרים שלנו וכ"י האחרים (ע"פ נ המשמיט ג"כ ת"ר אין להכריע כלל כי הוא משמיט לפני זה לגמרי את כל הגמרא שאחרי הפסוק מישעיה הלוא ידעת וכו'). אולם אף אם נניח את הבבות כאן כמו שהן בדפוסים הנה בכל אופן המימרא דאמר מר מתמתקין שייכה מיד אחר הבריתא דלעיל תניא ר"א אומר וקודם המימרות דכמאן אזלא כסדר כ"י ב ועיי"ש בהערתי ובד"ס אות ט' ע"ב אות ש'). א"י שותה] ב נ ד גורסים מקודם א"י נבראת תחלה וכל העולם כולו נברא לבסוף שנאמר עד לא עשה ארץ וחוצות (וכ"ה בר"ח ונמצא במכדרשב"י 168 והגרסא הזאת נכונה רק לפי סדר ב ששם (ואולי גם בכ"י נ) הכל המשך הבריתא דר"א והבבא הזאת שם חלק בפ"ע בגוף הבריתא אבל לפי סדר ד שהוא גם סדר יתר כה"י אין מקום פה להבבא הזאת שאינה דורשת כלל את הפסוק הנדרש בג' הבבות שאחריה וכן ליתא להבבא הזאת בכ"י א ל מ וע"י וילקוטים וע' ד"ס אות ו'). א שותה בתחלה; ל מ בתחלה היא שותה (וכ"ה ברש"י וסדר נ ד כאן א"י משקה, א"י שותה מי גשמים, א"י שותה תחלה ואח"כ משל לאדם ומביאים את הפסוק דנותן מטר אחר כל בבא ובבא וכ"ה בפרוש ר"ח שלפנינו רק שלא הביא בבא דשותה תחלה אולי מפני שלא נזקק לפרשה והסדר הזה נוסד על סדר המלות שבפסוק: נותן (בעצמו) ושולח (בבא א'), מטר ומים (מי גשמים ומי תמצית דבבא ב'); ארץ וחוצות (א"י וח"ל דבבא ג') אבל ע"פ הסדר הזה בבא ג' מיותרת דכיון דא"י שותה מי גשמים וכל העולם תמצית מובן מאליו דא"י שותה תחלה וגם משל לאדם שייך יותר על בבא ב' מעל בבא ג' ולכן סדר כ"י האחרים עקר וכ"ה בילקוט איוב ה' וכן היה ברש"י ושנו המדפיסים (ע' ד"ס) וגם הפסוקים אחר כל בבא של נ ד מיותרים ובגליון ב נוספה בבא דמשקה שלא במקומה בין שותה תחלה ושותה מי גשמים). וכל–בסוף] מ ואחר כן כל העולם כולו (וכ"ה בהגה"ת). 19 שותה] בסוף ל מ נ ד ליתא (ואיתא גם בילקוט שם). ל נ לבסוף (ילקוט). א כל העולם; נ והעולם. 20 שותה מי] מ נ ד ח ליתא (איתא בילקוט). מ מתמצית [ארץ ישראל]; נ מתמצית. משל–הפסלת] א ליתא (וכ"ל בילקוט והגה"ת). שמגבן] ב ד ח שמגבל; מ שהיה מגבל; נ שמגבלין (ט"ס). 21 הגבינה] נ עיסתו [הגבילה] נוטל (אפשר שמלת הגבילה צ"ל הגבינה והיתה בגליון כנ"א לעיסתו ואח"כ נכנסה לפנים אבל באמת מגבל שייך יותר על עיסה מעל גבינה). מ ונוטל. ומניח] ל וזורק. 22 הקב"ה משקה אותה] א שותה הב"ה הוא (ט"ס); ב משקה הב"ה (ילקוט); נ הב"ה ממטיר.

העולם כלו משקהו על ידי שליח שנאמר הנתן מטר על פני ארץ ושלח מים על פני חוצות:

אמר רבי יהושע בן לוי כל העולם כלו מתמצית גן עדן הוא שותה שנאמר ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן תנא מתמצית בית כור שותה תרקב:

תנו רבנן מצרים ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה ומצרים אחד מששים בכוש וכוש אחד מששים בעולם ועולם אחד מששים בעדן ועדן אחד מששים בגיהנם נמצא כל העולם כלו ככסוי קדרה לגיהנם ויש אומרים עדן אין לו שעור וגיהנם אין לה שעור:

אמר רבי אושעיא מאי דכתיב שכנת על מים רבים רבת אוצרות מי גרם לבבל שיתרבו אוצרותיה מים רבים ששוכנת עליהם אמר רב עתידה בבל דחצדא בלא מטרא אמר אביי נקיטינן טובעני ולא יובשני:

בשלשה במרחשון שואלין את הגשמים רבן גמליאל אומר בשבעה בו: אמר רבי אלעזר הלכה כרבן גמליאל:

תניא חנניה אומר ובגולה עד ששים יום בתקופה אמר רב הונא בר חייא אמר שמואל הלכה כחנניה איני והא בעו מיניה משמואל מאימתי מדכרינן טל ומטר ואמר להו מכי מעיילי ציבי לבי טבות רישבא דילמא אידי ואידי חד שעורא הוא:

איבעיא להו יום ששים כלפני ששים או כלאחר ששים רב אמר יום ששים כלאחר ששים ושמואל אמר יום ששים כלפני ששים אמר רב נחמן בר יצחק

תורה אור

1 איוב ה׳ י׳. 4 בראשית ב׳ י׳. 12 ירמיה נ״א י״ג.

מסרת הש״ס והמדרשים

5 (תרקב) ירושלמי ברכות ריש פ״א; ב״ר ט״ו ב׳; שהש״ר ו׳ פסוק ט׳ אות ג׳. 6 (מצרים) פסחים צ״ד א׳, ובכל המקומות שציינתי למלת תרקב. 18 (הלכה כר״ג) לעיל ד׳ ב׳, ו׳ א׳; ב״מ כ״ח א׳. 20 (חנניה) ירושלמי תענית א׳ א׳.

1 כלו] מ וגליון ב ליתא. משקהו] גליון ב מ ד ליתא (וכ״ל בילקוט). ידי] ל יד. 2 ל ארץ וגו׳. 3 כולו] א ב מ ליתא (ואיתא בילקוט בראשית ב׳). א ל מ מתמציתה של; ב מי תמצית של. 4 להשקות את הגן] ל ד ליתא. 5 א ב ש הגן וגו׳ (ואולי הוא נכון כי הראיה מכל הכתוב שם בפרשה). תנא] ב ליתא (ובילקוט הדברים לקוים). א תרקב [נמצא תרקב אחד מששים בכור] (והיא הוספה מאוחרת כדי לקשר את הבריתא הזאת עם זו דעולם אחד מששים בגן וע׳ בפרוש ג ואמנם סדר המאמרים כאן אינו מבורר ור״ח גריס מקודם ת״ר מצרים ואח״כ מימרא דריב״ל ואח״כ תנא מתמצית בית כור ולכאורה הסדר הזה נכון דמזה שהעולם אחד מס׳ בג״ע ומן המימרא דריב״ל אנו למדין דמתמצית בית כור שותה תרקב אבל כל כה״י מסכימים עם הסדר שלפנינו המביא את ג׳ המאמרים שנזכר בהם ענין תמצית זא״ז ואח״כ בריתא דמצרים וכ״ה בירושלמי ברכות ריש פ״א ושה״ש רבה ו׳ עיי״ש). 6 ת״ר] מ תניא. נ ד [ארץ] מצרים (ע׳ ד״ס). א מ נ ד [הויא] ארבע (ע׳ פסחים צ״ד). פרסה] על ב מ ליתא (ונוסף בגליון ב). 7 ומצרים] ב נ והיא; מ מצרים. 8 בעולם ועולם] ב ל בכל העולם וכל העולם כולו (ל ליתא כולו); נ נא בעילם ועילם(!). ב ל מ נ ד ח מששים [בגן וגן אחד מששים בעדן] (וכ״ה בשהש״ר וכן היה לר״ג וילקוט בראשית והגה״ת ורש״י אבל גן ועדן אחד הם ע׳ ד״ס). מ ד לעדן. 9 כולו] נ ליתא. 10 מ ד לגיהנם. ד וי״א גיהנם אין לה שעור וי״א עדן אין לה. 11 לה] ב ל מ לו. 12 ב הושעיא. 13 א אוצרות [בא קצך אמת בצעך]; ל אוצרות וגו׳. שיתרבו אוצרותיה] א שיתרבו אוצרות; ב שאוצרותיה מלאין בר (ובס׳ האשכול הל׳ תפלה י״ג שימלאו אוצרות בר); מ שרבים אוצרותיה (ובילקוט ירמיה נ״א והגה״ת שיתרבו וע׳ ש); נ ד שיהו אוצרותיה מלאות (נ נא מליאים) בר. 14 מים רבים ששוכנת עליהם] ב נ הוי אומר שוכנת (נ שהיא יושבת) על מים רבים; ד הוי אומר מפני ששוכנת על מים רבים (ובילקוט וס׳ האשכול כמו שסדרתי). מ שהיא שוכנת. 15 עתידה] נ נא ד עתירה (וכן גרס ש ופרש עשירה ועפי״ז היה ראוי יותר עתירא באל״ף והנכון עתידה וכ״ה בערוך ערך טבאי ובילקוט וכן היה בכ״י ב אבל הסופר שם קוים על דל״ת של עתידה ועל דל״ת הראשונה של דחצדא ונראה שהתכון למחיקה וגרס אמר רב בבל חצדא). א מ נ נא דחצרא (ואולי גם ל כי ההבדל בין דל״ת לרי״ש אינו נכר שם ומובן המלה אינו ברור; ב ג ש דחצדא (ור״ג מביא עוד דאצדא באל״ף המובאה גם בערוך שם וע׳ ד״ס ומהרש״א). 16 ב טיבעני; נ נא טופני. ב יבישני; נ יבשני. 17 א שואלין את הגשמים ר״ג אומר וכו׳; ב בשלשה במרחשון שואלין את הגשמים ר״ג אומר בשבעה בו; ל מתני׳ בשלשה במרחשון וכו׳; מ בשלשה במרחשון (ובדפוסים השמיטו את הציון וכאן גם א המביא את המשנה כתומה חחר עליה בהציון ע׳ בראש הפרק). 18 אלעזר] ב חסדא (ובגליון אלעזר ולעיל ו׳ א׳ הובא ג״כ בשם רב חסדא וכ״ה בריי״ד כאן וע׳ בהערתי לעיל ד׳ ע״ב); ל מ אליעזר (ובד״ס טעה ובכ״י ל נראה כאלו מחק הסופר אח״כ את היו״ד וע׳ בהערתי דף ד׳ ב׳). 20 וחנניה] ב [רבי] חנינא (והוגה רבי חנניה ובראא״ה ר׳ חנינא ובס׳ האשכול הל׳ תפלה י״ג חנינא אבל הוא חנניה בן אחי ר׳ יהושע שירד לגולה כדאיתא בברכות ס״ג א׳ וכן בסמוך והלכה כחנניה וע׳ ד״ס). אומר] ד אמר. ל בגולה (ס׳ האשכול). יום] א ב ד ליתא (וכ״ל בה״ג סוף הל׳ לולב ור״ג ורש״י ואשכול ואו״ז ח״ב סימן ת׳ ורא״ה ור״ן אבל איתא בר״ח ורי״ף ורא״ש ורי״ד וריטב״א). 22 מ בעי. ד מאימת. 23 מדכרינן] מ מזכירין. מ ד [ותן] טל. ואמר] ל ד אמר. ואמר להו] ב גליון. א מכי עיילי ציבי דבי טאבות; ב מכי מעיילי דבי טבות רישבא ציבי (וכ״ה בפכ״י ומפרש רישבא=ריש בא כמו רב בית בא, ראש בית אב וטבות היה אדם גדול ע׳ בחדושי הגאונים לתענית היוצא עתה לאור ע״י ד״ר לוין בנויורק צד 22); ל מכי מעלו ציבי דבי טבות (ע״ע רשבא ושם מעיילי); מ לכי מעייל ציבי לבי טבות. 24 דילמא] א ל מ ליתא. 26 ל או דילמא. 27 ד [ת״ש] רב. יום ששים] א ל מ ליתא (וכ״ל בה״ג ואו״ז שם ואיתא בפסקי רי״ד). כלאחר] א כלפני (וגבי שמואל גורס כלאחר וכן היה בכ״י ל והוגה אח״כ להפך וכן בה״ג ור״ח ופכ״י בשמו וע״ע על א׳ כגרסת א והם מפרשים דסורא אתריה דרב היא תתאה לגבי נהרדעא ולכן לא בעיא מיא אבל ג ש פרשו דאתרא דרב היא א״י שהיא גבוהה מבבל וגרסו כלאחר גבי רב כמו ד׳ ובצדק טען על זה ר״י עמדין בהגהותיו דהש״ס קאי כאן על הגולה שהיא בבל ובודאי לא היה רב מקדים זמן השאלה בבבל ע״פ א״י ולכן צריך לפרש עילאי על סורא אתריה דרב אחר שנחת לבבל אבל לא כר״ח שפרש שהיא תתאה לגבי נהרדעא כ״א להפך והגרסא גבי רב כלאחר ור״פ פסיק כרב דהלכתא כוותיה באסורי אבל ע׳ בערוך השלם שם הערה 10 ובפכ״י הנדפס בחדושי הגאונים של ד״ר לוין באריכות). 28 יום ששים] (כלפני) א ל מ ליתא.

וסימניך עילאי בעו מיא תתאי לא בעו מיא אמר רב פפא הלכתא יום ששים כלאחר ששים:

הגיע שבעה עשר במרחשון ולא ירדו גשמים התחילו היחידים מתענין:

מאן יחידים אמר רב הונא רבנן ואמר רב הונא יחידים מתענין שלש תעניות שני וחמישי ושני מאי קא משמע לן תנינא אין גוזרין תענית על הצבור בתחלה בחמישי שלא להפקיע את השערים אלא שלש תעניות הראשונות שני וחמשי ושני מהו דתימא הני מילי צבור אבל יחיד לא קא משמע לן תניא נמי הכי יחידים מתענין שני וחמישי ושני
י' ע"ב ומפסיקין בראשי חדשים | ובימים טובים הכתובין במגלת תענית:

תנו רבנן לא יאמר יחיד תלמיד אני איני ראוי לכך אלא כל התלמידים ראויין לכך איזהו יחיד ואיזהו תלמיד יחיד כל שראוי למנותו פרנס על הצבור תלמיד כל ששואלים אותו דבר הלכה בתלמודו ואומרו ואפילו במסכתא דכלה:

תנו רבנן לא כל הרוצה לעשות עצמו יחיד עושה והתלמידים עושין דברי רבי מאיר רבי יוסי אומר עושה וזכור לטוב לפי שאין שבח הוא לו אלא צער הוא לו תניא אידך לא כל הרוצה לעשות עצמו יחיד עושה והתלמידים עושין דברי רבי שמעון בן אלעזר רבן שמעון בן גמליאל אומר דבר של שבח אינו עושה דבר של צער עושה:

תנו רבנן הרי שהיה מתענה על החולה ונתרפא על הצרה ועברה הרי זה מתענה ומשלים ההולך ממקום שמתענין למקום שאין מתענין הרי זה מתענה

מסרת הש"ס והמדרשים

5 (מאן יחידים) ירושלמי שם א' ד'. 7 (אין גוזרין) לקמן ט"ו ב'. 16 (איזהו תלמיד) שבת קי"ד א'; קדושין מ"ט ב'; ירושלמי מו"ק ג' ריש ה"ז (וע' ירושלמי ובבלי ב"מ סוף פרק ב'). 18 (מס' כלה) ע' בכל המקומות שציינתי לאיזהו תלמיד. 22 (כל הרוצה) תוספתא תענית א' ז'; ירושלמי ברכות ב' ט'. 26 (חולה) תוספתא שם ג' ג'. 27 (ההולך) תוספתא שם ג' ה'.

1 ב סימניך; מ ליתא. ב תחתאי; מ ותתאי. 3 א מציג הבבא הא' של המשנה (עד הגיע ר"ח כסלו); ב מתני' הגיע י"ז–היחידים להתענות]; ל מתני' הגיע י"ז במרחשון וכו']; מ הגיע שבעה]. 5 רב הונא] מ ליתא (איתא בר"ח ורי"ף ורא"ה ורא"ש ור"ן ורי"ד וריטב"א). ואמר] מ אמר. 6 שלש תעניות] ב בגליון; מ תעניות [ראשונות] (וליתא בכל הני דלעיל ובד"ס לא ציין וע"פ גרסת הראשונות דלהלן היה נראה קצת לקיימו גם כאן). 8 את] מ על. 9 הראשונות] ל ליתא. 10 ל מ בצבור. מ ביחיד. ל מ [אימא] לא. 11 ב ד [כשהתחילו ה]יחידים [להתענות] (מצאתי רק ברי"ד ושם כשיתחילו). א ב ד היחידים (רי"ף רא"ה וריטב"א יחידים). ל מ מתענין [שלש תעניות] (רק ברא"ש). 14 ת"ר] מ ליתא (ועפי"ז היה נראה לומר שהכל בריתא אחת עם הקודם אבל א"כ היה צ"ל ולא יאמר וכיון דאיתא בשאר כה"י ר"ח רי"ף רא"ה רא"ש רי"ד וריטב"א נראה שנשמט בטעות). א לא יאמר יחיד תלמיד אני איני ראוי לכך; ב ג אל יאמר תלמיד איני ראוי לכך (ובגליון ב הוגה [אדם] תלמיד [אני] איני וכ"ה ברי"ף רא"ה רא"ש וריטב"א); מ לא יאמר תלמיד אני (וצ"ל איני) ראוי לכך (ובד"ס שלא בדיוק); ד אל יאמר אדם תלמיד אני איני ראוי להיות יחיד (ובר"ח לא יאמר זה איני ראוי לכך וברי"ד אל יאמר אדם איני ראוי לכך וגרסת א מובחרת כי היא מבחינה מיד בין יחיד לתלמיד ולכן הוא שואל תיכף איזהו יחיד ואיזהו תלמיד). 15 התלמידים] ב תלמידי חכמים (והוגה התלמידים וכ"ה בכל הנ"ל). ראוין לכך] ד יחידים (בכל הנ"ל כבכ"י). ב מ איזהו תלמיד ואיזהו יחיד. 17 א ותלמיד. כל] ב מ ליתא. אותו] מ ממנו (בשבת וקדושין גם מ אותו וכ"ה בכל הראשונים והוא נכון כי ממנו הוא להוראה וכאן הוא לנסותו ע' ד"ס). 18 בתלמודו] ב ח ת בכל מקום (וכ"ה בשבת ורי"ף ורי"ד ומנוה"מ נר ד' כלל ב' ח"א פ"ג אבל בכ"י מ בשבת וקדושין בתלמודו וכ"ה ברא"ה ורא"ש ד' ויניצ' וקושטא וריטב"א, ובע"ע כלל ה' הביא ב' הגרסאות וע' בספר למוד ערוך על תענית לר' שלמה באמבערגער מגנצא תר"ן צד 35 הערה כ"ט וד"ס); ד בלמודו (וכ"ה בקדושין והוא תקון המזקק). ואומרו] מ ליתא (ואיתא בכ"י בשבת וקדושין וערוך); ב ד ואומר (ובר"ח ואומרה משום דלא גריס דבר אבל כ"ה גם ברי"ף ורא"ה ומנוה"מ שם; וברי"ד ויודעה). א מ ג ש ת במסכת כלה (רי"ף רא"ה רא"ש ריטב"א מנוה"מ ורש"י בשבת וקדושין וערוך); ב ל ד במסכתא דכלה (וכ"ה ברי"ד ורי"ף כ"י לשבת וכן גרסת ד בשבת וקדושין וזה מתאים יותר לפרוש ח שהובא גם בפכ"י ובערוך ותוס' שבת ובריטב"א כאן והוא הנכון שהכונה אל כלה דאלול ואדר וכן נראה מקטע של הגניזה ממכתב רש"ג שהדפיס רש"ז שעכטער בספרו סעדיאנא צד 118 והמלות ואפילו במסכת כלה הן בלי ספק הוספת התלמוד על הבריתא כי לא היו כלות בא"י). 19 גליון ב הרוצה [ליטול את השם יטול ולא כל הרוצה] לעשות. 20 מ התלמידים. והתלמידים עושין] ל ליתא. א עושין [את (מ ליתא את) עצמן]; ד תלמיד עושה (ע' ח ש; וברי"ף רא"ה רא"ש ור"ן עושין את עצמן יחידים וגרסת אין עושין שבדפוסי רי"ף ליתא בדפוס ראשון קושטא רס"ט ומחקו גם הד"ת). דברי ר"מ] ב גליון (וברי"ד ר' יהודה וע' ד"ס). 21 לפי] א מ ליתא. א ח שאינו (אבל ח משמיט הוא). לו] ב גליון (וכן במקום השני בסמוך). 23 והתלמידים עושין] ל ת"ח עושה; ד תלמיד עושה. 24 בן גמליאל] ב גליון. ב ד אומר [בד"א ב]דבר של שבח [אבל ב]דבר של צער עושה [וזכור לטוב לפי (ד ליתא לפי) שאין שבח הוא לו אלא צער הוא לו] (והוא כפל לשון וע' ג ח ש). 25 מ [הוא] עושה. 26 ת"ר] מ תניא אידך (ובכ"י ב נשתבש הסופר וגרס הרי–ומשלים תניא אידך ואח"כ מחקו והוגה בגליון ת"ר). הרי שהיה] מ היה (ע' ח). 27 נ ד הצרה (נ צרה) ועברה על החולה (נ חולה) ונתרפא (ובתוספתא כאן ג' ג' כמו ברוב כה"י וכן ח ש וכל הראשונים שהביאם בד"ס). א וגליון ב צרה (כמו נ). הרי זה] גליון ב ליתא. מ וההולך. 28 שמתענין למקום שאין מתענין] ד מהפכים הסדר (וכ"ה בילקוט מקץ קמ"ח ורי"ד וכן נראה קצת מתוספתא כאן ספ"ג אבל בר"ח וספרי הראשונים הסדר כבכ"י וכן נראה מרש"י כאן ולקמן כ"ה ב' ד"ה ויהיו ותוס' כאן וע' ד"ס).

ומשלים ממקום שאין מתענין למקום שמתענין הרי זה מתענה עמהם שכח ואכל ושתה אל יתראה בפניהם ואל ינהג עדונין בעצמו:

ויאמר יעקב לבניו למה תתראו אמר רב יהודה אמר רב אמר להם יעקב לבניו אל תראו עצמכם בפני בני עשו ובפני בני ישמעאל כאלו אתם שבעין כדי שלא יתקנאו בכם:

אל תרגזו בדרך אמר להם יוסף לאחיו אל תתעסקו בדבר הלכה שמא תרגז עליכם הדרך איני והאמר רבי עילאי בר ברכיה שני תלמידי חכמים המהלכים בדרך ואין ביניהם דברי תורה ראויין לישרף שנאמר ויהי המה הלכים הלוך ודבר והנה רכב אש וסוסי אש טעמא דאיכא דבור הא ליכא דבור ראוין לישרף לא קשיא הא במגרס הא בעיוני:

במתניתא תנא אמר להם יוסף לאחיו אל תפסיעו פסיעה גסה והכניסו חמה לעיר אל תפסיעו פסיעה גסה דאמר מר פסיעה גסה נוטלת אחד מחמש מאות ממאור עיניו של אדם והכניסו חמה לעיר כדרב יהודה אמר רב דאמר רב יהודה אמר רב לעולם יכנס אדם בכי טוב ויצא בכי טוב שנאמר הבקר אור והאנשים שלחו:

אמר רב יהודה אמר רב אמר רבי חייא המהלך בדרך לא יאכל יותר משני רעבון מאי טעמא הכא תרגימו משום מעיינא במערבא אמרי משום מזוני (י"א ע"א) מאי בינייהו איכא ביניהו | דיתיב בארבא אי נמי דקאזיל מאוונא לאוונא רב פפא אכיל פרסה ופרסה הוה אכיל חדא ריפתא קסבר משום מעיינא:

ואמר רב יהודה אמר רב אמר רבי חייא כל המרעיב עצמו בשני רעבון נצל ממיתה משונה

תורה אור

4 בראשית מ"ב א'. 8 בראשית מ"ה כ"ד. 12 מ"ב ב' י"א. 22 בראשית מ"ד ג'.

מסרת הש"ס והמדרשים

2 (שכח) תוספתא שם ג' ד'. 9 (תתעסקו) ע' ב"ר צ"ד ב'. 10 (שני ת"ח) סוטה מ"ט א'; ירושלמי ברכות ה' ריש ה"א; תדא"ר ה' (מא"ש צד 23). 17 (פסיעה) ברכות מ"ג ב'; שבת קי"ג ב'; ב"ר צ"ד ב'. 19 (מאור) פסחים מ"ב א'. 21 (בכי טוב) פסחים ב' א'; ב"ק ס' ב'.

1 א ומשלים [תעניתו] (ע' בתוספתא כאן ג' הלכה ג' ד'); מ ליתא ומשלים (ובד"ס לא ציין); ד מתענה [עמהן] (וליתא ומשלים). ומשלים–מתענה] נא ליתא (בסבת כפל מתענה). 2 עמהם] ד ומשלים (והוא ע"פ סדרו ההפוך). שכח] ב ש ליתא (וכ"ל בראב"ן אבל איתא בתוספתא וכל הראשונים). ב ש אכל. ושתה] נ נא ליתא. 3 ד בפני הצבור (רי"ד; אבל ע' ג ש וד"ס). א ג ש ינהיג (ילקוט מקץ קמ"ח וראש דפוס קושטא); ל יתנהג (רי"ף רא"ה ורא"ש דפוס ויניצ' ואו"ז הל' תענית ת"א ורי"ד ינהג בבנין קל והוא הנכון כשנקשר עם בי"ת ובד"ס לא ציין). עדונין בעצמו] ל בפניהם עדונין. 4 א ל מ נ נא [שנאמר] ויאמר (ילקוט שם אבל לפי הגרסא אח"כ אר"י א"ר נראה שהפסוק אינו סוף הבריתא כ"א מתחיל מימרא בפ"ע וכ"ה בפיז' ע' ד"ס). מ ואמר ר"י (והוא נכון רק ע"פ גרסת שנאמר); ד ליתא. 5 אמר רב] נ נא ד ליתא (וכ"ל בהגה"ת). להם] מ ליתא. ב ד עצמכם כאלו אתם (ד כשאתם) שבעים לא בפני בני עשו ולא בפני בני ישמעאל (אבל בגליון הוגה גם שם עצמכם בפני בני עשו ובני ישמעאל כאלו] כמו שהוא בשאר כה"י ובילקוט מקץ וכ"ה ברש"י עה"ת ובתוספות כאן ובהגה"ת). 6 נ לפני בני עשו וישמעאל. כאלו אתם] א שאתם; ד כשאתם (והוא נכון רק ע"פ הדרשה שהיו שבעים והלכו רק כדי להתראות רעבים וכמו שפרש ש כאן אבל זה רק דרש). 7 כדי שלא יתקנאו בכם] א ל מ ליתא (וכ"ל ברש"י עה"ת ובילקוט). נ נא יתקנו. 8 ל [כתיב ויאמר אליהם] אל. א נ ד [אמר רבי אלעזר] אמר (ומסתבר שר"י אמר רב דרש גם להפסוק הזה כמו הפסוק שלפניו והפסוקים שלאחריו בענין יוסף ואחיו דלקמן וכ"ל בילקוט ויגש קנ"ב והגה"ת). להם] מ ליתא. 9 א ל מ נ תעסקו. א עליהם (וכ"ה בילקוט). 10 א נ אלעא (וכ"ה בכ"י מ בסוטה מ"ט א'); ל אילעא (וכ"ה בילקוט); מ אילא (ובהגה"ת עולא ובילקוט כ"י אלעזר ע' ד"ס). בר] מ ב"ר (ובילקוט ליתא בר ברכיה). ת"ח] א תלמידים. 11 מ נ ד שמהלכין (ובסוטה וילקוט ור"ח והגה"ת המהלכין). ב ואין ד"ת ביניהם. 12 א ל ש לישרף [באש] (וכ"ה בסוטה והגה"ת). ד הולך. ב הלוך וגו' (והגליון שם מביא הפסוק עד סופו). 13 ל נ ד ח אש [ויפרידו בין שניהם (נ מוסיף עוד ויעל אליהו בסערה השמימה)]. 14 ליכא [דבור] מ נ ליתא. א ב נ ראויין הן. ל לישרף [באש] (וליתא בסוטה). מ נ ד למיגרס–לעיוני (וכ"ה בילקוט, ובדפוס ויניצ' וקושטא גם ברש"י במיגרס וכ"ה בר"ח והגה"ת וכן ג בעיוני). 16 אמר להם יוסף לאחיו] א ב ד ליתא (וכ"ל בר"ח ורש"י אבל הנכון לגרסו כמו במימרות דלעיל וכ"ה בילקוט). מ תפסעו (וכן בסמוך). 17 ב והכנסו (וכן בסמוך, ובילקוט והכניסו בחמה וע' גם במדרש אגדה צד ק"ד). אל תפסיעו–לעיר] נ נא ליתא (ט"ס שדלג מן עיר לעיר). 18 אחד] א אחת (וכ"ה בכ"י א בברכות מ"ג ב' ובכ"י מ בשבת קי"ג ב' אבל בברכות גורס מ אחד). 19 ב מ במאור (ובברכות א מ ממאור ובשבת מ מאור). לעיר] א ליתא. 20 [אמר רב] א ב ליתא. יהודה אמר רב] ב ליתא (וכתב מתחלה יהודה ואח"כ גם זה). 21 א ל נ ד יצא–ויכנס (וכ"ה בילקוט אבל בפסחים ב' א' וב"ק ס' ב' הגרסא יכנס ויצא ועיי"ש בתוס' ד"ה לעולם). שנאמר הבקר–שלחו] ב ליתא (ובגליון שם שנאמר [וירא אלהים את האור כי טוב וכתיב] הבקר). 22 והאנשים שלחו] מ ליתא; א ל שלחו וגו'. 23 אמר רב] מ ליתא (אבל כל הני מימרות בשם רב אמרן). אמר ר"ח] ל מ ליתא. 24 לא] ד אל. הכא] מ הכי (אבל הוא בנגוד אל מערבא ובד"ס לא ציין). 25 נ מעיוני. 26 ב [כגון] דיתיב; נ נא דדכיר (וצ"ל דדביר?). 27 דקאזיל מאונא לאונא] ב דמקרב למתא (ובגליון: נ"א דאזיל מאונא לאונא). א מאואנה לאואנה. א אכל פרסה ופרסה אכיל ריפתא; ב ל אכל (ב כל) פרסה ופרסה הוה אכיל חדא ריפתא; מ אכיל ריפתא כל פרסה ופרסה; נ כל פרסא אכיל ריפתא (ומלת חדא ליתא גם ברש"י). 28 נ נא מעיוני. 29 ואמר] ב ל מ נ ד אמר. אמר ר"ח] ל נ ד ליתא (וכ"ל ברי"ף רא"ה ורא"ש ומדרש הגדול צד 629 ואיתא ברי"ד והגה"ת; ובראי"ה ליתא גם אמר רב). 30 נ נא [מרעב ו]ממיתה (והוא נוסח יפה אבל א"כ היה לו להוסיפו גם להלן ושם ליתא בשום נוסח ומיתה משונה שם כולל גם לרעב).

שנאמר ברעב פדך ממות ובמלחמה מידי חרב פדך ממות מרעב מבעי ליה אלא מתוך שהרעיב עצמו בשני רעבון נצל ממיתה משונה:

אמר ריש לקיש אסור לאדם לשמש מטתו בשני רעבון שנאמר וליוסף ילד שני בנים בטרם תבוא שנת הרעב תנא חשוכי בנים משמשין מטותיהן בשני רעבון:

תנו רבנן בזמן שהצבור שרויין בצער יחיד הפורש מהן שני מלאכי השרת המלוין לו לאדם מניחין ידיהן על ראשו ואומרין פלוני שפרש מן הצבור אל יראה בנחמת צבור:

תניא אידך בזמן שהצבור שרויין בצער אל יאמר אדם אלך לביתי ואכל ואשתה ושלום עליך נפשי ואם עושה כן עליו הכתוב אומר והנה ששון ושמחה הרג בקר ושחט צאן אכל בשר ושתות יין אכול ושתו כי מחר נמות מה כתיב בתריה ונגלה באזני ה' צבאות אם יכפר העון הזה לכם עד תמתון זו מדת בינונים במדת רשעים מהו אומר אתיו אקחה יין ונסבאה שכר והיה כזה יום מחר גדול יתר מאד מה כתיב בתריה הצדיק אבד ואין איש שם על לב

תורה אור

1 איוב ה' כ'. 5 בראשית מ"א נ'. 14 ישעיה כ"ב י"ג. 16 ישעיה כ"ב י"ד. 18 ישעיה נ"ו י"ב. 20 ישעיה נ"ז א'.

מסרת הש"ס והמדרשים

4 (לשמש) ירושלמי תענית א' ו'; ב"ר ל"א י"ב, ל"ד ז' וע' פדר"א כ"ג א'. 6 (חשוכי) ירוש' תענית א' סוף ה"ו (ושם תאבי). 8 (יחיד) תדא"ז ט"ו (הוצאת מא"ש צד 198). 13 (אלך לביתי) תדא"ר כ' (צד 112), כ"ה (128).

1 ובמלחמה מידי חרב פדך ממות] ב ד ליתא (וכ"ל באשכול בה"ב א' ומדרש הגדול ורי"ף ורא"ה ורא"ש ואולי נשמט ע"י כפל ממות כי מיתה משונה ודאי קאי גם על חרב); ל ממות (הראשון) וגו'. ובמלחמה מידי חרב] נ נא ליתא. מ חרב [ברעב]. 2 פדך ממות] ב ל ד ליתא. פדך] (מרעב) א ב מ ד ליתא; ל מרעב [פדך] מיבעי. מרעב מיבעי–משונה] ב ליתא (וכ"ל בילקוט כ"י ורי"ד אבל איתא בילקוט איוב ה' ומדרש הגדול ונוסף בגליון ב ושם ליתא בשני רעבון). מתוך] ד ה"ק בשכר (ובשאילתות ויגש אלא בשכר). 3 מ ד שמרעיב. ל [את] עצמו. בשני רעבון] ל מ וגליון ב ליתא (ואיתא בילקוט איוב ה' ומדרש הגדול ואשכול ורי"ף ורא"ה ורא"ש). 4 א מ נ שישמש (וכ"ה בשאילת' שם ומדרש הגדול וילקוט מקץ ומנוה"מ נר ג' כלל ו' ח"ה פ"ג ורי"ף ורא"ה ורא"ש); ל ד ח ש ת לשמש (אשכול ומדרש הגדול). 5 א ל בנים וגו'. 6 נ ד ג ש חסוכי (וכ"ה בפרוש המיוחס לרה"ג על סדר טהרות ריש מסכת כלים ובילקוט מקץ ובפכ"י והריטב"א הביא חשוכי וכתב דקצת מפרשים זה מלשון בל יתיצב לפני חשוכים; והוא פרוש זר, וכל הראשונים גורסים חשוכי וכפרוש ש, ובירושלמי כאן סוף ה"ו תאיבי וע' בהערת המו"ל לרא"ה וד"ס). 8 שהצבור] ד שישראל (ע' ד"ס וא"ז א' וט"ו). ב נ שרוי (ובילקוט ליתא אבל איתא בילקוט איוב ה'). יחיד הפורש] ב ד ופרש אחד (וכ"ה ברי"ד אבל ע' בד"ס). 9 ב מהן [מן הצבור]; מ מן הצבור (רי"ד וע' ח). ד [באין] שני (רי"ד). ד שמלוין (וכן הגיה הב"ח ברש"י, ובכל הספרים המלוין). המלוין לו לאדם] מ ליתא (ואיתא בספרי הראשונים). 10 לאדם] ב ליתא (ונוסף בגליון); נ אתו (וליתא לו). ד ומניחין. ד [לו] ידיהן. ב ל מ ואומרין [לו] (וכ"ה בשאילתות וילקוט איוב ולא מסתבר וליתא במדרש הגדול ואשכול ומנוה"מ נר ה' כלל א' ח"ג פ"ג ור"ח ורי"ף ורא"ה ורא"ש וס' המוסר קל"ג ורי"ד והגה"ת וע"י וכ"ל בילקוט מקץ קמ"ח ובשלח רס"ה). א ל ד פלוני [זה] (שאילתות ומנוה"מ ורא"ש). 11 נ שפרש [עצמו]. א הצבור [בצערן]. נ בנחמת הצבור. 12 בזמן] מ ליתא. שרוין] ב נ ד שרוי (רי"ד); מ ליתא (וכ"ל בילקוט ישעיה כ"ב). אל] א לא (מדרש הגדול וריטב"א). 13 אדם] נ יחיד. א אלך אני אוכל (א"ז ט"ו ורי"ף, ושם ואוכל); ל אלך אני לביתי ואוכל; נ אלך אוכל ואשתה (ובא"ר כ"ה, 128, ורא"ה ורא"ש וילקוט מקץ אלך ואוכל ואשתה, וכגרסת ד הוא במנוה"מ וריטב"א ורי"ד והגה"ת וע"י וס' המוסר). מ שלום. עליך] מ עלי (וסימן מחיקה על היו"ד ובילקוט מקץ וישעיה כ"ב עלי וכ"ה באשכול ושם ליתא נפשי אבל בא"ר כ' וא"ז א' וט"ו ומדרש הגדול ומנוה"מ ורי"ף ורא"ה ורא"ש ורי"ד וריטב"א והגה"ת וע"י וס' המוסר כגרסת ד). 14 ואם] ב אם. עושה] א נ עשה (וכ"ה בכל הנ"ל חוץ מא"ר כ"ה (128) וא"ז א' (ט"ו שם עושה) וילקוט ישעיה ורא"ש ואולי הוא הנכון). 15 א יין וגו'; ב נ צאן וגו'; אכל בשר–מחר נמות] מ ליתא (וכ"ל ברי"ף ורא"ש ואשכול וילקוט מקץ). 16 נ וכתיב. בתריה] ב מ אחריו (וכ"ה בא"ר וא"ז ואשכול ורא"ה וילקוט ישעיה אבל בילקוט מקץ בתריה וכ"ה בכל הנ"ל). 17 ב צבאות וגו'; מ תמותון וגו'; נ לכם וגו'. זו] ב ד עד כאן (וכ"ה בא"ז ט"ו אבל ג ש וכל הנ"ל זו ובא"ר כ"א ורא"ש זה). 18 מ מדת בינונית (רי"ף וילקוט מקץ וצ"ל מדה ובא"ז ט"ו ומדרש הגדול ואשכול ורא"ה מדת בינונים ובא"ז א' ענין בינונים ובד"ס ערב ב' הנוסחאות שלא בדיוק). ד בינונום [אבל] (אשכול). א במדת רשעים מהו אומר הם אומרים אתיו; ב מדת רשעים מה הוא אומר דכתיב אתיו; ל נ מדת רשעים מה הוא אומר אתיו (וכ"ה בא"ז א' וט"ו ומדרש הגדול ורי"ף ורא"ה ורא"ש שלא כד"ס וכ"ה בילקוט מקץ ושם במדת רשעה, וילקוט ישעיה, ושם ומדת כמו ברא"ה); מ מדת רשעים מהו אתיו; (וכ"ה במנוה"מ; ובס' האשכול במדת רשעים מה כתיב ובהגה"ת מדת רשעים אומר אתיו וצ"ל אומרת וכ"ה בילקוט כ"י. והנה אם נפרש שהדברים זו מדת בינונים וכו' הן המשך לעליו הכתוב אומר דלעיל היה ראוי לגרוס [במדת רשעים מהו אומר] בהקבלה אל עליו הכתוב אומר דבמדת בינונים אבל א"כ היה ראוי להיות גם [במדת] בינונים ואם נפרש שזו מדת בינונים היא בבא בפ"ע אז בודאי גרסת מ היא הנכונה ומהו כמו מה היא אך מן מה כתיב בתריה הצדיק וכו' המקביל אל מה כתיב בתריה ונגלה נראה קצת כפרוש הראשון והכל בבא אחת שנתכונה לדרוש את הפסוקים על שתי המדות ונראה שהיו הדברים מסופקים כבר בפי הקדמונים ולכן נתחלפו בנוסחאותיהם וסדרתי ע"פ א בהשמטת הם אומרים). 19 א נ שכר וגו'. והיה–מחר] ליתא בדפוס פיזארו ורי"ף ורא"ש. גדול יתר מאד] ב ד ליתא (ע' ש); מ כבד מאד (ט"ס). 20 נ וכתיב. בתריה] א ב ל אחריו (וכ"ה ברי"ף ורא"ה ורי"ד וילקוט ישעיה אבל בילקוט מקץ ומדרש הגדול ומנוה"מ ורא"ש וס' האשכול בתריה כמו לעיל); מ ואחריו כתיב. ב ל נ לב וגו'; ד לב [כי מפני הרעה נאסף הצדיק] (וכ"ה במדרש הגדול אבל בד"י דפיזארו ויניצ' וקושטא ליתא לסוף הפסוק וגם ליתא שם למלת וגו' והוסיפו את סוף הפסוק בדפוס בסיליאה אבל א"כ היה להם להוסיף מתחלה גם למלת וגו' להורות על השמטת דברי הפסוק שבינתים כמו שהוא באמת בס' האשכול בה"ב ובראה"ה ונ"ל דגרסת א מ וד"י הנ"ל המשמיטים וגו' וגם סוף הפסוק היא עקר כי אין שום חזוק בסוף הפסוק למאי דמשמע מראשו ורק מפני שמצאו במלות מפני הרעה מקום לדרוש (ע' רש"י) הביאוהו קצת ספרים וכן דרשו ליה הרא"ה והריטב"א והדרשה הזאת לא היתה כלל בכונת הבריתא שלפנינו ובאמת לא גרס גם רש"י לסיפא דקרא בגמרא כמו שיוצא מפרושו (וע'

אלא יצער אדם את עצמו עם הצבור שכן מצינו במשה רבנו שצער עצמו עם הצבור שנאמר וידי משה כבדים ויקחו אבן וישימו תחתיו וישב עליה וכי לא היה לו למשה כר או כסת לישב עליה אלא כך אמר משה הואיל וישראל שרויין בצער אף אני אהיה עמהם בצער ושמא יאמר אדם מי מעיד בי אבני ביתו של אדם וקורות ביתו של אדם הן מעידין בו שנאמר כי אבן מקיר תזעק וכפיס מעץ יעננה: רבי שילא אומר שני מלאכי השרת המלוין לו לאדם הן מעידין בו שנאמר כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך רבי חידקא אומר נשמתו של אדם היא מעידה בו שנאמר משכבת חיקך שמר פתחי פיך וחכמים אומרים אבריו של אדם הן מעידין בו שנאמר ואתם עדי נאם ה' ואני אל:

תורה אור

2 שמות י"ז י"ב. 8 חבקוק ב' י"א. 10 תהלים צ"א י"א. 12 מיכה ז' ה'. 14 ישעיה מ"ג י"ב.

מסרת הש"ס והמדרשים

4 (כר) מכילתא בשלח דעמלק א'; פס"ר (מא"ש) י"ב אות ס'; ריש תדא"ז ופט"ו שם (198). 6 (ושמא) חגיגה ט"ז א'.

בד"ס) וכן ליתא למלת וגו' ולסיפא דקרא בשאילתות האזינו ובריי"ף קושטא (והוסיפוהו בד"א) ובראא"ש וילקוט ישעיה כ"ב ומנוה"מ נר ה' כלל א' ח"ג פ"ג ופסקי רי"ד והגה"ת וע"י וכן ליתא לסיפא דקרא בתדא"ר פכ"ה (הוצאת רמא"ש צד 128) וסדר אליהו זוטא פט"ו).

1 א ל מ נ וכל המצער עצמו (מ ליתא עצמו) עם הצבור זוכה ורואה בנחמת צבור שכן (וכ"ה בג' המקומות הנ"ל בילקוט וכ"ה במדרש הגדול ובריי"ף ואשכול (ובשניהם המצטער עצמו) ורא"ש ורא"ה (ושם המצער נפשו) ומנוה"מ והגה"ת ובתדא"ז פ"א והנוסח הזה נמצא להלן בדפוסים שנשתרבב לשם מאיזה גליון); ב אלא יצער אדם את עצמו עם הצבור שכן (וכן ד בהשמטת [את עצמו] וגרסת ב ד נראית לי עקר כי אין כונת הבריתא להוכיח שכל המצער עצמו זוכה לראות בנחמת צבור וגם אין שום ראיה לזה ממשה אבל הכונה רק להראות שצריך לצער עצמו כמו שצער עצמו משה וכן נראה מנוסח השאילתות האזינו דשם ואף צדיק גמור צריך לצער עצמו עם הצבור שכן וכו' וע' גם במדרש אגדה סוף בשלח ומפרוש ר"ח [אלא מיבעי ליה לצעורי עם הצבור שכן] וס' המוסר קל"ג ע"ב [וחייב אדם להצטער עם הצבור שכן] (דלא כמ"ש בד"ס) וכגרסת ב ד הוא גם בפסקי רי"ד ושם ליתא [אדם את] וע' עוד להלן). שכן–הצבור] מ ליתא (ונשמט בטעות מן הצבור עד הצבור). 3 א ב נ אבן וגו'. וישב עליה] ל ליתא. 4 א ב מ נ למשה [רבנו] (וליתא במכילתא ובכל הספרים שהבאתי לעיל חוץ מתדא"ז פט"ו ושאילתות שם ורא"ה). א ל נ כר [אחד] (נ ליתא) או כסת [אחת] (וכ"ה במכילתא ואולי הוא עקר אבל בכל הספרים הנ"ל ליתא ובילקוט מקץ איתא אחת); ד כר אחת או כסת אחת (וכ"ה בתדא"ז שם והוא טעות ובס' האשכול ליתא או כסת ובמנוה"מ וס' המוסר ופסקי רי"ד וכסת). לישב עליה] א ב נ ליתא (וכן ליתא בס' המוסר והגה"ת אבל במכילתא שיניח תחתיו ובפס"ר ליתן תחתיו אלא אבן ובשאילתות לישב אלא על האבן); ל שישב עליה (וכ"ה בתדא"ז ובמנוה"מ ושם לישב); מ שישב עליו (וכ"ה בילקוט ישעיה אבל באשכול וריי"ף ורא"ה ורי"ד ומדרש הגדול לישב עליו ובראא"ש עלי' ובילקוט מקץ ובשלח עליהן ובר"ח בה). 5 כך] נ ליתא (ונראה מיותר). משה] מ ליתא (וכן ליתא בשאילתות ואשכול). וישראל שרויין] ב וצבור שרוי. 6 אהיה עמהם] מ אתם. ד [וכל המצער עצמו עם הצבור זוכה ורואה בנחמת צבור] (וליתא בשום כ"י ובשום אחד מכל הספרים הנ"ל ובאמת הדברים כאן שלא במקומם ונ"ל שהיו לעיל בגליון כנ"א והם הם נוסח א ל מ שם ומן הגליון נשתרבבו לכאן בטעות). א ב ל מ נ שמא (וכ"ה בשאילתות וילקוט מקץ ובשלח נמיכה ז' ומנוה"מ ומדרש הגדול ורא"ה ורא"ש וכ"ה בחגיגה ט"ז א'); ד ושמא (וכן גריס ב בחגיגה וכ"ה בריי"ף ור"ח ואשכול וילקוט ישעיה וע' ד"ס לחגיגה). יאמר אדם] מ ח תאמר (וכ"ה בחגיגה אבל שם מקודם אם יאמר לך). 7 וקורות ביתו] ב ליתא (ונוסף בגליון וכן ליתא בערוך ערך רהט ובילקוט מקץ ובשלח ומיכה ז' ובאשכול ואיתא בילקוט ישעיה כ"ב ובמנוה"מ הקדמה לנר א' ומדרש הגדול וע' חגיגה). של אדם] ב ל ליתא (וכ"ל במדרש הגדול). א מ אדם [ורהיטי ביתו של אדם] (וכן גרסי ב מ בחגיגה וכ"ה שם בע"י והגה"ת וכן הובא משם במנוה"מ בהקדמה לנר א' וכן הביא רש"י לשה"ש א' י"ז וכ"ה בערוך שם ומדרש הגדול ובילקוט ישעיה כ"ב ובראא"ה אבל נ"ל שהיה רק נ"א לוקורות ביתו ואח"כ באו ב' הגרסאות ביחד ובאמת בערוך שם ליתא וקורות ביתו ואולי ורהיטי ביתו (ובשאילתות ורהיטי גנו) היא הגרסא האמתית ופרשוה בגליון במלות וקורות ביתו ואין צרך לשניהם כי הדרשה לא נוסדה על הפסוק משה"ש כ"א על חבקוק לפרש מלת כפים). הן] מ ד ליתא (וכן ליתא בכל המקומות בילקוט (חוץ מבישעיה) ובאשכול ומנוה"מ ורא"ה ורא"ש אבל בחגיגה גריס ליה גם מ וכ"ה בשאילתות ומדרש הגדול ובריי"ף כאן). 8 ל תזעק וגו'. 9 רבי שילא] ב ד דבי ר' שילא (ובחגיגה ר' זריקא ובמנוה"מ הקדמה לנר א' גרס גם שם ר' שילא כגרסת ב שם אבל בנר ה' כלל א' ח"ג פ"ג הביא מכאן ר' זירא וכ"ה בהגה"ת ובילקוט כ"י אבל בשאילתות ובד' המקומות שבילקוט ר' שילא וע' בד"ס). אומר] א ל אמר (וכ"ה בג' מקומות בילקוט ובמנוה"מ נר ה' כלל א' ח"ג פ"ג וכן בחגיגה ר' זריקא אמר); מ ליתא (אבל ע' ד"ס לחגיגה שם אות נ'); ב ד אמרי (והנכון אומר כמו אצל ר' חידקא וחכמים וכ"ה בכ"י ב בחגיגה עיי"ש בד"ס אות כ' וכ"ה בשאילתות וילקוט בשלח ובאוצר הכבוד ומנוה"מ הקדמה לנר א'). לו לאדם] נ אותו. 10 הן] מ ליתא (וכן ליתא בג' מקומות בילקוט ובשני המקומות במנוה"מ אבל איתא בחגיגה וילקוט ישעיה ושאילתות ואוה"כ כמו בשורה שלפני זו). בו] ד עליו (וכ"ה בריי"ף ורא"ש ואשכול בשורה שלפני זו). א ח לך וגו' (וכ"ה בילקוט מקץ ובשלח ובשני המקומות במנוה"מ). 11 לשמרך בכל דרכיך] ב ל ד ליתא (וכן ליתא בשאילתות אבל איתא בחגיגה וילקוט ישעיה ומיכה ואוה"כ וע"פ לשון המלוין הוא הנכון). א ב ל מ אמר (וכ"ה בילקוט בג' מקומות ובמנוה"מ נר ה' שם אבל בכ"י ב בחגיגה ובשאילתות וילקוט מיכה ומנוה"מ הקדמה לנר א' הוא כהונן אומר). 12 היא] מ ליתא (ובחגיגה גריס ליה מ ובילקוט ליתא). בו] א מ ד עליו. 13 א ל פיך [וי"א אבני ביתו של אדם (ל מוסיף כאן: הן מעידין בו וקורות ביתו של אדם ורהיטי ביתו של אדם (א ליתא של אדם) הן מעידין בו (א עליו) שנאמר כי אבן מקיר תזעק וגו'] וחכ"א (ל וי"א) איבריו וכו' (ובחגיגה נמצא כל זה רק בכ"י ב אבל גרסת ב שם קודם לזה [תניא] ר' שילא אומר וכן הגיה שם הב"ח ולכן אפשר לקיים שם את הבבא הזאת אף שהיא כפולה כי עם מלת תניא מתחלת בריתא אחרת והיא שונה עוד הפעם מה שנשנה מקודם בבריתא הראשונה כרגיל הרבה בש"ס אבל כאן הכל בריתא אחת ואין א"כ מקום להכפלה. והנה לו יכלנו לקיים לעיל נוסח ב ד [דבי ר' שילא אמרי] היה אפשר לומר דגם כאן ב' בריתות הן ונשמט מן אומרים עד אומרים אבל לפי"ז היה צריך לומר שמלות דבי ר' שילא אמרי הן מדברי הגמרא דאין זה לשון בריתא והוא נ"ל דוחק כי מהמשך כל הענין משמע טפי שהכל לשון בריתא אחת וליתא להבבא הזאת לא בשאילתות ולא במקומות הילקוט ומנוה"מ ורק בחגיגה איתא גם בהגה"ת וסדר המימרות שם בדפוסים וכ"י מעורבב וא"א לבררו ועיי"ש בד"ס); נ פיך [אי זהו השוכב בחיקו של אדם הוי אומר זו נשמה ויש אומ' אבני ביתו של אדם וגו'] וחכ"א איבריו (והוא מחגיגה שם). וחכמים] ב ל ד ויש (וכן הגיהו במסורת הש"ס בחגיגה אבל בשאילתות וילקוט ומנוה"מ והגה"ת וחכמים ובכ"י מ בחגיגה גריס במימרא זו ר' שילא אומר!). הן] א ד ליתא (ע' לעיל). 14 בו] ב עליו. ד אתם (והוא פסוק י' שם ולכן לא גרסי אח"כ ואני אל דליתא בפסוק ההוא כי אם בפסוק י"ב אבל בחגיגה ובכל הדפוסים הישנים כאן ואתם וכ"ה בשאילתות וילקוט ורש"י

אל אמונה כשם שהקדוש ברוך הוא משלם שכר טוב לצדיקים על מצוה קלה שעושין בעולם הזה לעולם הבא כך משלם שכר לרשעים על מצוה קלה שעושין בעולם הזה בעולם הזה: ואין עול כשם שהקדוש ברוך הוא נפרע מן הרשעים על עברה קלה שעושין בעולם הזה לעולם הבא כך נפרע מן הצדיקים על עברה קלה שעושין בעולם הזה בעולם הזה:

צדיק וישר הוא אמרו בשעת פטירתו של אדם כל מעשיו נפרטין לפניו ואומרים לו כך וכך עשית במקום פלוני ביום פלוני והוא אומר הן ואומרים לו חתום וחותם שנאמר ביד כל אדם יחתום ולא עוד אלא שמצדיק עליו את הדין ואומר יפה דנתוני שנאמר למען תצדק בדברך תזכה בשפטך:

אמר שמואל כל היושב בתענית נקרא חוטא סבר לה כי הא דתניא רבי אלעזר הקפר ברבי אומר מה תלמוד לומר וכפר עליו מאשר חטא על הנפש וכי באיזו נפש חטא זה אלא שצער עצמו מן היין והלא דברים קל וחומר ומה זה שלא צער עצמו אלא מן היין נקרא חוטא המצער עצמו מכל דבר

תורה אור

1 דברים ל״ב ד׳. 5 דברים ל״ב ד׳. 9 דברים ל״ב ד׳. 12 איוב ל״ז ז׳. 14 תהלים נ״א ו׳. 17 במדבר ו׳ י״א.

מסרת הש״ס והמדרשים

1 (כשם) ספרי דברים ש״ז; מדרש תנאים 187. 10 (נפרטין) ספרי ומדרש תנאים שם. 15 (חוטא) שבועות ח׳ א׳; נזיר ג׳ א׳; סוטה ט״ו א׳; כריתות כ״ו א׳; ירושלמי נדרים א׳ א׳ ונזיר א׳ ה׳; במ״ר י׳ ז׳. 17 (וכפר) ב״ק צ״א א׳; נדרים י׳ א׳; נזיר י״ט א׳, כ״ב א׳; ספרי במדבר ל׳; במ״ר י׳ ט״ו.

וגם במנוה״מ דגריס בב׳ המקומות אתם הכונה אל פסוק י״ב כי הוא גורס אח״כ ואני אל ובד״ס הקשה מדוע מובא המקרא המאוחר ונ״ל שחפצה הבריתא להסמיך אֵל אמונה אֱל ואני אל). ואני אל] ד ליתא (ע׳ בהערה שלפני זו).

1 מ [מאי] אל אמונה (ושער בד״ס שהוא ט״ס ואישתמיטתיה דגם ברש״י מאי דכתיב ובר״ח כתיב אל וכו׳ ואולי הוא פרוש). ב אמונה [ואין עול צדיק וישר הוא אל אמונה] כשם; ל ח ש אמונה ואין עול כשם; מ ד אמונה ואין עול אל אמונה כשם (וכל זה מיותר כי הוא דורש כל אחד בפ״ע וכ״ה בספרי האזינו ושאילתות ומנוה״מ הקדמה לנר א׳). כשם שהקב״ה משלם—כשם שהקב״ה נפרע] ב ד ח מהפכים הסדר וגורסים שנפרעין, שמשלמין וכ״ה בשער הגמול להרמב״ן ויני׳ שנ״ה צד צ׳ ע״ב ונוסח א ל מ עדיף דמאל אמונה דריש דנאמן לשלם שכר וכן הסדר בספרי ושאילתות ורש״י וילקוט האזינו וחבור יפה מהישועה ד׳ וארשא צד 7 ורקח סימן רי״ז ומנוה״מ וע׳ ד״ס). ב ד ח שמשלמין (וכן להלן כך משלמין, שנפרעין, כך נפרעין ואינו נכון דקאי אקרא דאל אמונה ובכ״י מחקו אח״כ והגיה בכל המקומות בלשון יחיד). 2 טוב] ד ליתא (וכ״ל בספרי ושאילתות; ובכ״י ב נ הוא בגליון). ב ד [אפילו] על (וכ״ה בכ״י ב ושאילתות בכל הד׳ פעמים ובדפוסים בסמוך ב׳ פעמים וכן גרס ח אבל ליתא בספרי וילקוט ומנוה״מ ונראה מיותר). 3 לעוה״ב] ב לעתיד לבוא. מ משלם [הקב״ה]. שכר] מ ליתא (וכ״ל בשאילתות). ל וגליון ב שכר [טוב] (וכאן דאיירי ברשעים לא מסתבר). 4 מ בעוה״ז לעוה״ז. 5 שהקב״ה נפרע] ב ד ח שנפרעין; מ שנפרע. 6 א על [כל]. שעושין] ב שעשו (ובגליון שעשו בעוה״ז). בעוה״ז] ד ליתא (ע׳ שאילתות). 7 נ בעוה״ב. נפרע] ב ד ח נפרעין; ל פורע. ב ד ח הצדיקים [בעוה״ז] (שאילתות). א על [כל]. 8 בעוה״ז] ב ד ליתא (וכ״ל בשאילתות אבל בגליון ב שעושין בעוה״ז); מ בעוה״ז לעוה״ז (כמו לעיל; ובגליון נ [בעוה״ז] לעוה״ב אבל נא בעוה״ז [בעוה״ז]). 9 אמרו] ב ליתא (ובשאילתות מלמד שבשעת); מ נ אמרו [חכמים] (נא ליתא חכמים). ד וגליון ב אדם [לבית עולמו] (ע׳ ד״ס). 10 כל] מ ליתא (בספרי ושאילתות וילקוט האזינו באים כל). א ד נפטרין (ילקוט); ב ל נ ח נפרטין (ספרי שאילתות ומדרש תנאים); מ נכתבין (מנוה״מ הקדמה לנר א׳ וע״פ הלשון חתום דלהלן היה נראה נכון כדכתב בד״ס אבל נפרטין מסתבר טפי). ואומרים] א ב ל נ ואומ׳ (אולי קצור ואומר כי כ״ה בספרי ושאילתות ומנוה״מ ומוסב על המלאך אבל לשון רבים נ״ל עדיף וכן בכ״י נא ואומרין וכ״ה בר״ח). א נ כך (וגליון נ מוסיף וכך) עשית ביום פלוני וכך עשית ביום פלוני (שאילתות); ב כך (גליון: וכך) עש׳ ביום פ׳ וכך (גליון מוסיף וכך) עש׳ במקום פל׳; ל כו״כ ע׳ ביום פל׳ (ספרי ומנוה״מ, ושם ליתא וכך); מ כן עש׳ ביום פל׳ (ילקוט וע׳ ח).

11 א אומר הן הן (ספרי הן והן); ב ליתא (ובגליון אומר להם הן הן); ל אומר להן הן; מ אומר כן; הן—ואומר יפה] נ נא ליתא (ונשמט בט״ס ע״י כפל והוא אומר ובגליון נ נוסף מסופר אחר והן כותבין והוא חותם שנאמר וכו׳ כנוסח ד). ואומרים] א ואומ׳ (ספרי והוא אומר ושאילתות ואומר); ב ל אומ׳ (בכ״י ב הוגה ואומר); מ אומרים (מנוה״מ וילקוט ואומרים). 12 מ והוא חותם (שאילתות). א ל יחתום [לדעת כל אנשי מעשהו] (ואפשר לקיימו ע״פ מה דאמר כך עשית וכו׳ אבל ליתא גם בספרי שאילתות ילקוט מנוה״מ וע׳ ח ש). ולא עוד אלא שמצדיק] א ל והן מצדיקין (ספרי ושאילתות והוא מצדיק; ח ומנוה״מ כלפנינו). 13 א והוא אומר; ב ד ואומר להם (ומלת להם בגליון וליתא בספרי ושאילתות ור״ח וילקוט ומנוה״מ ובכלם ואומר); ל והוא אומר להם. א דנתוני [יפה זיכיתוני לקיים מה] שנאמר; ב ד דנתוני [לקיים מה] שנאמר (וליתא בספרי ושאילתות ר״ח והגה״ת); ל דנתוני [יפה דנתוני] שנאמר (וכ״א במנוה״מ ושם לקיים מה, ובילקוט וכן הוא אומר). 14 נ שנאמר [לך לבדך חטאתי והרע בעיניך וגו׳ (והשאר ליתא). תזכה בשפטך] ד ליתא (איתא בספרי ושאילתות). ל ח בדברך וגו׳. 15 א חוטא [שנאמר וכפר עליו מאשר חטא על הנפש וכי באי זו נפש חטא זה אלא שציער עצמו מן היין ותניא] (ע״י); ב נ חוטא [סבר לה כי הא (נ להא וליתא כי) דתניא] (הגה״ת); ל חוטא [וסבר לה כי הא דתנן]; מ חוטא [שנאמר] וכפר (וליתא שם להא דר״א הקפר וכ״ה במנוה״מ נר ה׳ כלל א׳ ח״ג פ״א אבל נראה שהיא היא גרסת א רק שהסופר דלג בטעות מן וכפר שבדברי שמואל עד וכפר של ר״א הקפר כי לא מסתבר לומר שהבריתא דר״א הקפר המובאה כמה פעמים בתלמוד הובאה כאן כמימרא דשמואל וכן בר״ח הגרסא סבר לה כר״א הקפר); ד חוטא [סבר לה כי האי תנא דתניא] (וכ״ה ברי״ד ובגליון ב. והנה לו היה בגרסת א רק [שנאמר וכפר עליו מאשר חטא על הנפש ותניא] היה קשה להכריע נגדה אבל הדברים וכי באי זו נפש וכו׳ שהם עקר דרשת ר״א הקפר מעוררים חשד באמתתה כי היה לו לשמואל להביא רק את הפסוק ואח״כ את הבריתא דר״א ולכן גרסת ב מסתברא טפי). 16 ברבי] נ ליתא. 17 וכפר עליו] א ליתא (וכ״ל בע״י ונזיר כ״ב א׳ ובמ״ר י׳ ט״ו אבל איתא בשאר המקומות שציינתי במסרת הש״ס). 18 ב ל מ באיזה (וכ״ה רק בב״ק; ובספרי על איזו). זה] ב מ ליתא (וכ״ל בע״י ילקוט מנוה״מ ורי״ד וכ״י המבורג בב״ק צ״א אבל איתא בספרי (ושם בטעות בה) ובכל המקומות בש״ס גם בכ״י מ וע׳ ד״ס לב״ק שם אות ו׳ ומדרש אגדה פרשת נשא). ב אלא [זה] (וכ״ה ברי״ד וצ״ל זה אלא כמו ד). 19 והלא דברים ק״ו] מ ליתא (ט״ס). 20 נ היין [בלבד]. נקרא חוטא] ל כך. ד דבר [ודבר] (וכ״ה בכ״י מ בנזיר י״ט אבל ליתא בכ״י המבורג בב״ק).

על אחת כמה וכמה רבי אלעזר אומר נקרא קדוש שנאמר קדש יהיה והלא דברים קל וחמר ומה זה שלא צער עצמו אלא מן היין נקרא קדוש המצער עצמו מכל דבר על אחת כמה וכמה ולשמואל נמי הא איקרי קדוש ההוא דמדכי נפשיה ולרבי אלעזר נמי הא איקרי חוטא ההוא דמסאב נפשיה ומי אמר רבי אלעזר הכי והאמר רבי אלעזר

י"א ע"ב לעולם יראה אדם את עצמו | כאלו קדוש שרוי בתוך מעיו שנאמר בקרבך קדוש לא קשיא הא דמצי מצער נפשיה הא דלא מצי מצער נפשיה: ריש לקיש אמר נקרא חסיד שנאמר גמל נפשו איש חסד:

אמר רבי ירמיה בר אבא אמר ריש לקיש אין תלמיד חכם רשאי לישב בתענית מפני שממעט במלאכת שמים אמר רב ששת האי בר בי רב דיתיב בתעניתא ליכול כלבא לשירותיה:

הגיע ראש חדש כסלו כו': אמר רבי ירמיה בר אבא אין תענית צבור בבבל אלא תשעה באב בלבד:

תורה אור

2 במדבר ו' ה'. 9 הושע י"א ט'. 11 משלי י"א י"ז.

מסרת הש"ס והמדרשים

1 (קדוש) במ"ר י' י'. 5 (דמדכי נפשיה) ע' ספרי במדבר כ"ה וכ"ז. 6 (דמסאב) במ"ר י' ט"ז. 18 (ת"צ) לקמן י"ב ב'; פסחים נ"ד ב'; ירושלמי תענית ב' א'.

1 עאכ"ו] ב ח לא כל שכן. אומר] ב אמר. 2 ד יהיה [גדל פרע שער ראשו] (וכ"ה בגליון ב נ ומיותר). ל יהיה וגו' (מנוה"מ); מ פרא וגו'. והלא דברים ק"ו] ד ליתא (וכ"ל בילקוט ואיתא בע"י ומנוה"מ). והלא דברים ק"ו–דמסאב נפשיה] א ליתא (וכ"ל בריי"ד ואיני יודע טעם להשמטת כל הדברים האלה שם). 3 מן היין] ד מדבר אחד (ובחנם דחק בהגהות הרש"ש כי בכל כה"י ומנוה"מ והגה"ת מן היין). המצער עצמו] ב בגליון. 4 ב דבר [ודבר] (ומחקו אח"כ); גליון נ מין ומין. נמי הא] ל מ הא נמי. נמי] ד ליתא (ואיתא בילקוט נשא והגה"ת). 5 ב ההוא דמקדש נפשיה בשער; ל נ ג ההוא דמדכי (נ דמזכי) נפשיה (וכמו ל הוא בדפוס פיז' והוא נכון וכמו להלן דמסאב נפשיה); מ ההוא אגידול פרע קאי דמרבי נפשיה (והוא ערוב ב' נוסחי ע' באריכות בד"ס); ד ש ההוא אגדול פרע קאי (וליתא דמדכי נפשיה ובדפוס קושטא ההוא דמדכי נפשיה אגדול פרע קאי וגרסת ח דמרבי כמו מ וילקוט נשא והגיהו בוילנא שלא כהוגן דמדכי). 6 נמי הא] ל מ הא נמי (כמו לעיל, ובילקוט והגה"ת נמי הא). נמי] ד ליתא. איקרי] ד נקרא. ד דסאיב. 7 הכי והאמר ר"א] ב ליתא (ואיתא בגליון). 8 יראה] ב ד ימוד (רי"ד); מ יעשה. את] מ ד ליתא. קדוש] ל הוא; מ כולו קדוש (ט"ס). 9 בתוך מעיו] מ בתוכו (ובד"ס טעות). מ ד קדוש [ולא אבוא בעיר] (וליתא בהגה"ת רי"ד וע"י ומיותר וע' ש). א ל מ הא דצריכא ליה הא דלא צריכא ליה (וכ"ה בע"י אבל בכ"י מ איתא עוד: ל"א הא דמצי מצער נפשיה הא דלא מצי מצער נפשיה והוא נוסח ש); ב הא במידי דאיבעי ליה לצעורי נפשיה הא במידי דלא איבעי ליה לצעורי נפשיה (הגה"ת; וע' במה שהביא כאן בד"ס מגליון ב וצ"ל שם דהיא מקדשה); נ הא דאית ליה צערא הא דלית ליה צערא (ואח"כ מוסיף עוד גרסת ב רק שגורס בה דבעי, דלא בעי ומשמיט מלות ליה); ד הא דמצי לצעורי נפשיה הא דלא מצי לצעורי נפשיה (רי"ד; וכן הביאו ת לקמן כ"ב ב' ד"ה ר' יוסי ונ"ל דלצעורי שייך טפי אחר איבעי ליה מאחר מצי וכן לקמן בגמרא י"ב ב' מצי מצער וכ"ה בפכ"י כאן). 11 גליון ב [כל המתענה] נקרא (והוא ע"פ פרושי ג ש אבל ע' בהערה הבאה). 12 ב הסר [עכר שארו אכזרי] (וכן היתה גרסת ש ומשם הוסיפוהו בדפ"ח בגמרא והנה לפרושי ג ש דר"ל בא להורות שכל המתענה נקרא חסיד וכדגרים גם גליון ב הפסוק הזה הוא סתירה לדברי ר"ל, ורש"י הרגיש בזה ודחק לומר המתענה ומכחיש בשרו כלומר רק כשהוא מכחיש בשרו הוא אכזרי אבל כשמתענה בלי הכחשה הוא חסיד. גם שני פרושיו על מלת גומל הם דוחק גדול ולכן נראה יותר כפרוש ח ת שכונת ר"ל היתה לומר להפך שכל שאינו מתענה נקרא חסיד וכן נראה ממימרא דר' ירמיה ב"א בשם ר"ל שבסמוך אף שר"ח לא הביא שם גרסת ר"ל אבל א"כ עקר הראיה היא מסוף הפסוק ולא מראשו וכגרסת ב אך ליתא לסוף הפסוק בכל הדפוסים, ח ומנוה"מ נר ה' כלל א' ח"ג פ"א ורי"ד וע"י וגם הר"נ לא הביאו ואולי נשמט רק בידי סופרים כדרכם בפסוקים אולם מפשטות לשון הגמרא נראה שר"ל ור' אלעזר אמרו דבר אחד, חד אמר קדוש וחד אמר חסיד ושניהם כונו אל המתענה וצ"ע). חסד] ד חסיד (שבוש). 13 רבי ירמיה] בדפוסים נשתבש הסדר כי מימרא דרב ששת מקומה אחר זו של ר' ירמיה (וכ"ה בכל כה"י ש ומנוה"מ וכן הגיה הב"ח וע' בגבורות ארי). בר אבא] א ב ל נ ח ליתא (וכ"ל בריי"ד). אמר ר"ל] מ ח ליתא. 14 רשאי] ב ראוי. נ שממעט [את עצמו]. 15 אמר] מ ואמר (מנוה"מ). האי] א ל מ ליתא (איתא בריי"ד). 16 א ל כלבא אכלה (ל אכיל) לשירותיה; ב ד ליכול כלבא שירותיה (ובכ"י ב היה כתוב לשירותיה ומחקו את הלמ"ד וכ"ה במנוה"מ); מ יהבין שירותיה לכלבא; נ אכליה כלבא לשירותיה. 17 הגיע ר"ח כסלו כו'] א ב ל ליתא (ונוסף בגליון ל); מ הגיע ר"ח (ע' בהערה הבאה). אמר ר' ירמיה בר אבא אין ת"צ בבבל אלא ת"ב בלבד] ב ל ליתא (ונוסף בשניהם בגליון. והנה בלי הציון הגיע ר"ח כסלו כו' לא היה אפשר לקיים פה מימרא דר"י כי רק אחר דברי המשנה הגיע וכו' ב"ד גוזרין שלש תעניות על הצבור וכו' שייכא המימרא דאין ת"צ בבבל ולהפך בלי המימרא הזאת א"א לקיים הציון כי אינו ענין כלל להשקלא וטריא דלהלן ואפשר שהמימרא נוספה בשביל הציון או שהציון נוסף בשביל המימרא ובאמת גרסת המימרא כאן חשודה בעיני כי לקמן י"ב ב' ובפסחים נ"ד ב' הובאה בשם שמואל וגם הרי"ף והרא"ה ופסקי רי"ד לא הביאוה כאן כלל כ"א לקמן י"ב ב' ובשם שמואל וכן באו"ז ח"ב תט"ו הביאה רק מפסחים אבל הרא"ש הביאה כאן בשם רבי אבא (והגיה הב"ח ר"א אמר שמואל) ולקמן בשם שמואל ושם גרס ת"ב [ויוה"כ] וכן הביאו רש"י ותוס' את המימרא גם כאן ולכן נמנעתי למחקה אף שלדעתי אין כאן מקום לא להציון ולא להמימרא וצ"ע. ועוד להעיר שהדפוסים מביאים כאן קודם מימרא דר' זעירא את הציון אוכלין ושותין משחשכה וכו' והציון הזה ליתא בשום כ"י אבל כ"י ב מביאו לקמן י"ב א' קודם הבריתא דת"ר עד מתי אוכל ושותה וכו' ובדפוס פיזארו וקושטא הציגו כאן את גוף הבריתא ההיא עם דברי הגמרא שלאחריה עד אמר רב כהנא אמר רב שבדף י"ב ע"ב אבל גם שם השאירו את הבריתא והגמרא במקומן ובדפוס ויניציאה מחקון כאן והשאירון שם ע"פ רש"י שפרשן שם ולא כאן ובאמת היתה הבריתא ההיא נוחה כאן יותר אבל כיון שכל כה"י והראשונים סדרו אותה לקמן כיוצא מגרסת הר"ח ור"ג ורש"י ורי"ף ורא"ה ורא"ש ור"ן לא ראיתי לנכון לשנות את הסדר. בכל אופן הציון אוכלין ושותין וכו' שבדפוסים הוא שיור הסדר הישן ההוא ומקומו לקמן לפני הבריתא הנ"ל ושם הביאו גם רי"ד עיי"ש בהערתי. ועוד נ"ל שגם הציון הגיע ר"ח כסלו שייך לשם והכל היה רק ציון אחד כמו שהוא שם בר"ח ופכ"י ואח"כ נתבלבל סדר המימרות והציונים בכ"י וספרים ולסוף נשתרבבה גם המימרא דאין ת"צ בבבל של שמואל הסמוכה להבריתא דשם אל ר' ירמיה ב"א דכאן והשבוש ישן וא"א לתקנו ע"פ השערה בלבד).

אמר רבי זירא אמר רב הונא יחיד שקיבל עליו תענית אפילו אכל ושתה כל הלילה כלו למחר מתפלל תפלת תענית לן בתעניתו למחר אין מתפלל תפלת תענית אמר רב יוסף מאי קסבר רב הונא מסבר קסבר אין מתענין לשעות או דילמא קסבר מתענין לשעות והמתענה לשעות אין מתפלל תפלת תענית אמר ליה אביי לעולם קסבר מתענין לשעות והמתענה לשעות מתפלל תפלת תענית ושאני הכא דלא קבלה עילויה:

רבי עקיבא איקלע לגינזק בעו מיניה מתענין לשעות או אין מתענין לשעות קנקנין של גוים אימתי מותרין במה שמש משה כל שבעת ימי המלואים לא הוה בידיה אתא שאיל בי מדרשא אמרו לו הלכה מתענין לשעות קנקנין של גוים לאחר שנים עשר חדש מותרין ושמש משה כל שבעת ימי המלואים בחלוק לבן רב כהנא מתני בחלוק לבן שאין בו אימרא:

י"ב ע"א
אמר רב חסדא | הא דאמרת מתענין לשעות הוא שלא טעם כלום כל אותו היום אמר ליה אביי הא תעניתא מעליתא היא לא צריכא דאימלך אימלוכי:

מסרת הש"ס והמדרשים

5 (לשעות) ע"ז ל"ד א'; ירושלמי נדרים ח' א'. 10 (גינזק) ע"ז ל"ד א'. 11 (קנקנין) ע"ז ל"ד א'; ירושלמי ע"ז ב' ד'. 12 (שמש) ע"ז שם; זבחים ק"א ב'; ק"ב א'; ספרא מכילתא דמלואים צו ושמיני (הוצאת אה"ו צד מ"ב ע"ב ומ"ד ע"ב); שמ"ר ל"ז א'; שהש"ר א' פסוק ז' אות ג'; מדרש תהלים י"ח (באבער אות קמ"ז) וע'בכל המקומות למלת חלוק שאח"ז. 16 (חלוק) ע"ז שם; ירושלמי יומא א' א' (ל"ח ב'); פס"ר פרה (מא"ש אות צ'); פסדר"כ פרה סימן קמ"ה; ויק"ר י"א ו'; מדרש תהלים צ"ט.

1 א ב ר' זעירי (שאילתות ויקהל וריי"ד; ונראה שהוא טעות כי לא נסמך ברבי וצ"ל זעירי כמו שהוא ברי"ף ואשכול בה"ב ורז"ה ומלחמות ורא"ה ורא"ש וע' ד"ס); ל ליתא (והיה כתוב שם מתחלה ונמחק ונשאר מקום פנוי ואח"כ אמר רב הונא וכן גרס ח); מ ר' זירא (ונ"ל שהוא עקר כי כן מצינו ר"ז בשם ר"ה הרבה פעמים בגמרא ע' ב"ק ט' א' וחולין נ"ז א' חירא וזעירא אחד וכ"ה בה"ג ואו"ז הל' תענית ובפכ"י וע' ד"ס). ל וגליון מ תענית [שני ימים זה (ל בזה) אחר זה] (וכ"ה בגליון ב בשם נ"א ובשאילתות ור"ח ורי"ף ורמב"ם הל' תעניות א' י' וריי"ד ורא"ה וכתב בס' האשכול דאיכא מאן דלא גרס ב' ימים זא"ז מיהו נוסחא דייקא הכי וכן הביאו הרא"ש והריטב"א לשתי הנוסחאות וליתא בפכ"י וע' באריכות ברז"ה ורמב"ן ור"ן וכיון שהראשונים חלוקים ונוסח א מסכים עם ד ג ש ת איני מכריע בדבר). ל אע"פ שאכל. כולו] ד ליתא (וכ"ל בגרסאות הראשונים; וגרסת ח וריי"ד אפילו אוכל ושותה). 3 ד [הוא] מתפלל. למחר] אין ד ליתא (וכ"ל בשאילתות ואשכול ופכ"י אבל כך היא גם גרסת ג ח ש והרבה מן הראשונים ע' בדבריהם ופכ"י באריכות ובד"ס). אין] ד אינו (וכ"ה בקצת ראשונים). 4 תפלת] ד של. 5 א ב ש מסבר קסבר (ובכ"י ב מחקו אח"כ מלת מסבר); ל אילימא קסבר; מ אי קסבר (רא"ש); ד סבירא ליה. מ לשעות [והמתענה לשעות אין מתפלל תפלת תענית אפילו רישא נמי ואי קסבר] מתענין (ואולי היתה הגרסא הזאת לעיני ש ומחקה וע' במ"ש ע"ז בד"ס). 6 קסבר] ב לעולם קסבר; ד ליתא (וע' ח ש). והמתענה לשעות אין מתפלל תפלת תענית] ב ליתא (ונוסף בגליון). אין] מ ליתא (ע' ד"ס); ד ח ש אינו. 7 מ תענית [אפילו סיפא נמי]. אמר ליה] ב ליתא (ונוסף בגליון). ליה] מ ח ש ליתא. אביי] ב ליתא. ד קסבר [רב הונא] (וכ"ה בר"ח וליתא ברש"י ורא"ש). מתענין] גליון ב מתענה. מתענין לשעות] בדפוס פיז' ויניציאה וקושטא ליתא והגרסא קסבר ר"ה המתענה והגיהו בדפוס בסיליאה וכן הגיה המהרש"א וכ"ה בר"ח ורש"י). 9 ד [דאיכא שעות דליליא] דלא (וע' ח ש ורא"ש וד"ס). ל ד ג ח קביל (וע' ש ורא"ש). ד וגליון ב עליה [מעיקרא] (ע' ד"ס). 10 א מר עקבא; ב ל נ נא ד ח ר' עקיבא (ובגליון ל מסופר אחר מר עוקבא); מ מר עוקבא (ובע"ז ל"ד א' בדפוסים וכ"י ר' עקיבא וכ"ה בסר"ע, וארשא, צד 34 ובכ"י ישן של מס' ע"ז אשר בבמ"ד הרבנים בנויורק רב עקביא ובפסקי רי"ד כאן מר זוטרא וכבר נחלקו בזה רש"י כאן ותוספות בע"ז שם ור' לוי גינצבורג באנציקלופדיה האנגלית ערך עקיבא צד 305 החליט כדעת רש"י דצ"ל מר עוקבא דר"ע לא היה במדי ובבריתא דברכות ח' ע"ב אר"ע בג' דברים אוהב אני את המדיים צריך להגיה ע"פ הפסדר"כ הוצאת באבער דף ל"ג ע"ב דשם רשב"ג ולפי"ז גם הגרסא בב"ר ל"ג ה' דרש ר"ע בגינזך של מדי היא טעות אבל א"כ צריכים אנו לומר שגם בע"ז ל"ט א' הגרסא ר"ע איקלע לגינזק מוטעת ושם כמו בדף ל"ד בכל כה"י ר"ע וגם הגרסא עקביא של כ"י בהמ"ד הנ"ל שהיא גם בדף ל"ט מורה על עקיבא כי מקור השם הוא עקביה ולכן נ"ל לקיים גרסת ב ל ור"ח ותוס' וכ"ה בה"ג הל' ת"ב וכן נראה גם מלשון הגמרא דבסמוך רב כהנא מתני (בה"ג וסר"ע אמר אבל בקטע כ"י מסר"ע שבידי מתני), כלומר שהיה שונה את הבריתא ודלא כרש"י שכתב דאין זו בריתא כ"א לשון גמרא ובצדק השיגו עליו התוספות בזה כמו שהעיר גם בעל גבורות ארי עיי"ש ומדאיתא בסנה' ע"ו שתי פעמים אר"כ משום ר"ע יש ג"כ קצת הוכחה דגם ר"כ דהכא אר"ע קאי. אמנם הלשון אתא שאיל בי מדרשא תמוה קצת ביחס אל ר"ע אבל מסדר הש"ס לא חש לזה והוסיף זה מדיליה וגרסת מר עוקבא של א מ ד נוסדה על הגהת רש"י כמו שנראה גם מגליון ל והשאלה אם היה ר"ע במדי או לא א"א לפתור בשלילה ע"י שבוש הגרסאות בלבד). 11 לשעות] (השני) א ליתא; ד לשעות [לא הוה בידיה] (וכ"ה בריי"ד וליתא בה"ג וסר"ע). ב וקנקנים (וכן להלן ובמה שמש ובכ"י בהמ"ד הנ"ל הובאה תחלה שאלת הקנקנים ואח"כ הא דמתענין לשעות אבל בהתשובות שם הסדר כלפנינו וכ"ה בה"ג וסר"ע). גוים] ד נכרים (תקון הצנסור). אימתי] א ל מ נ ד אסורין או (וכן הביא בגליון ב נ"א אסורין או מותרין וכ"ה בע"ז וה"ג וסר"ע אבל מן התשובה דלאחר י"ב חדש מותרין נראה שהשאלה היתה רק אימתי וכן נראה מרש"י ד"ה קנקנים וע' ד"ס). 12 ד מותרין [לא הוה בידיה] (כמו לעיל וכ"ה בע"ז אבל שם ליתא בכ"י וכ"ל בה"ג וסר"ע). כל] ב ליתא (וע' בד"ס לע"ז שם אות מ'). 13 הוה] ב הויא. אתא] ל ליתא (ואיתא בע"ז ובכ"י בהמ"ד שם וה"ג וסר"ע); ד אזל (וכ"ה בריי"ד). ל ד ושאיל (ובכ"י בהמ"ד ושייליה). בי] מ לבי (וכ"ה בריי"ד, ובכ"י הנ"ל בע"ז בבי); נ במדרשא. לו] ב ל נ ליה (וכ"ה בכ"י ביהמ"ד ובה"ג אבל בכ"י מ בע"ז לו); מ ליתא (וכן משמע מר"ח דכתב ואסיקנא). 14 ל ד ח הילכתא (וכ"ה בע"ז וע"פ הגרסא ר"ע דשם בודאי הלכה עדיף וכ"ה בה"ג ובקטע כ"י מסר"ע אבל בנדפס ליתא). ל מ לשעות [והמתענה לשעות מתפלל תפלת תענית] (והיא הוספה ע"פ הגמרא דלעיל מפני שחשבו שהכל מסקנת הגמרא כמו שפרש גם ר"ח וליתא בה"ג וסר"ע); ד ח ומתפללין תפלת תענית (וכ"ה בריי"ד וכ"י מ בע"ז אבל נראה שהוא הוספה על התשובה מגמרא דלעיל כנ"ל). א מ וקנקנין (ה"ג); ל ד והלכתא קנקנין (וגם זה הוספה מן הטעם הנ"ל שחשבוהו למסקנת הש"ס). גוים] ד נכרים. 15 ל מ נ ד במה שמש (ובכ"י ב נוסף במה בין השטין מסופר אחר וכ"ה בסר"ע). כל] ב ליתא. ק בשבעת. 17 בו] ד לו (ע' ש). 18 דאמרת] מ דאמרן. א נ והוא. 19 נ דלא טעים מידי. כל אותו היום] ד ח עד הערב (וכ"ה במרדכי במקום הראשון וריי"ד וע' במ"מ פ"א דתעניות הי"ג, וגרסת כ"י היא גם ברש"י ורא"ש ור"ן וריטב"א וע' ד"ס). א"ל אביי] א ב ליתא (וכ"ל ברא"ש ומלשון והאי מקשה סבר שברש"י נראה שלא היה גם לפניו). אביי] ל ליתא (וכ"ל במרדכי וע' ריי"ד). ב הא תענית מעליא היא; מ האי תענית מעלייא הוא. נ מעליותא. 20 א ב ל נ ג דקא מימלך (רא"ש; וע' ח ש).

ואמר רב חסדא כל תענית שלא שקעה עליו חמה לאו שמיה תענית מיתיבי אנשי משמר מתענין ולא משלימין התם לצעורי נפשיהו בעלמא הוא דעבוד:

תא שמע דאמר רבי אלעזר ברבי צדוק אני הייתי מבני סנאה בן בנימן פעם אחת חל תשעה באב להיות בשבת ודחינוהו לאחר השבת והתענינו בו ולא השלמנוהו מפני שיום טוב שלנו היה התם נמי לצעורי נפשיהו בעלמא הוא דעבוד:

תא שמע דאמר רבי יוחנן אהא בתענית עד שאבוא לביתי התם לשמוטי נפשיה מבי נשיאה הוא דעבד:

אמר שמואל כל תענית שלא קבלה עליו מבעוד יום לאו שמה תענית ואי יתיב מאי אמר רבה בר רב שילא דמי למפוחא דמלי זיקא אימת מקבל לה רב אמר במנחה ושמואל אמר בתפלת המנחה אמר רב יוסף כוותיה דשמואל מסתברא דכתיב במגלת תענית להן כל אינש דייתי עלוהי מן קדמת דנא ייסר בצלו מאי לאו ייסר עצמו בצלו לא ייסר עצמו:

פליגי בה רבי חייא ורבי שמעון ברבי חד אמר ייסר וחד אמר יאסר מאן דאמר ייסר כדאמרן ומאן דאמר יאסר מאי היא דתניא להן

מסרת הש"ס והמדרשים

2 (אנשי) לקמן ט"ז ב'. 4 (ראב"צ) ערובין מ"א א'; ירושלמי תענית ד' ו' (ושם בטעות ר' אלעזר ברבי יוסי); שקלים ד' א'; מגלה א' ריש ו'. 9 (ר' יוחנן) ירוש' נדרים ח' א'. (אהא) מכות כ"ד א'. 18 (ייסר בצלו) ע' ירושלמי תענית ב' י"ג (ס"ו א'), מגלה א' ו' (ע' ג').

1 ואמר רב חסדא] א ח ר"ח לטעמיה דאמר (וכ"ה ברא"ש וע' בר"ן וריטב"א באריכות שהביאו הגרסא הזאת בשם ח ויש נפקותא בזה לדינא). ואמר ר"ח כל–שמיה תענית] ב ליתא (ואיתא בגליון ושם אמר ולפי גרסת עד הערב דלעיל הוא מיותר אבל ע' בלח"מ פ"א דתעניות הי"ג). 2 שמיה] (ברי"ף קושטא שמה וכן לקמן בדברי שמואל עיי"ש). 3 ד נפשיה (ע' ג ש רא"ש ואו"ז ח"ב ת"ד). הוא דעבוד] ב ל מ ליתא (וכן לא העתיקוהו ש ת וליתא באו"ז שם ורי"ד, ובכ"י ב נוסף בין השטין, ובראש [הוא דעבדי] ונ"ל דגרסא ישרה היא וכמו שהוא להלן בדר"י). דעבוד] ד ליתא. 4 מ אליעזר (דלא כד"ס וכ"ה בד' וילנא ובכ"י מ בערובין מ"א). ברבי] ד בן (והגיהו בדפ"ח כאן ובערובין; ובמג"ת פ"ה בר). 5 הייתי] ד ליתא (וכ"ל באו"ז שם אבל כ"ה בערובין ובתוספתא כאן ובכל המקומות בירוש' שציינתי ומג"ת ואו"ז ח"ב תט"ו). ד מבני [בניו של] (מג"ת; אבל ליתא בכל המקומות הנ"ל ובד"ס לא ציין). א ב סנאה (וכן בכל הנ"ל ובכ"י ב היה כתוב סנואה והוגה); ל סניאב; מ שנאב (ובערובין מ סנאב כמו ד שם וכאן וע' ת שם וד"ס כאן וכבר נתחבטו רבים בהשאלה אם היה ר"א מבני בנימן היאך אפשר שהיה כהן ותרוץ ת שם שנתיחס אחר אמו דוחק). ד ופעם (כן מ בערובין). מ להיות ת"ב (ובד"ס טעות). 6 ב ודחינהו. ב שבת. 7 מ השלמנו. ל היתה; ד הוא. 8 נמי] ל מ נ ליתא (ב איתא בגליון). ד נפשיה (כמו לעיל). מ בעלמא נפשייהו. הוא] ב בגליון (כמו לעיל); ל מ ליתא. דעבוד] ב ד ליתא. 11 א דעבוד; מ דעביד. 12 נ נא [ר'] שמואל. א קבלו; מ ד קבל. 13 לאו] ב ל מ לא (וכ"ה לעיל בגליון ב וכאן ולעיל ברי"ף וכאן באו"ז ור"ן וע' ת). א ל מ ד שמיה (וע' לעיל שורה 4); נ אינה (וליתא לאו). מאי] גליון ב למאי דמי (רי"ד); ל בה למאי דמיא. רבה] מ רבא (ע' לעיל ב' ע"א). 14 רב] מ נ ד ליתא. ד שילה (באו"ז לנכון רבה בר רב שילא, וברי"ד ליתא רב, ובשאילתות ברכה אמר שמואל וע' ד"ס). דמי] ל ליתא (וכ"ל ברי"ד ואיתא בשאילתות שם). מ מלי; ד דמליא (או"ז ורקח סימן ר"ח). א אימת מקבלה (ע"ע קבל א' רי"ף רא"ה רי"ד וריטב"א ושבה"ל רע"ה); ב אימתי מקבלה; ל איתמר אימתי מקבלה; מ איתמר מאמתי מקבלין (או"ז); ד אימת מקביל לה (ר"ן). 15 א אמר רב (רי"ף רא"ה ואו"ז). א מנחה. 16 ד מסתבר. דכתיב] ב ל דתנינא (ריטב"א; ובאו"ז דתניא וכן גרסי א ח ד להלן אבל כאן גרסת ח ש דכתיב וכ"ה בר"ן ורי"ד וגרסת הירוש' דתני וע' לקמן י"ח ע"ב). 17 במגלת תענית] ב ליתא (ונוסף שם בגליון וכ"ל בירוש' כאן ב' י"ג ומגלה א' ו'). להן] ד"ו להון אבל בירוש' וראשונים להן ובמג"ת ושבה"ל ורי"ד לכן. מ אינשי (ובירוש' ומג"ת ליתא כל). א דייתי (וכ"ה בכל ספרי הראשונים, ובירושלמי בב' המקומות דיהוי); ב דאיתאי (ריטב"א); ל דאיתי (מג"ת); מ דאתאן. מן קדמת דנא] בירושלמי ומג"ת ליתא (וכן ליתא בס' התניא סימן ס"ב אבל איתא בר"ן וריטב"א ואו"ז ושבה"ל ורי"ד וכ"ה בר"ג ור"ח ורש"י). א נ מקדמת (ריטב"א ורי"ד וע' בהערת ר' יוסף שאול בסוף ד"ס לתענית). 18 דנא [ייכר] ח יאמר (וכ"ה במג"ת אבל באחד מכה"י שם יימר והוא הנכון וכ"ה בכל ספרי הראשונים וע' במכ"ע J.Q.R. כרך י"א שנת 1921 צד 441). בצלו] ב ח ליתא (וכן ליתא בר"ן וריטב"א אבל איתא בב' המקומות בירושלמי ובמג"ת ואו"ז (ושם עצמו בצלו) וס' התניא ושבה"ל ורי"ד וכן משמע מלשון רש"י ד"ה וחד דלא כהגהות הב"ח שם; ובכ"י א מתוח קו ממעל למלת בצלו לרמוז שהגרסא מסופקת או שצריכה מחיקה). מאי לאו יימר עצמו בצלו] מ מאי יימר בצלו (ולית ליה פתרא וגם בכ"י ל מלת לאו היא הוספה בין השטין וגרסת ח מאי יאמר עצמו בצלו וגם זה מקוטע וצ"ל יאסר [לאו יאסר] עצמו כמו שהובא בפכ"י). והנה באו"ז ושבה"ל וס' התניא ורא"ש ורי"ד לא הובא זה כלל וכן לא העתיקו רש"י וגם השמיטו את הדחוי לא ייסר שאח"ז כמו דליתא גם בכ"י ל מ ובפכ"י ולפי"ז קמה לה סייעתא דרב יוסף אבל הר"ג הר"ן והריטב"א גרסו כלפנינו וע' במה שכתב ע"ז בד"ס). לא ייסר עצמו] ל מ ליתא (ע' בהערה שלפני זו). ייסר] א ב יאסר (ר"ן וריטב"א ודפוסים חדשים אבל בכל הדפוסים הישנים יימר וכונת הגמרא היא שיקבל התענית על עצמו אבל לאו דוקא בצלו וע' ד"ס). 19 עצמו] א ב ליתא (וכן ליתא בר"ן וריטב"א אבל כיון שכונת הגמרא היא לומר דצלו לאו דוקא רק שיקבל ע"ע, וכמו שפרשתי בסמוך, מלת עצמו נחוצה כאן) 20 ד פליגו. בה] בדפוסים חדשים בשבוש בהא. ברבי] א ליתא (ע' ח). ל ח"א יאסר וח"א ייסר. 21 מ"ד ייסר כדאמרן] ב ליתא (ונוסף בגליון). 22 ד כדאמרינן (ובגליון ב כדאמרן בצלו). ומאן] ד למאן. מאי היא] מ ח ליתא (אבל איתא ברש"י ואו"ז ור"ן). מ ח ש כדתניא. להן כל אינש דייתי עלוהי מן קדמת דנא ייסר בצלו כיצד] מ ליתא (ונראה שלא היה גם בגרסת ש ובאמת הוא מיותר כי הראיה היא מן יחיד שקבל וכו' ולפי"ז היה ראוי לגרוס עם מ [ומ"ד יאסר כדתניא יחיד] וכו' והיא גרסא קצרה ויפה וכ"ה בפכ"י אולם הנה ראינו דגם ש גרס [מאי היא] דליתא בכ"י מ וגם הר"ח ואו"ז דגרסי [כדתניא] כמו מ מביאים אח"כ גם [להן כל אינש] וכו' כמו שהוא ביתר כה"י ולכן אף שהדברים מיותרים נמנעתי להשמיטם כי הבריתא דיחיד שקבל וכו' הובאה גם במג"ת תיכף אחר להן כל אינש וכו' ואפשר שנמצאה כך גם בימי התלמוד ודרך הש"ס בכמה מקומות להביא גם את הרישא אף דאיצטריך רק להסיפא. ואם נקבל עוד את השערת בעל ד"ס דלא גרסינן לעיל [במגלת תענית] כמו דליתא שם בכ"י ב ובירושלמי והגרסא רק [דתנינא להן] וכו' והשב רב יוסף שהיא איזו בריתא בעלמא שנשנתה גבי דיני תענית הנה אז בודאי היה צריך לפי המסקנא להביא כאן את הדברים בשם מג"ת כתומן אבל באמת אין ההשערה הזאת מתקבלת כי שם איתא בשני כ"י

כל איניש דייתי עלוהי מן קדמת דנא ייסר בצלו כיצד יחיד שקבל עליו תענית שני וחמשי של כל השנה כלה ופגעו בו ימים טובים הכתובין במגלת תענית אם נדרו קודם לגזרתנו תדחה גזרתנו מפני נדרו ואם גזרתנו קודמת לנדרו ידחה נדרו מפני גזרתנו:

אוכלין ושותין משחשיכה כו': תנו רבנן עד מתי אוכל ושותה עד שיעלה עמוד השחר דברי רבי רבי אלעזר ברבי שמעון אומר עד קרות הגבר אמר רבא לא שנו אלא שלא גמר אבל גמר אינו אוכל איתביה אביי ישן ועמד הרי זה אוכל התם שלא סלק:

איכא דאמרי אמר רבא לא שנו אלא שלא ישן אבל ישן אינו אוכל איתביה אביי ישן ועמד הרי זה אוכל התם במתנמנם היכי דמי מתנמנם אמר רב אשי (י"ב ע"ב) נים ולא נים תיר ולא תיר דקרו ליה ועני ולא ידע אהדורי סברא וכי מדכרו ליה מדכר:

אמר רב כהנא אמר רב יחיד שקבל עליו תענית אסור בנעילת הסנדל חיישנן שמא תענית צבור קבל עליו היכי עביד אמר רבה בר רב שילא דאמר למחר הריני לפניך בתענית יחיד:

מסרת הש"ס והמדרשים

2 (יחיד) מג"ת י"ב וע' ירושלמי נדרים ח' א' ותענית ספ"ב. 7 (עד מתי) פסחים ב' ב'; ירושלמי תענית א' סוף ה"ד; תוספתא תענית א'. 12 (ישן) ירושלמי ותוספתא שם. 14 (מתנמנם) פסחים ק"כ ב'; מגלה י"ח ב'; יבמות נ"ד א'; נדה ס"ג א'. 15 (נים) פסחים ק"כ ב'; מגלה י"ח א'; יבמות נ"ד א'; נדה ס"ג א'. 18 (ת"צ) לעיל י"א ב'; פסחים נ"ד ב'; ירושלמי תענית ב' א' (סוף דף ס"ה ב').

ופכ"י ורוב הראשונים דכתיב ובכל כה"י (בצרוף גליון ב) איתא שם [במג"ת] וכאן הוא להפך בכל כה"י ודפוסים וספרי הראשונים דתניא וליתא [במג"ת]. ולכאורה היה אפשר לַהביא ראיה מזה שצריך להשמיט כאן את הדברים [להן כל איניש] וכו' שהן מגוף מג"ת ולהביא רק את הבריתא דיחיד שנסמכה שם להדברים ההם וכמו דגרס מ אבל אין זה מוכרח כי דוקא מפני שלא ירדה הגמרא כאן לגוף נוסח מג"ת כ"א אל הבריתא הסמוכה לו השתמשה במלת דתניא והשמיטה מלות [במגלת תענית] ונוסח מג"ת עצמה הביאה רק דרך אגב כנ"ל ולעיל דהראיה ממג"ת עצמה השתמשה במלת דכתיב וגם אמרה בפרוש [במגלת תענית] ונוסח הירושלמי אינו מכריע כי שם בודאי הכונה אל מג"ת אף שלא נאמר כן בפרוש). ד דתניא [במג"ת] (וליתא בכ"י והראשונים וע' בהערה שלפני זו). להן] ד ליתא (ואיתא גם בר"ח ואו"ז).

1 א דייתו; ב דאיתאי; ל דאיתי עליה (ע' לעיל). ד מקדמת (ע' לעיל). א ד ח יאסר; ב ל ייסר (וכתב בד"ס שצ"ל יאסר ולא אבין לטעמו דאף דקאי אמ"ד יאסר הנה אין הכונה שהוא גורס כן במג"ת ובפרט אחרי שאין הראיה כלל ממלת יאסר או ייסר כ"א מן יחיד שקבל; ובכ"י א איתא כאן יאסר עצמו ונקודות על מלת עצמו ואפשר שהן לסימן מחיקה אבל יותר נראה שכונת הסופר היתה להפרידה מן מלת יאסר שלפניה שהדביקה אליה יותר מדי כמו שהוא עושה במקומות אחרים של כה"י. בכל אופן אין לגרסה וכמו דלא גריס לה לעיל). 2 בצלו] ב ד ח ליתא (וע' לעיל). תענית] ד ליתא (ובמג"ת להיות מתענה). שני וחמשי] מ ליתא. ד וחמשי [ושני]. 3 של] ל מ ליתא. ופגעו בו] ד ח וארעו בם (ע' ד"ס). 4 תדחה גזרתנו מפני נדרו] ד יבטל (בדפוסים חדשים יבטיל ובר"ח ידחה) נדרו את גזרתנו (וכ"ה בר"ח ורי"ד וכמו שהגהתי הוא במג"ת ופכ"י וכל ספרי הראשונים). 5 ידחה נדרו מפני גזרתנו] ד תבטל גזרתנו את נדרו (ע' ד"ס). 7 אוכלין ושותין משחשכה וכו'] א ל מ ד ליתא (ואיתא בר"ח ורי"ד וע' ד"ס ובהערותי לעיל י"א ע"ב למימרא דאין ת"צ בבבל). 8 דברי רבי] ל דברי רבן גמליאל (ובפסחים ב' ע"ב ר' אליעזר בן יעקב אבל בכ"י שם ובתוספתא כאן א' ו' רבי). 9 מ אליעזר (וכ"ה בראי"ה ובדפוסים ישנים בראי"ש וכן הגיהו בטעות בדפוסים חדשים בגמרא אבל בפסחים שם ר' שמעון וכ"ה באו"ז ח"ב ת"ו וגם שם הגיהו המדפיסים ר' אליעזר ובירושלמי א' ד' רשב"ג וכ"ה בראב"ן הל' תענית אבל בכ"י מ בפסחים אלעזר והוא הנכון כי הוא בר פלוגתיה דרבי וכ"ה בה"ג הל' ברכות פ"ז והל' ת"ב ובריי"ף ושבה"ל רע"ו ורי"ד אבל בפכ"י ר' שמעון בן אלעזר וט"ס הוא כי אח"כ מדבר שם על ראב"ש). ברבי שמעון] מ ליתא (וכן ליתא בראי"ש ואיתא בכ"י מ בפסחים ע' בהערה שלפני זו). א ב קריאת (וכ"ה בירושלמי שם וה"ג וסר"ע וראי"ה); מ קריית. רבא] ב רבה (והוגה רבא אבל להלן גם ח רבה ובפכ"י גורס ג"כ רבה ואומר בפרוש „ושמעתתא דרבה היא ולאו דרבא" וע' ד"ס שהביא מקורים רבים לב' הגרסאות והעלה דרבא עקר וכן בקטע כ"י סר"ע ראבא ובנדפס רבה); ד אביי. 10 מ ד גמר [סעודתו] (וכן בסמוך וכ"ה בראב"ן ושבה"ל ואו"ז ורי"ד אבל ליתא בה"ג בב' המקומות (ובדפוס ברלין צד 65 איתא) וריי"ף ואשכול ורע"ג ד' ל"ד וראי"ש ור"ן ונראה שנוספה המלה ליתר באור). איתביה אביי–איכא דאמרי] ל ליתא (ונוסף בגליון). 11 אביי] ד רבא. ישן] ל מ ש אכל; ב ד גמר (אשכול ושבה"ל ורי"ד אבל ב' הגרסאות אכל וגמר חשודות בעיני כי באמת ליתא כלל לבריתא כזאת ואף שכמה בריתות בש"ס שלא נדע מקורן הנה כאן רגלים לדבר שהן בלשנא קמא והן בלשנא בתרא הקשה אביי מאותה הבריתא עצמה דישן ועמד שהיא בתוספתא כאן א' ו' ובירושלמי כאן א' ד' ושם אמנם הגרסא הרי זה אסור אבל בירושלמי מסיים עלה דאם התנה מותר ואפשר שע"ז סמך אביי ובכל אופן אין כאן ב' בריתות שונות רק דלל"ק הָיה התרוץ התם שלא סלק קשה קצת משום דאין שייכות בין שינה וסלוק ולכן שנו ישן לאכל או גמר דע"ז שייך סלוק ובאמת גרסת ה"ג בהל' ברכות ובהל' ת"ב והרי"ף והרא"ה והרא"ש והראב"ן והר"ן ישן וכ"ה בקטע כ"י סר"ע שבידי דלא כבנדפס וכן משמע מכלבו הל' תענית ואו"ז שם ורקח רי"א וריטב"א כי כולם מביאים סלק ביחס אל ישן וכן גרסת המ"מ פ"א מהל' תעניות הל' ח' וע' באו"ז שם סוף סימן ת"ו). ד כשלא (וכן בסמוך). 12 רבא] ב רבה (והוגה רבא כדלעיל וע' ח). 13 אביי [ישן] בגליון ב הוגה גמר. 14 א והיכי. 15 נים ולא נים תיר ולא תיר] ב ליתא (ונוסף בגליון והנוסח כגון דנים וכ"ל בכ"י ב בפסחים ק"כ (ע' ד"ס שם) וכ"י מ בנדה ס"ג – ובשניהם ליתא גם למלת כגון שאח"ז – אבל איתא שם בדפוסים וכן איתא בכ"י ודפוסים במגלה י"ח ויבמות נ"ד, וכאן ליתא בריי"ף כ"י וראי"ה ובקטע הגניזה מסרע"ג שבידי אבל איתא בה"ג וריי"ף ואשכול וראב"ן ושבה"ל ואו"ז והוא הנכון כי הוא פרוש מתנמנם). א ב מ [כגון] דקרו (וכ"ה בפסחים ויבמות, כמו שכתבתי בהערה שלפני זו, ובריי"ף וראי"ה ושבה"ל אבל ליתא במגלה ונדה וה"ג ואשכול וראב"ן ואו"ז ונ"ל שהמלה הזאת היתה בראשונה רק בהנוסחאות דלא גרסי מקודם נים ולא נים וכו' ועל השאלה ה"ד מתנמנם בא התשובה כגון וכו' כמו שהוא בראי"ה ואח"כ נתערבו ב' הנוסחאות). ב ל ואהדורי (ל ולאהדורי) סברא לא ידע (והיא גרסא יפה וכ"ה בה"ג (לא בשבה"ל שהביא בטעות בד"ס) וכן היתה גרסת ש בדפוס פיזארו וקושטא לעיל י"א ע"ב כי בדפוסים האלה נדפסה הגמרא דכאן גם שם עיי"ש בהערתי אבל כאן במקום השני הדפיסו כלפנינו וכ"ה בכל המקומות בש"ס וספרי הראשונים). 16 ד אהדורי (ובקטע כ"י סרע"ג הנ"ל סברא לא ידע והשאר מחוק). 19 ל קביל עליה (וכ"ה בראי"ש). עביד] ד ליעבד (וע"פ גרסת לימא הכי דלהלן הוא נוח וע' בסמוך). רבה] מ רבא. 20 דאמר] ל ד לימא הכי (וכ"ה בר"ח ואשכול בה"ב ופכ"י וכמדומני שהוא שנוי להקל על הלשון וע' ג). למחר] מ ליתא (ובגליון ב דאמר הכי מפניא למחר וע' ג ח). הריני] ל אהיה; ד ח אהא (וכ"ה באשכול ע' ג).

אמרו ליה לרב ששת קא אתי רבנן לבי תעניתא כי סיימי מסאני איקפד אמר דילמא מיכל נמי קא אכלי:

אביי ורבא סיימי אפנתא מרימר ומר זוטרא מחלפי דימינא לשמאלא ודשמאלא לימינא רבנן דבי רב אשי סיימי כי אורחיהו סברי לה כשמואל דאמר שמואל אין תענית צבור בבבל אלא תשעה באב בלבד:

אמר רב יהודה אמר רב לוה אדם תעניתו ופורע כי אמריתה קמיה דשמואל אמר לי וכי נדר הוא דלא סגי דלא משלם צערא הוא דקביל עליה אי מצי מצער נפשיה אי לא מצי לא מצער נפשיה:

איכא דאמרי אמר רב יהודה אמר רב לוה אדם תעניתו ופורע כי אמריתה קמיה דשמואל אמר לי פשיטא לא יהא אלא נדר נדר מי לא משלם למחר וליומא אחרינא:

רב יהושע בריה דרב אידי איקלע לבי רב אשי עבדו ליה עגלא תלתא אמרו ליה לטעום מר מידי אמר להו בתעניתא יתיבנא אמרו ליה ליזוף מר וליפרע לא סבר לה מר להא דאמר רב יהודה אמר רב לוה אדם תעניתו ופורע אמר להו תענית חלום הוא ואמר רבא בר מחסיא אמר רב חמא בר גוריא אמר רב יפה תענית לחלום כאש לנערת ואמר רב חסדא ובו ביום ואמר רב יוסף ואפילו בשבת:

מסרת הש"ס והמדרשים

9 (לוה) ירושלמי נדרים ח' א'. 10 (וכי נדר) ירושלמי שם. 18 (רב יהושע) שבת י"א א'. 24 (יפה) שבת שם; פסדר"כ ל'; פס"ר הוספה פ"ד; תנחומא (הנדפס) בראשית סימן ב'; ב"ר מ"ד י"ב; קה"ר ה' פסוק ו'; ביהמ"ד ח"ד צד קל"ח.

1 ד וגליון ב ליה [רבנן] (וכ"ה ברי"ף ורא"ה ורא"ש וריטב"א אבל באו"ז ח"ב סימן ת"ב ליה אנשי המקום והוא פרוש מדיליה). א קא אתי רבנן לבי תעניתא כי סימי מסאני קפיד אמר דילמא (וכ"ה ברי"ף ואו"ז ושם אתו, סיימו, ואמר להו, וכ"ה ברא"ה ושם איקפד ובר"אש איקפד אמר דילמא); ב קא אתו (ובגליון חזינן דאתו) רבנן לבי תעניתא כי סיימי מסאני קפיד דילמא (ובגליון קפיד אמר להו); ל והא קא חזינן לרבנן דסיימי מסנייהו ואתי לבי תעניתא ואמר (ובגליון ואיקפד ואמר) דילמא (והוא נוסח ד בקצת שנוי וע' ש); מ קאתו רבנן לבי כנישתא כי סיימי מסאני איקפד רב ששת אמר דילמא. 2 קא אכלי] ד אכול (ע' ג). 3 ד מעיילי כי מסיימי (והוא שבוש אבל ע' בערוך ערך אפנתא). א אפותא; ב ג ש אפנתא (וכן בכל הנ"ל); ל פנתא (וכ"ה בפכ"י); מ פנתאי (ע' ת). זוטרא] ל ליתא. 5 ל ורבנן. 6 סיימי] ד נפקי (ע' ח). א ב כאורחייהו. מ וסברי. לה] ד ליתא (וכ"ל באו"ז סימן ת"ב). א לדשמואל; ב מ ג ח כשמואל; ל להא דשמואל. 7 שמואל] מ ג ח ליתא (וכ"ל ברי"ף ורי"ד ואפשר להשמיטו אבל איתא ברא"ש ואו"ז). 10 הוא] ד ליתא; ל הוא [דקביל עליה] (וליתא בכל נוסחאות הראשונים; ובר"יד הוא דפרע). 11 דלא סגי דלא משלם] ל ליתא (וכ"ל בר"ן ורי"ד וריטב"א וע' בהגהות ר"ב רנגשבורג). א ב סגיא. משלם] א משום (ט"ס); ב משלים (וכן היתה כנראה גרסת תוס' ויש כאן ערבוב בכל הספרים בין שלם והשלים וא"א לבררו וכן להלן בלישנא בתרא עיי"ש וע' ד"ס). צערא הוא דקביל] ד לצעורי נפשיה קביל (ע' ש). מ עילויה (וכ"ה ברא"ש ורי"ד ור"ן). 12 מ נפשיה [אין] אי לא מצי מצער נפשיה לא. 14 ל איכא. 15 ב אמרתה (וכן לעיל). לי] א ב ליתא (וכ"ל באו"ז ואיתא בגליון ב). 16 פשיטא] ל ליתא (וכ"ל בריטב"א). מ ולא יהא. א אלא נדר נדר מי לא משלים ואזיל (וכ"ה ברי"ף ורא"ש (ובשניהם ובריטב"א ליתא למלת נדר השניה) ובאו"ז ושם משלם (וכ"ה ברי"ד וריטב"א וליתא ואזיל וברא"ש משלים עד); ב אלא נדר אי לא משלים האידנא מי לא משלים (והי"ה כתוב נדר ב"פ ומחקו השניה וברא"ה אי לא משלים השתא מי לא מצי לשלומי והוא ג"כ ערבוב שלם והשלים); ל אלא נדר ונדר לא סגיא דמשלים (ובר"ח אלא נדר מי לא פרע); מ אלא נדר משלים (וצ"ל מי לא משלים והגרסא הנכונה לדעתי משלם כמו פורע ושייך היטיב על נדר ונוסח ד מורכב כמעט מכל הנוסחאות והוא משובש). 17 וליומא] ב וליום; ל או ליום. א אחרא (רי"ף ור"ח ואו"ז וריטב"א); ב ד אחרינא (רש"י רא"ה ורא"ש); ל אחרון; מ אוחרא. 18 ר"י בריה דר"א] ב רב הושע (ובגליון הושעיא) בריה דר"א; מ ר' יהודה נשיאה (הוא שבוש). אשי] ד אסי (ובדפוס ויניצ' וקושטא אמי וגם זה טעות כי קדם הרבה לרב יהושע בריה דר"א ובדפוס פיזארו לנכון אשי וכ"ה בשבת י"א וה"ג הל' ת"ב ובכל הראשונים הנ"ל). 19 עבדו ליה עגלא תלתא] ב ליתא (וכ"ל בה"ג שם וסרע"ג דפוס וארשא דף ל"ד ורי"ף ורא"ה ואו"ז ואיתא בשבת י"א וברא"ש ורי"ד). א תליתאה. ליה] א ליתא. 20 להו] ד ליה. אמרו ליה] א מ ליתא (וכן לא היה בכ"י ב והוגה כך וליתא בה"ג ורי"ף ורא"ה ורא"ש ורי"ד ואמנם אפשר בלעדו אבל בשבת ובאו"ז). א ד ולחיף; ב לחפיה; ל לחיף. 21 לא] מ ולא. לה] ד ליתא. 22 א בתענית חלום יתיבנא (וכן גרסת כ"י בשבת). 23 ואמר] א ב ל מ דאמר (וכ"ה בכל ספרי הראשונים הנ"ל אבל נ"ל כגרסת ד כי כן הוא בשבת גם בכ"י ואולם שם הובאו מקודם מימרות אחרות דרבא בר מחסיה וא"כ אפשר שואמר שם איננו מדברי רב יהושע כ"א מדברי הש"ס ועפי"ז היה נכון כאן דאמר וכ"ה באמת בשאילתות בראשית וקשה להכריע). רבא] א ב ל ד רבה (וכ"ה בשבת בכ"י מ ובשאילתות שם וה"ג ורי"ף קושטא ורא"ה ורא"ש ואו"ז אבל ברי"ד רבא וע' ד"ס ובאבער לפדר"כ ל' אות כ"ז). בר מחסיא] מ ליתא. 24 א ב ל ח בנעורת (וכ"ה בכ"י א בשבת וכ"ה בב"ר מ"ד י"ב ופס"ר הוספה פ"ד וסר"ע וברי"ף קושטא וא"ח הל' תענית סימן י"ב ורא"ה וריטב"א ורי"ד ועפ"ז הכונה שכמו שהאש בוערת היטיב בנעורת כן התענית מבערת את החלום ומבטלתו וכן בסוטה מ"ח א' וסנהדרין ל"ז א' איתא אש בנעורת); מ ד לנערת (וכ"ה בשבת ופסדר"כ ל' ותנחומא בראשית סימן ב' וקה"ר ה' ו' וביהמ"ד ליעלינק ח"ד צד 138 וכ"ה בשאילתות וה"ג ורי"ף וראב"ן ורקח רי"ב ורא"ש ואו"ז ור"ל שהאש אמצעי לבטול נעורת ותענית רפואה לחלום ונ"ל דלנעורת עדיף כמו להלום). 25 ואמר] כה"י ודפוסים אמר (וכ"ה בב"ר וקה"ר שם ובה"ג ובאו"ז וראב"ן אבל בשבת ואמר וכ"ה בתנחומא שם וברי"ף ורא"ה ורא"ש ורי"ד וכן הגיהו כאן לנכון בדפוסים חדשים). ב אמר ר"ח בר גוריא ואפילו בשבת (והשאר ליתא ונשמט בטעות). ל אמר. ואמר רב יוסף] א ליתא (וכן ליתא ברא"ה; ובקה"ר שם ר' יוחנן וברי"ף כ"י נחמן ובביהמ"ד שם ורי"ד יוסי וע' ח); ב אמר רב חמא בר גוריא; מ רב חסדא ואיתימא רב יוסף ובו ביום ואפילו בשבת (ובשתי הפסיקתות והמדרשים יש עוד שנויים כאן וע' בהערות ר"ש באבער ורמא"ש שם ובשאילתות שם). 26 ד בשבת [מאי תקנתיה ליתיב תעניתא לתעניתא] (וליתא בשבת ולא בספרי הראשונים ואולי בא לכאן מן הרא"ש שהביאו מברכות ל"א ב' מלשון שבה"ל סי' רע"ח ואו"ז ח"ב סימן ת"ז נראה שהיה בגרסתם גם כאן וע' בלח"מ פ"א מהל' תעניות הל' י"ב).

עברו אלו ולא נענו כו' ואסורין במלאכה: בשלמא כולהו אית בהו תענוג אלא מלאכה צער הוא אמר רב חסדא אמר רבי ירמיה בר אבא אמר קרא קדשו צום קראו עצרה מה עצרת אסור בעשית מלאכה אף צום אסור בעשית מלאכה אי מה עצרת מאורתא אף צום נמי מאורתא אמר רבי זירא לדידי מיפרשא ליה מיניה דרבי ירמיה בר אבא אמר קרא אספו זקנים דומיא דאסיפת זקנים מה אסיפת זקנים ביום אף צום נמי ביום אמר רב שישא בריה דרב אידי מסייע ליה לרב הונא דאמר מצפרא כנופיא היכי עבדי אמר אביי מצפרא לפלגיה דיומא מעייני במילי דמתא מפלגיה דיומא לפניא רבעא דיומא קרו ומיפטרו ורבעא דיומא מצלו ובעו רחמי דכתיב ויקומו על עמדם ויקראו בספר תורת ה' אלהיהם רביעית היום ורביעית מתודים ומשתחוים לה' אלהיהם!
י"ג ע"א איפוך אנא לא סלקא דעתך דכתיב ואלי יאספו כל חרד בדברי אלהי ישראל על מעל הגולה ואני ישב משומם עד למנחת הערב ובמנחת הערב קמתי מתעניתי ובקרעי בגדי ומעילי ואכרעה על ברכי ואפרשה כפי אל ה' אלהי:

אמר רפרם בר פפא אמר רב חסדא כל שהוא משום אבל כגון תשעה באב ואבל אסור בין בחמין בין בצונן כל שהוא משום תענוג כגון תענית צבור בחמין אסור בצונן מותר אמר רב אידי בר אבין אף אנן נמי תנינא ונועלין את המרחצאות אמר ליה

תורה אור

4 יואל א' י"ד. 14 נחמיה ט' ג'. 17 עזרא ט' ד'–ה'.

מסרת הש"ס והמדרשים

6 (ר' זירא) ירושלמי תענית א' ריש ה"ו (ס"ד ג'). 11 (כנופיא) מגלה ל' ב'. 24 (בצונן) ע' ירושלמי תענית א' ו' (ס"ד ג'); ברכות ב' ז'; מו"ק ג' ה' (פ"ב ד').

1 א מציג כאן המשנה הגיע ר"ח כסלו עד את המרחצאות; ב מציין הגיע ר"ח כסלו ולא ירדו גשמים וכו'; ל מתני' עברו אלו ולא נענו כו' ואסורין במלאכה; מ הגיע ר"ח כסלו (וציון ב מ הוא שלא במקומו ושייך לעיל י"א ע"ב עיי"ש בהערתי והנכון כאן כציון ל וכ"ה בר"ח ורי"ד). בשלמא–צער הוא] א ב ל ליתא (והגרסא מנא הני מילי אמר רב חסדא אבל בגליון ל הוגה כמו שהוא בדפוס, ובגליון ב הוגה בשלמא כולהו אית בהו משום תענוג אלא מלאכה צערא הוא ומפרושי ג ח נראה שלא גרסו כולהו אית בהו תענוג דלא כהגהת ד"ס); מ [אמר רב חסדא] בשלמא (וליתא שם אמר ר"ח אחר מלות צער הוא ובטעות נעקרו מהתם להכא). 2 ד וגליון ל תענוג [רחיצה וסיכה ותשמיש המטה] (וכ"ה בר"ג ר"ח אבל בשניהם ליתא כולהו ומזה מוכח שהיו כאן ב' נוסחאות ונתערבו יחד וגרסת כולהו עדיפא וכ"ה בראב"ן ופסקי רי"ד וע' ד"ס). אלא] ל מ ד אבל (וע' ח וכ"ה אלא בגליון ב דלעיל ובראב"ן ורי"ד). 4 א עצרה [אספו זקנים כל יושבי הארץ בית ה' אלהיכם וזעקו אל ה'] (וכן הביא ש וליתא בר"ח וילקוט יואל א' וראב"ן וריטב"א ורי"ד ובד"ס אות י' חשב בטעות גם כ"י קורוניל); ל עצרה וגו'; ד עצרה אספו זקנים (אבל מדאמר ר"ז לדידי מיפרשא וכו' אמר קרא אספו זקנים משמע קצת שלא הובא קודם לזה). ד [בעצרת] מה (וליתא בכל הנ"ל ור"ח ורש"י). עצרת] א עצרה (וכן בסמוך). 5 צום] ד תענית (וכן בסמוך ע' ח ולהלן גבי זקנים). 6 נמי] ב מ ליתא (וכן ליתא בריטב"א ואיתא בגליון ב ובילקוט ורי"ד). אמר ר"ז לדידי–בר אבא] ל ליתא (אבל ע' ירושלמי כאן א' ו'). 7 מיניה] מ משמיה (וכ"ה בירושלמי שם אבל בן דורו היה ובד"ס לא ציין). 8 אמר קרא אספו זקנים] א ב מ ליתא (וכן ליתא בילקוט וריטב"א ורי"ד אבל כיון שכולם השמיטוהו לעיל היה להם לגרסו כאן ובאמת כאן מקומו דלעיל הסמיך מה עצרת אל עצרה וכאן סמיך אסיפת זקנים אל אספו זקנים וכ"ה בירושלמי כאן א' ריש ה"ו). אמר קרא] ל תלמוד לומר. 9 ב צום נמי ביום [ואסיפת זקנים גופיה מנא לן דבימממא הוא דכתיב תקעו שופר בציון קדשו צום מה התם ביום אף הכא נמי ביום] (וכן הביא הריטב"א וכ"ה בשנוי ושבוש בילקוט יואל וגרסא זו היתה גם לעיני ח אבל הוא מביא לראיה הפסוק מיואל ב' א' שנזכר בו יום וכ"י ב מביא יואל ב' ט"ו וסומך על שתקיעת שופר ביום כמו הילקוט ואולי הכל הוספה מאוחרת). ד [ואימא מטיהרא] (וליתא בראב"ן ורי"ד, והריטב"א כתב שיש מעבירין עליה קולמוס וע' ד"ס וגבורות ארי). 10 שישא] ל ששת (וכ"ה ברי"ד וע' ד"ס למגלה ל' ב'). 11 ל דאמר [רב הונא] (ח רב כהנא וכן הובא בפכ"י). א מצפרא [נמי]. מ עביד. 12 ל לפלגא (וכ"ה ברי"ף); מ ו ע ד פלגא (וכ"ה במנוה"מ נר ה' כלל א' ח"ג פ"ג ובראב"ש ורי"ד וילקוט נחמיה אבל במגלה לפלגיה וכ"ה ברי"ף קושטא וריטב"א, ובר"ח ופכ"י עד פלגיה). א ד מעיינינן (וכ"ה בכל הנ"ל ובמגלה אבל בכ"י שם וילקוט מעייני וכן צ"ל בלשון נסתר בכל אלה דלהלן כמו שהגהתי); ב מעיינן ל מ מפלגא (וכ"ה ברי"ף ורא"ש ורי"ד ומנוה"מ וילקוט אבל במגלה ורי"ף קושטא וריטב"א מפלגיה). 13 מפלגיה דיומא] ד מכאן ואילך (ובמגלה כמו בכ"י). לפניא] מ עד אורתא (רי"ד). א ב ריבעיה (וכ"ה ברי"ף קושטא אבל כאן ריבעא נוח יותר וכ"ה במגלה ובכל הנ"ל). א ב קרינן ומפטרינן (וכ"ה בכל הנ"ל אבל במגלה בכ"י מ כמו בכאן ובילקוט קרו ומפטירי); ד ח קרינן בספרא ואפטרתא. 14 א וריבעיה (וכן ברי"ף קושטא); ב רבעיה; ד מכאן ואילך. א ב מצלינן ובעינן (וכן בכל הנ"ל); ד בעינן (וליתא מצלינן וכ"ה ברי"ד וכן ליתא במגלה ושם בעו וברי"ף קושטא ובע"י). דכתיב] ל ד שנאמר (וכ"ה במגלה ורי"ד). 15 ב ל מ ורביעית [היום] (וכ"ה בדפוסים ישנים כאן ובמגלה ורי"ד וילקוט ומנוה"מ וליתא בקרא ומחקוהו אח"כ בכ"י ב). 16 ב מתודים וגו'. 17 מ ואיפוך (ילקוט). ב דעתא. 18 על מעל–הערב] ד ישראל וגו' וכתיב (ע' ח ש). 20 ב מתעניתי וגו' (ובגליון כל הפסוק). ובקרעי–ברכי] ד ליתא (ח ש איתא). 21 אלהי] ד ליתא (ע' ח ש). 23 מ [ואונן] ואבל (רקח סימן ש"י וע' ד"ס). ואבל] ב בגליון (וכ"ה ברי"ף כ"י ור"ח וש"ש לרי"ץ גיאת ואו"ז ח"א שס"ו וח"א תל"ה ור"ן אבל ליתא ברי"ף וס' האשכול הל' בה"ב וראב"ן ורקח שם ותוה"א ענין אבלות (ויניציאה שנ"ה דף נ"ו ע"נ) ורי"ד וכל הדפוסים הישנים של הרא"ש וכן לא היה בגרסת ש ולכן כתב כ"ש א ב ל מ מ ש וכן כתב הריטב"א דאפילו לנוסחי דלא גרסי ואבל ידעינן ליה ממשמעותיה עיי"ש באריכות וע' עוד בהערתי לקמן גבי מנודה ואבל). 24 א וגליון ב ת"צ [ויוה"כ] (אבל הגמרא איירי רק בתענית דרבנן ויו"כ הוא דאוריתא ע' בהגהות הב"ח אות א' וד"ס וליתא בכל ספרי הראשונים). 25 א ח ובצונן. 26 אנן] ב אנא. א המרחצאות [לאו למימרא דבחמין אסורין ובצונן מותר] א"ל (והובא כאן בטעות מדברי רב שישא דלקמן).

אביי ואי בצונן אסור סוכרין את הנהרות איבעי ליה למתני אמר רב שישא בריה דרב אידי אבא הכי קא קשיא ליה מכדי קתני אסורין ברחיצה למה לי למתני ונועלין את המרחצאות לאו למימרא דבחמין אסור ובצונן מותר שמע מינה:

לימא מסייע ליה כל חייבי טבילות טובלין כדרכן בין בתשעה באב בין ביום הכפורים במאי אילימא בחמין טבילה בחמין מי איכא שאובין נינהו אלא לאו בצונן וחייבי טבילות אין כולי עלמא לא אמר רב חנא בר רב קטינא לא נצרכא אלא לחמי טבריה אי הכי היינו דקתני עלה אמר רבי חנינא סגן הכהנים כדאי הוא בית אלהינו לאבד עליו טבילה אחת בשנה ואי אמרת בצונן שרי הא קא טבלי בצונן אמר רב פפא באתרא דלא שכיחי צונן:

תא שמע כשאמרו אסור ברחיצה לא אמרו אלא כל גופו אבל פניו ידיו ורגליו מותר וכשאמרו אסור במלאכה לא אמרו אלא ביום אבל בלילה מותר וכשאמרו אסור בנעילת הסנדל לא אמרו אלא בעיר אבל בדרך מותר הא כיצד יצא לדרך נועל הגיע לעיר חולץ וכן אתה מוצא במנודה ובאבל מאי לאו אכולהו לא אשארא:

מסרת הש"ס והמדרשים

6 (חייבי) שבת קי"א א'; ביצה י"ח ב'; יומא פ"ח א'; ירושלמי ברכות ג' ד'; ביצה ב' ב'; יומא ח' א' (מ"ד ד'); תענית א' ו' (ס"ד ד'). 8 (טבילה בחמין) ברכות כ"ב א'. 12 (כדאי) ירושלמי ביצה ב' ב'; פס"ר ריש פכ"ט. 16 (ברחיצה) מו"ק ט"ו ב'; פסחים נ"ד ב'. 18 (במלאכה) מו"ק ט"ו ב'. (בלילה) תוספתא תענית א' ה'; ירושלמי תענית א' ריש ה"ו. 19 (בנעילת הסנדל) תוספתא תענית א' ו'; ירושלמי ברכות ב' ז'; יומא ח' א'; תענית א' ו'. 20 (בדרך) ירושלמי ברכות ב' ז'; תענית א' ו'; מו"ק ג' ה' (פ"ב ד'); יומא ח' א'. 22 (אשארא) מו"ק ט"ו ב'.

1 מ [היכי ליתני] סוכרין (ובגליון ל היכי כו ליתני ומלת כו מצויה בתלמוד כמו לעיל ז' ע"א במאי כו נרמייה). איבעי] ל ד ש וגליון ב מיבעי. איבעי ליה למיתני] ב ליתא והגרסא לא איפשר (ובגליון שם מיבעי ליה הא לא איפשר); מ ליתא והגרסא והיכי מצי למיסכר נהר (וע"פ גרסתו היכי ליתני שפיר אשמיט איבעי ליה למיתני אבל א"כ והיכי מצי למיסכר נהר הוא ג"כ מיותר ואינו לשון גמרא כ"א הוספה מאוחרת ע"פ ש). 2 א ב ל למיתנא. 3 קא] ב ל ד ג ליתא. קתני] ד תנן. ל ד אסור. 4 למה לי–שמע מינה] ד נועלין את המרחצאות ל"ל אלא לאו ש"מ בחמין אסור בצונן מותר (וכמו שהגהתי ע"פ כה"י הוא גם ברג"ג ר"ח ורש"י). ב ל מ ח למיתנא. מ ד נועלין. מ ולאו למימר (ובד"ס שלא בדיוק לאו). 5 גליון ל [אלא] ש"מ. 6 מסייעא (קאי על בריתא). 7 ב ובין. 9 כ"ע] ד אינש אחרינא (ע' ג ח ש). א כ"ע לא [לא לעולם בחמין ד]אמר; ב ל כ"ע לא [לעולם בחמין] אמר (ובכ"י ב הוגה וכדאמר). 10 חנא] ב חמא (וכ"ה באו"ז ח"א שס"ו); מ חגי (וכ"ה בגליון ל אבל לא נמצא בש"ס, ובר"ג חנא). רב] קטינא ד ליתא (ואיתא גם באו"ז שם). אלא] ב ליתא (ואיתא בגליון). 11 ב בחמי. א וגליון ב טבריא [דשרו]. היינו דקתני עלה] ל ד אימא סיפא (וכן היתה גרסת ח אבל הא דר"ח לא מיתניה בבבלי בהדי הא דחייבי טבילות ואיתא רק בירושלמי ביצה ב' ב' ודוחק לומר דגם הא דחייבי טבילות מן הירושלמי וא"כ לא שייך למימר סיפא וע' ד"ס ותוס' ביצה י"ח ע"ב ונדה ס"ח ד"ה הא דאפשר). 12 חנינא] א ל חנניה (וכ"ה בירושלמי שם וכ"ה בר"ח וברוב הד' הישנים כאן ובכל המקומות בש"ס אבל ג ש חנינא ובתוס' ביצה י"ח ע"ב חנינא בן אנטיגנוס וע' ד"ס). 13 מ [אחת פעם] אחת; ד [פעם] אחת (ע' ג ח). שרי הא קא טבלין] ד מותר ירחץ. 14 ל קמיטבלי (וע' ג ח ש). באתרא] א ב מ ג בדוכתא (ע' ח ש). ד שכיח (ובד"י ברש"י שכיחי). 16 ברחיצה, במלאכה, בנעילת הסנדל] ד במלאכה, בנעילת הסנדל, ברחיצה (ובסדר הזה הובאו הבבות במו"ק ט"ו עיי"ש וכמו שסדרתי ע"פ כ"י הוא גם בר"ח ופכ"י ורי"ף ורא"ה ורא"ש ואו"ז ח"ב סי' תמ"ג ואגודה ובזה מדוקדק יותר הלשון לא אשארא דלקמן). 17 ב כשאמרו (וכן לקמן). 18 ל מ בעשיית מלאכה. 20 הא כיצד] ב כאי צד. ד יוצא. 21 הגיע] ד נכנס (וכ"ה במו"ק ט"ו גם בכ"י אבל בתוספתא כאן א' ו' ובירושלמי כאן א' ו' הגיע). מוצא] ב ח אומר. 22 מאי לאו אכולהו לא אשארא] (רבו הנוסחאות והפרושים בדברי הגמרא כאן ולכן עלי לסדר לעיני הקורא את גרסאות כה"י בשלמותן כדי שיקל עליו להבחין ביניהן): א ובאבל [במאי אילימא בחמין והאמר רבה אבל בחמין אסור כל שבעה ואפילו פניו ידיו ורגליו אלא לאו בצונן וקתני וכן במנודה ובאבל מאי לאו אכולהי לא אשארא]; ב ובאבל [מאי לאו אכולהי ובמאי עסקינן אילימא בחמין ומי שרי והאמר רבא אבל אסור ברחיצת חמין כל שבעה ואפילו פניו ידיו ורגליו אלא לאו בצונן (מאי לאו אכולהו, גליון) לא אשארא]; ל ובאבל [במאי עסקינן אילימא בחמין וכן אתה מוצא במנודה ובאבל מי שרי והאמר רבא אבל אסור בחמין כל שבעה אפילו פניו ידיו ורגליו אלא לאו בצונן לא לעולם בחמין ודקא קשיא לך וכן אתה מוצא במנודה ובאבל לאו אכולהי אלא אשארא]; מ ובאבל [במאי אילימא בחמין ומי שרי והאמר רב ששת אבל אסור להושיט אצבעו בחמין אלא לאו בצונן ומאי לאו אכולהו לא אשארא] (וזה גם נוסח ש); ד ובאבל [מאי לאו אכולהו ובמאי עסקינן אילימא בחמין פניו ידיו ורגליו מי שרו והאמר רב ששת אבל אסור להושיט אצבעו בחמין אלא לאו בצונן מאי לאו אכולהו לא לעולם בחמין ודקא קשיא לך וכן אתה מוצא במנודה ובאבל אשארא קאי] (והוא קרוב ביותר לנוסח ל ובדפוסים חדשים השמיטו ע"פ המהרש"א מאי לאו אכולהו שבמקום השני שנמצא גם בגליון ב ומפרוש ח דכתב ולעולם בחמין נראה שהיתה לפניו ג"כ אחת הגרסאות האלה המחלקות בין חמין לצונן. והנה כל הגרסאות האלה מיוסדות על הפרוש שנמצא ברש"י והוא דקושית הגמרא היא על מה שאמר רפרם בר פפא בשם רב חסדא דבתענית צבור מותר לרחוץ בצונן דבבריתא דהכא מוכח דגם בצונן אסור ולכן הוצרכה הגמרא לדייק בשאלת חמין וצונן שלא נזכרה כלל בבריתא. אבל לדעתי הפרוש הזה דחוק ורחוק כי הגמרא לא ירדה להקשות מת"צ דוקא כ"א על כל המימרא דרפרם דמחלק בין אבל ות"צ וכאן מוכח דאין כל חלוק ביניהם הן שהרחיצה דאיירי בה הבריתא היא בחמין או בצונן ועיקר הקושיא הוא לפי"ז מאבל ולא מת"צ ואפילו אי לא גרסינן ואבל בדרפרם כמו דלא גריס ליה רש"י לית לן למיחש מידי כיון דגם בסמוך בהא דרבי אבא הכהן פריך הש"ס דוקא מאבל ולא מת"צ, ואָבֵל בדרפרם משתמע גם ממילא כמו שהבאתי בהערתי שם. ובאמת חזותן של נוסחאות כה"י והדפוסים מוכיחה עליהן שאינן מעקר התלמוד כ"א הן הוספות ובאורים שנכנסו לתוך כה"י בצורות שונות ובשמות אמוראים שונים כי כאשר הוכחתי בהקדמתי וכאשר יראה הקורא בכל הערותי למסכתא הזאת נוסח דברי התלמוד מתחלף הרבה בכה"י וספרי ימי הבינים רק בדברי אגדה וביחוד בכל החלקים הארמיים שהיו כמו עפים באויר והיו הסופרים מקילים הרבה בסדורם זה בכה וזה בכה אבל בעניני הלכה באו חלופים ושנויים בכ"י וספרי הראשונים – בדברים המשתרעים על כמה שורות כמו לפנינו– רק במקומות שהיו בהם חלוקי דעות לדינא ואז היו החלופים לא רק בהסגנון החיצוני כ"א גם בעקר הענין אבל בדברי הגמרא שלפנינו הננו

תא שמע דאמר רבי אבא הכהן משום רבי יוסי הכהן מעשה ומתו בניו של רבי יוסי ברבי חנינא ורחץ בצונן כל שבעה התם בשתכפוהו אבליו הוה דתניא תכפוהו אבליו זה אחר זה הכביד שערו מקל בתער ומכבס כסותו במים אמר רב חסדא בתער אבל לא במספרים במים אבל לא בנתר ולא באהל אמר רב חסדא זאת אומרת אבל אסור בתכבסת:

אמר רבא אבל בחמין אסור ובצונן מותר מאי טעמא מידי דהוה אבשרא וחמרא מיתיבי | י"ג ע"ב אין הבוגרת רשאה לנול עצמה בימי אבל אביה הא נערה רשאה במאי אילימא בחמין אין הבוגרת רשאה והאמר רב חסדא אבל אסור להושיט אצבעו בחמין אלא לאו בצונן לא כי קתני אכחול ופרכוס:

איכא דאמרי אמר רבא אבל אסור בין בחמין בין בצונן מאי שנא מבשרא וחמרא התם לפכוחי פחדיה הכא לתענוג לימא מסייע ליה אין הבוגרת רשאה לנול עצמה בימי אבל אביה הא נערה רשאה במאי אילימא בחמין אין הבוגרת רשאה והאמר רב חסדא אבל אסור להושיט אצבעו בחמין אלא לאו בצונן לא כי קתני אכחול ופרכוס:

מסרת הש"ס והמדרשים

4 (תכפוהו) מו"ק י"ז ב'; ירושלמי מו"ק ג' סוף ה"א (פ"ב א'); שמחות ה'. 7 (תכבסת) תענית י"ג ב'; מו"ק ט"ו א', י"ז ב'.

רואים שאף שכל הנוסחאות מתכונות לדבר אחד ואין כל הבדל בינידהן בענין הנה בכ"ז אין אחת דומה לחברתה בסגנון וסדר הדברים והוא רק מפני שלא היו כלל בתלמוד כ"א נוספו ע"פ הפרוש הנ"ל שיצא מן הישיבות. הארכתי בזה מפני שהרשיתי לעצמי לסדר כאן את הדברים נגד עדות כל כה"י ור"ח ורש"י והדפוסים אבל הגרסא הקצרה שבהרתי היא גם בשאילתות מקץ ובפרוש הרגמ"ה וגם הריטב"א בחר בה נגד הנוסחאות האחרות שהוא מביאן ג"כ עיי"ש וכן הבינו גם התוס' ד"ה וכן את דברי הגמרא כאן דהקושיא מאבל. ומלבד זאת הנה במו"ק ט"ו ב' נמצא הלשון מאי לאו אכולהו לא אשארא ג' פעמים גם בכ"י ואף ששם לא נחית הש"ס לקושיא דילן הנה בכ"ז מוכח שהיו הדברים שגורים רק בצורה זו ועפ"ז יתישבו כל הדקדוקים של ר"ע איגר בדרוש וחדוש ובגליון הש"ס (וילנא) ושל הרש"ש בהגהותיו ובעל חשק שלמה וגבורות ארי וע' ד"ס הנוטה ג"כ לגרסא זו ובפכ"י הדברים ארוכים וצ"ע).

1 דאמר] מ אמר. אבא] ב יצחק. [הכהן משום רבי יוסי הכהן] מ ליתא (וכתב בד"ס דאולי אינו ט"ס ורבי אבא הוא רב וריב"ח הוא התנא ולא האמורא בשם הזה וא"כ מקשה הגמרא ארב חסדא מבריתא דרב תנא הוא אבל ר"א הכהן היה אמורא ולא הוה מקשה מיניה לר"ח דלא רמינן גברא אגברא כששניהם אמוראים. אולם מלבד שאין זה מוכרח כי התלמוד לא אחז בזה כבמילתא פסיקא לדינא הנה אין ספק שהכונה כאן אל אבא כהן ברדלא הנזכר בירושלמי פאה ד' ב' וב"ב ח' ד' (ריש דף ט"ז ב' ושם אבא בר דליה) וכן נזכר הרבה במדרש (וע' ספרי דברים ב' ובאכער אגדת התנאים ח"ב צד 548 ואגדת אמוראי א"י ח"א צד 419) וא"כ הוא אמורא וגם לא נסמך ברבי אבל בבבלי רה"ש ט"ו ב' הגרסא רבי אבא הכהן (ולכן לא הגהתי) ונזכר שם ביחד עם ר' יוסי הכהן ור"י ור"ל, וגם ריב"ח דהכא הוא האמורא וגרסת רי"ד ר"א בר כהנא משום ר"י הכהן). 2 ברבי] א בר; ד בן ר' (ע' באכער אגדת אמוראי א"י שם צד 432 הערה 1). 3 א ב שתכפוהו; ל מ בשתכפוהו (וכ"ה בתוה"א ענין אבלות ובריי"ד ולקמן ע"ב). הוה] ב זה אחר זה היה (ע' לקמן ע"ב בדפוסים); ל מ ליתא (וכן ליתא באו"ז סי' תמ"א ואיתא בריי"ד ושערי שמחה לרי"ץ גיאת הל' אבל צד מ"ט). 4 מ מי שתכפוהו (ע' מו"ק שם). זה] אחר כ"י בזה אחר (וכן ש ע' מו"ק). גליון ב הכביד [עליו]. 6 אבל לא] מ ד ח ולא (וכ"ה במו"ק, ובד"ס הביא כן בטעות מכ"י קורוניל ושם אבל לא וכ"ה בתוה"א ובש"ש שם). באהל] א ל מ ד בחול (וכ"ה בר"ח ורש"י אבל במו"ק וערוך ע' אהל וכל הראשונים גורסים שם בחול וע' במה שהביא שם בד"ס אות ד'). 7 אמר ר"ח זאת אומרת אבל אסור בתכבסת] ב ל מ ד ליתא (ומביאים זה לקמן ע"ב ע' בהערתי שם). 8 בחמין אסור ובצונן מותר מ"ט] ד מותר לרחוץ בצונן כל ז' (וגם בריטב"א כמו בכה"י). ב בצונן. 10 לנול] א לטול (וכן בהאיכא דאמרי דלהלן ואינו נראה כדבוק הנו"ן והוא"ו וע' מה שכתבתי לעיל ו' ע"ב בהערתי למלת מנולתא). מ ד ש [את] עצמה (ע' ג ח ת). 11 במאי] ד מאי לאו ברחיצה ובמאי (וליתא גם בריטב"א וכן ליתא בלישנא בתרא דלהלן וכן נראה קצת מלשון ר"ג שלא היה לפניו, ובדפוס פיזארו ליתא [במאי וכו' בצונן] ע' ד"ס). אין הבוגרת רשאה] ב ואבל בחמין מי שרי. 12 אבל] א ליתא. 13 מ בצונן [אסור] (ט"ס ע' ד"ס). לאו] מ ליתא (ע' ג ח). כי קתני] ד ליתא (וע' ג ת). 5 ד גורסים כאן: [לימא מסייע ליה דאמר ר"א הכהן משום ר"י הכהן מעשה ומתו בניו של ריב"ח ורחץ בצונן כל ז' אמרי התם בשתכפוהו אבליו זא"ז דתניא תכפוהו אבליו זא"ז הכביד שערו מקל בתער ומכבס כסותו במים אר"ח בתער אבל לא במספרים במים ולא בנתר ולא בחול ולא באהל (ונראה שלא היה גם בגרסת ג ש אף שאפשר שלא העתיקוהו מפני שלא היה להם לפרש בו כלום כיון דאיתפרש כבר לעיל. ואם אמרנו לקיים הגרסא יקשה דכיון שהביא כאן הא דרבי אבא הכהן לסיוע דרבא היה לו להביאו להלן בהאיכא דאמרי לתיובתא דרבא כמו שהביאו לעיל לתיובתא דרב חסדא אבל נראה פשוט דכמו דלא איתי לעיל הא דאין הבוגרת רשאה לסיוע דרב הסדא לא איתי הכא הא דרבי אבא לסיוע דרב חסדא. ויש להעיר דמלשון ח נראה דגריס להך דרבי אבא ודתכפוהו אבליו אחר האיכא דאמרי וע' ע"ז בהערתי להלן). 14 אמר רבא] מ ליתא (ט"ס). בין בהמין בין בצונן] ד ח בצונן כל שבעה. 15 א ב ובין. א מ ח ומ"ש. ד ח מבשר ויין (ע' ג ולעיל סוף ע"א). 16 א ב ג פחדא; ל צערא; ד פחדיה [הוא דעביד] (ובד"י פחודיה). הכא לתענוג] ד ליתא (ע' ג ח). א ב מסייעא (כמו לעיל ע"א גבי חייבי טבילות). 17 לנול] א לטול ע' לעיל). מ [את] עצמה (ע' לעיל במקום הראשון). בימי אבל אביה] ד ליתא (ואיתא לעיל). 20 כי קתני] ד ליתא (ע' לעיל). מ ופרכוס [אמר רב חסדא זאת אומרת אבל אסור בתכבסת] (וכ"ה בגליון ל וכ"ה גרסת ד ש אלא שהדפוסים מוסיפין עוד כל שבעה ולפי ש דייק מפרכוס דה"ה לתכבסת וכבר נתקשה בזה רעק"א בגליון הש"ס, ובד"ס האריך הרבה לישב את הקושיא דמה צרך להוכהה זו כיון דבמו"ק ט"ו א' מפיק לה מקראי עיי"ש מה שהעלה בישוב דברי רש"י והגמרא ובכל אופן הך מימרא דרב חסדא אין מקומה כאן כי אם לעיל אחרי הבריתא דתכפוהו אבליו כמו שהוא בכ"י א (עיי"ש בהערתי) והדיוק הוא דמדתניא דמי שתכפוהו אבליו מכבס במים מכלל דשאר אבלים אסורין בתכבסת אפילו שלא לשם לבישה ומקרא דלבשי נא בגדי אבל (ש"ב י"ד ב') מפיק במו"ק שם רק דלבישה אסורה. ועפי"ז מתישבת גם גרסת ח דגריס האי דתכפוהו אבליו כאן ואח"כ המימרא דרב חסדא וכן הובא בפכ"י ויש להביא ראיה מזה שהיה לפניו בגמרא כאן ת"ש דאמר רבי אבא הכהן וכו' שהובא פה לתיובתא דרבא והסופרים השמיטוהו כאן והשאירוהו לעיל לסיועא דרבא וצריך א"כ לגרסו בשני המקומות או להשמיטו בשניהם וע' גם בהגהות הרש"ש ומצפה איתן. ויש להוסיף עוד דכ"י ב משמיט מימרא דרב חסדא לעיל וגם כאן).

והלכתא אבל אסור לרחוץ כל גופו כל שבעה בין בחמין בין בצונן אבל פניו ידיו ורגליו בחמין אסור בצונן מותר ולסוף אפילו כל שהוא אסור ואם להעביר את הזוהמא מותר:

אדבריה רב יהודה לרב יצחק בריה ודרש יחיד שקבל עליו תענית מתפלל תפלת תענית והיכן אומרה בין גואל לרופא מתקיף לה רב יצחק וכי יחיד קובע ברכה לעצמו אלא אמר רב יצחק בשומע תפלה וכן אמר רב ששת בשומע תפלה מיתיבי אין בין יחיד לצבור אלא שזה מתפלל שמונה עשרה וזה מתפלל תשע עשרה מאי יחיד ומאי צבור אילימא יחיד יחיד ממש וצבור שליח צבור הני תשע עשרה הויין עשרין וארבע הויין אלא לאו יחיד שקבל עליו תענית יחיד וצבור יחיד שקבל עליו תענית צבור וקתני שזה מתפלל שמונה עשרה וזה מתפלל תשע עשרה אלמא יחיד קובע ברכה לעצמו לא לעולם שליח צבור ובקמייתא דליכא עשרים וארבע ולא והתניא אין בין שלש ראשונות לשלש אמצעיות אלא שבאלו מותרין בעשית מלאכה ובאלו אסורין בעשית מלאכה הא לעשרים וארבע זה וזה שוין תנא ושייר מאי שייר דהא שייר אלא באסורי קא מיירי בתפלות לא קא מיירי ואיבעית אימא באמצעייתא נמי ליכא עשרין וארבע ולא והתניא אין בין שלש אמצעיות לשבע אחרונות אלא שבאלו מתריעין ונועלין את החנויות הא לעשרים וארבע זה וזה שוין וכי תימא הכא נמי תנא ושייר והא אין בין קתני ותסברא אין י"ד ע"א בין דוקא | והא שייר תבה אי משום תבה לאו

מסרת הש"ס והמדרשים

3 (ולסוף) ירושלמי תענית א' ו' (ס"ד ג'); יומא ח' א' (מ"ד ד'); מעשר שני ב' א' (נ"ג ב'). 7 (בין גואל לרופא) ירושלמי ברכות ד' ג'; תענית א' א', ב' ב' (ס"ה ג'); תוספתא תענית א' ט'. 21 (תנא ושייר) תענית י"ד א'; סוכה נ"ד א'; יבמות כ"א ב', ע"ג א', פ"ד ב'; כתובות מ"א א'; קדושין ט"ז א', מ' א'; נזיר ל"ח ב'; סוטה ט"ז א'; ב"ק י' א', ט"ו א', מ"ג ב', ס"ב ב'; מכות כ"א ב'; ירוש' יבמות ט' א' ב', י"ב ד' (דף י"ב ע"ד ושם הלשון לית כללין דר' כללין). 24 (אין בין) תוספתא מגלה א' ח'.

1 ב [אמר רבא] הלכתא (וכ"ה בריי"ד והוא נוסח מוטעה דלחד לשנא אמר רבא להפך וע' ד"ס). אבל] מ ח ליתא (ובד"ס לא ציין). לרחוץ כל גופו] א ב ליתא (וכן ליתא ברי"ף ורא"ה ורא"ש אבל איתא בר"ח כאן ולהלן דף ל' ע"א ובאו"ז סימן תל"ה ובריי"ד). כל שבעה] ב ל ליתא (וכן ליתא ברי"ף ורא"ה ורא"ש וריי"ד ואמנם לעיל בדברי רבא ליתא בשום כ"י אבל כאן במסקנא דמלתא נראה לקיימו וכ"ה בר"ח וע' להלן בסמוך גרסת האו"ז). 2 בין בחמין בין בצונן] ל ליתא (ובדפוסים בין בהמין בין בצונן [כל שבעה] וכ"ה באו"ז שם וע' ח כאן ולקמן ל' ע"א). א ובין (כמו לעיל). א ב ופניו (רי"ף ורא"ה ורא"ש אבל בר"ח ואו"ז וריי"ד אבל פניו). 3 א ל ח ובצונן. ולסוף] ד אבל לסוף. 4 להעביר] ד ח לעבר (ה"ג הל' ת"ב). 5 מ ד צלותא דתעניתא היכי מדכרינן לה] אדבריה (וכן נוסף בגליון ל בלי מלת לה דליתא גם בדפוסים וע' ד"ס שהוכיח דגרסא מוטעת היא ולא העתיקוה הראשונים ובריי"ד הגרסא תפלת עננו היכן אומרה אדבריה וכו'). ודרש] מ ליתא (ובכ"י ל נוסף בין השטין). 6 יחיד שקבל עליו תענית] ל בגליון. תפלת] ד של (ובר"ח מתפלל עננו ובראב"ן תפלת עננו וע' ש וד"ס). 7 רב יצחק] ב רב נחמן בר יצחק; מ רב חסדא (ומדאמר להלן אלא אמר רב יצחק נוסח ד עדיף ע' ד"ס). 12 יחיד] יחיד ד ליתא. 13 הני] ב הרי (ובגליון נוסף עוד הפעם שליח צבור קודם מלת הרי). תשע עשרה] א ב ג ליתא. הויין] א ב ג ד ליתא. א הויאן; ד הוו. 14 ב ד לאו [ה"ק אין בין]. ד דקבל. שקבל עליו תענית יחיד וצבור יחיד שקבל עליו תענית צבור] ב דקאי בצבור ליחיד דקאי בעלמא (וכן היתה גרסת ח והובאה גם בפכ"י ומפרושו נראה דגרס בסמוך לעיל [אלא ה"ק] בשנויא ולא בפרכא וע' ג ש ושם מקום הנקודה קודם אלמא ובכ"י רש"י של בימ"ד הרבנים בנויורק ליתא לשתי המלות [וצבור יחיד] וע' גם בר"ח לקמן י"ד ע"א קודם בריתא דעוברות). ל צבור; ד ליתא. יחיד] א ל ליתא; ב ד ח ליחיד (וכ"ה בפכ"י). 15 וקתני] ב ד ח אלא (ע' ג). 16 אלמא] ד ש"מ. 17 ד לעולם [אימא לך]. ל מ [ודקא קשיא לך עשרין וארבע] בקמייתא; ד דוקא קשיא לך ש"ץ עשרין וארבע מצלי בג' תעניות ראשונות (ונראה שגרסת א ב הקצרה היא האמתית דלא כד"ס הבוחר בנוסח ד וכן היתה גרסת ג והדבור שם צריך להתחיל ובקמייתא כמו שהביא ד"ס מכ"י הפרוש של רגמ"ה רק המדפיסים שבשוהו וגם הוסיפו ודקא קשיא לך וכבר מחק הב"ח בג' תעניות ראשונות והגיה בקמייתא וכ"ה ברש"י וכן להלן הגרסא באמצעייתא כלפי דאמר מקודם בקמייתא המלות ודקא קשיא לך הן הוספה וג' תעניות ראשונות הן פרוש בקמייתא ע' ג ח ש). 18 א ב דלא איכא; מ ליכא. והתניא] ב והא תנן (וכ"ה בפכ"י וכתב: ואין זה הלשון במשנה); ד והא אין בין קתני (אבל בסמוך גם ד והתניא וע' ד"ס). 20 אסורין [בעשית מלאכה] ל בגליון. 21 מאי שייר דהאי שייר אלא] א ליתא. 22 בגליון ב דהאי שייר [שייר תיבה אי משום תיבה לאו שיורא הוא דמילי דצנעא קתני דפרהסיא לא קתני] (וסופר אחר מתח קו על זה למהיקה וכתב: זה התוספת הוא בכאן שבוש דהא ליכא תיבה ברחוב אלא בג' אחרונות לא באמצעיות והוא לקוח מרש"י ד"ה ה"ג עיי"ש); ל דהאי שייר (ואח"כ נמצא מקום פנוי בערך ג' או ד' מלות ויש לשער שהיה כתוב שם כמו בדפוסים ותו והא אין בין קתני ומחקוהו ע"פ רש"י ובגליון שם כתוב באיסורי קא מיירי בתפלה לא קא מיירי); ד דהאי שייר [ותו והא אין בין קתני] (וע' לעיל ולהלן ובהגהות הב"ח). אלא] א ל ג ליתא; ד אלא [תנא] (וע' ג ח). גליון ל בתפלה (וכן ג ח אבל הם גורסים גם קודם לזה באיסורא). 23 קא] ד ליתא. מ ח איבעית. א ב במציעאתא; מ באמצע (ולא ציין בד"ס ע' ח). ליכא] א ב ל לא איכא; ד לא מצלי (ע' ח ש). 24 א אמצעיות [ראשונות] (ט"ס); ל ד שניות. 26 ל (בגליון מספר אחר) החנויות [ובאלו אין מתריעין ונועלין את החנויות] (אבל ליתא במשנה ובתוספתא דמגלה פ"א). הא] ל ג אבל (וכ"ה בדפוס פיזארו וכ"ה לקמן ריש דף י"ד ובזה בחר בד"ס ולא מסתבר דאינו מלשון הבריתא כי אם הש"ס הוא דדייק לה וצ"ל הא כמו שהוא גם לעיל וכן גרסת ח ש ופכ"י). לעשרים וארבע] ל מ ד לכל דבריהן (והוא טעות דמוכח כי היה כתוב בר"ת לכ"ד וכלפי דאמר מקודם תנא ושייר השלימו כאן בטעות לכל דבריהן (=לכ"ד, ע' פסחים נ"ד ע"ב) והמדפיסים הדפיסו עפ"ז שלש פעמים גם בפרושי ג ח לכל דבריהן ובכ"י ל נוסף גם בגוף המשנה לעיל אבל לכל דבריהם זה וזה שוין עיי"ש בהערתי ובתוספות לקמן ט"ז ע"ב ד"ה ואפילו וע' ש כאן). 27 והא] ל הא. א ב ותסברה. 28 דוקא] א דייקא [הוא]; ב דוקא הוא (וע' בדף י"ד). א ב הא.

שיורא הוא מילי דצנעא קתני מילי דפרהסיא לא קתני:

אמר רב אשי מתניתין נמי דיקא דקתני מה אלו יתרות על הראשונות שבאלו מתריעין ונועלין את החנויות הא לעשרים וארבע זה וזה שוין וכי תימא הכא נמי תנא ושייר והא מה אלו קתני ותסברא מה אלו דוקא והא שייר תבה אי משום תבה לאו שיורא הוא דהא קתני לה באידך פרקין השתא דאתית להכי עשרים וארבעה נמי לאו שיורא הוא דהא קתני לה באידך פרקין:

מאי הוי עלה אמר רב שמואל בר ססרטאי אמר רב חייא בר אשי אמר רב בין גואל לרופא רבי אסי משום רבי ינאי בר ישמעאל אמר בשומע תפלה והלכתא בשומע תפלה:

תני חדא עוברות ומיניקות מתענות בראשונות ואין מתענות באחרונות ותניא אידך מתענות באחרונות ואין מתענות בראשונות ותניא אידך אין מתענות לא בראשונות ולא באחרונות אמר רב ששת נקוט מציעתא בידך (דמיתרצון כולהו):

מה אלו יתרות על הראשונות שבאלו מתריעין ונועלין את החנויות: במאי מתריעין רב יהודה אמר בשופרות רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב אמר בעננו קא סלקא דעתיה מאן דאמר בשופרות לא אמר בעננו ומאן דאמר בעננו לא אמר בשופרות ולא והתניא אין פוחתין משבע תעניות על הצבור ובהן שמונה עשרה התרעות

מסרת הש״ס והמדרשים

3 (מה אלו) תענית י״ב ב׳. 6 (ושייר) ע׳ במסרת הש״ס לעיל סוף דף י״ג ב׳. 12 (בין גואל לרופא) ע׳ במסרת הש״ס לעיל י״ג ב׳.

15 (עוברות) ירושלמי תענית א׳ ה׳ (ס״ד ג׳); תוספתא תענית ג׳ ב׳. 23 (בעננו) ירושלמי תענית ג׳ ח׳ (ס״ו ד׳ ושם כפרש״י פה). 25 (והתניא) ב״ק פ׳ ב׳.

1 קתני [מילי] ב ליתא. ד דבפרהסיא. 3 מתניתין נמי דיקא] א ל מ ש דיקא נמי (אבל יותר נראה דכלפי הראיה שהובאה לפני זה מן הבריתא אמר הכא דגם המשנה מסייעא לזה וכ״ה בריטב״א והוא המובן הרגיל של המבטא הזה בש״ס אבל ר״ח פרש הא דדייקת מתניתא דייק ממתניתין כלומר למה לך להביא ראיה מבריתא כיון שהמשנה לפניך והפרוש הזה בדרך קושיא הוא חדש בעיני ובדפוס פיזארו הגרסא אף אנן נמי תנינא ובפכ״י כתב דר״ח לא גרס כלל ותיסברא עד דפרהסיא לא קתני כ״א גרס קושית רב אשי תיכף אחר הבריתא וזה נכון). 4 א ל ח [אלא] שבאלו (ע׳ במשנה). 5 הא] ל ד ג אבל (ע׳ בהערתי סוף דף י״ג). לעשרים וארבע] ל מ ד לכל (ד בכל) דבריהן (וכן ג ח וע׳ בהערתי לעיל ובהגהות הרש״ש). הא לכ״ד זו״ז שוין] א ב ליתא (וכן משמע מרש״י ד״ה דיקא); ל שוין [אמאי ליתני נמי עשרים וארבע] (והוסיף זה מפני שקרא לכל דבריהן אבל דומה לזה בדפוס פיזארו ושם ביתר באור: שוין [אם איתא וניתני נמי דמתפלל כ״ד]). וכ״ת ה״נ תנא ושייר והא מה אלו קתני ותסברא מה אלו דוקא והא שייר] בדפוס פיזארו [תנא ושייר מאי שייר דהאי שייר] תבה וכו׳ (והיא גרסה קצרה וברורה ולפי ד״ס שנוה בדפוס ויניציאה ע״פ רש״י). 6 א ב ל הא. א ב ותסברה. מה אלו דוקא] א ב ל ליתא (אבל מסתבר דסגנון הגמרא היה כאן כמו לעיל בפרכא דאין בין). 7 ד דוקא [הוא] (ע׳ סוף דף י״ג). והא] א ב ל הא (וכמדומני דאחר ותסברא הוא הנכון אבל גם בריש העמוד והא ע׳ ש שם). א ד שייר [לה] (וליתא גם לעיל); ב [ליה]. 8 דהא קתני] מ דקתני (ע׳ ג ש ת); ד משום דקא חשיב. ד ת פירקא (וכן להלן אבל ע׳ ג ח ש). ל והשתא. 9 דהא קתני] ד דקתני (ע׳ לפני זה). 11 א סיסראטי; ב ל ססרטי; מ נחמני (ע׳ באכער אפ״א ח״א צד 546 הערה 2). 12 ד [וכן] אמר ר״ח (ויפה העיר בד״ס שהוא טעות דאחר שנחלקו בזה רב יהודה ורב יצחק קבעי מאי הוה עלה ומייתי שכבר נחלקו בו אמוראים ראשונים (או תנאים אחרונים) והם רב ורבי ינאי אבל מה ענין הוא להזכיר ר״ש בר ססרטאי דלא עדיף מרב יהודה ורב יצחק). מ בר [רב] אשי. אמר רב] מ ליתא. 13 רבי אסי] ל רב אשי; ד ורב אשי (והוא טעות כי אחרון היה ולא אמר משם רבי ינאי). משום רבי ינאי בר ישמעאל אמר] מ בשם רבי ישמעאל ב״ר יוסי; ד אמר משמיה דר׳ ינאי בריה דר׳ ישמעאל (וע׳ ירושלמי ברכות ד׳ ג׳ ותענית ב׳ ב׳ (ס״ה ד׳) וקרבן עדה שם). 14 אמר] ל מ ליתא. והלכתא בשומע תפלה] א ליתא. 16 א ואינן (וכן לקמן). 18 ב מתענין (ט״ס). רב ששת] מ ד רב אשי (אבל גם בר״ח ופכ״י ר״ש וכ״ה ברי״ד ומ״מ פ״ג מהל׳ תעניות ה״ה, ובנדה כ׳ ע״א נמצא מאמר דומה לזה בשם אביי ואין להכריע בהחלט). 19 ב נקיט. א מצעיאתא; ב מציעתא; ל מיצעתא; מ אמצעיות. דמיתרצון כולהו] כ״י ליתא (אבל בגליון ל נוסף בכתב אחר דמיתרצא אכולהו וכ״ה בפכ״י וליתא גם בתוספות ונראה שגרסת ד היתה לעיני ג ח ש אבל הרמב״ם לא גרס ליה ולכן פרש דג׳ הבריתות חולקות זו על זו ואחרונות היינו ז׳ אחרונות וא״כ עוברות מתענות באותן ז׳ דלא כפרוש ג ח ש ת ובנגוד גם לירושלמי תענית פ״א ה״ה ותוספתא תענית סוף פ״ב וע׳ בר״ן וריטב״א ומ״מ שם). 20 מה אלו–החנויות] א עברו וכו׳ ב״ד גוזרין עוד שבע וכו׳ עד כבוד השבת (כל המשנה); ב עברו אלו ולא נענו ב״ד גוזרין עוד שבע וכו׳; ל מתני׳ עברו אלו; מ עברו ולא נענו (וציון ד מתאים ביותר אל השקלא וטריא שאח״כ). ד [אלא] שבאלו (ע׳ בריש העמוד). 22 רב] ד ורב. 23 דעתיה] ב דעתך. מ״ד בשופרות לא אמר בעננו ומ״ד בעננו לא אמר בשופרות] מ ד מהפכין הסדר (וכמו שסדרתי הוא גם בריטב״א). 24 א ב שופרות, עננו (בלי בי״ת וכ״ה בריטב״א). א ב ל עננו (בלי בי״ת). 25 א שופרות (בלי בי״ת). ולא] ד ליתא (ואיתא גם בריטב״א). 26 ובהן] ד שבהן (וע׳ בהגהות הגר״א). שמונה עשרה] א שבע שבע (ור״ל שהיו שבע תקיעות בכל יום משבעת ימי התענית תקיעה אחת לברכת גואל ישראל הנקראת במשנה דלקמן פ״ב ברכה ראשונה ושש תקיעות לשש הברכות הנוספות עיי״ש במשנה, והרמב״ן בלקוטות ד׳ ו׳ א׳ העיד שגרסת שבע שבע היא בכל הנוסחאות ע׳ ד״ס); ב שבע (וכ״ה בר״ח והובא בפכ״י וכ״ה בריטב״א וכן פסקו הראב״ד פ״ד מהלי תעניות הל׳ י״ז והרמב״ן בלקוטות שם ד׳ ה׳ א׳ והכונה ג״כ שתקעו תקיעה אחת לגואל ישראל ושש לשש ברכות הנוספות ותקיעה מקרי התרעה); ל שלש עשרה (וכן גרס ג ופרש דבברכה הראשונה (גואל ישראל) היו מריעין פעם אחת ובכל אחת מהשש ברכות הנוספות הריעו ב׳ פעמים הרי בין הכל י״ג תרועות (כצ״ל שם בשורה ח׳ לפי מה שהגיה בד״ס וע׳ שם ביתר הגהותיו בדברי הפרוש ההוא אבל בפכ״י מביא ג״כ פרוש ר״ג ושם תקיעות) אולם בגליון ל הוגה שמונה במקום שלש ואח״כ מחקו גם מלת שמונה ובמקום עשרה הגיהו שבעה ולפי ההגהה הזאת ל מסכים עם ב); מ ד ש ת שמונה עשרה (כלומר ג׳ התרעות לכל אחת מהשש ברכות ולא חשב את ג׳ ההתרעות של גואל ישראל דלא מני אלא התרועות הבאות מחמת הברכות הנוספות כמו שכתב בלח״מ בהל׳ תעניות שם וכדי לישב את הקושיא הזאת הגיה הגר״א אין פוחתין משבע שבהן כ״א התרעות אך אין צרך להגהה הזאת ובגבורות ארי תרץ עוד באופן אחר ולא מסתבר וע׳ גם בר״ן).

וסימן לדבר יריחו ויריחו בשופרות הוה אלא כשופרות דכולי עלמא לא פליגי דקרי לה התרעה כי פליגי בעננו מר סבר עננו קרי לה התרעה ומר סבר לא קרי לה התרעה ועננו מי קרי לה התרעה והתניא ושאר כל מיני פורעניות המתרגשות ובאות על הצבור כגון החכוך והגובאי והזבוב והצרעה והיתושין ושלוח נחשים ועקרבים לא היו מתריעין אלא צועקין והא צעקה בפה היא תנאי היא דתנן על אלו מתריעים בשבת על עיר שהקיפוה גוים או נהר ועל הספינה המטרפת בים רבי יוסי אומר לעזרה אבל לא לצעקה במאי אילימא בשופרות שופרות בשבת מי שרי אלא לאו בעננו וקא קרי לה התרעה שמע מינה:

י"ד ע"ב רבי יהודה נשיאה|גזר תליסר תעניתא ולא איעני סבר למגזר טפי אמר ליה רבי אמי הרי אמרו אין מטריחין על הצבור יותר מדאי אמר רבי אבא בריה דרבי חייא בר אבא רבי אמי דעבד לגרמיה הוא דעבד הכי אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן לא שנו אלא לגשמים אבל לשאר מיני פורעניות מתענין והולכין עד שיענו:

תניא נמי הכי כשאמרו שלש וכשאמרו שבע לא אמרו אלא לגשמים אבל לשאר מיני פורעניות מתענין והולכין עד שיענו לימא תהוי תיובתיה דרבי אמי אמר לך רבי אמי תנאי היא דתניא אין גוזרין יותר משלש עשרה תעניות על הצבור לפי שאין מטריחין על הצבור יותר מדאי דברי רבי רבן שמעון בן גמליאל אומר לא מן השם הוא זה אלא מפני שיצא זמנה של רביעה:

מסרת הש"ס והמדרשים

10 (עיר) תענית י"ט א',כ"ב ב'; תוספתא תענית ב' י"ב. 11 (ספינה) ספרי במדבר ע'ו. 12 (לצעקה) ירושלמי ג' ח'. 17 (מטריחין) תוספתא סוטה ט"ו י'; ירושלמי תענית א' ז' (ס"ד ד'). 19 (לגרמיה) ברכות מ"ח א'; שבת ל"ח ב'; מו"ק כ"ה ב'.

1 ב והא יריחו (וכן ג). ד שופרות (בלי בי"ת). ד הוה [ותיובתא למ"ד בעננו] (והוא מיותר וליתא גם בריטב"א). 2 ב ל כולי (וכ"ה ברש"י ור"ן אבל גם דכולי רגיל בש"ס וכ"ה גם בריטב"א ובכ"י ב רואין שהיה כתוב דכולי והוגה). לה] ל ליה (וכן במקומות דלהלן ושם גם בכ"י מ ליה וכ"ה באוצר הכבוד ור"ן וריטב"א וכ"ה כאן בדפוס בנבנשתי אבל בסמוך בדפוס ההוא לה); מ ליתא. 3 עננו] קרי ד ליתא (ואיתא באוצר הכבוד, ובר"ח ורש"י עננו [נמי] קרי וכ"ה בלקוטות הרמב"ן וריטב"א). 4 ד התרעה [למ"ד בעננו כ"ש בשופרות ולמ"ד בשופרות אבל בעננו לא] (והוא מיותר לגמרי כי הוא מובן ממה דאמר כי פליגי בעננו וכו' והיא הוספה ע"פ דברי רש"י וליתא גם בריטב"א וע' במה שכתב בד"ס). ועננו מי קרי לה התרעה] ד ליתא. 5 לה] ב ל מ ליה (ע' בהערתי לעיל). כל] ב מ ליתא (וכן ליתא בב"ק פ' ע"ב אבל שם איתא בכ"י מ ע' בד"ס שם וכ"ה בר"ח ובריטב"א אבל ע' גם רש"י ד"ה כי פליגי וערוך ערך חך ה' וע' כתובות ח' ע"ב ובד"ס לברכות י"ז אות נ'). 6 ובאות] ד ח ליתא (ואיתא בב"ק ובכתובות שם); מ הבאות ומתרגשות (וע' במקומות שציינתי בהערה שלפני זו). על הצבור] ד ליתא (ואיתא בב"ק, ובכתובות לעולם וכ"ה בערוך ערך חך ה'). 7 החכוך] ב החוך (וכ"ה בערוך שם); ד ח חכוך (בלי ה"א וכן כולם וכ"ה בב"ק בכולם). ב הגוב (וכ"ה בערוך שם); ל בגליון; ד חגב (וכ"ה בב"ק והערוך הביא את הגרסא הזאת בשם ס"א, ובד"י שברש"י והגובאי ושבשו בדפוסים מאוחרים וגרסו חגב ע"פ הגמרא וע' בתוס' ב"ק שם ובספר למוד ערוך לתענית הערה מ"ב). והזבוב] א ב ליתא (וכן ליתא בקצת כ"י בב"ק ואיתא בערוך); מ מהפך: והזבוב והגובאי. 9 והא צעקה בפה היא] ד מדצעקה בפה התרעה בשופרות (והוא לשון המפרשים אבל הב"ח הגיה ע"פ ב' הגרסאות עיי"ש וגרסת ג ש וריטב"א כמו בכ"י וע' ח). א ב מ ש הא (ובריטב"א והא). א בפה היא [ותרועה בשופר הוא׳] (וכן משמע מן ג אבל מלשון ח ש נראה שלא גרסוהו). דתנן] ל מ ד דתניא (וכ"ה בריטב"א ע' ח). 10 גוים] ל מ גייס (וכ"ה בדפוס ויניציאה ובתוספתא כאן ב' י"ב וברש"י אבל לקמן י"ט א' במשנה וכ"ב ב' בגמרא וברש"י כאן דפוס פיזארו ובריטב"א ופכ"י גוים). 11 ועל] מ או. מ ד ש המטורפת. אומר] ד אמר. 12 אבל לא] כ"י ולא (וכן ג ש וכ"ה במשנה דלקמן אבל שם גרסת א פ נאפולי ופיזארו אבל לא וכן הוא שם בירושלמי ורי"ף ורי"ד וכן גריס ח ופכ"י כאן וכ"ה בערוך ערך תרע א'). 13 שופרות] מ שופר (ע' ח). ב שרו. ד וקרי. 14 לה] ב ל מ ליה (ע' לעיל). 15 ד בשני דר' יהודה נשיאה הוה צערא גזר (אבל גם בריף ורא"ה ורא"ש ותוס' ואשכול בה"ב סי' ב' ומ"מ פ"ג מהל' תעניות הל' ט' הוא כבכ"י וכן גרסת ג). א תליסרי; ד תלת עשרה (ע' ג ש ת). ד תעניות. 16 ל מ איענו (וקאי על הצבור). הרי אמרו] מ ליתא (וכ"ל בריטב"א ואיתא בע"ע גרס ב'). 17 על] ב ד ח את (בערוך שם על וע' בבריתא דלהלן). 18 א ב אמר [להו] (ור"ל לר"י נשיאה ור' אמי); ל מ אמר ליה (ר"ל לר' אמי); ד ליתא (ובערוך שם ליתא גם ר' אבא בריה דר"ח ב"א וגרסת ד נוחה מכלם). רבי אבא] א ליתא. 19 דעבד] לגרמיה ל כדעבד; מ ליתא (וכן משמע מלשון ג ח אבל איתא בג' המקומות שציינתי במסרת הש"ס וכ"ה בערוך שם). א ב ד [אלא] הכי (ע' ד"ס לברכות מ"ח א' ושבת ל"ח ב'). 20 אמר ר"י ל"ש–וכשאמרו שבע] ל בגליון. 21 גליון ל שאר. 22 ד שיענו [מן השמים] (ג ח רי"ף רא"ה רא"ש לקוטות הרמב"ן ד' ה' ב' רי"ד וריטב"א ליתא וכ"ל בסמוך). 23 וכשאמרו] מ ליתא. מ ושבע. 27 לפי] א ב מ ליתא (ע' ח). 28 על] א מ ג את (ובירושלמי כאן א' ז' (ס"ד ד') על וע' לעיל ריש העמוד). 30 א ג ש שכבר יצאתה; ב ל מ שיצתה (ע' ת); ד ח מפני שיצא. ל מ רביעה [ראשונה] (ע' לעיל ו' א' שורה 20).

שלחו ליה בני נוה לרבי כגון אנן דצריכינן למטרא אפילו בתקופת תמוז כיחידים דמינן ובשומע תפלה או כצבור דמינן ובברכת השנים שלח להו כיחידים דמיתו ובשומע תפלה מיתיבי אמר רבי יהודה אימתי בזמן שהשנים כתקנן וישראל שרויין על אדמתן אבל בזמן הזה הכל לפי השנים הכל לפי המקומות הכל לפי הזמן מתניתא קא רמית עליה דרבי רבי תנא הוא ופליג מאי הוי עלה רב נחמן אמר בברכת השנים רב ששת אמר בשומע תפלה והלכתא בשומע תפלה:

בשני מטין עם חשיכה ובחמשי מותרין כל היום מפני כבוד השבת: איבעיא להו היכי קתני בחמשי מטין כל היום או דילמא פותחין כל היום מפני כבוד השבת תא שמע דתניא בשני מטין לעת ערב ובחמשי פותחין כל היום מפני כבוד השבת יש לו שני פתחים פותח אחד ונועל אחד ואם יש לו אצטבא כנגד פתחו פותח ונועל כדרכו ואינו חושש:

עברו אלו ולא נענו ממעטין במשא ומתן בבנין ובנטיעה: תנא בנין בנין של שמחה נטיעה נטיעה של שמחה אי זהו בנין של שמחה זה הבונה בית חתנות לבנו ואיזו היא נטיעה של שמחה זה הנוטע אכורנקי של מלכים:

ובשאילת שלום: תנו רבנן חברים אין שאילת שלום ביניהן ועם הארץ ששאל מחזירין לו בשפה רפה ובכבד ראש והן מתעטפין ויושבין כאבלים וכמנודין כבני אדם הנזופין למקום עד שירחמו עליהם מן השמים:

מסרת הש"ס והמדרשים

1 (נוה) ירוש' תענית א' א'; ירוש' ברכות ה' ב' (בשנוי לשון). 16 (פתחים) מו"ק י"ג ב'; ירושלמי תענית א' ז'. 20 (בנין) מגלה ה' ב'; (יבמות מ"ג א'); ירושלמי תענית א' ח' (ס"ד ד'), ד' ט' (ס"ט ב'). 26 (רפה) ירושלמי תענית ספ"א; תוספתא תענית ד' י"ב. (מתעטפין) מו"ק ט"ו א'.

1 ליה] מ ליתא. נָוֶה] ד וכה"י נינוה (והוא טעות דמוכח כי בימי רבי לא היתה נינוה של כה"ק במציאות כלל אבל עיר נוה נזכרת כמה פעמים בתלמוד ומדרשים ע' בערוך השלם בערכה ועוד היום היא נקראת כן וכן בירושלמי בשני המקומות (ברכות פ"ה ה"ב ותענית א' א') הגרסא בנינוה היא שבוש מן בני נוה שנשתבש בבבלי אל בני נינוה ומצאתי שכבר עמד על זה ר' יחיאל בריל, „המגיה" לירושלמי ברכות של לעהמאנן עיי"ש ובפרוש רז"ף לברכות שם). א לרבי בני נינוה. א ב ל אנן דצריכינן למטרא (רי"ף רא"ה רא"ש ורי"ד ע' ד"ס); מ אנו שצריכין למים (ריטב"א, ושם למטר); ד ח אנן דאפילו בתקופת תמוז בעינן מיטרא (והנוסח כשהוא לעצמו אמנם נוח הוא אבל לא מצאתיו בשום מקום וכמה פעמים הוגה נוסח ח ע"פ ד ולהפך נכנסו פרושי ג ח לתוך נוסחאות כ"י ודפוסים ובאמת מצאתי אח"כ בפכ"י שנוסח ח היה כמו שהגהתי). 2 א ואפילו; ב ל מ אפילו (רי"ד ורא"ש; ובראש"ש ויניצ' וקושטא למיטרחי וצ"ל למיטרא). ד [היכי נעביד כיחידים דמינן או כרבים דמינן] (וליתא בספרים). 3 כצבור] ד כרבים (רי"ד). 4 ובשומע תפלה] ב ל מ ליתא (וכן נראה מתוס' אבל איתא ברי"ף רא"ה רא"ש וריטב"א וגם ברי"ד דלא כד"ס וכן משמע מלשון ג ח וע' ש). 6 הכל לפי השנים] מ ליתא (וכן ליתא בריטב"א ע' ג ח ש ורש"א). 7 הכל לפי הזמן] מ ליתא (וכן כתוב בגליון ב דלא גרסינן ליה ומחקו גם ש וליתא בפכ"י ורי"ד אבל איתא בר"ח וריטב"א ואפשר ששנים וזמן הן שתי נוסחאות שנתערבו ושנים עקר). ל והכל. ד [א"ל] מתניתא. קא] ד ליתא. 8 ל ומאי. ב הוה עליה. 9 א ב מ ורב ששת (רי"ד). 11 א ובשני (ע' במשנה); ל מתני' בשני (והשאר ליתא). מ עד שחשכה (ט"ס). ב בחמשי. ובחמשי–השבת] מ ליתא. מותרין] ב ד ליתא (איתא בד' קושטא וע' במשנה). 12 כבוד] ב בגליון. היכי] א הכי (ט"ס). קתני] א ב קאמר. א ל מ בחמשי מטין כל היום או דילמא פותחין כל היום מפני כבוד השבת (גרסא קצרה ויפה ע' ש); ב בשני מטין עם חשכה ובחמשי (נמי מטין, גליון) כל היום מפני כבוד השבת א"ד בשני מטין (עם חשכה, גליון) ובחמשי (פותחין, גליון) כל היום כלו מפני כבוד השבת ת"ש (נוסח ארוך ומכופל ובד"ס הובא בשבוש). 14 דתניא] מ ליתא (ע' ח). א לערב ערב (ט"ס); ד עד הערב (ע' ח ש וכן רי"ף רא"ה רא"ש ומ"מ פ"ג דתעניות ה"ז לעת ערב). 15 ב ד היום [כולו] (רא"ש). יש] ב ד ח היו (אבל כיון דאמר אח"כ פותח, נועל, בלשון הוה, יש עדיף וכן ג רי"ף רא"ה רא"ש); ל אם היו. 16 ונועל אחד] מ ליתא (איתא בכל הנ"ל ומו"ק י"ג ב' וירוש' כאן א' ז'). ואם] ב אם. ואם יש] ל ד היה; ח היתה (אבל הם גורסין גם קודם לזה היו ולפי גרסתנו יש צ"ל גם כאן ואם יש וכ"ה בר"ג ורי"ף ורא"ה ורא"ש). 17 כנגד פתחו] א לפניה (רי"ף קושטא ורא"ה; אבל בד"ח ברי"ף לפניו, ד' וילנא בשבוש לפנים ורא"ש בפניה דלא כד"ס); מ ג לפניו (ע' ח). ונועל] א ב ד ש ליתא (וכ"ל ברא"ה ורא"ש ואיתא בד"י ח ורי"ף קושטא ופכ"י; ובר"ג הוסיפוהו המדפיסים אף שהשמיטוהו בגמרא אבל בד"ס מביאו מכ"י פרוש ר"ג וכיון דליתא בכ"י א וס"א אינו נראה שרש"א מחקו כמ"ש בד"ס רק שכן היה לעיניו והוא קאי על ש עיי"ש). 19 א עברו–אקרא אל ה' וגו' (כל המשנה); ב עברו–ומתן וגו'; ל מתני' ממעטין בשמחה; מ עברו אלו ולא נענו. ד ובבבנין. 20 א ב תנא בנין בנין של (ח ופכ"י ורי"ף ורא"ה ורא"ש); ל תנא אין בונין בנין של; מ תנא בונין בנין של (וכ"ה בד' פיז' בגמרא ורש"י וכן גרס רי"ד והוסיף אבל בנין ונטיעה אחרת אסורין לעשות והגרסא מוטעת דדוקא של שמחה אסור ובנין אחר מותר ובאמת רש"י מחק את הגרסא הזו וגרס בנין בנין וכ"ה בר"ג הנדפס אבל בד"ס הביא מכ"י שם ג"כ בטעות בונין בנין וכ"ה ברש"י ד"ו, ובגמרא שם ב ב נ י ן בנין ומשם בא לדפוסים אחרים והוא ג"כ טעות וע' ד"ס). ל ואין נוטעין נטיעה; מ ונוטעין נטיעה (והוא טעות כנ"ל ובכ"י מ מלת ונוטעין מחוקה ברובה אך כן העתיק בד"ס). 21 ל ואיזהו (רא"ה). 22 ב חתונה (ובד"ס טעות). א אי זו היא; ב ואי זה הוא (רי"ף רי"ד איזהו ובראש"ש ליתא); מ ואיזהו (רא"ה). 23 ד אבוורנקי (אבל בד' פיז' בגמרא ורש"י אכוורנקי וכ"ה בר"ג וערוך עיי"ש). 24 א [ובשאלת שלום שבין אדם לחברו כב"א הנזופין מלפני המקום] ת"ר; ב ובשאילת שלום שבן אדם להברו ת"ר; ל [מת'] ובשאילת שלום ת"ר; מ ובשאילת שלום ת"ר (וכ"ה ברי"ף רא"ה רא"ש ורי"ד והוסיפוהו גם בד"ח אבל ליתא בד"י וע' רש"א). א שאלת (תמיד בלי יו"ד). 25 ועם] ד ח עמי. ד ששואלין; ח ששאלו. לו] ל אותו (רא"ש); מ ליתא (רי"ף רא"ה ורי"ד לו); ד ח להם (ע' ש). 26 מ ומתעטפין (אבל במו"ק ט"ו גם מ והן מתעטפין וע' ח). ויושבין] מ ליתא (ואיתא במו"ק). א כמנודין ואבלים (שאילתות מקץ ומו"ק ור"ח כאן אבל רי"ף רא"ה ורא"ש כמו ד, וברי"ד ליתא וכאבלים); ב כמנודין וכאבלים; ל מהפך: כב"א הנזופין למקום וכמנודין וכאבלים. 27 כב"א הנזופין למקום] א ב מ ליתא (וכ"ל במו"ק וכל הנ"ל; ובר"ח בשבוש כבני נזופין).

אמר רבי אלעזר אין אדם חשוב רשאי לפול על פניו אלא אם כן נענה כיהושע שנאמר ויאמר ה׳ אל יהושע קם לך למה זה אתה נפל על פניך:

ואמר רבי אלעזר אין אדם חשוב רשאי לחגור שק על בשרו אלא אם כן נענה כיהורם שנאמר וירא העם והנה השק על בשרו מבית:

ואמר רבי אלעזר לא הכל בנפילה ולא הכל בקריעה אלא משה ואהרן בנפילה יהושע וכלב בקריעה משה ואהרן בנפילה דכתיב ויפל משה ואהרן על פניהם יהושע וכלב בקריעה דכתיב ויהושע בן נון וכלב בן יפנה מן התרים את הארץ קרעו בגדיהם מתקיף לה רבי זירא ואיתימא רבי שמואל בר נחמני אי הוה כתיב יהושע כדקאמרת השתא דכתיב ויהושע הא והא עבוד:

ואמר רבי אלעזר לא הכל בקימה ולא הכל בהשתחואה אלא מלכים בקימה ושרים בהשתחואה
ט״ו ע״א מלכים בקימה דכתיב | מלכים יראו וקמו שרים בהשתחואה דכתיב שרים וישתחוו מתקיף לה רבי זירא ואיתימא רבי שמואל בר נחמני אי הוה כתיב ישתחוו כדקאמרת השתא דכתיב וישתחוו הא והא עבוד:

אמר רב נחמן בר יצחק אף אנו נאמר לא הכל לאורה ולא הכל לשמחה אלא צדיקים לאורה וישרים לשמחה צדיקים לאורה דכתיב אור זרע לצדיק וישרים לשמחה דכתיב ולישרי לב שמחה:

הדרן עלך מאימתי

תורה אור

2 יהושע ז׳ י׳. 7 מ״ב ו׳ ל׳. 10 במדבר י״ד ה׳. 12 במדבר י״ד ו׳. 18 ישעיה מ״ט ז׳. 25 תהלים צ״ז י״א. 26 תהלים צ״ז י״א.

2 ל ד ח יהושע [בן נון] (וכ״ה במגלה כ״ב אבל גם שם ליתא בכ״י וכ״ל כאן ברי״ף רא״ה רא״ש רי״ד ריטב״א והגה״ת וליתא גם בילקוט כ״י וילקוט יהושע ז׳ וירושלמי כאן ב׳ ו׳ (ס״ה ד׳) וע״ז ד׳ א׳ (מ״ג ד׳) ונראה שהוסיפוהו רק בשיגרא דלישנא דליתא גם בפסוק דלהלן). ויאמר ה׳ אל יהושע] ל ליתא (וכ״ל ברי״ף והוסיפו הב״ח שם). 3 נ לך וגו׳. 5 ואמר] נ אמר. חשוב] מ ליתא. 6 על בשרו] מ ד ליתא (אבל כן הוא במקרא ואיתא בר״ח ורי״ד). ל מ כיורם. א ב ל מ ד כיהורם [בן אחאב] (וכאן דלא משתמע כל כך דקאי על בן אחאב היה אפשר לקיימו כמו ברוב כה״י, בכ״ז נ״ל ג״כ הוספה כי מן הפסוק מוכח למרי על איזה יהורם קאי). ד שנאמר [ויהי כשמע המלך את דברי האשה ויקרע את בגדיו והוא עבר על החמה] (ע׳ ח וליתא בהגה״ת ורי״ד). 7 מבית] מ ח ליתא (ואיתא בד׳ פיז׳ רי״ד וע״י); ד וגו׳. 8 אלעזר] א אלעא. ד בקריעה ולא הכל בנפילה (וכסדר כה״י הוא בילקוט שלח תשמ״ג רש״י הגה״ת וע״י והוא הנכון כמו שמפרש אח״כ). 9 אלא משה ואהרן בנפילה יהושע וכלב בקריעה] מ ליתא (וכ״ל בילקוט והגה״ת). אלא] ב ל ליתא. 10 משה ואהרן בנפילה] דכתיב ב ליתא. 11 יהושע וכלב בקריעה] ב ליתא. ב וכתיב. 12 א יפנה וגו׳; ל התרים וגו׳. 14 הוה] א ב מ ליתא (וכ״ל בילקוט). 15 ל עביד; מ עבד (והנכון עבוד דקאי על שניהם). 17 ל ד בהשתחויה (וכן בסמוך ע׳ ג ח). אלא] ב ד ליתא. אלא מלכים בקימה שרים בהשתחואה] ל מ ליתא (וכ״ל בד׳ פיז׳ וע׳ במימרא דלא הכל שלפני זו ובמימרא דרנב״י דלהלן). ב שרים. א בהשתחואה [מלכים בקימה דכתיב כה אמר ה׳ גאל ישראל קדושו לבזו (צ״ל לבזה) נפש למתעב גוי לעבד משלים מלכים יראו וקמו שרים וישתחוו] מתקיף (והוא נוסח קטוע דכיון דאמר מלכים בקימה הל״ל אח״כ ושרים בהשתחואה דכתיב שרים וכו׳ כמו שהוא להלן בגרסת ד); ב בהשתחואה [שנאמר

מסרת הש״ס והמדרשים

1 (חשוב) מגלה כ״ב ב׳; ירושלמי תענית ב׳ ו׳ (ס״ה ד׳); ע״ז ד׳ א׳ (מ״ג ד׳).

כה–וישתחוו וגו׳] מתקיף (והוא משמיט איפוא הכפלת מלכים בקימה והכפלת שרים בהשתחואה כמו שהשמיט גם לעיל משה ואהרן בנפילה–יהושע וכלב בקריעה וכ״ה בע״י, בלי וגו׳, ובהגה״ת, אבל לפי גרסתנו לעיל את ההכפלות צריך לגרסן גם כאן ע״פ ד ויתר כה״י ולהכפיל גם מלת דכתיב אף שכאן הכל בפסוק אחד; ובד״ס הביא בטעות מכ״י ב דכתיב במקום שנאמר וסדרתי ע״פ ל כי מה צרך בהבאת כל הפסוק הארוך וכן השמיטו בהגה״ת); ל [מלכים בקימה דכתיב מלכים יראו וקמו שרים בהשתחויה דכתיב שרים וישתחוו] מתקיף (וחוץ מכפל מלת דכתיב הוא נוסח קצר וישר); מ [מלכים בקימה דכתיב מלכים יראו וקמו שרים בהשתחואה דכתיב כה אמר ה׳ וכו׳ (כמו ד) מלכים יראו וקמו שרים וישתחוו למען ה׳ אשר נאמן קדוש ישראל ויבחרך] (וזה בודאי גרוע מכלם וע׳ ד״ס). 20 ואיתימא–נחמני] מ ליתא (וכ״ל בע״י). הוה] א ב מ ליתא (ע׳ לעיל סוף י״ד). 21 ישתחוו] מ ליתא (ט״ס); ד [ושרים] ישתחוו (ע׳ בהגהות הרש״ש). ל הוא דעבוד. 23 בר יצחק] ל מ ליתא (וכ״ל באוה״כ). אף אנו נאמר] נ נא ליתא (אבל כ״ה ב״פ בשבת ל״ו א׳ ואוה״כ וילקוט כ״י והגה״ת ע׳ ד״ס). א אנו לומר; ל ד ח אני אומר. 24 אלא] ד ליתא (ואיתא בילקוט ואוה״כ שם). ב נ לצדיקים אורה ולישרים שמחה; ד ליתא (והוסיפוהו מדפוס בנבנשתי ואילך בנוסח צדיקים לאורה וכו׳). 25 צדיקים לאורה] א ב מ נ ליתא (וכ״ל באוה״כ וילקוט כ״י והגה״ת ואמנם הוא מיותר אבל כן הוא במימרות לא הכל דלעיל עיי״ש על כ״י ב גבי מלכים ושרים). דכתיב] כ״י שנאמר (ח ואוה״כ). 26 וישרים לשמחה דכתיב] א ב מ נ ליתא (וכ״ל באוה״כ וילקוט כ״י והגה״ת וע״י והוא ג״כ מיותר אבל ע׳ לעיל); ד ולישרים שמחה (שבוש ע׳ ד״ס). 27 ב מאימתי [מזכירין גבורות גשמים]; ל מאימתי [מזכירין]; מ מאמתי (בלי יו״ד ע׳ בהערה א׳ למשנה).

סליק פרק ראשון דתענית

מתניתין: סדר תעניות כיצד מוציאין את התבה לרחובה של עיר ונותנין אפר מקלה על גבי התבה ובראש הנשיא ובראש אב בית דין וכל אחד ואחד נוטל ונותן בראשו הזקן שבהן אומר לפניהם דברי כבושין אחינו לא נאמר באנשי נינוה וירא האלהים את שקם ואת תעניתם אלא וירא האלהים את מעשיהם כי שבו מדרכם הרעה ובקבלה הוא אומר וקרעו לבבכם ואל בגדיכם ושובו אל ה' אלהיכם כי חנון ורחום הוא ארך אפים ורב חסד ונחם על הרעה עמדו בתפלה מורידין לפני התבה זקן ורגיל ויש לו בנים וביתו ריקן כדי שיהא לבו שלם בתפלה ואומר לפניהם עשרים וארבע ברכות שמונה עשרה שבכל יום ומוסיף עליהן עוד שש ואלו הן זכרונות ושופרות אל ה' בצרתה לי אשא עיני אל ההרים ממעמקים קראתיך ה' תפלה לעני כי יעטף רבי יהודה אומר לא היה צריך לומר זכרונות ושופרות אלא אומר תחתיהן רעב כי יהיה בארץ וגו' אשר היה דבר ה' אל ירמיהו על דברי הבצרות ואומר חותמותיהן על הראשונה הוא אומר מי שענה את אברהם בהר המוריה הוא

תורה אור

6 יונה ג' י'. 8 יואל ב' י"ג. 14 תהלים ק"כ א'. 15 תהלים קכ"א א'. תהלים ק"ל א'. 16 תהלים ק"ב א'. 17 מ"א ח' ל"ז. 18 ירמיה י"ד א'.

מסרת הש"ס והמדרשים

1 (מוציאין) תוספתא תענית א' ח'; ב"ר מ"ט י"א. 5 (כבושין) תוספתא תענית א' ח'. 12 (ואומר) תוספתא תענית א' ט'. 14 (שש) ירושלמי ברכות ה' ב'; תענית א' א' (ס"ג ד').

1 ם ר סדר תעניות ה א לו (וסדר הפרקים ב' וג' מהופך שם וע' על זה בהקדמתי). 2 מ ש ברחובה (ובקצת ד לרחוב). 3 י כל. 4 נוטל ונותן] ד נותן (אבל במשניות נאפ' רי"ף רא"ה ורא"ש רמב"ם ורי"ד ילקוט ישעיה ס"א ויונה ג' כבכ"י וכ"ה בגמרא לקמן ע"ב ומחקוהו שם הגר"א והגרי"ב ובצדק השיג על זה הרש"ש בהגהותיו). א ב מ י והזקן (רי"ף רא"ה ורא"ש); ז פ ר ד הזקן (נאפ' רמב"ם ורי"ד); ל וזקן (ילקוט יונה ג'). 6 ז ל מ פ י ד אלהים (וכ"ה בנאפ' וכן העתיקו הראשונים שלא כבמקרא). א ז ל פ ד אלהים. 7 כי שבו–הרעה] ז פ ליתא; ל מעשיהם וגו'. 8 י [מה] הוא. הוא] ב ליתא. ושובו–הרעה] ז ל פ ד ליתא (ואמנם נראה כמיותר אבל הסברא נותנת שבדברי הכבושין קרא הזקן לפני העם לא רק את ראש הפסוק כ"א את כולו או יותר וכ"ה בירושלמי ורמב"ם רק הסופרים השמיטו וקצרו זה בכה וזה בכה כאשר נראה להלן). מ לה' (ט"ס). 9 כי חנון–הרעה] מ ר ליתא (וכ"ל בנאפ'; ובפיז' אלהיכם וגו'). א אל חנון. ארך–הרעה] א ליתא. 11 ויש] ב ושיש. א ב ל ר ריקן; ז פ י ד ש ריקם (רמב"ם רי"ד ונאפ' ובדפוסים לקמן ט"ז א' וב' וכ"ה שם בכ"י ל ופרוש ג ח, וברש"י שם ריקם וריקן ואין לסמוך בזה על המעתיקים); מ ריק' (קצור ריקן כי כן הוא גורס תמיד להלן ומכוון יותר ללשון המשנה וכן העתיק הרמב"ם בגוף פרושו הערבי וכ"ה ברי"ף ורא"ה ורא"ש ור"ן ומנוה"מ נר ג' כלל ג' ח"א פ"ד ופכ"ה, ובד"ס צד 88 אות א' לא ציין מ כהוגן). 12 ל ד וארבעה. 13 מ י"ח [ברכות] (וליתא בכל הנ"ל). ז בכל. 14 עוד] ב גליון (וליתא בנאפ'). א מ ר אלו (רי"ף). ר הן [שש]. 15 א ב ר ד לי [קראתי ויענני] אשא עיני אל ההרים [מאין יבוא עזרי] (ובדפוסים ההרים וגו' ולפי הגרסא הזו היה לו להביא את סופי הפסוקים גם בשני המזמורים האחרים ולכן נראה שבאו כאן רק מתוך שיגרא דלשנא וליתא בירושלמי ומשניות נאפולי ופיזארו ורי"ף ורא"ה ורא"ש ורי"ד (ברי"ד איתא קראתי) וכ"ל ברמב"ם אבל בפ"ד מהל' תעניות הוא כגרסת ד וליתא במ"מ שם). מ עיני וגו' (והקצור מוסב רק על מלות אל ההרים ובמשניות נאפולי ופיזארו ליתא אל ההרים). ה'] מ ליתא. 16 א יעטוף וגו' (וכן הגיה הב"ח ברי"ף אבל הוא מיותר ומובן מאליו שכל המזמור בכלל וע' ברמב"ם בהל' תעניות שם ובמנוה"מ שם). לא היה] ר אינו. 17 נאפולי [אותם] זכרונות (וע' מה שהעיר על זה בד"ס). לומר] ב בגליון. 18 א בארץ [דבר כי יהיה שדפון ירקון וגו']; ב ר בארץ [דבר כי יהיה שדפון ירקון (ר וירקון [ואומר] ארבה והסיל) ארבה חסיל כי יהיה] (רא"ש ורי"ד ובשניהם וירקון, וחסיל וברי"ד איתא יהיה [בארץ] שדפון ובמשניות פיזארו נוסף עוד אחרי חסיל כי יהיה [כי יצר לו אויבו בארץ שעריו כל נגע כל מחלה] וכ"ה ברמב"ם); ז פ בארץ וגו' (רי"ף ומנוה"מ); י בארץ [דבר כי יהיה וגו'] (ריטב"א); ד בארץ [דבר כי יהיה בארץ] (וכ"ה ברא"ה וליתא בכ"י ל מ ומלת בארץ השניה דאיתא גם ברא"ה ורי"ד ליתא במקרא ומחקוה בדפוסים חדשים. והנה לדעתי אין ספק שבגרסת המשנה העקרית היה גם כאן יותר ממה שנמצא עתה בכה"י והדפוסים, והסופרים השמיטו כפי רצונם אבל אין להחליט מדברי המשנה אם היתה דעת ר' יהודה שיאמר רק פסוק רעב כי יהיה וכו' או גם פסוקים אחרים הסמוכים לו וגם קשה מדוע לא התחיל בפסוק ל"ה שם בהעצר שמים ולא יהיה מטר וכו' הנאות להמאורע וכמו שהביא רש"י בשולי העמוד ד"ה ושלמה. וכדי לצאת מן הספקות סדרתי ע"פ נוסח ז פ ומסברא נוכל לומר דכונת ר' יהודה היתה להפסוקים מן ל"ה עד מ"א ובירמיה י"ד מן פסוק א' עד י' כמו שכתב הר"י ליפשיטץ במשניות תפארת ישראל עיי"ש). 18 ל [ואומר] אשר. ר וכתיב אשר. אל ירמיהו] א ליתא (וברי"ד ליתא אשר היה דבר ה' אל ירמיהו). 19 א ב ל מ ר ד חותמיהן (רי"ף ורש"י ורמב"ם ומנוה"מ שם ורא"ה ור"ן וריטב"א ובמשניות פיזארו); ז פ י חותמותיהן (וכ"ה במשניות נאפולי ובגמרא בירושלמי כאן ב' ג' (סוף דף ס"ה ג') וברי"ף דפוס קושטא ורא"ש ורי"ד). 20 ל [מה] הוא (וכן בכל הז' ברכות). ז פ לאברהם (וכן בכולן לאבותינו, ליהושע וכו' וכן הנוסח במחזורים שלנו לערבית יוה"כ וכ"ה ברי"ף בברכה ד' ו' ז' וברש"י בברכה א' אבל הנכון [את] כמו בסמוך אתכם וכ"ה בירושלמי ור"ח ורמב"ם ומנוה"מ וע' ברא"ה). ל מ ר אברהם [אבינו] (וכ"ה במחזורים ור"ח ורמב"ם הל' תעניות ורי"ף ורא"ה ומנוה"מ והרבה מן הראשונים אבל ליתא ברמב"ם כאן ובירושלמי דפוס קמברידש ורי"ף כ"י ורי"ד והסופרים עשו בזה כרצונם).

יענה אתכם וישמע קול צעקתכם היום הזה ברוך אתה ה' גואל ישראל על השניה הוא אומר מי שענה את אבותינו על ים סוף הוא יענה אתכם וישמע קול צעקתכם היום הזה ברוך אתה ה' זוכר הנשכחות על השלישית הוא אומר מי שענה את יהושע בגלגל הוא יענה אתכם וישמע קול צעקתכם היום הזה ברוך אתה ה' שומע תרועה על הרביעית הוא אומר מי שענה את שמואל במצפה הוא יענה אתכם וישמע קול צעקתכם היום הזה ברוך אתה ה' שומע צעקה על החמשית הוא אומר מי שענה את אליהו בהר הכרמל הוא יענה אתכם וישמע קול צעקתכם היום הזה ברוך אתה ה' שומע תפלה על הששית הוא אומר מי שענה את יונה במעי הדגה הוא יענה אתכם וישמע קול צעקתכם היום הזה ברוך אתה ה' העונה בעת צרה על השביעית הוא אומר מי שענה את דוד ושלמה בנו בירושלם הוא יענה אתכם וישמע קול צעקתכם היום הזה
ט"ו ע"ב ברוך אתה ה' המרחם על הארץ: מעשה | בימי רבי חלפתא בצפורי ורבי חנינא בן תרדיון בסיכני שעבר אחד לפני התבה וגמר את כל הברכה וענו אחריו אמן תקעו הכהנים תקעו מי שענה את אברהם בהר המוריה הוא יענה אתכם וישמע קול צעקתכם

[1] אתכם] ב אותנו (וכ"ה ברי"ף וכן הביא בד"ס מתשובות הגאונים חמדה גנוזה סימן ק"ס וקס"א אבל בכל הברכות דלקמן גורס גם ב אתכם ואין להבין טעם הגרסא הזאת בברכה א' לבדה). ז פ בקול (בכל המשנה וכ"ה ב ר חוץ מן ברכה א' וד' וכ"ה ברמב"ם ובדפוסים (חוץ מברכה ב' ובד"י גם ג') וכ"ה בירושלמי מברכה ד' ואילך אבל ח בכל הברכות קול וכן נראה מרי"ף והוא הנכון וע' בתוספתא ספ"א ובמנוה"מ ורא"ה ורי"ד). ב צעקתנו (כמו שגרס לפני זה אותנו וכ"ה ברי"ף וחמדה גנוזה שם). א ב ל ר ביום (בכל הברכות וכ"ה בדפוסי התוספתא ובראי"ה אבל ברי"ף ור"ח ורי"ד נמצא ביום רק בברכה א' ובמנוה"מ גם בברכה ב' ובלי ספק היו גורסין כן בכולן); ז פ י ד היום (בכולן וכ"ה בתוספתא ארפורט וברמב"ם); מ ביום (בברכה א' ב' ז', והברכה השלישית חסרה בגוף הכ"י מן מי שענה עד מי שענה של הרביעית וההסרון נוסף בגליון ושם אפשר לקרות רק ביום וחסר הזה או שהוא מקוצר ובברכה הרביעית הנוסח [יענה אתכם ביום הזה וישמע] וכו' ובברכות ה' ו' ליתא ביום הזה). [2] אתה ה'] א ב ז ל פ ר ליתא (בכל הז' ברכות וכ"ל במשניות נאפולי ופיזארו ובר"ח ורי"ף כי הסופרים נזהרו על הרוב מלכתוב אזכרות ואיתא בירושלמי ורמב"ם ומנוה"מ ורא"ה ורי"ד). ב ועל. [3] ר משה ואבותינו; י אבותיכם (וכ"ה בתוספתא א' י"ב בראי"ה ורי"ד, וברמב"ם הל' תעניות הל' ח' משה ואבותיכם אבל בהל' ט"ז ובמנוה"מ משה ואבותינו וכ"ה בתוכפתא ולקוטות הרמב"ן ד' ה' ואבודרהם סדר תפלת תענית וטור תקע"ט). [5] הנשכחות] מ הברית (ובמשניות נאפולי גורס ברוך זוכר הנשכחות בברכה ראשונה וברוך גואל ישראל בשניה וכ"ה בס' האגודה והוא שבוש וגרסת הברית של מ היא גם ברי"ף כ"י וע' לקמן ט"ז ע"ב תוס' ד"ה מאי ומה שהעיר על זה בד"ס). [9] פ אתכם [וכו'] ברוך (וכן בברכה ה' ו' ז'). היום הזה] ר ליתא. [12] וישמע קול צעקתכם] ב ליתא בג' הברכות האחרונות (ואיתא בגליון, ובנאפולי ופיזארו ליתא בברכה ד' ה' ו'). [13] י ד ממעי (כמו שהוא במקרא אבל בכל כה"י ומשניות נאפולי ופיזארו ור"ח ורי"ף ורש"י ורמב"ם ויתר הראשונים במעי וכ"ה במחזורים). [15] א העונה [לעמו ישראל] (ונקודות על המלות לסימן מחיקה); ל עונה. [16] את] מ ליתא (וברי"ף דפוס קושטא נשמטו ברכה ו' ז' ובראי"ה חסרה ברכה ה'). י ד ואת שלמה (וכ"ה בנאפולי ע' ח ש). קצת ד בירושלים. [17] קול] מ ליתא. היום הזה] ליתא במשניות נאפולי. [18] ר מרחם. רבי] א ליתא (ט"ס). [19] מ חילפתא (וכן עוד בב' המקומות לקמן ט"ז ב'). בצפורי] א ב ז ל פ ר י ד ליתא (וכ"ל ברמב"ם אבל איתא בתוספתא תענית ספ"א ולקמן בבריתא ט"ז ב' וברה"ש כ"ז א' ולקמן בר"ג ור"ח ורש"י וריטב"א וכ"ה ברש"י ור"ן כאן ואפשר שנוסף במשנה ע"פ הבריתא). ורבי] א ב ל מ פ ר י ובימי רבי (נאפולי ופיזארו רמב"ם רא"ה ורי"ד וכ"ה גם בכ"י ב בציון המשנה המובא לקמן י"ז ע"א אבל כיון שהיו שניהם בדור אחד גרסת ורבי עדיפא וכ"ה בתוספתא ורה"ש שם וברי"ף ור"ן; וכ"י ז לקוי כאן והסרין המלות). א ל י ד חנניה (וכ"ה בבריתא דלקמן ובתוספתא ורה"ש שם ובציון דלקמן בכ"י ב וברי"ף דפוס קושטא ווינציאה ורמב"ם אבל כאן גורס גם ב חנינא בכ"י ברה"ש ובראי"ה ורי"ד וריטב"א ור"ן וע' ד"ס ובאכער אגדת התנאים ח"א צד 397 הערה 4). בן תרדיון] ר ליתא. בסיכני] א ב ז ל פ ר י ד ליתא (וכ"ל בנאפולי ופיזארו ורי"ף ורמב"ם ורא"ה ורי"ד ור"ן ובציון ב דלקמן אבל כאן איתא בגליון ב וכ"ה לקמן בבריתא ובתוספתא ורה"ש וברש"י; ולקמן בבריתא העתיקו ג ח רק ר"ח בצפרי והשמיטו רחב"ת ובלי ספק הוא רק מפני הקצור וכיון דגרסי בצפרי מסתברד גרסי נמי בסיכני וע' גבי צפורי). [20] אחד] מ ליתא (ונראה שהוא ט"ס) אבל גם בציון ב הנ"ל ליתא. א ז פ י ר ד וגמר (נאפולי ופיזארו ורי"ף ורמב"ם ורש"י ורא"ה ורי"ד; ובציון ב גמר); ב ל מ ג ואמר (ריטב"א ור"ן). את] ב ל מ ר ג ש ליתא (וכ"ל בר"ן וריטב"א). כל] ד ליתא (וכ"ל בראי"ה וע' ד"ס סוף אות ס'). א ל מ ר ג הברכות (ובכ"י ב היה כתוב הברכה כמו שהוא גורס לקמן בציון הנ"ל ונגרד ונתקן הברכות וכ"ה במשנ' נאפולי ופיזארו ורי"ף כ"י ורמב"ם ורא"ה ור"ן וריטב"א); ז פ י ד הברכה (וכ"ה בציון ב ורי"ף ורש"י ורי"ד ולפי גרסת [וענו] שבסמוך דהכונה שענו אמן אחר הברכה ואח"כ תקעו כמו שפרש הר"ן בודאי נוסח [הברכה] עדיף אבל לגרכת ולא ענו של רש"י [הברכות כולן] מסתבר טפי וע' ד"ס ולהלן). א ל מ ר ג הברכות [כולן] (רי"ף כ"י ור"ן וריטב"א); ד הברכה [כולה] (וע' בד"ס הנותן טעם נכון לגרסת ד אבל בכל הנוסחאות דלעיל דגרסי הברכה כמוך ליתא כולה). א ב ז ל פ ר י ג וענו (נאפולי ורי"ף כ"י ופכ"י ורא"ה ור"ן ורי"ד והעיד הריטב"א שכ"ה בכל הנוסחאות); מ ד ש ולא ענו (וכ"ה בדפוסי הרי"ף וברמב"ם ובכי"נ, וכבר נחלקו בזה גדולי הראשונים ודעת הר"ן והריטב"א נראות עקר ומסכימות לגרסות כל כה"י חוץ מכ"י מ וע' גם בלח"מ לרמב"ם פ"ד מהל' תעניות ובגבורות ארי). [21] א תקעו הכהנים תקעו והריעו בני אהרן הריעו מי ש' את א' ב' המ' ה' י' א' ו' ק' צ' ביום הזה וכן בכל ב' וב'; ב ת' הכ' ת' הריעו ב"א הר' מי ש' א"א ב' המ' וכן כל ב' וב' (ואחר מלת וברכה נוסף בגליון: באחת אומר תקעו ובאחת אומר הריעו וכגרסת ב (בלי הגליון) הוא ברי"ף קושטא רק דשם אברהם [אבינו] בהר המוריה [וכו'] וכן [בכל] ב' וב' וכל הגרסאות האלה משובשות); ז פ י מסכימים עם ד (חוץ מהחלופים המעטים שאני מציינם במקומם בסמוך); ל ת' הכ' ת' מי ש' א"א וכו' הר' ב"א הר' מי ש' את אבותינו על י"ס וכן כל ב' וב'; מ ת' הכ' ת' מי ש' א"א הר' ב"א הר' מי ש' לאבותינו על י"ס וכו' וכן על כל ב' וב'; ר אמן [מי ש' א"א ב' המ' וגו' ת' הכ' ת' הר' ב"א הר' וכן ברכה וברכה] וכשבא (וגרסת הראשונים מסכימה עם ד חוץ מקצת השמטות ושנויים הנזכרים להלן). הכהנים [תקעו] ד ותקעו (והגיה הגר"א ובד"י הכהנים תקעו [ותקעו] וע' במה שהעיר על זה בד"ס; ובכ"י פ התי"ו של תקעו בשתי הפעמים מנוקדת בשו"א וכ"י ז לקוי). ז פ לאברהם (וכ"ה בר"ן ע' בראש המשנה). ד אברהם [אבינו] (וכ"ה ברי"ף כ"י אבל בנדפס ליתא וכ"ל במשניות נאפולי ופיזארו וירושלמי ורמב"ם כאן והל' תעניות הל' ט"ו ואיתא שם הל' ו' ובראי"ה וריטב"א וכבר אמרתי לעיל שהסופרים עשו בזה כרצונם, וברי"ף ליתא גם בהר המוריה). [22] ז פ י ד בקול (נאפולי רי"ף ורי"ד וכ"ה בכה"י הנ"ל בסמוך ע' בריש המשנה).

היום הזה הריעו בני אהרן הריעו מי שענה את אבותינו על ים סוף הוא יענה אתכם וישמע קול צעקתכם היום הזה וכן בכל ברכה וברכה וכשבא דבר אצל הכמים אמרו לא היו נוהגין כן אלא בשערי מזרח שלש תעניות הראשונות אנשי משמר מתענין ולא משלימין אנשי בית אב לא היו מתענין שלש שניות אנשי משמר מתענין ומשלימין אנשי בית אב מתענין ולא משלימין שבע אחרונות אלו ואלו מתענין ומשלימין דברי רבי יהושע וחכמים אומרים שלש תעניות הראשונות אלו ואלו לא היו מתענין שלש שניות אנשי משמר מתענין ולא משלימין אנשי בית אב לא היו מתענין שבע אחרונות אנשי משמר מתענין ומשלימין אנשי בית אב מתענין ולא משלימין אנשי משמר מותרין לשתות יין בלילות אבל לא בימים אנשי בית אב לא ביום ולא בלילה אנשי משמר ואנשי מעמד אסורין לספר ולכבס ובחמשי מותרין מפני כבוד השבת כל הכתוב במגלת תענית דילא למספד לפניו אסור לאחריו מותר רבי יוסי אומר בין לפניו בין לאחריו אסור דילא להתענאה בין לפניו בין לאחריו מותר רבי יוסי אומר לפניו אסור לאחריו מותר אין גוזרין תענית על הצבור בתחלה בחמשי שלא להפקיע את השערים אלא שלש תעניות הראשונות שני וחמשי ושני שלש שניות חמשי ושני וחמשי רבי יוסי אומר כשם שאין הראשונות בחמשי כך לא שניות ולא אחרונות אין גוזרין תענית על הצבור בראשי חדשים בחנוכה ובפורים ואם התחילו אין מפסיקין דברי רבן גמליאל אמר רבי מאיר אף על פי שאמר רבן

מסרת הש"ס והמדרשים

3 (וכשבא) ר"ה כ"ז א'; תוספתא תענית א' י"ד. 5 (אנשי משמר) מו"ק י"ד א'; ירושלמי כאן ב' י"ב (ס"ה ד') ומו"ק ריש פ"ג (וע' לקמ כ"ו ב', כ"ט ב' ויבמות מ"ג א' וירושלמי כאן ד' ט' (ס"ט ב') ויבמות ספ"ו. 16 (ובחמשי) תענית י"ב ב', כ"ו ב', כ"ט א'; יבמות מ"ג א'; ירושלמי בכל המקומות הנ"ל. 21 (גוזרין) תענית י' א'. 26 (גוזרין) עירובין מ"א א'.

1 ז מ פ לאבותינו (ובנאפולי ופיזארו ודפוסי ירושלמי את אבותיכם וכ"ה בראה"ה וריי"ד וע' בהערתי לראש המשנה). 3 וכן בכל ברכה וברכה] ז פ י ד ליתא (וכ"ל ברמב"ם וריי"ד ואמנם לפי גרסתנו לעיל וגמר את כל הברכה נראה כמיותר משום דבלאו הכי משמע שענו אמן ותקעו אחר כל ברכה בפ"ע כמ"ש בד"ס ריש אות ס'; וברש"י כאן אפשר שהם דברי עצמו אבל איתא לקמן בבריתא ובר"ג ור"ח שם וכ"ה ברי"ף ורא"ה וריטב"א ור"ן וכן הגיה הב"ח וע' בתוספתא כאן ספ"א). א בכל (רי"ף ורא"ה וריטב"א ולקמן בבריתא ובר"ח שם); ב ל כל (ר"ן); מ על כל (רמב"ם הל' תעניות וע' בר"ג לקמן בבריתא). 4 א ז פ י ד אצל (וכ"ה בתוספתא וברה"ש שם ורי"ף ורא"ה וריי"ד); ב ל מ ר לפני (וכן גרסת ב מ ד ג בבריתא דלקמן וכ"ה ברי"ף כ"י ור"ן וריטב"א, וגרסת מ בר"ה וכשבאו לפני). אמרו] מ ליתא; ר אמרו לפני ר' טרפון; כ"י ז חסר מכאן עד סוף המסכתא). היו] ד היינו (וכ"ה ברמב"ם אבל לקמן בבריתא ובתוספתא ורה"ש ומשנ' נאפ' ופיז' וכל הראשונים היו). כן] מ ליתא. 5 פ ד בשער (וכ"ה בתוספתא כאן ספ"א ורש"י ואשכול בה"ב ור"ן אבל בר"ה כ"ז ולקמן בבריתא בשערי וכ"ה במשנ' נאפ' ופיז' ור"ג ור"ח ופכ"י ורי"ף ורא"ה וריי"ד וריטב"א וכן פרש הרמב"ם שהכונה אל שער המזרח של הר הבית ושער המזרח של עזרה וע' עוד להלן; וגרסת מ בשע' ואולי הכונה אל בשער אבל לקמן בבריתא גריס בשערי). י המזרח (וכ"ה בתוספתא ונאפ' ורי"ף ורא"ה ור"ן וריי"ד אבל בבריתא ובר"ה בדפוסים וכ"י מזרח וכן ג ח לקמן עיי"ש). א ב ל מ ר ד מזרח [ובהר הבית] (וכ"ה ברה"ש ולקמן בבריתא ובריי"ף ור"ח ופכ"י (ושם גם נוסח אחר בלי ובהר הבית) ורש"י ור"ן וריטב"א אבל ליתא בכ"י פ ובציון ב דלקמן י"ז ע"א וכ"ל בירוש' ותוספתא ומשנ' נאפ' ופיז' ורי"ף כ"י ור"ג לקמן בבריתא ואשכול בה"ב עיי"ש ורא"ה (אבל עיי"ש בסוף הפיסקא) וריי"ד ובאמת לפי פרוש הרמב"ם וביחוד לפי רש"י בר"ה דר"ל בשערי מזרח בהר הבית והדא מילתא היא (וכן נראה מרש"י כאן) בודאי אין הכרח לגרסו במשנתנו ואולי נוסף בה ע"פ הבריתא וע' תוי"ט ולדעתי דברי הרמב"ם בפ"ד דתעניות הל' ט"ו וי"ז מסכימים לפרושו כאן וע' גם Büchler, Types of Jewish-Palestinian Piety לונדון 1922 צד 207 וצד 239). ב ל מ פ ראשונות (רי"ף ורא"ה; ולפי מה דגרסינן להלן שניות, אחרונות היה נראה לגרוס גם כאן ראשונות אבל נ"ל דכאן במקום הראשון ואחרי מלת תעניות נכון יותר לגרוס בה"א דמוסב על התעניות הידועות, ולהלן הוא משתמע ממילא). 6 מ ולא [היו]. פ ד ואנשי (בכל המשנה וכ"ה ברמב"ם וריי"ד ע' ג ש). ד מתענין [כלל] (בכל המשנה וכ"ה ברמב"ם וע' ג; וגליון ב מוסיף ולא היו משלימין). 7 שלש] ב ליתא (וכ"ל ברי"ף); מ שלש [תעניות]. י השניות. 8 פ י ושבע (ובריי"ף ליתא). ב מתענין ומשלימין אלו ואלו. 9 יהושע] ל מ מאיר (ובד"ס לא ציין). 10 ב ל מ ראשונות (רי"ף ושם ליתא תעניות וע' לעיל). אלו ואלו לא היו מתענין שלש שניות] י דפוס קמברידש ליתא. 11 שלש] מ ליתא. שניות] מ אמצע' (בד"ס ציין אמצעית). מ משמר [היו]. 12 י ושבע האחרונות (ע' בהערתי על ראשונות). 14 לא בימים] מ ליתא. 15 ביום, בלילה] ר בימים, בלילות. 16 י ד מלספר ומלכבס (וכ"ה במשנה דלקמן כ"ו ע"ב ובירוש' כאן ב' י"ב וד' ט' ומו"ק ריש פ"ג ויבמות ספ"ו ורמב"ם וריי"ד כאן ושם ובראי"ש שם והיא לשון בלתי רגילה וחפשתי בכל ספרי הראשונים, ה"ג הל' ת"ב וריצ"ג הל' ת"ב ואשכול הל' ת"ב ורקח סי' ש"א ושבה"ל רס"ד ואו"ז ה"ב תי"ד ותמ"ד ותוה"א ענין אבלות ישנה ובכולם כבכה"י וכ"ה במו"ק ט"ו א' ובציון המשנה לקמן כ"ט ב' ובגמרא שם וביבמות מ"ג א' ומשנ' נאפ' ורי"ף ר"ח ורש"י כאן ולקמן כ"ו וכ"ט ורא"ה ור"ן וריטב"א שם). 17 במגלת תענית] א ב פ י במגלה וכ"ל למלת תענית בכ"י ב מ בציון הגמרא לקמן י"ז ע"ב ובמג"ת פי"א ומשנ' נאפ' ותוספתא כאן ב' ד' (אבל איתא ב כ"י ארפורט) וידידי ד"ר צייטלין במכ"ע Jewish Quarterly Review שנת 1918 צד 74 השתדל להוכיח עפי"ז שבראשונה נקראה מג"ת רק בשם מגלה סתם ומלת תענית נוספה אח"כ אבל מה שהביא שם מן התוספתא (ארפורט) אינו נכון כי הגרסא שם במגלת תענית וכן הוגה גם בכ"י ב כאן וכ"ה בכל הנוסחאות הראשונים כאן ובגמרא דלעיל י"ב א' עיי"ש בהערותי). 18 מ פ ר י ולאחריו (וכ"ה ברמב"ם וריי"ד אבל ברי"ף קושטא לאחריו). 19 בין לפניו בין לאחריו] ד ש לפניו ולאחריו (רמב"ם וריי"ד וכן בסמוך להלן ושם גם בכ"י ר וברי"ף כן). פ י ובין לאחריו (רי"ף). ב להתענות. 20 א ל י ובין לאחריו. 21 מ על הצבור תענית (ובדפוס פיז' ליתא). 22 י להבקיע. את] ד ליתא. 23 ב ר ראשונות. שלש] שניות ב ר ליתא; ד ושלש (רי"ף רא"ה וריי"ד). 24 ב ד שני. 25 לא] מ אין. י השניות ולא האחרונות. 26 על הצבור] פ י ליתא (וכ"ל בנאפ'). נאפ' ובחנוכה (וכן ציין ל לקמן י"ח ב'). 27 פ אם. אין] מ ליתא. מ דברי [ר'] ר"ג [אומר אין מפסיקין] (שבוש ע' ד"ס).

גמליאל אין מפסיקין מודה היה שאין משלימין וכן תשעה באב שחל להיות בערב שבת:

גמרא: סדר תעניות כיצד מוציאין את התבה כו': ואפילו בקמייתא והתניא שלש תעניות ראשונות ושניות נכנסין לבית הכנסת ומתפללין כדרך שמתפללין כל השנה כלה ובשבע אחרונות מוציאין את התבה לרחובה של עיר ונותנין אפר על גבי התבה ובראש הנשיא ובראש אב בית דין וכל אחד ואחד נוטל ונותן בראשו רבי נתן אומר אפר מקלה היו מביאין אמר רב פפא כי קתני מתניתין נמי אשבע אחרונות קתני:

ובראש הנשיא ובראש אב בית דין: והדר כל אחד ואחד נוטל ונותן בראשו והתניא רבי אומר בגדולה מתחילין מן הגדול ובקלקלה מתחילין מן הקטן בגדולה מתחילין מן הגדול שנאמר ויאמר משה אל אהרן ולאלעזר ולאיתמר בניו ובקלקלה מתחילין מן הקטן שבתחלה נתקלל נחש ואחר כך נתקללה חוה ואחר כך נתקלל אדם הא נמי חשיבותא היא לדידהו דאמרינן להו אתון חשיביתו למבעי עלן רחמי:

וכל אחד ואחד נוטל ונותן בראשו: נשיא ואב בית דין נמי נשקלו אינהו ונינחו בראשיהו מאי שנא דשקיל איניש אחרינא ומנח להו אמר רבי אבא דמן קסרי ט"ז ע"א לפי שאינו דומה מתבייש מעצמו | למתבייש

תורה אור

15 ויקרא י' ו'.

מסרת הש"ס והמדרשים

14 (מתחילין) ספרא שמיני דמלואים; ברכות ס"א א'; ב"ר כ' נ'. 17 (שבתחלה) ספרא וברכות וב"ר שם; ערובין י"ח א'; מדרש תהלים קל"ט. 21 (בראשו) ב"ר פ"ט י"א וירושלמי תענית ב' ריש ה"א (בשם ר"י בן פזי). 24 (מתבייש) סנהדרין מ"ב א'; ירושלמי תענית ב' א'.

1 היה] ר ליתא. שאין] מ [אם התחילו] אין (וכ"ה ברמב"ם והוא מיותר). וכן] א וכך. 2 א ב פ י ערב; מ ליתא. מ בשבת (ט"ס). 3 סדר–כו'] א מ ר ליתא; ב סדר ת' כאיצד וכו'. מוציאין–כו'] ל ליתא. 4 והתניא] ד ורמינהו (וכ"ה ברי"ד וכתב בד"ס דהוא עדיף דרמינן משנה ובריתא אהדדי אבל גם להלן בפיסקא דבראש הנשיא הגרסא והתניא וכן גרסו ח ופכ"י כאן). תעניות] א ב ל מ ליתא (וליתא גם ברי"ד ולא ציין בד"ס ואיתא בפכ"י). ר הראשונות. 5 לבה"כ] ל מ לבתי כנסיות ולבתי מדרשות (וכ"ה בר"ח ופכ"י אבל בית המדרש אינו לתפלה; ברא"ש רק לבתי כנסיות). 6 שמתפללין] ל ליתא. א ב ל ר בשבע. מ האחרונות. 7 ונותנין וכו' ונותן בראשו] מ ליתא (וכ"ל ברי"ד ושם ליתא גם לדר' נתן ובאמת לא איצטריך לכל זה הכא ואולי משום זה השמיטוהו ע' ח). ל אפר [מקלה] (ונגרד אח"כ וכן מחקו ש אבל איתא ברא"ש). 9 ל נוטל [עפר]. ל ורבי. 10 היו] ד הן. מביאין] ל נותנין (ובר"ש מניחין ונראה שהוא מדברי עצמו). אמר ר"פ] כ"י ליתא (ואיתא בר"ח ורי"ד). כי קתני–קתני] ד כי תנן נמי מתניתין אז' אחרונות תנן (וכעין זה ח אבל סגנון קתני ע ל ה (אשבע) נוח יותר וברי"ד כי תנן נמי במתני' ז' אחר' קתני). מתניתין] א ב ר ליתא; ל נמי מתניתין (ובד"ס לא ציין קתני השני). 11 אשבע] ר ליתא. ר באחרונות. 12 ל מתני' ובראש; ר בראש. ובראש אב"ד] ל מ ד ליתא (אבל מגרסת לדידהו שלהלן נראה שנשמט בטעות ומסתבר לגרסו כמו דאיתא גם ברי"ף רא"ה ורא"ש רש"י ורי"ד). והדר–בראשו] ל מ ליתא. ד והדר תני (רי"ד). 13 והתניא] ד איני והתנן (והגיה הגרי"ב ע' ד"ס). 14 ד מאוחרים: ובקללה (וכן בסמוך וכ"ה בר"ח וברכות ס"א א' אבל בכ"י גם שם ובקלקלה וכ"ה בספרא מכילתא דמלואים פרשה ב' משנה ל"ט ובבר"ר כ' ג' וילקוט בראשית רמז ל' ושמיני רמז תשכ"ו ורי"ף רא"ה ורא"ש ורי"ד ור"ן ופכ"י וע' תיאודור לבר"ר שם). ובקלקלה–הגדול] ר ליתא (בסבת כפל הגדול). 15 שנאמר] ל מ ר ח דכתיב (וכ"ה בכ"י א מ בברכות ובילקוט שם אבל בספרא שנאמר). ויאמר] ב מ ש וידבר (וכ"ה בברכות והוא מויקרא י' י"ב אבל בכ"י א מ שם מובא פסוק דפרועי ראש כמו שהוא בספרא וכיון דהבריתא לקוחה מן הספרא ויאמר עקר וכ"ה בר"ח ופכ"י וכצ"ל ברש"י וע' ד"ס לברכות שם אות נ' ובמבוא התנחומא לר"ש באבער דף ע"ח ע"ב ובהערותיו למדרש לקח טוב בראשית ג' י"ד). 16 א ב מ ד ח ש ואל אלעזר ואל איתמר (והוא פסוק י"ב כנ"ל וכ"ה בספרא וברכות וילקוט בראשית; ובספרא ודאי טעות דשם דריש מפרועי ראש והגרסא מקודם ויאמר וע' בח"א לברכות ובהגהות הרש"ש כאן שנדחקו שלא לצרך וצריך להגיה בר"ח ורש"י כאן ולאלעזר כמו שהוא בכ"י א בברכות ובילקוט שמיני וע' מהרז"ו בבר"ר כ' ג'). ר ואלעזר. בניו] ר ד ליתא (ואיתא בספרי וברכות ע' ח); גליון ב בניו [הנותרים קחו את המנחה] (וכ"ה בדפוסים בברכות והוא מפסוק י"ב כנ"ל); ל בניו וגו'. מ בקלקלה (בברכות מ ובקלקלה). 17 ר בתחלה (וכ"ה בספרא אבל בברכות וילקוט בראשית ומדרש לקח טוב שבתחלה); ד ח דאמר מר בתחלה (וכבר הגיה הגרי"ב). א נתקלקל (וכן בסמוך נתקלקלה והוא שבוש מן ובקלקלה דלעיל). 18 נתקללה] ר ליתא. ואח"כ] בכל כה"י ולבסוף (וכן בסמוך וכ"ה בדפוסים בברכות וערובין י"ח ומדרש תהלים קל"ט ולקח טוב אבל בספרא וילקוט ואח"כ; ובכ"י א בברכות ור"ח כאן ואחריו). נתקלל] ר ליתא. נמי] ד ליתא (ואיתא ברי"ף רא"ה ורא"ש רש"י ורי"ד). 19 היא] ב ל מ הוא; ד ליתא. א ב ר לדידיה (רי"ף רא"ה ורא"ש רש"י ורי"ד וכן היתה גרסת ח אבל לפי מה שהוא בגרסתם לעיל ובראש הנשיא ובראש אב"ד בודאי היה להם לגרוס כאן לדידהו דקאי על שניהם וכ"ה ברש"י ורי"ד ומגרסת ד מוכח ג"כ שנשמט לעיל בטעות ובראש אב"ד); ל ליתא. ד דאמר (ע' ח ש). להון] כה"י ליה (ובכלם את חשיבת וכ"ה בכל הנ"ל אבל הנכון כגרסת ד ש). 20 ד רחמי [אכ"ע] (וכ"ה בר"ח אבל שם ליתא עלן ובדפוסים נתערבו ב' נוסחאות). 21 ד [כאו"א–אמר רב אדא] (וכבר מחקו רש"א דר"א לא חדש מאומה). נוטל ונותן בראשו] מ ליתא. ואב] ל וראש אב. 22 ר נישקלי. אינהו] ל נינהו. ונינחו] א ננחו; ב וניתנו; מ ליתא; ר וננחי. ל ברישיהו; מ ארישייהו. א ל ומאי (ובדפוס פיז' וקושטא מ"ש דשקיל אינש אחרינא ומנח להו ומ"ש כאו"א נוטל ונותן בראשו וקצת נראה שהיה כן לעיני ש). 23 רבי אבא] א רב אדא בר אהבה (וליתא דמן קסרי); ב ל ר רב אדא (וכ"ה ברי"ף ורי"ד אבל ברא"ה ומנוה"מ נר ה' כלל א' ח"ג פ"ג ר' אבא וברא"ש ר' זירא ובירושלמי כאן ב' א' ר' תחליפא קסריא ובמו"ק כ' ע"ב איתא ר' אדא דמן קסרי וגם שם גרסת ב ושאילתות ויחי ורא"ש ר' אבא ואיני יודע להכריע). דמן קסרי] א ליתא. 24 מ קסרין. לפי] ד ליתא. ב ר שאין; ד אינו (רי"ד). א המתביש (רי"ף רא"ה ורי"ד אבל בסנה' מ"ב א' כלפנינו ובירושלמי כאן המתבזה).

מאחרים היכא מנח ליה אמר רבי יצחק במקום תפלין שנאמר לשום לאבלי ציון לתת להם פאר תחת אפר:

(רחוב תיבה ושקים אפר אפר קבורה ומוריה סימן) למה יוצאין לרחובה של עיר אמר רבי חייא בר אבא לומר צעקנו בצנעא ולא נענינו נבזה עצמינו בפרהסיא ריש לקיש אמר גלינו וגלותנו מכפרת עלינו מאי ביניהו איכא ביניהו דגלו מבי כנשתא לבי כנשתא:

למה מוציאין את התבה לרחובה של עיר אמר רבי יהושע בן לוי לומר כלי צנוע היה לנו ונתבזה בעוננו:

למה מתכסין בשקים אמר רבי חייא בר אבא לומר הרי אנו חשובין לפניך כבהמה:

למה נותנין אפר מקלה על גבי ספר תורה אמר רבי יהודה בן פזי כלומר עמו אנכי בצרה ריש לקיש אמר בכל צרתם לו צר אמר רבי זירא כי הוה חזינא דיהבי אפר מקלה על גבי ספר תורה הוה מזדעזע כוליה גופאי:

למה נותנין אפר בראש כל אחד ואחד פליגי בה רבי לוי בר לחמא ורבי חמא בר חנינא חד אמר הרי אנו חשובין לפניך כעפר וחד אמר כדי שיזכור לנו אפרו של יצחק וירחם עלינו מאי ביניהו איכא ביניהו עפר סתם:

למה יוצאין לבית הקברות פליגי בה רבי לוי בר לחמא ורבי חמא בר חנינא חד אמר הרי אנו חשובין לפניך כמתים וחד אמר כדי שיבקשו מתים רחמים עלינו מאי ביניהו איכא ביניהו קברי גוים:

מאי הר המוריה פליגי בה רבי לוי בר לחמא ורבי חמא בר חנינא חד אמר הר שיצאה ממנו הוראה לישראל וחד אמר הר שיצא ממנו מורא לאומות העולם:

תורה אור

2 ישעיה ס"א ג'. 16 תהלים צ"א ט"ו. 17 ישעיה ס"ג ט'.

מסרת הש"ס והמדרשים

1 (מנח) ב"ב ס' ב'; מדרש תהלים קל"ז. 6 (בצנעא) ירושלמי תענית ב' א' (בשם ריב"ל). 7 (גלינו) ירוש' שם (בשם ר"ח בר בא). 11 (כלי) ירושל' שם (בשם ר"ח ב"ב). 16 (בצרה) מגלה כ"ט א'; ירושלמי כאן א' סה"א (ס"ד א') ב' ריש ה"א; ירוש' סוכה ד' סוף ה"ג (נ"ד ג'); מכילתא בא פי"ד, בשלח דשירה ג'; ספרי בהעלותך פיסקא פ"ד, מסעי קס"א; שמ"ר פט"ו סימן ט"ז, פכ"ג ה'; במ"ר ז' ט'; איכ"ר א' י"ט; שהש"ר ד' ח' אות א'; אגדת שה"ש ד' ח'. 17 (ר' זירא) ירושלמי תענית ב' א'. 23 (יצחק) ספרא בחקותי פ"ב ח'; ירושלמי שם (בשם ריב"מ ורשב"ג); ב"ר מ"ט י"א; ויק"ר ל"ו ה' (ע' ברכות ס"ב ב' וב"ר צ"ד ה'). 25 (הקברות) ירוש' ב' א' (ע' הגהות רצ"ה חיות). 31 (הוראה) ירושלמי ברכות ד' ה'; פס"ר מ' (מ"ע שם סימן מ"ה); ב"ר נ"ה ז'; שהש"ר ד' ד' סוף אות ו'.

1 ד והיכא. ליה] ל ד להו (וכ"ה ברי"ף וריצ"ג סוף הל' ת"ב ומוסב על נשיא ואב"ד כמו מלת להו דלעיל ט"ו ע"ב אבל ח פרש דקאי על האפר וכ"ה בב"ב ס' ב' ומדרש תהלים קל"ז וה"ג הל' ת"ב וילק' ישעיה ס"א ומנוה"מ נר ה' כלל א' ח"ג פ"ג ואבודרהם סדר תפלות תענית ורא"ה ורא"ש); ר לה. 2 לתת להם] א ליתא. 3 א אפר וגו'; ב אפר [שמן ששון תחת אבל מעטה תהלה תחת רוח כהה וגו']; ר אפר [שמן–אבל]. 4 רחוב–סימן] א ל מ ליתא; ב רחו"ב תיב"ה ושקי"ן אפ"ר ואפ"ר קברו"ת ומורי"ה סימ"ן; ר סימ"ן רחו"ב תיב"ה שקי"ם עפרי"ם קברו"ת ה"ר המורי"ה (ע' ד"ס). 5 ל ד ח ולמה (וכן ברוב הבבות דלהלן). א למה יוצאין לרחוב [למה יוצאין לרחוב כדאמרן אלא למה יוצאין לרחוב ליכנעי בבי כנשתא ואיצלו התם אמר] רחב"א (ובד"ס בטעות ליבעי במקום ליכנעי וגרסת א היא גם באבודרהם שם בקצת שנוי ושם וליצלו וע' ד"ס). א ד לרחוב (רי"ף ומנוה"מ שם); ב מ לרחוב העיר (רי"ד); ל לרחובה של עיר (וכן הוגה בכ"י ב והוא נכון כמו שהוא במשנה ובתוספתא כאן א' ח' אבל בר"ח ורא"ה ורא"ש ליתא של עיר אף דגרסי לרחובה); ר ברחוב. ד רחב"א אמר. 6 ד זעקנו (במשנה תמיד צעקתכם). 7 אמר] ב ליתא. גלינו] ל ליתא. ב ר ד ש גלותנו; ל גלות; מ וגלות (רי"ף ורא"ה ורא"ש וגלותנו). 8 עלינו] ל מ עון (וכן ח). איכא ביניהו דגלו] ר ליתא. 9 ר כנישתא [אחריתי]. 10 מ לרחוב העיר (וכאן גם רי"ף ורא"ה ורא"ש ומנוה"מ כמו ד). 11 לומר] ב מ ח ליתא (וליתא גם בהנ"ל). א ל נתבזה. 12 ל בעינינו; מ בעונותינו (מנוה"מ רא"ש ורי"ד). 14 הרי אנו] מ הננו. לפניך] ד ליתא. 15 מקלה] א ב ל ר ליתא. גבי] מ ליתא (וכ"ל ברא"ש). ס"ת] ד ח תבה (וכ"ה בירושלמי כאן פ"ב ה"א אבל בכל כה"י וכל ספרי הראשונים שהזכרתי לפני זה ס"ת וכן פסק הרמב"ם פ"ד מהל' תעניות הל' א' וטען עליו הכ"מ שם וע' בד"ס ובהערת הרב בעל פקדת הלוים (רא"ה לתענית) צד ט"ו אות ו'). 16 רבי] א רב. יהודה] מ שמעון. 17 ד [מריש] כי (ודומה לזה אמר ר"ז בברכות ו' ב' ומלת מריש ליתא גם במנוה"מ והגה"ת). 18 הוה] ב ל מ ר ליתא (ואיתא בהנ"ל והוא נכון כי ר"ז מדבר על ימים עברו כדמוכח גם מן הירושלמי כאן שהוא בלי ספק מקור המאמר ושם כל זמן דהוינא חמי לון עבדין כן גופי רעד). ב מ חזאי; ד חזינא [להו לרבנן] (והוא לון דבירושלמי וליתא במנוה"מ). מקלה] ר ליתא. ס"ת] ד תבה (כמו לעיל ומכיון שנזדעזע ר"ז כל כך משמע ג"כ שגרסת ס"ת עקר וכ"ה גם כאן במנוה"מ והגה"ת). 19 הוה] ב ל מ ר ליתא (כמו בשורה הקודמת עיי"ש). ר מרעדע(?); ד מזדעזע [לי] (ליתא במנוה"מ והגה"ת). כוליה] ר כל. ב גופ'יה. 20 ב ר ולמה. ואחד] מ ליתא (ולא ציין בד"ס). 21 לחמא] א ד חמא (וכן בסמוך וכ"ה כאן ברי"ף ורי"ד אבל בסמוך גרסת הרי"ף לחמא ובדפוס קושטא איתא כן בב' המקומות וכ"ה ברא"ה ורא"ש ומנוה"מ והגה"ת ע' ד"ס). חמא בר] ד ליתא (ואיתא בכל הנ"ל ובאבודרהם ע' ד"ס). 22 ד ח כאפר (ובר"ג וכל הנ"ל כעפר ובכ"י ל מחקו כעפר וההגהה בגליון מטושטשת וע' בירושלמי כאן ב' א'). 23 כה"י שתזכור (וכ"ה במנוה"מ ואבודרהם וכולם חוץ מכ"י ל גורסים אח"כ ותרחם אבל ע"פ מלת כדי שלפני זה נ"ל דנוסח ד עדיף וכ"ה בר"ג ור"ח ורי"ף ורא"ה ורא"ש והגה"ת וכן לקמן כדי שיבקשו). לנו] ר ליתא. וירחם עלינו] ד ליתא. א ב מ ותרחם (ע' בהערה דלעיל). 25 א ולמה (וכן גרס לעיל גבי אפר מקלה וע' ירושלמי כאן). 26 לחמא] ד חמא (ע' לעיל). חמא בר] ד ליתא (כמו לעיל). 27 א מ ר מתים רחמים עלינו (וכ"ה ברי"ף ורא"ה ורא"ש ורי"ד ומנוה"מ וע"י); ב ל ח מתים עלינו רחמים; ד עלינו מתים רחמים. 28 מ עלינו [וירחם עלינו] (ואולי נוסף מדלעיל). גוים] ד נכרים (ובקצתם עכו"ם והוא שנוי הצנסור). 29 [מאי] ר ליתא. לחמא] א ד חמא. 30 חמא בר] מ ד ליתא (ע' ש ד"ה מאי ובד"ס אות ח'). א ב ל ר ד שיצא; מ שיצתה (ג ת שיצאה). 31 מ שיצתה. ממנו] ר ליתא. 32 א ב ל לכל אומות (ע' ח ש ושם בד"י לאומות בשתי הפעמים במקום לעובדי כוכבים).

הזקן שבהן אומר לפניהן דברי כבושין:

תנו רבנן יש שם זקן אומר זקן אין שם זקן אומר חכם אטו זקן דקאמרינן אף על גב דלאו חכם הוא אמר אביי הכי קאמר יש שם זקן והוא חכם אומר זקן והוא חכם אין שם זקן והוא חכם אומר חכם אין שם לא זקן ולא חכם אומר אדם של צורה אחינו לא שק ותענית גורמין אלא תשובה ומעשים טובים גורמין שכן מצינו באנשי נינוה שלא נאמר בהם וירא האלהים את שקם ואת תעניתם אלא וירא האלהים את מעשיהם כי שבו מדרכם הרעה:

ויתכסו שקים האדם והבהמה מאי עבוד אמר שמואל אסרו את הבהמות לחוד ואת הולדות לחוד אמרו לפניו רבונו של עולם אם אין אתה מרחם עלינו אין אנו מרחמים על אלו:

ויקראו אל אלהים בחזקה מאי אמור אמר שמואל אמרו לפניו רבונו של עולם עלוב ושאינו עלוב יכול ושאינו יכול צדיק ורשע מי נדחה מפני מי:

וישבו איש מדרכו הרעה ומן החמס אשר בכפיהם מאי ומן החמס אשר בכפיהם אמר שמואל אפילו גזל מריש ובנאו בבירה מקעקע כל הבירה כלה ומחזיר מריש לבעליו:

תנו רבנן אדם שיש בידו עברה ומתודה עליה ואינו חוזר בו למה הוא דומה לאדם שתופש שרץ בידו שאפילו טובל בכל מימות שבעולם לא עלתה

תורה אור

9 יונה ג' י'. 11 יונה ג' ח'. 15 יונה ג' ח'. 18 יונה ג' ח'.

מסרת הש"ס והמדרשים

8 (נינוה) ב"ר מ"ד ב"י. 12 (הבהמות) ירושלמי כאן ב' א'; פסדר"כ כ"ה (באבער צד קס"א). 15 (בחזקה) ע' ירוש' ופסדר"כ שם. 16 (עלוב) מגלה כ"ט א'. 18 (וישבו) ע' ירוש' שם ובאבער בפסדר"כ שם אות צ'. 23 (שרץ) ירושלמי שם ופסחים ו' א'; איכ"ר ג' פסוק נחפשה.

1 א והזקן; ב זקן (ע' במשנה). הזקן–כבושין] ל מתני' זקן שבהן וכו'; ר מתני' הזקן–כבושין. 2 ל ד [אם] יש. שם] ד ליתא (ואיתא בע"י ודרשות הר"ן דרש ה' ובדרש האחר לדרש ו' שם). אין שם זקן] ד ואם לאו (ובדרשות הר"ן בב' המקומות כבכ"י). ל אומרן (וכן בכל אלה דלהלן). ד חכם [ואם לאו אומר אדם של צורה] (וכתב בד"ס שבכ"י מ נשמט בטעות אבל כיון דליתא גם בכ"י א ב ל ר אין זו טעות ולדעתי צדקו כה"י שהשמיטוהו כי סגנון כל הבריתא היה יש שם זקן אומר זקן אין שם זקן אומר חכם אין שם לא זקן ולא חכם אומר אדם בעל צורה וכו' וכן הובאה הבריתא בדרשות הר"ן דרש ה'. אבל המקשה הפסיקו לשונה הבריתא באמצע ואקשי ליה על זקן ואחר שפרש אביי מובן זקן חזר הש"ס אל הבריתא והוסיף אין שם לא זקן ולא חכם אומר אדם של צורה שהוא סיפא דבריתא שלפנינו ולא מדברי אביי. והנה לפי ד יש לפנינו ג' פעמים ואם לאו ובמקום הראשון גרסת כל כה"י ודרשות הר"ן אין שם חכם וכן במקום השלישי גרסת כה"י ורי"ף ראב"ה ראב"ש רי"ד ודרשות הר"ן אין שם לא זקן ולא חכם ואם נקיים את הגרסא הזאת שהיא בלי ספק האמתית לא מסתבר בלאו הכי למיגרס דוקא במקום השני ואם לאו אלא דליתא כאן כל עקר להמלות ואם לאו אומר אדם של צורה. אבל יש להעיר שלר"ח היתה במקום השלישי גרסת ואם לאו וכן ברקח הביא ואם לאו אומר חכם). 3 ר אטו [חכם לאו זקן לאו] חכם הוא אמר אביי [חכם]ה"ק (וכל זה שבוש). ד דקאמרי. הוא] מ ליתא. 4 א ב קאמרינן. ל מ ד ח [אם] יש. שם] ד ליתא. והוא] ר ליתא (בג' המקומות). זקן והוא חכם אין שם זקן והוא חכם אומר חכם] מ ליתא (ט"ס). 5 אין שם זקן והוא חכם] ד ואם לאו. מ [ואם] אין. אין שם לא זקן ולא חכם] ד ח ואם לאו. 6 מ [ואומר] אחינו. ב לא גורמין שק ותענית; מ לא שק ולא תענית גורמות. 7 אלא–גורמין] נ ליתא (ונשמט ע"י כפל גורמין כי איתא בכ"י נא). מ בתשובה (ט"ס). גורמין] (השני) ב מ ליתא (וכ"ל במנוה"מ נר ה' כלל ב' ח"ב פ"ג ורי"ד וילקוט כ"י יונה אבל איתא בר"ח ורי"ף וראב"ה וראב"ש והגה"ת). 8 שלא–אלא] מ ליתא (ואיתא בכל הנ"ל וע' במשנה). א ב ל מ נ ד אלהים (וכ"ה ברוב כה"י וראשונים במשנה ואף שהוא מדברי הבריתא נראה יותר להשותו אל המקרא וכ"ה ברי"ף כאן). 9 מ אלהים (השני וכאן בודאי טעות). 10 כי שבו–הרעה] ל מ ליתא; ר הרעה [ובקבלה הוא אומר קרעו לבבכם ואל בגדיכם ושובו אל ה' אלהיכם]. 11 ל [כתיב] ויתכסו (ואולי הוסיפו להפריד בין הפסוקים וכן בילקוט יונה ג' ואומר ויתכסו). ויתכסו–והבהמה] מ ליתא (ע' ד"ס). ויתכסו–מרחמין על אלו] ב ליתא (ונוסף בגליון). ד בשקים. האדם והבהמה] ל ליתא. נ עביד; ד הוו עבדי (להלן ד אמור). אמר שמואל] א ל מ נ ליתא (אבל נראה שכל שלשת המימרות שמואל אמרן). 12 ד אסרי. את] ד ליתא. א הבהמה (כבכתוב). נ נא הילדות. 14 נ נא אף אנו לא נרחם. 15 אמר שמואל] א אמר רב יהודה אמר רב (הגה"ת); ד ליתא (ואיתא בילקוט שם; ובע"י בטעות רב שמואל). 16 עלוב ושאינו עלוב] ל מ ליתא (ואמנם אינו שייך לכאן אבל הש"ס הביא כל המימרא ממגלה כ"ט וכן גרס הערוך כאן ערך עלב); ר מהפך: צדיק ורשע עלוב ושאינו עלוב. 17 יכול ושאינו יכול] ב ל מ נ ר ד ליתא (אבל כגרסת א כאן הוא בכל כה"י במגלה וכ"ה כאן בהגה"ת וע"י וכן הגיה הב"ח וע' ד"ס למגלה). א רשע וצדיק; נ צדיק ושאינו צדיק. ל מפני מי [הוי אומר צדיק לפני רשע שנאמר וצדיק מט לפני רשע] (וכ"ה בהגה"ת וע"י ושם כהוגן מפני רשע וכו' צדיק מט ומרש"י שהוסיף הדברים לפרוש נראה שלא היו בגרסתו). 18 וישבו–בכפיהם] מ ליתא. ל הרעה וגו'. 19 ב ומאי. ומן] ב ליתא; ל מ מן. אשר] ב ליתא. 20 א בתוך בירה. ב קיעקע (ע"ע מרש ראב"ה וראב"ש). 21 א ב והחזיר (ערוך שם וראב"ה והוא כלשון הכתוב בעבר). ר [אותו] מריש. א לבעלה. 22 ת"ר] ד אמר רב אדא בר אהבה (אבל הוא בתוספתא כאן א' ח' וכ"ה ת"ר בה"ג הל' ת"ב וסר"ע ח"ב צד 174 ור"ח ורי"ף וראב"ש כאן ובפרק בתרא דיומא וראב"ה ורי"ד ומנוה"מ נר ה' כלל א' ח"ב פ"א וכד הקמח ערך ודוי אולם בירושלמי כאן ב' א' ואיכ"ר ג' מ"א ר' בא (ביבא) בר זבדא. בידו] מ בו (מנוה"מ הגה"ת ראב"ש רי"ד וכד הקמח). עליה] ב ל מ נ ר ד ח ליתא (וכ"ל בה"ג שם ורי"ף כאן וביומא וראב"ה כאן וראב"ש ביומא סימן י"ז וכד הקמח ולפי"ז הכונה שהוא מתודה על עונותיו בכלל (וזה מתאים יותר לגרסת שיש [בו] של מ לעיל) ולא על עברה פרטית אבל מלשון שיש בידו עברה ומתודה משמע יותר כגרסת א שהוא מתודה על העברה ההיא והוא ממשילה לשרץ שכשזרקו עלתה לו טבילה ועפי"ז צריך לגרוס להלן ואינו חוזר בו או וחוזר בה, כלומר שאינו מטיב מעשיו או חוזר על העברה (ע' רש"י ור"ן). ובראב"ש כאן ומתודה עליה ואינו חוזר ממנה וזה מסכים לפרושנו ובר"יד ומתודה הימנה ובמנוה"מ אדם שיש בידו עברה מתודה עליה ואם חוזר בה למה"ד וכו' וזה מכניס כונה אחרת בהמאמר ואולי הוא שבוש). 23 בו] א ד בה (רי"ף ור"ן כאן וראב"ש יומא ורי"ד וכד הקמח ולפי גרסתם ואינו חוזר הוא שבוש והפך הכונה אבל ברי"ף קושטא כאן וביומא וחוזר (ביומא וחוזר) בה וכ"ה כהוגן בראב"ה ודומה לזה במנוה"מ דלעיל ולהפך גרסת ג ח ש וה"ג והגה"ת ואינו חוזר בו ומשתי הגרסאות הורכבה הטעות ואינו חוזר בה); נ נא ליתא (וע"פ גרסתם ואינו חוזר בהשמטת בו ועליה בודאי קאי על עברות בכלל). ר שתפש. 24 ל ר בידו [שכל (ר כל) זמן ששרץ (ר שהשרץ) בידו] אפילו (וליתא בשום נוסח ואולי נשמט בסבת כפל בידו?).

לו טבילה זרקו מידו כיון שטבל בארבעים סאה מיד עלתה לו טבילה שנאמר ומודה ועזב ירחם ואומר נשא לבבנו אל כפים אל אל בשמים:

עמדו בתפלה מורידין לפני התבה זקן כו': תנו רבנן עמדו בתפלה אף על פי שיש שם זקן וחכם אין מורידין לפני התבה אלא אדם רגיל רבי יהודה אומר מטפל ואין לו ויש לו יגיעה בשדה וביתו ריקן זקן ופרקו נאה ושפל ברך ומרוצה לעם ויש לו נעימה וקולו ערב ורגיל לקרות בתורה בנביאים ובכתובים ולשנות במשנה ובתלמוד בהלכות ובאגדות ובקי בכל הברכות כלן ויהבו ביה רבנן עיניהו ברבי יצחק דבי רבי אמי:

ט"ז ע"ב | אמר מר מטפל ואין לו וביתו ריקן היינו מטפל ואין לו היינו ביתו ריקן אמר רב חסדא ביתו ריקן מעברה:

מאי זקן ופרקו נאה אמר אביי שלא יצא עליו שם רע בילדותו:

היתה לי נחלתי כאריה ביער נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה אמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב

תורה אור

2 משלי כ"ח י"ג. 3 איכה ג' מ"א. 19 ירמיה י"ב ח'.

מסרת הש"ס והמדרשים

3 (לבבנו) ע' לעיל ח' א'. 7 (רגיל) ירושלמי כאן ב' ריש ה"ב (סוף ד' ס"ה ב'). 11 (ולשנות) לקמן ל' א'; ברכות כ"ב א'; מו"ק ט"ו א', כ"א א'; ירושלמי ברכות ג' ד', מו"ק ג' ה' (דף פ"ב ד'); תוספתא ברכות ב' י"נ; שמחות פ"ו.

1 א זרקו מיד עלתה (ה"ג ויניציאה ש"ח רא"ש יומא והגה"ת); ב זרקו מידו מיד עלתה (ה"ג ברלין רי"ף רא"ה ורא"ש וכן הגיה הב"ח ברא"ש ליומא ובכ"י ב מלת מידו על המחק); ל מ זרקו מידו עלתה (סר"ע סדר תענית מגוה"מ רי"ד וכד הקמח); נ זרקו–טבילה] ליתא (אבל בכ"י נא זרקו מיד עלתה כגרסת א ונשמט בכ"י נ בסבת כפל טבילה); ר זרקו עלתה (ובכל כה"י והספרים ליתא א"כ [כיון שטבל בארבעים סאה] של ד ולפי גרסתם מקודם בכל מימות (רי"ד נהרות והגה"ת טבילות) שבעולם שייך שפיר לגרוס הכא בארבעים סאה וכ"ה בתוספתא ואיכ"ר שם ור"ח ונ"ל עקר). 3 אל אל בשמים] ל מ ליתא (וכ"ל בתוספתא אבל ע' בירושלמי ואיכ"ר רש"י וח"א והגהות הרש"ש ואיתא בספרי הראשונים הנ"ל); א כפים וגו'. 5 א עמדו–חותמיהן; ב מתני' עמדו–ורגיל; ל ר מתני' עמדו בתפלה וכו' (ר ליתא וכו'); מ עמדו בתפלה (והשאר ליתא). 6 שם] מ בהן. 7 מורידין] ל מ מעבירין (ע' ד"ס והוא לשון הירושלמי כאן ב' ריש ה"ב). ב ל מ ר הרגיל (רי"ף רא"ה רא"ש ואו"ז א' קט"ז אבל סר"ע ר"ח ורי"ד ומנוה"מ נר ג' כלל ג' ח"א פ"ד רגיל). ד [איזהו רגיל] רבי (וליתא בסר"ע וכל הנ"ל וע' ד"ס). ר"י אומר] מ או (ע' ד"ס). 8 מד מטופל (וכ"ה ברמב"ם פ"ד ה"ד וע"פ הגרסא הזו פרשו ג ח ש ור"ן דר"ל שהוא מטופל בבנים אבל לפי"ז אין קושית הגמרא דלהלן מטופל ואין לו הינו ביתו ריקן עולה יפה והיה לו להקשות רק מן אין לו ובאמת בכל הראשונים הגרסא מיטפל כמו ר ביו"ד תמורת דגש והכונה שמתיגע במלאכה ואין לו ולכן קשה ליה דא"כ מיטפל הינו ביתו ריקן וע' ד"ס). ויש [לו] ר ליתא. ב ד ריקם (ע' במשנה). 9 זקן] מ ד ח ליתא (וכ"ל בסר"ע מנוה"מ ורי"ד (דלא כד"ס) אבל איתא ברי"ף רא"ה ורא"ש ואו"ז וכיון דר"י לא פליג את"ק ואיירי ג"כ ברגיל ולא זקן צ"ל שאין הכונה כאן אל זקן ממש כ"א אל אדם שיצא מילדותו ונתמלא זקנו וכ"ה בכל כה"י לקמן בגמרא עיי"ש בהערתי ובסמוך וע' רמב"ם פ"ד דתעניות ה"ד וד"ס). ב שפל (סר"ע). א ב ומרצה. מ יש. 10 ורגיל] ד ח ובקי (סר"ע אבל ש וכל הראשונים הנ"ל ורגיל). לקרות] ר ליתא. ב ר ובנביאים. 11 °ולשנות במשנה ובתלמוד בהלכות ובהגדות°] ב ל מ ר ליתא (וכ"ל בכל ספרי הראשונים הנ"ל וברי"ף כ"י ובילקוט כ"י וברמב"ם פ"ד ה"ד ובנתיבות נתיב י"ח ח"א ובאגודה וטור סימן תקע"ט אבל איתא בסרע"ג (ירושלים תרע"ב ח"ב צד 174) וברי"ף ור"ח ובנוגע להסדר משנה תלמוד וכו' ע' מה שלקטתי בזה מספרי הרבה ראשונים לקמן דף ל' ע"א. ובכ"י א נמצאים הדברים בין שני עגולים לסימן הקפה כמו שציינתי ובד"ס טען על הגרסא הזאת לאמר שאינה נראית דכיון שהוא יודע משנה ותלמוד וכו' הוא חכם ובבריתא קרי ליה רגיל בנגוד אל חכם ולדעתי אין זו קושיא כלל דכמו דקרי ליה זקן ולאו זקן ממש כן אפשר לפרש גם חכם ולא חכם ממש ע"פ מה שהביא שם בד"ס מברכות מ"ז ע"ב. אולם באמת אין צרך כלל לדחק הזה כאן כי בדברי הבריתא אע"פ שיש שם זקן וחכם אין הכונה זקן או חכם כ"א כמו שפרש אביי לעיל בבריתא הראשונה זקן והוא חכם והרגיל דאיירי ביה הכא הוא רק חכם וכלפי דאמר לעיל דזקן והוא חכם עדיף שנה הכא דחכם ורגיל אע"פ שאינו זקן (ממש) עדיף מחכם והוא זקן אבל אינו רגיל. וראיה לזה גם מירושלמי כאן ב' ריש ה"ב דשם איתא רגיל בחכמה ורגיל באגדה. ועפי"ז יתישב ג"כ דיהבו רבנן עינייהו בר"י דבי ר"א כי לא מסתבר לומר שלא היה חכם כלל כי כמה מאמרים נמצאו ממנו בתלמוד והיה אחד מחשובי האמוראים ע' ד"ס לברכות ס' אות ת'). 12 מ ח יהבו. ביה] מ ר ליתא. 13 מ לרבי (ט"ס). דבי רבי] א ב בר'; ל מ ר ד ח בר (וכ"ה באו"ז שם אבל בשבת ס"ב ב' ומקומות אחרים בש"ס [דבי רבי] אמי וע' ד"ס לברכות שם ולסנהדרין ס' אות נ'). 14 א אמר מר מטפל ואין לו ואין לו היינו ביתו ריקן (וכפל מלות ואין לו אפשר שהוא ט"ס אבל יותר נראה שהוא דיוק הש"ס כלומר אתה אומר ואין לו א"כ היינו ביתו ריקן ולפי"ז הדיוק הוא רק מן ואין לו ולא מן מטפל ע' בהערתי בסוף העמוד הקודם ובעל ד"ס הביא נוסח כ"י זה בשבוש); ב אמר מר מטפל ואין לו וביתו ריקם הינו מטפל ואין לו הינו ביתו ריקם; ל היינו ואין לו היינו וביתו ריקם (וליתא אמר מר, ומלת מטפל אפשר שנשמטה בטעות או שהדיוק מן ואין לו כמו בכ"י א); מ ר ד ש היינו (מ בטעות והוה) מטפל (מ מטופל ע' לעיל) ואין לו היינו ביתו ריקם (מ ר ריקן וע' במשנה וגרסת אמר מר היא גם בפיזארו ורי"ף ורא"ה ובר"ש נשתבש לאמר רב והגיה הגרי"פ שם אבל באו"ז ח"א קט"ז ובר"ן ליתא ואפשר שכיון שהגמרא באה תיכף אחר הבריתא אין צרך לאמר מר). 15 חסדא] מ ליתא. ביתו] א ל מ ד זה שביתו (וכ"ה בסר"ע אבל לשון [זה ש...] אינה נוחה כאן ורב חסדא השתמש בדברי הבריתא והוסיף רק מעברה לפרוש וכ"ה ברש"י ומנוה"מ ואו"ז ורא"ה ורא"ש ור"ן). 16 ד מן העברה. 17 מאי זקן] ד ליתא (ובד"י איתא זקן וליתא מאי וכ"ה בערוך ערך פרק; ובסר"ע איתא מאי וליתא זקן אבל ברי"ף ורא"ה ורא"ש ואו"ז ורקח סימן ר"ג ומנוה"מ מאי זקן כמו בבריתא דלעיל עיי"ש וע' ש ור"ן דנראה שלא היה כגרסתם כאן). ל ד [זה] שלא (וכ"ה ברי"ף ומנוה"מ); ר כל שלא (וליתא בסר"ע ואו"ז ורא"ה ורא"ש ור"ן ובערוך שם). עליו] ר לו (ובכל הנ"ל עליו); מ ש"ר עליו. 19 היתה–ביער] ל ליתא (וכ"ל באו"ז ורא"ש). 20 ד שנאתיה [מאי נתנה עלי בקולה] (וליתא בכל הנ"ל וה"ג הל' ת"ב). א ב מ ד מ ר זוטרא (וכ"ה בסר"ע וה"ג ברלין ורי"ף ומנוה"מ אבל בה"ג ויניציאה ומחזור ויטרי רע"א ורא"ה ורא"ש ורי"ד רב זוטרא והוא הנכון וברי"ף ליתא בר טוביה. 6 אמר רב] מ ליתא (וכ"ל בסר"ע ה"ב 174 ורי"ד)

ואמרי לה אמר רב אחא אמר רבי אלעזר זה שליח צבור היורד לפני התבה שאינו הגון:

ואומר לפניהם עשרים וארבע ברכות שמונה עשרה שבכל יום ומוסיף עליהן עוד שש: הני שש שבע הוין כדתנן על השביעית הוא אומר אמר רב נחמן בר יצחק מאי שביעית שביעית לארכות כדתניא בגואל ישראל מאריך ובחותמה הוא אומר מי שענה את אברהם בהר המוריה הוא יענה אתכם וישמע קול צעקתכם היום הזה ברוך גואל ישראל והן עונין אחריו אמן וחזן הכנסת אומר להם תקעו הכהנים תקעו מי שענה את אבותינו על ים סוף הוא יענה אתכם וישמע קול צעקתכם היום הזה ברוך זוכר הנשכחות והן עונין אחריו אמן וחזן הכנסת אומר להם הריעו בני אהרן הריעו וכן בכל ברכה וברכה באחת אומר תקעו ובאחת אומר הריעו במה דברים אמורים בגבולין אבל במקדש אינו כן לפי שאין עונין אמן במקדש ומנין שאין עונין אמן במקדש שנאמר קומו ברכו את ה' אלהיכם מן העולם עד העולם ויברכו שם כבדך ומרומם על כל ברכה ותהלה יכול על כל הברכות כלן תהלה אחת תלמוד לומר ומרומם על כל ברכה ותהלה על כל ברכה וברכה תן לו תהלה ואלא במקדש מהו אומר ברוך ה' אלהינו אלהי ישראל מן העולם עד העולם ברוך גואל ישראל והן עונין אחריו ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד וחזן הכנסת אומר להם תקעו הכהנים תקעו חוזר ואומר

תורה אור

18 נחמיה ט' ה'.

מסרת הש"ס והמדרשים

7 (מאריך) ירושלמי ברכות א' ח'. 10 (חזן) תוספתא תענית א' י"ד. 17 (אמן במקדש) ברכות ס"ג א'; סוטה מ' ב'; ירושלמי ברכות ספ"ט וכאן ב' י"א; תוספתא תענית א' י"א. 25 (בשכמל"ו) ספרי האזינו סוף ש"ו; תוספתא שם א' י"ג.

1 אמר רב אחא] מ ליתא (וכ"ל בראש; ובריד ליתא וא"ל א"ר אחא א"ר אלעזר ובר"ח ליתא גם אמר ר"ז ב"ט וא"ל אמר רב אחא והביא ר' אלעזר לחוד ובהגה"ת ר' אחא לחוד וע' בסר"ע). אחא] ד חמא (ה"ג רי"ף רא"ה מנוה"מ והגה"ת אחא). א"ר אלעזר] ל ליתא (וכ"ל ברי"ד והגה"ת). 2 ל שיורד (או"ז ורי"ד; וברי"ף ליתא היורד לפני התבה). ל ואינו (והוא נכון ע"פ גרסתו שיורד). 3 א ב ואומר (ב אומר) לפניהם כ"ד ברכות י"ח [ברכות] (ב ליתא ברכות) שבכל יום ומוסיפין עליהן עוד (א ליתא עוד) שש (ע' במשנה ולקמן בבריתא); ל ר מתני' ואומר (ר אומר) לפניהם כ"ד ברכות (והשאר ליתא); מ אומר לפני התבה (ט"ס ובד"ס ציין בטעות). 5 ל מ [מה] הוא (ע' במשנה). ד אומר [ברוך מרחם על הארץ] (וכ"ה ברי"ד ומיותר וליתא באבודרהם סדר תפלות תעניות וריטב"א וע' ח). אמר רנב"י מאי שביעית] מ ומאי שביעית אמר. 6 בר יצחק] מ ר ליתא (ובד"ס שלא בדיוק). ב ל ד לארוכה (וכן הוגה בין השטין בכ"י ר וכ"ה בע"ע ארך ג' ואבודרהם דלא כד"ס אבל ג ח ש רי"ד וריטב"א לארוכות ובד"ח הדפיסו ברש"י לארוכה); מ לאריכות (ט"ס). 7 ל ר כדתנן (ר מדלג על כל הבריתא דבגואל ישראל שלפנינו (וכן השמיטה הרי"ד) ומביא את הבריתא של אית דאמרי אומר לפניהן וכו' שהיא לקמן באמצע העמוד אבל גם שם בריתא היא וצ"ל כדתניא). בגואל-אומר] מ ליתא (ט"ס). ב מאריכין. ל בחותמה. א [מה] הוא. 8 ל מ וגליון ב אברהם (מ לאברהם) [אבינו] (ע' במשנה). 9 ד בקול. היום] כה"י וד"י ביום (אבל ע' במשנה). היום הזה] ל ליתא. מ וגליון ב ברוך [אתה ה'] (וכן בסמוך ואף שכ"ה במשנה אין נראה להגיה בכל מקום את הבריתא על פיה). 10 להם] א לפניהם. 11 הכהנים] ב ד ח בני אהרן (וע' בג"א דף כ"ג ע"ג ד"ה תקעו). הכהנים תקעו] א ב ליתא. ד [וחוזר ואומר] מי (וכ"ה בתוספתא כאן ספ"א ואינו נכון דמי שענה את אבותינו היא ברכה שניה וקודם לה אומר זכרונות וכבר מחקו הגר"א; ובגליון ב [ובשניה הוא אומר] מי ע' ד"ס). א אבותיכם (תוספתא א' י"ב (ארפורט) וכן היה בכ"י ב והוגה אבותינו ובגליון ב משה ואבותינו כמו בדפוסי התוספתא וע' במשנה); מ לאבותינו. על י"ס] מ ליתא. 12 הוא-הזה] ל ליתא. ד בקול. היום] כ"י ביום (ע' משנה ותוספתא). 13 מ נשכחות. 14 ב"א הריעו] א ליתא. וכן] מ ליתא. 15 ב ל כל; מ ובכל (ע' במשנה ונוסחאות דלהלן). וברכה] ב בגליון. ב באחת. 16 ב מ במקדש אמן. 17 ומנין-במקדש] מ ליתא (וכ"ל בפיז' וע' להלן). 18 ב ל מ ד וברכו (תוספתא א' י"א ולהלן גם בכ"י א ע' ח ש). אלהיכם] מ ליתא. 19 ב ועד. עד העולם] מ ליתא (ע' בהערתי בסוף הבריתות). א ב ל ח [ואומר] ויברכו (וכ"ה בברכות מ"ג ובנוסחאות דלהלן אבל כיון דהכל פסוק אחד לא שייך ואומר וליתא גם בתוספתא). מ ויברכו את שם י"י קדשך ומרומם (ט"ס). 20 על כל-אחת] א ליתא (ובגליון מסופר אחר: על כל ברכות כלן לא אלא תהלה אחת ומלת תהא נקטעה בידי כורך ואין זו גרסת א להלן ובברכות עיי"ש בב"נ). יכול [על] מ ליתא. ד וגליון א ברכות. ל מ כולן תהא ברכה (וצ"ל תהלה). 22 ותהלה] מ ליתא. וברכה] מ ד ח ליתא (ואיתא להלן ובברכות וסוטה מ' ע"ב וילקוט נחמיה שם). לו] ב גליון; מ ליתא. ל מ אלא. 23 אלהינו ב ל מ ח ש ליתא (כמו דליתא בתהלים ס"א י"ד ודהי"א ט"ז ל"ו ותוספתא א' י"ב אבל נ"ל שאין הכונה כלל אל אחד הפסוקים האלה, כי בתהלים מהעולם ועד ובדה"י ועד, כ"א היא עניה שתקנו חז"ל ע"פ נחמיה ט' ה' דכלפי דאמר הש"ץ ברכו את ה' אלהיכם היו עונין ברוך ה' אלהינו ובנחמיה שם [עד] וגרסת אלהינו היא גם ברמב"ם שם אולם במחזורים בסוף שיר היחוד הובא הפסוק מדה"י וע' עוד בנוסחאות דלהלן); ד אלהים (כמו בתהלים ע"ב י"ח והגר"א מחקו). 24 מ ברוך [ה']. 25 לעולם ועד] מ ליתא (ואיתא במשנה יומא פ"ג וד' וז' ובתוספתא (ארפורט) וכן הגיה שם הגר"א וכ"ה ב"פ בכ"י מ להלן ע' ד"ס). וחזן הכנסת אומר להם] ליתא בכה"י (ואולי כמכו אדלעיל דהחזן הוא שאומר תקעו). 26 ד הכהנים [בני אהרן] (מכאן עד סוף העמוד רבו חלופי הנוסחאות כל כך עד שלו אמרתי לסדרם אחד אחד כאשר עד כה לא היה הקורא מוצא את דרכו בהערבוביא הרבה ולכן אביא כאן את נוסחאות כה"י עד סוף הבריתא בשלמותן כי בהן תלויות דעות גדולי הראשונים כמו הרמב"ם והראב"ד הרא"ה והריטב"א והר"ן ואחרים (ע' בחדושי הרי"ד לתענית בסוף ס' המכריע) שהיו מחולקים בפרוש הבריתות הכפולות האלה וסבת הדבר הוא שגם בימי התנאים והאמוראים לא היה ידוע בברור סדר העבודה והתפלה שהיה נהוג במקדש ובגבולין בימים קדמונים והחכמים שבאו אחריהם סדרו את הבריתות הישנות באופנים שונים וגדולי ימי הבינים יגעו לבררן זה בכה וזה בכה ע"פ הגרסאות שבאו לידם וגם הגיהו ושנו כפי שקול דעתם ואנכי אמנם לא לי המשפט להכריע ביניהם אבל לרגל המלאכה אשר לפני הנה מוטל עלי לבחור באחת הגרסאות ההן זו שבדפוסים או שבאחד מכה"י והרבה יגעתי בעמוד הזה והנרטה לי אחרי

מי שענה את אברהם בהר המוריה הוא יענה אתכם וישמע קול צעקתכם היום הזה ברוך זוכר הנשכחות והן עונין אחריו ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד וחזן הכנסת אומר להם הריעו בני אהרן הריעו וכן בכל ברכה וברכה באחת אומר תקעו ובאחת אומר הריעו עד שגומר את כלן וכן הנהיג רבי חלפתא בצפורי ורבי חנינא בן תרדיון בסיכני וכשבא דבר אצל חכמים אמרו לא היו נוהגין כן אלא בשערי מזרח ובהר הבית:

ואית דאמרי כדתניא אומר לפניהן עשרים וארבע ברכות שמונה עשרה שבכל יום ומוסיף עליהן עוד שש והיכן אומרן בין גואל לרופא ומאריך בגאולה והן עונין אחריו אמן על כל ברכה וברכה וכן היו נוהגין בגבולין אבל במקדש היו אומרים ברוך ה' אלהינו ואלהי ישראל מן העולם עד העולם ברוך גואל ישראל והן עונין אחריו ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד לפי שאין עונין אמן במקדש ומנין שאין עונין אמן במקדש שנאמר קומו ברכו את ה' אלהיכם מן העולם עד העולם ויברכו שם כבדך ומרומם על כל ברכה ותהלה יכול על כל הברכות כלן תהלה אחת תלמוד לומר ומרומם על כל ברכה ותהלה על כל ברכה וברכה תן לו תהלה על הראשונה אומר ברוך ה' אלהינו אלהי ישראל מן העולם עד העולם ברוך גואל ישראל והן עונין אחריו ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד וחזן הכנסת אומר תקעו הכהנים תקעו חוזר

עיון רב בדברי הקדמונים והערות בעל ד"ס סדרתי בפנים ויתר הנוסחאות אני שם לפני הקורא כמו שהן וע' גם בספרו של ביכלר, Types of Jewish Palestinian Piety, לונדון 1922 צד 222 והלאה):

א תקעו הכ' תק' מי ש' את אבר' בהר המ' ה' י' א' ו' ק' צ' ביום הזה ברוך זוכר הנשכחות הריעו ב"א הר' וכן הנהיג ר"ח בצ' ור' חנניה ב"ת בס' וכשבא דבר אצל ח' אמרו לא היו נוה' כן אלא בשערי מ' ובהר הב'. **תניא** אומר לפנ' כ"ד ברכות י"ח שבכל יום והיה מוסיף עוד שש והיכן אומרן בין ג' ורופא ועונין אמן אחר כל בר' ובר' ותוקעין ומריעין על כל בר' ובר' וכך היו נוה' בגבולין ובמקדש היו אומרין ברוך ה' אלהינו אלהי ישר' מן העו' ועד הע' ברוך ג"י לפי שאין עונין אמן במקדש ומנין שאין עונין אמן במקדש שנ' קומו וברכו את ה' אלהיכם ואומר ויב' שם כב' ומרומם על כל בר' ותה' יכול על כל הברכות כולן תהלה אחת ת"ל ומרומם על כל ברכה ותהלה על כל בר' ובר' תן לו תהלה. על הראשונה הוא או' ברוך ה' אלהינו אלהי ישר' מן הע' ועד הע' והן עונין אחריו בשכמל"ו והזן הכנסת הוא או' ת' הכ' ת'. חוזר ואומר מי ש' א"א בהר המ' ה' י' א' ו' ק' צ' ביום (וליתא הזה) ותוק' ומר' ותוקעין. ועל השניה הוא או' ברוך ה' אלהינו א"י מן הע' ועד הע' ברוך זוכר הנשכחות והן עונין אח' בשכמל"ו וחזן הכנסת או' הר' ב"א הר'. חוזר ואומר מי ש' את אבותיכם על י"ס ה' י' א' ו' כל צ' ב' ה' ומריעין ותוקעין ומריעין וכן כל בר' ובר' באחת או' ת' ובאחת או' הר' עד שיגמור את כולן.

ב ת' הכ' ת' מי ש' א"א (אבינו, גליון) ב' המ' ה' י' א' ו' קול צ' ב' הזה (בא"י ג"י, גליון, וע' בהערתי לקמן) הריעו ב"א הריעו וכן הנה' ר' חלפתא בצ' ור' חנניה ב"ת בס' וכשבא ד' לפני ח' אמ' לא היו נוה' כן אלא בשערי מ' וב' הב'. **רבי יהודה** אומר לא היה צריך לומר זכרונות ושופ' אומר (צ"ל ואומר ובגליון בשבוש אלא אומר גם הקיפו שם ר"י אומר לא היה צ"ל זכר' ושופ' והגיהו במקומו [אית דאמרי כדתניא] אומר וע' בהערתי לקמן) לפנ' כ"ד בר' י"ח שבכל יום (ומוסיף עוד שש, גליון) והיכן אומרן בין ג' לרופא ועונין אמן על כל בר' וב' ות' ומר' ותוקעין עכבו"ב וכך היו נוה' בגבולין ובמקדש כך היו אומ' ברוך ה' א"י מהוה"ע ברוך (אתה ה', גליון) גואל ישר' לפי שאין עו' (אמן, גליון) במ' שנ' ק' וברכו את ה' וגו' ואומר ויב' ש' כ' יכול על כל ברכות כולן תה' א' ת"ל עכבו"ת עכבו"ב תן (לו, גליון) תהלה. על הראשונה הוא או' ב' ה' א"י מהוה"ע והן עו' אח' בשכמל"ו וחזן הכנסת או' להם ת' הכ' ת'. וחזר ואמר להם מי ש' א"א (אבינו. גליון) ב' המ' ה' י' א' ו' ק' צ' ב' ה' ותוקעין ומר' ותוקעין. ועל השניה הוא או' ב' ה' א"י מהוה"ע ברוך ז' נשכ' (והוגה הנשכחות) והן עו' אח' בשכמל"ו וח' הכ' או' הר' ב"א הר'. חוזר ואומר מי ש' את אבותיכם על י"ס ה' י' א' ו' ק' צ' ב' הזה מריעין ותוק' ומר' וכן כל בר' וב' באחת או' ת' בא' או' הר' עד שיגמור את כולן.

ל ת' הכ' ת' מי ש' א"א אבינו ב' המ' כו' הר' ב"א הר' וכן הנה' ר"ח בצ' ור' חנינא ב"ת בס' וכשבא ד' אצל ח' אמ' לא היו נ' כן אלא בשערי מ' וב' הב'. **כדתניא** או' לפנ' כ"ד בר' י"ח שבכל יום ומוסיף על' עוד שש והיכן אומרן בין ג' לרופא ועונין אמן עכבו"ב ותוק' ומר' ותוק' עכבו"ב וכן היינו נוה' בגבולין ובמקדש היו אומ' ברוך ה' א"י מהוה"ע ברוך ג"י לפי שאין עו' אמן במ' ומנין שאין עו' א' במ' שנ' ק' וב' את ה' אלה' ואומר ויב' ש' כ' ומר' עכבו"ת עכבו"ב תן לו תהלה. על הראשונה מה הוא או' ברוך ה' א"י מהוה"ע ברוך ג"י והן עו' אח' בשכמל"ו וח' הכנ' או' ת' הכ' ת'. חוזר ואומר מי ש' א"א אבינו ותוק' ומר' ותוקעין. ועל השניה מהו או' ברוך ה' א"י ברוך ז' הנשכ' והן עו' אח' בשכמל"ו וח' הכנ' או' להן הר' ב"א הר'. חוזר ואו' מי ש' את אבותינו על י"ס כו' ותו' ומר' ותוק' וכן כל בר' וב' באחת או' ת' ובא' או' הר' עד שיגמור את כולן.

מ ת' הכ' ת' מי ש' א"א אבינו ב' המ' הר' ב"א הר' וכן הנה' ר' חילפתא בצ' ור' חנינא ב"ת בס' וכשבא ד' לפני ח' אמ' לא היו נוה' כן אלא בשערי מ' ובה"ב. **ר' יהודה** או' לא היה צריך וכו'. **ואיכא דאמ' כי האי תנא דתניא** או' לפנ' כ"ד בר' י"ח ומוסיפין על' שש והיכן אומ' בין ג' לרופא ועו' אמן עכבו"ב וכן היו נוה' בגבולין ובמק' הוא או' ברוך ה' א"י מן העולם בא"י ג"י והן עו' אח' בשכמל"ו לפי שאין עו' במק' אמן שנ' ק' וב' את ה' מן העולם ויב' את ש' כ' ומר' עכבו"ת על כל בר' תן לו תהלה ואו' לפנ' כ"ד בר' י"ח שבכל יום ומוסיפין על' עוד שש הני שש שבע הויין **כדתניא** על השביעית מאי שביעית לאריכות **כדתניא** בגואל. **תנ"ה** או' לפנ' כ"ד בר' ומוסיף על' ששה היכן אומ' בין ג' לר' ומאריך בתפלה (צ"ל בגאולה) והן עו' אח' אמן וכן היו נוה' בגבולין אבל במק' הוא או' ברוך ה' א"י מהוה"ע ולא היו עו' אח' אמן וכל כך למה לפי שאין עו' אמן במ' אלא מהו או' ברוך ה' א"י מן העולם (צ"ל בשכמל"ו). **תנ"ה** מנין שאין עו' אמן במ' שנ' ק' וב' את ה' אלה' ועל כל בר' תן לו תהלה. **ת"ר** על הראשונים שבמקדש מה הן אוי ברוך ה' א"י מן העולם בג"י והן עו' אח' בשכמל"ו וח' הכנ' או' ת' הכ' תקעו. חוזר ואו' מי ש' לאברהם אבי' וכו'. **מתני'** תוקעין ומריעין וכו'. על השניה מהו או' ברוך ה' א"י מן העולם ברוך זוכר והן עו' אח' בשכ"מ וח' הכנ' או' להם הר' ב"א הריעו. חוזר ואומר מי ש' לאבותינו על י"ס והן(?) תוק' ומר' ותוק' וכן כל בר' וב' אחת או' תקעו עד שיגמור את כולו.

ר שביעית לארוכה כדתנן אומ' לפניהם כ"ד בר' י"ח שבכל יום ומוסיפין עליהם עוד שש והיכן אומרן בין גואל לרופא ומאריך בגאולה ועונין אמן עכבו"ב ות' ומר' ות' עכבו"ב וכך היו נוהגין בגבולין ובמקדש מהו אומר ברוך י' מהוה"ע ולא היו נוהגין לאמר אמן אלא בשכמל"ו וכל כך למה לפי שאין עונין אמן במקדש שנ' קומו וב' א' י' אלה' מהוה"ע ויב' שם כב' ומ' עכבו"ת יכול עכבו"ב (והוגה בין השטין מספר אחר: הברכות כולן) תה' אחת ת"ל עכבו"ת על בר' ובר' תן לו תה' ת"ר על הראשונה הוא א' מי שע' את א"א ב' המ' ה' י' א' ו' ק' צ' ב' ה' בג"י (אבל סופר אחר מחק את חתימת הברכה והוסיפה בשורה שאחר זו אחר מהוה"ע) והם עונין אחריו (הסופר מחק מלת ועונין אחריו ואולי שכח למחוק גם מלת

ואומר מי שענה את אברהם בהר המוריה הוא יענה אתכם וישמע קול צעקתכם היום הזה ותוקעין ומריעין ותוקעין ועל השניה הוא אומר ברוך ה' אלהינו אלהי ישראל מן העולם עד העולם ברוך זוכר הנשכחות והן עונין אחריו ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד וחזן הכנסת אומר הריעו בני אהרן הריעו חוזר ואומר מי שענה את אבותינו על ים סוף הוא יענה אתכם וישמע קול צעקתכם היום הזה ומריעין ותוקעין ומריעין וכן בכל ברכה וברכה באחת אומר תקעו ובאחת אומר הריעו עד שיגמור את כלן וכן הנהיג רבי חלפתא בצפורי ורבי חנינא בן תרדיון בסיכני וכשבא דבר אצל חכמים אמרו לא היו נוהגין כן אלא בשערי מזרח ובהר הבית:

רבי יהודה אומר לא היה צריך לומר זכרונות ושופרות: אמר רבי אדא דמן יפו מאי טעמיה דרבי
י"ז ע"א יהודה לפי שאין אומרים זכרונות ושופרות | אלא בראש השנה וביובל ובשעת מלחמה:

על הראשונה הוא אומר מי שענה את אברהם כו': תנא יש מחליפין צעקה לאליהו ותפלה לשמואל

והם וא"כ התכון לקרות צעקתכם ביום הזה ברוך י' אל' יש') ברוך י' א' י' מהוה"ע (בג"י, גליון) והם עונין אח' בשכמל"ו וח' הכ' או' הר' ב"א הר' וחוזר וא' מי שע' את אבותינו ע"ס היאוקצב"ה ביאימהוה"ע ברוך זוכר הנשכחות והם עו' אח' בשכ"מ וגו' וח' הכ' או' להם ת' הכ' ת' ומר' ות' ומר' וכן בסוף כבו"ב באחת הוא או' ת' ובא' הוא אומ' הר' עד שיגמר את כולן.

(הערה כללית. לפי גרסת הדפוסים יש לפנינו בעמוד הזה שלש בריתות: כדתניא בגואל ישראל, כדתניא אומר לפניהן, ות"ר על הראשונות ובכ"י מ נמצאות כאן עוד שתי בריתות נוספות אבל נוסח מ הוא מלא שבושים וערבובים כנראה לעין. לפי א ל (וגם גליון ב) מספר הבריתות שתים אבל לפי ב כל העמוד הוא רק בריתא אחת ארוכה. בכ"י א מתחילה הבריתא השניה במלת תניא (וכן גורס ח) והוא כמו תניא אידך ובכ"י ל צריך להיות אית דאמרי קודם מלת כדתניא כמו שהוא בנוסח ד ובגליון ב. הן לגרסת הדפוסים והן לגרסת כה"י הבריתות פליגי אהדדי ולפי ב דלא גריס תניא והכל בריתא אחת הפלוגתא היא בין ר' יהודה ורבנן. לגרסת ד הבריתא הראשונה (דבגואל ישראל) סבירה לה דתוקעין ומריעין בגבולין והבריתא השניה (הך של האית דאמרי) ס"ל להפך דאין תוקעין ולכן ליתא בהך בריתא להא דתוקעין ומריעין ותוקעין אחר כל ברכה שבגבולין (ובזה מסכים מ עם ד) אבל לגרסת א ב ל דאיתא בהם הא דתוקעין גם בבריתא השניה (או לפי ב בדברי ר' יהודה) לא נחלקו הבריתות בזה כלל כי לשתיהן תוקעין בגבולין ופלוגתתן היא בענין אמירת מי שענה לפני חתימות הברכות בנוסח שבמקדש כי לפי כה"י וגם מ בכלל לא גרסינן בבריתא הראשונה (או בדברי רבנן לפי ב) מלות חוזר ואומר מי שענה וכו' מפני שהבריתא ההיא (או רבנן לפי ב) סבירא לה שלא היו אומרים במקדש מי שענה קודם חתימות הברכות והתקיעות וא"כ לא שייך לומר אח"כ חוזר ואומר (אבל הבריתא השניה (או ר"י לפי ב) ס"ל שהיו אומרים במקדש מי שענה גם לפני החתימות ולכן גרסינן שם חוזר ואומר ר"ל אומר מי שענה פעם שנית אחר ההתימות (בדפוסים נשמטה בטעות מלת חוזר בבבא דועל השניה הוא אומר עיי"ש בכה"י). היוצא לנו מזה בקצרה הוא דלגרסת ד נחלקו הבריתות בענין תקיעה דבגבולין ולגרסת א ל וגליון ב נחלקו רק בענין אמירת מי שענה במקדש קודם החתימות אבל לגרסת מ נחלקו בשניהם ולגרסת ב נחלקו ר"י ורבנן עוד בענין שלישי דלרבנן היה ש"ץ אומר זכרונות ושופרות ולר"י לא היה צריך לאומרן כדסבר גם לעיל במשנה (וע' ע"ז בראב"ה ובריטב"א). ויש להוסיף עוד שגם לעיני הסופר של כ"י מ היתה גרסת ב רק שנשתבש וחשב שר"י אומר הוא ציון דברי המשנה דלעיל והוסיף וכו' ואח"כ הוסיף עוד את הנוסחא האחרת של וא"ד ושבש את המובן. מלבד זאת הביא עוד שתי נוסחאות אחרות שהיו לפניו והמתחילות תנ"ה וערבב הכל ביחד בלי סדר. בנוגע ליתר השבושים שם ולהשמטת עד העולם ע' ד"ס צד מ"ו אות ה'–ז' ואות כ'. הננו רואים גם שרק א גורס לנכון את החתימה השניה ברוך זוכר הנשכחות קודם הריעו; ל מוסיף לכהפ"ח [כו'] אחר המוריה אבל ב מ גרסי תקעו וגם הריעו על ברכה אחת והוא שבוש וכן נשתבש גליון ב המוסיף [בא"י ג"ין] כי בודאי לא אמר הש"ץ את הברכה הזאת ב"פ וע' ד"ס צד 90 אות ר'. והנה ש ד"ה חזן מסכים עם ד וגריס חחר בבריתא ראשונה (רק שהוא מפרשו על החזן ואיני יודע למה וע' בהגהות הרש"ש ובכל אופן הנכון חוזר כמו שהוא בכל כה"י, גם בכ"י מ דלא כד"ס המביא וחחר, והוא מוסב על הש"ץ כמו שפרשו הרמב"ם בפ"ד מה' תעניות והר"ן במשנה) והבריתות לא פליגי א"כ אהדדי בזה. אולם שתי שטות בדבר בין הראשונים (ע' ד"ס צד מ"ה אות צ') ולכן אף שלדעתי נוסח כה"י כאן עדיף איני רואה להגיה את הדפוס. ועלי להעיר עוד על הבדל אחד והוא כי בבריתא השניה (או בדברי ר"י לפי ב) גריס הרמב"ם שם בבבא דועל השניה הוא אומר מריעין ותוקעין ומריעין כגרסת א ב ד והריטב"א הלק עליו כי לפניו היתה גרסת ל מ ע' בראב"ד ולח"מ שם וד"ס מ"ו אות ג' ומ"ז אות ס'. וגם לדעת כי הר"ן והריטב"א גרסו ר"י אומר וכו' כמו ב (ובקצת שבוש גם מ כמבואר לעיל) והכל בריתא אחת והיא לדעתי הגרסא הנכונה אבל כאמור נמנעתי להגיה את הדפוסים ולהכריע ע"ז לאחר הצדדים והבוחר יבחר. את ההשמטות וההוספות וההגהות שהגהתי בנוסח ד ביתר המקומות שאינם נוגעים במחלוקת הראשונים ימצא הקורא בהשוותו בדיוק את נוסחאות כה"י דלעיל והנני רק להעיר שגרסת וכל כך למה שבדפוסים הוא שבוש גמור הנמצא כאן רק בההוספה המשובשת של מ וליתא גם בכ"י מ בברכות ס"ג אבל איתא שם בסוטה מ' כמו בדפוסים וליתא בתוספתא פ"א ובירושלמי כאן ב' י"א וברכות ספ"ט ואיני יודע את מקור השבוש הזה וע' בד"ס לברכות שם. בר"ת וקצורי מלות השתמשתי רק במקומות שא"א לטעות בהם אבל במלות שאפשר לטעות בקריאתן כמו אבותינו, אבותיכם, אומר, אומרן וכדומה לא קצרתי אלא כשהיה הקצור גם בכ"י. מלות כו' או וכו' בקצת מקומות של ל מ הן בכה"י ואינן הוספה משלי).

11 וכן] א ד וכך. מ חילפתא וכו' עד הר (מלות וכו' עד הן בכ"י). 12 א ב ל חנניה. אצל] ב ר לפני (ע' לעיל ובמשנה). 14 ר הבית [בלבד]. 15 ר [מתני' ואלו הן זכרונות] רי"א אין צריך לומר זכרונות ושופרות. 16 ושופרות] ד וכו'. ב מאי טעמא (אמר ר', גליון) אדא דמן יפו מאי טעמיה (ט"ס). אדא] מ אבא (ה"ג הל' מגלה רי"ף ורא"ש ספ"ק דמגלה וע' ד"ס למגלה ט"ז ע"ב אות ד' ותיאודור לב"ר ל"ח צד 361 הערה 6). ל מ ר טעמ'; ד טעמא (ע' לעיל סוף דף ב' ע"ב). 18 ל מ ד וביובלות (ע' ש). מ ר ש המלחמה [דכתיב וכי תבאו מלחמה בארצכם על הצר הצורר אתכם והרעתם בחצצרת ונזכרתם לפני ה'] (ר ונזכרתם–ה') ליתא וברש"י צריכה הנקודה להיות אחר וגו'). 19 א על הראשונה–ובהר הבית (ואח"כ מציין עוד על הראשונה הוא אומר וכו']); ב על הראשונה הוא אומר מי ש' א"א בהר המ' ה' י' א' ו' ק' צ' בג"י. על השניה הוא או' מי ש' את אבותיכם ע"ס ה' י' א' ו' ק' צ' ברוך ז' הנשכחות. על השלישית הוא או' מי ש' את יהושע בגלגל ה' י' א' ו' ק' צ' ברוך שומע תרועה. על הרביעית או' מי ש' את שמואל במצפה ה' י' א' ו' את ק' צ' ברוך שומע צעקה. על החמשית או' מי ש' את אליהו בהר הכרמל ה' י' א' ו' ק' צ' ברוך שומע תפלה (והביא כל זה מפני שהגמרא חוזרת על ברכה ד' וה' ובר"ח הביא גם ברכה ו' וז'); ל על הראשונה מהו אומר מי שענה וכו']; מ על הראשון וכו' (דלא כד"ס); ר מתני' על הראשונה הוא אומר. 20 ל ח שמחליפין; מ שמחלפין. מ צעקת אליהו לתפלת שמואל (ולא ציין בד"ס); ר תפלה לשמ' וצעקה לאליהו. א תפלה.

בשלמא גבי שמואל כתיב תפלה וכתיב צעקה אלא גבי אליהו תפלה כתיב צעקה לא כתיב ענני ה' ענני לשון צעקה היא:

על הששית הוא אומר מי שענה את יונה כו' על השביעית הוא אומר מי שענה את דוד וכו': מכדי יונה בתר דוד ושלמה הוה מאי טעמא מקדים ליה ברישא משום דבעי למחתם ברוך מרחם על הארץ:

תנא משום סומכוס אמרו על השביעית הוא אומר ברוך משפיל רמים:

שלש תעניות הראשונות אנשי משמר מתענין ולא משלימין וכו': תנו רבנן מפני מה אמרו אנשי משמר מותרין לשתות יין בלילות אבל לא בימים שמא תכבד העבודה על אנשי בית אב ויבואו ויסייעו אותן ומפני מה אמרו אנשי בית אב לא ביום ולא בלילה מפני שהן רגילין בעבודה מכאן אמרו כל כהן המכיר משמרתו ומשמרת בית אב שלו ויודע שבתי אבותיו קבועין הן אסור לשתות יין כל אותו היום מכיר משמרתו ואינו מכיר משמרת בית אב שלו ויודע שבתי אבותיו קבועין הן אסור לשתות יין כל אותה שבת אינו מכיר משמרתו ומשמרת בית אב שלו ויודע שבתי אבותיו קבועין הן אסור לשתות יין כל השנה כלה רבי אומר אומר אני כהן אסור לשתות יין לעולם אבל מה אעשה

תורה אור

2 מ"א י"ח ל"ז.

מסרת הש"ס והמדרשים

7 (למחתם) ירושלמי תענית ב' ט'. 9 (סומכוס) שם ב' י'; תוספתא תענית א' י'. 12 (מפני מה) שם ב' י"ב. (א"מ) תענית ט"ו ב'; תוספתא שם ב' ב'–ג'. 19 (מכיר) ירושלמי שם ב' י"ב.

1 א ב איכא תפלה ואיכא צעקה; ל ד כתיב ביה תפלה וכתיב ביה צעקה; מ כתיב ביה צעקה וכתיב ביה תפלה; ר איכא צעקה ותפלה [דכתיב ויחר לשמואל ויזעק אל ה' כל הלילה] (וגרסת א ב נוחה וישרה אבל א"כ היה להם לגרוס גם גבי אליהו תפלה איכא צעקה ליכא ובגרסת ל ד מלות ביה נראות קצת כמיותרות כיון דגרסי מקודם [גבי] וגם לא גרסי להו גבי אליהו. והסדר צעקה, תפלה של מ הוא לפי סדר המשנה אבל כאן קאי אקראי דשמואל א' ז' פסוק ה' וט' ושם תפלה קודמת ומלשון ש נראה דגרס כמו ד אבל נ"ל למחוק מלות ביה וע' בהערה הבאה). 2 גבי] ל ליתא (וכיון דגריס ביה בודאי הוא מיותר אבל היה לו להשמיטו גם אצל שמואל). ל מ תפלה כתיב [ביה] צעקה לא כתיב [ביה] (ואי לא גרסינן [גבי] בודאי הוא ישר ואיני יודע מה לרחק ומה לקרב כאן אבל נ"ל דמלות ביה מיותרות בכל המקומות וראוי למחקן). 3 א [א"ר אמי] ענני; ב [אמרי] ענני (וקשה לברר ומלשון ש נראה שלא היה לפניו). היא] ר הוא. 4 א ב ועל (ב על) הששית הוא או' מי ש' את יונה ב' הד' ה' י' א' ו' ק' צ' ביום הזה (ב ביום הזה ליתא) ברוך העונה בעת צרה ועל השב' הוא או' מי ש' את ד' וש' בנו ביר' ה' י' א' ו' ק' צ' ביום הזה (ב ביום הזה ליתא) ברוך המרחם (ב מרחם) על הארץ מכדי; ל על הששית מכדי; מ על הששית מהו אומר מי ש' את יונה מכדי; ר מתני' על הש' הוא אומר מכדי (ונוסח ד מעולה). 6 ושלמה] ר ליתא. א [דקא] מקדים; ל ר קא מקדים. 7 מ למחתם [בדוד] וברוך. ברוך] ד ליתא (ע' ח ומה שהביא בד"ס). 9 תנא] ב בגליון. על השביעית] ב מ ר ח בשביעית; ד ליתא. הוא] ר ליתא. הוא אומר] ב ל ד ליתא. 10 א ב ל ר ד ש הרמים (וכ"ה בתוספתא כאן א' י' אבל ח וירושלמי כאן רמים). 11 א מתני' שלש תעניות-כבוד השבת (כל המשנה); ב מתחיל אחר הרמים: [מעשה בימי ר"ח ובימי ר' חנניא ב"ת שעבר לפני התבה גמר כל הברכה וענו אחריו אמן תקעו הכהנים מי ש' א"א ב' המ' ה' י' א' וכו' ועל השניה הוא אומר מי ש' את אבותיכם ע"ס וכו' וכשבא דבר לפני ח' אמרו לא היו נהוגין כן אלא בשערי מזרח בלבד. מתני' שלש תעניות הראשונות א"מ מתע' ולא משל' אנשי בית אב לא היו מתע' שלש שניות א"מ מתע' ומשל' אנשי ב"א מתע' ולא משל' שבע אחרונות אלו ואלו מתע' ומשלימין דברי ר' יהושע וחכ"א שלש תענ' ראש' אלו ואלו לא היו מתע' שלש שניות א"מ מתע' ומשלימין (ובין השטין הוגה לא משלימין) אנשי ב"א לא היו מתע' שבע אחר' א"מ מתע' ומשל' אנשי ב"א מתע' ולא משל' א"מ מותרין לשתות יין בלילות אבל לא בימים אנשי ב"א לא ביום ולא בלילה מפני שהן עסוקין בעבודה א"מ ואנשי מעמד אסורין מלספר ומלכבס ובחמשי מותרין מפני כבוד השבת] ת"ר (ובציון הזה של דברי המשנה ישנם כמה חלופים מנוסח גוף המשנה וציינתי קצתם בקו מלעיל וקצתם כבר הבאתי לעיל בחלופי הגרסאות עיי"ש היטיב בהערותי למשנה); ל שלש תעניות הראשונות וכו'; מ רמים [מעשה ר' חלפתא וכו' שלש תעניות וכו'] (כל המלות וכו' הן בכה"י ואיני יודע מאי עבידתיה דר' חלפתא הכא בכ"י ב מ); ר מתני' שלש תעניות הראשונות. 14 א ויבאו [אנשי משמר] (ריטב"א); ב ח ליתא; ל ויראו. 15 אותן] ד להם (ח רי"ד וריטב"א אותם). א מפני. אמרו] מ ליתא. 16 מפני] ר ליתא. רגילין] א ר עסוקין (כפו"פ פ"ו); ב ל עוסקין; ד עסוקין [תמיד] (ובתוספתא ב' ג' וירושלמי ב' י"ב תדירין וכן ח וזה מסכים עם רגילין של מ אבל עסוקין ועוסקין לא מסתברי דמהיכי תיתי שישתו יין בשעה שעסוקין בעבודה ע' ד"ס). ל אמרו [חכמים]. כל] ב ל ר ש ליתא (ואיתא בתוספתא וירושלמי ר"ג רי"ד וריטב"א). 17 ד ג שמכיר (רי"ד); ובירושלמי וריטב"א שהוא מכיר). 18 הן] ל מ ד ת שם (רי"ד; וע' בריטב"א ולהלן). כל אותו היום-יין] (שורה 21) ב ליתא (נשמט בכפל מלות יין ונוסף מסופר אחר בגליון). 19 ר [היה] מכיר; ד במכיר. ואינו] ד ואין. ואינו מכיר] ל מוחק זה וכותב בין השטין ויודע ואח"כ מגיה עוד [ואינו] יודע שבתי אבותיו וכו' וע' להלן). ר משמרתו ומשמרת ב"א שלו ואינו יודע שבתי (וכן גורס ואינו יודע בבבא השלישית והגרסא הזו היתה לעיני רש"י וערער עליה וע' בגרסת ל שלפני זה). 20 הן] ל מ ד שם (כמו לעיל ומתאים לפרוש א' שברש"י ור"ל שיודע שב"א שלו עובד במקדש אבל לפרושו השני שהוא בר"ג ור"ח ור"ל שיודע שב"א שלו הוא מן הקבועים ולא מן הנטפלים לא בעי למלת שם וע' ש ד"ה ואינו דמביא קבועין הן ושני הפרושים הובאו גם ברי"ד וריטב"א וכפרוש השני הוא בתוספתא ב' י"ב; ובירושלמי כאן ב' י"ב נוסח אחר וע' בק"ע ופ"מ שם וכ"מ לרמב"ם הל' ביאת המקדש פ"א הל' ז'). 21 אותה שבת-לשתות יין כל] מ ליתא (ט"ס בסבת כפל כל ובד"ס לא הרגיש בהחסרון). ל ולא משמרת. 22 ויודע] ל ר ואינו יודע (ע' לעיל). הן] ל ד שם. 23 כולה] ב ד ש ליתא. אומר אני] ב ליתא (ונוסף מסופר אחר בגליון ואיתא בשולי העמוד כאן ובסנהדרין כ"ג ב'). 24 כהן] א ד ליתא (ואיתא בסנה' ורי"ד וכו"פ פ"ו דף ט"ז); ל כהנים; מ שהכהנים. ל מ אסורין (וכ"ה להלן בשולי העמוד ובסנה' אבל בכ"י שם כהן אסור והוא הנכון כמו שאמר שתקנתו קלקלתו וע' בד"ס שם ובגרסת מ בסמוך). לשתות יין] ב גליון (ואיתא בסנה' ורי"ד כאן).

שתקנתו קלקלתו אמר אביי כמאן שתו האידנא כהני חמרא כמאן כרבי:

אנשי משמר ואנשי מעמד אסורים לספר ולכבס ובחמשי מותרין מפני כבוד השבת: מאי טעמא אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן כדי שלא יכנסו למשמרתם כשהן מנוולין:

תנו רבנן מלך מסתפר בכל יום כהן גדול מערב שבת לערב שבת כהן הדיוט אחד לשלשים יום מלך מסתפר בכל יום מאי טעמא אמר רבי אבא בר זבדא אמר רב אמר קרא מלך ביפיו תחזינה עיניך כהן גדול מערב שבת לערב שבת מאי טעמא אמר רב שמואל בר רב יצחק הואיל ומשמרות מתחדשות כהן הדיוט אחד לשלשים יום מנלן אתיא פרע פרע מנזיר כתיב הכא וראשם לא יגלחו ופרע לא ישלחו וכתיב התם גדל פרע שער ראשו מה להלן שלשים אף כאן שלשים והתם מנלן אמר קרא יהיה יהיה בגימטריא תלתין הוו אמר ליה רב פפא לאביי ודילמא הכי קאמר רחמנא לא לרבו כלל אמר ליה אי הוה כתיב לא ישלחו פרע כדקאמרת השתא דכתיב ופרע לא ישלחו פרע ליהוי שלוחי הוא דלא לשלחו אי הכי האידנא נמי דומיא דיין מה יין בזמן ביאה הוא דאסור שלא בזמן ביאה שרי אף גדול שער נמי בזמן ביאה הוא דאסור שלא בזמן ביאה שרי ויין שלא בזמן ביאה שרי והתניא רבי אומר אומר אני כהן אסור לשתות יין לעולם אבל מה אעשה שתקנתו קלקלתו ואמר אביי כמאן שתו האידנא כהני חמרא כמאן | י"ז ע"ב | כרבי מכלל דרבנן אסרי התם מאי טעמא מהרה יבנה

תורה אור

10 ישעיה ל"ג י"ז. 14 יחזקאל מ"ד כ'. 15 במדבר ו' ה'.

מסרת הש"ס והמדרשים

1 (קלקלתו) סנהדרין כ"ב ב'; תוספתא תענית ב' ב'; ירושלמי תענית ב' י"ב; ירושלמי מגלה א' ריש ה"ו. 5 (שלא יכנסו) מו"ק י"ד א'; ירושלמי תענית ב' י"ב; מו"ק נ' א'. 7 (מלך) סנהדרין כ"ב ב' (כל הענין שם). 17 (יהיה) נזיר ה' א'; מו"ק י"ט ב'; ירושלמי נזיר א' ג'. 28 (מהרה) סנהדרין כ"ב ב'.

1 מ שתקנתן זו היא קלקלתן (ברבים ע"פ גרסת כהנים ולפי גרסתו [זו] הכונה שתקונם לעבודה היא גם הסבה לקלקלתם כי אינם יכולים להמנע משתיה כל ימיהם ושותים וכן פרש בכו"פ אבל הוא דחוק והעקר כמו ג ח ש וע"ע תקן שקלקלת הכהן ע"י חרבן בהמ"ק מכשרתו לשתות יין וכן פרשו הרי"ד והריטב"א וצריך לנקד תִּקְנָתוֹ). מ ר כהני האידנא חמרא (וכ"ה בכ"י מ בסנה' אבל בדפוסים שם כהני חמרא האידנא וכ"ה בריטב"א כאן אבל ח ורי"ד כמו ד כאן וע' ד"ס שם). 2 כמאן] כרבי ד ח ליתא (וכ"ל בסנה' גם בכ"י מ ורי"ד כאן וכו"פ אבל איתא שם בכ"י אחר וכן ח וריטב"א כאן); ל [כדברי] רבי. 3 ל מתני' אנשי–השבת (ומלת מתני' בגליון); מ אנשי משמר (והשאר ליתא); ר מתני' א"מ ואנשי מעמד. 5 יוחנן] א ל ר אלעזר (וכ"ה במו"ק י"ד אבל בכ"י שם יוחנן ובר"יד כאן א"ר חייא בר אבא אר"י ובירושלמי כאן ומו"ק רפ"ג לחד לישנא ר' יוסה ר' אבהו בשם ר' יוחנן); מ ליתא (ובמו"ק גריס ליה מ). 7 מ מהפך הסדר: כ"ג ואח"כ מלך (אבל בגמרא דבסמוך מלך תחלה וכן בסנה'). ל מספר (וכן בסמוך). 8 אחד] ד אחת (וכ"ה להלן בגמרא ובסנה' בבריתא אבל בגמרא שם אחד ובד' ויני' קושטא ובסיל' איתא כאן אחד ובגמרא אחת ור"ח כאן ובסנה' ותוס' הביאו אחד ואמנם אחת הוא הרגיל). כהן הדיוט–לערב שבת] נ נא ליתא (ט"ס בסבת כפל שבת). 10 אמר רב] ל ד ליתא. אמר קרא] ב ל מ ר ליתא (ובגליון ב דכתיב וע' ד"ס לסנה' שם). 11 א עיניך וגו'. מאי טעמא] נ נא ליתא. 12 בר [רב] ל ד ליתא (ובסנה' ר"ש בר נחמן א"ר יוחנן ובכ"י מ שם בר יצחק וליתא אר"י ובכ"י אחר שם ר"ש בר נחמני א"ר יונתן). 13 מנלן] ל מ מאי טעמא (אבל כאן דמייתי לה מקרא מנלן עדיף וכ"ה בסנה' בכ"י מ; ודפוסים שם דכתיב). נ מנלן [דכתיב]. 14 אתיא]דכתיב [וראשם לא יגלחו ופרע לא ישלחו ויליף] פרע. מ כתיב התם–וכתיב הכא (וע' בד"ס למו"ק י"ט ע"ב אות א' המביא מקומות אחרים בש"ס המקדימין התם להכא וע' לעיל ד' ריש ע"א בהערותי למימרא דרב אבא). וראשם לא יגלחו] ל נ ר ליתא (ואמנם הגז"ש מן פרע וגם מרש"י ד"ה לא לירבו משמע קצת דלא גריס ליה אבל איתא בסנה' וכן גרס ח כאן). 15 א ב ח ישלחו [כסום יכסמו את ראשיהם] (וכ"ה בסנה' אבל ליתא שם בכ"י ושם אפשר לקיימו כי בסוף העמוד דריש ליה על תספורת לוליינית). ב ל ד [קדוש יהיה] גדל (וליתא גם בסנה' ומו"ק וה"ג הל' אבל; ובד"ס הביאו כאן בטעות מן מ אבל ע' בד"ס למו"ק שם אות ב'). 16 גליון ב כאן [נמי]. א ל מ שלשים [יום] (בשני המקומות וכן גרס ח בסנה' וליתא שם ובמו"ק בדפוסים וכ"י וה"ג; וגליון ב מוסיפו רק במקום השני). והתם] ד ונזיר גופיה (וכ"ה בכ"י ב במו"ק אבל מ ד שם ובסנה' וה"ג והתם); מ והתם נמי. א ב ל נ ר ד [מנלן אמר רב מתנה (ר מוסיף כאן א"ק כמו שהוא בסנה' וה"ג) סתם נזירות שלשים יום] (וכ"ה במו"ק בדפוסים וכ"י, ובכ"י פלורנץ גם בסנה' וכ"ה בשאילתות ויחי אבל הוא טעות דמוכח כי אין זו מימרא דרב מתנה כ"א משנה מפורשת בנזיר ה' ורב מתנה אקשי שם על המשנה ופריק לה א"ק יהיה ובשבוש הובא הכל בשמו ונ"ל דגרסת הגמרא היתה כאן כמו בסנה' מה להלן ל' אף כאן ל' ותנן נמי סתם נזירות ל' יום והתם מנלן אמר רב מתנה דא"ק וכו' אולם בכ"י ליתא גם בסנה' ותנן נמי סתם נזירות ל' יום). מנלן] א"ק א ב ל מ נ נא מאי טעמא (והוא שבוש ע' ד"ס לסנהדרין). 17 נ [קדוש] יהיה. יהיה] (השני) ב נ ד ליתא (ואיתא בנא ומו"ק ונזיר וכ"י סנה'). גליון ב תלתין [יומין]. נ הוי. 18 ודילמא] מ ואימא. קאמר] מ אמר רב רחמנא (ט"ס). ר דלא לירבי. 19 אמר ליה] ר ליתא. הוה] א ב ל מ ליתא (ע' לעיל ספ"ב ובסנה'). כתיב] ר כת'; ד כתב. 21 דלא] מ ליתא. לישלחו] א משתלחי; ב ר משלחו. מ ד ג א"ה [אפילו]. ב נמי [לא לישלחו והא קא חזינן דמשלחי] (ע' ד"ס); ר אי הכי השתא נמי מתסר. 22 דומיא דיין] ב ל מ כיין; ד דומיא דשתויי יין (ע' ג וסנה'). ד מה [שתויי] יין. הוא דאסור] ב אסור. 23 גדול שער–ביאה שרי] ד הכא נמי (ע' בסנה'). הוא דאסור] ב אסור. 24 שרי] מ הוא דשרי (ט"ס). ויין שלא בזמן ביאה שרי] מ ד ליתא (ואיתא בסנה'). ויין] א יין; ק וכי יין. 25 כהן אסור] א ב ל מ כהנים אסורין (ע' בבריתא דלעיל). 26 מה אעשה שתקנתו קלקלתו] מ וכו'. ואמר אביי–כרבי] מ ליתא (ונוסף בגליון). 27 ל דשתו (ט"ס). ר כהני האידנא. חמרא] ל ליתא. כמאן] ב ל ד וגליון מ ליתא (וע' בהערתי בדברי אביי דלעיל). 28 ל [מיסר קא] אסרי (ע' ש). התם] ב ל מ ר ד ליתא (ואיתא בסנה' ולפי ג ש דתרוצא הוא היא גרסא נכונה אבל התוס' ורי"ד פרשו דמאי טעמא הוא עוד מדברי המקשן וכן מוכח מגרסת ר). ר מאי טעמייהו [דרבנן]. א [גזרה ד]מהרה.

בית המקדש ובעינן כהן הראוי לעבודה וליכא הכא נמי מהרה יבנה בית המקדש ובעינן כהן הראוי לעבודה וליכא הכא אפשר דמספר ועייל אי הכי שתוי יין נמי אפשר דנגי פורתא ועייל דאמר רמי בר אבא דרך מיל ושנה כל שהו מפיגין את היין לאו איתמר עלה אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה לא שנו אלא ששתה רביעית אבל שתה יותר מרביעית כל שכן שדרך מטרידתו ושנה משכרתו:

רב אשי אמר שתויי יין דמחלי עבודה גזרו בהו רבנן פרועי ראש דלא מחלי עבודה לא גזרו בהו רבנן מתיב רבינא ואלו שבמיתה שתויי יין ופרועי ראש שתויי יין בהדיא כתיב בהו יין ושכר אל תשת אתה ובניך אתך בבאכם אל אהל מועד ולא תמתו פרועי ראש מנלן דכתיב וראשם לא יגלחו ופרע לא ישלחו וכתיב בתריה ויין לא ישתו כל כהן בבואם אל החצר הפנימית ואיתקוש פרועי ראש לשתויי יין מה שתויי יין במיתה אף פרועי ראש במיתה ומינה מה שתויי יין דמחלי עבודה אף פרועי ראש דמחלי עבודה אמר ליה רב אשי לרבינא והא מקמי דאתא יחזקאל מאן אמרה אמר ליה ולטעמיך הא דאמר רב חסדא דבר זה מתורת משה רבנו לא למדנו מדברי יחזקאל בן בוזי למדנו כל בן נכר

תורה אור

12 ויקרא י' ט'. 14 יחזקאל מ"ד כ'. 15 שם מ"ד כ"א. 22 יחזקאל מ"ד ט'.

מסרת הש"ס והמדרשים

5 (דרך) ערובין ס"ד ב'; סנהדרין כ"ב ב'; ירושלמי ע"ז א' ט'.

7 (רביעית) ערובין ס"ד ב'; סנהדרין כ"ב ב'; תוספתא כריתות א' כ'. 11 (שבמיתה) תוספתא זבחים י"ב י'; תוספתא כריתות א' ה'; סנהדרין כ"ב ב', פ"ג א'; שבועות ל"ו ב'. 21 (משה) יומא ע"א ב'; מו"ק ה' א'; סנהדרין כ"ב ב', פ"ג ב'; זבחים י"ח ב', כ"ב ב'.

1 א כהני; מ כהנים. הראוי] א ליתא; ל ראוי. א [למיעבד] עבודה. הכא] ר גידול שער. הכא-וליכא] ד ליתא (ואיתא בסנה' ושם ליתא מהרה יבנה בהמ"ק אבל בגליון מ שם הגרסא כמו בכ"י כאן). 2 כהן] א כהני; ל וגליון מ כהנים (וכן ת). הראוי] א ליתא; ל וגליון מ הראוים (וכן ת). 3 א [למיעבד] עבודה. הכא] א ב ל ר ליתא. א דמספרי ועיילי. א"ה שתוי יין] ר הכא. 4 שתוי] א ב ל שתויי. א ל דגנו. א ר ועיילי (ובסנה' הכל בלשון יחיד). ד כדרמי בר אבא דאמר (ובסנה' ליתא). 5 אבא] א אדא; ל מ ר חמא (וכ"ה בערוך ערך פג, ובסנה' אחא ובכ"י שם אבא וכ"ה בערובין מ"ד ב' אבל ברי"ף שם חמא). א ב ל ר ספיגה (וכ"ה בה"ג הל' ברכות וערוך ערך פג ואשכול הל' תפלה סימן י"ב וע"פ הגרסא הזו הוגה בכ"י ב [או] שינה אבל בסנה' וערובין ורא"ש לערובין מפיגין וע' רמב"ם הל' ביאת מקדש א' ה"ה). 6 ל ולאו; ר ולאו מי; ד לאו מי (והוא ג"כ מצוי). רבה] ב רבא. 7 ל מ ר ששתה כדי רביעית (וכ"ה בערובין וסנה' ור"ח שם אבל ע' בתוספתא כריתות א' כ' ורא"ש וד"ס לערובין שם אות ז', ובכ"י ב הוגה בין השטין שלא שתה והוא שבוש); ד כששתה שעור רביעית. שתה] ל ליתא (וכ"ל בסנה' וה"ג אבל איתא בכ"י סנה' ובערובין). 8 מרביעית] ר מכדי רביעית. טורדתו] א ל משכרתו (וכ"ה בפכ"י כאן ובר"ח בסנה' והוא טעות ובה"ג דרך ושינה משכרתו); ב טרחתו; מ מטרחתו (וכן גריס מ בסנה' וערובין אבל בדפוסים שם ובברא"ש ואחד מכה"י לערובין ובר"ד כאן טורדתו); ק ד מטרידתו; ר טורחתו (וכ"ה בס' האשכול דלא כמו שהביא בד"ס לערובין אות ח'). ושינה] א ל ג וכ"ש ששינה. 11 מתיב רבינא] ב ל מ ק ד ח מיתיבי (וכ"ה בסנה' אבל גרסת מ שם ולא והתניא); ר ופרועי ראש לא מחלי עבודה והתנן אלו (אבל מתיב רבינא של א הוא הנכון ועפי"ז תתברר כל הסוגיא דלקמן שנשתבשה כאן ובסנה' וכן הביא הריטב"א ואותביה רבינא לרב אשי). ואלו] מ (כאן ובסנה') ר ח אלו (וכ"ה בתוספתא כריתות א' ה'). ד שהן במיתה (וכ"ה בכ"י מ בסנה' כ"ב אבל בסנה' פ"ג ושבועות ל"ו שבמיתה ובתוספתא דזבחים וכריתות הן שבמיתה ובקצת כ"י בשבועות ל"ו: הן במיתה וכ"י ל ק מטושטשים כאן). ופרועי ראש שתויי יין] ב ליתא (והוסיפו סופר אחר בגליון). 12 א ל מ ק ר ד [בשלמא] שתויי (וכ"ה בכ"י ודפוסים בסנה' אבל הגרסא הזו לא מסתברא כלל כי רבינא לא נחית כאן להקשות על הבריתא כ"א הוא מפרש לה ואזיל דענש מיתה יוצא מן הפסוקים ולכן נראה כגרסת ב דלא גריס בשלמא ולא אלא דלהלן אך לפי"ז גם מלת מנלן אינה נוחה וע' בגרסת ר שם והקפתיה ובכ"י ק איתא בשלמא וליתא אלא). בהו] ל ביה; מ ליתא (ואיתא בסנה'). 13 אתה–תמתו] מ ר ד ליתא (אבל הראיה מסוף הפסוק וכ"ה ברש"י וע' בסנה'). בבאכם-תמתו] א ק ליתא; ל תשת וגו'. 14 א ל מ ר ד [אלא] פרועי (ע' לפני זה בהערתי על בשלמא). מנלן] ר מאי טעמא [לאו משום דאיתקוש לשתויי יין] דכתיב (ולא גריס להלן ואיתקוש פרועי ראש לשתויי יין). ופרע לא ישלחו] ל מ ליתא (ואיתא בסנה' ובריטב"א). א ק ישלחו וגו'. 15 בתריה] א ב מ ליתא (וכ"ל בסנה' אבל איתא שם בשני כ"י); ל וסמיך ליה (וכן מ בסנה'). ר ויין ושכר. א ל ח כהן וגו' (ובסנה' ישתו וגו'). 16 בבואם–הפנימית] מ ליתא (וכ"ל בסנה' בכ"י אבל בדף פ"ג שם איתא בכ"י מ). אל החצר הפנימית] ר ליתא. א ב מ ק ואיתקש. ואיתקוש-לשתויי יין] ר ליתא (דגרסיה לעיל). 17 מ למיתה (בשני המקומות). א ראש [נמי]. 18 ד ומינה [אי] (וליתא בסנה' וברש"י וריטב"א). יין] ר ליתא. 19 א נמי מחלי; ב ר מחלי (וכן ברש"י וריטב"א בשני המקומות מחלי). ד לא כי איתקוש למיתה הוא דאיתקוש אבל לאחולי עבודה לא איתקוש (וא"כ מאי דאמר אח"כ א"ל רבינא לר"א אינו מתחבר כלל למה שלפניו בעקר הענין דחלול עבודה כ"א הוא קושיא שהקשה רבינא לר"א דרך אגב וכן נצטרך לפרש גם בסנה' ע"פ הגרסא [קשיא] דשם שמחק אותה רש"י כאן. אולם מריהטא דסוגיא שלפנינו מוכח דגרסת ד כאן ובסנהדרין משובשת דלעיל צריך לגרוס בב' המסכתות ע"פ א והריטב"א מתיב רבינא וכאן יש למחוק גרסת לא כי איתקוש וכו' כמו שמחקה מהרש"א. אבל גם מלת [קשיא] שבסנה' שעל פיה הגיה מהרש"א כאן היא גרסא מוטעת ובצדק מחקה רש"י כאן. אמנם רש"י בסנה' גרס קשיא אבל כבר הערתי לעיל ג' ע"א שהפרוש לתענית אינו לרש"י והסתירה אישתמיטתיה לרצ"ה חיות במכ"ע ציון שהבאתי שם וע' בתוס' לסנה' שם ובריטב"א ואהלי יצחק לר"י בונאן כאן). 19 מ [קשיא] אמר (וכ"ה בסנה' גם בכ"י מ ורש"י ועיי"ש בהגהות הגרי"ב וע' בהערה שלפני זו). א"ל רב אשי לרבינא] ב ליתא (ע' בהערה להלן); ר ד א"ל רבינא לרב אשי (וכ"ה בסנה' גם בכ"י ובג' כ"י בזבחים י"ח ב' אבל הוא שבוש, ובריטב"א כאן ואהדר ליה רב אשי לרבינא וכ"ה ביומא דף ע"א ע"ב ובדפוסים בזבחים עיי"ש בד"ס). והא] ד הא. 20 דאתא] ב דליתי; ר דניתי. אמר ליה] א ב מ ר ליתא (וכ"ל בסנה' וזבחים ויומא ומו"ק ה' וריטב"א אבל איתא בכ"י מ בסנה' וביד רמ"ה שם ולפי ב דלא גריס לעיל גם א"ל ר"א לרבינא כל השקלא וטריא שלפנינו היא סתמא דגמרא אך שלפי"ז אין הלשון ולטעמיך נוחה). 21 הא] מ ליתא. רבנו] ד ליתא (וכ"ל בריטב"א שלפני אבל איתא בסנה' כ"ב ופ"ג וזבחים י"ח וכ"ב ויומא ומו"ק אך בקצת המקומות ליתא שם בכ"י). 22 מדברי יחזקאל בן בוזי] ל אלא מדברי יחזקאל (וליתא בן בוזי וכ"ה בכ"י בסנה' כ"ב אבל בדפוסים שם עד שבא יחזקאל ולמדנו ובדף פ"ג שם בדפוסים וכ"י עד שבא יחזקאל בן בוזי ולמדנו אבל ביומא ומו"ק וזבחים י"ח וכ"ב כמו שהגהתי וע' בד"ס); ק ד ומדברי קבלה (וכ"ה בכ"י מ במו"ק). מ ק למדנו [שנאמר] (וליתא בכל המקומות הנ"ל). ד וכל.

ערל לב וערל בשר לא יבוא אל מקדשי מקמי דאתא יחזקאל מאן אמרה אלא גמרא גמירי לה ואתא יחזקאל ואסמכה אקרא הכא נמי גמרא גמירי לה ואתא יחזקאל ואסמכה אקרא כי גמירי הלכה למיתה לאחולי עבודה לא גמירי:

כל הכתוב במגלת תענית דילא למספד לפניו אסור לאחריו מותר: תנו רבנן אלין יומיא דילא להתענאה בהון ומקצתהון דילא למספד בהון מריש ירחא דניסן ועד תמניא ביה אתוקם תמידא דילא למספד מתמניא ביה ועד סוף מועדא אתותב חגא דשבועיא דילא למספד:

אמר מר מריש ירחא דניסן ועד תמניא ביה אתוקם תמידא דילא למספד למה לי למימר מריש ירחא דניסן לימא מתרי בניסן וראש חדש גופיה יום טוב הוא אמר רבא לא נצרכא אלא לאסור יום שלפניו שלפניו נמי תיפוק לי דהוה ליה יום שלפני ראש חדש ראש חדש דאוריתא הוא ודאוריתא לא בעי חזוק דתניא הימים האלה הכתובין במגלת תענית הן ולפניהם ולאחריהם אסורין שבתות וימים טובים הן אסורין לפניהן ולאחריהן מותרין ומה הפרש בין זה לזה הללו דברי תורה והללו דברי סופרים הללו דברי תורה ודברי תורה אין צריכין

מסרת הש״ס והמדרשים

4 (הלכה) סנהדרין כ״ב ב׳. 7 (ת״ר) מנחות ס״ה א׳; מג״ת ס״א. 13 (ל״ל למימר) ירושלמי תענית ב׳ י״ב (דף ס״ו א׳ ונוסח הקושיא שם: בלא כך); מגלה א׳ ו׳ (דף ע׳ ע״ג). 19 (הימים) רה״ש י״ט א׳. 21 (הללו) תענית כ״ח א׳; רה״ש י״ט א׳; יבמות פ״ה ב׳; תוספתא תענית ב׳ ו׳; ירושלמי תענית ב׳ י״ג; מגלה א׳ ו׳; יבמות ט׳ ה׳; כתובות ספי״א.

1 ל מ ק ר ד לשרתני (וכ״ה בכל המקומות שם בש״ס וליתא בקרא). א מקדשי [לכל בן נכר אשר בתוך ב״י] (ומיותר). ר ד [הא] מקמי (וכ״ה ביומא, ובכ״י מ במו״ק והא). 2 דאתא] א ל מ דליתי (וכ״ה במו״ק אבל מ שם והא מקמי דניתי וכן גריס בסנה׳ בלי והא ובד״ס ציין כאן בטעות ובדפוסי סנה׳ עד דלא בא וביומא מקמי דאתי וגרסא אחרת עד דלא אתי וכ״ה כאן בפכ״י ובזבחים י״ח עד שבא ושם גריס מ עד דאתא וע׳ בד״ס לסנה׳ שהביא עוד גרסאות אחרות ואין לברר). גמרא] ר הילכתא. גמירי] מ ד גמיר (וכן בסמוך). 3 א אסמכה (וכן בסמוך). 4 כי] ל מ ליתא (ובגליון ל ור״ח וריטב״א ובסנה׳ וכי והעקר כי וכ״ה בר״ג ורש״י דהוא פרוקא דרב אשי וע׳ בהערה הבאה). כי גמירי הלכה למיתה לאחולי עבודה לא גמירי] א כ י גמירי דפרועי ראש במיתה אבל לאחולי עבודה לא גמירי (וכעין זה בר״ח ו כ י גמרא גמירי לה דפרועי ראש במיתה אבל לאחולי עבודה לא גמירי גמרא וכן הובא בפכ״י ושם הובאה עוד גרסא אחרת); ל מ ליתא (אבל בכ״י ל איתא בגליון ו כ י גמירי למיתה עבודה לא גמירי ובכ״י מ ליתא גם בסנה׳ וכ״ל שם בכ״י קארלסרוה, ובכ״י פלורנץ נוסף שם נוסח ד בגליון ומהרש״ל מהקו שם וכ״ל שם בחדושי הר״ן אבל אין למחקו כי לפי הגרסות מתיב רבינא וא״ל ר״א לרבינא דלעיל שהן ברוב כה״י הוא שנויא דר״א על תיובתא דרבינא וכ״ה בר״ג ורש״י וריטב״א כאן ובזה נתבררו כל השבושים הרבים שנפלו בעמוד הזה כאן ובסנה׳). 6 א מתני׳ כל הכתוב במגלה—ר׳ יוסי אומר לפניו אסור לאחריו מותר (כל הבבא); ב ק כל הכתוב במגלה דילא למספד לפניו אסור וכו׳; ל ר מתני׳ כל הכתוב במגלת תענית וכו׳; מ כל הכתוב במגיל׳ (ע״ד הגרסא [במגלה] ע׳ בהערתי למשנה). 9 ועד] ב ל ר ג ח עד (וכ״ה במנחות ס״ה אבל במג״ת פ״א ועד וע׳ רש״י ותוס׳ כאן ובמנחות). תמידא דלא [למספד] ב ק ר להתענאה (ובכ״י ק הוגה מסופר אחר למספד ולהפך בכ״י ב היה כתוב למספד והוגה להתענאה וכ״ה שם גבי אמר מר דבסמוך וכ״ה בר״ח ואו״ז ח״ב תנ״ג וכן גרסו כאן התוס׳ דמנחות ד״ה מריש וכתבו שהיא הגרסא הנכונה בנגוד אל גרסת ג ש שהיתה לפניהם ומחקוה משום דאי גרסינן להתענאה הו״ל למיפרך מיד כמאן כר׳ יוסי כדפריך לקמן והתוס׳ שם תרצו דהוה מצי למיפרך לה הכא אבל נטר לה עד לבסוף ופריך אכולא מילתא וע׳ במשנה למלך פ״ו מהל׳ כלי המקדש. והגאון רע״א בגליון הש״ס דמנחות ובעל גבורות ארי כאן הקשו על גרסת התוס׳ מגמרא דלקמן וסתרוה עיי״ש בדבריהם ובד״ס כאן שהאריך לקיים גרסת התוס׳ בדוחק. וגרסת למספד נראית עקר וכ״ה במג״ת ובירושלמי כאן ב׳ י״ג (דף ס״ו א׳) ומגלה א׳ ו׳ ובפכ״י וערוך ערך רש ובילקוט אמור תרמ״ג ובדפוס פיזארו אבל בדפוס ויניצ׳ וקושטא כאן ובאמר מר להתענאה וכ״ה בפכ״י באמר מר). ד תמידא דלא למספד [בהון] (וכ״ה במג״ת ובילקוט אבל ליתא גם במנחות וכ״ל בגרסת ג ח ש ת כאן ושם וע׳ להלן). 10 ל ומתמניא (וכ״ה במג״ת ושם בקצת נוסחאות מן תמניא וע׳ ש). ועד] ב ק ד נ ש עד (וכ״ה בערוך ערך רש אבל במג״ת ר״ח וילקוט ועד וכ״ה לקמן י״ח בכ״י א ודפוסים וכצ״ל בכל המקומות והסופרים לא הקפידו בזה וכתבו כמו שפלט הקולמוס). מ מועדא [דלא למספד משום דאיתותב הגא דשבועיא] (והוא שבוש). 11 ל ד דשבועיא דלא למספד [בהון] (וכאן ליתא גם במג״ת וכל הנ״ל, וגרסת ש כאן בכל הדפוסים הישנים להתענאה וכן גרס ש במנחות וכ״ה שם בכל כה״י ובילקוט וע׳ בתוס׳ ובד״ס כאן ושם). 12 ועד] ב ל ק ד ג ח ש עד (ובמנחות וילקוט ועד כמו לעיל). ועד תמניא ביה איתוקם תמידא דלא למספד] מ ליתא (ואמנם לא איצטריך אבל איתא גם במנחות בדפוסים וכ״י ושם ליתא אמר מר). למספד–ור״ח גופיה יו״ט הוא] ב ליתא (ונוסף מסופר אחר דגריס להתענאה). 13 למספד] ק ר וגליון ב להתענאה. ל למימרא; ד ליתא. 14 דניסן] ד ליתא. בניסן] א ביה; ר ביה בניסן. 15 יו״ט] מ וגליון ב דאוריתא (וכ״ה בתוס׳ מנחות והסכים לזה בד״ס אבל גרסת יו״ט נראית לי עקר כי התלמוד לא נחית כאן עוד לחלק בין דאוריתא ודרבנן כ״א למימר בכלל דיו״ט הוא ורק אח״כ כדאקשי ליה מיום שלפניו הוצרך להוסיף דר״ח דאוריתא הוא וכ״ה בר״ג ור״ח ורש״י ולהלן בסוף העמוד). ד הוא [ואסור]. רבא] א ב ק ד ח רב (וכ״ה בפכ״י וברה״ש י״ט אבל בכ״י שם ובתוספות מנחות רבא ומדאיתי לה רב פפא לקמן נראה קצת דצ״ל כאן ושם רבא שהיה רבו של רב פפא וע׳ גם בד״ס לרה״ש שם. שוב מצאתי שכן גרס גם בעל המאור ספ״ק דמגלה וע׳ בהערתי לקמן י״ח ריש ע״ב). אלא] ב בגליון. ב ק לאסר (וכן תמיד להלן). לאסור יום] ל מ ש לאסור את (וכ״ה ברה״ש ואו״ז ח״ב תנ״ג אבל ר״ח ותוס׳ מנחות יום). 16 מ [יום] שלפניו (וליתא ברה״ש); ד ושלפניו. תפוק [לי] ד ליה (וכן מביאים לקמן ג ח ש וכ״ה בדפוסים ברה״ש אבל בכ״י גם שם לי וכ״ה כאן ולקמן ריש דף י״ח בכל הדפוסים וכ״י וכ״ה באו״ז ופכ״י וכמו שאמר לעיל ולהלן למה [לי] למימר וע׳ גם בהקדמת ד״ס לברכות צד 22 ובהערתי על זה לקמן י״ח ע״ב). 17 מ מדאוריתא. הוא] ב מ ר ליתא (וכ״ל ברה״ש ובתוס׳ מנחות ואו״ז ח״ב רנ״ז ותנ״ג אבל איתא בכ״י ב ברה״ש). 19 הן] ד ליתא (ואיתא ברי״ף ורא״ה ורא״ש וכ״ה ברש״י ברה״ש וע׳ בד״ס שם). ל נ ד לפניהם. ר אסורין [בתענית]. 20 ל נ מה. 21 זה לזה] ר אלו לאלו. והללו ד״ס הללו ד״ת] מ נ ר ד ליתא (וכ״ל ברה״ש, ובכ״י מ נוסף בגליון וע׳ לקמן ריש דף כ״ח ע״א). 22 הללו ד״ת] ואין ל בגליון. וד״ת אין] א ב ל נ ק ר ואין ד״ת (וכ״ה ברה״ש ובכה״י לקמן כ״ח ע״א ותוספתא כאן ב׳ ו׳ ובכל המקומות בירושלמי שציינתים במסרת הש״ס ובר״ח כאן ואו״ז ח״ב תנ״ג וכן נראה מלשון הר״ח לקמן כ״ח ומלשון רי״ף רא״ה ורא״ש כאן דגרסי ואין צריכין בהשמטת ד״ת ובכ״י נא נשמט בטעות ואין ד״ת. בכ״ז לא ראיתי

חזוק והללו דברי סופרים ודברי סופרים צריכין חזוק:

מתמניא ביה ועד סוף מועדא אתותב חגא דשבועיא דילא למספד למה לי למימר עד סוף מועדא לימא עד מועדא ומועד גופיה יום טוב הוא אמר רב פפא כדאמר רבא (י"ח ע"א) לאסור יום שלפניו הכי נמי לאסור יום שלאחריו כמאן כרבי יוסי דאמר בין לפניו בין לאחריו אסור אי הכי עשרים ותשעה נמי מאי איריא דהוה ליה יומא דמקמי דאתוקם תמידא תיפוק לי דהוה ליה יומא דבתר עשרין ותמניא ביה דתניא בעשרין ותמניא ביה אתת בשורתא טבתא ליהודאי דלא יעידון מן פתגמי אוריתא שפעם אחת גזרה מלכות הרשעה שמד על ישראל שלא יעסקו בתורה ושלא ימולו את בניהם ושיחללו שבתות מה עשה יהודה בן שמוע וחבריו הלכו ונטלו עצה ממטרונית אחת שכל גדולי רומי מצויין אצלה אמרה להם באו והפגינו בלילה עמדו והפגינו בלילה אמרו אי שמים לא אחיכם אנחנו לא בני אב אחד אנחנו לא בני אם אחת אנחנו מה נשתנינו מכל אומה ולשון שאתם גוזרין עלינו גזירות קשות ובטלום ואותו היום עשאוהו יום טוב אמר אביי לא נצרכה אלא לחדש מעובר רב אשי אמר אפילו תימא חדש חסר כל שלאחריו בתענית אסור בהספד מותר וזה הואיל ומוטל בין שני ימים טובים עשאוהו כיום טוב עצמו:

מתמניא ביה ועד סוף מועדא אתותב חגא דשבועיא דילא למספד למה לי למימר מתמניא

מסרת הש"ס והמדרשים

11 (בעשרין) רה"ש י"ט א'. 15 (פעם אחת) מג"ת פי"ב. 24 (שלאחריו) ירושלמי תענית ב' י"ג; מגלה א' ו'.

להגיה גרסת מ ד מפני שהיא מקבילה אל וד"ס צריכין שאח"כ והגרסא הזאת היא גם בכ"י א ברה"ש וכ"י מ ודפוסים ביבמות פ"ה ע"ב וכן היתה גרסת ג כאן ולקמן כ"ח עיי"ש).

1 חזוק] ר ליתא (ט"ס). ד הללו (ולקמן כ"ח ויבמות שם וכ"י רה"ש ורוב הנ"ל והללו). ודברי סופרים] ב ליתא (ט"ס). 3 ב ד [אמר מר] מתמניא (והוא מיותר כיון דהכל בריתא אחת וכ"ל בכ"י לקמן י"ח באמצע העמוד ובמנחות אבל שם ליתא אמר מר גם מקודם גבי מריש ירחא ולולא שהיה בכל כה"י הייתי בוחר להשמיטו גם לעיל וע' לעיל ריש ט"ז ע"ב גבי מיטפל). ל ומתמניא (ע' לעיל בגוף הבריתא). ביה] ב בגליון. ועד] ב ל ק ד ג עד (ע' בבריתא דלעיל). מועדא איתותב חגא דשבועיא דלא למספד] מ ליתא (ובאמת מלות איתותב-למספד כדי נסבו כי דיוק הש"ס הוא רק על סוף מועדא אבל איתא גם במנחות בכל כה"י ושם בכלם להתענאה כמו דגרסי שם בגוף הבריתא). 4 ל למימרא (כדלעיל); ד ליתא (כמו שהשמיטוהו גם בבריתא אבל איתא בתוס' מנחות ואו"ז ח"ב תנ"ג). ב מהפך: עד סוף מועדא למה לי למימר. 5 מועדא] ק ד מועד (ואולי לא נקטו לישנא דבריתא אבל יותר נראה שנשמטה האל"ף בטעות וע' בסמוך). מועדא] א ב ל מ ק מועד (וכ"ה בתוס' מנחות ואפשר דכאן הוא לשון הש"ס ולא אחז בלשון הבריתא אבל ר מועדא ונראה שנשתבש גם כאן כמו לפני זה, ובר"ח ופכ"י המועד). יו"ט] ר אסור. 6 ד הוא [ואסור] (כמו באמר מר דלעיל ושם ליתא גם במנחות וכן לא גרסי ליה לעיל התוס' דמנחות ואו"ז וע' ר"ח). רבא] א ב ל ק ד רב (ע' לעיל). ד רב [לא נצרכה אלא] (וכן להלן ריש דף י"ח והוא מיותר). יום] ב ג ליתא (וברש"י ואו"ז א ת ע' לעיל). 7 ד נמי לא נצרכה אלא (ע' לעיל סוף י"ז ע"ב). יום] ב ל ק ח ליתא. 8 מ דאמר [ר' יוסי]. אמר] ב בגליון. ד בעשרים. 9 גליון ב ותשעה [באדר]. ד דהוי. ליה] ד ליתא. א ק דמיקמי דליתקם; ב מקמי (והוגה דמקמי) דליתקם; ל דמיקמי דאיתוקם; מ דליקמי דליתוקם; ר מקמי דליתוקם; ד דמקמי יומא דמיתוקם (וכ"ה להלן בשולי העמוד והוא ע"פ הגהת מהרש"א וכ"ה בפכ"י; ובדפוסי פיזארו ויניצ' וקושטא יומא קמא דמקמי דליתוקם ובדפוסי בסיליאה קראקא ובנבנשתי מחקו מלת קמא וע' ר"ג ותוס' ר"ה י"ט ד"ה הא). 10 א ל ותיפוק (תוס' ר"ה שם ד"ה אסורין). לי] א ל ד ליה (וכ"ה בר"ג ורש"י והוא הרגיל בש"ס אבל בדפוסים ישנים לי וע' בהערתי לעיל י"ז ע"ב); מ ח ליתא. 11 ב ביה [באדר] (והוא הוספה וליתא בר"ה ומג"ת פי"ב וע' ברש"י ותוס' ר"ה י"ט ד"ה אסורין). אתת] ב מ ר ח אתא. 12 ל מ ר ח טבא (וכן גריס מ בר"ה אבל בדפוסים שם ורוב הנוסחאות במג"ת טבתא). פתגמי] ב ל מ ד ליתא (וכ"ל בר"ה בדפוסים וכ"י ורש"י שם ור"ח כאן אבל איתא במג"ת בכל הנוסחאות חוץ מנוסח כ"י פרמא ובמנוה"מ נר ג' כלל א' ח"ב פ"ב; וגרסת מג"ת מפתגמי אוריתא דלא למספד). 13 שפעם אחת] ב מ ק ליתא (והגרסא שגזרה וכ"ל במג"ת ובכ"י ב מ ודפוסים בר"ה אבל איתא שם בכ"י א ל וכ"ה בע"י שם ובמנוה"מ). גזרה מלכות הרשעה שמד] ד נגזרה גזרה (והוא שנוי הצנסור בדפוס בסיליאה, ובגרסת כה"י וד"י כאן הוא גם בכ"י בר"ה ומנוה"מ וכ"י פרמא במג"ת והמו"ל בהר שם בנוסח [מלכות יון] המוטעה וע' בד"ס לר"ה). 14 ר שלא ימולו את בניהם ושלא יעסקו. 15 מ את השבת (ובגליון ב שבתות וימים טובים וכ"ה במנוה"מ). 17 רומי] ד העיר (וכ"ה בר"ה אבל בכל הדפוסים הישנים וכ"י כאן ושם רומי וכ"ה במנוה"מ ושנה הצנסור). א [היו] מצוין (וליתא במג"ת ור"ה ומנוה"מ). באו] ר ד עמדו (וכ"ה בגליון ל וכן גרס ל בר"ה אבל ד ושאר כה"י שם בואו וכ"ה בפיזארו כאן ובמג"ת וערוך ערך בגן וע"י; וגרסת מנוה"מ צאו והיא גרסא יפה ומתאמת לגרסת הלכו והפגינו של ם ד שבסמוך). 18 עמדו] ם ד הלכו. עמדו והפגינו בלילה] מ ליתא (ובד"ס לא הרגיש וכ"ל במנוה"מ וכ"י של מג"ת וכ"י ב וע"י של ר"ה). מ ר ואמרו. 19 אחיכם] ד אחים. לא] א מ ר ולא (ע' ד"ס לר"ה, וכאן לא ציין). לא] א ל מ ר ולא. 21 א קשות [כהללו] (ובכ"י פרמא דמג"ת גזרות הללו ובמנוה"מ גזרות קשות הללו בערוב ב' נוסחאות); ד רעות (ובר"ה ודפוסי מג"ת קשות). מ אמ' וביטלום (ואולי הוא קצור אמרו ובד"ס לא ציין). 22 אביי] א ר' זירא (ולהלן במקום רב אשי גרסת רש"י רבא אבל בר"ג ורי"ף ובעל המאור ספ"ק דמגלה וריטב"א כאן ותוס' ר"ה י"ט ד"ה אסורין רב אשי). 23 אלא] ם ליתא. אפילו תימא חדש חסר] ל מ ם ליתא. 24 א ל מ חדש; ב ר ג בחדש (וע' ש). א ר [והכי ק אמרי'] כל. א בהספד אסור בתענית מותר (וכן היתה גרסת ם והוגהה אח"כ כלפנינו מסופר אחר וגרסת א היתה לרבנו אפרים שהביאה בעל המאור ספ"ק דמגלה והריטב"א כאן והשיגו עליה עיי"ש באריכות וגרסת ג ש מסכמת עם ד וכ"ה בתוס' ר"ה שם); מ בהספד מותר בתענית אסור (ולא ציין בד"ס). 26 כיום] ם יום. עצמו] ל בגליון. ד עצמו ואפילו בהספד נמי אסור (ולא הביאוהו גם התוס' בר"ה שם וע' ג). 27 ב ד [אמר מר] מתמניא (ע' לעיל י"ז ע"ב בהערתי). ועד] ב ל מ ם עד. מ מועדא [וכו']. איתותב חגא דשבועיא דלא למספד] מ ר ליתא. 28 דלא למספד] ם ליתא. ל למימרא (ע' סוף י"ז ע"ב).

ביה לימא מתשעה ביה ותמניא גופיה יום טוב הוא דאי מקלעא מלתא ובטלניה לשבעה תמניא גופיה אסור דהוה ליה יומא דמקמי דאתותב ביה חגא דשבועיא השתא דאתית להכי עשרים ותשעה נמי דאי מקלעא מלתא ובטלניה לעשרים ותמניא עשרין ותשעה גופיה אסור דהוה ליה יומא דמקמי דאתוקם תמידא:

איתמר רב חייא בר אשי אמר רב הלכה כרבי יוסי ושמואל אמר הלכה כרבי מאיר ומי אמר שמואל הכי והתניא רבן שמעון בן גמליאל אומר מה תלמוד לומר בהון בהון שני פעמים לומר לך הן אסורין לפניהן ולאחריהן מותרין ואמר שמואל הלכה כרבן שמעון בן גמליאל מעיקרא סבר רבי מאיר הוא דמיקל אמר הלכה כרבי מאיר כיון דשמעיה לרבן שמעון בן גמליאל דמיקל טפי אמר הלכה כרבן שמעון בן גמליאל וכן אמר באלי אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן הלכה כרבי יוסי אמר ליה רבי חייא בר אבא לבאלי אסברה לך כי קאמר רבי יוחנן הלכה כרבי יוסי אדלא להתענאה ומי אמר רבי יוחנן הכי והאמר רבי יוחנן הלכה כסתם משנה ותנן אף על פי שאמרו מקדימין ולא מאחרין | (י"ח ע"ב) מותרין בהספד ובתענית אימת אילימא בני חמיסר דקא קרו באר בסר ומי שרי והכתיב במגלת תענית את יום ארבעה עשר בו ואת יום חמשה עשר בו יומי פוריא אינון דילא למספד ואמר רבא לא נצרכה אלא לאסור את של זה בזה

מסרת הש"ס והמדרשים

10 (רשב"ג) ירוש' שם; מגלה א' ו'; 21 (כסת"מ) שבת מ"ו א', פ"א ב', קי"ב ב', קמ"ז ב', קמ"ח ב', קנ"ו ב'; ערובין צ"ב א'; ביצה ל"ז ב'; יבמות ט"ז ב', מ"ב א'; גטין פ"א ב'; ב"ק כ"ט ב', ל"ב א', ס"ט א', צ"ד ב'; ב"מ ל"ג ב'; סנהדרין ל"ד ב'; שבועות ג' ב'; מנחות נ"ב ב'; חולין ל"א ב', מ"ג א'; נדה נ' א', נ"ו ב'; ירושלמי תענית ב' י"ד; מגלה א' ז'. (אע"פ) מגלה ה' א'. 25 (פוריא) מגלה ה' ב'; ירושלמי תענית ב' י"ג (ס"ז א'); מגלה א' ו' (דף ע' ג'). 26 (לאסור) מגלה ה' ב'.

1 ם ולימא. ביה] (השני) מ ש ליתא (ולא ציין בד"ס). ב ותמניא [ביה] (ט"ס). יו"ט הוא—תמניא גופיה אסור דהוה ליה יומא] ב ליתא (ונוסף אח"כ מסופר אחר). יו"ט הוא] ם ק ר אסור (ובכ"י ק היה כתוב יו"ט הוא והוגה אסור הוא); ד אסור דהוה ליה יומא דאיתוקם ביה תמידא (ונראה שנוסף מפרושי הקדמונים ליתר באור ע' ג ח ש). 2 דאי] גליון ב ואי; ד כיון דאלו (ע' ג ש ת). א ר ג מקלע; גליון ב אקלעי (וצ"ל מקלעא כדגרסי א ב להלן); ק איקלע. ד מקלע [ליה] (והקיפוהו בדפוס וילנא). ל מ ר ד ובטליניה (ובגליון ל הוגה (ובטילנא ליה לשבעה] ור"ל דאי איקלע מילתא ובטלנו לשבעה אז תמניא אסור ממילא כפרוש רש"י ולזה מכוונת גם גרסת ובַטַּלְנִיה של א וכן נראה מר"ח ופכ"י וע' ג כאן ולהלן); ם ובטיל ליה; ק וגליון ב בטליניה. ל מ ותמניא (ולפי"ז הכונה דאי איקלע מילתא אז אנו מבטלים לשבעה ותמניא אסור ממילא אבל א"כ היה נוח יותר ומבטלינן). 3 אסור] ר לא מבטלינן. יומא] מ יום. דמיקמי] ב ק ד קמא; א מ ר ליתא (וכן לא גרסי ליה ג ח ש ולפי"ז חשבו יום ח' בכלל הימים דאיתותב בהו חגא דשבועיא ולכן הקשה רש"י אכתי לימא מתשעה ותמניא גופיה אסור משום דהוי יומא דמקמי חגא דשבועיא ותרץ דאי משום הא לא הוה אסור דכיון דאיהו גופיה יו"ט הוא ובטלוהו לא אסרי ליה משום דהוי יום שלפניו כמו שאמרו לקמן גבי יום טרינוס (צ"ל נקנור). אבל אין הפרוש הזה מסתבר כלל דמכל הסוגיא מוכח דיום ח' אסור משום דנחשב להימים דאיתוקם בהו תמידא אבל אי איקלע מלתא ונתבטלה קדושתו בבטול טעמא דתמידא הרי חלה עליו עוד קדושה אחרת ע"י חגא דשבועיא דהוי יום שלפניו. ומשנויא דש"ס דלקמן גבי יום נקנור אין להקשות דכן דרך הש"ס להביא תרוצים חדשים וכאן לא סלקא עוד אדעתיה דאי בטיל יו"ט גופיה לא אמרינן ליה משום יום שלפניו. גם מלשון הגמרא השתא דאתית להכא וכו' ומשני דכ"ט גופיה אסור משום דהוי יום שלפניו מוכח בהדיא דשני התרוצים שוים וגם כאן האסור הוא משום יום שלפניו ולא משום דתמניא גופיה יו"ט הוא. עפי"ז גם גרסת [קמא] של ב ק ד שעל פיה הגיה הב"ח גם ברש"י היא טעות וצ"ל דמקמי כמו שהוא גם להלן בכל הגרסאות וע' בגבורות ארי והגהות הרש"ש ופורת יוסף). ביה] ר ליתא. חגא דשבועיא] מ חג השבועות. 4 עשרים] מ ליתא (ט"ס ובד"ס לא ציין). ב נמי [דאדר]; ל נמי [מאי אריא] (ונראה כאלו מחקו הסופר אח"כ). 5 דאי] ר אי; ד כיון דאלו. א ב ח מקלעא; ל מ ק ר ש מיקלע (וכ"ה בהמאור ספ"ק דמגלה); ם נ איקלע (כמו לעיל ובד"ס מביא מכ"י ג מיקלע ואיני רואה מדוע שנו כאן כמעט כולם מדלעיל). ב ק בטליניה; ל ר ד נ ובטליניה; מ ובטילניה; ם ובטיל ליה. 6 ל ועשרין (ע' לעיל גבי תמניא). גופיה] ב נמי. אסור] ר לא מבטלינן. דהוה] ל הוה. א ם ק ד דמקמי [יומא] (ובכ"י ק היא הגהה מסופר אחר וע' בהערתי בריש העמוד); ב מקמי (והוגה דמקמי כמו לעיל); ר שלפניו. 7 ב ק דאיתקם; ם דאיתוקם ביה; ר דמתוקם. 8 ם איתמר [אמר]. רב חייא בר אשי] ד רבי חייא בר אסי (ע' בר"ן). 9 ושמואל [אמר] ר ליתא. 10 אומר] מ ליתא (ולא ציין בד"ס). 11 ד ומה. בהון [בהון] מ ליתא. הן אסורין] ד שהן אסור. 12 ל ולפניהן. 13 א ב ם ר מעיקרא סבר ר"מ הוא דמיקל אמר (ר ואמר) הלכה כר"מ כיון דשמעיה לרשב"ג (ב לדרשב"ג) דמיקל (ם דקא מיקיל) טפי הדר (ב ם ר ליתא הדר) אמר; ל מעיקרא כיון דשמעיה לר"מ דקא מקיל אמר הלכה כר"מ והשתא כיון דשמעיה לרשב"ג דקא מקיל טפי אמר; מ מעיקרא ליכא תנא דמיקל כר"מ כיון דחזא דרשב"ג דמיקל טפי אמר (וכ"ה בר"ח ונשמטה מלת סבר בכ"י מ ולא הרגיש בד"ס ונוסח א בלי גרסת הדר נראה לי עקר וע' ג). 16 וכן] מ ח ליתא. 17 בר אבא] ד ליתא. 19 קאמר] ב ק ר אמר; ם [טעמא] דאמר. אדלא] ם ק דילא. 22 אימת] ם היכי דמי; ר אהייא. 23 א ב ל ם ק ד ש וקא קרו; ר דאקדום וקרו (וע' בחלופי הנוסחאות בד' המקומות דלהלן שנשתבשו בגמרא ורש"י והגהתי בכולם דקרו וכאן במקום הראשון הנחתי דקא קרו ע"פ מ). ד קרו [ליה] (וכן בד' המקומות דלהלן וליתא גם ברש"י ובכל אופן היה ראוי לה). והכתיב] כ"י והתניא (ובר"ח דתניא אבל במגלה ה' ע"ב בדפוסים וכ"י והכתיב והוא הנכון כמו שהוא לעיל י"ב ע"א עיי"ש בהערותי). 24 את] ב ל מ ק ד ליתא (ואיתא בגליון ב ובמגלה בדפוסים וכ"י וע' בהערתי בסמוך למלת ואת). בו] ל מ ליתא (וכ"ל במגלה בשתי הפעמים אבל איתא שם בכ"י וכ"ה במקרא, ובמג"ת ב"פ ביה). ואת] יום א ב ל מ ק ד ויום (אבל בגליון ב ובמגלה בהפ' וכ"י ואת יום כלשון הכתוב אסתר ט' כ"א, ובמג"ת הנוסח בארבעה עשר ביה ובחמשה עשר ביה, וגרסת הירושלמי כאן ב' י"ג ומגלה א' ו' בארבעה עשר ובחמשה עשר פוריא וע' ח). 25 יומי] ב ק ליתא (ובכ"י ב נוסף מאחר בגליון). א ר ד ח למיספד [בהון] (וכ"ה במגלה גם בכ"י אבל ליתא במג"ת ובשני המקומות בירושלמי). 26 רבא] א ב ק רבה (וכ"ה בכ"י ל במגלה אבל ע' לעיל י"ז ע"ב בהערתי דכל הני לא נצרכא רבא אמרן וכן גרסי כאן ח ש ור"ן).

ואת של זה בזה ואלא בני ארבסר דקרו בתליסר יום נקנור הוא ואלא בני ארבסר דקרו בתריסר יום טורינוס הוא ואלא בני ארבסר דקרו בחד סר וקתני מותרין בהספד ובתענית לא לעולם בני ארבסר דקרו בתריסר ודקאמרת יום טורינוס הוא יום טורינוס בטולי בטלוה כי הא דרב נחמן גזר תעניתא בתריסר אמרו ליה רבנן יום טורינוס הוא אמר להו יום טורינוס בטולי בטלוה הואיל ונהרגו בו שמעיה ואחיה ותיפוק לי דהוה ליה יום שלפני נקנור אמר רב אשי השתא איהו גופיה בטולי בטלוה משום יום שלפני נקנור ניקום ונגזור:

מאי נקנור דתניא נקנור אחד מהפרכי יונים היה ובכל יום ויום היה מניף ידו על יהודה וירושלם ואומר מתי תפול בידי וארמסנה וכשגברו מלכי בית חשמונאי ונצחוהו נכנסו לחילות שלו וקצצו בהנות ידיו ורגליו ותלאום בשערי ירושלם אמרו פה שהיה מדבר בגאות וידים שהיו מניפות על יהודה וירושלם תעשה בהם נקמה זאת:

מאי טורינוס אמרו כשהרג טורינוס את לולינוס

מסרת הש"ס והמדרשים

12 (נקנור) ירושלמי תענית ב' י"ג; מגלה א' ו'. 20 (לולינוס) ספרא אמור פרשה ח' פ"ט מ"ה, בחקתי פרשה ב' פ"ה מ"ב; ירושלמי שביעית ד' ב' (ל"ה א'), תענית ב' י"ג, מגלה א' ו', סנהדרין ג' ו' (כ"א ב'); מכילתא דרשב"י 125; ב"ר ס"ד ט'; קה"ר ג' פסוק י"ז (וגם קהלת זוטא שם) וט' פסוק י'; שמחות פ"ח; מג"ת פי"ב (וע' פסחים נ' א' וב"ב י' ב' אבל באיכ"ר א' סימן נ' ותדא"ר פ"ל וילקוט תבוא תתקל"ח מוסב כל הספור על מאורע אחר ובפס"ר מ"ג הוא מקוצר ע' באיכ"ר הוצאת באבער הערה ת"כ).

1 ואת של זה בזה] ב ק ליתא (ונוסף בגליון ב). מ אלא (וכן בסמוך). א ב ל ם ק וקא קרו; ר דאקדום וקרו; ד וקא קרי. ל קרו [ליה]; ד קרי ליה. 2 נקנור] מ טוריינוס (ט"ס). הוא] ב בגליון. ב מ ם ק ש אלא. בני ארבסר] ל ר ליתא (ובאמת הוא מיותר אבל איתא גם ברש"י ועפי"ז היה אפשר לגרוס כאן וקא קרו). א ב וקא קארו; ק וקרו; ר דאקדום וקרו; ד וקא קרי ליה. 3 ב טירונוס; מ ניקנור (ט"ס); ר טירינוס. הוא] ר ליתא. א ר ואלא לאו; ב ק ד ג אלא לאו; מ אלא. בני ארבסר] א ב ל ם ק ר ד ליתא (ע' לעיל ולקמן בסמוך). ם דקא קרו; ר דקדום וקרו; ד דקא קרו ליה. בחד סר] ד בחדיסר (ובדפוס בנבנשתי טעות בתריסר). 4 מותרין] ד מותר. מ ובתענית [ואמאי יום שלפני טוריינוס הוא] (ונראה כהוספה ע' ג ח ש). לעולם] ד ליתא (ע' ג). בני ארבסר] ל מ ר ליתא. 5 ארבסר ד ארבעה עשר (ובדפוס פיזארו תליסר). ב ק וקרו; ד וקא קרו ליה. בתריסר] מ בתליסר (ט"ס). ל ודקאמרת [והא]. 6 הוא] מ ק ליתא. הוא [יום] א ל מ ם ק ר ליתא. הוא יום טורינוס] ב ליתא (ונוסף מסופר אחר בגליון ושם טריאנוס). ב [נמי] בטולי; ל מ ם ר גופיה בטולי. בטלוה] בדפוסי קושטא בסיליאה ובנבנשתי בשבוש בטליה כאן ולהלן ובד"ח תמיד בטלוהו וכן בכל הפעלים בעבר עם כנוי זכר ביחיד נסתר והשמטתי את הוא"ו בכלם. ד בטלוה [הואיל ונהרגו בו שמעיה ואחיה אחיו] (ע' להלן). 7 רבנן] ר ליתא. בתריסר] מ בתליסר. 8 להו [יום] א ב ל ם ק ר ליתא. א ל מ ד טורינוס [גופיה] (וכ"ה בערוך ערך הרג ושבוש הוא כאן ולעיל וכ"ל בר"ח ור"ן ומחקו גם הגר"א). בטולי] ב ר בטלי. 9 ואחיה] ב ל ק ר ואחיו (אבל בכ"י ב ל הוגה ואחיה וכ"ה באו"ד לרס"ג מאמר ד' בכל הדפוסים וה' כ"י שבידי וכ"ה בכי"נ אבל בגוף הערבי צד 157 ואכיה והמו"ל לנדואר הגיה שם ואכוה ור"ל ואחיו וכ"ה בערוך הרג ובמגן אבות על אבות לרשב"ץ פ"ב מ"ז אבל נ"ל שהוא שבוש ובגוף הערבי של או"ד צריך להגיה ואחיה בחי"ת כמו שהוא בהעתקת ן' תבון, וגרסת ש בד"י ואחי' ומדפוס בסיליאה ואילך ואחיה וכ"ה בר"ן וע' עוד להלן); ד ואחיה [אחיו]. 10 לי] ד ג ליה (ובכל הסוגיא לי ע' לעיל י"ז ע"ב). ר אמר [ליה]. 11 ל [משום] איהו. איהו] ב ר הוא. בטולי] א ב ם ק ר ד ליתא (וכ"ל בר"ן). שלפני נקנור ניקום ונגזור] ר שלפניו בטלינן (ובגליון הוגה אסרינן) ליה. שלפני] ד ליתא (ואיתא גם בר"ן). 12 א ל מ ם ק ניקו. ונגזור] א לגזור גזרה לגזרה (והוא שבוש דאיהו גופיה לאו גזרה היא); ב ליגזר. 13 מאי] א ב ק ומאי. ד [ומאי טוריינוס] דתניא. ם ד מאפרכי; ק אפרכי. ם [של] יונים. היה] נ הוה. 14 ובכל] ם וכל; נ בכל. ובכל יום ויום] ר ליתא. היה] נ ליתא (ואיתא בנא). ר והיה מניף. 15 ב ק אומר. מתי] א ב ל ם נ ק ד אימתי (וכ"ה בהגה"ת וע"י אבל במג"ת י"ב מתי ונ"ל עדיף); ר אמתי (ע' בראש המסכתא). ב נ ק ר יפלו; מ יפול (ולא ציין בד"ס). גליון ל בידי [אומה זו] (וכ"ה בהגה"ת ושם ליתא בידי). וארמסנה] א ואעשה בה מה שלבי חפץ (וכ"ה בע"י); ב ק ונהרגם; נ ד ואהרגם (ובמג"ת כ"י פרמא ואהרסנה והמו"ל ניבואיר בחר שם דוקא בנוסחאות משובשות). ל ם ר וכשגברה מלכות (וכ"ה בהגה"ת, ובמג"ת כ"י פרמא וכשתקפה יד). 16 א נצחום; ל ליתא (ונוסף בגליון ונקטע ראש המלה ונשאר צחום); מ ם נ ד ונצחום (וכ"ה במג"ת וע"י). נכנסו לחילות שלו] נ נכנסו לחילותיו; ד ליתא (ואיתא בהגה"ת, ושם בטעות חיילות, וע"י וכ"ה במג"ת אבל בכ"י פרמא שם ירדו לתוך חילותיו והתכו את ראשו וקצצו את איבריו). ד קצצו. 17 נ ק ותלאוהו. ירושלם] נ יהושע(!). ל מ ם ר ד ואמרו (הגה"ת וע"י כנכון אמרו וע' במג"ת). 18 שהיה מדבר] ר שדבר (מג"ת וע"י; הגה"ת שמדבר). ל נ בגאות (מג"ת כ"י פרמא). ב שהיה מניף. 19 יהודה ו]ירושלם ד ליתא (ואיתא בכל הנ"ל כמו לעיל, ובמג"ת מוסיף ועל בהמ"ק). מ יעשה. ר נקמה זו תעשה בהן. זאת] ל ר זו (מג"ת); מ ד ליתא. 20 א ב ק טורינוס (ב ק טירונוס) כשהרג את לוליאנוס ואת פאפוס (ב פפיאס); ל מ ם טורינוס (מ טויינוס) כשבקש להרוג את לוליניס (מ ם לוליינוס) ופפוס (ם ואת פאפוס); נ נא כשתפס טורינוס את לולונוס ואת פופוס; ר טורינוס שתפס את לוליינוס ופפוס (מג"ת); ד כשבקש טורינוס להרוג (הגה"ת. והנה הספור הזה נמצא בנוסחאות שונות בספרות התלמוד והמדרשים ולפי הגמרא דילן והמקומות שציינתים במסרת הש"ס נדונו לולינוס ופפוס להריגה ונהרגו וכ"ה בפרוש בשמחות פ"ח ובגרסת ע"י אבל מנוסח הספרא אמור פרשה ח' פ"ט מ"ה ומכדרשב"י צד 125 וקה"ר ג' י"ז וט' י' נראה שנצלו בדרך נס וכן העלה גרטץ ח"ד ציון י"ד באריכות וע' דרנבורג Essai sur l'histoire de la Palestine צד 406 וצד 422 ולדעתי אין לספק בהעובדא שנהרגו ונוסח הספרא וקה"ר מתפרשים ג"כ באופן מתאים אל הבבלי והירושלמי כאשר הוכיח יואל בספרו בליקקע צד 42–14 עיי"ש וכן נראה ברור מספרא בחקתי פרשה ב' פ"ה מ"ב וכן יש לפרש נוסח מג"ת המסכים בכלל עם הספרא אמור שם (ונראה שלוקח משם כי בכ"י דמג"ת ליתא כל הספור) וגרסת כשבקש להרוג מוטעת וגם בקהלת זוטא שם הנוסח כשהרג. גם אין ספק לדעתי שלוליאנוס ופפוס הם הם שמעיה ואחיה שנזכרו לעיל בשמותיהם העברים והם הם הרוגי לוד שבפסחים נ' ע"א וב"ב י' ע"ב וקה"ר ט' פסוק י' וכן היתה דעת רס"ג שהביא דברי לוליאנוס ופאפוס על שם שמעיה ואחיה ועם לולינוס ופאפוס נהרגו עוד אחרים כנראה מגרסת הספרא בחקתי דשם פפוס בן יהודה ולוליינוס אלכסנדרי וחבריו ונתערבו השמות לוד ולודקיא ורק מפני שלא היו פרטי המעשה ידועים בברור

ואת פפוס אחיו בלודקיא אמר להם אם מעמו של חנניה מישאל ועזריה אתם יבא אלהיכם ויציל אתכם מידי כדרך שהציל את חנניה מישאל ועזריה מיד נבוכדנצר אמרו לו חנניה מישאל ועזריה צדיקים גמורים היו (וראוין היו ליעשות להם נס) ונבוכדנצר מלך הגון היה וראוי ליעשות נס על ידו ואותו רשע הדיוט הוא ואינו ראוי ליעשות נס על ידו ואנו נתחייבנו הריגה למקום ואם אין אתה הורגנו הרבה הורגים יש לו למקום הרבה דבים הרבה נמרים והרבה אריות יש לו שפוגעין בנו והורגין אותנו אלא לא מסרנו הקדוש ברוך הוא בידך אלא שעתיד ליפרע דמנו מידך אמרו לא זז משם עד שבאו דיופלי מרומי ופצעו את מוחו בגזירין:

חשבו שהן שתי זוגות שונות והסבו את הריגת שמעיה ואחיה אל יום טרינוס ובאיכ"ר א' סימן נ' סופר הענין על מרים בת נחתום ושבעה בניה וע' באבער שם צד מ"ג ואם היו לולינוס ופפוס אחים מה שאינו ברור (הגרסא ופפוס אחיו היא כאן ובמכילתא דרשב"י צד 125 ובספרא אמור וירוש' שביעית ד' ב' וסנה' ג' ו' וקה"ר ג' י"ז ושמחות ומג"ת וליתא בספרא בהקתי וירוש' תענית ב' י"ג ומגלה א' ו' וקה"ר ט' פסוק י') היה אפשר לקיים לעיל הגרסא שמעיה ואחיו או ואחיה אחיו כמו שהוא בדפוסים שם ולו ידעתי לפרש את השם לולינוס על השם שמעיה הייתי משער שגרסת הרס"ג הערבית היא באמת אביה בבי"ת ועפי"ז נקרא ברומית פאפוס ולא נצטרך להגהת המו"ל שם. ע"פ האמור נראה שגרסת כשהרג היא הנכונה וע' לקמן בהערתי גבי אעפ"כ הרגן).

[1] א נ בלדיקיא; ר בלודיקייא. נ מעמי. [2] נ אלהים. [3] א ב ל ם נ ק ר ויצילכם (וכ"ה בע"י והגה"ת ומג"ת אבל בספרא וקה"ר ושמחות ומכילתא דרשב"י כלפנינו). כדרך–נבוכדנצר] (בספרא ומכדרשב"י וקה"ר ג' י"ז ליתא אבל איתא באיכ"ר ושמחות ומג"ת וילקוט תבוא תתקל"ח וע"י והגה"ת כמו בכל כה"י כאן). את] א ב ל מ ם נ ר ליתא (וכ"ל בשמחות, ובכל הנ"ל הוץ מן ב ם לחנניה). [4] מישאל ועזריה] א ליתא. מ נבוכדנצר [הרשע] (והוא רק שיגרא דלישנא כי טורינוס בודאי לא קרא לנבוכדנצר רשע וליתא בכל הני). לו] ר ליה; ד להם. [5] צדיקים גמורים] (בספרא וקה"ר ואיכ"ר ושמחות וקהלת זוטא וליתא צדיקים ובילקוט ואיכ"ר הוצאת באבער זכאין ובמג"ת צדיקים כשרים בערוב ב' נוסחאות). היו] ר הם. וראוין היו ליעשות להם נס] א ב ל מ נ ק ר ליתא (וכ"ל בכל הנ"ל חוץ מע"י והגה"ת (ושם בשבוש נס על ידם) ונראה שהוא הוספה אבל אפשר שטענת לוליאנוס ופפוס היתה כפולה: א) חמו"ע היו צדיקים וראוין שיעשה להם נס ואנו נתחייבנו הריגה ב) נבוכדנצר היה מלך הגון וראוי שיעשה נס על ידו ואתה רשע וכן נראה בברור ממכדרשב"י והדברים ואנו נתחייבנו וכו' היו א"כ צריכים להיות אחר הטענה הראשונה ונסדרו כאן רק כדי להסמיכם אל אם אין אתה הורגנו וכו' וכן נראה מגרסת איכ"ר (באבער) וילקוט דשם חמו"ע היו זכאין ונפלו ביד מלך זכאי אבל אנו חייבים ונפלנו ביד מלך חייב ובקה"ר נשנו הדברים פעמים אבל אנו בני אדם חייבים וכו' ואתה מלך חייב וכו' ואנו מחוייבי מיתה וכו' וגם מזה נראה כגרסת ם ד). היו] ר ליתא. [6] כ"י ם לעשות (ואולי יש לנקד לַעֲשׂות וכן להלן וכ"ה בקה"ר ומג"ת וע"י אבל באיכ"ר (הנדפס) ושמחות ליעשות ובספרא וקה"ז שיעשה ואולי הוא בנפעל); א לעשות [להם] (ובהגה"ת ליתא וראוי לעשות נס על ידו). [7] ואותו רשע-על ידו] נ ליתא (אבל איתא בנא ושם אבל אותו האיש הדיוט; ובספרא ושמחות ומג"ת אבל אתה מלך רשע ובקה"ר אבל אתה מלך חייב וכן באו"ד בעֹ אלמלוך=אחד המלכים ולכן אין ראיה מגרסת ד להשערת גרטץ שם שטורינוס לא היה המלך הידוע בשם הזה כ"א איזה איש פרטי ותקיף, ובאיכ"ר הנדפס אבל אתה אינך הגון אך שם הוסב הספור על מאורע אחר כמ"ש לעיל, ובהגה"ת וזה רשע והדיוט ונראה שנוסח הספרא עדיף אבל לא ראיתי להגיה גרסת ד כיון שכ"ה בכל כה"י). הוא] מ ם ליתא (וכ"ל בהגה"ת). ואינו] מ ואין (וכ"ה בהגה"ת ומג"ת ושמחות, ובקה"ר ואינך ובספרא ואין אתה). [8] ראוי] ל הגון (וכ"ה בספרא ואיכ"ר הנדפס כאן ולעיל ותדא"ר פ"ל אבל קה"ר וע"י והגה"ת ומג"ת ראוי). ליעשות] כ"י לעשות (וכ"ה בקה"ר ומג"ת וע"י והגה"ת אבל בשמחות ליעשות ובספרא שיעשה כמו לעיל ובאיכ"ר הנדפס ליתא ואינו-על ידו). מ ם ואנו [אם] (וזו גרסא הגונה אך ליתא בכל הנ"ל); נ ואותן אנשים אם נתחייבו. נתחייבנו] (בספרא וקה"ר ושמחות מחוייבי וכ"ה באמו"ד לרס"ג מאמר ד' בגוף הערבי צד 157 וע' מג"ת ותדא"ר פ"ל). הריגה] כליה (ובכל הנ"ל מיתה). [9] למקום] ם ליתא (והיה כתוב ומחקוהו ואמנם אינו נחוץ ואולי בא לכאן מלהלן). ואם אין אתה הורגנו] מ נ ליתא (ואיתא בכל הנ"ל ונוסח קה"ר אם אין אתה הורגנו מוטב ואם לאו הרבה). [ואם] ם אם. אין] א ב ל ק אי (וכ"ה בשמחות ותדא"ר). הורגנו] ר הורגן. הרבה–למקום] מ נ ליתא (ואיתא בשמחות ואיכ"ר הנדפס ומג"ת ותדא"ר ובכולם ליתא לו ובע"י והגה"ת ביד המקום ובספרא הרבה מזיקים לפני המקום וכן היה גם בשמחות ומחקו הגר"א ובאו"ד הרבה מזיקים יש לו לפגוע בנו). הורגים יש [לו] ר ליתא. [10] א הרבה דובים הרבה נמרים והרבה אריות והרבה נחשים ועקרבים יש שפוגעין; ב ק הרבה ד' ה' נ' ה' א' יש שפ'; ל הרבה ד' יש ה' נ' ה' א' שפ'; מ הרבה ד' ונ' יש לו וה' א' יש לו שפ'; ם ה' ד' יש לו ה' נ' יש לו ה' א' יש לו שפ'; נ ה' ד' ה' נ' ה' א' יש לו למקום שפ' בהם והורגין אותן; ר ה' נ' יש לו ה' ד' ה' א' יש לו שיפגעו (ובספרא ומכדרשב"י ואיכ"ר הנדפס ובאבער וקה"ר וקה"ז ושמחות ומג"ת ותדא"ר וע"י והגה"ת שנוים והוספות ובילקוט תבוא ליתא כל זה ואי אפשר להכריע בין כל הנוסחאות האלה אבל הוספתי מלות [הרבה נמרים והרבה] מפני שהן בכולן (חוץ מקה"ר ומכדרשב"י ומג"ת דליתא שם נמרים) והשמטתי מלת למקום דאיתא רק בכ"י נ ומלת בעולמו דליתא בכ"י וגם בהספרים הנ"ל, וגרסת שיפגעו של ר היא גם בספרא ואיכ"ר ומג"ת, ובשמחות שיבואו ויפגעו ובקה"ר ליתא). [11] בנו] מ ליתא; ר בהן. והורגין אותנו] ר ויהרגו בהם (וליתא בספרא ואיכ"ר ושמחות ותדא"ר וע"י והגה"ת אבל באיכ"ר הנדפס ויהרגונו ובקה"ר שבני אדם נהרגין על ידיהם). אלא–מידך] נ אם אותו האיש הורגן המקום תובע דמן מידו. מסרנו] ד מסרם (ובספרא וקה"ר ואיכ"ר הנדפס ותדא"ר ליתא אלא-בידך ואיתא באיכ"ר דבאבער ובע"י והגה"ת ובכולם ולא מסרנו ובשמחות ומג"ת גרסות משונות עיי"ש). [12] בידך] ם ליתא; ר לידך. ר שעתיד [הקב"ה]. ר דמם. [13] ב ק ד אעפ"כ הרגן] אמרו (ולגרכת [כשבקש להרוג] דלעיל בודאי הוא נכון אבל ב ק גרסי לעיל כשהרגו וא"כ הוא מיותר כאן וליתא בכל הנוסחאות האחרות ומה שנמצא באיכ"ר ובתדא"ר וילקוט מוסב על בן מרים והדפוסים כאן מוסיפים עוד מלת מיד). זז] ל מ ם נ ק ר זזו (וכ"ה בערוך ערך דיופלי וע"י והגה"ת, ובקה"ר לא הספיקו לזח ולפי מה שאמרנו שנהרגו צריך לימר דמוסב על האנשים שהיו שם בשעת מעשה אבל אפשר שהגרסא הזו היא ע"פ הדעה שלא נהרגו ובשמחות הגרסא אמרו לא מתו עד שראו מהטטין בעיניו ומוסב א"כ על לוליאנוס ופפוס ולכן נ"ל דגרסת א ב עקר וכן נראה מספרא ומג"ת דשם לא נסע). שבאו] א ק שבאת (וכ"ה בע"י והגה"ת, ובמג"ת ומכדרשב"י שבאת עליו ובספרא וקה"ר שבאו עליו); מ שבא; נ ר שבאתה. ב דיופולי (בויניצ' וקושטא דיופלי' וברש"י כאן וסוכה נ"א ב' בד"י דיופולין ובדפוס בסיליאה דיופליה ובמג"ת דיופלה ובספרא וקה"ר ור"ג וערוך כלפנינו וע' קאהוט וקרויס בערכו ובגליון נ: דיופלי מין חיה רעה). מרומי] ל של רומי (וכ"ה במג"ת, ובערוך דרומי ובדפוס בסיליאה הגיה הצנסור מהעיר ומשם בא לדפ' אחרים וע' קה"ז ואדר"ן נוסח א' פ"ד ונוסח ב' פ"ו). [14] ופצעו] (בספרא וקה"ר והוציאו ובערוך והכו). ל בגדרין; מ ם נ ד בגיזרין (ספרא בבקעיות ומג"ת בגיזרין ובבקעות בערוב ב' הנוסחאות וע' קה"ר וקה"ז).

אין גוזרין תענית על הצבור בתחלה בחמשי כו' אין גוזרין תענית על הצבור בראשי חדשים בחנכה ובפורים ואם התחילו כו': וכמה הויא התחלה רבי אחא אמר שלש רבי יוסי אמר אחת

אמר רב יהודה אמר רב זו דברי רבי מאיר שאמר משום רבן גמליאל אבל חכמים אומרים מתענה ומשלים דרש מר זוטרא משמיה דרב הונא הלכה מתענה ומשלים:

הדרן עלך סדר תעניות כיצד

מסרת הש"ס והמדרשים

4 (התחלה) ירושלמי תענית ב' ט"ו. 5 (זו דר"מ) ערובין מ"א א'. 7 (הלכה) ערובין מ"א ב'; ירושלמי תענית ספ"ב.

1 א מביא כל המשנה עד סופה (ואח"כ וכמה בלי ציון); ב אין-בתחלה; ל מתני' אין-להפקיע כו' אין-על הצבור-התחילו כו'; מ אין גוזרין תענית (והשאר ליתא); מ מתני' אין גוזרין תענית וכו'; ק אין-בחמשי; ר מתני' אין-בחמשי (וציון ל ד הוא הנכון כי הגמרא קאי על ואם התחילו וכ"ה בר"ח). 2 על הצבור] ד ליתא (ואיתא במשנה ובציון ל כאן). 3 ל ובחנוכה. ובפורים] ל ליתא (ע' ח). הויא] א מ ח הוא (או"ז ח"ב סי' ת"ח וריטב"א); ם הוי (רא"ש); ר הויה (ויניצ'; ובירו' היא). 4 ד ג רב אחא (רי"ד; ובד' בנבנשתי רבי אבא וכן בירוש' כאן ב' ט"ו ר' בא ושם אחת לא שלש וגרסת כל הראשונים ר' אחא והוא התנא שנזכר בתוספתא שבת ט"ו י"ז ובכמה מקומות בש"ס ע' באכער אגדת התנאים ח"ב 550 ותולדות תו"א לר' אהרן היימאן בערכו). ב ם ר אומר (בב' הפעמים). יוסי] ד אסי (ח ש רי"ף רא"ה רא"ש רי"ד ר"ן או"ז שם וריטב"א יוסי וכ"ה בירוש' והגרסא שתים ור' אחא ור' יוסי תנאי נינה כמ"ש הר"ן ודלא כרש"י וע' ד"ס). 5 אמר רב יהודה] ל ליתא (ובראש ליתא אמר רב וברי"ג ורי"ד ליתא ר"מ שאמר משום וע' ש). 6 מ ד [שמעון בן] גמליאל (וליתא גם בערובין מ"א רי"ף רא"ה ורא"ש; וברי"ד ליתא ר"ג ובד"ס לא דק). מ אומרים [הלכה]; ם אבל אמרו חכמים הלכה. 7 דרש] ר אמר. ק משמא. 9 סדר תעניות] ל ליתא. כיצד] א מ ליתא; ב כאיצד וכו'; ר כיצד [מוציאין את התבה לרחובה של עיר ונותנין אפר מקלה על גבי] (ואולי כתב כל זה רק לאבוד זמן ואח"כ מתחיל שם פרק בשלשה פרקים ע' בהקדמתי).

סליק פרק סדר תעניות כיצד

פרק שלישי

מתניתין: סדר תעניות האלו האמור ברביעה ראשונה אבל צמחים ששנו מתריעין עליהן מיד וכשפסקו גשמים בין גשם לגשם ארבעים יום מתריעין עליהן מיד מפני שהיא מכת בצרת ירדו לצמחים אבל לא לאילן לאילן אבל לא לצמחין לזה ולזה אבל לא לבורות ולא לשיחין ולא למערות מתריעין עליהן מיד וכן עיר שלא ירדו עליה גשמים כדכתיב והמטרתי על עיר אחת ועל עיר אחת לא אמטיר חלקה אחת תמטר וחלקה אשר לא תמטיר עליה

י"ט ע"א תיבש | אותה העיר מתענה ומתרעת וכל סביבותיה מתענות ולא מתריעות רבי עקיבא אומר מתריעות ולא מתענות וכן עיר שיש בה דבר או מפלת אותה העיר מתענה ומתרעת וכל סביבותיה מתענות ולא מתריעות רבי עקיבא אומר מתריעות ולא מתענות איזהו דבר עיר המוציאה חמש מאות רגלי ויצאו ממנה שלשה מתים בשלשה ימים זה אחר זה ועל אלו מתריעין בכל מקום על השדפון ועל הירקון על הארבה ועל החסיל ועל חיה רעה ועל החרב

תורה אור

8 עמוס ד' ז'.

מסרת הש"ס והמדרשים

8 (והמטרתי) לעיל ו' ב'; ירושלמי תענית ג' ג' (ס"ו ג'). 10 (סביבותיה) ירושלמי כאן ג' סה"ד. 12 (דבר) תוספתא תענית ב' ט'. 17 (שדפון) ספרי בהעלותך ע"ו. 18 (חרב) תוספתא תענית א' י'.

1 ם ר מהפכים סדר הפרקים ב' וג' ומתחילים כאן פרק סדר תעניות כיצד ע' בהקדמה. מ ד ש אלו (רש"י שברי"ף וכל הראשונים האלו); י הללו. מ האמורים (וקאי א"כ על תעניות וכ"ה ברש"י שברי"ף ורא"ש ור"ן אבל נאפ' ופיז' ג ח ש רי"ף רמב"ם רי"ד וריטב"א האמור וקאי על סדר ואפילו לגרסא זו הוא מיותר קצת וברי"ף כ"י ורא"ה ליתא). 3 י ד וכן שפסקו (נאפ' ופיז' פכ"י רמב"ם רא"ה ורי"ד אבל אינו נוח וברי"ף ורא"ש וכן כשפסקו והוא עדיף אבל נ"ל שהוא תקון וברי"ף כ"י ולקמן י"ט א' בציון דברי המשנה בכל כה"י וכשפסקו). ארבעים יום] מ ליתא (וכ"ל ברא"ש). 4 מיד] י ק ד ליתא (וכ"ל ברי"ד אבל איתא בכל הנ"ל ולקמן בגמרא; ובשנ' נאפ' ריווא סביוניטה ויניצ' מתריעין ואומרים עליהן עננו וע' ד"ס). שהיא] מ ק ליתא. ק שמכת (ובגליון נוסף היא). 5 אבל לא] ב ל מ ק ולא (מצאתי רק ברא"ה ור"ן, ובד"ס בוחר בגרסא זו אבל גם בציון המשנה לקמן י"ט ב' אבל לא וכן כל הראשונים כאן וגבי צמחין). ד לא [ירדו] לאילן (וליתא בכל הנ"ל). 6 אבל לא] ב ל מ ק ד ולא רק ברא"ה כדלעיל, ובסמוך גבי בורות נשמטה ברא"ש מלת אבל). מ ולשיחין ולא למערות; פ ד לשיחין ולמערות (רי"ד; ובמשנ' נאפ' ופיז' רש"י רמב"ם רא"ש ור"ן שיחין ומערות והוא קצור וברא"ה בשבוש לשיחין בורות ומערות אבל לקמן י"ט ב' ד ורוב כה"י ורי"ף כאן ושם ולא לשיחין ולא למערות). ולא] לשיחין ב י לא. גליון ב למערות [לא לזה ולא לזה אלא לבורות לשיחין ומערות] (ולקמן י"ט הובא זה מבריתא בלשון דתניא אך בכ"י הוגה שם דתנן והכונה אל המשנה דכאן והוא טעות וע' ד"ס). 7 ב פ ק י ככתוב; ד ש דכתיב (ר"ן, אבל נאפ' ופיז' וריטב"א כדכתיב וברי"ף רא"ה ורא"ש ורי"ד שנאמר וברמב"ם כמו שנאמר). 8 א אחת וגו'; ב ל ש אמטיר וגו' (רי"ף). 9 חלקה–תיבש] מ ליתא (וכ"ל ברא"ש ורי"ד ור"ן). וחלקה–תיבש] ד ליתא (ואיתא בירוש' ומשנ' נאפ' ופיז' רמב"ם ורא"ה וכן הוא נכון כי הראיה מסוף הפסוק). 10 מ מתרעת ומתענה (ולא ציין בד"ס). 11 מתענות] מ מתענין (וכן בכל הני דלהלן). מ מתריעין (וכן בכלן, וברי"ד אבל לא מתריעות). 12 ולא] נאפ' אבל לא (רי"ד). בה] נאפ' ופיז' שם. א מפלות. 13 וכל סביבותיה] ב וסביבותיהם; ק וסביבותיה. 14 ולא] נאפ' אבל לא (רי"ד). 15 ל איזו היא. א [כל] עיר. מ שמוציאה. ב ל מ ק יצאו. 16 מ בשלשה ימים שלשה מתים. בשלשה] ב פ ק י נאפ' ופיז' לשלשה. זה] אחר ל בזה. א ב ל מ ק ד זה [הרי זה (ב ליתא הרי זה) דבר פחות מכאן (ל מ ק ורמב"ם מכן) אין זה דבר] (וליתא בירושלמי ומשנ' נאפ' ופיז' ורי"ף כ"י ורי"ד ונוסח [הרי זה דבר] ליתא גם בס' האשכול הל' בה"ב סימן ג' ובאמת שהוא מיותר כי אחרי שאמר איזהו ופרש שהיא עיר המוציאה וכו' אין צרך לשנות ה"ז דבר וע' גם במלאכת שלמה. ומלת מכאן בודאי שבוש וצ"ל מכן כמו בכ"י ל מ ק ורמב"ם ור"ל ג' מתים בפחות מג' ימים כדאיתא בבריתא לקמן כ"א א' ובתוספתא כאן ב' ט'. והקשה ע"ז בד"ס מהא דלקמן כ"א ב' דלר"מ דאמר קרב נגיחותיו לא כ"ש אפילו ג' מתים ביום אחד ה"ז דבר וכיון דסתם משנה ר"מ היא א"א לקיים במשנתנו הגרסא דפחות מכן אין זה דבר אבל לדעתי אין זו קושיא כלל כי מלבד שהיה אפשר לפרש במשנתנו דפחות מכן ר"ל פחות מג' מתים בג' הימים דבזה ליכא מאן דפליג דאינו דבר הנה מה דאייתי שם בגמרא להא דרחק נגיחותיו וכו' הוא פלפולא בעלמא ומעולם לא עלה בדעת התנא דמתניתין לדמות ג' מתים ביום אחד אל קרב נגיחותיו ובאמת לא איפסקא הלכתא כרב נחמן שם וגם אין הלכה כר"מ ברחק נגיחותיו ואישתמיטתיה לבעל ד"ס מה שכתב הלח"מ פ"ב דהל' תעניות ה"ה עיי"ש באריכות. אולם בכלל גרסת פחות מכן וכו' חשודה בעיני מפני שנשמטה בהנוסחאות הרבות שהבאתי לעיל ורגלים לדבר שבנוסחאות האחרות נוספה במשנתנו ע"פ הבריתא דלקמן והתוספתא וכן מחקה הב"ח). א פ י ד על (וכ"ה במשנ' נאפולי וברמב"ם ורא"ה ורא"ש ור"ן אבל הנכון [ועל] כי לא בא למעט כ"א להוסיף על הראשונים ומאי דאמר [בכל מקום] אינו דבר חדש כ"א הוא כמו וכל סביבותיה דלעיל וכן הוא ברי"ף ורי"ד וריטב"א וברא"ה צד כ"ד וע' ד"ס צד נ"ד סוף אות ה'). 17 ב שדפון. ב ירקון. 18 על] הארבה ב ל ועל (וכ"ה ברי"ף ורמב"ם ורא"ה ורא"ש אך מדרך הלשון להשמיט הוא"ו כשאין הנמנה דומה במינו אל מה שלפניו וכן ברי"ד על). ל ד החיה.

מתריעין עליהן מפני שהיא מכה מהלכת מעשה שירדו זקנים מירושלם לעריהם וגזרו תענית על שנראה כמלא תנור שדפון באשקלון ועוד גזרו תענית על שאכלו זאבים שני תינוקות בעבר הירדן רבי יוסי אומר לא על שאכלו אלא על שנראו על אלו מתריעין בשבת על עיר שהקיפוה גוים או נהר ועל הספינה המטרפת בים רבי יוסי אומר לעזרה אבל לא לצעקה שמעון התימני אומר אף על הדבר ולא הודו לו חכמים על כל צרה שלא תבא על הצבור מתריעין עליהן חוץ מרוב גשמים מעשה שאמרו לחוני המעגל התפלל שירדו גשמים אמר להם צאו והכניסו תנורי פסחים בשביל שלא ימקו התפלל ולא ירדו גשמים עג עוגה עמד בתוכה ואמר לפניו רבונו של עולם בניך שמו פניהם עלי שאני כבן בית לפניך נשבע אני בשמך הגדול שאיני זז מכאן עד שתרחם על בניך התחילו גשמים מנטפין אמר לא כך שאלתי אלא גשמי בורות שיחין ומערות ירדו בזעף אמר לא כך שאלתי אלא גשמי רצון ברכה ונדבה ירדו כתקנן עד שעלו ישראל מירושלם להר הבית מפני הגשמים אמרו לו כשם שהתפללת עליהם שירדו כך התפלל עליהם שילכו להן אמר להם צאו וראו אם נמחית אבן הטועים

מסרת הש"ס והמדרשים

6 (בשבת) לעיל י"ד א'. 7 (ספינה) ספרי שם. 8 (לצעקה) ירושלמי תענית ג' ח'. 9 (צרה שלא תבא) ספרי שם. 11 (חוני) לקמן כ"ג א'; ברכות י"ט א'; ירושלמי תענית ג' י'–י"ב; מו"ק ג' א'; מג"ת י"ב וע' ב"ר י"ג ז' ותוספתא כאן ג' א'.

1 מתריעין–מהלכת] מ מפני שהיא מכה מהלכת מתריעין. עליהן] ד עליה (ולפי"ז קאי רק על החרב ואשמעינן דגם היא אף שהיא תלויה בדעת בני אדם דלא כהמנוים לפני זה היא מכה מהלכת כמו השאר וכדאיתא בתוספתא כאן ב' י' ולגרסא זו נוטה בד"ס נגד כ"י ב מ וירושלמי ומשנ' נאפ' ופיז' ורי"ף וראה וראש וריד דגרסי עליהן וטעמו דלגרסתם [מתריעין עליהן] כפול ומיותר כיון דכבר אמר ברישא על אלו מתריעין וגם היה צ"ל שהן מכה (כ"ה בריטב"א) או מכות. אולם גם א ל פ ק והרמב"ם גורסין עליהן והרא"ה שכנראה הרגיש בקושי הלשון מוסיף [בכל אלו] מתריעין עליהן ורומז לנו בזה שבמלות מתריעין עליהן מתחיל מאמר חדש ור"ל דהא דאמרן על אלו מתריעין בכל מקום הוא מפני שהן מכה מהלכת ממקום למקום. ומלת שהיא אמנם אינה נוחה אבל אפשר לפרש שהיא מוסבה על כל אחד מהמנוים בפ"ע או על כולן בכלל ובלשון נקבה מפני שהשנים האחרונים (חיה והחרב) וגם מלת מכה שאח"כ הן נקבה והוא ע"פ הכלל הנודע בתורת הדקדוק בשם attraction ואף אם נודה שהוא דוחק מעט ואפשר שבאמת צריך להגיה שהוא או שהן הנה גם אם נקיים גרסת ד מלות מתריעין עליה מיותרות או היה לו לומר ועל החרב מתריעין מפני וכו' וגם היה לו להוסיף [בכל מקום] כיון שהוא הלכה בפ"ע ולדעתי גרסת עליה היא שבוש שנולד רק מתוך גרסת [שהיא] שאח"כ ונוסח כה"י והראשונים עקר); מ עליהן [מיד] (פיז' ורמב"ם וראש אבל הטעם מפני שהיא מכה מהלכת שייך רק על בכל מקום ולא על מיד ובלח"מ פ"ב דתעניות ה"ב דחק לקיים גרסו זו וע' בד"ס). 2 שירדו] נאפ' כשירדו (ולפי"ז צ"ל אח"כ גזרו). 3 ב ל מ ק ש מלא (ר"ן). ל פ י ד [פי] תנור (וכ"ה בגליון ב נאפ' רי"ף רמב"ם רא"ה רא"ש רי"ד ור"ן אבל מבעיא דגמרא לקמן כ"ב ב' ומדפשיט לה שם מבריתא מוכח שלא היה במשנה וכ"ל במשנ' פיז' ומ"מ פ"ב דתעניות הי"א וע' ד"ס והגהות חשק שלמה). מ שדפון מלא תנור. פ י תענית [למחר] (נאפ' פיז' רמב"ם ורא"ה וע' במלאכת שלמה, ובראש ליתא גם תענית). 4 ב על שני תינוקות שאכלום זאבים (וכתוב על הגרד ומלת שאכלום בגליון); י על שאכלו זאבים תינוקות שנים. זאבים] מ ליתא (ולא ציין בד"ס; ונאפ' ורמב"ם שני זאבים). מ תינוקין (אך הקבוץ תינוקות הוא גם לזכרים, ובראש שתי תינוקות ובד"ס לא ציין). 5 ב שאכלום (והיה כתוב שאכלו והוגה). על] (השני) א ליתא (וכ"ל ברי"ף, ושם ליתא גם הראשון, וראש). א ל מ ועל (רי"ף רא"ה ראש וריד ולקמן כ"ב ע"ב בכה"י אבל כאן מתחיל ענין חדש דשבת). 6 מ מתריעין [עליהן] (רא"ה, וליתא בכל הנ"ל ולעיל י"ד א'). ל מ גייס (תוספתא כאן א' י"ב וכן ברי"ף גייסות ונראה שהוא נכון כי הכונה אל אנשי מלחמה אבל יתר כה"י רמב"ם רא"ה ראש וריד גוים וע' בהערתי לעיל י"ד א'). ועל] א ליתא (וגריס וספינה ובראש או ספינה וכן מ לעיל י"ד א' עיי"ש). 7 מ פ ספינה (פיז' רמב"ם רי"ף ורא"ה אבל בע"ע טרף א' וריד ועל הספינה וגרסת הערוך שם הנטרפת ולעיל י"ד גרסת מ ד המטורפת וכ"ה בדפוסי הרי"ף כאן ורא"ה ור"ן אבל ברי"ף קושטא רמב"ם וריד המיטרפת ובד"י ברש"י כאן ולעיל ובראש וספרי בהעלותך ע"ו המטרפת והוא ג"כ מבנין התפעל). 8 אבל לא] ב ל מ ק ד ולא (וכ"ה בראש ובכל כה"י לעיל ור"ג ורש"י שם אבל נאפ' ופיז' רי"ף רמב"ם רא"ה וריד וע"ע תרע א' ור"ח לעיל אבל לא). 9 על] א נ ס י ועל. ל מ הצרה; נ צרה וצרה. שלא תבא] א נ ס ק י שתבוא (פיז' ורמב"ם אבל בספרי שם שלא תבוא וכן פרש ש דלשנא מעליא נקט ולקמן כ"ב ב' בהציון גורס גם ק כן). 10 מתריעין עליהן] נ ליתא. עליהן] ב עליו (ולקמן בהציון גורס עליה); מ ד עליהן (רמב"ם; ובריד ליתא עליה ובאמת הוא מיותר ע' בהערתי לעיל גבי חרב). ס הגשמים (רי"ף רא"ה ורמב"ם וציון כ"י ב לקמן). 11 מ ואמרו. ב מ ס ק ד [לו] לחוני (רמב"ם וציון ל לקמן כ"ג א' אבל נאפ' פיז' רי"ף רא"ה וריד ליתא). 12 בשביל] מ כדי. ב מ נ ק ד ימוקו. 13 פ י ונתפלל (ריד). ד [מה עשה] עג (וליתא בשום מקום). 14 ב ל מ ק אמר. לפניו] ב נ ס פ י ליתא (וכ"ל בנאפ' ופיז' ורמב"ם ורי"ף ורא"ה וריד ומג"ת פי"ב אבל איתא גם לקמן כ"ג וכן הלשון הרגיל). נ רבון ש"ע; י רבוני (וליתא ש"ע). 15 שאני–לפניך] מ ליתא. 16 בית] ס ליתא. מכאן] מ משם. על] י את. א פ י הגשמים (רי"ף רמב"ם רא"ה וריד). 18 א וירדו; ב ל נ ק התחילו וירדו (נ ירדו); ד התחילו לירד (בכל הנ"ל הגרסא ירדו וליתא התחילו וע' מג"ת). י ואמר. מ רצון [שאלתי]. 19 ברכה ונדבה] מ ליתא (ובריד ליתא ברכה). שעלו] א ב נ ס ק ד שיצאו (אבל לקמן וכל הנ"ל שעלו ובראה שיצאו). א [כל] ישראל. 20 מירושלם] ב ל מ נ ס פ ק ליתא (וכ"ל בראה אבל איתא בכל הנ"ל וע' לקמן כ"ג). מפני] א מרוב (פיז' רי"ף ורמב"ם, ובמג"ת מפני רוב וע' לקמן). נ גשמים. ד באו ואמרו. 21 כך] ק ליתא. התפלל [עליהם] נ י ד ליתא (וכ"ל ברי"ף כ"י ורמב"ם). 22 להן] מ נ ק י ליתא (וכ"ל בריד). א ב מ טוען; ל ק טועים; נ פ י ד ש הטוען; ס הטועים (וכ"ה בד"י בגמרא ורש"י ולפי"ז א"א לפרשו מלשון טעינה או טענה כדעת קאהוט ודלמן ע"ע אבן וע' במלאכת שלמה וגרסות טוען, הטוען של ד בב"מ כ"ח היא בודאי טעות כי בכל כה"י שם בשתי הפעמים טוען בלי ה"א וכן הובא משם בערוך וילקוט כ"י פ' תצא ור"ח וריטב"א ושט"מ וכ"ה ברי"ף רא"ה ור"ן כאן. ובר"ח לקמן כ"ב ב' גורס כאן ובב"מ הטוען וכ"ה בגמרא בירושלמי כאן ג' י"א (ס"ו ד'), וברמב"ם כאן הטועים ובריד הטועי' ונ"ל דבב"מ הגרסא האמתית בפעם הראשון טוען בלי ה"א כבכל כה"י וערוך וכמו שהובא משם ברש"י שלפנינו (ובד"י טועים כנ"ל) אבל כאן הגרסא האמתית הטועים כמו בד"י של ד ש ונאפ' ורמב"ם או הטוען כמו שהביא הערוך מכאן וכמו שהוא בירו' במשנה וגמרא ור"ח דלקמן. בכל אופן המלה היא מן טעה ולא מן טען).

שלח לו שמעון בן שטח צריך אתה לנדות אבל מה אעשה לך שאתה מתחטא לפני המקום כבן שמתחטא לפני אביו ועושה לו רצונו ועליך הכתוב אומר ישמח אביך ואמך ותגל יולדתך היו מתענין וירדו להם גשמים קודם הנץ החמה לא ישלימו לאחר הנץ החמה ישלימו רבי אליעזר אומר קודם חצות לא ישלימו לאחר חצות ישלימו מעשה שגזרו תענית בלוד וירדו להם גשמים קודם חצות אמר להם רבי טרפון צאו ואכלו ושתו ועשו יום טוב ויצאו ואכלו ושתו ועשו יום טוב ובאו בין הערבים וקראו הלל הגדול:

גמרא: סדר תעניות האלו האמור ברביעה ראשונה וכו׳: ורמינהי רביעה ראשונה ושניה לשאול שלישית להתענות אמר רב יהודה הכי קאמר סדר תעניות האלו האמור אימתי בזמן שיצתה רביעה ראשונה ושניה ושלישית ולא ירדו גשמים אבל ירדו גשמים ברביעה ראשונה וצמחו וחזרו ושנו מתריעין עליהן מיד אמר רב נחמן דוקא שנו אבל יבשו לא פשיטא שנו תנן לא צריכא דהדר אקון מהו דתימא אקנתא מלתא היא קא משמע לן דאקנתא לאו מלתא היא:

תורה אור

4 משלי כ״ג כ״ה.

מסרת הש״ס והמדרשים

4 (מתענין) לקמן כ״ה ב׳; ירושלמי תענית ג׳ י״ג. 6 (קודם חצות) ירושלמי נדרים ח׳ א׳. 9 (ויצאו) ירושלמי פסחים ה׳ ז׳.

1 לו] פ ליתא. פ י [ר׳] שמעון (וכ״ה במשנ׳ נאפ׳). צריך אתה לנדות] ד אלמלא חוני אתה גוזרני עליך נדוי (רי״ף ורי״ד אבל זה הוא לשון הבריתא דלקמן כ״ג, ובכל כה״י וירושלמי במשנה וגמרא כאן ג׳ י״ב ומו״ק ג׳ א׳ (פ״א ע״ד) ומשנ׳ נאפ׳ ופיז׳ ורמב״ם כמו שהגהתי וכן גרס ש; ובברכות י״ט נתערבו ב׳ הנוסחאות ובשני המקומות דבגמרא בירושלמי הגרסא שלח לו שב״ש [אמר לו] צריך וכו׳ וכ״ה במשנ׳ נאפ׳; ובדפוסי הירושלמי במשנה הגרסא [ואמר] לו וכ״ה במשנ׳ פיז׳ ורמב״ם). א נ ס לינדות; פ להתנדות (וכ״ה בברכות). 2 לך] כ״י חוץ מן ס ליתא (וכ״ל בדפוסים וכ״י בברכות ובכ״י א ל מ לקמן כ״ג ובמג״ת וע״י שם ובר״יף כאן אבל איתא בירוש׳ ונאפ׳ ורמב״ם וע״ע חט א׳ ורי״ד והגה״ת וכ״י ב לקמן כ״ג ולא ראיתי למחקו). י ואתה. נ מתחטא על הקב״ה (והוגה מתחטת וכן הוגה בסמוך שמתחטת). ד [ועושה לך רצונך] כבן (וליתא בשום מקום כאן ולקמן ובברכות בכ״י). א ב ס פ י ד שהוא מתחטא (נאפ׳ ורי״ד כאן ומג״ת לקמן אבל פיז׳ ולקמן וברכות ורי״ף (שם בטעות המתחטא) ורמב״ם וערוך וע״י והגה״ת דלקמן שמתחטא וכ״ה לקמן בכה״י). 3 לפני] א ב נ ס י ד על (וכן א ד ומג״ת לקמן אבל בכל הנ״ל לפני וכן הביאו ש בבכורות נ״ז ב׳ ותוס׳ מנחות ס״ו ב׳ ד״ה כנף). פ לאביו (וליתא לפני). ס ועשה; י והוא עושה. א מ ס י עליך (רי״ד כאן ומג״ת וע״י לקמן, ושם ובברכות גריס גם מ ועליך וכ״ה כאן ברי״ף ורמב״ם). 4 ד [מתני׳] היו (והיא הוספה מדפוס בנבנשתי ואילך אולי כדי להבדיל את ההלכה והיו מתענין מדברי ההגדה שלפניה). 5 ב פ י קודם להנץ (נאפ׳). א ב אחר (ע׳ להלן כ״ה ב׳). 6 אליעזר] מ יהודה (וכ״ה בבריתא כ״ה ע״ב וע׳ ד״ס); ם ליתא. פ י קודם לחצות (נאפ׳ וע׳ בסמוך גבי הנץ). 7 א ב ל אחר. 8 להם] ם ליתא. א ב פ י קודם לחצות. 9 ועשו יו״ט ויצאו ואכלו ושתו ועשו יו״ט] מ ליתא (וכ״ל באו״ז ח״ב סימן ת״ט, ומן ויצאו עד יו״ט ליתא גם ברי״ף ורא״ה ורא״ש ור״ן ואשכול בה״ב סימן ג׳ ובכלם נשמט בט״ס מן יו״ט עד יו״ט). א ב ל יצאו (רמב״ם ורי״ד כלפנינו). ועשו יו״ט] ובאו ב ם ליתא (וכ״ל ברי״ד). 10 א ועשאוהו (רק במקום השני וכן בע״י בסוף פרקין ואותו היום עשאוהו). וקראו] א ב ל מ ם ואמרו (או״ז שם רי״ד ר״ן ואגודה וע״י בסוף פרקין אבל רמב״ם רי״ף רא״ה רא״ש ואשכול וקראו). פ הגדול [אי זהו הלל הגדול הודו לאלהי האלהים כל״ח]; י הגדולה אי זה הוא הלל הגדולה הודו לה׳ כי טוב כל״ח הודו לאלהי האלהים כל״ח הודו לאדוני האדונים כל״ח (וכ״ה בנאפ׳ ותוספתא כאן ג׳ ה׳ (שם ליתא הודו לה׳ כי טוב כל״ח) ואו״ז וע״י ובשניהם ליתא הודו לאלהי האלהים כל״ח וע׳ מלאכת שלמה וד״ס). 11 סדר—ראשונה] א מ ליתא; ב ל ם [סליק פרקא. סדר תעניות (ב מוסיף האלו) וכו׳] (סליק פרקא קאי על המשנה). 12 מ ורמינהו. ושניה] ם ליתא. 13 א ושלישית. אמר] מ מאי קאמר (ט״ס). רב יהודה] ל ליתא (ברא״ש רב הונא); מ יהודה [אמר רב] (וליתא בכל הנ״ל וע׳ לקמן גבי בצרת). 14 האלו] ם ליתא. מ האמורין (רא״ה ורא״ש ע׳ במשנה); ם ליתא. 15 ושלישית] כ״י ליתא (וכ״ל בר״ח רי״ף רא״ה וריטב״א ודפוסים ישנים ברא״ש (וברי״ד ליתא גם ושניה) ולפי״ז עקר תרוצא דר״י דראשונה לאו דוקא וה״ה שניה ואיירי בשיצאו שתיהן שאז מתחילין היחידים להתענות אבל א״כ קשה מאוד למה היה לו לר״י להאריך כ״כ בשנוי סגנון המשנה ולאיזה צרך הוסיף בה אבל ירדו וכו׳ וצמחו וכו׳ שאינו צריך כלל לתרוצו והול״ל ה״ק וכו׳ רביעה ראשונה ושניה ותו לא. ולכן נ״ל דר״י לא בא להגיה כלל בדברי המשנה שאז היה אומר [הכורי מיחסרא וה״ק] כ״א בא לפרשה פרוש חדש והוא שמלת ראשונה אין כונתה על הרביעה הראשונה שבמרחשון שהיא הבכירה (לעיל ו׳ א׳) כ״א כוללת את ג׳ הרביעיות הנקראות יחד בשם יורה בהפך ממלקוש שהוא בניסן (עיי״ש לעיל) וכמו שפרש רש״י כאן (ע׳ בהגהת הגר״א ובהערתי לעיל שם שורה 20) ואחריו הר״ן וכן פרש הריטב״א עיי״ש היטיב). וכיון שכן גרסת ושלישית של ד ש ור״ן היא נכונה כי הרביעה הראשונה כוללת גם את השלישית ואחרי שיצאו שלשתן והגיע ר״ח כסלו מתחיל סדר התעניות שב״ד גוזרין על הצבור ונמשך והולך עד קרוב לשבט שאז עבר זמנה של רביעה כדברי רשב״ג לעיל י״ד ב׳ (עיי״ש בפרוש רגמ״ה לפי מה שהביאו בדיוק בד״ס שם מכ״י שלפניו כי המדפיסים בוילנא שבשו והשמיטו עד שאין כל מובן להדברים שם). ובדרך כלל כל חדשי החרף ממרחשון עד ניסן נכללים בשם יורה שכולו נקרא רביעה ראשונה ומניסן עד מרחשון נקרא מלקוש. ועפי״ז יובנו היטיב דברי ר״י דמפרש והולך אבל אם ירדו גשמים ברביעה ראשונה, כלומר בין מרחשון ושבט וצמחו הזרעים ואח״כ קרוב לניסן או בניסן שהוא שעת הגדול והקצירה חזרו ושנו לרוע מפני איזו סבה שתהיה אז מתריעין מיד. ובזה יפלו גם כל הדקדוקים של בעל גבורות ארי על הגמרא ורש״י דכאן עיי״ש). מ [ברביעה ראשונה] אבל (וכתב בד״ס שהוא ט״ס ואישתמיטתיה שכן גורס גם הרא״ש כי לפי מה שכתבתי בסמוך הוא מוסב על כל הרביעה דיורה אך בכ״ז אין הנוסח נוח וע׳ בהערתי לעיל ו׳ א׳ שורה 20). 16 וצמחו] ם ד וזרעו ולא צמחו אינמי צמחו (אבל ח רי״ף רא״ה רא״ש ורי״ד וע״ע שן כבשאר כה״י). וחזרו] ל ליתא. א ל ד ונשתנו (ע׳ במשנה). 17 ם נחמן [בר יצחק]. ד נשתנו (וכן להלן וכן הגיהו ברש״י אבל בד״י שם שנו וכ״ה בכל הנ״ל וריטב״א). 18 שנו תנן] ב ליתא (וכ״ל בריטב״א, וברי״ף כ״י וקושיא ליתא פשיטא—קמ״ל וכן לא הביאוהו הרא״ה הרא״ש והר״ן ונראה שלא היה לפניהם שם אך גם הרי״ד לא העתיקו). א ל מ ם דאקון (וכן ג ש ת ועפי״ז הגיה רש״א בגמרא אבל בכל הדפוסים הישנים ור״ח וע״ע אקן הגרסא דהדר אקון וברי״ף דהדר איתקן וכן גרס להלן איתקנתא). ב ואקון. 19 קמ״ל] א ליתא (ע׳ הערה הבאה). דאקנתא לאו מלתא היא] א ד ליתא (אולם מדליתא בכ״י א גם למלות קמ״ל נראה שגם לפניו היתה גרסת שאר כה״י ורק בטעות דלג הסופר מן היא עד היא וכיון שכן אין ראוי להשמיטו ונראה שגם ש ת גרסי ליה מפני שחזרו וכתבו קמ״ל דלאו מילתא היא וכן גריס ליה הריטב״א ומ״מ פ״ב דתעניות הל׳ ט״ז אבל ליתא ברי״ף וערוך שם). ל ם אקנתא; מ דאקנתא דאתקנתא (ערוב ב׳ נוסחאות כי גרסת הרי״ף שהבאתי לעיל איתקנתא).

וכשפסקו גשמים בין גשם לגשם ארבעים יום מתריעין עליהן מיד מפני שהיא מכת בצרת: מאי מכת בצרת אמר רב יהודה מכה המביאה לידי
י"ט ע"ב בצרת אמר רב נחמן נהרא אנהרא | בצרתא מדינתא אמדינתא כפנא אמר רבי חנינא סאה בסלע ושכיחא בצרתא ארבעה ולא שכיחי כפנא (אמר רבי יוחנן לא שנו אלא בזמן שמעות בזול ופרות ביקר אבל מעות ביקר ופרות בזול מתריעין עליהן מיד ו)אמר רבי יוחנן נהירנא כד הוו קיימן ארבע סאין בסלע והוו נפישי נפיחי כפן בטבריא מדלית איסר:

ירדו לצמחין אבל לא לאילן וכו': בשלמא לצמחים ולא לאילן משכחת לה דאתיא ניחא לאילן ולא לצמחין דאתיא רזיא לזה ולזה אבל לא לבורות ולא לשיחין ולא למערות דאתיא הכי והכי מיהו טובא לא אתיא אלא הא דתניא לבורות לשיחין ולמערות אבל לא לזה ולא לזה היכי משכחת לה דאתיא בשפיכותא:

תנו רבנן מתריעין על האילנות בפרס הפסח על הבורות על השיחין ועל המערות בפרס החג ואם אין להם מים לשתות מתריעין עליהן מיד ואיזהו מיד שלהן שני וחמשי ושני וכלן אין מתריעין

מסרת הש"ס והמדרשים

7 (לא שנו) ב"ב צ"א ב'. 9 (נהירנא) ב"ב שם. 13 (לצמחים) ירושלמי תענית ג' ב'. 14 (רזיא) לעיל ג' ב'. 18 (בשפיכותא) ב"ב כ"ה ב'. 19 (בפרס) ירושלמי תענית ג' ב'; תוספתא תענית ב' ח'. 22 (איזהו) ירושלמי שם ג' א'.

1 ד וכן שפסקו (ע' במשנה). א לגשם [מתריעין עליהן מיד מפני שהיא מכת בצרת]; ב לגשם [ארבעים יום מתריעין עליהן מיד שמכת בצרת] (והוגה בין השטין מפני שהיא מכת); ל מ וכשפסקו גשמים [וכו']; ם וכשפסקו–לגשם (והשאר ליתא); ד לגשם כו'. 2 מאי מכת–לידי בצרת] ל בגליון; ם ליתא. 3 א"ר יהודה] א ל מ ליתא (וא"כ לא בטעות נשמט בכ"י מ כדעת ד"ס); ב אמר רב ששת (ונ"ל לקיים גרסת יהודה דעליה קאי רב נחמן לעיל גבי צמחו וכן הכא אמר עליה ר"נ בסמוך ור"י מפרש לה למתניתין כמו שפרש הבבא שלפני זו וכן גרס ח). ד יהודה [אמר רב] (וכיון דליתא בשום נוסח במימרא דר"י הראשונה חוץ מבכ"י מ אין לגרסו גם כאן וכן לא גריס ליה ח). המביאה] ב ח הבאה. 4 בצרת] בכל הדפוסים הישנים בצרות (ואולי היא טעות הדפוס). נחמן] ל מ ם יהודה (אבל ר"נ קאי אדרב יהודה כמו שכתבתי). 5 ד ואמר. בסלע] א ל ם ליתא (ואיתא בגליון ל). 6 א ל ם ארבעי (ר"ל ארבעים וכ"ה בכל הדפוסים הישנים רק שנשתבש שם לארבעי וכן בשתי המימרות דר"י בב"ב איתא בכ"י רומי ארבעים וכ"ה שם ברי"ף כ"י במימרא הא' וכן הביא המרדכי ריש פרק הזהב. והנה הרש"ש וד"ס העירו שבמשנה הרגיל תמיד הוא ד' סאין בסלע ובלי ספק היא הגרסא האמתית במימרות ר"י כאן ושם כמו שגרס ח ופכ"י וכל כה"י אבל במימרא דר"ח יש לספק כי אפשר שאמר רק בדרך גוזמא דאפילו ארבעים בסלע ולא שכיחא הוי כפנא אך דחק הוא בעיני דכיון דאיכא מ' סאה בסלע לא הוה אמר לא שכיחי אפילו בדרך גוזמא ואולי בשביל זה הגיה הב"ח ארבעה סאין וכ"ה בר"ג. ובריטב"א גריס בארבע ופרש דשכיח ולא שכיח מוסב על סלע עיי"ש ונ"ל דחוק); ב מ נ תרתין [בסלע] (ובכ"י ב היה כתוב ארבעה והוגרד ונכתב בתרתין וצ"ל תרתין ע' ד"ס. ומלת בסלע איתא גם בר"ג וכן הגיה הב"ח אבל היא מיותרת). א מ נ ד שכיחא (וכן ג אבל הוא מוסב על סאין); ב שכיחן. ב [אמר רבי חנינא] אמר ר"י (אבל ר"ח קשיש מר"י ולפי ד"ס היה כתוב כמו בב"ב אמר רבב"ח אר"י וטעה הסופר וכתב חנינא אבל אפשר שר"ח בא לכאן מדלעיל). 7 בזמן] א ל מ ח ליתא (וכ"ל בריטב"א ובב"ב אבל איתא בהגה"ת שם); ב בזמן שפרות ביוקר ומעות בזול אבל פרות בזול ומעות ביוקר (ובר"ח כלפנינו וע' ד"ס. וכתב הריטב"א דיש נוסחאות דלא גרסי כאן כלל להא מימרא דלא שנו כי מקומה בב"ב ושם הגרסא אבל מעות ביוקר אפילו ד' סאין בסלע יוצאין (מא"י לח"ל) ואגב גררא באה כאן ומגיהי ספרים תמהו מה יציאה זו בכאן והגיהו מתריעין עליהן מיד. ולולי שהיתה המימרא בכל כה"י ור"ח ורש"י הייתי נוטה לנוסחאות ההן כי גם הענין מוכיח דהמימרא נהירנא וכו' שייכא תיכף אחר מימרת ר' חנינא ועפי"ז צ"ל אמר (לא ואמר) ר' יוחנן. אח"כ בא לידי כ"י ם ושם באמת ליתא להמימרא דאמר ר"י לא שנו וכו' ולכן הסגרתיה בחצאי עגול). נ ד ח שהמעות. 8 ופרות בזול] ל נ ח ליתא (וכ"ל בב"ב ואיתא בריטב"א). 9 עליהן] ד עליה; נ ח ליתא. א ב מ נ אמר (והגרסא הזו נכונה יותר ע"פ כ"י ם כמו שכתבתי); ד דאמר (וכ"ה בב"ב ובהגה"ת שם אבל התם אמר לה רבב"ח (ובהגה"ת רבה) להאי דלא שנו משמיה דר"י ושייך דאמר וכאן אמר לה ר"י עצמו וכן ח ואמר, ובהגה"ת איתא כאן א"ר חנינא ונראה שהוא טעות דבב"ב גריס בהגה"ת יוחנן). ב נהירא לי. ל כי הוה קאים; ם כדקיימין; נ כי הוה קימי. הוון] א הוה. 10 והוו] ב והוה. א ל מ ד נפישי; ב נפישן. 12 ל [מתני'] ירדו. אבל לא] ב ם ולא (ע' במשנה). אבל לא לאילן] ל מ ליתא. כו'] מ ד ליתא. 13 ולא] א אבל לא (וכן בסמוך אח"ז אך כאן שהוא לשון הגמרא נוח יותר ולא וכ"ה ברי"ף ורא"ה). משכחת לה] ב ל מ ם ליתא (ואמנם הוא מיותר אך הלשון רגילה בתלמוד). א ב ם ד דאתא; מ ליתא. מ ד ניחא [ולא אתיא רזיא] (וכן גרסי מ ד להלן רזיא [ולא אתיא ניחא] וליתא בכל הראשונים והוא מיותר). 15 ב לא לשיחין. ולא למערות] ד ומערות. ם דאתא. ד [משכחת לה] דאתיא (וכאן ליתא בשום כ"י ונראה כהוספה כיון דלא גרסי ליה גם הדפוסים קודם לזה אצל דאתיא רזיא). הכי והכי] ד רזיא וניחא (וליתא גם ברי"ף ורא"ה ורא"ש ור"ן אבל בר"נ הכי והכי ניחא ורזיא ונראה דניחא ורזיא הוא מדברי עצמו לפרוש והפרוש נכנס בגמרא בהשמטת הכי והכי). 16 מיהו טובא לא אתיא (ם אתא)] א ב ל מ ליתא (אבל איתא גם בר"ג ורא"ה ור"ן, וברי"ף כ"י הכי והכי ולא אתיא בשפיכותא והיא הוספה כלפי דאמר אח"כ דאתיא בשפיכותא). ב ל ואלא (רי"ד). דתניא] ב דתנן (והיה כתוב דתניא והוגה (ע' בריש המשנה בהערתי). ד [ירדו] לבורות (רי"ד). מ ולשיחין. 17 ל למערות. ולא לזה] ד ולזה (רי"ד). ל היכא. לה] ם ליתא. א לה [משכחת לה] דאתיא. 19 מ ם ד ח ש בפרוס (וכ"ה בתוספתא כאן ב' ח' וב"מ ד' י"ח וערוך דפוס ראשון ורי"ף ואשכול הל' תענית ורי"ד ור"ן אבל בדפוסי התוספתא ובבכורות נ"ח א' וירושלמי כאן ג' ב' ושקלים ריש פ"ג במשנה וגמרא ורי"ף קושטא וערוך השלם ערך פרס ורא"ה ורא"ש וריטב"א ומ"מ פ"ב הי"ז דתעניות בפרס, ובד"י איתא כאן בפרס ובסמוך בפרוס). 20 על] ל מ ם ועל (וכ"ה בדפוסי התוספתא וכל הנ"ל חוץ מרא"ש). א הבורות והשיחין והמערות; ב ל הב' ש' ומע' (ריטב"א); מ הב' על הש' ועל המע' (דפוסי תוספתא ורי"ף ושניהם ועל הש' וברי"ד ליתא ועל הש'); ם ועל הב' ועל הש' ועל המ' (תוספתא ש אשכול ר"ן ומ"מ כהוגן ב' ש' ומ' ובר"ח [מי] ב' ש' ומ' וברא"ה הב' ועל ש' ומ' וברא"ש וב' ש' ומ'). ם ש [אפילו] בפרוס (וליתא בכל הנ"ל וכ"ל בד"י בגמרא אבל איתא שם ברש"י וכבר הגיהו הב"ח והגר"א בגמרא ורש"י עיי"ש וד"ס). 21 ואם] ד ועל כולן אם (ומחקוהו הב"ח והגר"א ע' ד"ס). 22 מיד] ב התרעה (וכ"ה ברא"ה והמו"ל כתב שם שהוא ט"ס והגיה [מיד] ע"פ הרי"ף אבל היא גרסת ב וכן גרס הר"ן ד"ה וכל סביבותיה ועיי"ש סוף ד"ה מתריעין). וכולן] ב ליתא; ד ועל כולן (וכ"ה בגליון ב ובתוספתא כאן ב' ח' ור"ח ורי"ד ור"ן אבל הריטב"א מביא בפרוש דגרסת ר"ח [וכולן] כמו

עליהן אלא בהפרכיא שלהן ואסכרא בזמן שיש בה מיתה מתריעין עליה בזמן שאין בה מיתה אין מתריעין עליה ומתריעין על הגובאי בכל שהו רבי שמעון בן אלעזר אומר אף על החגב:

תניא אידך מתריעין על האילנות בשאר שני שבוע על הבורות על השיחין ועל המערות אפילו בשביעית רבן שמעון בן גמליאל אומר אף על האילנות בשביעית מפני שיש בהן פרנסה לעניים:

תניא אידך מתריעין על האילנות בשאר שני שבוע על הבורות על השיחין ועל המערות אפילו בשביעית רבי שמעון בן אלעזר אומר אף על הספיחין בשביעית מפני שיש בהן פרנסה לעניים:

תניא אמר רבי אלעזר בן פרטא מיום שחרב בית המקדש נעשו גשמים סקימיון בעולם יש שנה שגשמיה מרובין ויש שנה שגשמיה מועטין יש שנה שגשמיה יורדין בזמנן ויש שנה שאין גשמיה יורדין בזמנן שנה שגשמיה יורדין בזמנן למה הוא דומה לעבד שנותן לו רבו פרנסתו באחד בשבת נמצאת עסה נאפת כתקנה ונאכלת כתקנה שנה שאין גשמיה יורדין בזמנן למה הוא דומה לעבד שנותן לו רבו פרנסתו בערב שבת נמצאת עסה נאפת שלא כתקנה ונאכלת שלא כתקנה שנה שגשמיה מרובין למה הוא דומה לעבד שנותן לו רבו פרנסתו בבת אחת נמצאות רחים כמה שאוכלות מן הקב

מסרת הש"ס והמדרשים

1 (אסכרא) ירושלמי שם ג' ה'. 7 (בשביעית) ירושלמי שם ג' א'.

ברי"ף רש"י רא"ה ורא"ש. והנה שאלה רבה תלויה כאן בברור הגרסא שלפנינו דאי לא גרסינן וכולן (ע"פ ב) האי דאין מתריעין עליהן אלא בהפרכיא שלהן בודאי מוסב על האילנות והבורות וכו' ועל אם אין מים המנוין כאן בבריתא אבל לגרסת וכולן או ועל כולן יש מחלקת בין הראשונים כי רש"י מפרשו על הבריתא כנ"ל והר"ן והריטב"א מפרשי ליה על המנוין במשנה ור"ל דעל כל המכות המפורטות שם ואפילו המכות המהלכות כמו שדפון ירקון וכו' מתריעין רק בהפרכיא שלהן והא דקתני שם בכל מקום הכונה אל כל המקומות שבאותה הפרכיא בלבד ולפי"ז כל סביבותיה וכל מקום שבמשנה והפרכיא שבבריתא הכל אחד וכן כלל הרמב"ם בריש פ"ב דהל' תעניות חרב דבר חיה וכו' ומטר ביחד עיי"ש במ"מ וכ"מ ולח"מ שטרחו בישוב דבריו ואין זה מענינֵי לפשר כאן בין הפוסקים אבל מהמשך הדברים נ"ל פשוט דוכולן מוסב על בבי דבריתא שהיא שנויה בתוספתא כאן ב' ח' והש"ס מייתי לה הכא על רישא דמתניתין דאיירי באילנות ובורות ואי כפרוש הר"ן הו"ל למינקטה לקמן כ"ב ב' אחר הציון ועל אלו מתריעין בכ"מ (ע' ד"ס). וגם מר"ח מוכח שפרשה על הבריתא כי הביא מתחלה בבא דוכולן ואח"כ ואם אין להם מים וכו'. ופשוט ג"כ דבכ"מ שבמשנה הוא כמשמעו ולא באותה הפרכיא בלבד וכמו שפרש רש"י שם כי יש הפרש בין מכות מהלכות ואינן מהלכות ותנא דתוספתא כאן ב' י"א דכייל גם מכות מהלכות בין אלה שאין מתריעין עליהן אלא בהפרכיא שלהן אינו אליבא דמתניתין ולא כמו שהעלה בד"ס ע"פ הר"ן והריטב"א).

1 ל ד באיפרכיא. 2 בזמן שאין–עליה] ב מ ליתא (ואיתא ברי"ף ורא"ש ורי"ד; ובגליון ב [ואם לאו] אין מתריעין עליה וכ"ה בתוספתא). 3 בכל] ם כל. 5 תניא אידך] ד ת"ר. 6 מ ג שבוע [אבל לא בשביעית] (וכן בבריתא דלקמן ונראה כהוספה). ל ועל (הבורות). א ם ועל (השיחין). מ על ב' על ש' ומ' (ע' לעיל בבריתא דאילנות). אפילו] ב ליתא; מ ואפילו. 8 בהן] ם ליתא (וכ"ל להלן בדרשב"א). 9 תניא אידך–אפילו בשביעית] ל ליתא (ולפי"ז הכל בריתא אחת ובבבא ראשונה רשב"ג ובשניה רשב"א וע' להלן). 10 א ב ועל (השיחין). מ ומערות. 11 רשב"א] מ ד רבן שמעון בן גמליאל (וכן גרס ש ולכן כייל אילנות וספיחים בהדדי ולא כדעת ד"ס שהיתה לרש"י גרסת ד המשובשת (ע' בהערה שאח"ז) והגרסא האמתית כאן היא רשב"א וכן הביא הר"ש בשביעית פ"ט מ"א והרי"ד בחדושי תענית שבסוף המכריע וכן גרסו ת שכתבו דרשב"ג ס"ל ספיחים אסורין). אף על הספיחין] ד אף על [האילנות מתריעין על] הספיחין (ואי גרסינן רשב"ג הוא בודאי שבוש דאילנות כבר אמר לעיל ואף לגרסת רשב"א לא איצטריכא ליה ובאמת ליתא בד"י; ובד"ס כתב בטעות דבכ"י קורוניל (כ"י א שלנו) ליתא מתריעין על הספיחים). 13 תניא] ם ליתא. 14 סקימיון] א ב ד צימוקין; ל צימוקים צימוקים; מ צומקין; נ מיקמיון (ובר"ח מיום שחרב בהמ"ק [לא ירדו גשמי ברכה] ונעשו צימוקים לעולם אבל בפכ"י איתא: „מי קומיון לעולם כך כתב ר"ח ולא פירשו" ובהג"ת איתא רק לא ירדו גשמי ברכה בעולם וליתא ונעשו צימוקים ואפשר שלא ירדו הוא רק פרוש צימוקים ומפרוש ר"ג נעשו מי גשמים מצומקין נראה ג"כ שגרס צימוקים וברש"י ד' פיז' וכי"נ צמוקיון ופרש שיורדין בקושי ובצמיקות וכל אלה דחוקים וגרסת הערוך סקימיון ופרש שהגשמים מבררין ומבחינין אם הדור זכאי ואם חייב ואין כל ספק שהמלה יונית ושבשוה המפרשים שלא ידעו פרושה אבל גם ביד הבלשנים החדשים לא עלה עוד לכון בברור את המלה היונית שעליה נוסדה גרסת הערוך, ע' באכער אגדת התנאים ח"א צד 405. והשערת קרויס שהיא המלה σηκῶμα=מאזנים היא לדעתי היותר מכונת אל פרוש הערוך וכן העתיקו השבעים למלת משקלת בישעיה כ"ח י"ז והמלה שגורה בסורית. ומצאתי שר' סעדיה גאון השתמש ג' פעמים בהפעל סקם גם בערבית ע' בגוף הערבי של אמונות ודעות צד 20 הערה 4 (בתרגום ן' תבון ד' קראקא צד 14 שורה ד') וצד 147 הערה 8 וצד 282 הערה 3 (צרף לזה באכער בס' הזכרון לד"ר קויפמאן צד 204 הערה 60). וכונת המאמר לדעת הערוך היא שקודם החרבן היתה לשון של זהורית משמשת אות וסימן אם הדור זכאי או חייב ומיום שחרב בהמ"ק ירידת הגשמים או עצירתם היא הסימן לזה. הגרסאות מיקומיון או מי קומיון של נ ופכ"י הן הדשות וצריכות בחינה). ד ח לעולם. 15 (מועטין) יש] מ ויש. ם* בזמנה (וכן להלן). 16 ב שגשמיה אין יורדין; מ שגשמיה יורדין שלא (ובקצת ד בכל המקומות בשבוש גשמים, שנשמים). 17 ב בזמנן [נעשית כתקנה] למה (וכ"ה בהגה"ת ואינו הגון). הוא] א היא (וכן להלן). 18 ל מ נ ד ח שנתן (וכן בכל המקומות דלהלן ושם גם ב שנתן אבל כיון שכל הפעלים כאן בהוה גרסת א ם עדיפא). 19 ל מ ם ד כתיקנה (בכל ד' הפעמים). 23 מרובין] א יורדין בזמנן (וכיון דגריס לקמן מועטין הוא ט"ס). הוא] א נ היא. רבו] נ ליתא. 24 ב ם נ ד ח נמצאו (הגה"ת; וברש"י נמצאת אבל בד"י ברש"י נמצאות). כמה] ל מ כמו (וכן בכלן דלהלן אבל ש והגה"ת כמה). נ שאוכלת מן הקב אוכלת מן הכור; גליון מ כמו שטוחנת מן הקב טוחנות מן הכור (ולא כמו שהביא בד"ס); ד טוחנות מן הכור מה שטוחנות מן הקב (ובגליון ב רשום: נ"א שטוחנות מן הקב טוחנות וכן גרס ח ונוסח אוכלות (ם אוכלת) עדיף). ב ל מ נ ש שאוכלת (הגה"ת כאן ובסמוך).

* כ"י ם מקוטע בצדו כמו שליש הרוחב לארכו של כל העמוד מכאן עד [עדיין יש לי פתחון פה] דנקדימון.

אוכלות מן הכור נמצאת עסה כמה שאוכלת מן הקב אוכלת מן הכור שנה שגשמיה מועטין למה הוא דומה לעבד שנותן לו רבו פרנסתו מעט מעט נמצאות רחים כמה שאוכלות מן הכור אוכלות מן הקב נמצאת עסה כמה שאוכלת מן הכור אוכלת מן הקב דבר אחר משל לאדם שהיה מגבל את הטיט מימיו מרובין מים אינן כלין וטיט מתגבל יפה מימיו מועטין מים כלין וטיט אינו מתגבל יפה:

תנו רבנן פעם אחת עלו ישראל לרגל לירושלם ולא היה להם מים לשתות הלך נקדימון בן גוריון אצל הגמון אחד שהיה לו מים אמר לו הלוני שתים עשרה מעינות מים ואני אתן לך שתים עשרה מעינות מים ואם לאו הרני נותן לך שנים עשר ככרי כסף קצץ לו מעות וקבע לו זמן כיון שהגיע הזמן שלח לו שגר לי מים או מעות שלח לו עדין יש לי שהות ביום בצהרים שלח לו שגר לי מים או מעות שלח לו עדין יש לי שהות ביום במנחה שלח לו שגר לי מים או מעות שלח לו עדין יש לי שהות ביום אמר אותו הגמון כל השנה כלה לא ירדו גשמים כ' ע"א |ועכשו ירדו גשמים נכנס לבית המרחץ בשמחה

מסרת הש"ס והמדרשים

10 (נקדימון) כתובות ס"ה א', ס"ו ב'; גטין נ"ו א'; ע"ז כ"ה א'; תוספתא כתובות ה' ט'; ספרי דברים ש"ה; פס"ר כ"ט; ב"ר מ"ב א'; איכ"ר א' סימן מ"ח (באבער הערה תל"א); אדר"ן ו', שם י"ז.

1 מן] הכור מ ליתא (ובד"ס טעות). ב ל מ ם נ ונמצאת (הגה"ת וד"י אבל להלן בכל הנוסחאות נמצאת). עיסה] נ עריבה (והוא בודאי עדיף מגרסת עיסה של יתר כה"י והספרים אבל להלן בבבא דגשמיה מועטין נשמט בכ"י נ בט"ס החצי השני של הבבא נמצאת עיסה וכו' ואין לי א"כ על מה לסמוך שם ולכן הנחתי את העיסה גם כאן). נ ד אוכלת מן הכור כמה שאוכלת (ד כמו אוכלת) מן הקב. 3 הוא] א נ היא. א ב ל נ ד שנתן (וכאן מ שנותן ובד"ס לא ציין). 4 א ב ל מ ם נ נמצאת (הגה"ת); ד נמצאו. כמה] ם כמו; ד מה. נ אוכלת מן הקב כמה שאוכלת מן הכור; ד שטוחנות מן הכור טוחנות מן הקב (ובכל כה"י הגרסא כאן שאוכלת, אוכלת בלשון יחיד אבל לעיל אין נוסחאותם שוות בזה וגם הגרסא טוחנות היא תמיד ברבים ולכן נסחתי בכל מקום בשוה ובגליון ב נמצא גם כאן: נ"א שטוחנות, טוחנות). מ [כך]אוכלת. 5 נמצאת עיסה] מ ועיסה. נמצאת עיסה–מן הקב] ם נ ליתא (ע' בהערתי על נמצאת עיסה דלעיל, ובהגה"ת בהפך נמצאת עיסה נאכלת מן הקב כמה שנאכלת מן הכור נמצאת ריחים טוחנת מן הקב כמה שטוחנת מן הכור וע' בהערה הבאה). שאוכלת] ד שנאכלת (כמו בהגה"ת כאן והיא גרסא יפה כי הכונה שהעיסה מתמעטת בשעת גבול ע"י דבוק בהעריבה אבל א"כ היה צ"ל כן בכל המקומות ולא רק כאן וליתא בשום כ"י). מ [כך] אוכלת. 6 ד ד"א [בזמן שגשמיה מרובין למה"ד] (וכן בהגה"ת שנה שגשמיה מרובין למה"ד ואין גרסא זו נוחה דא"כ הול"ל גם להלן שגשמיה מועטין). משל] ד ליתא (וכ"ל בהגה"ת). א מגביל; נ שמגבל (וליתא שהיה). 7 מימיו מרובין] א ב ל ח אם יש לו מים בבת אחת (וכ"ה בפכ"י בשם ר"ח וגרסא זו היתה לעיני ש ומחקה; ובהגה"ת כל זמן שמימיו מרובין); ד אם יש לו מים רבים. מים] מ ד ליתא (ע' בהגהות הב"ח על רש"י). מים אינן כלים] ל כֵלים נעשים (וכן בבבא השניה אין כֵלים נעשים וטיט וכו' והוא שבוש כי אין כלים נעשים קודם גבול הטיט ובגליון שם הגיה סופר אחר מים אין כלים ומחק נעשים וכן הגיה בבבא השניה בין השטין מים כלים אבל שכח למחוק שם מלת נעשים); נ ליתא (וכ"ל בהגה"ת (באמת הוא מיותר ונראה כהוספה). אינן] ב ם וגליון ל אין. וטיט מתגבל] נ מתגבל הטיט (והוא נכון ע"פ השמטתו מקודם מים אינן כלים); ד והטיט מגובל. יפה] א ב ל נ ליתא (כאן ולהלן, ובכ"י ל נוסף בשני המקומות בין השטין ובהגה"ת איתא כאן יפה יפה ובמקום השני השמיטו לגמרי). 8 מימיו מועטין] א ב ל ם ואם (ב לית ; ל אם) אין לו מים בבת אחת (א ליתא אחת בט"ס ורש"י והגה"ת מימיו מועטין ויתר הדברים ברש"י נשתבשו ע' ב"ח); ד אם יש לו מים מועטין. מים] מ מימיו (ובהגה"ת משמיט גם כאן מים כלין). וטיט אינו] נ ואין הטיט. ד והטיט. אינו] א ב אין. מ יפה [אם יש לו מים בב"א אינן כלין וטיט מתגבל ואם אין לו מים בב"א מים כלין וטיט אינו מתגבל] (והוא הנוסח האחר שנתערב עם נוסח מ הראשון ושמחקו ש); נ יפה [ואם יש לו מים בב"א אין המים כלים וטיט מתגבל יפה] (והוא ג"כ שיור הנוסח השני כנ"ל). 9 א ל נ ד [כל] ישראל (וליתא באדר"ן פ"ו וילקוט אבות כ"י שהעתיק הרש"ז באדר"ן שם צד 138 וילקוט דברים תת"ט ור"ח והגה"ת). ל לירושלם לרגל (וכ"ה בילקוט אבות כ"י; ובילקוט דברים ור"ח והגה"ת ליתא לירושלם ובחבור יפה מהישועה ד' וארשא צד 46 לרגל לבהמ"ק וכיון שהספר נכתב ערבית היה שם בלי ספק בַּיְת אלְקֻדס שהוא כנוי לירושלם לא לבהמ"ק); מ בירושלם. 10 להם] ם ח וילקוט אבות ליתא. נב"ג] אדר"ן ליתא. 11 הגמון] ד אדון (וכן לקמן והוא שנוי המזקק בד' בסיל', ובהגה"ת תמיד אגמון ע' ד"ס). שהיה לו מים] א ל נ שהיה שם (ע"י וילקוט אבות); ב ם שהיה שם מים (ובכ"י ב הוגה שהיה לו שם מים); ד ליתא (וכ"ל באדר"ן וילקוט והגה"ת ובאמת נראה כהוספה מיותרת). א ואמר (אדר"ן; ובילקוט הלך נב"ג ולוה י"ב מ"מ מהגמון אחד לעולי רגלים ונראה שהוא מדברי עצמו). שתים עשרה] א שתי. 12 א ל עינות; נ מעלות (ע' להלן). ד מים [לעולי רגלים] (ע"י וילקוט כמובא לעיל אבל ליתא בד"י והכניסוהו בד' בנבנשתי, ובאדר"ן מים מכאן ועד יום פלוני וכ"ה בחבור יפה). ואני אתן לך י"ב מ"מ] מ ליתא (וכ"ל באדר"ן ונשמט בט"ס מן מים עד מים). ואני אתן לך י"ב מ"מ ואם לאו] נ וקבע לו זמן שאם אין הגשמים יורדין (וכיון דגרס אח"כ הרני נותן לך אינו נוח). אתן] א נותן (ילקוט אבות וע"י, ובילקוט כעין נוסח נ דלעיל ואמר ליה אם הגיע זמן ולא ירדו גשמים אני נותן). מעינות] א ב ד עינות (ילקוט והגה"ת, ובד"י ופכ"י מעלות ובילקוט אבות מעינות מים [כנגדן] ונראה ישר אבל ליתא בשום נוסח). 13 ואם לאו הרני נותן לך] ל או (וכ"ה בילקוט); ד ואם איני נותן לך הריני נותן לך (ובאדר"ן אם איני נותן לך י"ב מ"מ אני נותן לך). הרני] מ אני (הגה"ת). מ נ ככר (ילקוט ואדר"ן). כסף] נ זהב (אבל נא כסף). 14 קצץ לו מעות] ד ליתא (וכ"ל באדר"ן וע"י). ל וקצץ. וקבע] נ ונתן (הגה"ת). הזמן] א ב ל מ זמנו; ד הזמן [ולא ירדו גשמים בשחרית] (ילקוט וע"י וכן משמע מחבור יפה). 15 א ד [או] מים (הגה"ת); מ מעות או מים (ובאדר"ן י"ב מ"מ או י"ב ככר כסף ובילקוט מים או דמי מים). ד מעות [שיש לי בידך] (וכן בשני המקומות דלהלן וכ"ה רק בילקוט). שלח] אדר"ן אמר. שהות ביום] ד זמן כל היום כולו שלי הוא (ובילקוט עדיין כל היום שלי הוא ובאדר"ן עדיין שהות ביום וכ"ה בילקוט אבות וכן בשתי הפעמים דבסמוך). 16 בצהרים–ביום] מ נ ליתא (וכ"ל בילקוט והגה"ת; ובאדר"ן ליתא גם [במנחה–ביום] ואפשר שנשמטו הבבות רק ע"י כפל מלות ביום כי הבבות האלה מיותרות רק לגרסת כל היום כולו שלי הוא של ד וילקוט ובאמת הבבא [בצהרים–ביום] שנשמטה בכ"י נ נמצאת בכ"י נא וע' בע"י). ב ד [או] מים. 17 מ במנחה שלח לו [אותו הגמון]. ביום] ב ליתא. 18 ד [או] מים (ובילקוט כמו לעיל מים או דמי מים). יש [לי] מ לו (הגה"ת ליתא). 19 אמר אותו הגמון] מ ד לגלג עליו אותו הגמון אמר (ולגלג עליו הוא הוספה ליפוי ולהפלגה וליתא בהגה"ת וילקוט כ"י דברים ושם אמר אותו הגמון [בלבו אפשר] כל השנה וכו' וכ"ה בחבור יפה וע' אדר"ן וילקוט אבות). אותו] ב ליתא. 20 א ב מ נ עכשיו. ועכשיו–גשמים] ם ליתא. א ב נ [מיד] נכנס (וכ"ה בע"י וכן הגיה הב"ח, ובאדר"ן וילקוט והגה"ת נכנס אותו הגמון). ב מ ם בשמחה לביהמ"ר (בד"ס בטעות דליתא בכ"י מ; ובילקוט כשהוא שמח לבהמ"ר ובאדר"ן לבהמ"ר שמח); ל בשמחתו לבהמ"ר (הגה"ת לבהמ"ר בשמחתו); נ ליתא.

עד שהגמון נכנס לבית המרחץ נקדימון בן גוריון נכנס לבית המקדש נתעטף ועמד בתפלה אמר לפניו רבונו של עולם גלוי וידוע לפניך שלא לכבודי עשיתי ולא לכבוד בית אבא עשיתי אלא לכבודך עשיתי כדי שיהו מים מצויין לעולי רגלים מיד נתקשרו שמים בעבים וירדו גשמים עד שנתמלאו כל המעינות מים והותירו עד שיצא הגמון מבית המרחץ נקדימון בן גוריון יצא מבית המקדש כשפגעו זה בזה אמר לו יודע אני שלא הרעיש אלהיך את העולם אלא בשבילך אלא עדין יש לי פתחון פה עליך שאוציא ממך את מעותי שכבר שקעה חמה ומים ברשותי ירדו חזר נקדימון בן גוריון ונכנס לבית המקדש נתעטף ועמד בתפלה אמר לפניו רבונו של עולם כשם שעשית לי נס בראשונה כך עשה לי נס באחרונה מיד נשבה הרוח ונתפזרו העבים וזרחה החמה באותה שעה אמר אותו הגמון אלו לא נקדה חמה היה לי פתחון פה עליך שאוציא ממך את מעותי:

תנא לא נקדימון שמו אלא בוני שמו ולמה נקרא שמו נקדימון שנקדה חמה בעבורו:

תנו רבנן שלשה נקדה להם חמה משה ויהושע ונקדימון בן גוריון בשלמא נקדימון בן גוריון הא

מסרת הש"ס והמדרשים

17 (חמה) ע"ז כ"ה א'.

1 עד שהגמון נכנס לבהמ"ר] ל מ ליתא (וכ"ל באדר"ן וילקוט כ"י והגה"ת ואמנם הוא אריכות לשון אבל גם להלן עד שיצא הגמון וכו' ובע"י ובעוד שאותו הגמון בבהמ"ר). ם נ ד נכנס [בשמחתו] (נ בשמחה). לבית המרחץ] ב למרחץ. ל מ ונקדימון (אדר"ן וילקוט). בן גוריון] ד ליתא (וכ"ל באדר"ן). 2 נכנס] מ הלך (אדר"ן וילקוט ליתא הגה"ת ע"י וילקוט כ"י נכנס נב"ג וע"פ המשך הדברים בנוסח ד היה ראוי להיות כן אבל גם להלן נב"ג יצא). המקדש] ל המדרש (וכן באדר"ן כאן ולהלן אבל בהמ"ד אינו מקום תפלה). ד המקדש [כשהוא עצב] (רק בילקוט). 3 ל ם ואמר (אדר"ן וע"י). 4 עשיתי] מ ליתא. 5 עשיתי] (הראשון) ב ליתא (ובהגה"ת ליתא עשיתי השני). כדי] ד ליתא (אדר"ן וילקוט ליתא מצויין). נ שיהיו. 6 נתקשרו שמים בעבים] א ב נ עלו עבים (ילקוט כ"י וע"י); מ ליתא. מ ירדו. 7 כל] ם ליתא. ם שיתמלאו. ם מעינות; נ המעלות; ד י"ב מעינות (אדר"ן וילקוט, ובד"י מעלות כמו לעיל). מים] א ב ל נ ליתא (ונוסף בגליון ב וליתא גם בע"י, ובילקוט מים שלו). 8 גליון ב מ אותו הגמון (ע"י, ושם הגרסא יצא, ובאדר"ן וילקוט ליתא [עד שיצא–זה בזה] וע' בסוף הענין שם המובא להלן). ב ל מ נ ונקדימון (ע"י). בן גוריון] ב ליתא. יצא] מ נ ליתא. 9 נ שפגעו. נ ד בזה [א"ל תן (נ שגר) לי דמי מים יותר (נ יתרים) שיש לי בידך (ובאדר"ן שלח לאותו הגמון שגר לי דמי מים יתרים שיש לי בידך ובילקוט שלח לו שגר לי דמי מים שיש לי בידך עדיין יש לי פתחון פה וכו' ועפ"ז הכונה שהגמון שלח לנב"ג והוא לדעתי רק שבוש נוסח אדר"ן והנוסח ההוא נוסד על והותירו דלעיל כי עפ"ז חשבו לנכון להוסיף שדרש נב"ג דמי מים יתרים ומתוך זה השמיטו באדר"ן וילקוט עד שיצא הגמון וכו' כדי להסמיך התביעה ההיא אל והותירו ואת הלשון יצאו ופגעו שמו שם בסוף הענין ובכתבי יד וילקוט כ"י וע"י והגה"ת ליתא כל זה, וכנוסח נ ד הוא גם בחבור יפה לרבנו נסים עיי"ש). ב אני [בך] (שבוש). 10 אלהיך] ל ליתא; מ ם נ ד הקב"ה (ואינו נאות בפי הגמון עוע"ז, ובהגה"ת הרגיז אלהיך ובאדר"ן ליתא [יודע–מעותי] והגרסא א"ל כבר שקעה חמה וכו' וזרחה חמה יצא ופגעו זה בזה וא"ל יודע וכו' בשבילך ובילקוט ליתא [יודע–בשבילך] וסודר גם שם בסוף הענין ושם שלא הטריח הב"ה את עולמו אלא בשבילך אלו לא נקדה חמה וכו'). העולם] ב מ נ ד עולמו (אדר"ן וילקוט אבל העולם נאות יותר בפי הגמון וכ"ה בילקוט כ"י והגה"ת). 11 ל מעותי ממך; מ ממוני (בילקוט ליתא שאוציא–מעותי ובהגה"ת להוציא). 12 ומים] ד וגשמים (בילקוט ומים ירדו ברשותי). א ב נ חזר ונכנס [נב"ג] לבית המקדש (ב הקדשים) נתעטף (נ ונתעטף) ועמד (ע"י); ל ם חזר נב"ג ונכנס לבהמ"ק נתעטף ועמד (אדר"ן חזר ונכנס לבהמ"ד ונתעטף ועמד ובילקוט חזר ונתעטף ועמד ובהגה"ת הלך נקדימון ונכנס לבהמ"ק נתעטף וישב); מ חזר נב"ג לבהמ"ק ועמד (ילקוט כ"י ושם חזר ונכנס). 14 מ נ ד ואמר (הגה"ת אמר לפני הב"ה). נ רבון (וכן תמיד). כשם–באחרונה] ד הודע שיש לך אהובים בעולמך (ילקוט, ושם אוהבים, ובאדר"ן בקצור עשה לי נס באחרונה כבראשונה אבל בילקוט כ"י הגה"ת וחבור יפה כבכ"י, ובע"י באו ב' הנוסחאות). כשם שעשית] א ליתא (ט"ס). 15 עשה] ם תעשה. נס] ב ליתא. נשבה הרוח] ד ליתא (ע' לקמן כ"ג א'). 16 ד נתפזרו (ובילקוט ליתא ונתפזרו העבים). א ב ל ם חמה (אדר"ן; ובהגה"ת השמש). באותה שעה] מ ליתא (וכ"ל בילקוט כ"י וע"י; ובאדר"ן וילקוט מתחיל כאן יצא (ילקוט ויצאו) ופגעו זב"ז וא"ל (א"ל) יודע אני וכו' כמו שהבאתי לעיל וליתא באותה שעה אמר אותו הגמון ובאדר"ן ליתא גם אלו לא נקדה וכו' עד סוף הענין וכמו שאמרתי רוב הספור שם ובילקוט מסורס ומשובש). אמר] ם שלח. 17 אותו] ב נ ליתא. אותו הגמון] ד לו האדון. אלו] א אלמלא (ע"י); מ אם. נקדה] מ נ זרחה; ד נקדרה. נ ד החמה. פה] ל ליתא. 18 ממך] נ ליתא. ל מעותי ממך (כלעיל, ובהגה"ת להוציא ובילקוט ליתא שאוציא–מעותי כמו דליתא שם לעיל). את] ד ליתא. 19 א ב למה. 20 שנקדה] נ שנקדמה (וכן להלן והיה כתוב בכלן שנקדה והוגה שנקדמה); ד שנקדרה (וכ"ה ברש"י ותוס' וילקוט אבל בר"ח וערוך ערך כלב שנקדמה כמו בדפוסים להלן וכ"ה כאן בדפוס פיזארו וקושטא אבל ויניציא רפ"א שנקדרה ובאדר"ן בראש הענין שנקדה וכ"ה בגטין נ"ו א' וע"י והגה"ת וילקוט כ"י ובד"ס הביא כן בטעות מן הילקוט). א ם נא שנקדה [לו] (נא ליתא לו) (וכ"ה בגטין גם בכ"י מ ובאדר"ן וערוך שם ור"ח לפנינו שנקדמה לו ובכולן חוץ מר"ח וערוך הגרסא אח"כ [בעבורו] וכן אח"ז בסמוך גרסת א ל ד נקדה [להם] חמה [בעבורם ורק בדחק אפשר לקיים את שניהם ונראה יותר שהיו ב' נוסחאות האחת לו והב' בעבורו וכן להם, בעבורם ונתערבו יחד ובאמת בילקוט והגה"ת ליתא לו כמו דליתא בכ"י ב ל מ נא וזה נ"ל עקר כאן אבל להלן בכל כה"י ודפוסים וילקוט כ"י וע"י להם ורק א ל ד מוסיפים גם בעבורם ובהגה"ת איתא בעבורם וליתא להם ואין לסמוך א"כ על כל החלופים האלה וגם מגרסת בעבורו דכאן אין ראיה שצ"ל לקמן בעבורם כי היא בריתא אחרת ואני משער רק שגם שם הוא ערוב נוסחאות ואף דלא אזלינן בתר רובא בדברים כאלה הנה נראה קצת גם מתוך רגילות הלשון לקיים שם גרסת להם של כה"י וספרים ולמחוק בעבורם וכמדומני שגרסת לו להם שייכה יותר אחר נקדה וגרסת בעבורו בעבורם אחר נקדמה והאל יודע האמת!). 21 ל מ ם [אלו הן] משה (ע"י). 22 בן גוריון] מ ליתא (וכ"ל בהגה"ת). בשלמא] א ב ל נ ליתא (וכ"ל בע"י וע"ז כ"ה, ובהגה"ת מביאו בשם ס"א וע"פ גרסת [אלא] משה דלקמן שפיר לגרוס כאן בשלמא אבל ל לא גרס שם אלא וכ"ל בע"ז). בן גוריון ב מ ליתא (וכ"ל בהגה"ת וע' ש). הא דאמרן] ב ל נ ד גמרא (והוא נכון רק בע"ז דשם הובא מכאן אבל כאן דעסיק בגויה הנכון הא דאמרן וכ"ה ברש"י והגה"ת וילקוט כ"י וע"י ע' ד"ס).

דאמרן יהושע דכתיב וידם השמש וירח עמד וגו' אלא משה מנלן אמר רבי אלעזר אתיא אחל אחל כתיב הכא אחל תת פחדך וכתיב התם אחל גדלך רבי שמואל בר נחמני אמר אתיא תת תת כתיב הכא תת פחדך וכתיב התם ביום תת ה' את האמרי רבי יוחנן אמר אתיא מגופיה דקרא אשר ישמעון שמעך רגזו וחלו מפניך אימתי רגזו וחלו מפניך בשעה שעמדה לו חמה למשה:

וכן עיר שלא ירדו עליה גשמים וכו': אמר רב יהודה אמר רב שתיהן לקללה היתה ירושלם לנדה ביניהם אמר רב יהודה אמר רב לברכה כנדה מה נדה יש לה היתר אף ירושלם יש לה היתר היתה כאלמנה אמר רב יהודה אמר רב לברכה כאלמנה ולא אלמנה ממש אלא כאשה שהלך בעלה למדינת הים ודעתו לחזור אליה וגם אני נתתי אתכם נבזים ושפלים אמר רב יהודה אמר רב לברכה דלא מוקמי מינן לא רישי נהרי ולא גזירפטי והכה ה' את ישראל כאשר ינוד הקנה במים אמר רב יהודה אמר רב לברכה דאמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן מאי דכתיב נאמנים פצעי אוהב ונעתרות נשיקות שונא טובה קללה שקלל אחיה השילוני את ישראל מברכה שברכן בלעם הרשע אחיה השילוני קללן בקנה מה קנה זה עומד במקום מים וגזעו מחליף ושרשיו מרובין ואפילו כל הרוחות

תורה אור

1 יהושע י' י"ג. 3 דברים ב' כ"ה. יהושע ג' ז'. 5 דברים ב' כ"ה. יהושע י' י"ב. 10 איכה א' י"ז. 12 איכה א' א'. 15 מלאכי ב' ט'. 17 מ"א י"ד ט"ו. 20 משלי כ"ז ו'.

מסרת הש"ס והמדרשים

10 (שתיהן) לעיל ו' ב'. 13 (כאלמנה) סנהדרין ק"ד א'; איכ"ר א' סימן ג' (באבער צד כ"ג). 21 (השלוני) סנהדרין ק"ה ב'. 24 (רוחות) ד"א רבה ד'.

1 ד [נמי קרא] דכתיב (והובא רק בע"י בשם ס"א). וגומר] ב יעמד השמש בחצי השמים ולא אץ לבא כיום תמים; מ ליתא (וכ"ל בע"י אבל בסוף הפסוק הוא מפורש יותר); נ [וידום השמש (וגליון מוסיף וירח) בחצי השמים] אלא. 2 אלא] ל ליתא (ע' לעיל גבי בשלמא). אמר ר"א] מ ליתא (וכ"ל בע"ז אבל איתא שם בילקוט דברים תת"ט והגה"ת כאן ושם וע"י). 3 א תת וגו'. פחדך] ב ליתא; נ פחדך וגו'. נ התם [היום הזה] אחל. א גדלך [לעיני העמים]; נ גדלך לעיני וגו'. 4 רשב"נ אמר] נ ואית דאמרי אמר ר' יוחנן (ע' להלן גבי ר' יוחנן). ב ד [אחל] תת (וכ"ה בע"ז וע"י וילקוט דע"ז אבל הוא מיותר דלאו מאחל קא דריש הכא וליתא בע"י והגה"ת כאן וע' ד"ס לע"ז אות צ'). 5 פחדך] א ליתא (וכ"ל בע"י). ביום תת] א בתת (הגה"ת; והוא שבוש דליתא בקרא). א האמרי וגו' (ע"י); גליון נ מוסיף לפני בני ישראל. 6 ל ורבי. ר' יוחנן] נ רשב"נ (וגם בע"ז סדר האמוראים מהופך ובע"י גורס כאן אמר ר' שמואל בר נחמני אמר ר' יונתן). ם [דכתיב] אשר. אשר–שמעך] ל ליתא (וגריס דכתיב ורגזו). 7 מפניך] ל ליתא. אימתי–מפניך] א ליתא (ונשמט ע"י כפל מפניך ואיתא בע"ז). מפניך] ב ל מ ליתא (ובהגה"ת לע"ז וע"י כאן ושם אימתי [ורגזו] כלשון הכתוב ע' ד"ס לע"ז). 8 שעמדה] ד שנקדמה (ע' בע"ז). לו] מ ליתא. 9 א מתני' וכן עיר וכו' (כל הבבא עד איזהו ואח"כ הציון שלפנינו); ב מתני' וכן עיר שלא ירדו עליה גשמים ככתוב והמטרתי על עיר אחת וגו'; ל מתני' וכן; ם מתני' וכן–עליה (והעמוד כאן מקוטע לכל ארכו עד והופכתו על פניו). עליה] ל מ ד ליתא. גשמים] ל מ ליתא. וכו'] מ ליתא. 10 ד ושתיהן. 11 ביניהם] מ ליתא. אמר רב יהודה] מ ליתא (וד"ס ציין בטעות דליתא אמר רב). אמר רב] ד ליתא (וכ"ל בע"י). מ [שתיהן] לברכה (ובד"ס לא ציין). כנדה] ל לנדה (כלה"כ, ובכ"י נ סדר המימרות וגם אני, היתה ירושלם, היתה כאלמנה). 12 היתר] ד (וע"י) תקנה (ומר"ח נראה דגרס היתר ע' ד"ס כאן וסנה' ק"ד א' אות נ'). 13 אמר רב] ד ליתא (ואיתא בסנה' ואוה"כ). לברכה] א ליתא (וכ"ל באוה"כ וסנה' אבל שם לא איצטריך ליה). 14 ממש] א גמורה ממש (ערוב ב' נוסחאות); ב ל ממש גמורה (וכ"ה באוה"כ אבל בסנה' ור"ח וע"י ומנוה"מ נר ה' כלל ג' ה"ב פ"ד ממש והוא עדיף); נ ליתא (ובאמת אפשר שממש או גמורה הן הוספה מאיזה גליון). אלא] נ ליתא. 15 אליה] א ב ל נ ד (וע"י) עליה (בסנה' ואיכ"ר א' ג' אליה וכן הגיה כאן ר"י עמדין); מ ש ליתא (וכ"ל במנוה"מ ושם בטעות [ואין] דעתו). ל מ גם. 16 אמר רב] ד ליתא (ואיתא גם בערוך ערך גז ז'). ב ם ושפלים לכל העמים; ל ושפלים וגו'. 17 מ מוקמינן. מינן] א ב מניהו. ב ראשי; נ ראש. נהרי] נ כרכי (וצ"ל כרבי כמו בערוך ערך גז). א ולא [רישי]. א ל גזירפטי; ב גיזר פטי [ולא ראש כרכמיא] (ובגליון נ"א כרכי, וצ"ל כרבי כנ"ל); מ נ גזיר פטי (נ פאטי) (ובשבת קל"ט גורס מ גיזרפטי, גוזרפטי וערוך ערך גז גאזי דפטי ובערך יהר נזירפטי ור"ג כאן בשבוש גזי ריפטי ורש"י ותוס' גזיריפטי וע"י גזירי פטי וע' פונק בס' היובל של שווארץ צד 434). 18 ישראל] מ ירושלם. 19 אמר רב] נ ליתא. 20 יונתן] נ יוחנן. ונעתרות–שונא] א ליתא. שונא] מ ליתא; נ שונא [אמרי אינשי טבין קולפי דאיכא מנשיקותא דאתת אבא] (ואינו ידוע לי ממקום אחר בכפרותנו). 22 ל נ ד [יותר] (נ יתר) מברכה (וכן בסנה' ק"ה אבל גם שם ליתא בקצת כ"י והגה"ת וכ"ל במנוה"מ נר ה' כלל ב' ח"ב פ"א וילקוט בלק תשע"א ומלכים א' י"ד). 23 קללן בקנה] נ ליתא. מ כקנה (וכן גריס לקמן כארז). נ ד [אמר להם לישראל (נ להם לישראל ליתא) והכה ד' את ישראל כאשר ינוד הקנה (נ מוסיף במים)] (ע"י ומנוה"מ וסנה' וילקוט בלק אבל שם הוא נחוץ דהמאמר מתחיל בכלם אמר רשב"נ אבל כאן הובא הפסוק מקודם גם הול"ל שאנמר כמו לקמן גבי ארז וכמו שהוא בסנה' וילקוט אלא שהוכפה היא וליתא גם בילקוט מלכים וילקוט כ"י שם). א ומה. עומד] נ גדל. במקום מים] א ל מ במים; נ על מים (ובכל מקומות הילקוט מנוה"מ וע"י וסנה' במקום כמו לקמן גבי ארז וע' ד"ס שם). 24 ב אפילו; נ ליתא. א ל מ ארבע רוחות (ד"א רבה פ"ד אבל בסנה' ואדר"ן פמ"א וכל הנ"ל כמו ד); נ מרובין [נשבו] ארבע רוחות [השמים קנה] הולך (והיא גרסא קצרה ויפה).

שבעולם באות ונושבות בו הולך ובא עמהן דממו הרוחות קנה עומד במקומו אבל בלעם הרשע ברכן בארז שנאמר כארזים עלי מים מה ארז זה אינו עומד במקום מים ואין גזעו מחליף ואין שרשיו מרובין וכשהרוחות באות ונושבות בו אינו הולך ובא עמהן כיון שנשבה בו רוח דרומית עוקרתו והופכתו על פניו:

תנו רבנן מעשה ברבי שמעון בן אלעזר שבא ממגדל גדר מבית רבו והיה רוכב על החמור ומטייל על שפת הים והיה שמח שמחה גדולה על כ' ע"ב שלמד תורה הרבה | נזדמן לו אדם אחד שהיה מכוער ביותר אמר לו ריקה שמא כל בני עירך מכוערין כמותך אמר לו לך ואמור לו לאומן שעשאני כמה מכוער כלי זה שעשית כיון שידע בעצמו שחטא ירד מן החמור ונשתטח לפניו ואמר לו נעניתי לך מחול לי אמר לו איני מוחל לך עד שתלך לאומן שעשאני ותאמר לו כמה מכוער כלי זה שעשית היה מטייל אחריו עד שהגיע לעירו כיון שהגיע לעירו יצאו אנשי עירו לקראתו אמרו לו שלום עליך רבי אמר להם למי אתם קורין רבי

תורה אור

3 במדבר כ"ד ו'.

מסרת הש"ס והמדרשים

3 (ארז) לקמן כ"ה ב'. 8 (מעשה) אדר"ן מ"א; ד"א רבה ד'; מס כלה דפוס קורוניל צד י"ג. 16 (נעניתי) ברכות כ"ח א'; כתובות ס"ז ב'; אדר"ן מ"א; ד"א רבה ד'; מס' כלה הוצאת קורוניל צד י"ג.

1 שבעולם] מ העולם (ובילקוט בלק ליתא). באות] ב ליתא (ע' גבי ארז). א ומנשבות; ב נושבות (בהגה"ת ליתא והגרסא באות עליו וכן לקמן). א ב מ ד [אין מזיזות (ב מזיזין) אותו ממקומו אלא] (וכ"ה בסנה' כ"י מ וגליון כ"י קרלסרוה אבל ליתא שם בכ"י פלורנץ והגה"ת ומנוה"מ ודא"ר ומחז"ו שם וס' מוסר לר"י עקנין צד 139 וילקוט בלק ומלכים וילקוט כ"י שם ומדרש לקח טוב בלק). א [ואם] דממו; ם כיון שדוממות (מנוה"מ וילקוט בלק ולקח טוב וכ"י סנה' והגה"ת (ושם שדממו ולא כמו שהביא שם ד"ס) אבל באדר"ן וילקוט מלכים וס' מוסר וע"י כלפנינו ובאד"ר עמדו וגרסת כיון אינה נוחה כאן כגבי ארז). 2 הרוחות] נ ליתא. קנה] א ב ליתא (וכ"ל בילקוט מלכים ולקח טוב וילקוט כ"י והגה"ת לסנה'); ד הקנה (ובע"י עמד הקנה ובסנה' כ"י וילקוט בלק עומד קנה). ב עמד (וכ"ה בסנה'). א במקומו [כך ישראל עומד במים (!) התורה ואם הן גולין גזעיהן מחליפין ועוסקין בתורה וכל שרשיהן מרובין ואפילו כל גליות שבארבע רוחות העולם אין מזיזות אותם מכח התורה] (וכ"ה בע"י ואין זה לשון גמרא כ"א הוספה מאוחרת). אבל] ב נ ליתא. 3 ברכן בארז] נ ליתא. מ כארז (וכ"ה בד"י ברש"י, ובילקוט כ"י והגה"ת ולקח טוב כארזים). שנאמר] נ אמר. א [כנחלים נטיו וגו'] כארזים (ובסנה' וילקוט בלק ולקח טוב ומנוה"מ ליתא שנאמר–מים). 4 א מהפך: אין גזעו מחליף ואין שרשיו מרובין ואין עומד (ובסנה' סדר אחר ושם ושרשיו מועטין עיי"ש בד"ס, ובילקוט בלק ומלכים כלפנינו). אינו] ב נ אין. עומד במקום] נ גדל על כל. 5 וכשהרוחות–כיון] נ ליתא. א ב ל ם ואפילו ארבע רוחות העולם (ב מ ליתא העולם; ל שבעולם) (ובסנה' ורש"י וילקוט מלכים ובלק (ושם ליתא שבעולם) ומנוה"מ והגה"ת וע"י אפילו כל הרוחות שבעולם כגרסת ד כאן וכל אלה אינן נוחות כי כיון שאמר כל הרוחות או ארבע רוחות העולם הרי דרומית בכלל וסותר למה שאמר אח"כ). באות] ד ליתא (ע' גבי קנה). ב ומנשבות; ד נושבות. בו] ב ליתא. אינו–עמהן] ם ד אין מזיזין (ם מזיזות) אותו ממקומו (וכ"ה בסנה' וילקוט בלק ומלכים (ובכלן מזיזות) ומנוה"מ והגה"ת ולדעתי אין ספק שהגרסא הזאת כאן וגבי קנה נולדה רק מתוך הרגל הלשון ע"פ המשנה ספ"ג דאבות כי למה לו להבטיחנו שכל הרוחות לא יזיזוהו עד שבאה רוח דרומית ולא להראות את ההבדל שבין הרוחות נתכון כ"א שארז אינו עומד בפני רוח חזקה ובאמת ליתא בסנה' כ"י קרלסרוה אפילו–ממקומו אף דאיתא שם גבי קנה וכ"ל בילקוט כ"י ולקח טוב). 6 ובא] מ ליתא. שנשבה] מ שבאת (ילקוט בלק והגה"ת); נ נשבה. בו] א ב מ נ ליתא (וכ"ל בסנה' כ"י מ ואיתא בילקוט בלק (ושם דרומית [או מערבית]) וע"י וע' בדא"ר ומחז"ו וס' מוסר שם). 7 פניו] ב שרשיו (בילקוט כ"י מלכים הופכבו ועוקרתו משרשיו). נ ד פניו [ולא עוד אלא שזכה קנה ליטול הימנו (נ ממנו) קולמוס לכתוב בו ס"ת נו"כ (נ נו"כ ליתא) (וכ"ה בגליון ב, ושם לפיכך זכה, ובסנה' בכ"י והגה"ת שם וילקוט כ"י וע"י וכן נראה מלקח טוב ובכ"ז הוא שבוש כי הוא מדרשת רשב"א דלקמן ע"ב ומשם בא לכאן ולסנה' וכל הנוסחאות, וכן באדר"ן פמ"א ודא"ר פ"ד וילקוט מלכים ומחז"ו וס' מוסר הובא בסוף דרשת רשב"א, ובכ"י פלורנץ בסנה' וילקוט בלק ומנוה"מ ליתא וכן עקר). 8 נ ד ת"ר [לעולם יהא אדם רך כקנה ואל יהא קשה כארז] (וכ"ה בע"י וגם זה בא לכאן מלקמן ע"ב). נ ומעשה. ד שבא ראב"ש (ע' ד"ס ובמקומות שצינתי במסרת הש"ס). 9 א [צור] גדר; ל מ ם עדר (אדר"ן דא"ר והגה"ת); ד גדור (ע"י, והנכון גדר שבדרומית מזרחית של טבריה ונקרא גם מגדל צבעיא ע' בספרו של ד"ר שמואל קליין Beiträge zur Geographie und Geschichte Galiläas, ליפסיא 1909, צד 84–76). והיה רוכב–גדולה] נ ליתא. ב ד רכוב. 10 הים] ד נהר (ע"י). ם [והיתה דעתו גסה עליו] והיה שמח שמחה גדולה; ד (וע"י) בהפך: ושמח–גדולה והיתה–עליו (וברור שנתערבו כאן ב' נוסחאות דבכ"י נ איתא והיתה דעתו גסה עליו וליתא והיה שמח שמחה גדולה ובהגה"ת להפך דליתא והיתה–עליו, ובאדר"ן ודא"ר ליתא [והיה שמח–תורה הרבה]). ם על] א ב ל מ ליתא; נ בעבור; ד מפני. 11 נזדמן לו] נ פגע בו. אדם] א ליתא. א מ ד (וע"י) [א"ל שלום עליך רבי ולא החזיר לו] (מ מוסיף שלום); ל נ [א"ל שלום עליך רבי]; ם [נתן לו שלום ולא החזיר לו שלום] (וכ"ה בהגה"ת וליתא באדר"ן ודא"ר וע' ח ונראה שהיא הוספה). 12 ריקה] נ ליתא. ד (וע"י) [כמה מכוער אותו האיש] שמא; נ כמה מכוער אתה (אדר"ן; ובדא"ר כמה מכוערין בניו של א"א ובמחז"ו כמה מכוערין מעשיך כך מכוערין בניו של אברהם ומכל זה נראה שאינו מעקר הספור וליתא גם בהגה"ת). 13 א ב כך מכוערין (וגליון ב כמותך). נ [רבי מה אעשה] לך; ד איני יודע אלא לך (אדר"ן ודא"ר ומה אעשה לך). מ לך לאומן שעשאני ותאמר לו (אדר"ן, ושם ואמור). א ב ל אמור (דא"ר והגה"ת). לו] ד ליתא (וכ"ל בדא"ר והגה"ת וע"י). 14 שעשית] נ ליתא. שידע] א שהרגיש. 15 נ והיה משתטח. לפניו] ם ליתא. ב ם נ אמר. 16 נ נעויתי. אמר לו] ם ליתא. 17 א ב ל נ שתלך (ל ליתא) ותאמר (נ [לו] לאומן (ובהגה"ת כמו א ב וזה מתאים אל הגרסא ואמור לו לאומן דלעיל אבל באדר"ן ודא"ר כמו מ ם ד ואם נקבל גרסתם כאן היה ראוי להגיה לעיל ע"פ מ וא"א להכריע). ד ואמור. לו] א ב ל ליתא (וכ"ל באדר"ן והגה"ת). 18 זה] ב ליתא. א ב ל מ ם והיה (וכ"ה בערוך ערך טייל והגה"ת); נ היה–לעירו] ליתא. א מטייל [ובא] (אדר"ן רץ ודא"ר הלך). א ב ל מ ם אחריו [כחצי מיל] (דא"ר והגה"ת; ובאדר"ן ג' מלין ובכלן חוץ מן א ליתא אח"כ עד שהגיע לעירו והושדני שהן ב' נוסחאות שנתערבו בכ"י א). כיון שהגיע לעירו] מ ד (ואדר"ן) ליתא (ובדא"ר שמעו בני עירו ובמחז"ו וכששמעו אנשי עירו). 19 ם כל אנשי; נ כל בני; ד בני לקראתו] נ לקלסו. ל מ נ ואמרו; ד והיו אומרים. לו] מ נ (ומחז"ו) ליתא. 20 ד רבי [רבי מורי מורי]. ד רבי [רבי]. אמרו–רבי] נ ליתא ט"ס בסבת כפל רבי).

אמרו לו לזה שמטייל אחריך אמר להם אם זה רבי אל ירבו כמותו בישראל אמרו לו חס ושלום מה עשה לך אמר להם כך וכך עשה לי אמרו לו אף על פי כן מחול לו שאדם גדול בתורה הוא אמר להם הרני מוחל לו ובלבד שלא יהא רגיל לעשות כן מיד נכנס רבי שמעון בן אלעזר לבית המדרש ודרש לעולם יהא אדם רך כקנה ואל יהא קשה כארז לפיכך זכה קנה לטול ממנו קולמוס לכתוב בו ספר תורה תפלין ומזוזות:

וכן עיר שיש בה דבר או מפלת כו': תנא מפלת שאמרו בריאות ולא רעועות שאינן ראויות ליפול ולא שראויות לפול הינו בריאות והינו שאינן ראויות לפול הינו רעועות והינו ראויות לפול לא צריכא דנפלו מחמת גוביהו אי נמי דקימן אגודא דנהרא:

ההיא אשיתא רעיעתא דהות בנהרדעא דלא הוה חליף רב ושמואל תחותה אף על גב דקימא באתרה תליסר שנין יומא חד איקלע רב אדא בר אהבה להתם אמר ליה שמואל לרב ניתי מר נקיף אמר ליה לא צריכנא האידנא איכא רב אדא בר אהבה בהדן דנפישא זכותיה ולא מסתפינא:

רב הונא הוה ליה חמרא בההוא ביתא דהוה רעיע בעא לפנויה משכיה לרב אדא בר אהבה בשמעתא עד דפנייה בתר דנפק נפל ביתא ארגיש

מסרת הש"ס והמדרשים

7 (לעולם) אדר"ן וד"א וכלה שם. 8 (לפיכך) סנהדרין ק"ו א'. 11 (בריאות) ירושלמי כאן ג' ה'. 22 (ביתא רעיעא) ירושלמי שבת ב' ג'; תענית ג' י"ג (ס"ז א'); תנחומא (הנדפס) וישלח סימן ח'. (וע' שם ריש ויגש וב"ר צ"א ט').

1 לזה] מ (ואדר"ן) למי. אחריך] ם ליתא. 2 ב כמותו אל ירבו; ם ח"ו ירבו כמותו. אל] נ לא. ב (ומחז"ו) ח"ו אל. ח"ו] מ ם נ ד ליתא. 3 מה עשה לך] ב ם ד (וע"י) מפני מה; ל אמר לו מפני מה (שבוש); מ למה. לך] נ ליתא. ב כך [עשה] וכך (ובדא"ר הגרסא: אמר להם כל הענין). 4 אעפ"כ] נ ליתא. שאדם גדול בתורה הוא] א ב ל נ ליתא (וכ"ל בכל הנ"ל ואולי היא הוספה; ובדא"ר הפצירו בו מאד שימחול לו); ם מפני שאדם גדול הוא. בתורה] מ ם ליתא. 5 ד [בשבילכם] הרני. 6 מיד] מ נ ד ליתא (ובדא"ר ואדר"ן אותו היום ובמחז"ו באותה שעה ישב). נכנס נ יצא. ד ראב"ש. לבהמ"ד] נ ד ליתא (אדר"ן ודא"ר וס' מוסר לר"י עקנין לבהמ"ד הגדול שלו). 7 ב וישב ודרש. א ל יהי (דא"ר וס' מוסר הוי רך כקנה ואל תהי). 8 לפיכך–ומזוזות] ד ליתא (ונוסף בד"ח ע"פ מהרש"א וע' בהערתי לעיל סוף ע"א). 9 בו] ב ליתא. תפלין ומזוזות] ב נ ליתא (וכ"ל באדר"ן ודא"ר וס' מוסר ולקח טוב בלק ונראה כהוספה ובדפוסים לעיל ע"א וסנה' ק"ו נו"כ עיי"ש בד"ס). 10 א מתני' וכן עיר–ולא מתענות; ב מתני' וכן עיר שיש בה דבר או מפלת אותה העיר מתענה וכו'; ל ם מתני' וכן עיר שיש בה דבר כו'; מ וכן עיר. תנא] ד ת"ר (רי"ף ורא"ה ורא"ש ורי"ד ור"ן כבכ"י). א מפלות (ע' במשנה). 11 שאמרו] מ ליתא. ולא רעועות שאינן ראויות ליפול ולא שראויות] מ ואינן ראויות ליפול ולא רעועות שראויות (ולפי"ז ואינן ראויות הוא פרוש בריאות ושראויות פרוש רעועות וכולא חדא מלתא היא ואח"כ קושית הגמרא היינו בריאות היינו שאינן וכו' אינה נוחה ואולי היתה גרסו זו לרש"י ומחקה). 12 ל ולא [רעועות] שראויות (ומסכים רק בזה עם מ). שראויות] ד הרואיות. א הי ניהי בריאות והי ניהי שאינן ראויות ליפול הי נינהי רעועות והי נינהי; ב ם הי נינהו (בכולן רק שבכ"י ב נוסף במקום השני והרביעי בין השטין ובד' ויניצ' הי נינהו במקום השני ובקושטא בכולן הי נינהו חוץ מן הרביעי וע' ש); ל היינו והיינו, היינו היינו; מ בריאות היינו שאין ראוית ליפול ורעועות היינו ראויות ליפול [לא צריכא שראויות ליפול היינו נינהו בריאות שאינן ראויות ליפול נינהו ולא רעועות שראויות ליפול] היינו נינהו בריאות והיינו נינהו שאין ראויות ליפול היינו ראויות והיינו רעועות (והדברים שסגרתי בחצאי מרובע אין להם מובן ובד"ס לא הביאם ומלבד זה נתערבו כאן ב' הנוסחאות של הי ניהו ושל היינו (נינהו) ולשון היינו עקר כמ"ש וכן גרס הר"ן). 14 לא] צריכא מ ליתא (ולא ציין בד"ס). ב צריכן. דנפלו מחמת גובהיהו אי נמי] ליתא בכ"י (אבל נוסף בגליון ב וגליון ל ולא היה בגרסת ג ש וראשונים אחרים ע' ד"ס אבל איתא בתוספות ור"ן ואין למחקו). א ל מ דקיימא (וכ"ה ברא"ש); ם דקיימי. 16 ל [לא צריכי] ההיא (ואינו מובן ואולי צ"ל אי נמי ל"צ כי ההיא); מ אי נמי כי ההיא; ם כי הא דההיא; ד כי ההיא (וכן ש, ובד"ס נטה לקיים גרסת מ משום דאתרתי קא משני חדא אבריאות וראויות ליפול כגון דקיימן אגודא דנהרא והדא ארעועות ואינן ראויות ליפול כי ההיא אשיתא. אולם לדעתי לשון אי נמי נופל יותר על שני תרוצים שונים בענין אחד וכן לפי גרסת דנפלו מחמת גובהיהו הם בודאי ב' שנויים על בריאות וראויות ליפול בלבד וגם מדמייתי אח"כ האי עובדא דרב הונא משמע קצת שגם העובדא דההיא אשיתא היא ענין בפ"ע ולא הובאה כלל לתרוץ על קושית הגמרא. מלבד זאת אינו פשוט כל כך לפרש עובדא דאשיתא על רעועות ואינן ראויות ליפול ור"ג פרשה להפך על בריאות וראויות אף דגרס אי נמי. אולם לפ"ז יקשה באמת דלא קא משני כלל ארעועות ואינן ראויות ליפול ואולי כמך בזה על העובדא דאשיתא לפי פרוש רש"י אע"ג דלא גריס אי נמי ונוסח ם ד דגרסי [כי] בלי אי נמי בודאי אינו נוח וליתא בכ"י ב). מ אישתא. ל רעיעותא; ם ד רעועה (ויניציאה וקושטא רעיעות); נ ריעתא (והוגה בידי אחר רעועתא). א נ ד דהואי; ב מ ם דהוה. דלא] א מ ם ולא; נ לא (ובכ"י ב היה כתוב ולא חליף ונגרד והוגה כלפנינו ובמנוה"מ נר ו' כלל א' ח"א פ"ה דלא הוו חלפי). 17 מ רב שמואל; נ מר שמואל. תחותה] מ (וע"י) תותה. אע"ג] ב ואפ"ה; ל ואע"ג. א ל מ ם דקם; ב קיימא. 18 ל ם אבתריה; נ בתריה (ב היה כתוב אבתרא והוגה באתרה וכן בר"ג היה ב"פ אבתרא והגיהו המדפיסים באתרא). חד] מ ליתא (ולא ציין בד"ס). 19 שמואל–צריכנא] נ ליתא. מ ליתי. ב ל מ ם ונקיף. 20 אמר ליה] ם ליתא. לא צריכנא] ב ל מ ם ליתא (ע' ת). א צריכנא (מנוה"מ וע"י). האידנא] ל השתא. איכא] ל אתא; נ איכא זכותיה דראב"א אותביה תחותיה עד דפנייה לסוף איגלאי ליה מילתא איקפד (והוא קצור משובש מכל הבא להלן ונראה שהיה לפני הכופר כ"י לקוי וסופר אחר מלא את החסר בגליון המובא בהערות דלהלן); ד דאיכא (מנוה"מ וע"י). מ לרב. 21 בהדן] ב ליתא. ב ד ת דנפיש; ל דנפישין. ל מ זכותיה [טובא] (ובגליון ל בידי אחר: מינן). ולא מסתפינא] א ב ל ם וגליון נ ליתא. ם מסתפינן. 22 ד [ההוא] חמרא. דהוה] ל ם ד וגליון נ ליתא (ע"י דהות). 23 א מ ם וגליון נ רעיעא; ל רעיעיתא (מנוה"מ רעיעאה וגבי אשיתא לעיל רעיעתא כמו א שם). ב וגליון נ בעי; ד ובעי (מנוה"מ בעו). ל מ וגליון נ לאפנוייה. משכיה] ד עייליה (ואח"כ גם משכיה ובמנוה"מ וע"י ליתא עייליה). מ ד אהבה [להתם] (ור"ל שמשך אותו להתם ע"י ד"ת והוא דחק וגם אינו מתישב על לשון עד דפנייה ונ"ל שמלת להתם היא שיור מן הגרסא עייליה ואין לה מקום בגרסת משכיה וכ"ל במנוה"מ והכונה שהעסיק אותו בד"ת ו[התם] מובן מאליו אבל בע"י גריס משכיה לראב"א בשמעתא התם וזה מחוור). 24 ל מ בשמעתיה (ובד"ס טעות). ל מ דפניא (ואולי ר"ל עד הערב והוא טעות ובד"ס לא ציין). ביתא] ב ל מ ם וגליון נ ליתא. א איתרגיש; ל ם אירגיש.

רב אדא בר אהבה איקפד אמר לאו היינו דרבי ינאי דאמר רבי ינאי לעולם אל יעמוד אדם במקום סכנה ויאמר עושין לי נס שמא אין עושין לו נס ואם עושין לו נס מנכין לו מזכיותיו אמר רבי חנין מאי קראה קטנתי מכל החסדים ומכל האמת:

מאי הוה עובדיה דרב אדא בר אהבה כי הא דאתמר שאלו תלמידיו את רב אדא בר אהבה במה הארכת ימים אמר להם מימי לא הקפדתי בתוך ביתי ולא צעדתי בפני מי שגדול ממני ולא הרהרתי במבואות המטונפות ולא הלכתי ארבע אמות בלא תורה ובלא תפלין ולא ישנתי בבית המדרש לא שנת קבע ולא שנת ארעי ולא ששתי בתקלת חברי ולא קראתי לחברי בחניכתי ואמרי לה בחניכתו:

אמר ליה רבא לרפרם בר פפא לימא לן מר מהנך מילי מעליתא דהוה עביד רב הונא אמר ליה בינקותיה לא דכירנא בסיבותיה דכירנא ביומא דעיבא הוו מפקין ליה בגוהרקא דדהבא והוה סייר לה לכולה מתא כל אשיתא דהות רעיעא הוה סתר לה אי אפשר למרה בני לה ואי לא בני לה איהו מדידיה כל בהדי פניא דמעלי שבתא הוה משדר שליחא לשוקא וכל ירקא דהוה יתיר להו

תורה אור

5 בראשית ל"ב י"א.

מסרת הש"ס והמדרשים

3 (סכנה) שבת ל"ב א'. 4 (חנין) שבת שם. 8 (הקפדתי) מגלה כ"ח א'; ירושלמי תענית ג' י"ג. 13 (בהניכתי) מגלה שם.

1 איקפד] א ב ל ליתא (ונוסף בגליון ב ולפי א ל דגרסי אתרגיש אירגיש אין צרך לאיקפד ואולי הן ב' נוסחאות וליתא גם במנוה"מ); מ ם ואיקפד (וכ"ה בע"י). אמר לאו היינו דר"י] נ אמר לא שמיע ליה הא דר"י; ד (וע"י) סבר לה כי הא. אמר לאו] ב אמר ליה לאו; ל אמר ליה (וליתא לאו ונראה שהיה כתוב בר"ת א"ל שהוא אמר לאו וטעה הסופר וכן במנוה"מ אמר לאו ולא כמו שהביא בד"ס). 2 דאמר ר"י] ם ליתא. 3 א ל ם נ הסכנה. מ ואומר (ובשבת ל"ב גריס מ ויאמר וכ"ה במנוה"מ וילקוט בראשית רמז ל"א). עושין לי] ב נ שעושין לו (נ לי) (וכ"ה בע"י). א ם ד ואם [תמצי לומר] (וכן א וגליון מ בשבת אבל ליתא בהגה"ת שם וע"י ומנוה"מ כאן ובמקום השני באותו הפרק ששם מביא המימרא משבת). 4 מנכין [לו] נ ליתא. א ואמר (וכ"ה בילקוט שם רמז ל"ב). רבי חנין] א רב נחמן; ד רב חנן (וחנין עקר והוא ר' חנין דצפורי והיה רגיל בסגנון מאי קראה כמו בשבת שם ומו"ק כ"ח א' ופעמים נכתב חנן ונשתבש במקומות רבים ליוחנן וכן גרסת הרי"ף והגה"ת בשבת יוחנן וע' באכער אגדת אא"י ח"ג צד 88, 674). אמר רבי חנין–ומכל האמת] ב נ ליתא (וכ"ל במנוה"מ אבל בגליון ב גריס והיינו דאמר ר ב חנין אמר רב מאי דכתיב קטנתי מכל החסדים ומכל האמת אמר יעקב לפני הקב"ה רבש"ע שמא על כל נס ונס שאתה עושה לי אתה מנכה לי מזכיותי ונמצאתי קטן מכל החסדים ומכל האמת וכ"ה בע"י בקצת שנוי). א"ר חנין מאי קראה] ל ליתא (ובמנוה"מ במקום השני שם קרוב לסוף הפרק מביא רב יוסף). 5 קראה] ד קרא (ובשבת וילקוט ומנוה"מ והגה"ת קראה). ל [שנאמר] קטנתי; ד דכתיב קטנתי (וכ"ה בכ"י מ בשבת ואינו נכון וליתא בילקוט ומנוה"מ והגה"ת שם וכ"ל במו"ק). מכל החסדים ומכל האמת] ל ליתא. ומכל האמת] א מ ליתא (וכ"ל בילקוט). 6 מאי] בכ"י ב הוגה ומאי. הוה] כ"י ומנוה"מ ליתא (ולקמן כ"א ב' גבי אבא אומנא הוו וכן היה צ"ל כאן או הכונה כאן אל עֻבְדָה בלשון יחיד). כי הא דאיתמר שאלו תלמידיו את ראב"א במה הארכת ימים אמר להם] ב ל מ ם ליתא (וגרסת מ אח"ז תמיד בלשון נסתר מימיו, הקפיד, ביתו, צעד, הימנו, הרהר, הלך, ישן, שש, חברו, קרא, לחברו. אולם ב ם גורסים בכלן כמו ד נ וא"כ אין הדברים מתחברים והיה צ"ל לכל הפחות [אמר] מימי וכך היא באמת גרסת ל להלן). כי הא דאתמר] נ כדאמרי. 7 ד נ את [ר"ז ואמרי לה את] רב (ד לרב) אב"א (וליתא גם במנוה"מ וע"י ואף דאיתא בכ"י במגלה כ"ח הנה כאן רק לשבחיה דר"א נקט לה). 9 מי] מ ליתא. נ שהוא גדול. ל הימני [בחכמה ובמ'] (קצור ובמנין); הימני בחכמה (וכ"ה בע"י אבל ליתא במגלה כ"י מ והגה"ת שם ומנוה"מ וס' מוכר לר"י כלאץ קל"ג ע"ב ואין ספק שנוסף בשגרא דלישנא כאבות פ"ה ובכ"י ב ם נמצא כאן הסימן פצה"ה יש"ק והוא הקפדתי צעדתי הרהרתי הלכתי ישנתי ששתי קראתי וכ"ה בכ"י מ במגלה). 12 לא שנת קבע ולא שנת עראי] ב ל מ נ ליתא (ואיתא בגליון ל ובמגלה וע"י כאן ושם). 13 ל לא קראתי. א ב קריתי; מ קרא [שם]. 14 בחניכתי] א ל מ בהכינתו (וכ"ה במגלה בכ"י ל מ וכאן בר"ח ופכ"י ורש"י ותוס'); ב בהכינתו (וכן הגיה הגרי"ב במגלה וכ"ה שם הגה"ת וכאן בר"ג וע"י); נ בחניכתו ואמרי לה בהכינתו (וגרכת חניכתי–הניכתו של הערוך ערך הנך טובה מכלן וכמו שפרש שֵׁם הניכתי שֵׁם שכניתיו אני בו והניכתו שם שכנוהו בו אחרים וכן פרש ג רק שסדרו מהופך ובמנוה"מ וס' המוכר הגרסא לחברי בהניכתו והשאר ליתא: והפרושים על הכינה וחכינה דחוקים). 15 לרפרם בר פפא] נ ליתא (וא"כ מוסב על רב אדא ב"א ואי אפשר לפי סדר הדורות). לן] ל ליתא. ב ל ד מהני מילי (מנוה"מ הגה"ת וע"י); מ ממילי. 16 דהוה עביד רב] נ דאמרת לן משמיה דרב. 17 בינקותיה לא דכירנא בסיבותיה דכירנא] א ב נ ליתא (וכ"ל בהגה"ת ושם חסדא במקום הונא וע' ד"ס). א ב ל מ ג ש ביומא (הגה"ת וערוך ערך גהרק ומנוה"מ); ד דכל יומא. 18 דעיבא] נ דהוה אתי מטרא. הוו] א ב ל מ ליתא (וכ"ל בערוך מנוה"מ והגה"ת ואיתא בע"י); נ הוה. מ מפקי (ערוך שם). והוה סייר לה לכלה מתא] נ ליתא. א ב ל ד ש וסייר (מנוה"מ הגה"ת וע"י). 19 ב מ ליה לכולה (מ לכוליה). ד וכל. א ב ל דהוה רעיעא (מנוה"מ הגה"ת ופכ"י); מ דרעיעא; נ דהוה ריעא; ד דהות רעיעתא (ע"י). 20 א ואי; ל מ ליתא (הגה"ת וע"י אם). א [לה] למרה; ב ליה למרה; ל ליה למריה; נ למרה (ויו"ד תלויה בין העטין וליתא ליה (ובמנוה"מ שם ונר ג' כלל ד' ח"ז פ"ב אי אפשר למרה (נר ג' למאריה) למבני לה (נר ג' ליה) בני לה וכן בהגה"ת למאריה). א [סתר לה מדיליה] ובני לה; מ בנייה. ד ואי לא [אפשר]. לה] מ ליה (נר ג'; ובנר ו' ליתא איהו). 21 מדידיה] א ב מדנפשיה (מנוה"מ נר ג' ונר ו' הגה"ת וע"י); מ מנפשיה. כל] א ב ל מ ד וכל (והיא מלתא באפי נפשה). בהדי] נ ד (וע"י) ליתא (ואיתא בגליון נ מנוה"מ והגה"ת). הוה] א ב נ ליתא (וכ"ל בשני המקומות במנוה"מ הגה"ת וע"י). 22 משדר שליחא לשוקא] נ ליתא (ונמצא בגליון). ל שלוחיה; ד שלוחא. לשוקא] ב ליתא. יתיר להו לגינאי] נ איכא בשוקא (ובגליון שם כלפנינו). יתיר] ד פייש (וליתא בנוסח אחר ע' ג). להון] מ ליתא (וכ"ל בכל הנ"ל).

לגנאי זבין ליה ושדי ליה לנהרא וליהביה לעניים אמר זמנין דסמכא דעתיהו ולא אתו למזבן ולשדייה לבהמה קסבר מאכל אדם אין מאכילין אותו לבהמה ולא לזבניה כלל נמצאת מכשילן לעתיד לבא כי הוה ליה מלתא דאסותא הוי מלי כוזא דמיא ותלי ליה בסיפא דביתא ואמר כל דבעי ליתי ולשקול ואיכא דאמרי מלתא דשיבתא הוה גמיר והוה מנח לה אכוזא דמיא ותלי ליה אמר כל דצריך ליתי וליעול דלא לסתכן כי הוה כריך ריפתא הוה פתח לבביה אמר כל מאן דצריך ליתי וליכול אמר ליה כולהו מצינא מקיימנא להו לבר

כ״א ע״א מהא משום דנפישי בני חילא במחוזא:

אילפא ורבי יוחנן הוה דחיקא להו מילתא טובא אמרי ניקום ניזיל נעביד עסקא ונקיים בנפשין אפס כי לא יהיה בך אביון אזלו איתיבו תחותי ההיא אשיתא רעיעתא הוו קא כרכי ריפתא שמעיה רבי יוחנן למלאך דקאמר ליה לחבריה תא נשדייה עליהו ונקטלינהו שמניחין חיי עולם ועוסקין בחיי שעה אמר ליה אידך שבקינהו דחד מיניהו קיימא ליה שעתא אמר ליה רבי יוחנן לאילפא שמע מר

תורה אור

14 דברים ט״ו ד׳.

מסרת הש״ס והמדרשים

4 (מכשילן) רה״ש כ״א ב׳, ל״א ב׳; יומא ע״ז ב׳; כתובות צ״ז א׳.
18 (שמניחין) שבת י׳ א׳, ל״ג ב׳; ביצה ט״ו ב׳.

1 נ [הוה] זבין. מ זבין לה [ושקיל לה] ושדו לה (ובמנוה״מ והגה״ת ליתא ליה השני ובע״י ב״פ להו וכן הוגה בכ״י ב ירקיא ברבים ואח״כ להו). א ל נ ד וליתביה; ב ולהבינהו (ונכתב על הגרד); מ וליהביה (ובכל הנ״ל כבדפוס). 2 אמר–למיזבן] נ אתי למיסמך עילויה (ובגליון כלפנינו רק דגריס דסמיכין). אמר] א ב ל ד ליתא (איתא בהנ״ל; ובהגה״ת סבר). מ אתי. ב ולשדינהו; ל ולשדיוה; נ ונשדייה. 3 קסבר] נ ליתא (ובגליון סבר). אותו] ל ד ליתא (איתא ברש״י והנ״ל). 4 ולא לזבניה–לבא] א ל מ ליתא (וכ״ל בשני המקומות במנוה״מ). נ [אם כן] נמצאת. ב נמצא אתה (ע״י). ב ד מכשלן (והגה בשניהם מכשילן). 5 כי הוה ליה–ליתי ולישקול] א ב ל מ ליתא (ונראה שלא היה גם בגרסת ג ח ש מדלא פרשו בו מאומה וכ״ל במנוה״מ בשני המקומות והגה״ת אבל איתא בע״י); נ הוה אית ליה מלתא דאסותא הוה אמ׳ לה אכוזא דמיא ותלי ליה להדי בבא ואמ׳ כל דצריך ניתי ניתסי (וליתא שם להאיכא דאמרי דלהלן ונראה שהנוסח הקצר הזה מורכב משניהם ואם מלת אמ׳ אינה שבוש במקום מנח צריך לפרש שהיה לו איזה לחש (מלתא דאסותא) שהיה אומרו על כוזא דמיא ובגליון השמאלי שם מפרש סופר אחר (?) שהיתה לו רפואה שהיה משליכה לכד של מים אבל בגליון הימיני מוסיף סופר אחר על מלתא דאסותא: „הוה גמיר הוה מלי ליה כדא כדא דמיא ומלי ליה אמ׳ כל דצריך ליעול ולישתי דלא ליסתכן״ והכתב דומה לזה שבפנים ואפשר שהוא שיור משובש מן נוסח הא״ד ובכל אופן אין למחוק נוסח ד אף שאינו ברוב כה״י והספרים כנ״ל וע״ע בהערה הבאה). 7 ואיכא דאמרי–דלא לסתכן–כי הוה כריך–ליתי וליכול] א ב ל מ מהפכים וגורסים תחלה כי הוה כריך ואח״כ וא״ד (וכ״ה בשני המקומות במנוה״מ, דלא כד״ס, ובהגה״ת רק שהשמיט וא״ד וכתב וכד הוה כריך ונראה שזה היה גם סדר ג ש כי אלו היה לפניהם כריך רפתא בסוף לא היו צריכין לפרש מובן בר מהא ורק מפני דהא דרפתא היה לפניהם בראש הענין הוכרחו לפרש שמלת מהא רומזת אל הכתוב בראש. ולדעתי הנוסח וגם הסדר של ד נכונים והא״ד מלתא דשיבתא אינו בנגוד אל כריך רפתא כבכה״י כי אם אל מלתא דאסותא שלפני זה ושיבתא היא משקה של רפואה כפרוש ח שהביאו הערוך (שבתא) דלא כר״ג ורש״י ומתחלה אמר שכשהיה לו מלתא דאסותא כלומר איזה דבר שחשב שהיה בכחו לרפאת ב״א היה תולה אותו על פתחו וא״ד שלמד ר״ה באמת להבין משקה של רפואה להחלי הנקרא שיבתא ותלה אותו כנ״ל וכריך רפתא הוא ענין אחר ועליו אמר רבא בר מהא והנני מביא עוד את החלופים שבין כה״י לפי סדרם המהופך): ל וכי; מ [וכן] כי הוה; נ [הוה אית ליה ארבעה באבי כל אימת ד]הוה. לבביה] א ב לה לדשא; ל מ ליה לדשא; נ להו (ובין השטין נוסף לדשא והוא טעות כי להו מוסב על ד׳ באבי). ד ואמר. מאן] א ב מ נ ליתא. דצריך] נ דכפין. א ב ליעול וליתי הגה״ת וע״י); ל ליתי ליעול; מ ליתי וניעול; נ ניתי ניכול. ב וא״ד; מ ורב הונא (ובכ״י נ ליתא לכל הא״ד ע׳ לעיל). והוה מנח לה אכוזא] ב הוה מזמין ליה כוזא (ומלות מזמין ליה על הגרד והיה כתוב מלי כמו ל ועל מלת דשיבתא בין השטין שדים); ל הוה מלי לה אכוזא (ואכוזא כמו כוזא ור״ל שמלא ממנה כוס); מ הוה מלי אכוזא; ד והוה מנח כוזא. ותלי] ד ודלי (אבל בד״י ותלי). א (ותאלי) לה [בעיברא דדשא]; ב ליה (ובגליון אתרעא); ל לה [אדשא]. ל [מאן] דצריך. א ב ליעול וליתי (ב ליתי ובגליון מוסיף ולידכי ידיה); מ ניתי וניעול (ובגליון נ לעיל ליעול ולישתי). מ [כי היכי] דלא (ובמנוה״מ כמו א בקצת שנוי ובע״י כמו ד ושם ותלי ליה אעברא דדשא ואמר כל מן דצריך ליעול וליתי כי היכי דלא). 11 ליה] ם ליתא; ד רבא (וכ״ה בע״י אבל נראה שהוא תקון וכן בשני המקומות במנוה״מ ליה ור״ל לרפרם). א ב ל נ כולהי. מצינא] מ ליתא. מקימנא] נ עבידנא. להו] א ליה; ב נ ד ליתא; ל להי. מ להו [ומצינא למיעבד] (ערוב ב׳ גרסאות ובמנוה״מ מצינא דליקום בהו). ל ג ש בר. א ב ל נ זר״י מיהא (נר ג׳ וע׳ ש). 12 נ מיהא [דלא מצינא עבידנא]; ד מהא דלא מצינא למיעבד (וליתא בשני המקומות במנוה״מ וע״י). ל ד דמחוזא; מ נ ליתא (וכ״ל במנוה״מ וע׳ ש ופרושו דחוק כי הכונה אנשי חיל כמו שפרש מהרש״א ומתאים לגרסת במחוזא). 13 הוה] מ ח ליתא; נ הוו [מעסקי באוריתא בהדי הדדי] והוה דחיק; ד הוו [גרסי באוריתא]. מילתא] ל נ ח עלמא. 14 ניקום] מ נ ליתא (וכ״ל בילקוט רא״ה תתצ״ז והגה״ת). א ל ד וניזיל (ע״י ומנוה״מ שם נר ו׳); מ ניתי; ח ליתא. א ל מ ד ונעביד (וכ״ה בכל הנ״ל); נ ליתא. מ עיסק. ב ומקיים. 15 אזלו] נ בהדי דקאזיל מטו ההיא אשיתא (והשאר ליתא). תחותי] א ל מ ד תותי (ילקוט מנוה״מ הגה״ת וע״י ולעיל דף כ׳ גבי אשיתא ברוב כה״י והספרים תחותא וע׳ נ להלן). ההיא] מ ד ליתא. 16 אשיתא] ד גודא. א ב רעיעא; ל רעיעיתא; מ רעועא; נ דהוה ריעא (ובהגה״ת ליתא ובילקוט בשבוש דערעיתא והנכון רעיעתא אבל ליתא בשום נוסח וע׳ לעיל גבי אשיתא דשם בכ״י א ומנוה״מ רעיעתא ועפ״ז הגהתי גם כאן). א והוו; מ אדהוו; נ ליתא. קא] ל מ ליתא; נ [יתיבו תותה] קא. ד (וע״י) [אתו תרי מלאכי השרת] שמעיה (וליתא בכל הנ״ל; ובד״י ליתא תרי שנוסף ע״י מהרש״א ע״פ גרסת חד לחבריה). מ נ שמע. 17 ב דקאמר ליה מלאך; ל למלאך דקאמר (וליתא ליה וכ״ה בילקוט); מ למלאך דאמר ליה; מלאך דקאמר ליה; ד דאמר חד (וכ״ה בהגה״ת וע״י וע׳ ד״ס אות מ׳; ובמנוה״מ למלאכיא דהוה אמר חד להבריה). תא] ד ליתא. ד נישדי. 18 ל עילויהו (ילקוט ומנוה״מ); ד עליה האי גודא (ובד״ח הגיהו עליהו וכ״ה בע״י). ב וניקטלינהי; נ ליתא. נ דקא שבקי חיי עלמא וקא עסקי (והוא רק תרגום). ד עולם [הבא] (וליתא בד״י ובכל הנ״ל ובמקומות שציינתי במסרת הש״ס והוסיפוהו בדפוס בנבנשתי ע״פ ש). 19 ל חד; נ ד דאיכא בהו (נ ליתא בהו) חד. נ ד דקיימא (ע׳ ש). 20 נ ד (וע״י) שעתא [ר״י שמע אילפא לא שמע] (וליתא בכל הנ״ל). שמע מר] מ שמעת.

מידי אמר ליה לא אמר שמע מינה אנא הוא דקיימא לי שעתא איהדר אזיל אנא אקיים בנפש כי לא יחדל אביון מקרב הארץ עד דאתא אילפא מלך רבי יוחנן כיאתא אילפא אמרו ליה אי הוה יתיב מר וגריס לא מר הוה מליך אזל תלא נפשיה באסקריא דספינתא אמר כל מאן דשאיל לי מלתא בדבי רבי חייא ובדבי רבי אושעיא ולא פשיטנא ליה ממתניתין נפילנא מאסקריא וטבענא אתא ההוא סבא תנא ליה האומר תנו שקל לבני בשבת וראויין לתת להם סלע נותנין להם סלע ואם אמר אל תתנו להם אלא שקל אין נותנין להם אלא שקל ואם אמר אם מתו יירשו אחרים תחתיהם בין שאמר תנו בין שאמר אל תתנו אין נותנין להם אלא שקל הא מני רבי מאיר היא דאמר מצוה לקיים דברי המת:

אמרו עליו על נחום איש גם זו שהיה סומא בשתי עיניו גדם בשתי ידיו קטע בשתי רגליו והיה כל גופו מלא שחין והיתה מטתו מונחת על גבי ספלים

תורה אור

2 דברים ט"ו י"א.

מסרת הש"ס והמדרשים

5 (תלא) כתובות ס"ט ב'; ירושלמי כתובות ו' ז' (ל"א ריש ע"א); קדושין א' א' (נ"ח ד'). 9 (האומר) כתובות ס"ט ב'; ב"ב קכ"ט א'; תוספתא כתובות ו' י'; ירושלמי כתובות ו' ז' (ל' סוף ע"ד). 14 (מצוה) כתובות ע' א'; גטין י"ד ב', ט"ו א', מ' א'. 16 (נחום) חגיגה י"ב א'; שבועות כ"ו א'; תוספתא שבועות א' ז' (וע' בציונים להלן).

1 לאו] א ל מ לאו (וכ"ה בהנ"ל ואינו נכון). ד (וע"י) אמר [מדשמעי אנא ואילפא לא שמע] (וליתא בהגה"ת ומנוה"מ וילקוט כ"י אבל בילקוט אמר מר שמעי (וצ"ל מדשמעי) ואיהו לא שמע אמר ש"מ אנא הוא דקיימא וכו' בערוב ב' נוסחאות). ד (וע"י) לדידי קיימא (ומרש"י שפרש מדאנא שמעתיה נראה שלא היתה גם לפניו גרסת מדשמעי של ד ובהגה"ת ש"מ קיימא). 2 ל [קמו למיזל אמר ר"י] איהדר (ילקוט); ד א"ל ר"י איהדר (ע"י). איהדר] נ ליתא. אזיל] א ואזיל; מ ואזל (לא כד"ס); ד ליתא (וכ"ל במנוה"מ ושם ניהדר ובהגה"ת ליתא איהדר–הארץ). אנא] נ ליתא. א איקיים (ילקוט וע"י ואיקיים); מ ואקיים (מנוה"מ); ד ואוקי (ד"ו ואוקיים וקושטא ואקיים). א נ בנפשאי (מנוה"מ וע"י וכן הוגה בכ"י ב וד"ח; ובד"ו וקושטא בנפשין אבל הנכון בנְפַש בהפלת הכנוי גם בכתב אחרי שלא היה נהוג במבטא וכן בפסחים ס"ח כה"י ור"ח וע"י חדאי נפש ובדפוס שם נפשאי ע' ד"ס שם אות ר' וביחוד נמצא זה בדברי ר' יוחנן (שהיה ירושלמי) כמו בברכות ה' ב' דין גרמא דעשיראה ביר שהוא כמו ברי ובחגיגה ט"ו ב' מאן מרמי ליה מין (דפוסים בטעות מאן ע' ד"ס שם אות ד') כמו מינאי וע' בכלל Nöldeke, Mandäische Grammatik, § 142 וביחוד Margolis, A Manual of the Aramaic Language צד 70 וצד *2 סעיף 22 וצד *59 שהביא שם דוגמאות שונות); ל בנפשין (וכ"ה בילקוט והוא כמו בנפשנו ואינו נופל על איהדר אנא); מ ליתא. 3 מקרב–הארץ] ל ליתא. ד [ר"י הדר אילפא לא הדר] עד (ילקוט וע"י). עד דאתא] מ נ אדאתא (וכן בע"ע אסקריא); ח דהדר. ד מלוך (ד' וילנא מליך). 4 כי אתא אילפא] מ ד (וע"י) ליתא (ואיתא ברש"י כתובות ס"ט ב' וילקוט כ"י ומנוה"מ); כי אתא אילפא–מליך] נ ליתא. ליה] ד לו (ע' ת). הוה יתיב] ב ל ד איתיב (ע' ש); מ יתיב (ילקוט וילקוט כ"י ומנוה"מ ותוס' וע"י אבל רש"י כתובות שם הוה יתיב כמו א). לא] כ"י לאו (וכ"ה בילקוטים ומנוה"מ אבל ש שם ות כאן וע"י לא). 5 ד (וע"י) הוה מליך מר (ילקוט הוה מר מליך (וע' ש שם). מ מלך. אזל] ב מ ליתא (וכ"ל במנוה"מ וילקוט כ"י וע"ע אסקריא, ושם נרשם מכתובות, ע' קאהוט שם ורש"י בכתובות וילקוט וע"י אזל); נ ח אתא. באסקריא] א נ בקרסא. דספינתא] ב ליתא; מ דספינה (ובכתובות בגמרא ורש"י דמכותא וכ"ה בערוך שם וכן היתה גרסת ש כאן (ונשתבש למכסה) וכן גרסו ת בנזיר נ"ה ד"ה ואיבעית וכמעט נראה שהיא הגרסא העקרית אבל גם בכתובות גרסת מ דספינתא וכ"ה כאן בר"ג וילקוט ומנוה"מ וע"י). 6 מ ואמר (מנוה"מ ויש לבחור על הרוב בגרסות המשמיטות וא"ו החבור בארמית). כל מאן] נ ד ח אי איכא (וכ"ה בע"י וכתובות כ"י מ אבל ש שם וילקוט כל מאן). מאן] ב ליתא (וכ"ל במנוה"מ). ב דמשאיל; ל דמשייל (ילקוט); מ דמשיילין (ובכתובות דאתי דבעי ובכ"י מ שם ליתא דאתי); נ דבעי. לין] מ ליתא; נ מינאי. מילתא] ד (וע"י) ליתא (ואיתא בכתובות). ל בתנא דבי ר"ח ובדבי (ילקוט, ושם ובתנא דבי ר"א); מ דבי ר"ח ור' (מ בכתובות בדבי); נ בדר' חייה ובדר' (מנוה"מ בדר"ח ודר'); ד (וע"י) במתניתא דר"ח ור'; ח מתנייתא מדבי ר"ח ודבי; ש דבי ר"ח ודבי. 7 ב נ פשטנא (ובכ"י ב הוגה פשיטנא ע' ח); ד פשטינא (קושטא כהוגן פשיטנא וכ"ה בכתובות). 8 נ נטלנא. א נ מקרסא; ב ל מ מאיסקריא; ד מאסקרא (והגיהו בד"ח). מ וגליון ב מאיסקריא [למיא] (וליתא בכתובות כ"י מ); ד מאסקריא [דספינתא] (ילקוט וע"י אבל ליתא בכתובות ומנוה"מ וילקוט כ"י). וטבענא] מ ליתא (מ כתובות איתא); א וטבענא בנהרא (ילקוט כ"י ומנוה"מ). תנא ליה] מ א"ל תנן (מ כתובות כלפנינו). 9 ליה] נ להו. ב לבניו. בשבת] מ ליתא (איתא מ כתובות ובכל המקומות שבמסרת הש"ס). ד והן ראויין (וכ"ה בתוספתא כתובות ו' י' וירוש' כתובות ו' ז' וכן גריס מ שם אבל בדפוסים שם ובכ"י בב"ב קכ"ט וילקוט ומנוה"מ ור"ח ורש"י וראויין). 10 נותנין להם סלע] מ נ ליתא (וכן נשמט בכ"י מ בכתובות אבל איתא שם בב"ב ובד"ס לא ציין). אל] ל לא. אל תתנו] מ אין נותנין (בד"ס לא ציין). 11 אלא שקל] ליתא בד"י (אבל איתא בכתובות וב"ב וכל הנ"ל ובד"ס לא ציין). ואם] ד אם. 12 אם] ד ליתא (ואיתא בכתובות וב"ב ותוספתא ור"ח ורש"י והוסיפוהו בגליון בד"ח). ב ד ירשו (ב הוגה יירשו). 13 בין א ב מ ובין. אל] ל מ לא. שקל] נ סלע (ט"ס). 14 גליון ל ד נ ש [אמר ליה] הא (מ כתובות ילקוט וילקוט כ"י ומנוה"מ ליתא וע' ח). 16 ד משתי (בג' הפעמים וכ"ה בהגה"ת ע"י ס' המוסר לכלאץ י"א ע"ב ומנוה"מ שם אבל בנר ג' כלל ז' ח"ב פ"ג בשתי). 17 גדם, קטע] כ"י וגדם, וקטע (וכ"ה בהנ"ל חוץ מע"י). ל וקיטע בשתי רגליו וגידם בשתי ידיו. רגליו] א ידיו (ט"ס). והיה כל] ד (וע"י) וכל (וד"ס בטעות והיתה). 18 מלא] נ מוכה (ונראה עדיף אבל ליתא בשום נוסח). והיתה–מונחת] ד והיה מוטל בבית רעוע ורגלי מטתו מונחין (ע"י וס' המוסר ומלות והיה–רעוע נשתרבבו לכאן בטעות מלהלן ולא היו בגרסת ג ש ומלות ורגלי–מונחין הן הגהה ע"פ ש וע' ד"ס). א ל מ ג על ארבעה ספלים (ובכ"י א מ בשבוש ספסלים); ב נ בארבעה ספלים; ד בספלין (ובפכ"י על גבי ד' ספלים שלמים שלא יעלו עליו הרחש והוא לקוח מר"ג ובחרתי כאן בגרסת ע"ג ספלים שהיא בהגה"ת וב' המקומות שבמנוה"מ וקרובה לנוסח ד כי לדעתי הנוסח ארבעה נולד רק מן הפרוש שהמטה עמדה בארבעת רגליה בהספלים ועפ"ז הוסיפו אח"כ גם את הגרסא כדי שלא יעלו אליו נמלים כמו שפרשו ג ש כי הנמלים עולים דרך הרגלים אבל כל זה דחק כי חולה גדם היה צריך שמירה לא רק מפני נמלים כ"א גם מפני ב"ח אחרים שאינם עולים דוקא דרך הרגלים וגם הלשון מונחת, מונחין אינו מתישב היטיב אם הכונה אל ד' רגלי המטה והיה צ"ל עומדת אבל הכונה פשוטה שהיתה מונחת ע"ג ספלים של מים כדי שיביאו המים מעט קרירות לגופו שהיה מלא שחין והפרוש הזה יוצא ברור מסגנון ס' חבור יפה לרבנו נסים (וארשא צד 17): והיתה מטתו בנויה על כלים וערבות מלאות מים כדי שיגיע הקור אליו ומזה נראה שלא היה

של מים כדי שלא יעלו אליו נמלים פעם אחת היתה מטתו מונחת בבית רעוע ובקשו תלמידיו לפנותה אמר להם פנו את הכלים ואחר כך פנו את מטתי שכל זמן שמטתי בתוך הבית מובטח לכם שאין הבית נופל פנו את הכלים ואחר כך פנו את מטתו מיד נפל הבית אמרו לו תלמידיו רבנו וכי מאחר שצדיק גמור אתה למה עלתה בך כך אמר להם אני עשיתי בעצמי פעם אחת הייתי מהלך לבית חמי והיה עמי משוי שלשה חמורים אחד של מאכל ואחד של משתה ואחד של מיני מגדים נזדמן לי אדם אחד אמר לי רבי פרנסני אמרתי לו המתן עד שאפרק מן החמור לאחר שפרקתי חזרתי לאחורי ומצאתיו מת נפלתי עליו ואמרתי עיני שלא חסו על עיניך יסומו ידי שלא חסו על ידיך יתגדמו רגלי שלא חסו על רגליך יתקטעו ולא נתקררה דעתי עד שאמרתי יהיה כל גופי מלא שחין אמרו לו אוי לנו שראינוך בכך אמר להם אוי לי אם לא ראיתוני בכך:

מסרת הש"ס והמדרשים

1 (פעם אחת) ירושלמי סוף פאה; שקלים ספ"ה.

לפניו כדי שלא יעלו אליו נמלים וכ"ל בהגה"ת וב' מקומות מנוה"מ ולולא שנמצא בכה"י הייתי מוחקו. ויש להעיר עוד דברש"י ליתא ארבעה אבל ע"פ פרושו היה מובן מאליו.

1 ב וגליון מ מפני הנמלים; ל ד (וע"י) כדי שלא יעלו אליו (ד עליו) נמלים; נ [וכל כך למה] כדי שלא יעלו נמלים עליו. 2 היתה–רעוע] ד (וע"י וס' המוסר) ליתא (ואיתא בהנ"ל והוסיפוהו בד"ח ע"פ רש"א אבל לגרסת והיה מוטל בבית רעוע של ד הוא בודאי כפול ומיותר כאן). 3 א נ לפנותו; מ לפנות אותו; ד לפנות את המטה ואח"כ לפנות את הכלים (ע"י וס' המוסר). ד א"ל [בניי] (ע"י). א ב נ נא כלים (את ליתא גם בהגה"ת). 4 את] (מטתי) א ב ל ליתא. ד שמובטח לכם כל זמן (ע"י). מ ד שאני בבית (ובנר ג' שמטתי מונחת בבית). מובטח לכם] ל מ ליתא (וכ"ל בנר ג' ואיתא בנר ו' ושם א נ י). 5 לכם] נ אני. ב שאינו (וליתא הבית); ל מ ד אין (נר ג' לא יפול נר ו' והגה"ת שלא וס' המוסר שלא תפול וליתא הבית). ל מ נופל [עליכם]. את] (הכלים) א (והגה"ת) ליתא. 6 את] (מטתו) א ל נ (והגה"ת) ליתא. מיד] ד (וע"י) ליתא. ד ונפל (ע"י). רבנו] א ב מ נ ליתא (וכ"ל בהגה"ת ונר ו' אבל איתא בנר ג' וס' מוסר וחבור יפה); ד רבי. 7 ב ד לך כך (אבל עלה עם למ"ד מובנו עלה בידו והצליח ורק עם בי"ת מובנו כמו קרה לך); ל עליו כך; מ כל כך עליך (ובנר ג' מפני מה עלתה כך בגופך ובנר ו' למה תעלה בך כך ובהגה"ת למה עלתה עליך כך). 8 ד [בניי] אני. ד גרמתי לעצמי (ע"י). נ בעצמי [כך]. ד (וכל הנ"ל) שפעם. 9 ד מהלך [בדרך] (וכ"ה בע"י ובס' המוסר). 10 נ אוכל. משתה] א משקה (וכ"ה רק בס' המוסר וכמדומני שהוא עדיף אבל כיון שגם בהגה"ת ונר ג' ונר ו' וע"י כבדפוסים נמנעתי להגיה). 11 נזדמן לי אדם] ד בא עני (ובירושלמי המובא להלן איתא מוכה שחין ובזה ניחא שאמר נחום כל גופי יהיה מלא שחין). אדם] א איש. ד אחד [ועמד לי בדרך]. ד ואמר. רבי] מ ד ליתא (וכ"ל בהגה"ת). נ פרנסי. 12 לאחר שפרקתי חזרתי לאחורי ומצאתיו (ב מצאתיו) מת] ד לא הספקתי לפרוק מן החמור עד שיצתה נשמתו (אבל במנוה"מ והגה"ת וס' חבור יפה וס' המוסר כבכ"י). 13 ב ל מ נ שפרקתי [מן החמור] (וכ"ה בהגה"ת ומנוה"מ וליתא בס' המוסר והוא מיותר). א ב ל נ שמת (וכ"ה בהגה"ת וס' המוסר, ובמנוה"מ הגרסא נסתכלתי לאחורי ומצאתיו מת). ד [הלכתי] ונפלתי. מ ונפלתי. עליו] ל ד על פניו (בכל הנ"ל עליו). 14 א על עיניך כך וכך תעלה להן ידים שלא מיהרו לפרק מן החמור כו"כ תעלה בהן ורגלים שלא מיהרו לפרק מן החמור כו"כ תעלה להן; ב מ על עיניך (מ עליך) כו"כ תעלה להם וידיי ורגליי (ב רגלי וליתא וידיי) שלא מיהרו לפרק מן החמור כו"כ תעלה עליהם (ב בהן); ל על עיניך כו"כ תעלה בהן רגלי שלא מהרו לפרק מן החמור כו"כ תעלה בהן וידי שלא עשו צדקה כו"כ תעלה בהן (וכן הפך ל לעיל את הסדר וגרס רגליו וגדם בשתי ידיו); נ עליך כו"כ יעלה עליהם ידי ורגלי שלא מיהרו לפרוק מן החמור כו"כ יעלה עליהם. (והנה בירושלמי סוף פאה וספ"ה דשקלים הגרסא עיניה דחמונך ולא יהבון לך יסתמיין ידיה דלא פשטן מיתן לך יתקטען רגלייא דלא רהטן מיתן לך יתברן וזה דומה לגרסת ד ואיני יודע מדוע נשתנה הנוסח בכל כה"י אל כו"כ תעלה בהן והשכל נותן שכיון שהיה סומא וגדם וקטע היה אומר מפורש יסומו יתגדמו יתקטעו. גם הגרסא המשולשת [שלא חסו] של ד נראית לי יותר מקורית ונאותה להענין מזו של כה"י וע"פ גרסת נפלתי [עליו] דלעיל חושב אני שר"ל שהתמודד עליו, עיניו על עיניו וידיו על ידיו וכו' וכן הוא בפרוש בחבור יפה ואשים עיני על עיניו וכפי על כפיו ורגלי על רגליו ואמרתי עינים שלא חסו עליך וכו' ומסכים ג"כ עם ד. והנני מביא עוד את גרסת מנוה"מ נר ג' שם: נפלתי עליו ובכיתי עליו ואמרתי עיני שלא חסו עליך יסתמו ידי שלא חסו עליך יקצצו רגלי שלא מהרו לפרק מן החמור יקטעו וזה מסכים ג"כ ברובו עם ד ובהגה"ת עיני שלא חסו על עיניך כו"כ תעלה עליהם רגלי שלא מהרו לפרק מן החמור כו"כ תעלה בהם וזהי שלא עשו צדקה כו"כ תעלה בהם ובס' המוסר עיני שלא חסו עליך כו"כ תעלה להן רגלי שלא מהרו לפרק מן החמור כו"כ תעלה להן והשמטת הידים בב' הגרסאות האלה בודאי שאינה נכונה כי היה גם גדם אבל אפשר שבהגה"ת צ"ל ידי במקום זהי ומסכים עם ל וענין הצדקה מסכים גם עם הירושלמי אבל לא נזכר בחבור יפה ואי אפשר לי לבור מכל זה את הגרסא האמתית ולכן הנחתי את גרסת ד וע"י כמו שהיא והבוחר יבחר). 16 ולא] מ לא. יהיה כל גופי] ד כל גופי יהא. יהיה] ל נ יהא (וכ"ה במנוה"מ והגה"ת ובד"ס טעות); מ ליתא (ולא ציין בד"ס). 17 גופי] מ גופו (ולא ציין בד"ס). מלא] נ מוכה (כמו לעיל והוא עדיף אבל ליתא בשום מקום). אמרו–ראיתוני בכך] א מ א"ל ר"ע אוי לי שראיתיך בכך א"ל אשרי ואשריך (מ אשריך וליתא אשרי) שראיתני בכך שאלמלא לא ראיתני בכך לא אירע (מ מצאת) בי כך (וכבכ"י מ הוא בהגה"ת וכ"ה במנוה"מ אבל שם שאלמלא וכו' לא נתקיימה צדקתי בי וכגרסת כ"י היתה גם גרסת חבור יפה); ב ל נ א"ל ר"ע אוי לי שראיתיך בכך א"ל אשריך שראיתני בכך (והשאר ליתא. והנה אם באתי להגיה כאן נוסח ד הייתי בוחר בנוסח ב ל נ הקצר שהוא מסכים בכלל עם ד רק שגורס ר"ע אבל מתוך גרסאות א מ וחבור יפה ומנוה"מ נעשית גם גרסת ר"ע חשודה בעיני כי הגרסא הזאת היא בשני המקומות בירושלמי דלעיל וכל המעיין שם יראה ששם מקומה הראוי כי שם לא הובא כלל מקודם הספור מחלי נחום איש ג"ז בבית רעוע ולא השיחה בינו ובין תלמידיו כ"א שנחום קבל ע"ע את היסורים האלה מפני שלא מהר להושיע להמוכה שחין שפגע בו וכשבאו עליו היסורים ההם א"ל ר"ע וכו' עיי"ש אבל הבבלי הרחיב את הספור הזה של הירושלמי והוסיף את הבית הרעוע כהמשך להספורים דלעיל דההיא אשיתא רעיעתא דרב אדא בר אהבה ואילפא ור"י ושם את כל השיחה בפי נחום ותלמידיו בכלל ואין לנו לחזור ולשנות את הבבלי ע"פ הירושלמי. גם צריך לדעת שכל הספור הוא הוספה מאוחרת גם בבבלי ולא היה כלל בגרסת הערוך כאשר הראה כבר הרב שי"ר בתולדות ר"ן עיי"ש בסופן ערך גמזו. ואמנם ר"ע היה אחד מתלמידיו של נחום כדמצינו בחגיגה י"ב א' ושבועות כ"ו א' שאל ר"י את ר"ע אתה הוא ששמשת את נחום איש ג"ז כ"ב שנה וגם מהמסופר על ר"ע (ברכות ס' ב') שהיה רגיל לומר כל מה דעביד רחמנא לטב עביד (ג"ז לטובה) נראה שאחז במדת רבו ונ"ל שגרסת כה"י והספרים יצאה מן הירושלמי, ובע"י וס' המוסר כבדפוס).

ואמאי קרו ליה נחום איש גם זו דכל מאי דהוה סליק ביה הוה אמר גם זו לטובה זמנא חדא בעו רבנן לשדורי דורון לקיסר אמרו בהדי מאן נשדר נשדר בהדי נחום איש גם זו דמלומד בנסין הוא שדור בהדיה אזל גנא בההוא דורא קמו בליליא הנך דיוראי שקלו כל מה דהוה בספטיהו ומלונהו עפרא כי מטא להתם שרונהו לספטיהו חזנהו דמלו

עפרא אמר קיסר אחוכי קא מחכו בי יהודאי פקיד עליה למקטליה אמר גם זו לטובה אתא אליהו אידמי ליה כחד מיניהו אמר ליה דילמא האי עפרא מעפרא דאברהם אבוהון הוא דהוה שדי מיניה והוו חרבי גילי והוו גירי דכתיב יתן כעפר חרבו כקש נדף קשתו הויא ההיא מדינתא דלא הוו מצי למכבשה ׳בדקו מיניה עלה וכבשיה עייליה

תורה אור

12 ישעיה מ״א ב׳.

מסרת הש״ס והמדרשים

3 (דורון) סנהדרין ק״ח ב׳. 11 (עפרא דאברהם) סנהדרין ק״ט א׳; ב״ר מ״ג ג׳; תנחומא לך ט״ו (באבער סימן י״ט); מדרש תהלים ק״י א׳.

1 ואמאי] ב מאי (והוגה אמאי); מ ומאי. מאי] ב ל ליתא (וכ״ל בסנה׳ ק״ח א׳ והגה״ת); נ מה (וכ״ה במנוה״מ וילקוט ישעיה מ״א ובכ״י ק בסנה׳ ע׳ בד״ס שם); מ היכא (וקו על הכ״ף לסימן מחיקה); ד מילתא (וכ״ה ביד רמ״ה בסנה׳). 2 א ב ל מ ד סלקא (וכ״ה בסנה׳ וכל הנ״ל חוץ מהגה״ת ע׳ להלן. וברש״י דסלקי וצ״ל דסליק). ביה] א ל נ ד ליה (וכ״ה בסנה׳ וילקוט שם וברש״י כאן, ובמנוה״מ ליתא ובהגה״ת הוא כהונן סליק ביה וע׳ בהערתי לעיל גבי למה עלתה ב ך כך). הוה] ד ליתא (וכן ליתא בסנה׳ אבל איתא שם בכ״י ק וילקוט). בעו רבנן לשדורי] ב נ שדרו (וליתא רבנן וכ״ל בסנה׳ וילקוט ומדרש הגדול צד 219 אבל איתא בגליון ק בסנה׳ וכ״ה כאן בחבור יפה הגה״ת ומנוה״מ); מ שדרו רבנן; ד בעו לשדורי ישראל. 3 ב ל מ נ לקיסר [מלכא] (הגה״ת); ד לבי קיסר (מנוה״מ קמיה מלכא). נ אמרו מאן נישדר בהדיה; ד אמרו מאן ייזיל (סנה׳ ילקוט הגה״ת ומנוה״מ כבפנים). בהדי] ב ליתא. 4 נשדר] א נשדריה; ב בגליון; מ אמרי; ד ייזיל (ע׳ ד״ס לסנה׳ אות מ׳). בהדי] נ בהדיה; ד ליתא. הוא] ב בגליון; ל מ נ ליתא (וכ״ל בילקוט והגה״ת). 5 שדור] מ שדרוה (הגה״ת); נ ד שדרו. בהדיה] ד בידיה [מלא סיפטא דאבנים טובות ומרגליות] (וליתא בסנה׳ וילקוט כ״י וילקוט וכ״ל כאן בהגה״ת ומנוה״מ ומדרש הגדול שבו הנוסח משונה הרבה; ונראה דגם ש לא גריס ליה כי הוא מפרש סיפטיה להלן ולא כאן אבל איתא בחבור יפה המסכים גם להלן ביותר עם ד). נ בהדיה [דורון]. גנא] ל כי מטא (סנה׳ וילקוט אבל שם ליתא בשניהם מקודם אזל); ד ש ובת (וכן להלן ביתו אבל כאן בכל המקורים גנא וכ״ה בכו״פ פ׳ מ״ז ד׳ ק״ד). בההוא דורא] א בהדי אושפיזא (וכן גריס א להלן אושפיזא וכ״ה בסנה׳ וכ״י ובילקוט שם); ב ל מ נ בההוא דיורא (נ דיורי) (וכן גרסי ל מ ד לקמן אבל ב גריס דיירא וכ״ה בדפוסים בסנה׳ ובהגה״ת כאן ולהלן; ובמנוה״מ בשני המקומות דרתא); ד דירא (ובכ״י פ בסנה׳ דירה ובפיז׳ וקושטא כאן דורא ובנוסח זה בחרתי כי היוצא מן כל החלופים הוא שלא ידעו אם הכונה כאן אל מלון ואשפיזא או אל כפר, ואותן שגרסו כאן ולהלן דיורא כוונו אל כפר ודיוראי הם אנשי הכפר כמו שפרש ש בסנה׳ (ע׳ ד״ס שם אות ר׳) וכ״ה בחבור יפה; וברש״י כאן מלון ולא מצאתי מובן כזה למלת דיורא אבל גם מובן כפר אינו נמצא לדיורא כ״א לדורא וע׳ בע״ע דר צד 133 וצד קל״ז וכן היה לגרוס דורא גם להלן אבל ליתא שם בשום נוסח והנחתי שם דיורא במובן כפר). קמו] ב ליתא; נ קם; ד בליליא קמו (בסנה׳ בכל כה״י קמו בליליא). בליליא] ב ל מ נ ליתא (וכ״ל בהגה״ת אבל איתא בחבור יפה מנוה״מ וילקוט). 6 א הנהו דרויי (וכן גורס להלן ואיני יודע לכוונו); ב הנהו דיוראי; ל נ הנהו דייורי (הגה״ת); מ הני דיור׳ (ובסנה׳ ליתא ובילקוט ומנוה״מ הנהו בריוני). נ שקליה; ד ושקלינהו (ובע״ע סרק סרקינהו ור״ל שהריקו את הארגזים מלשון אילן סרק). כל מה] א מאן (הגה״ת); ב מאי (מנוה״מ); נ למה; ד ליתא (ובסנה׳ וילקוט כל). דהוה] ד ליתא (איתא בכל הנ״ל). א בסיפטיה (ביחיד וע׳ להלן); ב בטפסיהו (ונכתב על הגרד וכן בכל המקומות דלקמן); נ בספטא; ד לסיפטי׳ (ובד״י ברש״י סיפטייהו ארגז שלו וא״כ היה צ״ל סיפטיה ביחיד כמו א וסנה׳ ואמנם לשון יחיד היה נראה יותר וכ״ה בחבור יפה וכן גורס בד״ס אבל כל הפעלים דלהלן בכה״י והספרים הם בכנוי לרבים ואין ראוי להגיה בכלם והסופרים לא היו כלם בקיאים בדקדוק שפת התלמוד וכתבו כמו שהיה לעיניהם ואפשר

גם שכנוי הרבים מוסב על רבנן שולחי הדורון; ובילקוט וערוך שם לספטי ובהגה״ת בספטריהו ובסמוך לספטריה ובמנוה״מ בסימפוטא ובכמוך ב״פ לסימפוטי). ב נ ומלינהו (הגה״ת; מנוה״מ ומלונהי ובכנה׳ ומלנהו וכן מ לקמן). 7 ד עפרא [למחר כי חזנהו אמר ג״ז לטובה] (וליתא בשום נוסח ומחקו גם רש״א כי לו ידע נחום שעפר בתבותיו בודאי לא היה סומך על הנס ובחבור יפה בפרוש והאיש נחום לא ידע). ב מטו. א ב ד התם (הגה״ת). שרונהו–עפרא] ליתא בד״י והוסיפוהו בד״ח ע״פ רש״א. ב נ שרינהו (וכן בסנה׳ ושם מוסב על הגנבים ובמנוה״מ שרינהי); ל שרנהו (הגה״ת וגם זה נכון כמו חזנהו ומלנהו דלקמן); מ שדינהו (ובסנה׳ גורס מ שדונהו וכ״ה שם בד״י בטעות כי הכונה שפקידי המלך פתחו את התבות וכ״ה בחבור יפה). א נ לסיפטיה; ד לסיפטא (ע׳ לעיל). א וחזנהו (הגה״ת); ב נ חזינהו (כמו שרינהו ור״ל שהפקידים מצאו ובסנה׳ אישתכח ומנוה״מ חזוה דמליא). 8 ד [בעא מלכא לקטלינהו לכולהו] אמר (וליתא אח״כ פקיד עליה למיקטליה וכן גרס ש אבל נ״ל שבוש ובסנה׳ הוא כהונן). קיסר] ב ל מ ד ליתא (וכ״ל בהגה״ת ובסנה׳ אבל בילקוט דשם גריס ליה); נ מלכא (מנוה״מ קיסר מלכא). אחוכי] ד ליתא (איתא בסנה׳ וכל הנ״ל). א מחכי; ב נ מהכו; ל מ מחייכי; ד מחייכו (מנוה״מ אחיכו). בי] מ בך (בד״ס טעות). 9 א נ פקיד (נ פקידו) עילויה למיקטליה; ב פקידו עליה למקטליה (מנוה״מ, ושם פקוד); ל פקידו עליהו למיקטלינהו (הגה״ת וילקוט כ״י וכתב בד״ס שהוא ישר וטעות היא כי הכל מוסב על נחום ובסנה׳ אפקוה למיקטליה וגם לא היה אומר ג״ז לטובה אחר ששמע שנגזרה גזרה על כל ישראל); מ פקדו עליה למיקטליה. אמר ג״ז לטובה] ד ליהא (איתא בסנה׳ וכל הנ״ל). 10 א אליהו [זכרו לטוב] (ילקוט מנוה״מ וחבור יפה). ד אדמי (הגה״ת) ליה] ל נ להו (וכ״ה בסנה׳ אבל ליתא בילקוט דשם וכ״י ק ומחבור יפה נראה דגרס ליה וכ״ה בהגה״ת ומנוה״מ). אמר [ליה] א ל מ להו (וכ״ה בסנה׳ ומנוה״מ, ומחבור יפה נראה כגרסת נ ד); ב ליתא (וכ״ל בילקוט והגה״ת). נ ודילמא. 11 האי] ד הא. האי עפרא] מ ליתא (איתא בסנה׳ והנ״ל). אבוהון] ב מ נ ש ליתא (וכ״ל בחבור יפה ואיתא בהגה״ת ומנוה״מ; ובסנה׳ בטעות אבינו וליתא בכה״י שם אבל איתא בילקוט דשם). מ דהוו שדו (חבור יפה; ואינו נכון כי מוסב על אברהם כיוצא מהפסוק); נ דהוה שדו; ד דכי הוה שדי. 12 מיניה] ד עפרא (סנה׳ וילקוט). א מיניה [עפרא] (ערוב ב׳ נוסחאות); מ מיניה גילי והוו גירי וחרבי למיקטל שנאוהי (וכן נראה מחבור יפה ואינו הגון דגילי הוא קש והוא מאוחר בכתוב וכאן בעפר קא מיירי). והוו] חרבי ב ל נ והוה (מנוה״מ וילקוט); ד הוו. חרבי] ד סייפי׳ (סנה׳ והנ״ל הרבי). והוו] גירי ב נ והוה (מנוה״מ; ובילקוט ליתא והוו גירי); ד הוו. דכתיב] מ נ שנ׳. 13 כקש נדף קשתו] מ ליתא (ובסנה׳ וילקוט ליתא דכתיב–קשתו). הויא] מ הוה (ילקוט ומנוה״מ). ההיא] מ ההוא; ד הדא (הגה״ת ההיא דלא כד״ס). א ל מ ד דלא מצו; ב נ דלא הוה (נ הוה ליתא) מצי (והנכון הוו כי לא במלך לבדו הוא מדבר וכ״ה בהגה״ת וחבור יפה). 14 ב למיכבשיה. א עליה מיניה; ב מיניה עליה; ל מ מינה עלה; נ עלה מיניה (מנוה״מ; ובהגה״ת זרקו מיניה עלה וכן בסנה׳ שדו). עלה] ד ליתא (סנה׳ עליה ושם קאי על מחוא). ב וכבשיה (והוגה וכבשוה). ב עילניהו; ל נ עיילינהו (מנוה״מ עיילונהי); מ עיילונהו (ומוסב על הספטאות ואינו נכון דהול״ל עיילונהו לספטיהו ומלנהו אבל קאי על נחום וכ״ה בהגה״ת וכן בסנה׳ וילקוט עיילוה); ד עיילו.

לבי גנזא ומלינהו לספטיהו אבנים טובות ומרגליות ושדרוה ביקרא רבא כי אתא בההוא דיורא אמרו ליה מאי אמטית בהדך לבי מלכא דעבדו לך יקרא כולי האי אמר להו מאי דשקלי מהכא קמו אינהו נמי אמטו מההוא עפרא בדקו מיניה ולא הוו חרבי וגירי וקטלינהו לכולהו דיוראי:

איזהו דבר עיר המוציאה חמש מאות רגלי כו':

תנו רבנן עיר קטנה המוציאה חמש מאות רגלי כגון כפר עמיקו ויצאו ממנה שלשה מתים בשלשה ימים זה אחר זה הרי זה דבר ביום אחד או בארבעה ימים אין זה דבר עיר גדולה המוציאה אלף וחמש מאות רגלי כגון כפר עכו ויצאו ממנה תשעה מתים בשלשה ימים זה אחר זה הרי זה דבר (כ"א ע"ב) ביום אחד או בארבעה ימים אין זה דבר:

דרוקרת עיר המוציאה חמש מאות רגלי הואי ויצאו ממנה שלשה מתים ביום אחד סבר רב נחמן בר רב חסדא למגזר תעניתא אמר ליה רב נחמן בר יצחק כמאן כרבי מאיר דאמר רחק נגיחותיו חייב קרב נגיחותיו לא כל שכן אמר ליה רב נחמן בר רב חסדא לרב נחמן בר יצחק ליקום מר להכא אמר ליה תנינא רבי יוסי אומר לא מקומו של אדם מכבדו אלא הוא מכבד את מקומו שכן מצינו בסיני שכל זמן שהשכינה שרויה עליו אמרה תורה גם הצאן והבקר אל ירעו אל מול ההר ההוא נסתלקה שכינה ממנו

תורה אור

23 שמות ל"ד ג'.

מסרת הש"ס והמדרשים

10 (דבר) תוספתא תענית ב' ט' א. 11 (עיר גדולה) ירושלמי תענית ג' ה' (ס"ו ד'). 18 (רחק) ב"ק כ"ד א'; ב"ב כ"ח ב'. 21 (תנינא) מכילתא דבחדש יתרו ג'; מכדרשב"י 97. 24 (נסתלקה) מכילתא שם (וע' ביצה ה' ב').

1 ל גזא (סנה' וילקוט); ד גנזיה. א גנזא [דמלכא] (ילקוט ומנוה"מ). א ומלו ליה; ל ומלו; מ ומלנהו; ד ומלוהו (הגה"ת ומלינהו, ילקוט ומנוה"מ ומליוה). א ד לסיפטיה (ילקוט); ב לטפסיהו (הגה"ת כאן לספטייהו). נ ומרגליות [טובות]. 2 ושדרוה ביקרא רבה] ליתא בכ"י (וכ"ל בסנה' וכל הנ"ל חוץ מחבור יפה ואולי היא הוספה וע' בהערתי להלן גבי דעבדו לך יקרא כולי האי). כי] א ל מ נ ליתא. א אתא בר ההוא אושפיזא (ואולי צ"ל בת בההוא אבל אפשר שר"ל בעל המלון); ב נ אתא בההיא דיירא (נ דיורא); ל אתו וביתו בההיא דייורא; מ אמטו לההוא דיורא; ד אתא ביתו בההוא דייורא (ובסנה' כי הדר אתא לההיא אושפיזה, בהגה"ת הדר אתא ובת בההיא דיירא, ובמנוה"מ אתא בת בההוא דרתא וע' מה שכתבתי לעיל בדבר החלופים האלה וגרסות בת ביתו אינן נוחות כי כאן רצה רק לספר ששב דרך הכפר ההוא כדי להראות היאך נתגלגל הדבר שנהרגו אנשי הכפר וכן משמע מחבור יפה). 3 אמטית] ד אייתית. לבי מלכא] ב ל מ נ ד ליתא (ואיתא במנוה"מ; ובסנה' וילקוט אמטית לבי מלכא ולכן אפשר דגרסת בהדך ולבי מלכא של א היא הרכבת ב' נוסחאות). דעבדו–כולי האי] ב ליתא (וכ"ל בסנה' רק בכ"י ק שם איתא בגליון וכן בילקוט דעבדו לך כל האי יקרא וכן היה כאן לר"נ בחבור יפה וכ"ה במנוה"מ והגה"ת וע"י וגם מדאמר להלן קמו אינהו נמי אמטו מההוא עפרא משמע קצת שנזדרזו לזה ע"י ספורי הכבוד והיקר שנעשה לנחום ולפי כל זה צריך לקיים גם לעיל את הגרסא ושדרוה ביקרא רבה של ד וקשה באמת שהשמיטוהו כל כה"י והספרים כאן ובסנה' אבל אפשר גם לומר דכולי האי קאי רק על מה שספר להם בדבר המתנות שקבל מבי גנזא ועל סגנון חבור יפה דלעיל אין לסמוך הרבה כי הוא כלי שלישי כי ר"נ תרגם את דברי הגמרא ערבית ודבריו תורגמו אח"כ עברית ואין להכריע בהחלט אבל חושדני שבשני המקומות הוא הוספה). ד דעבדי. יקרא] ל מ נ ליתא (וכ"ל במנוה"מ וגליון ק בסנה' ואם נקיים ושדרוה ביקרא דלעיל צריך לגרסו גם כאן). 4 מאי] נ ליתא. מ דשקלו. מ מהכא [אמטאי להתם] (כמו בסנה' וילקוט דשם והגה"ת כאן וא"כ אינו מוכרח שרש"א הוסיפו כאן ע"פ סנה' כמו שכתב בד"ס; ובכ"י ל יש כאן גליון מטושטש מאוד בכתב אחר ונראה כמו הבאתי להתם). קמו אינהו נמי אמטו מההוא עפרא] ד סתרו לדירידהו ואמטינהו לבי מלכא א"ל האי עפרא דאייתי הכא מדידן הוא (ובהגה"ת ומנוה"מ כבכ"י ובסנה' שקלי אינהו אמטו להתם ובילקוט דשם אזלי גם אינהו ואובילו גם מההוא עפרא להתם ונוסח סתרי לדירידהו ליתא בשום מקום (וע' בגליון לסנה' ד"ס אות ק' שם) אבל מאי דאמר האי עפרא מדידן נראה שכן היה בגרסת חבור יפה ששם: והוא מן העפר ששלחו אליך היהודים). 5 א ואמטו. א ובדקו מיניה; ב ל נ ליתא (וכ"ל בסנה' וילקוט); מ קם מלכא בדקו; ד בדקוה. ולא הוו חרבי וגירי] ב ל מ נ ליתא (וכ"ל בסנה' וילקוט ואיתא בהגה"ת ומנוה"מ וע' במדרש אגדה צד ל"א); ד ולא אשכחוה. 6 וגירי] א וגילי (ט"ס). מ וקטלונהו; נ ד וקטלינהו (הגה"ת). מ [להון] לכולהו; ד להנך. א דרויי (כלעיל); ל נ דייורי (סנה' ילקוט ומנוה"מ; הגה"ת ליתא); מ דיורא. 7 א מתני' אי זהו–אין זה דבר; ב מתני' איזהו–רגלי כו'; ל מתני' איזהו דבר וכו'; מ איזהו דבר. 8 קטנה] ד ליתא (וכ"ל בע"ע עמק ובר"ן ואיתא ברי"ף רא"ה ורי"ד). ל מ שמוציאה. ד מאות [ואלף] (מפני שגרסו כאן עכו שהיא גדולה אבל ש וכי"נ וכל הנ"ל בהפך). 9 א עמיקום (בד"י ש עמיקין ובערוך עמקי ע' קאהוט שם); מ ד עכו. ב מ יצאו. ב ד הימנה. שלשה] ד תשעה. 10 א ב ל בזה (ח ורי"ף ליתא זא"ז וע' במשנה). הרי זה] א הוא; ב זה הוא (רי"ף ורא"ה). 11 ד ועיר. גדולה] ד ליתא (ואיתא בר"ח רי"ף רא"ה רא"ש ור"ן; ובכ"י ב חסרה לגמרי בבא דגדולה וכן השמיטה רי"ד, והרא"ש לא הביא בבא דקטנה). מ שמוציאה. אלף וחמש] ד חמש. 12 עכו] מ ד עמיקו (ולסדר מ הוא בודאי שבוש דעכו היא הגדולה). מ יצאו הימנה. תשעה] ד שלשה. 13 ל מ בזה] אחר. 15 ב דרקרת; מ דיוקרת (וכ"ה בנ"א ברש"י דפוס פיזארו אבל לפנינו דיוקרא והגיה הב"ח יוד קרת כמו שהוא בקדושין ט"ז א' וע' ד"ס וע"ע דרוקרת ובריללֿ יאהר־ביכער ח"ב צד 139); נ דרוקת. הואי] ל ליתא; מ ד הוה. 16 ב נ יצאו. סבר] ד גזר (וליתא אח"כ למיגזר ע' ד"ס). 17 בר רב חסדא למיגזר תעניתא א"ל רב נחמן] נ ליתא (ונשמט בט"ס). ליה] ד ליתא. 18 בר יצחק–א"ל רב נחמן] ב ליתא (ט"ס וסופר אחר מלא את החסר בגליון אבל טעה בסדר השמות וגרס א"ל רנב"י לרנב"ח והגיה כן בפנים). ל [רב] יצחק. 19 אמר ליה רנבר"ח לרנב"י] א א מ ר ו ליה רנב"י הוא מר (בדרך שאלה); נ אמר ליה רנב"י ניהו מר [א"ל אין] (ובגליון מסופר אחר כלומר א ת ה ו אדוננו א"ל הן א"כ תקום ותשב במקום נכבד וע"פ א נ אין לדייק כלל שהיה רנבר"ח מרא דאתרא כמו ששער בד"ס). 20 לרנב"י] ב ליתא. א ניקום; ב קאים; ל תא ליסוק; מ ליקו; נ [א"ל] ליקום. להכא] ד [ליתי] לגבן (ע' גרסת ל שלפני זה ובר"ח ליתי מר יקום הכא וע' ש). ליה] א להו (משום דגרים לעיל אמרו). 21 תנינא] מ [לא צריך] דתניא. לא] ל אין. אלא–מקומו] מ ליתא. 22 הוא] ב ד ח אדם (אבל במכילתא דבחדש יתרו פ"ג וילקוט תשא סוף שצ"ה (שצ"ח) וע"י הוא). ד בהר סיני. 23 שרויה] ב ח ש (ומכילתא שם) ליתא (ואיתא בילקוט שם); נ מצויה. 24 א נ ירעו וגו'. אל–ההוא] ל מ ח (וילקוט) ליתא (ע' ש). ממנו] א ב ליתא (וכ"ל במכילתא וילקוט ור"ח ורש"י ובאמת לא איצטריך ובגליון ב משם); ל הימנו; נ מעליו.

אמרה תורה במשך היבל המה יעלו בהר וכן מצינו אהל מועד שכל זמן שאהל מועד נטוי אמרה תורה וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב הוגללו הפרכות הותרו זבין ומצורעין ליכנס לשם אמר ליה אזיל אנא לגבי מר אמר ליה מוטב שיבא מנה בן פרס אצל מנה בן מנה ואל יבא מנה בן מנה אצל מנה בן פרס:

בסורא הוות דברתא בשיבבותיה דרב לא הוות סבור מינה משום זכותיה דרב אתחזי להו בחלמא רב נפישא זכותיה טובא והא זוטרא ליה לרב אלא משום ההוא גברא דקא מושיל מרא וזבילא לבי קבורה:

בדרוקרת הוות דליקתא בשיבבותיה דרב הונא לא הוות סבור מינה משום זכותיה דרב הונא אתחזי להו בחלמא רב הונא נפישא זכותיה טובא והא זוטרא ליה לרב הונא אלא משום ההיא אתתא דמחממא תנורא ומשיילא לשיבבתא:

אמרו ליה לרב יהודה אתו קמצי גזר תעניתא אמרו ליה והא לא קא מפסדין אמר להו זודי אייתו בהדיהו:

אמרו ליה לרב יהודה איכא מותנא בחזירי גזר תעניתא נימא קסבר רב יהודה מכה משולחת במין אחד משולחת בשאר מינין לא שאני חזירי דדמיין מעיהו לדבשרא ודמא:

אמרו ליה לשמואל איכא מותנא בי חוזאי גזר תעניתא אמרו ליה והא מרחק אמר להו וכי מברי פסקי ליה:

אמרו ליה לרב נחמן איכא מותנא בארעא

תורה אור

1 שמות י"ט י"ג. 3 במדבר ה' ב'.

מסרת הש"ס והמדרשים

3 (הוגללו) מנחות צ"ה א'; ירושלמי יומא ספ"ד. 8 (דברתא) ירושלמי תענית ג' ד'. 26 (מברי פסקי) נדרים כ"ז ב'.

1 נ בהר וגו'. 2 ד מועד [שבמדבר] (ח וילקוט ליתא). שאהל מועד] ד שהוא. 3 כל צרוע וכל זב] ל ליתא. וכל זב] ד ליתא. א ב נ זב וגו'. 4 א זבין ומצורעין הותרו. מ והותרו. נ הזבין. ד והמצורעין. ליכנס] מ נ לבוא (אבל ח ומנחות וילקוט ליכנס). לשם] ד שם. ד א"ל [אי הכי] (ע' ח). 5 אזיל] ב ל איתי (וכן נראה מן ח שכתב אבוא אני); מ נ ליתי; ד ניקום. ב לגביה; מ דלגבי (ט"ס); נ גבי'. א ב ל נ דמר. מוטב] א דין הוא. ד ח יבא. ב מנא (באל"ף בכלן ע' ד"ס). 6 בן מנה אצל מנה] נ ליתא (ט"ס). 8 א ב הואי (דברתא); ל מ ד הוה (קושטא כאן ובסמוך הוות ובר"ח הוה מותנא). א ובשיבבותיה. ב (לא) הואי; ל מ נ הוה. ל מ ד הוה (הוות) [דברתא] (וכ"ה במנוה"מ ומיותר וליתא בר"ח וע' רייפמאן בית תלמוד ח"ד צד 80). 9 ד סברו. ב נ מיניה; מ למימר. א זכותא. ד דרב [דנפיש] (במנוה"מ ליתא). להו] א ליה (מנוה"מ ליתא). 10 מ נפיש; ד דנפישא. והא] ל והאי; ד הא מילתא. א זטרא; ד זוטרי (ש זוטר). ליה] מ ליתא. 11 מ דההוא; נ ליתא. מ דמשייל; ד דשייל (ח דמושיל). ב מרא [וחציני] וזבילי (ונראה שהרכיב ב' נוסחאות). כ"י וזבילי (וכן ש וכיון דמרא לשון יחיד איני יודע מדוע שנו זבילא לרבים ובמנוה"מ וזבלא). ב לבי קבריה; נ לקבורא (והוגה לבי קבורה; ד ח ש לקבורה (מנוה"מ לבי קברותא). 13 ב בדרדקת; מ בדיוקרת (ח בדיוקרתא ע' לעיל). א ב הואי; ל מ הוה (מנוה"מ). א ח ד ובשיבבותיה. 14 (לא) הות] ב הואי; ל מ נ הוה (מנוה"מ). ל מ ד לא הוה (הות) [דליקתא] (וכאן איתא גם במנוה"מ ומיותר וליתא בר"ח וע' גבי דברתא). נ מינה (והוגה מינהו). משום] ד ליתא. א ב מ זכותא; ד בזכותא. ד הונא [דנפיש] (ובמנוה"מ ליתא סבור מינה משום זכותיה דר"ה). א איתחזיאו. 15 להו] א ב מ ליה (בכ"י הוגה להו ע' ש גבי דברתא ובד"ס לא ציין). א בחלמא [לאו משום זכותיה הוות]; ב בחילמיהו. א דר"ה נפישא ליה זכותא טובא; ד ליתא (ע' גבי דברתא; ובע"י כמו שהגהתי). מ נפישי זכוותיה; נ בגליון זכותיה דר"ה נפישא. והא] ב והאי (מנוה"מ). 16 א מילתא זוטרתי היא לגבי דר"ה. ליה] מ ליתא. לר"ה] נ ליתא. מ נ דההיא. 17 ב דמחמת; מ דמייחמא (ובד"ח דמחממת). א ב ל ומשיילה; ד ומשיילי (ש ומנוה"מ ומשיילא ולא מצאתי הוראת השאלה לבנין פַּעל בספרי מלים של השפה הסורית וחברותיה ורק בת"י שמות י"ב ל"ו איתא ושיילינון ובת"א שם ואשאילונון וספרי מלים של התלמוד מביאים לדוגמא רק את המקום שלפנינו ואין לסמוך על זה כי לעיל גבי דברתא רוב הגרסאות מושיל בבנין אפעל ובאמת ברש"י כי"נ ור"ח ומושלא ובפכ"י הלקוח מר"ח ומושלה). ב ל לשיבבתה (וכ"ה ברש"י שבד"י ופכ"י וע"י ור"ל לשכנתה (ש בדרך כלל לשכנותיה) אבל הנכון לשִׁיבָבְתָא=לשכנות וכ"ה ברש"י כי"נ ומנוה"מ); נ לשִׁיבְבוּתָה (מנוקד); ד לשבבותיה. 18 יהודה] ב הונא (וכן ב"פ דלהלן ע' ד"ס). א ב אתאי; ל אתי; נ אתא. א ב נ ש קמצא. 19 אמרו ליה] א ליתא. והא] ב ל מ ד ש ליתא (ולהלן גבי מותנא איתא בכל כה"י וכצ"ל כאן כמו א). לא] ל ולא. קא] ל מ ליתא. א מפסד'; ב מ ש מפסדא; נ קמפסדי [מילתא]; ד מפסדן. אמר להו] א ליתא. א ב נ זואדי (ב זודי; נ זודין) אתאי (משום דגרסי קמצא); ל זוודין אייתי; מ זוודתא אתו (ובד"ס לא ציין). 20 ב בהדה; נ בידיהו. 21 אמרו ליה לר"י–לדבשרא ודמא] נ ליתא. 22 א מ משתלחת (ב"פ אבל ע' לקמן כ"ב). ד ממין. 23 ד מכל המינין. א ב מ ת דדמו. 24 מעייהו] א מיניהי (ט"ס); ב מעיינהו. א למעייני בשר ודם; ב לדבשר ודם; ל מ לבשר ודם (וכצ"ל בר"ן ע' ד"ס); ד לבני אינשי (והיא הגהת רש"א ע"פ ת וכתב בד"ס שיפה הגיה דלא נקרא בו"ד אלא כלפי הקב"ה אבל לא במ"א וגם חזירי בו"ד הם אבל בדברים כאלה לא מפי רש"א אנו חיים ובתוס' אפשר שהם דברי עצמם וכן ח לבני אדם ואין הוכחה מזה שגרס כן בגמרא ומשום דקדוק כזה אין לנו להכריע נגד כל כ"י וד"י). 25 בי חוזאי] נ ביהודאי (וכן להלן). א [קם] גזר. 26 אמרו ליה] א ב ל ליתא (ע' לעיל גבי קמצי). ל קא מרחקא (גבי קמצי שייך קא דשם בינוני פועל וכאן פעול מרַחַק). אמר להו] ב ל מ ליתא (ונוסף בגליון ב ל ולעיל גבי קמצי השמיטו רק א). להו] ד ליתא. א וכי מברי פסיקו להו (ר"ל לדבי חוזאי אבל הנכון ליה דמוסב על מותנא); ב מכדי (וצ"ל מברי) פסקו ליה; ל ומברי פסקי לה; מ וכי מברא פסקו ליה; נ וכי מעברי קא מפסקי ליה (ג מעברי מפסקי ופרושו שם דחוק ובד"י ברש"י וכי מעבר פסיק להו וע' נדרים כ"ז ע"ב). 28 א ב נ בארץ ישראל (הגה"ת) ור"ן).

דישראל גזר תעניתא אמר גבירה לוקה שפחה לא כל שכן טעמא דגבירה ושפחה הא שפחה ושפחה לא והא אמרו ליה לשמואל איכא מותנא בי חוזאי וגזר תעניתא שאני התם כיון דשכיחן שיירתא דאזלן ואתין מיגרי:

אבא אומנא הוה אתי ליה שלמא ממתיבתא דרקיעא כל יומא לאביי ממעלי שבתא למעלי שבתא לרבא ממעלי יומא דכפורי למעלי יומא דכפורי הוה קא חלשא דעתיה דאביי על דאבא אומנא אמרו ליה לא מצית למיעבד כעובדיה מאי עובדיה דאבא אומנא כי הוה עביד מלתא הוה עביד ליה דוכתא דגברי להודיהו ודנשי לחודיהו והוה ליה לבושא דאית ביה בזעי בזעי דכי הוות אתיא אתתא הוה מלביש לה כי היכי דלא לסתכל בה והוה ליה דוכתא מאבראי למרמי ביה פריטי דאית ליה רמי דלא אית ליה הוה אתי יתיב ולא מיכסיף וכד הוה חזי אינש דלא אפשר ליה הוה יהיב ליה פריטי אמר ליה זיל איברי נפשך זמנא חדא שדר אביי זוגא דרבנן למבדקיה אזול לביתיה אוכלינהו

1 אמר גבירה] ל אמ׳ [ליה והא מרחק טובא אמ׳] גבירתה (והמסוגר הוא בין השטין ונראה ישר כי גם גבי בי חוזאי הוא כך אבל ליתא כאן בהגה״ת ור״ן); ד [אם] גבירה. ל דגבירתה (ע׳ ג). 2 הא שפחה ושפחה] ב ליתא (ט״ס ובגליון בידי אחר הא שפחה וגבירה לא). 3 בי חוזאי] נ ביהודאי (כלעיל). 4 ד גזר. כיון] נ ליתא. א דשכיחן שיארתא דאזלן ואתיין מיגרי; ב דשכיחן וכו׳ ואתין לואי בהדיהו ומיגרו בהו; ל דשכיחי שיירתא מגזו ומייתי לה (ובגליון שרובו נקטע כיון ד׳ ש דאזל מית ונראה שצ״ל דשכיחי ש[יירתא] דאזל [לן ואתיין] מיית[י לה]); מ דשכיחי שיירתא דאזלי להתם מילוו בהדייהו ואתו; נ דשכיחי שיריתא לאוי בהדיהו ומיגרי; ד דאיכא שיירתא דלווי ואתי׳ בהדיה (וגרסת דלווי היא גם ברש״י וקצת נראה שלואי בהדייהו ומיגרי בהו הן ב׳ נוסחאות שהורכבו וגרסת מיגרי עדיפא וכ״ה בר״ן דאיכא שיירתא מיגרי וכ״ה במ״מ פ״ב דתעניות הל׳ ו׳ וע׳ ד״ס). 6 ב כל יומא הוה אתי; מ כל יומא אתי (מנוה״מ נר ו׳ כלל ב׳ ח״ב פ״ב הוו מייתו). ממתיבתא דרקיעא] א ב נ ג ש מרקיעא (מנוה״מ הגה״ת ויוחסין ערך א״א). 7 כל יומא] ל מ ליתא (דגרסי ליה מקודם). א יומא [ויומא]. א ב נ אביי (הגה״ת); ד ולאביי (מנוה״מ וע״י). ד כל מעלי יומא דשבתא (ובכל הנ״ל כבכ״י). 8 א ב נ רבא (מנוה״מ וע״י ולרבא). ממעלי–למעלי] ד כל מעלי (בכל הנ״ל כבכ״י). 9 נ והוה. מ הוה קא [חלשא דעתיה דרבא מדאביי] והוה (ע׳ ד״ס). דאביי] ב ליתא. על] ל מ ד משום (מנוה״מ הגה״ת וע״י על וע׳ ש לקמן ריש כ״ב ד״ה חלשא והערותי שם). נ אבא. 10 ל מ כעובדי [דאבא אומנא] (ע״י). 11 מאי עובדיה] ב ליתא (ע׳ ד״ס); ל ומאי עובדי; ד מאי הוו עובדיה. ד דכי. כי הוה עביד מילתא] א ב נ ליתא (וכ״ל במנוה״מ הגה״ת ואיתא ברש״י וע״י ושם רפואה). 12 גליון ב [דאבא אומנא] הוה עביד. עביד] ל מ ליתא. נ דגוברי לחוד ודוכתא דנשי לחוד; ד הוה (ד״י הוו) מחית גברי לחוד ונשי לחוד (וגרסתי היא גם במנוה״מ (ושם להו, לגברי, ולנשי) הגה״ת וע״י וכן גרס ש). 13 והוה] ד ואית. נ לבושא [למיבדקיה]. א דאית ביה בי קרנא; ב נ דאית ביה בזעי בזעי; ל דיהב בה קרנא (ובין השטין ביזעי); מ דיתיב ביה קרנא; ד דאית ביה קרנא דהוות בזיעא כי כוסילתא (ובדפוס פיזארו לבושא דצלא דהוות בזיעא בי כוסילתא ור״ל לבוש של עור בזיע במקום שמכניסין הכוסילתא ובערוך ערך כסל לבושא דאית ביה ביזעי באפי כוסילתא ולר״ג ורש״י ומנוה״מ היתה רק הגרסא לבושא דאית ביה קרנא ופרש הר״ג כלומר אתרא לקרני ואולי היתה לפניו גרסת א בי קרנא ועל כוסילתא ובזעי לא פרשו כלום ומשמע שלא היתה גרסא זו לפניהם ומלת בכוסילתא שבד״י ברש״י ד״ה ולא מכסיף איני יודע לכון ואולי נשתרבבה לשם בטעות מן הגמרא והקיפוה ושבשוה בד״ח (בכוסילתיה) וברש״י שבע״י השמיטוה ובע״י הראשון ליתא קרנא והגרסא דאית בי בזעי כי כוסילתא. מכל החלופים האלה נראה שנתערבו בדפוסים ב׳ גרסאות שונות האחת לבושא דאית ביה קרנא ר״ל הכלי ששותת דם ההקזה לתוכו והיה מחובר להמלבוש שהלבישו את האשה אבל איני רואה מה שייכות יש לזה ולההסתכלות בהאשה ואולי ר״ל שלא היה צריך להביט במקום שהדם יורד ממנו והגרסא השניה היתה לבושא דאית ביה בזעי ואולי היה גם בי (או באפי) כוסילתא מעקר הגרסא הזאת ור״ל שהיה המלבוש מלא בזעים וכשהיה מקיז דם האשה היה מכניס את האיזמל (כוסילתא) דרך אחד הבקעים לגופה מבלי צרך לגלות את בשרה. ויותר נ״ל שמלות בי כוסילתא נוספו ליתר באור בימי הגאונים וע״ז נוסדה גם גרסת דהוות בזיעא בי כוסילתא של ד ובכל אופן היה צ״ל דהוה בזיע וכמובן א״א לקיים את שתי הגרסאות ביחד ובחרתי בהשניה ע״פ ב. אח״כ מצאתי שגרסא זו בלבד היא גם בחבור יפה צד 50). 14 דכי] נ ד כי. הוות] ב ל נ הוה; מ ליתא (ואיתא במנוה״מ וע״י). ד אתיא [ליה]. [הוה] א ב נ ליתא (וכ״ל בע״י). 15 א לאסתכל; ב ליסכל; ד ניסתכל. א ל והוה אית; ד ואית. ל מ דוכתא [דצניעותא] מאבראי; ד דוכתא [דצינעא] (ובד״ח בשבוש דצניעא וליתא במנוה״מ וע״י ונ״ל שהיו כאן ב׳ נוסחאות האחת דצניעותא (או דצינעא) והשנית מאבראי ובכ״י ל מ באו שתיהן ובכ״י א ב ופכ״י באה רק גרסת מאבראי וכן בחבור יפה ובמנוה״מ וע״י, ובדפוסים באה הגרסא הא וגרסת מאבראי עדיפא). 16 ל אבראי (מנוה״מ מברא); ד ליתא. ב ל למירמא; ד דשדי. פריטי] מ פשיטי (ונראה שכן גרס ש); ד פשיטי [דשקיל]. נ מאן דאית ליה ראמי ומאן דלית ליה ביה יתיב. רמי] ד שדי [ביה] (ומלת ביה היא גם במנוה״מ וע״י ובשניהם רמי וכן גרס ש). 17 דלא אית] ל ודלית; מ ד דלית (וכ״ה בע״י, ובמנוה״מ ומאן דלית כמו נ). הוה] ל מ ד ליתא. מ [עייל ונפיק] אתי; נ ד ליתא (ובמנוה״מ בשבוש [יתיב] ויתיב). יתיב] ב ד ליתא; ל ויתיב (וכן בע״י ומנוה״מ); מ אזיל. ולא] א כי היכי דלא; ד לא (ע׳ ש). א ליכסף. וכד] ל וכי; מ נ ד כי (במנוה״מ וע״י וכד). 18 חזי] נ ליתא; ד אתרמי ליה. אינש] מ ד צורבא מרבנן (וכ״ה בע״י). דלא אפשר ליה] ד ליתא. הוה יהיב ליה פריטי א״ל זיל] מ א״ל שקול הנך פריטי בהלואה (והוא נוסח מוטעה); ד אגרא מיניה לא שקיל ובתר דקאי יהיב ליה פשיטי ואמר ליה (ובמנוה״מ כמו שהגהתי וכ״ה בע״י אבל שם נוסף גם נוסח ד). 19 איברי] ב איבראי; מ ואיבראי; נ אבריא; ד ש בריא. מ נפשן (וצ״ל נפשך). זימנא] ד יומא. חדא] מ ליתא; ד חד. מ שדור; נ שדר ליה. אביי] מ ליתא. 20 [זוגא] נ זוא (בדפוס פיז׳ ויניצ׳ וקושט׳ זווא וע׳ ד״ס וערוך השלם ערך זוו). מ למבדקי. ב אזל (והוגה אזול); ל מ אזלו (וכ״ה במנוה״מ); ד ליתא. לביתיה] ד ליתא. ל מ נ אכלינהו (וכ״ה בע״ע בסתרקי ובמנוה״מ); ד אותבינהו ואכלינהו (ובד׳ ויניצ׳ ליתא ואכלינהו ובע״י אותבינהו ואוכלינהו).

כ״ב ע״א ואשקינהו ומך להו בסתרקי׀ לצפרא כרכינהו ואייתינהו לשוקא שדר אביי וקרייה אמרו ליה לשימינהו מר אמר להו הכי והכי שוו אמרו ליה דילמא שוו טפי אמר להו בהכי שקלי להו אמרו ליה במאי חשדתינן אמר להו אמינא מלתא דמצוה איזדמנא להו לרבנן וכסיפא להו מלתא למימר לי אמרו ליה לשקלינהו מר אמר להו מההיא שעתא אסחתה לדעתאי לצדקה:

הוה קא חלשא דעתיה דרבא על דאביי אמרו ליה מסתיך דקא מגנא זכותך אכוליה כרכא:

רב ברוקא חוזאה הוה קאי בשוקא דבי לפט אתא אליהו אתחזי ליה אמר ליה מי איכא בהאי שוקא בר עלמא דאתי אמר ליה לא איניש אדהכי והכי אתא ההוא גברא דהוה סיים מסאני אוכמי ולא הוה רמי חוטי אמר ליה האי בר עלמא דאתי הוא קרא ליה ולא אתא לגביה אזל בתריה אמר ליה מאי עובדך אמר ליה זנדוקנא אנא ואסרנא גברי לחודיהו ונשי לחודיהו ובליליא רמינא פוריי בין גברי לנשי כי היכי דלא לתעבד אסורא כי חזינא בת ישראל דיהבי גוים עיניהו עלה מסרנא

1 נ ומדלהו (שבוש מן ומך להו). א בסתרתקי; מ ביסרתקי (והוגה ביסתרקי (ובערוך ומאיך ליה ביסתרקי). ד ביסתרקי [בליליא (וליתא בערוך ומנוה"מ והוא שיור מגרסת פיזארו דשם [בליליא שקלינהו וקמו ונפקו למחר סליק ליה לשוקא ואשכחינהו] שהיא גרסא קצרה וטובה וכ"ה בע"י הראשון בליליא כרכינהו ואייתינהו לשוקא למחר סליק ליה לשוקא ואשכחינהו ובד' ויניצ' ושאחריו נתערבו ב' הגרסאות ובחרתי בגרסת כה"י). לצפרא] בד' פיז' ליתא (וכ"ל בע"י ע' בהערה הקודמת). א כרוכנהו; ב כרכונהי (מנוה"מ כרכונהו); ד כרכנהו (ובד' פיז' ליתא). 2 ואייתינהו] ד ושקלינהו וקמו ונפקו ליה וברש"י ומנוה"מ וע"י כבכה"י). שדר אביי וקרייה] ב ל מ ליתא (וכ"ל במנוה"מ, וגרסת פיזארו למחר סליק ליה לשוקא ואשכחינהו וכ"ה בע"י); ד ואשכחינהו (והנה גרסת ב ל מ בודאי מקוטעת דכיון דלא פורש כלל שבא אבא אומנא לשוק לא שייך למימר אח"כ אמרו ליה ונשאר לנו רק לקבל גרסת א או גרסת פיזארו וע"י וקשה להכריע בזה בהחלט אבל ראינו שכל הענין נעשה בפקודת אביי שהוא שדר זוגא דרבנן למיבדקיה לא"א ולכן נראה שגם הבאתו לשוק היתה בעצת אביי. ומלת ואשכחינהו של ד היא או שיור מגרסת פיז' או הוספה ע"פ הענין ולא היתה בגרסת ג ש). נ קרייה. אמרו] א אמרי; ד אמר (אך הכונה על אביי ורבנן ור"ג פרש אמרו ליה כולי עלמא ונדחק לזה מפני שלא היתה לפניו גרסת א או פיז' וא"כ לא היה א"א בשוק רק שאנשים באו אליו ושאלוהו לשיימם והוא דוחק ובד"ח א"ל). ליה] מ להו (ולא ציין בד"ס). 3 ד לשיימיה (ג ש מנוה"מ וע"י כבכ"י). נ [לי] מר. ד מר [היכי שוו] (וליתא בהנ"ל חוץ מע"י). נ שואו (וכן בסמוך); ד ליתא. א מ אמרי. ליה] מ ליתא. 4 א נ ודילמא. א נ שקילי (נ שקילין) לי ב שקילו (וליתא לי); ל שקולו לי; ד שקלינהו [אמרו ליה דידך ניהו ושקלינהו מינך] (וכ"ד בע"י אבל אינו הגון וליתא במנוה"מ ולא היה לרש"י). 5 ד [במטותא מינך] במאי (ע"י). במאי] מ במה. א חשדתן; ב חשידתנן [לרבנן]; נ חשדתינון לרבנן. אמר להו] נ ד ליתא (והוסיפוהו בד"ח ובגליון נ). אמינא] מ ליתא. א ב נ אמינא [דילמא] (ע"י). מילתא דמצוה] ד פדיון שבויים (ע"י). 6 איזדמנא] א נ איהנדזא; ב איתרמי; ד איקלע (וכ"ה בע"י, ובמנוה"מ א י ת). וכסיפא] ד ואכסיפו (ע' ש). להו] נ ד ליתא (וברש"י לכו והנקודה צ"ל אחר למימר לי). מילתא] מ ד ליתא (ואיתא ברש"י ומנוה"מ וע"י). ב ל מ למימרא. 7 לי] מ ליתא (וכ"ל במנוה"מ וע"י, ובד"י ברש"י לן וצ"ל לי). ד השתא נשקליה (ג ש ומנוה"מ כבכ"י). מההיא] ד מההוא. 8 ל שעתא [דחזיתיכו] (והמלה נוספה בין השטין). ב אסחתיה לדעתאי (ובגליון נוסף מיניהו ובמנוה"מ אסחתיה לדעתאי מינאי ויהבית להו לצדקה ואולי צ"ל גם שם מיניהו ובד"ס הביא בטעות מגליון ב מינאי, וגרסת אסחתיה היא גם בע"י אבל נ"ל דכ"י א כוון אל אסחתָהּ בכנוי נקבה כשמוש מלת דעת על הרוב במשנה וגמרא); ל אסהא דעתאי; מ נ אסחתינהו מדעתאי; ד אסחתינהו דעתי (ובד"ח בשבוש דעתיה ובקצתם דעתאי. ובד"ס בחר בגרסת מ ואינו נראה בעיני כי הפעל נסח בבנין אפעל מוסב בכל מקום על מלת דעת שאחריו כלומר הסיח את דעתו מדבר פלוני אבל אינו רגיל כ"כ לומר בהפך הסיח דבר פלוני מדעתו ועל זה מורה גם הגליון מיניהו רק שלשון מיניהו לצדקה אינו נוח ואולי הורכבו כאן ב' נוסחאות שונות והגרסא המובחרת מכולן היא זו שהבאתי ממנוה"מ ובשנוי מינאי למיניהו אבל כיון דליתא בכ"י נמנעתי להגיה על פיה כי אפשר שמלות ויהבית להו הן פרוש הר"י אבוהב). 9 הוה קא] א ב נ ליתא (וכ"ל במנוה"מ וע"י). ב מ חלש (מנוה"מ וע"י). על] ב ל מ ליתא (וכ"ל במנוה"מ ואיתא בע"י); ד משום. דאביי] א אביי; ב כאביי; ל מ באביי; נ בדאביי (ובמנוה"מ כדאביי וע' ש ולעיל גבי חלשא דעתיה דאביי). 10 ב ל מיסתך; נ מסתך. ד מגנית. ב ח ש אכולא; ל מ נ ד אכולה. כרכא] ל דרא; נ כרבא. 11 רב] ד רבי (וכ"ה רק בריש חבור יפה). נ החאה (וליתא בד' פיז' וחבור יפה). קאי] ד שכיחא. בשוקא] א ליתא. א דבי לפאט; נ דבי לפטתא (והוגה לפטא); ד דבי לפט (במנוה"מ נר ג' כלל י' ח"ב פ"ג דבי לשפט ובהגה"ת דביל שפט ובחבור יפה ליתא וע' ד"ס). 12 אתא אליהו איתחזי ליה] ד הוה שכיח אליהו גביה (בכל הנ"ל כבכ"י). א אליהו [זכרו לטוב] (ע' לעיל גבי נחום איש ג"ז ובמנוה"מ וע"י ז"ל). מי] ב מאן; ל ד ליתא (ש ומנוה"מ והגה"ת וע"י מי). בהאי שוקא] נ הכא. 13 בר עלמא] ב ל מ נ דאתי לעלמא. לעלמא [דאתי] ל ליתא. א נ לא [איכא ולא] איניש; ל ליכא ולא איניש (וכ"ה בהגה"ת וע"י); מ ליכא איניש; ד ליתא (וכ"ל במנוה"מ וחבור יפה). 14 והכי] א ב ל נ ליתא (וכ"ל במנוה"מ והגה"ת ותוספות ב"ק נ"ט ב' ד"ה הוה). ד הזא לההוא. ההוא] ב נ ל ליתא (ואיתא במנוה"מ והגה"ת וע"י ותוס' שם וסנה' ע"ד ב' ד"ה אפילו דלא כד"ס). דהוה סיים] א ב ל נ דסיים (מנוה"מ); מ איתחזי ליה דסיים (ובהגה"ת הוה וצ"ל דהוה ומלת סיים נשמטה בטעות שלא כד"ס). 15 הוה] ל מ קא; נ ד ג ש ליתא (וכ"ל במנוה"מ וע"י והגה"ת ותוס' שם). גליון ב חוטי [אסדיניה] (ע' ש, ובמנוה"מ חוטי בציציתא); נ [ליה] חוטי. ד חוטי [דתכילתא בגלימיה] (וכ"ה בע"י וליתא בהגה"ת וכו"פ פ' נ"ט ד' קכ"ה וילקוט כ"י וב' המקומות בתוס' וכן משמע מחבור יפה ור"ג). 16 הוא] ב ל ליתא (ואיתא בגליון ב). קרא ליה ולא אתא לגביה] ד רהט (ש מנוה"מ הגה"ת ילקוט כ"י וע"י כבכ"י). ליה] א ליתא. לגביה] נ לקמיה. מ אזל [איהו] (וכ"ה בהגה"ת וע"י, ובחבור יפה וירץ אחריו ואפשר שגרס כאן רהט כמו ד). ד בתריה [א"ל מאי עובדך] (וליתא בכל הנ"ל חוץ מע"י). ל מ ד [א"ל זיל האידנא ותא למחר כי אתא למחר] אמר (בדפוסים ליתא כי אתא ובכ"י מ ליתא למחר השני וכל הגרסא שהיא גם בע"י נראית כהוספת סופרים וליתא בילקוט כ"י וחבור יפה ומנוה"מ והגה"ת). 17 מ ליה [אימא לי] מאי. מ עובדיך. א זנדקאה; ב נ ק זנדקנא; ל זנדוקא (וכ"ה במנוה"מ ובע"י הראשון וכו"פ שם וילקוט כ"י, ובהגה"ת זנדיקא); מ בדיקנאה; ד זנדוקנא (וכ"ה בערוך השלם בערכו עיי"ש). אנא] ק ליתא נ גוברין (וכן להלן). 18 לחודיהו, לחודיהו] מ ד לחוד, לחוד (וכ"ה בערוך שם ובמנוה"מ והגה"ת וע"י אבל לעיל גבי אבא אומנא בכל כה"י ומנוה"מ וע"י ב"פ לחודיהו וכן משמע כאן מן לבדם, לבדנה שבחבור יפה). ובליליא רמינא] ד ורמינא. פוריי] א מ נ פוריאי (מנוה"מ); ד ש פוריא (הגה"ת וע"י). 19 גברי לנשי] ד הני להני. ל עבדי; מ נ ליעבדו (הגה"ת וע"י); ד ליתו לידי. 20 דיהבי] נ דראמי. מ בה גוים עינייהו; ד גוים עלייהו עיניהו (ובמנוה"מ גוים בה עיניהו וע' רש"י ואמנם הלשון הרגיל הוא נתן עיניו באשה). גוים] ד"ח נכרים.

נפשי ומצילנא לה זמנא חדא אתרמאי נערה מאורסה בעו למנסה שקלי דורדיא דחמרא שדאי לה בשפולה ואמינא להו דשתנא היא מאי טעמא סיימת מסאני אוכמי דקא מתאבלנא על ירושלם ומאי טעמא לא רמית חוטי כי היכי דלא לידעו דיהודאה אנא דכי הויא מלתא דצנעא ובעו למגזר גזירתא מגלו לי ואמינא להו לרבנן ובעו רחמי ומבטלי לה מאי טעמא כי קריתך לא אתית בההיא שעתא הוו קא גזרי גזירתא אמינא ברישא אשמעה ואשלח להו לרבנן דלבעו רחמי עלה דמלתא אדהכי והכי אתו הנך בי תרי אחריני אמר ליה הני נמי בני עלמא דאתי נינהו אמר להו מאי עובדיכו אמרו ליה אינשי בדוחי אנן כי חזינן איניש דעציבא דעתיה מבדחינן ליה אי נמי בי תרי דאית להו תיגרא בהדי הדדי טרחינן ועבדינן להו שלמא:

ועל אלו מתריעין כו׳: תנו רבנן שדפון וירקון כל שהוא ארבה וחסיל אפילו לא נראה אלא כנף אחד בכל ארץ ישראל מתריעין עליהן מיד:

מסרת הש״ס והמדרשים

4 (מתאבלנא) ב״ק נ״ט ב׳. 17 (כנף) ירושלמי תענית ג׳ ו׳.

1 נפשי] א ל מ נ ק נפשאי (וכן הגיהו ללא צרך בדפוסים מאוחרים וכ״ה במנוה״מ והגה״ת וע״י). זימנא חדא] ד יומא חד (בכל הנ״ל כבכ״י). ל מ ק איתרמי (רש״י הגה״ת וע״י); נ אתאי; ד הוות. 2 ב ל מ ק המאורסה (ובחבור יפה בעולת בעל). בעו למנסה] ד גבן דיהבו בה נכרים עינייהו (ובד״י בוגויים). למַנסה] ב מ ק וגליון נ למינסבה (ילקוט כ״י); ל לאונסה (וכ״ה בהגה״ת); נ למינסה (מנוה״מ וע״י). שקלי] א ל אתאי (מנוה״מ וילקוט כ״י והגה״ת וע״י); ב נ איתאי; מ הוה לי; ק אייתי (וכ״ה בערוך ע׳ דרה ובחבור יפה לקחתי). א דורדא; ב ל מ נ ק ח דורדיא (ערוך שם וכל הנ״ל); ד דורדיי׳. דחמרא] ד ליתא (ואיתא בכל הנ״ל). א שדיי; ב שדי; ל ושדיי; מ שדינא; ד ושדאי (וכ״ה בע״י, ובערוך והגה״ת ומנוה״מ שדאי). 3 לה] א להו (וקאי על השמרים אבל במנוה״מ והגה״ת וע״י לה וקאי על הנערה); ד ליה (וכ״ה בערוך והוא נכון רק לגרסת דורדא של א). בשיפולה] א ב ק אַמָנָא (וכ״ה בהגה״ת); ל בשיפולהא (ערוך ומנוה״מ וע״י בשיפולא וע׳ ש); ד בשיפוליה (והגיהו בד״ח בשיפולה). ב מ ק אמינא; ד ואמרי. להו] א ד ליתא; מ להו [חזו]. דשתנא] א מ דישתנא; ד דיסתנא (וכ״ה ברש״י ומנוה״מ והגה״ת וע״י, ובר״ח וערוך בערכו דשתנא). מאי טעמא] כ״י מאי שנא (ואינו נוח ולהלן גרסי כלם מ״ט ואפשר שמן ר״ת מ״ן נעשה מ״ש ואח״כ מאי שנא ובמנוה״מ וילקוט כ״י והגה״ת וע״י מ״ט). 4 סיימת] כ״י דסיימת (אבל זה לגרסתם מ״ש ואחר מ״ט שבגרסתנו הנכון סיימת וכ״ה בכל הנ״ל); ד לית לך חוטי ורמית (ובד׳ פיזארו ליתא ורמית מסאני אוכמי). נ [הני] מסאני. דקא מתאבלנא על ירושלם] ב ל מ נ ק ד ליתא (אבל איתא גם במנוה״מ, ושם [א״ל] מתאבילנא, וילקוט כ״י וע״י והגה״ת, ושם [משום] דמתאבלנא, והגרסא נכונה דכן איתא בב״ק ריש נ״ט ע״ב דאלעזר זעירא הוה סיים מסאני אוכמי לאבלות על ירושלם וע׳ תוספות שם, ומחבור יפה נראה שלא היתה הגרסא לפניו). ומ״ט לא רמית חוטי] ב ל ק ליתא (ואיתא בהגה״ת וילקוט כ״י וע״י וכן בדפוסים מקודם לית לך חוטי ובכ״י ל נשאר כאן מקום פנוי בשביל ב׳ או ג׳ מלות ובמנוה״מ גורס כמו לעיל חוטי בציציתא); מ ולא רמית חוטי (ובדפוסים הגרסא קודם לזה לית לך חוטי); נ ולית לך חוטי. 5 מ [אמר ליה] כי היכי (מנוה״מ); ד [א״ל עיילנא ונפקינא ביני גוים] כי היכי (ובחבור יפה מנהגי לבוא בית המלך ומשמע שהיתה לפניו גרסת ד). לידעו] נ ידעין. 6 אנא] ד הוא. נ הוו בעו למיעבד מילתא בצניעה; ד ליתא. ד כי הוו גזרי גזירתא (ובכו״פ פ׳ נ״ט שם ובכל הנ״ל כבכ״י). הויא] ב הוה (וכ״ה בכל הנ״ל. ובמנוה״מ הואי), ל מ הוה להו (וליתא בכל הנ״ל ובכ״י מ בשבוש הוה להו רבנן). א מיגזר. ל גזירה. 7 מגלו לי ואמינא] ד מודעתא (בד׳ פיז׳ כהונן מדענא ובהגה״ת ליתא מגלו לי). א ב ל נ ק ומבטלין (ובהגה״ת לרבנן דליבעי רחמי עלה דמילתא ויבטלונה). לה] ד לגזירתיהו (במנוה״מ לה להאי גזירתא). 8 מ״ט כי קריתך לא אתית] ד ומ״ט כי אמינא לך אנא מאי עובדך ואמרת לי זיל האידנא ותא למחר (ובכל הנ״ל כבכ״י, ובע״י כמו ד רק דגריס לא אתית ואמרת). מ קריתיך (הגה״ת קראתיך ובכ״י ל בשבוש קרתיך). א לא אתית [לגבאי] (מנוה״מ). בההיא] מ אמר ההיא (בד״ס לא ציין); ד א״ל בההיא (וכ״ה בגליון נ ומנוה״מ והגה״ת וע״י). ב הוה; ד ליתא (וכן משמע מחבור יפה, ובמנוה״מ שמעית דהוו). 9 קא] ב מ ליתא (הגה״ת איתא). ל מ ד ואמינא. נ [איזיל] ברישא ואשמעה. אֶשְׁמְעַה] ל מ אשמע (אבל הכנוי מוסב על מלתא דצנעא ובהגה״ת אשמע מילתא); ד איזיל ואשמע. ואשלח] ל ואשדר (הגה״ת והוא נהוג בהוראת שליחות אנשים או דברים ומתנות לא במובן הודעה); ד ליתא (ואיתא בע״י). 10 ב דליבעי; ל ובעו; מ דבעי; נ דבעו (הגה״ת). מ על מילתא (ובגליון שם איכא דאמ׳ פדיון שבויים הוה ואמינא ניזיל נשתתף פורת׳ בהדייהו והדר אייתי ובד׳ פיז׳ ליתא בההיא שעתא–עלה דמילתא] והגרסא א״ל מלתא דמצוה הואי אמינא איזיל ואשתתף כמה דאפשר לי והיא גרסת הגליון הנ״ל). ל דמילתא [ומבטלין לה] (כמו לעיל, ובע״י ויבטלינה). והכי] א ב ל נ ק ליתא (וכ״ל במנוה״מ והגה״ת ואיתא בע״י וע׳ בריש הענין לעיל). 11 הנך] א ב ל נ ליתא (וכ״ל בהנ״ל וע״י). א נ ביתרי; ב ד תרי (ע״י); ל ק בתרי (הגה״ת, ובמנוה״מ בתריה). אחריני] מ ד אחי (והסכים לזה בד״ס אבל בכל הנ״ל וילקוט כ״י אחריני וגם בחבור יפה המסכים על הרוב עם ד איתא כאן שני אנשים עוברים ובד׳ באסיל׳ שבשו אחי וגרסו אתי). הני] ד הנך (ח ש וכל הנ״ל הני). עלמא דאתי] נ העוה״ב. 12 ד [אזל לגבייהו] אמר (ע״י). מ עיבידתיכו (ד״ס לא ציין). 13 א ב ל ק בדיחי (וכן בכל הנ״ל וע׳ ש); נ מבדחי. ב מ וכי (הגה״ת); ד ליתא. חזינן–מבדחינן ליה] ד מבדחינן עציבי (וכן משמע מן ח אבל מנוה״מ הגה״ת ילקוט כ״י וע״י וחבור יפה כבכ״י). 14 ד אי נמי [כי חזינן] (מנוה״מ וע״י). דעתיה] ק ליתא (ט״ס). א ב ק בתרי (הגה״ת וע״י); ל נ ביתרי; מ מתרי (ד״ס בטעות בי תרי, ובמנוה״מ כמו ד). מ בהדדי; ד בהדיהו (מנוה״מ הגה״ת וע״י כמו שהגהתי וע׳ ח). 15 טרחינן] נ ליתא. ל שלמא להדדי (ח שלמא בינידהו ילקוט כ״י הגה״ת וע״י שלמא בהדי הדדי ובמנוה״מ שלמא בהדיהו וע׳ ש). 16 א מתני׳ על אלו מתריעין–מכה מהלכת; ב מתני׳ ועל אלו מתריעין בכל מקום וגו׳; מ ועל אלו מתריעין; ק על אלו–השדפון; ד על אלו–מקום כו׳. ד ת״ר [על אלו מתריעין בכ״מ על השדפון ועל הירקון ועל ארבה והסיל ועל חיה רעה ר״ע אומר] (ולפי״ז פליג ר״ע את״ק ואמתניתין דבעו מלא תנור וכן היתה גרכת ח וכתב דקי״ל כר״ע אבל רי״ף רא״ש ורי״ד מסכימים עם כה״י דליתא לכל זה וכן מוכח מרש״י). שדפון וירקון כל] א ב ק ד ח על השדפון ועל הירקון בכל (רי״ף ורא״ש; אבל נוסח ל מ ש עדיף וכמו שאמר אח״ז ארבה והסיל, ובר״ד שדפון שאמרו כל שהוא). 17 ד בא״י אלא כנף אחד (רי״ד). כנף] ב ק מין (ע׳ ד״ס). 18 בכל ארץ] ק בארץ. עליהן] ב ק עליו (רי״ד עליה); מ ליתא. מיד] ד ליתא (וכ״ל ברי״ד אבל איתא בר״ח רי״ף ורא״ש). ל מ מיד [מפני (מ ליתא מפני) שהיא מכה משולחת].

ועל חיה רעה: תנו רבנן חיה רעה בזמן שהיא משולחת מתריעין עליה בזמן שאינה משולחת אין מתריעין עליה כיצד נראתה בעיר משולחת בשדה אינה משולחת נראתה ביום משולחת בלילה אינה משולחת ראתה שני בני אדם ורצתה אחריהם משולחת ברחה מפניהם אינה משולחת טרפה שני בני אדם ואכלה אחד מהם משולחת שניהם אינה משולחת עלתה לגג ונטלה תינוק מעריסה משולחת הא גופא קשיא אמרת נראתה בעיר משולחת ואפילו בלילה והדר תני ביום ולא בלילה הכי קאמר בעיר ביום משולחת בלילה אינה משולחת ראתה שני בני אדם ורצתה אחריהם משולחת הא עמדה אינה משולחת והא קתני סיפא ברחה מפניהם אינה משולחת הא עמדה משולחת לא קשיא כאן בשדה הסמוכה לאגם כאן בשדה שאינה סמוכה לאגם טרפה שני בני אדם ואכלה אחד מהם משולחת והא אמרת אפילו רצתה כי תניא ההיא באגם גופיה עלתה לגג ונטלה תינוק מעריסה משולחת פשיטא אמר רב פפא לא צריכא דאפילו בכוכא דציידי:

ועל החרב: תנו רבנן אין צריך לומר חרב שאינה של שלום אלא אפילו חרב של שלום שאין לך חרב של שלום יותר משל פרעה נכה ואף על פי כן נכשל בה יאשיהו המלך שנאמר ׀ וישלח אליו מלאכים לאמר מה לי ולך מלך יהודה לא עליך אתה היום כ"ב ע"ב

תורה אור

23 דה"י ב' ל"ה כ"א.

מסרת הש"ס והמדרשים

1 (חיה) ירושלמי שם. 20 (חרב) ירושלמי שם; תוספתא תענית ב' י'.

1 ל [מתני'] ועל. רעה] ד ליתא. ד וכו' (והוא טעות כי ועל החרב הוא לקמן ציון בפ"ע). א ד רעה [שאמרו] (רי"ף רא"ה רא"ש רי"ד וריטב"א אבל לעיל בבריתא דשדפון ולהלן בבריתא דחרב גריס ליה רק הרי"ד וכן לא גריס ליה ח בשום אחת מהבריתות וגם בכ"י א ליתא גבי שדפון וחרב ואם אמרנו לקיימו כאן צריך לקיימו בכלן נגד כל כה"י). 2 בזמן שאינה] ד אינה (רק ברא"ש). בזמן] מ ובזמן. 3 א כאי זה צד; ד אי זו היא משולחת ואי זו היא שאינה משולחת (וכן משמע מר"ח וכ"ה ברי"ד אבל בכל הנ"ל וילקוט כ"י פ' בחקתי כבכ"י). ד נראת (רא"ש). ב [נראית] בשדה; ל מ ק נראתה בשדה (רק בריטב"א). 4 אינה] (הראשון) ב אין. נראתה] ב נראית; ד ליתא (וכ"ל ברא"ה אבל כאן הוא נכון דהיא בבא בפ"ע). ל מ [נראתה] בלילה (וליתא בכל הנ"ל). 5 שני ב"א] מ ח שנים. ב ל ק רצתה. 6 ברחה] ב ל מ ק ד ח נחבאת (רי"ד; אבל רי"ף רא"ה רא"ש ר"ן וריטב"א ברחה והוא עדיף וע' עוד להלן). ב בפניהם. שני ב"א] מ ח שנים. 7 א ב ל ק אכלה. מ ק ד [אכלה] שניהם (וליתא בר"ג ורש"י רי"ף רא"ה ורא"ש וכ"ל בד' פיז' וע' ח שפרש באופן אחר). 8 מ מעריכתה. 9 ב נראת. ואפילו] ד ל"ש ביום ול"ש. 10 תני] ד אמרת. ולא בלילה] א ב ל אין בלילה לא; ק בלילה לא; ד משולחת בלילה אינה משולחת. ד [ל"ק] ה"ק (וליתא בפיז' ורש"י). ד ה"ק [נראתה] (פיז' אימא נראתה). 11 ב ל ק ד [בעיר] בלילה (ובר"ח פרש דבעיר בלילה משולחת ונ"ל שבוש וצ"ל ביום, בפיז' ליתא בלילה אינה משולחת בכ"י ב מלות אינה משולחת בגליון). א ב ל ק ד אי נמי בשדה ביום אינה משולחת (וכונת הגרסא הזאת היא שצריך לסרס הבריתא ולגרוס נראתה בעיר ביום משולחת בלילה אינה משולחת בשדה אינה משולחת כלומר לא ביום ולא בלילה וכן היתה גרסת ג ח ורי"ד אבל א"כ מלות אי נמי מיותרות וכן לא היה צריך לומר ביום כ"א בשדה אינה משולחת ור"ג הרגיש בהדוחק ופרש דאי נמי מסיים הבריתא וגם זה דוחק דלא היה צריך כלל לסיימה וגם אינו משמע מלשון אי נמי אבל הנכון שלא לגרסו כלל כמו דליתא בכ"י מ וכ"ל בד' פיזארו וגם מלשון הריטב"א נראה שלא היה לפניו והוסיפוהו בד' ויניציאה ודפוסים שאחריו וכדי להסיר הדוחק השמיטו מלת אינה והוסיפו עוד [בשדה בלילה אינה משולחת] דליתא בשום כ"י וכונו בזה לפרש דבבא דביום ובלילה קאי רק אשדה אבל בעיר אפילו בלילה משולחת אך אין זו כונת הגמרא והרמב"ם פ"ב מהל' תעניות ה"ז פסק להפך ועיי"ש בלח"מ שהקשה עליו ע"פ הגרסא המשובשת ובד"ח תקנו שוב את הנוסחא והוסיפו מלת אינה והקיפו את המלות בשדה בלילה אינה משולחת. גם הוסיפו מלת אפילו דליתא בשום כ"י דלא כד"ס וגרסת מ וד' פיז' עקר וע' בגבורות ארי). ל [אמרת] ראתה (כמו שהוא לעיל גבי נראתה וכן גריס ל בסמוך להלן גבי טרפה וגבי עלתה עיי"ש). 12 שני ב"א] מ ח שנים. א ב ל ק רצתה. ד עומדת. 13 אינה משולחת] א לא. ב ק הא קתני; מ וקתני; ד והדר אמרת. סיפא] ב סופא (וכן הוא גורס במקומות אחרים); ד ליתא. ברחה] א נחבאה; ב ל מ ק ד נחבאת (אבל לעיל גריס א ורוב הראשונים ברחה וא"כ נמשך הסופר של א כאן בטעות אחרי הגרסא האחרת ואף שאיני מגיה לעולם בלי עדות כ"י הנה כאן אפשר רק לגרוס או ברחה או נחבאה בב' המקומות וברחה מכתבר טפי וכן משמע מדברי הרמב"ם שם). א ק מפניהם אינה משולחת (מפניהם הוא דאינה משולחת] הא (וצ"ל נחבאה מפניהם הוא וכו'). אינה] ל הוא דאינה (ואולי היא גרסת א ונשמטו לפני זה המלות אינה משולחת נחבאת). 14 ד עומדת. 15 שאינה] ב שאין. 16 ל [אמרת] טרפה. ד אדם [כאחד] (ובחנם נתקשה בגבורות ארי דליתא בכ"י וכ"ל בד' בנבנשתי ושם אולי נשמט בטעות). א ב ל ק אכלה. 38 ד משולחת [שניהם אינה משולחת] (והוא מיותר). 17 ב ק הא. ד [אמר רב פפא] כי (ואולי בא לכאן מבסמוך גבי כוכא). כי תניא ההיא] ליתא בד"י (והוסיפוהו בד' קראקא ע"פ ש ואיתא בכה"י). גופיה] ב גופה (ובד' ויניצ' וקושטא בסיל' ובנבנשתי באגמ' גופה ובד' אחרונים שבשו והדפיסו ב' נקודות אחר באגמא ומן גופה עשו גופא והנכון גופיה וכ"ה בר"ג ור"ן וכן הגיה הב"ח ברש"י באגם גופא וכלפי דאמר לפני זה הסמוכה לאגם אמר כאן באגם גופיה וע' ד"ס). 18 ל [אמרת] עלתה. מ מעריסתה. 19 אמר רב פפא] ל מ ליתא. לא צריכא דאפילו] ד ליתא (ואיתא גם בר"ן, ובערוך ערך ככי לא צריכא אלא). ל בכובא (וכ"ה ברש"י ד' ויניצ', ובד' קושטא שם בכורא); מ בכוכי; ד ככוכי (בד' ויניצ' בכובי ובר"ג כוכי דאגמא דציידי ובערוך שם בי כוכא דאגמא וליתא דציידי ובפכ"י לא צריכא לבי כוכי דציידי). 20 ל [מתני'] ועל; נ פיז' ועל החרב–מהלכת. ד על. ד החרב [כו'] (והוא טעות כי בגמרא מפרש רק חרב ולא ענין ההתרעה שאח"כ). ד ת"ר [חרב שאמרו] (ע' לעיל בהערתי גבי חיה רעה). אין] ד אינו. נ [על החרב] שאינה. מ ד שאינו. 21 אפילו [הרב] א ליהא [ואיתא בכל הראשונים). 22 משל פרעה] ל מ ד ח מפרעה (וכ"ה ברי"ד אבל ברי"ף ורא"ה ורא"ש משל פרעה). ואעפ"כ נכשל] נ ונכשל. 23 ל נ ד המלך יאשיהו. המלך] מ ליתא (וכ"ל בר"ח ורי"ד ובתוכבהא כאן ב' י' אבל איתא ברי"ף ורא"ה ורא"ש). 24 יהודה] ב ישראל; ק ישראל וגו'. לא עליך–לבהלני] ב ליתא.

כי אל בית מלחמתי ואלהים אמר לבהלני חדל לך מאלהים אשר עמי ואל ישחיתך מאן אלהים אמר רב יהודה אמר רב זו עבודה זרה אמר הואיל וקא בטח בעבודה זרה יכילנא ליה וכתיב וירו הירים למלך יאשיהו אמר רב יהודה אמר רב מלמד שעשו כל גופו ככברה אמר רב יהודה אמר רב מפני מה נענש יאשיהו מפני שהיה לו לימלך בירמיהו ולא נמלך מאי דרש וחרב לא תעבר בארצכם מאי חרב אילימא חרב שאינה של שלום והכתיב ונתתי שלום בארץ אלא אפילו חרב של שלום והוא אינו יודע שאין דורו דומה יפה כי הוה קא ניחא נפשיה אתא ירמיהו לשולי ביה חזייה דקא מרחשן שפותיה אמר דילמא הס ושלום אגב צעריה קאמר מלתא כלפי שמיא גחין עליה שמעיה דקא מצדיק עליה דינא וקאמר צדיק הוא ה' כי פיהו מריתי פתח עליה רוח אפינו משיח ה':

מעשה שירדו זקנים מירושלם לעריהם כו':

איבעיא להו כמלא תנור תבואה או דילמא כמלא תנור פת תא שמע כמלא פי תנור ועדין תבעי לך כמלא פי תנור ככסויא דתנורא או דילמא כי דרא דריפתא דהדר ליה לפומיה דתנורא תיקו:

תורה אור

4 דה"י ב' ל"ה כ"ג. 8 ויקרא כ"ו ו'. 15 איכה א' י"ח. 16 איכה ד' כ'.

מסרת הש"ס והמדרשים

6 (ככברה) מו"ק כ"ח ב'; סנהדרין מ"ח ב'; פסדר"כ ריש כ"ז; ירושלמי קדושין א' ז'; תוספתא תענית ב' י'; תנחומא (הנדפס) מסעי י"ב (באבער סימן ט') ריש ואתחנן (באבער); במ"ר כ"ג י"ג; איכ"ר א' י"ח; מדרש שמואל כ"ה. 7 (לימלך) תרגום איכה א' י"ח. 9 (של שלום) תוספתא כאן ב' י"א; איכ"ר (באבער) א' י"ח. 13 (שפותיה) תרגום איכה א' י"ח. 18 (מעשה) מנחות ס"ט ב'.

2 ב עמדי (צ"ל עמי) וגו'. א ישחיתך וגו'. מאן] ד מאי. ד אלהים [אשר עמי]. 3 זו] א ל מ ליתא (וכ"ל בילקוט דה"י והגה"ת ורי"ף); ק זה. ל נ אמר [יאשיהו]. 4 וקא] ל ליתא. וכתיב] ד ליתא (ואיתא גם בילקוט והגה"ת וע"י). ל וכתיב [ולא הסב יאשיהו פניו ממנו] וירו; מ [דכתיב ולא–ממנו] וכתיב וירו (וכן הובא הפסוק בתוספתא כאן אבל הוא מיותר). 5 נ המורים (וכ"ה בילקוט והגה"ת וע"י ורא"ה ובכל המקומות שציינתי במסרת הש"ס וע' באבער לתנחומא ריש ואתחנן). נ ד [ויאמר–מאי כי החליתי מאוד] (וכל זה מיותר דלאו מהחליתי קא דריש אלא מוירו כדפרש רש"י אולם הרש"ש בהגהותיו העיר דדריש החליתי משרש חלל ור"ל שנעשה חלול ככברה והיא הערה יפה אבל ליתא ברוב כ"י ורי"ף וילקוט והגה"ת וע"י). 6 מלמד] ב נ ק ליתא (וכ"ל בדפוסים הראשונים ובמו"ק וסנה' וילקוט וכן מהקוהו רש"י שבע"י והב"ח כאן אבל איתא בע"י והגה"ת ורא"ה וע' באבער שם). שעשו כל גופו] א ב נ ק שעשאוהו (וכ"ה במו"ק ורי"ף ורא"ה וילקוט והגה"ת כאן ובמו"ק וע"י שם וכן גריס מ בסנה' אבל בדפוסים שם כלפנינו וע' באבער שם); ל שעשאוהו כל גופו (ע"י ושם כהוגן לכל). אר"י א"ר] מ ליתא (ואיתא בילקוט, דלא כד"ס, וע"י והגה"ת); ד ארשב"ג א"ר יונתן (ונשתבש ליוחנן). 8 א נ דרוש. 9 שאינה] מ ליתא (ולא הרגיש בד"ס). 10 אפילו] ב נ ק ליתא (וכ"ל בילקוט). חרב] ד ליתא. ל [שאינה] של שלום (ט"ס). 11 אינו יודע] נ לא ידע. דומה] ב נ ליתא. נ יפה [כמותו]. הוה] א ב ל ק ליתא (וכ"ל בהגה"ת אבל איתא בילקוט וע"י ור"ח). 12 קא] מ ד ליתא (ואיתא בילקוט וע"י והראוי היה הות קא בלשון נקבה ובינוני פועל כלומר כשהיה גוסס למות). אתא ירמיהו לשולי ביה] ד ליתא (ואיתא גם בילקוט והגה"ת וע"י). חזייה] ל מ חזא (ילקוט); ד חזא ירמיה. 13 מ דמרחשא. א ב שפתיה. ד שפוותיה דקא מרחשן. דילמא] מ ליתא (וכ"ל בילקוט); ד שמא. 14 אגב צעריה קאמר מלתא כלפי שמיא] ד מילתא דלא מהגנא אמר אגב צעריה (וליתא בשום מקום). א ב ק עילויה (הגה"ת); ד ליתא. 15 ד ושמעיה. דקא מצדיק עליה דינא וקאמר] א ב נ ק דקאמר (והשאר ליתא וכ"ה בר"ח והגה"ת); מ דמצדיק דינא אנפשיה וקאמר (ובע"י דקא מצדיק דינא על נפשיה וקאמר ובילקוט צ"ל דקא מצדיק דיניה ואמר ונשתבש, ובדפוסים נתערבו ב' הנוסחאות עליה ואנפשיה). וקאמר] ל ואמר; ד אמר. 16 ל פתח [ירמיהו] עליה (הגה"ת, ובילקוט וע"י פתח עליה ירמיה וכ"ה בר"ח). ל מ נ עליה [ואמר] (ע"י וע' ח); ד עליה [ההיא שעתא] (ילקוט). 17 א מ ק ה' וגו' (ילקוט וע"י); ל ה' נלכד בשחיתותם (והוא מיותר כי נתכון רק לקרותו רוח אפנו משום שהצדיק הדין על עצמו). 18 א מתני' מעשה–שנראו; ב ק ד מתני' (ק ד ליתא מתני') מעשה–לעריהם וכו'; ל מתני' מעשה–זקנים; מ מעשה וירדו. מ ד וירדו (ע' במשנה). 19 א ק ד נ ש ת כמלא תנור תבואה א"ד כמלא תנור פת ת"ש כמלא פי תנור (ועפי"ז היה אפשר לפרש דפשיט לה מהמשנה עצמה והגרסא שם פי תנור כדאיתא בדפוסים וברוב הפוסקים עיי"ש בהערתי אבל א ק לא גרסי בהמשנה פי וא"כ מוכרחים אנו לומר דלפיהם ת"ש מוסב על בריתא דגרסה פי ומלבד זאת לו היתה גרסת המשנה פי מה מקום להאיבעיא כאן ולהפך מלישנא דהאיבעיא מוכח שלא היתה שם גרסת פי וכן לא גרסי ליה שם ב מ); ב כמלא וכו' (כמו א ק) ת"ש כמלא תנור פת (ולפי"ז לא דייק כלל מפי תנור כי אם פשיט לה מבריתא דתנינן בה בפירוש דבפת משערינן ומלבד הדוחק שבזה הנה מדגריס אח"כ ועדיין תיבעי לך כמלא פי תנור וכו' נראה ברור שנשמטה כאן מלת פי בט"ס ומלת פת כדי נסבה וע' ע"ז עוד להלן בגרסת ל מ ואמנם מלת פי נוספה כאן בגליון אבל בעל הגליון מוסיף את המלה עוד ב' פעמים בהאיבעיא וכן הוסיפה לעיל בהמשנה וא"כ גם לדידיה השאלה היא אי משערינן במלא פי תנור תבואה או במלא פי תנור פת ופשיט מבריתא דמשערינן בפת ואינו נראה וע' ד"ס); ל מ כמלא פי (מ ליתא פי) תנור תבואה א"ד כמלא פי (ל ליתא פי) תנור פת ת"ש דתניא כמלא פי תנור פת (והנה לנוסח ל דגריס במשנה פי צריך לפרש כמו ע"פ גליון ב והשמטת מלת פי במקום השני של הבעיא היא רק ט"ס ומלת פת השניה דוקא דאל"כ לא איפשטא לה הבעיא כלל אבל לנוכח מ דלא גריס במשנה פי צריך לומר להפך דמלת פי במקום השני באה בטעות ומלת פת השניה לאו דוקא וכן נשתרבבה המלה פת בטעות בדברי התוס' כי לו היתה בגרסתם מעיקרא לא היו מוסיפין וא"כ מיירי בפת אבל דיוקם הוא מן פי ע"פ פרוש רש"י ור"ן וגרסת דתניא בכ"י ל מ בודאי נכונה דלא מן המשנה קא פשטינן לה ובראב"ה כאן שבוש דמתחלה הביא תנור פת ואח"כ פרש פי תנור עיי"ש). 20 לך] מ ליתא; ד לה (ובדפוסים הדשים בשבוש להו וע' ת דגרסי לך). 21 כמלא פי תנור] ד ליתא (ואיתא גם בתוס'). א כי כסא; ב ק ככיסא; ל ג כי כיסא; מ כי כיסתא (וגרסת ד עקר). כי דרא] א כראכא; ק כי דרדא. 22 ד לפומא (ע' ת). דתנורא] ל ליתא.

ועוד גזרו תענית על שאכלו זאבים כו': אמר עולא משום רבי שמעון בן יהוצדק מעשה ובלעו זאבים שני תינוקות בעבר הירדן והקיאום דרך בית הרעי ובא מעשה לפני חכמים וטהרו את הבשר וטמאו את העצמות:

על אלו מתריעין בשבת כו': תנו רבנן עיר שהקיפוה גוים או נהר וספינה המטרפת בים ויחיד הנרדף מפני גוים או מפני חיה רעה או מפני לסטים מתריעין עליהן בשבת ועל כלן יחיד רשאי לסגף את עצמו בתענית רבי יוסי אומר אין היחיד רשאי לסגף את עצמו בתענית שמא יצטרך לבריות ואין הבריות מרחמות עליו אמר רב יהודה אמר רב מאי טעמיה דרבי יוסי דכתיב ויהי האדם לנפש חיה אמרה תורה נשמה שנתתי בך החייה:

שמעון התימני אומר אף על הדבר ולא הודו לו חכמים: איבעיא להו לא הודו לו בשבת אבל בחול הודו לו או דילמא לא הודו לו כלל תא שמע דתניא שמעון התימני אומר מתריעין על הדבר בשבת (ואין צריך לומר בחול) חנן בן פנחס תלמידו של רבי עקיבא משום רבי עקיבא אומר אין מתריעין על הדבר כל עקר:

תורה אור

14 בראשית ב' ז'.

מסרת הש"ס והמדרשים

6 (עיר) תענית י"ד א'; תוספתא כאן ב' י"ב. 7 (ספינה) ספרי במדבר ע'ו. 9 (לסנף) תוספתא כאן ב' י"ב.

1 ל ועוד גזרו תענית (והשאר ליתא); מ ועוד גזרו (והשאר ליתא). גליון ב [שני] זאבים (ע' במשנה). כו'] ב ל מ ק ליתא. 2 משום ר'] מ משמיה דר'. ר' שמעון] ב ק ליתא (ונוסף בגליון ב ע' בד"ס למנחות ס"ט ב' אות ע'). 3 גליון ב [שני] זאבים (וכן הביא ח כאן ורש"י במנחות ס"ט ב'). בעבר הירדן] מ ד ליתא (ואיתא במנחות ור"ח כאן). 6 א מתני' ועל-חכמים; ב מתני' ועל-גוים וכו'; ל מתני' ועל-בשבת; מ ועל אלו מתריעין; ק ועל-גוים. על] כ"י ועל (ע' במשנה). 7 גוים] ל מ גייס (ובד"ח נכרים וע' במשנה). ל ועל הספינה; נ או ספינה; ד ואחד ספינה. ד ואחד יחיד שנרדף (ע' ח). 8 גוים] ל חיה; ד נכרים (תקון המזקק). או מפני] חיה א נ ומפני. חיה] ב ל מ נ ד רוח (וכ"ה בתוספתא כאן ב' י"ב ורמב"ם פ"א מהל' תעניות ה"ו ור"ח ורש"י ורי"ף ורא"ה ורא"ש אבל גרסת א ק עדיפא כי בכולא פרקין בחיה רעה עסקינן וכן העיד הריטב"א שזו הגרסא בספרים שלנו והביא את האחרת בשם איכא דגרסי עיי"ש, ובכ"י ב היה כתוב ג"כ חיה והוגה רוח וסדר ד גוים לסטין רוח הוא גם בשבת כ"ט ב' ובתוספתא כאן ונראה עדיף כי לפי סדר כה"י רוח (או חיה) מפסיק בין גוים ולסטים אבל בכל הספרים הנ"ל הסדר כבכה"י). או מפני] לסטים א ל נ ק ומפני (וכן היה בכ"י ב והוגה בגליון או). א ל נ הליסטין. 9 מתריעין עליהן בשבת] ד ליתא (וכ"ל בתוספתא אבל איתא בכל הספרים הנ"ל וכן הגיהו בד"ח ע"פ הרש"א, וגרסת הרמב"ם שם מתענין והשמיטוהו הטור והכ"מ אבל נראה שצ"ל שם מתריעין כגרסת כה"י כאן). בשבת] מ ליתא. ועל] ד על. יחיד רשאי] ב נ ק הכל רשאין (ובר"ף ורא"ה ורא"ש ותוס' וריטב"א רשאין בלי מלת הכל אבל ח יחיד). 10 את] א ב ל נ ק ח ליתא (וכ"ל בתוספתא וראשונים כאן ולהלן). ב נ ק עצמן. מ אומר [על כולן] (וליתא גם בתוספתא). מ נ יחיד. 11 את] א ב ל נ ק ח ליתא. 12 א ל מ נ מרחמין (וכ"ה בר"ח ורי"ף ורא"ה ורא"ש וריטב"א וילקוט בראשית רמז כ'); ב ס ק ד מרחמות. 13 ל ס נ ק טע'; ד טעמא. דכתיב] ב ק ליתא (ואיתא בילקוט שם). 14 אמרה תורה] ב ד ח ליתא (איתא בילקוט). 15 בך] א לך (ילקוט). א ב ס נ ח החיה. 16 א ב ס ק שמעון-חכמים; ל [מתני'] שמעון התימני (והשאר ליתא); מ שמעון-הדבר. ס הדבר [בשבת]. 17 ב ק ד [הכמים] בשבת. מ הודו לו בחול. 18 דתניא] ל מ ליתא. 19 שמעון התימני אומר] ד ליתא. א ס ק ח מתריעין [אף] (והוא רק במשנה לעיל). 20 ואצ"ל בחול] א ב ל מ ק ליתא (וכ"ל באו"ז ה' תענית ת"ה ונמצא רק בקטע ס של הגניזה ואי גרסינן להלן כל עקר אפשר לקיים כאן את הגרסא הזאת, אף שהיא מסופקת מאוד בעיני, כי השאלה היא רק אחול, ובד"ס הביא כן בטעות מכ"י ב ומאו"ז). מ חנין; ד [רבי] חנן. פנחס] מ פפוס (אבל בריטב"א ויוחסין פנחס וכ"ה בדפוס פיזארו ונשתבש בד"ו לפיטום ובאו"ז שם מנחם וברש"י שם פטום וע' ד"ס). 21 משום ר"ע] ס ליתא. א מ אומר משום ר"ע; ב ק שאמר משום ר"ע (ובריטב"א כלפנינו). 22 כל עקר] ל ק בשבת (וכן איתא בגליון א: נ"א בשבת); מ בשבת כל עקר (וכ"ה באו"ז שם בערוב ב' הנוסחאות ויש כאן מקום ספק גדול כי אם נתבונן בדברי המשנה לעיל נראה פשוט ששמעון התימני והחכמים נחלקו רק בשבת ואין מקום כלל להאיבעיא דגמרא אבל כנודע כן דרך הגמרא לפעמים להוציא את המשנה מידי פשוטה וכן חשבה גם כאן לאפשר שהפלוגתא היא גם בחול ועתה אם נקבל גרסת בשבת של ל ק אי אפשר לגרוס קודם לזה ואצ"ל בחול ובאמת לא רק ל ק כ"א גם כ"י אחרים לא גרסי ליה עיי"ש והאיבעיא איפשטא מן הבריתא דלא הודו לו קאי רק אשבת וזה הוא באמת לפי פשטות לשון המשנה. אולם בכ"ז מסופק אני מאוד באמתת הגרסא כי א"כ מאי אלימא בריתא ממתניתין כיון שגם בבריתא נאמר רק דאין מתריעין בשבת ולא הוזכר חול כלל והאיבעיא במקומה עומדת אי בשבת דוקא או גם בחול ומתוך ריהטא דגמרא נראה להפך שהפצה להביא ראיה מבריתא דאפילו בחול אין מתריעין ולכן צריך לקיים גרסת [כל עקר]. והנה גם בזה לא יצאנו עוד מידי ספקות עצומות כי כל רואה יראה דלא הודו לו חכמים שבמשנתנו קאי אחכמים דר"ע שם דאמרי עיר שיש בה דבר אותה העיר מתרעת ור"ע פליג עלייהו בסביבותיה אבל באותה העיר מודה גם ר"ע דמתרעת וכל הבבא איירי שם בחול וא"כ אם נגרוס בבריתא כל עקר פליגי חכמים ור"ע דבריתא אחכמים ור"ע דמתניתין ואפילו אם נדחוק ונאמר דלא הודו לו חכמים קאי שם אר"ע פליג ר"ע אר"ע וקצת נראה שרק מתוך הסתירה הזאת נולדה הגרסא בשבת והוסיפוה בגליון א ובכ"י מ על הגרסא העקרית וכן הובאה באו"ז שם ובלקוטות הרמב"ן ע' ד"ס אך גם פכ"י ור"ג ור"ח ורש"י וראשונים אחרים גרסו כל עקר וכן נראה גם מדברי הרא"ה ופרושו כאן סותר לפרושו במשנה עיי"ש צד כ"ג וכ"ה וכדי לצאת מן המבוכה צריכים אנו לומר דשמעון התימני דבמשנה ובריתא איירי רק בסביבותיה ולכן לא הודו לו חכמים והסתירה בדברי ר"ע אפשר לתרץ רק ע"פ כ"י מ ואו"ז דלא גרסי בדברי חנן [משום ר"ע] ולא אמר לה משמיה דרביה וכל זה דוחק בעיני. וצריך להעיר שמדברי הר"ג נראה שהרגיש בהכתירה ולכן פרש על דאי מתריעין אפילו בחול שהוא רק בזמן שהדבר במקום אחד ור"ל בזה שהעיירות הסמוכות לאותה העיר אין מתריעות וא"כ חלק ג"כ בין אותה העיר וסביבותיה כמו שאמרנו. שוב מצאתי שגם הרי"ד בחדושיו לתענית בסוף המכריע ישב את הקושיא באופן הזה וכן העלה גם הריטב"א וכן נראה מפכ"י אבל איני יודע היאך פרנסו את הסתירה בדברי ר"ע והנני מניח את הדברים בצ"ע כי גם אם נקבל גרסת בשבת עוד יקשה היאך עלה בדעת בעלי האיבעיא לחשוב דאפילו בחול לא הודו חכמים כיון דמשנה שלמה היא דבחול אותה העיר מתרעת לדברי חכמים).

על כל צרה שלא תבא על הצבור מתריעין עליה חוץ מרוב גשמים: מאי טעמא אמר רבי אבא אמר שמואל לפי שאין מתפללין על רוב הטובה ואמר רבי אבא אמר שמואל מנין שאין מתפללין על רוב הטובה שנאמר הביאו את כל המעשר אל בית האוצר וגו' והריקתי לכם ברכה עד בלי די מאי עד בלי די אמר רמי בר רב יוד אמר רב עד שיבלו שפתותיכם מלומר די אמר רב יהודה אמר רב ובגולה מתריעין עליהן מיד תניא נמי הכי שנה שגשמיה מרובין אנשי משמר שולחין לאנשי מעמד תנו עיניכם באחיכם שבגולה שלא יהו בתיהם קבריהם:

שאלו את רבי אלעזר עד מתי גשמים יורדין ולא יהו מתפללין עליהם שלא ירדו אמר להם כדי שישב אדם על קרן אפל וישכשך רגלו במים והתניא ידו אמר אביי רגלו כידו אמר רבה בר בר חנה לדידי חזיא לי ההיא דוכתא וחליף טייעא כי רכיב גמלא ונקיט רומחא בידיה ומתחזי כיאניכא:

תנו רבנן ונתתי גשמיכם בעתם לא שכורה ולא צמאה אלא בינונית שבזמן שהגשמים מרובין מטשטשין את הארץ ואינה עושה פירות דבר אחר |
כ"ג ע"א בעתם בלילי רביעיות ובלילי שבתות שכן מצינו בימי שמעון בן שטח שירדו להם גשמים בלילי

תורה אור

5 מלאכי ג' י'. 18 ויקרא כ"ו ד'.

מסרת הש"ס והמדרשים

3 (רוב הטובה) לקמן כ"ג א'; מג"ת י"ב. 6 (די) לעיל ט' א'; שבת ל"ב ב'; מכות כ"ג ב'; ירושלמי ברכות ט' ה' ותענית ג' ט'; ויק"ר ל"ה י"ב; במ"ר י"ב א'; ד"ר י"ב י"א; אסתר רבה י' ט"ו. 11 (קבריהם) ירושלמי יומא ה' ג'. 12 (שאלו) ירושלמי תענית ג' י"א. 14 (אפל) ירושלמי שם; תוספתא ג' א'. 18 (בעתם) ספרי דברים מ"ב; ספרא ריש בחקותי; ויק"ר ל"ה ט'.

1 א נ מתני' (נ מתנ' ליתא) ועל-יולדתך (ואח"כ גורסים שוב [חוץ מרוב גשמים] מ"ט והוא במקום ציון מפני שהבבא ארוכה וע' מה שכתבתי בזה בהקדמתי); ב ועל-הגשמים; ל מתני' על כל הצרה; מ ועל כל צרה; נ מתני' ועל כל צרה וצרה-יולדתך; ס מתני' ועל-הכתוב אומר ישמח... (סוף הקטע ונמצא ממנו עוד חלק אחר להלן דף כ"ג ע"א); ק על-מנטפין אמר לא כך שאלתי כו' (ואח"כ מתחיל גם הוא חוץ מרוב גשמים מ"ט מפני שעל זה סובבים דברי הגמרא). ד [ת"ר על-גשמים] מ"ט (והוא הכפלה משובשת של הציון בהוספת ת"ר). 2 אבא אמר שמואל] ל מ אבא בר שמואל; ד יוחנן (ובריי"ף ורא"ה ורא"ש כמו שהגהתי ובד"ח של הריי"ף ר' אבהו א"ש ובריי"ד ר' אבהו א"ר יוחנן). 3 לפי שאין מתפללין על רוב הטובה ואמר] נ ליתא (וע' בשורה הבאה גרסת מ). 4 ואמר–הטובה] מ ליתא (ובאמת הוא מיותר וליתא בריי"ף ורא"ה ורא"ש וריי"ד). 6 א ד האוצר וגו' (אבל עקר הדרשה מסוף הפסוק); ב ק האוצר [ויהי טרף בביתי ובחנוני נא בזאת אמר ה' צבאות אם לא אפתח לכם את ארובות השמים והריקותי לכם ברכה עד בלי דין] (וכ"ה לעיל ט' א' אבל שם איצטריך ליה דהדרשה מן ובחנוני וכאן דריש רק בלי די); ל שנאמר והריקותי לכם ברכה עד בלי דיי (והשאר ליתא וכ"ה בר"ח והוא נכון וכמו שסדרתי הוא גם בריי"ף ורא"ה ורא"ש); מ המעשר וגו' (וכ"ה בריי"ד); נ בביתי וגו'. 7 מאי עד בלי דין] ב ליתא (ונשמט ע"י שווי מלת די כי לעיל גריס ליה ואיתא ברא"ה ורא"ש וריי"ד). אמר רב] מ נ ד ליתא (ולעיל ט' א' איתא בכ"י מ אבל ליתא שם רמי בר רב יוד וכ"ל כאן בר"ח וגרסת ד לעיל רמי בר חמא וגרסת א שם רמי בר רב יודן בלי אמר רב וגרסת יודן א"ר היא גם ברא"ה כאן דלא כד"ס ובריי"ף יודי א"ר ובהרבה דפוסים ישנים יודא וצ"ל יוד כאן ובפסחים ס"ה ב' וזבחים נ"ה ב' וע' ש וד"ס כאן ולעיל דף ט' ושבת ל"ב ב' וגרסת הירושלמי ברכות ט' ה' וכאן ג' ט' ר' אבא בר עילאי בשם רב ובהרא"ש ליתא לשם אמורא כלל ובריי"ד רמי ב"ח א"ר). 8 רב יהודה אמר רב] ד רמי בר רב יוד (והוא שבוש וכגרסת כה"י הוא בריי"ף ורא"ה ורא"ש וריי"ד וכו"פ פ"י (דפוס ברלין צד ל"א) אבל ברא"ה וריי"ד ליתא אמר רב). 9 עליהן] ב ל מ נ ק ג ש ליתא; ד עליה (וכ"ה בריי"ד ור"ל על הטובה). מיד] ב ל נ ק ד ג ח ש ליתא (וכ"ל בריי"ד ואיתא בריי"ף ורא"ה ורא"ש וכו"פ שם וע' ד"ס). שנה שגשמיה] א ל מ בזמן שהגשמים (וכ"ה בריי"ף ורא"ה ורא"ש וע' ח). 11 יהו בתיהם קבריהם] בכל כה"י יפלו עליהם בתיהם (וכ"ה בר"ח אבל ל מוסיף: ל"א יהו בתיהם קבריהם ובכ"י מ ל"א יעשו בתיהם קברים וכ"ה בריי"ף ורש"י ורא"ה וריי"ד ורא"ש, וכ"י מ מוסיף: ל"א יעשו בתיהם קברים וכ"ה בירושלמי יומא ה' ג' ושם קבריהם ואין לשנות א"כ גרסת ד). יהו] ד יהא. 12 ב ל מ ק ד אליעזר (אבל נראה שהוא ר' אלעזר בן פדת כמו ששער מעצמו הרש"ש בהגהותיו ואולי אליו רמזה התוספתא כאן ג' א' ולא אל חוני או שנתערבו בה שני ענינים). מתי] ד היכן. א ולא מתפללין עליהן; ב ויהיו מתפללין עליהם; מ ואין מתפללין עליהן; ד ויתפללו (ונוסח ל מ ק עדיף דכלפי שאמרו אין מתפללין על רוב גשמים שאלו עד מתי אין מתפללין וכן בר"ח ולא יתפללו עליהן אבל ע' בירושלמי כאן ג' י"א). 13 שלא ירדו] א שירדו (ט"ס). 14 שישב] ד שיעמוד (וכ"ה בירושלמי כאן שיהא אדם עומד ובתוספתא כאן ג' א' אם עמד אבל א"כ אין מובן למאי דאמר אח"כ רגלו כידו כי כשאדם עומד ורגליו נוגעות במים כדי שעור שכשוך ידיו רחוקות עוד הרבה מהמים ורק כשישב ורגליו תלויות למטה במים אפשר שיעלו המים מעט כשעור שיוכל לנגוע בהם בידיו מבלי שישחה הרבה או כלל ואז ידיו ורגליו חד שעורא וכן גרס ח שישב וע' ד"ס). ד בקרן (וכ"ה בירושלמי ושם העפל). ב ק אפיל. ל מ רגליו; ד ידיו (והגיהו בד"ח רגליו ובר"ח וד"י ברש"י רגלו וע' בירושלמי ותוספתא). 15 ידו] ד רגליו (והגיהו בד"ח ידיו). אמר אביי] ד ליתא. מ רגליו (וכן הגיהו בד"ח). ד כידיו (אבל בד"י ור"ח ורש"י כידו). ד [קאמינא] אמר (ואין לו מובן כי לא ר' אלעזר אמר לה כ"א היא שקלא וטריא של הגמרא וגם לפי גרסת אמר אביי אי אפשר כי אביי אינו בעל המימרא). 16 ל מ ק חזי. ההיא דוכתא] ד קרן אפל (והוא שבוש דא"כ הוה קאים ורכיב האי טייעא על גבי הקרן וע' ש). א מ ק ההוא; ל לההוא. וחליף] ד דקם ההוא. 17 ל מ [הוה] רכיב. א גמלא [תותאי]; ל אגמלא (ע' ב"ב ע"ד א'). ק נמלא [תתאי] (ור"ל שרבב"ח עמד על הקרן וראה תחתיו את הטייע). ונקיט רומחא בידיה] א ב ק ליתא (ואיתא בב"ב שם וכן היה לעיני ש). מ [והוה] נקיט (וע' בנוסחאות ד"ס לב"ב שם). ל רומחיה. מ ומחזי; ד מתחזי. א כואניכא; ב כחיטא; ל כאינבא; מ כי אינבא; ק כינתבא (וע' ג ח ש וערוך השלם ערך אנבא). 19 ב בזמן; ל מ ד שכל זמן (ע"י אבל ח והגה"ת שבזמן ובילקוט בחקתי שכשהגשמים). מרובין] נ ליתא. 20 מ ואינו; נ אינה (משום דלא גריס מרובין והיא גרסא קצרה וישרה). עושה] ד מוציאה (וליתא בשום מקום). 21 נ רביעית; ק ברביעיות (וליתא בלילי ובד"י בלילי רביעי וכן ח). ובלילי] ק ובערבי. שכן] א ב נ ק ח וכן (הגה"ת אבל ע' ש). 22 ק [ר'] שמעון. שירדו להם גשמים] א שהיו גשמים יורדין (וכ"ה ב"פ בספרא ריש בחקתי ובויק"ר ל"ה י'). להם] ל לו; מ ליתא. בלילי] מ בימי (וכ"ה בראב"ד ור"ש לספרא שם וע' ד"ס); ק ליתא.

רביעיות ובלילי שבתות עד שנעשו חטים ככליות ושעורים כגרעיני זיתים ועדשים כדינרי זהב וצררו מהם חכמים דוגמא לדורות להודיע כמה חטא גורם שנאמר עונותיכם הטו אלה וחטאותיכם מנעו הטוב מכם וכן מצינו בימי הורודוס בזמן שהיו עוסקין בבנין בית המקדש ירדו להם גשמים בלילות למחר נשבה הרוח ונתפזרו העבים וזרחה החמה וכל אחד ואחד משכים למלאכתו להודיע שמלאכת שמים בידיהם:

מעשה שאמרו לחוני המעגל וכו': תנו רבנן פעם אחת יצא רוב אדר ולא ירדו גשמים שלחו לחוני המעגל התפלל וירדו גשמים התפלל ולא ירדו גשמים עג עוגה ועמד בתוכה כדרך שעשה חבקוק הנביא שנאמר על משמרתי אעמדה ואתיצבה על מצור וגו' אמר לפניו רבונו של עולם בניך שמו פניהם עלי שאני כבן בית לפניך נשבע אני בשמך הגדול שאיני זז מכאן עד שתרחם על בניך התחילו גשמים מנטפין אמרו לו רבי ראינוך ולא נמות כמדומין אנו שאין הגשמים יורדין אלא להתיר שבועתך אמר להם ראיתוני לא תמותו אמר לא כך שאלתי אלא גשמי בורות שיחין ומערות ירדו בזעף כל טפה וטפה כמלא פי חבית ושערו חכמים אין טפה פחותה מלוג אמרו לו רבי ראינוך ולא נמות כמדומין אנו שאין הגשמים יורדין אלא לשחת את העולם אמר להם ראיתוני לא תמותו אמר לא כך שאלתי אלא גשמי רצון ברכה ונדבה ירדו כתקנן עד שעלו ישראל מירושלם להר הבית מפני הגשמים אמרו לו כשם שהתפללת עליהם שירדו כך התפלל עליהם שילכו להם אמר להם כך מקובלני שאין מתפללין על רוב הטובה אף על

תורה אור

4 ירמיה ה' כ"ה. 14 חבקוק ב' א'.

מסרת הש"ס והמדרשים

5 (הורודוס) ספרא שם; ויק"ר ל"ה י'. 10 (מעשה) ירושלמי תענית ג' י'; מג"ת י"ב. 19 (להתיר) ירושלמי שם ג' י"א; מג"ת שם. 28 (כשם) לעיל י"ט א'; תוספתא תענית ג' א'. 30 (רוב הטובה) לעיל כ"ב ב'.

1 נ רביעית; ק ברביעי. ובלילי שבתות] מ ליתא. שנעשו] א ל מ נ ק שהיו (הגה"ת וע"י אבל בספרא ובויק"ר ור"ח וילקוט שנעשו); ב היו. 2 ב כדינר. א ק וצררו. ב ואצרו (והיה כתוב וצרו והוגה); ל מ והניחו (וכ"ה בהגה"ת אבל בספרא ר"ח ורש"י וצררו ובויק"ר וצברו ובילקוט באו ב' הגרסאות צררו והניחו). 3 חכמים] ד ליתא. ד ח החטא. 4 עונותיכם] מ ליתא. וחטאתיכם–מכם] א נ ליתא (ואיתא בכל הנ"ל); ב אלה וגו'; ק וחטאתיכם וגו'. 5 בזמן] ד ליתא. ב שהן; ל שהיו [ישראל]. 6 נ בבית המדרש (וליתא בבנין וטעות). ירדו להם] ד והיו יורדין. ד בלילה (ח וע"י כבכ"י). מ בלילי רביעיות ובלילי שבתות (והוא טעות כי בשבת לא יצאו למלאכה). 7 ונתפזרו העבים] מ ליתא (וכ"ל בספרא אבל הוא הלשון הרגילה ע' לעיל כ"א א' ולהלן בדנקדימון). א ל עבים. א ב נ ק חמה (ע"י); ל [להן] חמה. 8 מ וכאו"א עוסקין במלאכתו; נ והיה כאו"א משכים [והולך] למלאכתו; ד ויצאו העם למלאכתן (ח וע"י כמו שהגהתי ובספרא וויק"ר והפועלים יוצאין). להודיע] ד וידעו (וכבכ"י הוא גם בר"ח וע"י והוא הנכון כי יש כאן ב' מימרות מתחילות בכן מצינו ומסיימות בלהודיע ור"ל שזרחה החמה להודיע וגרסת וידעו של ד נולדה בטעות ע"י גרסת ויצאו של ד שהיא ג"כ מוטעת. אמנם בספרא וויק"ר ויודעים אבל שם סדר המימרות מהופך והסגנון משונה). 10 א מעשה–גשמים וכו'; ב ק מעשה–המעגל; ל מתני' מעשה–לחני; מ מעשה שאמרו; נ ליתא. שאמרו] ד ששלחו. ל ק [לו] לחוני (ע' במשנה). 11 ב נ ק שלחו [לו] (נ ליה); ל מ אמרו [לו] (וכ"ה בהגה"ת וע"י וכן הביא בד"ס מילקוט כ"י וע' ח). 12 מ שירדו (וכן הוגה בכ"י א וכ"ה בהגה"ת ולעיל במשנה ואין להכריע). התפלל ולא ירדו גשמים] א ליתא (ט"ס). 13 גשמים] נ ליתא (ובאמת מיותר). 14 ב אעמודה וגו'. ואתיצבה–וגו'] ל ליתא. על מצור וגו'] מ ליתא; ק מצור ואצפה וגו'. 16 מ נשבעתי. 17 מ שלא אזוז. 18 א נ הגשמים (הגה"ת וע"י). ד לו [תלמידיו (וכ"ה רק בע"י ונראה שנוסף בטעות מפני מלת רבי וליתא גם במג"ת י"ב וירושלמי ג' י"א והגה"ת). רבי] נ ליתא. א ל מ נ ק לא (וכ"ה במג"ת כאן ולהלן עיי"ש אבל ג ש והגה"ת וע"י ולא וקשה לכון בברור מובן הדברים. לפי רש"י הוא בניחותא ור"ל נא היה אתנו ולא נמות וראינוך הוא כמו נראה אותך אבל ג פרש בתמיה וכי בשביל שראינוך לא נמות והפרוש הזה שהובא בשמו בפכ"י מתישב יותר על מה שאמרו אח"כ כמדומין אנו וכו' כלומר תפלתך לא הועילה כלום. גם תשובת חוני לפי גרסת כה"י ראיתוני לא תמותו היא נוחה יותר לפרוש ג' כי כלפי שהיו הם יראים שימותו היה הוא מבטיחם שלא ימותו ועפי"ז נראה קצת דלכהפ"ח בהשאלה גרסת ולא עדיפא וע' עוד להלן ובפכ"י מביא עוד פרוש אחר בשם ר"א: „ראינוך ולא נמות ראינו שאתה חשוב למעלה משמתחילין הגשמים לנטף עכשיו עשה שירדו שלא נמות שכמדומין אנו שאינן באין אלא להתיר שבועתך כלומר משום שבועתך". ור"א מובא שם כמעט בכל דף ואיני ידע מי הוא). 19 ל ד גשמים (אבל כאן עדיף בה"א וכ"ה בכל הנ"ל). 20 נ את שבועתיך. ב ולא. ל א"ל לא תמותו (וכ"ה בהגה"ת וע"י אבל ליתא בפכ"י, ובמג"ת בני אל תמותו והגרסאות האלה בודאי מכוונות יותר אל פרוש ג דלעיל); ד ליתא (מפני שע"פ פרש"י שלפניהם אין מובן לדברים האלה בפי חוני). מ תמותון. 22 ד עד שכל (בכל הנ"ל כל). א ב נ ק שיערו (וכ"ה בהגה"ת ואולי גם ל כי שם נקודה על הוא"ו ובמג"ת וע"י כלפנינו). 23 אין] מ נ ד שאין (והוא תקון וכן בהגה"ת וע"י אין). ד לו [תלמידיו] (ע' לעיל). רבי] נ ליתא. ולא] א ל נ ק לא (וכ"ה במג"ת וכאן גם בהגה"ת לא אבל מ ולא). 24 ל ד גשמים (כמו בשורה 19). לשחת] ד לאבד (ובמג"ת להחריב). 25 את] ב ל מ נ ק ליתא (וכ"ל בהגה"ת וע"י). ב עולם. א"ל ראיתוני לא תמותו] ד ליתא. ראיתוני] ל ליתא (כמו לעיל וכ"ל בע"י אבל איתא בהגה"ת, ובמג"ת בני אל תמותו ובכ"י ב מ ולא, ע' לעיל). מ תמותון. [אמר] לא ק ליתא. ד [לפניו] לא (וליתא בע"י והגה"ת). 26 ברכה ונדבה] מ ליתא. 27 נ כתקנן. שעלו] א ב ל ק שיצאו (וכ"ה בהגה"ת וע"י ולעיל במשנה ושם גרס ל שעלו וכ"ה בירושלמי כאן ומג"ת וע' בהערותי למשנה). ישראל] ב ליתא; ד כל העם. מירושלם] א ד ליתא (בכ"י א איתא בגליון ע' במשנה). 28 מפני הגשמים] מ ליתא. מפני] א מרוב; נ מפני רוב (מג"ת). לו] מ ליתא; ד לו [רבי] (וליתא בשום מקום). עליהם] שירדו ד ליתא (ואיתא במשנה ותוספתא ומג"ת הגה"ת וע"י). 29 עליהם] שילכו ב ד ליתא (וכ"ל במשנה אבל איתא בכל הנ"ל). ד וילכו (וכ"ה רק בע"י). להם] מ ד ליתא (ואיתא בכל הנ"ל). 30 ל מקובלני [מבית אבי אבא] (שיגרא דלישנא). אעפ"כ] א ב ל ק ליתא (וכמדומני שהיא הוספה וכ"ה בע"י וע' ד"ס); מ אלא (וכ"ה במג"ת).

פי כן הביאו לי פר הודאה הביאו לו פר הודאה סמך שתי ידיו עליו ואמר רבונו של עולם עמך ישראל שהוצאת ממצרים אינן יכולין לעמוד לא ברוב טובה ולא ברוב פורענות כעסת עליהם אינן יכולין לעמוד השפעת להם טובה אינן יכולין לעמוד יהי רצון מלפניך שיהא ריוח בעולם מיד נשבה הרוח ונתפזרו העבים וזרחה החמה ויצאו העם לשדה והביאו להם כמהין ופטריות שלח לו שמעון בן שטח אלמלא חוני אתה גוזרני עליך נדוי אלו שנים כשני אליהו לא נמצא שם שמים מתחלל על ידיך אבל מה אעשה שאתה מתחטא לפני המקום כבן שמתחטא לפני אביו ועושה לו רצונו אומר לו רחצני בחמין רוחצו שטפני בצונן שוטפו תן לי אגוזים אפרסקים שקדים ורמונים נותן לו

מסרת הש״ס והמדרשים

1 (פר) ירושלמי שם ג׳ י״א; מג״ת שם. 3 (לעמוד) ירושלמי ומג״ת שם. 8 (שלח) לעיל י״ט א׳; ברכות י״ט א׳; ירושלמי שם ג׳ י״ב; מו״ק ג׳ א׳; מג״ת שם. 10 (שני אליהו) לעיל ח׳ ב׳; ספרא ריש בחקותי; ויק״ר ל״ה ט׳; ירושלמי שם ג׳ י״ב; מו״ק ג׳ א׳; מג״ת שם. 11 (מתחטא) לעיל י״ט א׳; ירושלמי ומג״ת שם. 13 (חמין צונן) מג״ת שם.

1 ל [צאו] והביאו (וכ״ה בירושלמי כאן, ובמג״ת לכו). לו [פר הודאה] ל ליתא. הודאה] מ ליתא (וכ״ל בע״י). 2 ל נ וסמך (הגה״ת וע״י). ב מ ק אמר; ל ד ואמר [לפניו]. 3 ישראל] ס ליתא. נ מארץ מצרים. אינן] א ב ק אין. לעמוד] ד ליתא (ובכל כה״י והגה״ת וע״י וילקוט כ״י לקבל ומגרסת [ברוב] של ד נראה שמלת לעמוד שמטה בט״ס וכן באה מלת לעמוד עוד ב״פ בסמוך וכן הגיה כאן הב״ח וכ״ה במג״ת וכן נראה לגרוס גם ע״פ הירושלמי דשם הבאת רעה על בניך ולא יכלו לעמוד בה הבאת טובה על בניך ולא יכלו לעמוד בה וגרסת ד נוחה מזו של כה״י כי מלת לקבל נופלת היטיב על השפעת טובה אבל לא על כעסת עליהן ומלת לעמוד אפשר לסמכה אל שתיהן כבירושלמי שם). 4 ברוב] כה״י רוב (וכ״ה בהגה״ת וע״י). טובה] ב ל נ ק הטובה (וכ״ה בהגה״ת ומוסב על הטובה של אותו היום בהשפעת רוב גשמים אבל יותר נראה שהוא מדבר כאן בכלל על תכונת ישראל). נ רוב. ב ל ק הפורענות. כעסת] א ב מ נ ס ק מהפכים הסדר: השפעת וכו׳ כעסת וכו׳ וכ״ה בהגה״ת וסדר שלפנינו עדיף כי כאן הוא מוסב על מקרה היום ועצירת הגשמים קדמה לשפעת הגשמים וכן הסדר ברושלמי שם ומג״ת וע״י). אינן] א ב ל ק אין (וכן אצל השפעת וכ״ה בהגה״ת). 5 לעמוד] א ב ל מ נ ק לקבל; ס לסבול (ושנה מפני שלקבל אינו נופל על כעסת כמ״ש). להם] ד עליהם (ונראה שבא רק מתוך גררא דלישנא ע״י כעסת עליהם שקודם לזה כי בכל המקומות בש״ס ומדרשים הפעל השפיע נקשר עם למ״ד וכ״ה כאן בכל הנוסחאות חוץ ממג״ת). נ טובך. אינן] א ב ל ק אין (וכ״ה בהגה״ת). לעמוד] כ״י לקבל (כנ״ל וכ״ה בהגה״ת וע״י). 6 ל מ [אלא] יהי (וכ״ה רק בירושלמי). מלפניך] א ל ליתא (ואיתא בכל הנ״ל). ב שתהא; ד שיפסקו הגשמים ויהא. ריוח] נ ס ע רוח (וכ״ה במג״ת והוא שבוש כי לא התפלל שיהא רוח בכל העולם ובמג״ת ליתא בעולם אבל השבוש בא מן נשבה הרוח שאחר זה וכן בהגה״ת וע״י ריוח ובירושלמי שתביא רווחה אבל אולי צ״ל לנקד בכה״י רָוַח). 7 ס ק עבים. ב ל נ ס ק חמה. ל [להם] חמה. ויצאו העם לשדה והביאו להם] (בכל שמונת כה״י וילקוט כ״י והגה״ת וע״י הגרסא יצאו וראו (ס ע ומצאו) הר הבית שמלא כמהין וכו׳ והנוסח הזה קשה להלמו כי מה לשון יצאו וראו הלא בהר הבית היו שעלו לשם מפני הגשמים וגם מה לכמהין בהר הבית ובירושלמי כאן דייק מדעלו שם מפני הגשמים הדה אמרה הר הבית מקורה היה וא״כ איך צמחו שם כמהין ופטריות ובאמת גרסת הירושלמי ויצאו ומצאו מְדְבָּר מלא כמהין וכ״ה במג״ת). 8 ע [תנו רבנן] שלח. לו] ל ליה. מ [ר׳] שמעון. 9 א ע שטח [לחוני המעגל] (והוא נוח רק לנוסח ת״ר של ע). ב נ אלמלא [לא נ לאו]. מ ס חוני [המעגל]. אלו] נ אלמלא (ע׳ רש״י). ד שאלו (מג״ת וע״י ונראה שהוא תקון ובספרא וויק״ר ולעיל ח׳ ב׳ אפילו והגר״א הגיה כאן ולא עוד אלא שאלו). מ ג ש אלו [היו] (מג״ת והגה״ת וע״י ונראה שהיא הוספה). 10 א ס ק ד אליהו [שמפתחות (ס נ ק ומפתחות) גשמים בידו של אליהו] (רש״י והגה״ת); ב שמפתחות גשמים בידי אליהו; ל שמפתחות מסורות בידו; מ ומפתחות של גשמים מסורות בידו (ובשניהם ליתא של אליהו); ע ומפתיחות גשמים בידו (וליתא של אליהו וכל הגרסאות האלה של כ״י ודפוסים חשודות בעיני כי כל ענין מסירת המפתח היא אגדה מאוחרת בסנה׳ קי״ג א׳ הסותרת גם למאמר ר׳ יוחנן דלעיל דף ב׳ ע״א עיי״ש ברש״י ותוס׳ ואינה נאותה כלל בפי שמעון ב״ש ומלבד זאת מאי איכפת לן הכא אם המפתחות בידו של אליהו או לא ולדעתי נוספו הדברים ע״פ מפרשים קדמונים שנמשכו אחרי האגדה ההיא לאמר שבימי אחאב לא היה המפתח בידי הקב״ה כ״א בידי אליהו וכשרצה אז הקב״ה להוריד מטר הוצרך לבקש את אליהו שיחזיר לו את המפתח ואלו היה כן גם בימי חוני שהמפתח היה מסור לאליהו או צדיק אחר הנה לחנם היה חוני מטריח על הקב״ה בתפלתו והפרוש הדחוק הזה נמצא באמת בר״ג שכתב „שאלו היו שנים כשני אליהו שאין מפתחות של מטר ביד הקב״ה לא נמצא ש״ש מתחלל שנמצאת מחלל את שבועתו" ומלשונו נראה ברור שלא גרס כן בגמרא כ״א הם דברי עצמו ורמז אל מה דאיתא לעיל ריש דף ג׳ ע״ב משבועת אליהו אבל כל הפרוש אין לו יסוד וענין המפתחות אינו שייך לכאן כלל והכונה פשוטה ע״פ גרסת הירושלמי „שאלו נגזרה גזרה כשם שנגזרה בימי אליהו" שנשבע בשם ה׳ שלא יהיה מטר ותפלת חוני הביאה מטר היה ש״ש מתחלל שהיה הקב״ה עובר כביכול על שבועתו וכמו שפרש גם רש״י להלן. ואמנם בדפוס פיזארו ליתא כלל לענין המפתחות והגרסא שם אליהו [שנשבע הקב״ה שאין הגשמים יורדין] והפרוש המיוחס לרש״י כאן מחק את הגרסא הזאת ושם האחרת במקומה כי כנודע נמשך בעל הפרוש הזה בכל המסכתא אחר פרושו של ר״ג כמעט מלה במלה ואולי הוא הוא מקור כל הגרסאות החדשות בכה״י והספרים וכמו דליתא בדפוס פיזארו ליתא גם במג״ת. בכ״ז לא חשבתי לנכון להוסיף בפנים גרסת פיזארו כי גם היא נראית רק כפרוש והוספה ולא מפי שב״ש יצאה וליתא גם במג״ת והפרוש הזה הוא בר״ח ופכ״י ושם הובא גם פרוש ר״ג וכתב דהוא מסתבר טפי מפרוש ר״ח). ע לא נמצאתה מחלל ש״ש בפרהסיא. על ידיך] מ ע ליתא; ד ידך (מג״ת והגה״ת). 11 ע ר אעשה [לך] (רק בהגה״ת). נ מתחטת (והיה כתוב מתחטא והוגה וכן בסמוך); ס ק ליתא (ובילקוט כ״י מתחנן וכן להלן שמתחנן). המקום] מ נ הקב״ה. ד המקום [ועושה לך רצונך] (ע׳ במשנה). 12 א שהוא מתחטא (וכ״ה בירושלמי ובמג״ת); מ מתחטא; נ שמתחטת (ע׳ במשנה). לפני] א נ על (וכ״ה בירושלמי ומג״ת). ס ע ק לאביו (וליתא לפני). ועושה [לו] מ ליתא. א ל ואומר לו הוליכני להמין מוליכו (ל ומוליכו) לצונן מוליכו (ל ומוליכו) תן לי אגוזים ואפרסקין (ל אפרסקין) שתין (ל שקדים) ורמונין ונותן לו (וכמו א הוא בהגה״ת ושם ליתא שתין וכ״ה בע״י ושם שקדים והוא הנכון כי שתין הן מין תאנים גרועות ובע״י לחמה וצ״ל לחמין ובמג״ת הבא לי חמין והביא לו הבא לי צונן והביא לו וליתא שם שקדים); ב ק ואומר לו (ב ליתא לו) רחצוני בחמין ורחצו בחמין שטפוני בצונן ושטפו בצונן אמר (ק ליתא אמר) תן לי אג׳ אפ׳ שק׳ ורמ׳ נותן לו; מ אומר לו רחצני בח׳ ורחצו שטפני בצ׳ ושטפו תן לי אג׳ אפ׳ ורמונים שקדים ונותן [כך אתה לפני יוצרך] (ומלת שקדים באה שלא במקומה, אולי מאיזה גליון); נ ואמר לו רחציני בחמין רחצו שטפיני בצונן שטפו תן לי אג׳ אפ׳ שק׳ ורמ׳ ונותן לו; ס ואומר לו רחצני בחמין רוחצו שטפני בצונן שוטפו תן לי אג׳ אפ׳ שק׳ ורמ׳ נותן לו; ע ואומר לו רחציני בחמין ושוטפיני בצונן הוליכיני בחמין מוליכו

עליך הכתוב אומר ישמח אביך ואמך ותגל יולדתך:

דרש רב נחמן בר רב הסדא מאי שלחו ליה בני לשכת הגזית לחוני המעגל ותגזר אמר ויקם לך ועל דרכיך נגה אור כי השפילו ותאמר גוה ושח עינים יושע ימלט אי נקי ונמלט בבר כפיך ותגזר אמר ויקם לך אתה גזרת מלמטה והקדוש ברוך הוא קיים אמרך מלמעלה ועל דרכיך נגה אור דור שהיה אפל הארתו בתפלתך כי השפילו ותאמר גוה דור שהיה שפל הגבהתו בתפלתך ושח עינים יושע דור שהיו עיניו שחות הושעתו בתפלתך ימלט אי נקי דור שהיה לא נקי מלטתו בתפלתך ונמלט בבר כפיך במעשה ידיך הברורים:

אמר רבי יוחנן כל ימיו של אותו צדיק היה מצטער על מקרא זה שיר המעלות בשוב ה׳ את שיבת ציון היינו כחלמים אמר שבעין שנין כחלמא יומא חד הוה קא אזיל באורחא חזא ההוא גברא דקא נטע חרובא אמר ליה מכדי חרובא עד שבעין שנין לא טעין פשיטא לך דהיית שבעין שנין ואכלת מיניה אמר ליה אנא עלמא בחרובא אשכחתיה כי היכי דשתלו לי אבהתי אנא נמי אשתיל לבראי איתיב קא כריך ריפתא אתיא ליה שנתא נים אהדרא ליה משוניתא איכסי

תורה אור

1 משלי כ״ג כ״ה. 4 איוב כ״ב כ״ח. 15 תהלים קכ״ו א׳.

מסרת הש״ס והמדרשים

7 (גזרת) מו״ק ט״ז ב׳; שבת ס״ג א׳; ב״מ פ״ה א׳; ירושלמי שם; ד״ר י׳ ב׳ ג׳ (וע׳ ב״ר ע״ז א׳); מדרש שמואל כ״ט; אגדת בראשית כ״ב. 8 (דרכיך השפילו ימלט) ירושלמי תענית ג׳ י״ב. 16 (שבעין שנין) ירושלמי שם ג׳ י׳.

בצונן מוליכו תן לי א י נ ז י ן וקליות והפרסקאות ונותן לו (ונתערבו פה ב׳ גרסאות); ד ואומר לו [אבא] הוליכני לרחצני בחמין שטפני בצונן תן לי אג׳ שק׳ אפ׳ ורמ׳ ונותן לו (והוא שבוש ובהרתי בנוסח ס שנ״ל היותר הגון).

1 א עליך (וכ״ה בירושלמי ומג״ת וע״י וע׳ במשנה). ע אביך וגו׳; א ואמך וגו׳. 3 דרש רנבר״ח] ד ת״ר (וכ״ה בע״י אבל בילקוט איוב כ״ב והגה״ת כבכ״י). רב הסדא] נ יצחק. מאי שלחו ליה] מ מה אמרו (ובע״י כך שלחו ובד״ס טעה בנוסח ב). 4 ועל-אור] א וגו׳ (הגה״ת); נ ליתא; ועל-כפיך] מ ליתא; כי השפילו-כפיך] ל ע ד ליתא (ובילקוט וע״י השמיטו כל הפסוקים והנכון כמו ב ס ק שמסדרים בתחלה כל הפסוקים ביחד ואח״כ לחלקים עם הדרשות רק הסופרים קצרו). 6 ותגזר אמר ויקם לך] אתה מ ליתא; ויקם לך] ד ליתא. 7 א הב״ה; ב ל הקב״ה; נ אביך שבשמים; ע [ואביך] הקב״ה [היושב בשמים]. ד מקיים (רק בע״י). 8 א אמריך (וכ״ה בילקוט וע״י וצ״ל בכולם אֻמְרך כמו ס וכלשון הכתוב); ב ל נ ע ד מאמרך (ובהגה״ת מאמריך); מ עליך (שבוש). 9 אפל-גוה] נ ליתא (ונשמט בסבת כפל דור שהיה). הארתו] ל הגהתו (ונראה נכון כי הוא כלשון הכתוב אבל כמדומני שאין לו אח במובן הזה ובילקוט והגה״ת וע״י כביתר כה״י הארתו ובדפוסים הארת וקשה להאמין שהיה מתחלה הגהתו ונשתנה בכל כה״י והכפרים להארתו ואולי שנה סופר ל או סופר אחר שממנו העתיק ל להתאימו אל הכתוב). א כי השפילו-יושיע (כל הפסוק ביחד ואח״כ ב׳ הדרשות ביחד); ב ק דורשים מתחלה ושח עינים ואח״כ כי השפילו שלא כסדרם בכתוב; ל מביא ג״כ כל הפסוק כי השפילו-יושיע ואח״כ עוד הפעם כי השפילו דור וכו׳ ושח עינים יושיע דור וכו׳ (ובילקוט השמיט כאן את כל דרשות הבבלי ושם במקומן דרשות הירושלמי עיי״ש). 10 שהיה שפל] ע ששפל. 11 שהיו עיניו שחות] א ע ד ששח בעונו (וכ״ה בע״י); ב ק שעיניו שחות (וכ״ה בהגה״ת). הושעתו [בתפלתך] ב ליתא (ט״ס). ימלט-בתפלתך] ב ק ליתא (וגרסתם שהיא בסרוס סדר הכתוב, כמו שהבאתי לעיל, היא הגבהתו בתפלתך ונמלט וכו׳ וכ״ל בילקוט וקשה לשער שנשמט בכלם בטעות ע״י דמיון מלות בתפלתך כי הדרשה חסרה גם בכ״י ל אף דשם גריס מקודם ימלט אי נקי וליתא א״כ למלת בתפלתך אולם הפסוק והדרשה הם גם בירושלמי כאן והגה״ת וע״י ואין להשמיטם); ל ימלט אי נקי ונמלט בבר כפיך במעשה ידיך הברורים (והשאר ליתא). 12 א ב ל מ שאינו; ס שהיה (ט״ס); ע שאין בו; ד שלא היה (וכ״ה בע״י ומכתבר כנוסח נ שבפנים). ונמלט] נ ליתא (ובאמת לא דריש ליה הכא ע׳ להלן). 13 ס ד [מלטתו] במעשה (וכ״ה בהגה״ת וגרסת ע״י במה נמלט במעשה ונראה שנוסף להתאימו אל ונמלט שבפסוק אבל כאן דריש רק בבר וכ״ל בירושלמי וילקוט וילקוט כ״י). 15 ס המקרא הזה (ע״י). א הזה; ל זה [שנאמר]. 16 א נ ק שבעין שנין כחלמא (נ בחלמא); ב אפשר שבעים שנה כהלמא; ל איכא איניש דנאים שבעין שנין בחילמא; מ מי איכא דניים שבעין שנין; ע שבעים שנה בחילמא מי איכא דניים שבעין שני (בערוב ב׳ הנוכחאות וכן ערבון רש״י, דגריס שבעין שני בהלמא מי איתא דניים שבעין שנין בחלמיה, וע״י דגריס אפשר ע׳ שנין כחלמא דמי מי איכא דניים ע׳ שנין אבל בהגה״ת וילקוט כ״י רק ע׳ שנין בחלמא כמו נ ובילקוט תהלים מי איכא דניים ע׳ שנין בחלמא והוא כגרסת ד וזה ג״כ ערוב ב׳ הנוסחאות). מ חדא. 17 קא] ד ליתא. ע ד חזייה לההוא (רק בע״י). דקא] ע דהוה קא (וכ״ה בילקוט); ד דהוה. 18 מכדי חרובא עד שבעין שנין לא טעין] ע ליתא; ד האי עד כמה שנין טעין א״ל עד שבעין שנין (ובהגה״ת וע״י וילקוט כ״י כבכ״י ובילקוט תהלים מכדי חרובא עד כמה שנין טעין עד שבעין שנין). שנין] מ ליתא. פשיטא לך] ע אסיקית לך אדעתיך. 19 ואכלת מיניה] ד ליתא (וכ״ל בילקוט). ב ואנא (ילקוט); ל מכדי אנא; ע ליתא (וגריס ועלמא); ד האי (ובד״ח הוסיפו בשבוש גברא וברש״י והגה״ת וע״י אנא וכן הגיה הב״ח). 20 בחרובא] ב ליתא (ט״ס); מ חרובא בעלמא א ש כ ח י ה (ובילקוט עלמא חריבא אשכהיה ודוחק הוא שר״ל וכי מצאתי עולם חרוב וצ״ל אשכחתיה ובד״ס לא ציין); נ אנא חרובא מציתי ואכליתי מיניה דשתלי (והשאר ליתא). דשתלו] ב נ ד דשתלי; מ דשתילו; ע דנטעו [ואכלו הכי נטיעא אנא ואכלי . . . . . .] (כה״י לקוי ונוסח כזה אינו בכפרים). ד אבותי. 21 נמי] מ ליתא. מ שתילנא; נ אשתול; ד שתלי נמי. לבראי] א מ נ לבני (ילקוט והגה״ת); ב לבנאי (ע״י וע׳ ש). איתיב קא] מ אדהכי יתיב הוני המעגל והוה (בילקוט אדיתיב וקא ובהגה״ת איתיב וקא ובע״י יתיב וקא); ע צחי מיא ואיתעביד ליה ניסא ואברייא (?) בירא (?) ואשתי מינה אתיא (?) ליה שנהא. ב כרוך; נ בריך (וכן תמיד ברך במקום כרך). 22 אתיא] ב מ ד אתא (ובהגה״ת נקט). ב שינתיה ניים. אהדרא ליה משוניתא] ע ליתא. א ל איהדרא; ב מ אהדריה (ע״י הדרא עליה); נ אהדרה. ב משינתא; נ משיניתא. ע ואיכסי (הגה״ת וע״י).

מעינא נים שבעין שנין כי קם חזא גברא דקא מנקיט חרובי מההוא חרובא וקא אכיל אמר ליה ידעת מאן שתליה להאי חרובא אמר ליה אבוה דאבא אמר ודאי שבעין שנין כחלמא (חזא לחמרתיה דילדא ליה רמכי רמכי) אזל לביתיה אמר להו בריה דחוני המעגל מי קיים אמרו ליה בריה ליתיה בר בריה איתיה אמר להו אנא הוא לא הימנוה אזל לבי מדרשא שמעינהו לרבנן דקאמרי נהירן שמעתתין האידנא כבשני חוני המעגל דכי הוה עייל לבי מדרשא כל קושיא דהוה להו לרבנן הוה מפרק לה אמר להו אנא הוא לא הימנוה ולא נהגו ביה יקרא כדמבעי ליה בעא רחמי ונח נפשיה אמר רבא היינו דאמרי אינשי או חברא או מיתותא:

אבא חלקיה בר בריה דחוני המעגל הוה זמנא חדא אצטריך עלמא למטרא שדור רבנן זוגא דרבנן

מסרת הש"ס והמדרשים

13 (חברא) ב"ב ט"ז ב'. 15 (אבא חלקיה) בירוש' שם א' ד' חסידא דכפר אימי.

1 ב ניים (ילקוט וע"י); מ וניים; ע ליתא; ד ונים (ודרך לשון ארם למעט בואו"י החבור).

א כי קם חזא גברא דקא מנקיט מההיא חרובא א"ל ידעת מאן שתליה להאי חרובא א"ל אבוה דאבא אמר ודאי שבעין שנין בחילמא (וכ"ה בהגה"ת ושם דקא מלקט מההוא)

ב כי קא חזא גברא דקא מנקיט חרובי מההיא חרובא וקא אכיל א"ל ידעת מאן שתיל להאי חרובא א"ל הכי אבוה דאבא ומאן את בר בריה דהאי סבא אמר ודאי שבעין שנין כחלמא

ל כי קא חזא ההוא גברא דקנקיט חרובא ואכיל מההוא חרובא א"ל ידעת מאן שתליה להאי חרובא אמר ליה אבוה דאבא אמר ודאי שבעין שנין ניימי לי חזא לחמרתי דילדא ליה רמכי רמכי

מ כי קם חזייה לההוא גברא דקא נקיט מההיא חרובא ואכיל א"ל מאן נטעיה א"ל אבוה דאבא אמר ודאי ניימא שבעין שנין חזא להמרתא דילדה דמכי דמכי

נ קי קם חזא גברא דקמלקיט מההוא חרובא א"ל ידעת מאן שתליה להאי חרובא א"ל אבא דאבה שתליה ואת מאן בר בריה דההוא סבא אמר שמע מינה שבעין שנין כי חילמא

ע כי קם אשכחיה להמריה דאילידא לה רמכי רמכי בהדי דקאתי(?) חזייה לההוא... דהוה מנקט(?) מההוא חרובא וקא אכיל א"ל...... א"ל אבוה(?) דאבא נטעיה אמר שמע מינה נימי לי שבעין שנין

ד כי קם חזייה לההוא גברא דהוה קא מלקט מינייהו א"ל את הוא דשלתיה א"ל בר בריה אנא א"ל שמע מינה דניימי שבעין שנין חזא לחמריה דאתיילידא ליה רמכי רמכי

(ובילקוט כי איתער חזא ההוא גברא דהוה נקיט מההוא חרובא א"ל אנת הוא דשתילתה א"ל אנא בר בריה אנא חזא להמרא דילדה ליה רמכי רמכי א"ל אנא ודאי שבעין שנין ניימנא בי חלמא והוא דומה ביותר לגרסת ד ובע"י כי קם איתער (ערוב ב' גרסאות) חזייה לההוא גברא דאכיל מההוא חרובא א"ל ידעת מאן שתליה להאי חרובא א"ל אבוה דאבא אמר ודאי ניימי לי ע' שנין חזא לחמריה דקא ילדה ליה רמכי רמכי והוא דומה לגרסת ל ובילקוט כ"י הוא בשני מקומות כגרסת א והגה"ת וסדרתי ע"פ ב נ בקצת שנויים ע"פ א ל וגרסת מלקט של נ ד והגה"ת היא בודאי תקון סופרים מפני שמלקט שגור יותר ומלת הכי בכ"י ב נראית שבוש וגם המלות ומאן את בר בריה דהאי סבא (ב נ) נראות כהוספה מתוך איזו נוסחא אחרת כי אחר שאמר לו אבוה דאבא לא היה מקום להשאלה ומאן את וגרסת ניימי היא ע"פ גרסת איכא דניים דלעיל וכמדומני שגם הספור חזא להמרתיה וכו' הוא הוספה לא מפני זרותו כמו שכתב בד"ס כי אין משיבין על האגדה אך באמת אינו נקשר בגוף הענין כ"א הוא מפסיק בינתים וכ"י ע מביאו במקום אחר אולי מתוך איזה גליון שהיה לפניו במקום ההוא וכמו דליתא בכ"י א ב נ והגה"ת ליתא גם בשני מקומות של ילקוט כ"י אבל היה בגרסת ר"ג ורש"י ופכ"י וערוך ערך רמך והנחתיו בסוגר). 5 אזל] מ אתא (ובכ"י ע נשמט מן אזל לביתיה עד אזל לבי מדרשא דלהלן). 6 א מי מיקיים (הגה"ת ושם נשמט מי); ב מי מקַיַם; ל מ מי איתיה (ואולי הוא הנכון כמו ליתיה דלהלן ובילקוט „לביתיה א"ל אנא לא הימנו ליה" והשאר ליתא ונשמט מן א"ל עד א"ל ובע"י המעגל היכא). מ לבריה. ליתיה] א ל לא איתיה. 7 בר] מ לבר. איתיה] ד איתא (כמו ליתא דמקודם). הוא] ד חוני המעגל (וזה בודאי נכון ע"פ המשך הדברים כי הוא חוזר על חוני ולא על בר בריה אבל בכל כה"י וילקוטים והגה"ת וע"י הוא וגרסת ד היא תקון). מ הימניה (ובכ"י ב המנוה [אנא הוא] והוא שבוש). 8 לבי] ע בי. ד לבית המדרש. ע דהוו אמרי. א נ נהירא לי (נ לן) שמעתתא האידנא (הגה"ת ושם שמעתא ובע"י נהירא לן הא שמעתתא האידנא); ב נהירא להו שמעתא; ל נהרנא לן הא שמעתתא (רש"י); מ נהירא לן הני שמעתתא; ע נהירא לך שמעתתא (ילקוט וכאן סופו של קטע ע). 9 א ב ל נ כי הנך שני דחוני (הגה"ת וילקוט); מ כשני דחוני (ע"י כבשני דחוני). דכי] ב כי; מ כד. 10 לבי] ד לבית (בד"ו לבי). דהוה] ד דהוו (ילקוט וע"י והגה"ת). 11 לה] א ב נ ליתא (וכ"ל בהגה"ת); ל ד להו (ולגרסת דהוו של ד לעיל אפשר דמוסב על הקושיות ברבוי וכ"ה בילקוט וע"י ובד"ס הביא בטעות להו מן מ וגם איני יודע מאיזה דפוס הביא גרסת מפרש). הוא] ד ניהו ל נ ולא (הימנוה). ולא] א ב ל נ לא (הגה"ת). 12 נהגו ביה] ד עבדי ליה (ובילקוטים והגה"ת וע"י כבכ"י). ביה] מ ליתא. נ כדמעבדי ליה [מעיקרא]; ד כדאיבעי ליה [חלש דעתיה] (רק בע"י). ב נח. ונח נפשיה] ד ומית (ובע"י בעא רחמי דלימות ונח נפשיה). 13 א ב רבה (אבל בב"ב ט"ז ב' רבא וכ"ה בהגה"ת וע"י); מ ליתא (ובילקוט ליתא אמר רבא וע' ד"ס). או–או] ל אי–אי (וכ"ה בכ"י בב"ב עיי"ש בד"ס וכ"ה בר"ג כאן וע' ש, ובילקוט והגה"ת וע"י או). חברא] נ חבריא; ד חברותא (וכ"ה בהגה"ת כאן ובב"ב וע"י אבל ג ש ופכ"י חברא וכ"ה בדפוסים וכ"י בב"ב, ובד"ו ובאסיליאה כאן חברת' ובד"ח שבשו וגרסו ברש"י חברותא ובלי ספק עקר מקומו של המאמר הוא בב"ב ושם בודאי חברא דאמר או חברא כחברי דאיוב וכאן שנו לפי הנראה בשביל ההברה השוה של חברותא ומיתותא). 14 ב מיתתא (שבוש); מ נ מותא. 15 מ בר בריה דחוני המעגל אבא חלקיה שמיה. הוה] נ ליתא. ד [וכי מצטריך עלמא למטרא הוו משדרי רבנן לגביה ובעא רחמי ואתי מטרא] זמנא (ובע"י והוו קא אזלי רבנן גבי כד הוו צריכי עלמא למטרא ומזה נראה קצת שהיא רק כעין הקדמה להספור כדי לתת טעם מדוע שלחו דוקא אליו אבל אין צרך לנתינת טעם כי הטעם היה שהיה בר בריה דחוני המעגל וליתא בר"ח ובב' מקומות בילקוט כ"י ובהגה"ת ומנוה"מ נר ג' כלל ז' ח"ב פ"ב וס' המוסר לר"י כלאץ ו' ע"ב). 16 איצטריך עלמא למטרא] ל מ ליתא (ובגליון ל הוה צריך עלמא למטרא). מ שדרו (וכ"ה בכל הנ"ל). רבנן] ל ליתא (וכ"ל בהגה"ת וס' המוסר). זוגא] נ זוא (והוגה זוגא והמובן אחד ליתא ובדפוס בנבנשתי ליתא זוגא דרבנן).

לגביה למבעי רחמי ומיתי מטרא אזלו לביתיה לא אשכחוה אזלו לגביה לדברא אשכחוה דהוה קא כ"ג ע"ב רפיק רפקא יהבו ליה שלמא ולא אסבר להו אפי בפניא הוה קא מנקט ציבי כי קא אתי דרא ציבי אחד כתפיה וגלימיה אחד כתפיה כולה אורחא לא סיים מסאניה כי מטא למיא סיים מסאניה כי מטא להיזמי והיגי דלינהו למניה כי מטא למתא נפקא דביתהו לאפיה כי מקשטא כי מטא לביתיה עיילא דביתהו ברישא והדר עייל איהו אבתרה יתיב כרך ריפתא ולא אמר להו לרבנן תו כרוכו פלג ריפתא לינוקי לקשישא יהב ליה חדא ולזוטרא תרתי אמר לה לדביתהו ידענא דרבנן אמטול מטרא אתו להו קום ניסק לאיגרא ונבעי רחמי אפשר דמרצי קודשא בריך הוא ואתי מטרא קם איהו בחדא זויתא ודביתהו בחדא זויתא קדים סליק עננא מזויתא דדביתהו נחית אמר להו אמאי אתו רבנן אמרו ליה שדרונן רבנן לגביה דמר למבעי רחמי ומיתי מטרא אמר להו ברוך המקום שלא הצריך אתכם לאבא חלקיה אמרו ליה ידעינן דמטרא מחמת מר הוא דאתא אלא לימא לן מר הני מלי דתמיהא לן מאי טעמא כי יהבינן ליה שלמא למר לא אסבר לן מר אפי אמר להו אגיר יומא הואי ואמינא לא איפגר מאי טעמא דרא מר ציבי אחד כתפיה וגלימיה אחד כתפיה טלית

1 לגביה] נ לקמיה. ב למבעא (ס' המוסר). ב ומיתא; מ ליתא (והגרסא רחמי אמטרא); ד דניתי (מנוה"מ ומייתי ע"י ותיתי וס' המוסר דליתי ובהגה"ת ליתא ומיתי מטרא). ב מ ד אזול. לא] ל מ ולא (וכ"ה בהנ"ל). 2 א אזלו לגביה לדברא אשכחוה דהוה קא רפיק (מנוה"מ, ושם רפיק בדברא, וע"י); ב נ אזלו לגביה לדברא אשכחוה (נ ואשכחיה) דהוה קא רפיק ריפקא (ובגליון ב: נ"א שרופק(?) בדברא); ל אזלו בתריה ואשכחוה דהוה קא רפיק בדברא; מ אשכחוה דפריק (וצ"ל דרפיק) בדברא (והשאר ליתא); ד אזול בדברא ואשכחוהו דהוה קא רפיק (וכ"ה בס' המוסר; ובהגה"ת ליתא לכל זה וקשה להכריע פה בין הגרסאות כי כלן נכונות אבל מלת בדברא של ד אינה נוחה וצ"ל לדברא וגרסת רפיק בדברא היתה גם לר"ח ורש"י וגרסת ריפקא היא גם בערוך ערך רפק ושם ליתא בדברא). 3 א ב לא. 4 א אפו; ד אפיה (ח ש ע"י וס' המוסר). נ ולא אהדר להו [כי כריך ריפתא לא אמר להו כרוכו חזיוה] בפניא (וגרסת לא אהדר נראית עדיפא כמו שהוא בקצת נוסחאות לעיל ריש כ' ע"ב עיי"ש אבל גרסת כי כריך וכו' לא מסתברא כאן כ"א להלן ושם גריס לה נ שנית). הוה קא מנקט] מ ליתא; נ דקמלקיט; ד כי הוה מנקט (רק בס' המוסר). ב ציבא. ב ל כי קא אתא; מ נ כי אתא; (וכ"ה בערוך ערך צב ו' ומנוה"מ וע"י אבל הם לא היו מחכים אליו בביתו כ"א היו אתו בשדה והוא היה הולך ובא עמהם); ד ליתא (וכ"ל בס' המוסר). דרא] ל שקל; מ נקט. ל מרא וציבי; ד ציבי ומרא (רק בס' המוסר). 5 ד בחד. א ד כתפא. וגלימיה אחד כתפיה] א ליתא (ט"ס). מ ד וגלימא (ערוך מנוה"מ וס' המוסר). ד בחד. ד כתפא (ע"י וס' המוסר). ב כולא; ל מ כל (ע"י); נ כוליה. 6 א נ מיא (ע"י); ד למים. 7 כי מטא להיזמי–למאניה] א ליתא (וכ"ל שם להלן וכ"ל בילקוט כ"י בב' מקומות ובמנוה"מ, וכ"י ב מהפך הסדר וגורס כאן כי מטא למתא ואח"כ מטא היזמי והיגי אבל להלן הוא מסדר כמו ד). ב נ היזמי (ע"י ביני היזמי). ב והגי; נ והיגי (ובין השטין והיזגי). דלינהו למניה] ב דלייה ללבשיה; מ דלוי ללבושי'; נ דלינהו למסאניה. 8 א מאתא (בלי למ"ד); נ לביתיה (ט"ס). 9 א ביתיה; ל לביתא; מ לבבא; נ ביתא. עיילא] ד עלת. דביתהו] מ איהי. 10 אבתרה] מ ד ליתא (וכ"ל בס' המוסר אבל איתא בילקוט כ"י ומנוה"מ וע"י וכ"ה להלן). ד [והדר עיילי רבנן] יתיב (רק בס'המוסר). א ב איתיב כרך; ל איתיב קא כריך (מנוה"מ בלי קא); מ נ יתיב כריך (ע"י); ד יתיב וכרך. נ לא. תו] א ל איתו (ע"י); ב איתיבו (כמו איתיב שלפני זה); מ ליתא (ובמנוה"מ אתו כרכו בהדי'); נ אתו. 11 א ב ל מ כרוכו [רפתא] (וליתא בע"י ומנוה"מ אבל איתא בב' מקומות שבילקוט כ"י ובס' המוסר). א ל נ פליג (מנוה"מ וע"י); מ פלגי (ט"ס). לינוקי] מ ליתא; נ ד לינוקיה (מנוה"מ וע"י). לקשישא] נ לרבה. א ב ל מ יהב ליה (מ ליתא ליה) לקשישא (וגרסת לרבה מקבילה טפי אל זוטרא אולם להלן גורס גם נ לקשישא). יהב] ד ליתא. ליה] מ ד ליתא. ל לקשישא תרתי ולזוטרא חדא (וכן להלן והוא שבוש דא"כ לא היה הדבר תמוה בעיניהם). 12 ד ולזוטרי תרי. נ לרבנן. 13 ב אמטו ולמטרא (וצ"ל אמטול מטרא וכ"ה במנוה"מ וע"י וילקוט כ"י); ל אמטו מטרא; מ אמיטרא; נ דאמיטרא; ד משום מטרא. ל מ ד קא אתו (תיבת קא נקשרת עם הבינוני וכאן העבר נאות יותר וכן במנוה"מ וע"י אתו). להון] ל מ ד ליתא. קום] ל ניקום (ע"י); ד ליתא (ובמנוה"מ קומי כלנקבה). א ל ניסליק; ב נסלק; מ ניסלוק; נ וניסק. ל לבעי (ע"י למיבעי). 14 קוב"ה] א הב"ה (ע"י); מ ד הקב"ה (מנוה"מ). ואתי] ד וייתי. 15 ד [ולא נחזיק טיבותא לנפשין סקו לאיגרא] קם (וליתא גם במנוה"מ וילקוט כ"י וע"י ואמנם מלות סקו לאיגרא היה אפשר לקיים אף שמובנות ממילא אבל השאר נראה כגליון נוסף ע"פ האמור להלן ברוך המקום וכו'). קם] מ קאי (מנוה"מ). בחדא–בחדא] א ל מ בהאי–בהאי (מנוה"מ וילקוט כ"י); ב בהא–בהא (ע"י בחד). ודביתהו] ד ואיהי. נ ד קדום סלוק (נ סליק) ענני (בלשון רבים). 16 ל מהאי זויתא; מ מזיותא (וכן ב"פ לעיל בטעות) מזוית דביתהו; ד מהך זויתא. ד [כי] נחית. א ל נחית [אתא] (ל ואתא ובמנוה"מ ואתי ובס' המוסר נחותו ואתו); מ נחית [אתי מיטרא]; נ נחית [מיטרא אתא לגביהו]. אמאי] ב מאי. 17 אתו רבנן] נ אתיתו. ליה] מ ליתא. ב ל שדרינן; נ שלחונן; ד שדרי לן. רבנן] ב ליתא; מ רבנן שדרו (ובע"י שדרו רבנן). ל נ ד לגבי (וכ"ה בע"י, ובד"ו בגמרא כהוגן לגביה). נ מר. ב למבעא. 18 ומיתי] א ומיתא (ושניהם נכונים); מ דליתי (מנוה"מ ולמייתי וע"י ומייתי וס' המוסר ויתי); נ וניתי; ד רחמי אמיטרא. 19 ב אבא. ל מ ידענא (ע"י וס' המוסר). 20 נ דמחמת מר נחת מיטרא. הוא דאתא] ל קא אתי; מ אתי. ב נימא (מנוה"מ אימא לן וליתא מר). 21 נ מילי [דחזינן]. א דתמיה' (ואולי הכונה אל דתמיהי ובע"י דתמיה ובד"י דתמהא). ב נ דתמיהא (נ דתמיהון) לן [טובא]. מ יהבנא; ד יהיבנא. ליה] מ לך; ל נ ד ליתא. 22 למר] מ ליתא (וכ"לב מנוה"מ); ד למר שלמא. א ל מ [מ"ט] לא (והוא מיותר וליתא במנוה"מ וע"י וס' המוסר). אסבר] א סבר; מ אהדר (ובס' המוסר לא אהדר לן ולא אסבר לן אפון). לן] מ לי (ובע"י ליתא). א ל מ ד לן [מר] (וליתא בס' המוסר וע"י ובאמת הוא מיותר). מ נ ד אפיה (וכ"ה בע"י אבל בארמית כמו בעברית הרגיל הוא הסביר פנים בלי כנוי וכ"ה במנוה"מ). אמר להו] א ב ליתא (ובדפוסים איתא בכל התשובות דלהלן חוץ מן תשובה ז' וט' ובס' המוסר גם בהתשיעית ובמנוה"מ בכולן חוץ מן ה' ח' ובע"י בא' ב' ד' ה' ו' (בד' רק אמר בלי להו) ובכה"י יש בזה ערבוב גדול כי בכ"י א איתא רק בתשובה ו' ובכ"י ב איתא בד' ו' ובכ"י ל בא' ב' ו' (בב' אמר בלי להו) ובכ"י מ בא' ב' ג' ד' ו' (בד' אמר בלי להו) ובכ"י נ איתא בגליון והנכון רק במקום הראשון ונכון לקיימו כאן ולהשמיטו בכל התשובות כי כן הוא סגנון הלשון הארמית ורק הסופרים הוסיפוהו ליתר באור זה בכה וזה בכה). אגיר (נ אגר) יומא] ד שכיר יום. 23 ב מ אמינא (וכן בכל הנ"ל). ד ומאי (וכ"ה בכ"י מ בשאלה ב' ו'–ט' ובכ"י נ בכולן חוץ משאלה ג' והנכון בכולן מאי). 24 מ כתפא וגלימיה. ד וגלימא (ע"י וס' המוסר).

שאולה היא להכי שאולה לי להכי לא שאולה לי מאי טעמא כולה אורחא לא סיים מר מסאניה כי מטא למיא סיים מסאניה כולה אורחא קא חזינא במיא לא קא חזינא מאי טעמא כי מטא מר להיזמי והיגי דלינהו למניה זה מעלה ארוכה וזה אינו מעלה ארוכה מאי טעמא נפקא דביתהו דמר לאפיה כי מקשטא שלא אתן עיני באשה אחרת מאי טעמא עיילא איהי ברישא ומר אבתרה לא בדיקיתו לי מאי טעמא לא אמר לן מר כרוכו ריפתא לא הוה נפישא ריפתא ואמינא לא אחזיק בהו ברבנן טובת חנם מאי טעמא יהב מר לקשישא חדא ולזוטרא תרתי האי קאי בביתא והאי קאי בבי כנשתא מאי טעמא קדים סליק עננא מההיא זויתא דהות קימא דביתהו דמר משום דאתתא שכיחא בביתא ומקרבא אהניתה (אי נמי הנך בריוני דהוו בשיבבותן אנא בעינא רחמי דלימתו והיא בעיא רחמי דלהדרו בתיובתא):

חנין הנחבא בר ברתיה דחוני המעגל הוה כי הוה מצטריך עלמא למטרא הוו משדרי רבנן ינוקי דבי רב לגביה (ונקטי ליה בשפולי גלימיה) ואמרי ליה אבא אבא הב לן מטרא אמר לפניו רבונו של עולם עשה בשביל אלו שאין מכירין בין אבא דיהיב

מסרת הש"ס והמדרשים

5 (ארוכה) ב"ק צ"א ב'. 15 (אהניתה) כתובות ס"ז ב'. 16 (דלהדרו ברכות י' א'.

1 היא] ל ד היתה (מנוה"מ וס' המוסר); מ הות (ע"י הוה). ל [ואמינא] להכי. א ל נ ד להכי–ולהכי (וכ"ה בכל הנ"ל); מ להני–ולהני. א שאלה–לא שאלה; ב שאילה–לא שאילה; מ שואלה–לא שואלה; ד שאלי–לא שאלי (ס' המוסר; ונוסח מנוה"מ שאלתיה–לא שאלתיה). ב לא שאילה [ליה] (וצ"ל לי). 2 כולה] ב ליתא; ל מ כל (ע"י וע' לעיל); נ כולי. מר] מ ליתא. ל מ מסאני. 3 כי] ד וכי (וכן הוגה בכ"י נ). ד מטי. א ב ל מטא [מר]. א ב נ מיא. ל סיימת. ל מ מסאני. א כוליה; ב כולא; ל נ כולי; מ כל. אורחא [קא] ל מ ליתא. 4 מ למיא (ט"ס). לא [קא] מ נ ליתא. מ"ט כי מטא מר להיזמי–אינו מעלה ארוכה] א ליתא (וכ"ל שם לעיל וליתא במנוה"מ). מר] להיזמי מ ליתא. ב ל היזמי. 5 ב והגי. דלינהו למאניה] ב דלייה מר ללבושיה; מ דלייה ללבושיה (ע"י); נ מ"ט דלי מר מסאניה מהיזמי והיגי (וליתא כי מטא מר). זה–וזה] מ האי–והאי; נ זו–וזו. אינו מעלה] מ לא מעלי. אינו] ל נ אין. 6 ד מ"ט כי מטא מר למתא] (רק בס' המוסר). ד נפק. לאפיה] ד ליתא (ובמנוה"מ ליתא דמר לאפיה ובס' המוסר דביתך לאפך). נ כי קא מיקשטא. 7 ד [א"ל כדי] שלא. 8 ב עילא. איהי] ד היא (מנוה"מ וע"י). מ ומר עייל אבתרה (ע"י); ד והדר עייל מר אבתרא (ובד"ח אבתרה) והדר עיילינן אנן (ע"י וס' המוסר). א מ נ דלא בדיקיתו (נ בדקיתו); ל ד א"ל משום דלא בדקיתו (ע"י וס' המוסר וכ"ה ברש"י ושם ליתא משום). 9 מ"ט לא אמר לן מר כרוכו ריפתא] ד מ"ט כי כריך מר ריפתא לא אמר לן איתו כרוכו (רק בס' המוסר; ובמנוה"מ כבכ"י ובע"י כי כרך מר ריפתא מ"ט לא א"ל כרוכו ריפתא). ל מ נ דלא; ד משום דלא (ע"י וס' המוסר). הוה] מ ד ליתא (איתא במנוה"מ וע"י). 10 מ נפיש; נ ריפתא נפישא. נ לרבנן. ד טיבותא בחנם (וגרסת ע"י ואחזוקי לרבנן טובת חנם לא בעינא). 11 א ב מ ד יהיב (אבל העבר נאות יותר כמו בכל השאלות האחרות וכ"ה במנוה"מ וע"י). א ב יהיב [ליה] (וליתא במנוה"מ וע"י וס' המוסר). מר] ב מ ליתא (ואיתא במנוה"מ וע"י). א נ מ חד (נ חדא) לקשישא ותרתי (נ ותרי) לזיטרא (א לזוטרא וכן גריס א לעיל ולזוטרא); ב לקשישא חדא ולזוטרא תרתי (מנוה"מ וע"י וס' המוסר); ל תרתי לקשישא וחדא לזוטרא (כדגרס לעיל והוא שבוש); ד לינוקא קשישא חדא ריפתא ולזוטרא תרי. 12 מ [אמינא] האי. א ל נ קאים (בשתי הפעמים). והאי] א האי. קאי] ד יתיב. כנישתא] ב מדרשא (והעיר ע"ז בד"ס דאינו נכון דזוטרא לא הוה בבי מדרשא אבל גם גרסת כנישתא פרש רש"י קמי רביה וכ"ה כנישתא במנוה"מ וע"י וס' המוסר). 13 ב וסליק; ל מ ליתא; נ קדים עננא וסליק; ד סלוק. ד ענני (מנוה"מ קדמא סלקא ההיא עננא). מההיא] ל מהאי; מ בהאי; ד מהך. א ל דהוה (מנוה"מ וע"י). 14 מ דביתהו [לזויתא] דמר. ד דמר [לעננא דידיה] (ע"י וס' המוסר). ד [ויהבא ריפתא לעניי'] ומקרבא (וכ"ה בס' המוסר אבל ליתא בכתובות ס"ז ב' וילקוט כ"י ומנוה"מ וע"י וע' ש). 15 א ל אהנייתה; ב הנייתה (מנוה"מ וע"י); מ נ אהניתא; ד הנייתיה (ר"ל של הלחם אבל בד"ו הנייתה וכן מוכח מכתובות שמוסב על האשה המהנה את העני וכ"ה בכ"י מ שם אהניתאי). ד [ואנא יהיבנא זוזא ולא מקרבא הנייתיה] אי נמי (וכ"ה בס' המוסר והיא הוספה ע"פ פרוש רש"י עי"ש וליתא בילקוט כ"י ומנוה"מ וע"י וע' ד"ס). אי נמי–בתיובתא] א ל מ נ ליתא (וכ"ל בילקוט כ"י ומנוה"מ וגרסת ב א"נ הנך ביריוני דהוו בשיבבותי אנא בעינא רחמי עליהו דימותו והיא בעיא רחמי דמהדרי בתיובתא וגרסת ע"י אינמי בריוני שכיחי בשיבבותן אנא קבעינא רחמי עלייהו דנימתו ואיהי הות קא בעיא רחמי עלייהו דלהדרו בתשובה ואהדרו ובס' המוסר כמו ד. והנה כל הדברים האלה חשודים בעיני ונראין כהוספה שהושמה בפי אבא הלקיה ע"פ המסופר בברכות י' ע"א בעובדא דברוריא עי"ש כי הכל לקוח משם וע' גם סנה' ל"ז א'. ולעיל דף כ"ג סוף ע"א נמצא ברש"י אי נמי משום הנך בריוני לא כתוב בספרינו ואין מובן לדברים האלה שם ובפרט כיון שגרסת האי נמי היתה לפני רש"י כמו שנראה מפרושו כאן שפרש בריוני בורים וא"כ צ"ל שנשתרבבו הדברים לתוך פרוש רש"י לעיל מתוך איזה גליון שהעיר שגרסת אי נמי לא היתה בספרי התלמוד שלפניו ובדפוס וילנא לא הבינו את הדברים ברש"י וכתבו „ע' ברש"י שבע"י פרוש על זה" אבל ע' בהגהות הב"ח כאן שהרגיש בהסתירה והנכון להשמיט את האי נמי מן הגמרא ואת הגליון מדברי רש"י אבל כיון שהיה כבר נוסח אי נמי לעיני רש"י ונמצא גם בכ"י ב נמנעתי למחקו לגמרי והשארתיו בסוגר בקצת תקונים ע"פ ב). 18 נ חנן. ברתיה] א ב בריה. המעגל [הוה] מ ליתא. כי [הוה] ד ליתא. 19 מצטריך] מ צריך. הוו] ליתא בכ"י (וכ"ל בהגה"ת וע"י, ובר"ח שדרו). 20 לגביה] א גביה. ונקטי–גלימיה] ליתא בכ"י (וכ"ל בהגה"ת וילקוט כ"י אבל היה בגרסת ח ש וע"י ונראה כהוספה מאוחרת). א נ אמרי (הגה"ת); ב ל אמרו; ד ואמרו (אבל הבינוני יותר נכון כמו משדרי ונקטי שבסמוך וכן ח). 21 אבא (השני) נ ליתא. נ אומר. לפניו] ד לפני הקב"ה (וכ"ה בע"י אבל בד"י בגמרא כהוגן לפניו). 22 בשביל] נ למען. ל שאינן (והשמוש שאין מצוי הרבה בדברי אגדה לפני הרבוי). בין] נ ליתא (ט"ס). אבא דיהיב מטרא לאבא דלא יהיב מטרא] א חנין לאבא (וכ"ה בילקוט כ"י ונ"ל שגם ש גרס כך והב"ח הגיה בו ע"פ רש"י שבע"י); ב בין אתה (!) לחנין; ל מ חנין (מ חנן) לאביהם שבשמים (וכ"ה בהגה"ת); נ אבא שמוריד להם מטר ובין אבא שאין מוריד להן מטר (ובד"ס הביא בטעות

מטרא לאבא דלא יהיב מטרא ואתי מטרא ואמאי קרי ליה חנין הנחבא שהיה מחביא עצמו בבית הכסא:

אמר ליה רבי זריקא לרב ספרא תא חזי מה בין תקיפי דארעא דישראל לחסידי דבבל חסידי דבבל (רב הונא ורב חסדא) כי הוה מצטריך עלמא למטרא אמרי נכניף לגבי הדדי ונבעי רחמי אפשר דמרצי קודשא בריך הוא ואתי מטרא תקיפי דארעא דישראל כגון רבי יונה אבוה דרבי מני כי הוה מצטריך עלמא למטרא הוה עייל לביתיה ואמר להו הבו לי גואלקי אזיל אייתי בזוזא עבורא אזיל קאים בדוכתא עמיקתא וצניעא מכסי שקא ובעי רחמי ואתי מטרא כי הוה אתי אמרי ליה אייתי מר מידי אמר להו אמינא הואיל ואתא מטרא רווח עלמא:

רבי מני בריה הוו קא מצערי ליה דבי נשיאה

מסרת הש"ס והמדרשים

4 (תא חזי) מגלה כ"ח ב'; חולין קכ"ב א'.

מכ"י א כגרסת מ ומדברי ח שכתב שאין יודעין איזה אב נותן מטר נראה שהיתה לפניו גרסת ד וע"י ואין לברר כאן בהחלט את הגרסא האמתית ולכן לא נגעתי בנוסח ד).

1 ב ל ואתא מיטרא; מ אתי מיטרא; נ ד ליתא (וכ"ל בע"י ואיתא בהגה"ת ואולי נשמט ע"י דמיון מטרא). ב מאי (והוגה אמאי). 2 נ קרון. מ נ ד חנן (וכן לעיל וכ"ה בערוך ערך חנא ובהגה"ת אבל ח חנין וכ"ה בד"ו במקום הראשון בגמרא, וברש"י בשבוש חוני). א ב מ שהחביא (וכ"ה בילקוט כ"י והגה"ת, וברש"י וע"י שהיה מחבא ובר"ג וערוך שם מחביא); ד מפני שהיה מחביא (וגרסת בבית הכסא היא בכל כה"י וילקוט כ"י והגה"ת וע"י ובערוך שם ובפכ"י מביא בשם „ר"א" הנ"ל ולר"ג היו ב' גרסאות ופרש שתיהן „מחביא עצמו מתפלל בחשאי מחביא בבית הכסא צנוע" ור"ח פרש „שהיו חכמים מתעסקים למנותו פרנס על הצבור ולא קבל והלך ונחבא" וא"כ לא היתה לפניו גרסת בבית הכסא ומדפיסי וילנא שלא הבינו זה סגרו את דבריו בחצאי עגול מפני שלא הסכימו עם הגמרא אבל הלא גם רש"י מחק את הגרסא, ובהגה"ת פרש שהיה מחביא עצמו בבית הכסא מפני השמד!). ל [את] עצמו (ע"י). 4 מה] א ב נ ד ליתא (ואיתא במגלה וחולין, ובכ"י ב נוסף בגליון). 5 תקיפי] א ב ל ח חסידי (אבל במגלה וחולין תקיפי וכ"ה בר"ג ורש"י וע"י וכמדומני שתקיפי עקר וכ"ה בפכ"י). ב ארעא (וכ"ה בחולין וע"י ע' ג ח ש); נ ארץ ישראל. נ בבל (ב"פ). 6 רב הונא ור"ח] א ב ל נ ליתא (וכיון דליתא גם בכ"י א ל נ אינו שגגת סופר כ"י ב כמו שחשב בד"ס ובאמת לשון ניכניף לגבי הדדי אינה מתישבת היטיב על שני אנשים כ"א על רבים וצ"ל שאמר אחד לחברו לקרא עוד אחרים לתפלה ולא משמע כן (ע' בגרסת ע"י דלהלן) אבל גם מר"ח נראה שלא היה לפניו כי פרט אח"כ בשמות חסידי א"י ולא הזכיר שמות חסידי בבל וגם נוסח הגמרא נוח יותר בלי הפסקת השמות מפני דלא מסתבר לפרש שר"ל חסידי דבבל הם ר"ה ור"ח ולהתחיל אח"כ מאמר בפ"ע ואפשר שאחד הלומדים העיר בגליון שחסידי בבל הם ר"ה ור"ח ע"פ המסופר על שניהם בב"מ ל"ג ועל רב הונא גם לעיל כ"א ע"ב דלא הות דלקתא בשיבבותיה ודנפישא זכותיה ועל ר"ח אמרו במו"ק כ"ח ע"א שהיה מצדיקי בבל ומצלי ואתי מטרא והגליון הזה נכנס אח"כ לפנים. אולם גם רש"י גריס ליה וכ"ה בע"י ונמנעתי למחקו מפני שגם להלן פרטו בשם ר' יונה לדוגמא לחסידי א"י ולהפך אולי מפני זה הוסיפו אח"כ גם שמות ר"ה ור"ח ואין לברר. בכל אופן חשודים הם והקפתים). הוה] א ב נ ליתא. 7 ב מטרא. אמרי] ב ליתא. א לכנוף (ובע"י א"ל חד לחבריה נכנוף); ב ל ליכניף; מ ניתי ליכנוף (וברש"י תא ליכניף); נ נכנוף. מ גבי; נ בהדי; ד ליתא (והגיה הב"ח; וברש"י אהדדי). א ב ל ולבעי. 8 א ב ל דמתרצי (ע' בדאבא חלקיה). מ ד הקב"ה. ואתי] נ ואתו; ד דייתי. תקיפי] מ ד ג ש חסידי (ע' לעיל). 9 ב נ ארעא. כגון] ליתא בכ"י (וגם ש לא גריס ליה וכ"ל בילקוט כ"י והוא תמוה כי כיון שהביא את ר' יונה בלבד א"כ רק לדוגמא נקטיה ולולא זאת לא שייך לומר תקיפי ברבים. אמנם לפי נוסח מ דגרס כאן ר' יונה [ורבי] מני לא קשה מידי דכיון דהוא מביא שנים לא איצטריך כגון כמו דלא איצטריך ליה לעיל גבי רב הונא ורב חסדא אבל נוסח מ לא מסתבר כמו שנראה בהערה הבאה וכאן אי אפשר לומר שהשם ר' יונה נוסף בכ"י מתוך גליון כי מכל האמור להלן מוכח שמדבר על אדם ידוע ונקוב בשמו ולפי"ז היה ראוי לקיים כאן גרסת כגון נגד כ"י א ב ל נ ורש"י. והנה מפרוש ר"ח דכתב חסידי א"י כגון חנין זה וכגון ר' יונה והובא כאן בפכ"י נראה דגם הוא לא גריס כגון ומה שכתב הם רק דברי עצמו ומשום דקשה ליה שהובא רק שם אחד פרש שהגמרא נתכונה גם אל חנין כי בודאי לא היה כאן חנין בנוסחתו ולו היה בגרסתו [כגון] ר' יונה לא היה צריך להפרוש הזה שהוא באמת דחוק). אבוה דרבי] מ ורבי (והגרסא הזאת לא מחוורא כי התלמוד אינו מביא כלום בשבחיה דר' מני להראות חסידותו וכל המסופר להלן הוא רק בשבחיה דר' יונה אביו ור"י בן אלישיב רבו וא"כ העקר חסר מן הספר וע' בד"ס ובלי ספק נולדה גרסת מ ג"כ רק מפני השמטת מלת כגון והשתדל הסופר להוסיף עוד שם אחר כמו שעשה גם הר"ח. מכל זה נראה שמלת כגון לא היתה בשום נוסח קדמון ואף שהיה זה בלתי מדויק הנה מנכחי התלמוד לא הקפידו על כמו זה והדברים היו מובנים להם גם בלי מלת כגון ואלה שנתקשו בהם פרשו בהם פרוש, כמו ר"ח, או הגיהו, כמו בכ"י מ, או הוסיפו כגון, כנוסח הדפוסים וע"י וליתר באור הנחתי גם אני את המלה בפנים אף שכאמור לדעתי לא היתה שם בראשונה). 10 כי [הוה] מ ליתא. הוה עייל–עבורא] מ ליתא (אבל א"כ לא הבטיח לב"ב מאומה ומדוע שאלוהו אח"כ אייתי מר מידי). הוה] ב ל נ ליתא. עייל לביתיה וא"ל הבו לי גואלקי אזיל] א ב ל שקיל (ל נ שקל) גולקא אמר (נ ואמר) אזיל (והוא נוסח קצר וישר וכן גרס ח וכ"ה בילקוט כ"י וע"י ושם דאמר לאינשי ביתיה אבל מערוך ערך גאלק נראה שהיתה לפניו גרסת ד ולא ראיתי לשנות וגם מתוך הספור נראה שהיה מדבר מקודם עם אנשי ביתו ואין זה מבורר היטיב בנוסח כה"י ולכן הוסיף בעל הע"י בנוסח הזה ואמר [לאינשי ביתיה] אזיל). 11 אזיל] ד ואזיל. א ב ל מ איתי; נ ואיתי (ח וערוך איזבון ש וע"י ואייתי); ד ואייתי [לין] (וליתא בשום מקום). ל עיבורא בזחא (ובערוך שם רוזינקא ובר"ח חטי וע' גם בערוך ערך רחינקא). 12 מ אזול וקיימי (והוא תקון הסופר לפי גרסתו לעיל ר' יונה ורבי מני אבל א"כ שכח לתקן גם להלן בכל הפעלים אתו, להו, אייתותו, אמרו, אמינן); נ וקאים; ד כי הוה נפיק לברא אזל וקאי (וליתא גם בילקוט כ"י וע"י והוא מיותר ואולי נוסף כלפי דאמר מקודם הוה עייל לביתיה). א ב ל דצנעא; מ ליתא (ואולי גרסת עמיקתא דצינעא היא ערוב ב' נוסחאות); ד דכתיב ממעמקים קראתיך ה' וקאי בדוכתא צניעא (וכ"ה בע"י והיא הוספה וכפל מלות וליתא גם בילקוט כ"י ור"ח). מ נ ד ומיכסי בשקא (נ בסקרא בנקודה על הרי"ש ע' ח וע"י). 13 ב ל נ ואתא (ח וע"י ואתי). ב אתא; ד אתי לביתיה (ע"י). ב אמרו. ל א"ל [דביתהו] (ואולי היתה כן גרסת ש שכתב אייתי [לין] מר מעיבורא ובד"ח גרסו בשבוש לן). 14 מידי] ד עיבורא (וכן ש וע"י). אמינא] מ נ ליתא. רווח] מ דוי (וצ"ל רוי); ד [השתא] רווח (וליתא בילקוט כ"י וע"י). 16 ד [ותו] רבי (וכ"ה בע"י אבל הוא שבוש כי מה שייכות להספור הזה אל מה שלפניו ורק מפני שהוזכר ביחד עם ר' יונה אביו מייתי נמי האי עובדא וליתא גם בר"ח ובילקוט כ"י ע' ד"ס). הוו] נ הוה. דבי] א ר' (ט"ס).

אזל אשתטח אמערתא דאבוה יומא חד הוו קא חלפי התם אינקוט כרעי דסוסותייהו עד דקבילו עליהו דלא לצערו ליה:

הוה שכיח קמיה דרבי יצחק בן אלישיב אמר ליה עתירי דבי חמי קא מצערו לי אמר ליענו איענו קא דחקו לי ליעתרו איעתרו לא מקבלי אינשי ביתאי עלאי מה שמה חנה תתיפה חנה נתיפתה חנה קא מגנדרא עלי תחזור חנה לשחרירותה חזרה חנה לשחרירותה:

הנהו תרי תלמידי דהוו שכיחי קמיה דרבי יצחק בן אלישיב אמרו ליה לבעי מר רחמי עלן דנחכים טפי אמר להו עמי היתה ושלחתיה:

רבי יוסי בר אבין הוה שכיח קמיה דרבי יוסי דמן יודקרת שבקיה ואתא לקמיה דרב אשי! יומא כ״ד ע״א חד שמעיה דקא גריס אמר שמואל השולה דג מן הים בשבת כיון שיבש בו כסלע חייב אמר ליה איהו ובין סנפיריו אמר ליה ולא סבר לה מר דההיא רבי יוסי בר אבין אמרה אמר ליה אנא הוא יוסי בר אבין ולאו קמיה דרבי יוסי דמן ידקרת הוה שכיח מר אמר ליה אין ומאי טעמא שבקיה מר ואתא אמר ליה גברא דעל בריה ועל ברתיה לא חס עלי דידי חיים:

מסרת הש״ס והמדרשים

15 (השולה) שבת ק״ז ב׳.

1 אזל] ד ליתא. אמערתא] ד על קברא (ח ש ד״ה התם ילקוט שם וע״י כבכ״י). ד דאבוה [א״ל אבא אבא הני מצטערו לין] (וליתא בכל הנ״ל חוץ מע״י ושם מצערו). הוו קא] ב ליתא. קא] מ ליתא. ד חלפו (ח מחלפי ע׳ ש). 2 ל להתם. א אינקוש; ב ל אינקיט; מ נ אינקיטו (ח ש וע״י אנקוט ובפכ״י אינקיטי). ד כרעא. ל דסוסייהו [ועכבינהו] (וע״פ מה דאמר אח״כ עד דקבילו עלייהו היא גרסא יפה אבל זה מובן גם ממלת אינקוט בעצמה); נ דסוסיהו. ל דקבלי. א מ עילויהו. 3 א נ מצערין; ב מצערו (ע״י); מ מצערי; ד קא מצערו. ל ליה [טפי]. 4 מ ד [ותו ר׳ מני] הוה (וכ״ה בע״י ונוסף כדי לקשרו עם מה שלפני זה ונראה שלא היה גם בגרסת ח וברש״י שבע״י; ובילקוט כ״י יומא חד הוה וגם זה הוספה ובדפוסים אחרונים של ע״י הוסיפו ב׳ הגרסאות ותו ר׳ מני יומא חד). נ [אליהו] הוה (ואינו נראה מסגנון הגמרא להלן). 5 דבי] מ דבני. חמי] ב הם; נ חסא (וכ״ה בכ״י נא!). קא] מ ליתא. א מ ח [ליה] ליענו (ואינו נכון). ל ד ח ואיענו. 6 ל ד [אמר] קא; מ הוו קא; נ א״ל קא (ומלות אמר וא״ל כאן ולהלן הן הוספות דבודאי אם היו שם מתחלה לא היה שום סופר כ״י משמיטן) נ קדחקין. לי] מ ליה. ל מ ד [אמר] ליעתרו (וליתא גם בע״י ובילקוט כ״י). ליעתרו] מ איעתור. איעתרו] ב מ איעתור; ל ד ואיעתרו. ל נ [אמר ליה] לא; ד [אמר] לא (ליתא בע״י). א [קא] מקבלי; נ מיקבלא. אינשי ביתאי עלאי] ב ד ש עלי אינשי ביתי; ל נ ג אינשי ביתי עלי; מ אינש ביתי עליה (דלא כד״ס והוא שבוש ובגליון ב מוחק אינשי וגורס לא מקבלי עלי ביתי וצ״ל מקבלא וביתי ר״ל אשתי ובע״י לא מקבלא דביתאי עלאי ולולא דמסתפינא הייתי בוחר בגרסא זו נגד כל כ״י ור״ג ורש״י והדפוסים כי ר׳ מני היה קובל כאן על עבירות אשתו (דביתאי) ועל זה אמר לו ר׳ יצחק מה שמה אבל אפשר שאמר אינשי ביתי ברבים דרך צניעות (כמו בירוש׳ תענית ס״ד ב׳ ושבת ג׳ ב׳) שלא חפץ להזכיר דביתהו בפרוש ור׳ יצחק הבין לדבריו ושאל מיד מה שמה). 7 א ל ד [אמר ליה] מה (וכ״ה בע״י וכן הוסיף סופר אחר בגליון ב וע׳ בהערתי על אמר קא דחקו לי); מ אמרו. מה] נ מאן. א ב ד תתייפי; ל [אמר] תתיפי; מ [אמר ליה] חנה תתייפי (ובע״י 8 חנה תתיפה אבל ליתא שם א״ל). ל מ ונתיפתה; ד ונתייפת. חנה] ל מ ד ליתא (וכ״ל בע״י אבל לקמן חזרה חנה); נ חנה (שפיר). א קא מיגדרא; ב קא מגדרא (והוגה מגנדרא וכ״ה ברש״י וילקוט כ״י); ל [אתא וקאמר] קא ממרדא (וכן בע״י קא מרדא דלא כד״ס); מ אתיא ומרדא עליה (ובאמת נוסח אתא של ל או אתיא של מ מסתבר טפי כי בודאי לא היתה כל השיחה בין ר׳ מני ור׳ יצחק במעמד אחד ואחרי שנתיפתה חנה עבר עוד זמן מה טרם שהחלה להתגדל עליו ואז שב אל ר׳ יצחק להתאונן עליה שנית אבל אין לפרש דברים כאלה ע״פ חקי ההגיון והוספת ל היא תקון סופר); נ נא קמי גדרא; ד [אמר ליה] קא מגנדרא. מ עליה; נ עלאי. ל מ [אמר] תחזור (ליתא בע״י וילקוט כ״י); ד אמר ליה אי הכי תחזור. לשחרוריתא; ל נ ד לשחרוריתה; מ לשחרותה (ע״י ליה אי הכי תחזור. א לשחרוריתא; ל נ ד לשחרוריתה; מ לשחרותה (ע״י כמו ב לשחרירותה). ל ד וחזרה. 9 א ל נ ד לשחרוריתה; מ לשחרותה. 10 שכיחי] ד ליתא. 11 ד ניבעי. 12 מ ונחכים (ח וע״י דנחכים). טפי] ב ח ליתא; ד טובא. 13 בר] א בן; ל בר. א נ אבון (וכן להלן). 14 ידקרת] א ל ד יוקרת; מ יוקדת (ש דיוקרת וע׳ לעיל כ״א ב׳ וערוך השלם ערך ידקרת); נ יקרת. אשי] (כן גרסת כל כה״י ר״ח ורש״י ורא״ש כאן ובשבת ק״ז ב׳ וכ״ה בע״י אבל בר״ג רב יוסף ובהגה״ת אסי ולזה נוטה בד״ס כי אי אפשר לומר שר׳ יוסי בר אבון הירושלמי שקדם הרבה לרב אשי נעשה תלמידו ובדורות הראשונים ח״ב צד ר״צ הערה קע״ג שער שהוא ר׳ יוסי בן בון האחרון וע׳ תולדות תנאים ואמוראים לר׳ אהרן היימאן צד 717 וכיון שאין הדבר מוחלט לא הגהתי). 15 מ ח שמע (ובע״י ליתא יומא חד). גריס] מ מתני (וכ״ה בכל הדפוסים הישנים והגיה המהרש״א אבל ש וע״י גריס, ור״ח דתני); נ דקאמר. ד דגים (והגיהו בד״ח ע״פ מהרש״א וכן בשבת ורש״י ור״ח כאן ושם וע״י דג). 16 בשבת] א ב מ ליתא (וכ״ל בשבת ק״ז ב׳ ור״ח ורא״ש שם וכן ליתא גם כאן בכל הדפוסים הישנים ובר״ח ולדעת ד״ס הוסיפו המהרש״א מן רש״י אבל רש״י לא הוסיף את המלה לפרוש כ״א כך היתה גרסתו בגמרא כמו שהיא בכ״י ל וע״י והא דליתא במס׳ שבת הוא משום דשם איירי בדיני שבת וממילא משתמע וגם שם איתא קודם לזה הצד נחש בשבת). שיבש] נ שיש (ט״ס כי נא שיבש). בו] ליתא בד״י. 17 איהו] ל נ ד ליתא (ר״ח וע״י איהו וע׳ ש). ד [ולימא מר] ובין. סנפיריו] נ סנטריו. א ב נ לא. מר] נ ליתא. דההיא ר׳] א ל מ נ להא דר׳; ב דהא דר׳ (וברש״י דהאי ר׳ וע״י דהא ר׳ וכצ״ל בכ״י ב). 18 בר] ל בר׳; ד בן רבי. אמרה] מ ליתא. הוא יוסי ב״א] א ל נ הוא ר׳ יוסי ב״א (דלא כמו שהביא בד״ס מכ״י א אבל בע״י ליתא ר׳); ב יוסי בן אבין (וליתא הוא ר׳); ד ניהו. נ אבון (ב״פ). 19 ל ד [א״ל] ולאו (וליתא גם בע״י וילקוט כ״י). ולאו] מ נ ולא. נ לקמיה. א ל יוקרת; מ יוקדת (ע׳ לעיל); נ יקרת. הוה] נ ליתא. 20 א״ל אין] ב ליתא (ונוסף בגליון מסופר אחר; ד הין. ד [א״ל] ומאי (וכן נוסף שם בגליון ב וכ״ה רק בהגה״ת). ב מ נ מאי. א שבקתיה. 21 ד ואתא [הכא]. א ב נ דאבריה ואברתיה (נ וברתיה) (וכן ח והגה״ת ונ״ל עדיף). 22 ל מ נ חיים (הגה״ת וע״י אבל ח חס). עלי דידי] מ ואדידי. א ל מ ד [היכי] חיים (וליתא בר״ח הגה״ת וילקוט כ״י וע״י).

בריה מאי היא יומא חד הוו אגירי ליה אגירי בדברא נגה ולא אייתי להו ריפתא אמרו ליה לבריה כפנינן הוה תמן תאנה אמר תאנה תאנה הוציאי פרותיך ויאכלו פועלי אבא אפקא ואכול אדהכי והכי אתא אבוה אמר להו לא תנקטו בדעתיכו דהאי דנגהנא אמצוה טרחנא ועד השתא הוא דסגאי אמרו ליה רחמנא לשבעך כי היכי דאשבען ברך אמר להו היכי הוה אמרו ליה הכי והכי הוה אמר ליה בני אתה הטרחת את קונך להוציא פרות תאנה שלא בזמנה תאסף שלא בזמנך:

ברתיה מה היא הויא ליה ברתא בעלת יופי יומא חד חזייה לההוא גברא דהוה קא כרי בהוצי וקא חזי לה אמר ליה מאי האי אמר ליה אם ללקחה לא זכיתי לראותה לא אזכה אמר לה ברתי קא מצערת לברייתא תובי לעפריך ואל יכשלו ביך בני אדם:

הוייא ליה ההיא חמרא דכד הוו אגרי לה הוו מותבי אגרא עילוה ואתיא לבי מרה ואי טפו לה או בצרו לה לא אתיא יומא חד אינשי זוגא דסנדלי עלה ולא אזלה עד דשקלוה מנה:

1 מ דיומא. הוו] נ ליתא. א אגירו ליה אגירי (ר"ל שהיו שכורים לו שכירים ובהגה"ת אגירי ליה אגירי והוא הוא); ב ד אגרי ליה אגירי (שכרו בשבילו (או נשכרו לו=אתגרו?) שכירים ובכ"י ב היה כתוב מתחלה אגירי ליה והוגה אגרי); ל אגידי ליה אגידי; מ אגירי ליה אגרי (והגרסא היותר נכונה היא בע"י דשם הוו ליה אגירי). 2 נ נגה [יומא]; ד נגה [להו] (וליתא גם בערוך ערך נגה ב' ובהגה"ת וילקוט כ"י וע"י). ולא אייתי] ב ל נ עד דמתיין (נ דמיתי) (ובהגה"ת עד דמייתן); מ אדמייתי (וכ"ה בערוך שם, ובע"י למיתי דלא כד"ס). אייתי] א איתו. להו] מ ליה (דלא כד"ס). 3 א כיפינן; ד כְּפֵינַן (אבל זה פעל עבר וכן בהגה"ת „כ פ י נ ו פרוש נרעבנו" והנכון כָּפְנִינַן בהוה וכ"ה בע"י וכן הגיה הב"ח). הוה תמן תאנה] ד הוו יתבי תותי תאינתא. תמן] א ל מ נ איכא (וכ"ה בהגה"ת וכן היה גם בכ"י ב והוגה תמן ובילקוט וע"י התם). תאנה] (השני) ב מ נ ליתא (איתא בהגה"ת וע"י). 4 ל דאבא א ב ד אפיקא; ל אפקה; מ אפקו. א ל ואכיל; נ ד ואכלו (ובדפוס פיזארו ליתא). 5 נ אידהכי (וכן הוא גורס תמיד). והכי] א ב ל נ ליתא (וכ"ל בהגה"ת וע"י וע' לעיל כ"ב א' ב"פ בעובדא דרב ברוקא). א ב ד לא תינקטו בדעתיכו (אבל בכ"י ב הוגה תקניטו ובגליון שם נוסף בכתב אחר לי וכן ש וע"י לא תינקטו ל י ובהגה"ת לא תקניטו לי); ל אל תקניטו לדידי בדעתכם (והוא שבוש); מ לא תנקטו מילתא בדעתי' בדידי (וצ"ל בדעתיכו אדידי, וגרסת תינקטו היא בודאי הנכונה כי תקניטו בהפעיל אינו נמצא במובן זה אבל מסופק אני בדבר מלת לי כי לא מצאתי שמוש כזה וראיות ד"ס אינן מוכיחות כי במו"ק ט"ז ב' נמצא רק נקט מילתא בדעתיה והוא כגרסת מ כאן, וביומא כ"ג א' גרסת כה"י נקיט בליביה וכן גריס שם ש ומלת ליה של ד שם מוטעת). 6 נ בדעתכם (אבל נראה שהוגרד והוגה ובכ"י נא בדעתיכו). דהאי דנגהנא אמצוה טרחנא] א ל נ דמלתא דמצוה הואי (ר"ל שהיה דבר של מצוה והואי מוסב על מלתא); ב דמצוה הואי (והוגה דבמצוה ור"ל הייתי עסוק במצוה); מ במילתא דמצוה הואי (הגה"ת וע"י ובשניהם דבמילתא ונוסח ד אינו בשום מקום ומערוך ערך נגה נראה שלא היה גם לפניו אבל לא ראיתי לנכון לשנות כאן). ועד השתא הוא דסגאי] מ ליתא (ואיתא בע"י; ובהגה"ת ליתא דסגאי ובכ"י ב נוסף בגליון בכתב אחר לא יכילנא). ועד] ל עד (הגה"ת). 7 הוא] ב ל נ ליתא. נ דסני (וצ"ל דסגי). א אמרי. א ליסבעך. 8 א כדסבעינן; ב כי דשבעינן; ל כי דשבעינן ברך; מ כי היכי דלישבען ברך; נ כי משבעינן ברך; ד כי היכי דאשבען ברך (וכ"ה בע"י ושם דשבעינן ובהגה"ת כדאשבעינן ברך והנכון דאַשְׂבְּעַן כמו ד אבל אפשרר שגרסת א ב עקר ומלת ברך היא הוספה משום דגופא דעובדא הכי הוי ובזה היה מתורץ גם דיוק המהרש"א עיי"ש). היכי הוה] א מאי היא (הגה"ת; ובע"י הואי); ב ל מ מאי האי; ד מהיכא. א"ל] ל ליתא (וכ"ל בע"י). ליה] ד ליתא. א ב ל הכי [הוה] והכי הוה. 9 ד הוה [מעשה]. מ ואמר. ליה] מ ליתא; ד לו. ל ליה [לבריה]. בני] ל ליתא. אתה] ב מ ליתא. את] מ ליתא. 10 א ב ל ד תאנה פרותיה; מ להוציא פירותיו (ומוסב על ה'). מ בזמנן (משום דלא גריס תאנה). א ב ל נ ד יאסף (וכ"ה בהגה"ת וילקוט כ"י וע"י אבל כיון שאמר מקודם בני אתה מדוע שנה לדבר בגוף שלישי? ואפשר שפנה אל הפועלים אך גרסת מ נוחה יותר). א מ נ ד שלא בזמנו (ע"י); ב בלא זמנו (ילקוט והגה"ת); ל שלא בזמנך (ולגרסתו יאסף בודאי אינו נוח אבל גם גרסת מ תאסף–בזמנו אינה נוחה). 11 הויא] מ הות. ב [ההיא] ברתא (ע"י). [יומא חד] א ב מ נ ליתא (וכ"ל בילקוט והגה"ת וע"י ואפשר שהוא הוכפה). 12 ל ד חזיא; מ והוה חזיא. לההוא] מ חד. מ גברא [אדשא]. דהוה קא כרי–מאי האי] מ ליתא. דהוה קא] א ב דקא; נ דקאי. [קא] ד ליתא. כרי] א בדי(?); ב בדיק (וכתוב על המחק; ואפשר שהיה מתחלה כרי; ובע"י בדיק ובהגה"ת בדיל ואינו טעות הדפוס כי גם בב"ק צ"ב א' בפתגם דבהדי הוצא נריס בדיל הוצא וכן גרס שם הערוך ערך הץ); ל כארי; נ ליתא; ד ש כריא. א נ ד ש בהוצא (הגה"ת וכן היה בכ"י ב והוגה). 13 ליה] מאי מ לו. ליה] אם ד ליתא. ל ד ליה [רבי] (וליתא בע"י וילקוט כ"י). 14 ב לראותה לא זכיתי; מ לראותה זכיתי. ברתי] ב ב ר ת א ב ר ת א; מ ליתא; נ בַּרְתֵּה (בנקוד משובש); ד בתי (ע"י). ל [את] קא. קא] מ ליתא; נ כמה דמצערת. 15 ד מצערת [להו]. ב מ ברייתא (ע"י). א מ נ ד שובי (ע"י). א אל עפרך. ואל–אדם] א ב נ ליתא. מ ב"א בך (ובע"י מוסיף וכן הות לה). 17 הויא] מ נ הוה. ל ד ההוא; מ ליתא (ובכל כה"י הגרסא חמרא וא"כ היה צ"ל ההוא אבל כל המסופר אח"כ הוא בלשון נקבה חוץ מבכ"י מ והיה א"כ ראוי ההיא חמָרְתא וכ"ה רק בהגה"ת ובכלל לא הקפידו בזה ושמשו במלת חמרא לזכר ולנקבה). א דכד הוה אגיר לה (הגה"ת); ב ל נ דכד (ל כד) הוה (נ הוו) אגרי לה (ע"י); מ דכד הוה אגר ליה. ד [כל יומא לאורתא] הוו (וליתא בשום נוסח). הוו] א ב מ הוה; ל ליתא. 18 מותבי] ד משדרי לה. ל עילויה; מ עליה; ד אגבה. ואתיא] ב מ נ ליתא; ל ואתי. לבי מרה] ליתא בכ"י (וכ"ל בהגה"ת ונראה כהוספה אבל איתא בע"י). ואי טפו לה או בצרי לה לא אתיא] א ל ליתא (וכ"ל בילקוט כ"י ובאמת נראה שהיא הוספה מאוחרת ליפוי הספור והגרסא העקרית היתה מותבי אגרא עילוה ואתיא יומא חד וכו' אבל נמצא הנוסח גם בכ"י ב מ נ); ב אי ט פ י א לה לא ה ו ה מסגיא אי בצרי לה לא ה ו ת מסגיא (הגה"ת); מ אי טפי לא הוה מסגי ואי בצרי לא מסגי (ובד"ס שלא בדיוק וע"י כמו ד); נ א ו טפו לה לא ה ו ת מסגיא או בצרין לה לא הות מסגיא (נא ליתא הות השני). 19 יומא] ל זימנא חדא. ב חד [יהבו לה בְּמַלַאי וסגיא] אינשי (ר"ל פעם אחת נתנו לה במקל והלכה ובד"ס לא ידע לכון פרוש הדברים וע' בערוך השלם ערך מלאי ב'); נ חד [יהבו לה כמילא (או במילא וצ"ל במלאי כמו ב) לא הות סגיא ד] אינשי (וזה עדיף מן ב ואפשר שהיא הגרסא האמתית). מ אינשא. ב זוגיא; ל חד זוגא; מ זווא (וגם זה ר"ל זוג); נ זוא (ומובנו זוג). 20 ב לא; מ ולא [הוה]. מ דשקלה; ד דשקלונהו; ב מ מיניה; ד מינה [והדר אזלה] (ע"י).

אלעזר איש כפר ברתותא כד הוו חזו ליה גבאי צדקה הוו טשו מיניה דכל דהוה נקיט הוה יהיב להו יומא חד סליק לשוקא למזבן נדוניא לברתיה חזיוה גבאי צדקה טשו מיניה אזל בתריהו אמר להו אשבעתיכו במאי עסקיתו אמרו ליה ביתום ויתומה אמר להם העבודה שהן קודמין לבתי שקל כל דהוה בהדיה ויהב להו פש בהדיה חד זוזא אזל זבן ביה חטי ואסיק שדייה באכלבא אתאי דביתהו אמרה לה לברתה מאי איתי לך אבוך אמרה לה כל דאייתי לאכלבא אסקיה סלקא חזיא לאכלבא דמליא חטי וקא נפקא בצנורא דדשא כי אתא מבי מדרשא אמרה ליה בא וראה מה עשה לך אוהבך אמר לה העבודה הרי הן הקדש עליך ואין לך בהם אלא כאחד מענייי ישראל:

רבי יהודה נשיאה גזר תעניתא בעא רחמי ולא אתא מטרא אמר (כמה) משמואל הרמתי ליהודה בן גמליאל אוי לו לדור שנתקע בכך אוי לו למי שעלתה בימיו כך חלש דעתיה אתא מטרא:

דבי נשיאה גזור תעניתא ולא אודעינהו לרבי יוחנן ולריש לקיש לצפרא אודעינהו אמר ליה ריש לקיש לרבי יוחנן הא לא קבלינן עלן מאורתא אמר ליה אנן בתריהו גרירינן:

דבי נשיאה גזור תעניתא בעו רחמי ולא אתא מטרא תנא להו אושעיא זעירא דמן חברייא והיה אם מעיני העדה נעשתה לשגגה משל לכלה בזמן שעיניה יפות אין כל גופה צריך בדיקה אין עיניה יפות כל גופה צריך בדיקה אתו עבדי ורמו ליה סודרא בצואריה וקא מצערו ליה אמרו להו בני

תורה אור

24 במדבר ט״ו כ״ד.

מסרת הש״ס והמדרשים

28 (סודרא) ע״ז ד׳ א׳.

1 ל מ [ר׳] אלעזר (ובס׳ המוסר י״ב ע״ב אליעזר וכן נמצא לפעמים במשנה ע׳ ד״ס ובאכער אגדת התנאים ח״א צד 442). א איש בירת ביבאי (הגה״ת ושם ברת); ב איש ברתותא (ילקוט כ״י וע״י, אבות ג׳ ח׳); ל נ איש בירת ביבי; מ איש כפר ברתותא (מנוה״מ נר ג׳ כלל ז׳ ח״ב פ״ט, ובס׳ המוסר איש כפר בראי). א ב כד הוה (ס׳ המוסר); מ כי הוה (לא כבד״ס). 2 הוו] נ ליתא. א ב [הוה] טשו (ובע״י ליתא). ל דהוה נקיט בידיה (הגה״ת); מ מה דהוה נקיט; ד מאי דהוה גביה. הוה] יהיב ד ליתא. 3 מ חד יומא. א חדא. סליק] ל הוה אזיל. א ב למזבן [לה] (ע״י); נ בגליון ליה (מנוה״מ). 4 מיניה] ל מינהו. ל [חזנהו] אזל; מ חזינהו ורהט אזל (וקו על ורהט לסימן מחיקה); ד אזל ורהט (ערוב ב׳ גרסאות). 5 ד אשבעתיכו] א ב ל מ ליתא (ואיתא בס׳ המוסר); נ אשבעתינכו. ל מ עסיקיתו; נ עסיקתון. 6 להם] ל להו (ע״י והגה״ת); מ ליתא. לבתי] נ לברתי. נ שקיל. 7 כל] ב ליתא. ל מ כל [מה] (ע״י הגה״ת וס׳ המוסר). בהדיה] ל מ נ בידיה (מנוה״מ הגה״ת וס׳ המוסר; ובע״י ניהליה). א ויהביה ניהליהו (הגה״ת ע״י וס׳ המוסר); ב יהבינהו נהליהו; ל והב להו; מ יהב להו (מנוה״מ); נ ויהביניה להו. ל ופש; מ אשתייר; נ פ ש ו. בהדיה] מ ד ליה (ע״י גביה ס׳ המוסר בידיה). חד] ב חדא; נ ת ר י ז ו ז י. אזל] מ ד ליתא (וכ״ל במנוה״מ ואיתא בערוך ערך כלב). 8 ביה] א ב מ בה (טעות); נ בהו (דגריס תרי זוזי). ל ואסקיה; מ עלייה (לא כבד״ס). ל ושדייה; מ ושדיא. ב בכלבא (וכן ג ח כלבא (וכ״ה בערוך שם); מ אכלבא; נ בי כלבא. א מ אתיא (ע״י); ל אתא. מ דביתיה. 9 לה] מ ליתא. ל לברתא; מ ד לברתיה (ס׳ המוסר). לך] א ל נ ליך (הגה״ת); ד ליתא. לה] ל להו (ט״ס). 10 כל] מ ליתא. ל ד כל [מה] (מנוה״מ ע״י וס׳ המוסר). מ אסקיה לאכלבא; נ לכלבא אסקיה; ד באכלבא שדיתיה. סלקא] ב ליתא; נ סליק; ד אתיא למיפתח בבא דאכלבא (רק בס׳ המוסר). א ל מ חזיא (בכל הנ״ל); ב נ חזאי; ד חזת. ל לאכלבא (מנוה״מ); נ כלבא דמליא] מ דהות אכלבא מליא. 11 ל וקנפיק ביה; מ ונפיק ביה; נ וקנפיק. מ אצינורא. ד דדשא [ולא מיפתח בבא מחיטי] (ס׳ המוסר והיא הוספה להגדיל הגוזמא כמו לעיל גבי חמרא דר׳ יוסי ובהרבה מקומות). כי] נ ליתא. אתא מבי] ד אזלא ברתיה לבי (רק בס׳ המוסר, ובכ״י ב נוסף בגליון בכתב אחר אתא [בעלה]). 12 נ שעשה. נ [א״ב] אהובך (ונראה ט״ס); ד אוהביך (הגה״ת אהובך וע״י בוראך). 13 העבודה] ב ל מ ליתא (איתא בכל הנ״ל). הרי] א ב נ ליתא. עליך] א ליתא. נ ליך. ל בהן [הנאה]. 15 ב בעי. 16 א אמר כמה משמואל (מנוה״מ נר ה׳ כלל א׳ ח״ג פ״ג); ב ל נ ג ח אמר משמואל (ובכ״י ב הוגה מה בין שמואל); מ אמר מה בין שמואל (ומגרסת לשמואל של ש נראה שגרס מה בין יהודה בן גמליאל לשמואל); ד כמה איכא משמואל (ע״י, ובקצת דפוסים שבשו כמה איכא בין שמואל ונ״ל שהגרסא העקרית היתה אמר משמואל כלומר הרי המרחק משמואל עד יהודה! ומפני שהיה המבטא קצר ביותר באו ההוספות כמה, כמה איכא, מה בין וכו׳). 17 ב [איכסיף אמר] אוי (ומלת אמר בגליון). שנתקע בכך או לו למי] נ ליתא. ד שכן נתקע. א ב ח לכך. מ ואוי. למי] ל לדור; מ ליתא. 18 ל ד ואתא. 19 דבי] נ ר׳ יהודה (וכ״ה בע״י דלא כד״ס). ל מ נ ד ח גזר. נ אודיעינה (וכן להלן). מ לר״ל ולר״י. 20 נ בצפרא; מ למחר. ר״ל לר״י הא] מ נ ר״י לר״ל [ניתיב מר (נ ניתי מר וניתיב) בתעניתא א״ל] והא (וכמדומני שהוא עדיף אבל ליתא בר״ח וע״י ובראי״ש לעיל פ״ק סוף סימן י״ג ור״ן לעיל י״ב ע״ב ד״ה סברי לה כשמואל ובכולם ר״ל לר״י). 21 מ קבילנן; ד קבילנא (ראי״ש וגם זה נכון). עלן מאורתא] א ב ל ליתא (וכ״ל בראי״ש ור״ן שם ואיתא בע״י); מ עילוון מ א ת מ ל (ומלת מאתמול היא גם בר״ח ורש״י). 22 ב [הא] אנן. מ אבתרייהו. ב ד גררינן; ל גזרינן; מ ג קאזלינן (ח ש ר״ן גרירינן, ראי״ש סמכינן). 23 גזור] מ ד גזר. בעו רחמי] ד ליתא (ואיתא בר״ח הגה״ת וע״י, ובכ״י ב בעי). נ אתי. 24 ב ל הושעיא (ע״י); מ נ ר׳ אושעיא. 25 א ל מ ד (פיז׳ וויניצ׳ וקושטא) בשגגה. ד לכלה [שהיא בבית אביה] (וליתא בשום מקום). א ד כל זמן (ח ש הגה״ת וע״י בזמן); נ שבזמן. 26 ב ד צריכה (וכן בפעם השנית והוא טעות). אין עיניה יפות] ד עיניה טרוטות (ש ילקוט כ״י וע״י כבכ״י). 27 עבדי] ד עבדיה (וכן הוגה בגליון ב); ל נ עבדי דבי נשיאה (וליתא גם בערוך ערך קק ד׳ ונראה שהוא הוספה ע״פ ש וגרסת הערוך ג״כ עבדי בלי כנוי). ורמו ליה סודרא בצואריה] ליתא בכה״י (וקצת נראה שלא היה גם לעיני ש כי לא פרש בו מאומה אבל בע״ז ד׳ מסופר כן על רב ספרא רמו ליה סודרא בצואריה וקא מצערו ליה וכן הביא הערוך ערך קק ד׳ מכאן שדו ליה סודרא בקקיה ובע״י כאן ורמו ליה אצואריה סודרא ואין למחקו כי כמה כ״י אבדו). 28 א ב ל מ קא. להון] א מ נ ד ש ליה (שבוש). בני מאתיה שבקוה דהא נמי מצער לן] א ל נ הנך בריוני שבקוה דאנן נמי הוה (ל ליתא הוה) קא מצער לן

מאתיה שבקוה דהא נמי מצער לן כיון דחזינן דכל מליה לשום שמיא לא אמרינן ליה ולא מידי:

רבי גזר תעניתא נחית קמיה אילפא ואמרי לה רבי אילפי אמר משיב הרוח נשא זיקא אמר מוריד הגשם אתא מטרא אמר ליה מאי עובדך אמר ליה דיירנא בקוסא רחיקא טרחנא ומיתינא קדושא ואבדלתא ומפיקנא להו לצבורא ידי חובתיהו:

רב איקלע לההוא אתרא גזר תעניתא נחית קמיה שליחא דצבורא אמר משיב הרוח נשא זיקא אמר מוריד הגשם אתא מטרא אמר ליה מאי עובדך אמר ליה מקרי ינוקי אנא ומקרינא לבני עניי כבני עתירי וכל דלא אפשר ליה לא שקילנא מיניה מידי ואית לי פירא דכוורי וכל מאן דפשע בינוקי משחידנא ליה בכוורי (ומשדלנא ליה ומפייסנא ליה) עד דאתי וקרי:

מסרת הש"ס והמדרשים

4 (נשא) לקמן כ"ה ב'; ב"מ פ"ה ב'.

(נ קמצערינן ליה); ב הנך בירויני שיבקוה דאנן נמי הוה קא מצערנא ליה (בע"י ושם להנך וכ"ה בילקוט כ"י ובשניהם מצערינן); מ הנך בריוני שבקיה אנן טפי קא מצער לן (וכל הגרסאות האלה תמוהות כי הן שאמרו הוא צער אותנו או אנחנו צערנו אותו לא מסתבר כלל לשים בפי בריונים שכיון שראו שכל מעשיו לש"ש חדלו לרדפו ושמפני זה הגינו עליו גם נגד עבדי דבי נשיאה וגרסת ע"י א"ל להנך בריוני שבקוה דאנן נמי הוה קא מצערינן ליה ולפי"ז בריוני מוסב על העבדים, והאומרים היו בני מתא אבל גם עפי"ז קשה קצת שאמרו אנן נמי הוה קא מצערינן ליה ואולי אמרו זאת כדי להגן עליו ולהפך קשה להבין כוונתם שהיה הוא מצער אותם ומריהטא דלישנא נראה יותר שהפצו לומר שגם הם ציערו אותו ואין לברר והנחתי גרסת ד וכן גרס ש וע' ברש"י שבע"י וד"ס).

1 ד שבקי'. א כדחזינן; ב וכד חזינן (ע"י); ל נ דכי (נ כי) חזינן. 2 ל מילי. ל מ ד שמים (ע"י שמים עביד). אמרינן ליה] מ איכפת לן; ד אמרי להו. ולא] ב ד ליתא. ולא מידי] מ ליתא; ד מידי [ושבקינן ליה אתון נמי שבקוה] (והיא הוספה וליתא גם בילקוט כ"י ומלות ושבקינן ליה ליתא גם בע"י). 3 ב ל ד תעניתא [ולא אתא מטרא] (וליתא במנוה"מ נר ג' ח"א פכ"ג אבל איתא בהגה"ת וס' המוסר דף פ"ו והוא נכון רק להלן בדרב נחמן ורבא ורב פפא ור' חנינא בר חמא (כ"ה ע"א) דשם יוצא בכלן מגוף הספור דכך הוה עובדא אבל כאן עקר הכונה רק להראות שירד המטר מיד כשאמר מוריד הגשם וע' עוד להלן, ובע"י מוסיף בעי רחמי ולא אתא מטרא). ל קמי. א אילפי וא"ל ר' אילפי; ב אלפא וא"ל ר' אלפא (ס' המוסר); ל נ אילפי וא"ל ר' אילפא; מ אילפא וא"ל ר' אילפא; ד אולפא (דפוסים חדשים וע"י אילפא) וא"ל ר' אילפי (ובמנוה"מ נחית קמיה אילפא ובהגה"ת נחת קמיה ר' אילפי ובשניהם ליתא השאר וכן בר"ח רק רבי אילפי ונראה ברור דלגרסאות ואמרי לה ההבדל הוא רק בנוגע לתאר רבי לא בכתיבת השם ובכ"י ל נ שבוש ואילפא או אילפי הוא חילפי שבירושלמי והוא הנזכר גם לעיל כ"א ע"א ביחד עם ר' יוחנן והיה א"כ בימי רבי אבל לפי"ז יקשה שלא מצינו בשום מקום שקראוהו רבי וגם הספור שאח"כ אינו מסכים כלל עם מה שאנו יודעים מקורות חיי אילפא ואולי הכונה לר' אילפי הנזכר בירושלמי ב"ב פ"ב ה"ב וא"כ ההבדל הוא בין אילפא חברו של ר"י ור' אילפי הנ"ל כגרסת ד וע"י וע' תולדות תו"א להיימאן צד 150. ויש להעיר שספור דומה לזה נמצא בב"מ פ"ה ב' ושם ר' חייא ובניו ור"ח כאן כתב שירד ר' אילפי לפני ר' אמי וא"כ לא היתה העובדא כלל לפני רבי ואולי צ"ל ר' אסי והוא ר' נסא דבירושלמי ב"ב שם כגרסת היוחסין שם). 4 נשא] מ נ נשב (ע"י וס' המוסר וכ"ה בב"מ שם אבל מ גריס שם נשא ובמנוה"מ נסא וצ"ל נשא ולא כד"ס וכ"ה ברש"י ובהגה"ת; ובר"ח אתא); ד ונשא. אמר] מוריד ב ד ליתא. 5 ד ואתא. 6 ב ח דָאֵיְרְנָא. בקוסא] א בקוסנא; ל בקרתא; מ בדוכתא; נ בקופא; ד בקוסטא (וכן הדפיסו בטעות ברש"י אבל בכל הדפוסים הישנים ברש"י קוסא וברש"י כי"נ ליתא וכ"ה בר"ג ובמנוה"מ וילקוט כ"י ופכ"י, ובע"י בקיסא ובהגה"ת בקוצא ובר"ח בקיפא). א ל מ ד דחיקא (ח ש מנוה"מ הגה"ת ע"י וס' המוסר וכולם מפרשים אותו מלשון דחקות ועניות רק בר"ג רחיקא ר"ל בני אדם רחוקים וכתב בד"ס שאין לזה הבנה וצ"ל דחיקא, דחוקים ובאמת כן הדפיסו מדפיסי וילנא אבל לי נראה שכל הגרסאות האלה והפרושים עליהן רחוקים ודחוקים ונולדו ע"י דמיון דל"ת ורי"ש והעקר כגרסת ב נ כי מדברי הגמרא מוכח בברור שהמצוה שנהג בה היתה שטרח והביא (טרחנא ומיתינא) יין אל הכפר הקטן שהיה רחוק מן הישוב ולא היה בו יין ויפה פרש ר"ג שהיו ב"א רחוקים ר"ל מן הכפר ולא איירי כאן כלל בענין צדקה אף שאפשר שנתן להם את היין בחנם ולכן לא הביא במנוה"מ את העובדא בנר ג' כלל ז' במקום שמדבר על מעלות הצדקה כ"א בכלל ג' ח"א המדבר בענין התפלות והברכות). ד [דלית ביה חמרא בקדושא ואבדלתא] טרחנא (והיא הוספה ואיתא רק בע"י, ושם לקדושא, וס' המוסר אבל בע"י השמיט אח"כ טרחנא ומייתינא קדושא ואבדלתא ונראה מזה שהיו ב' נוסחאות שנתערבו בדפוסים ונוסח כ"י עדיף). א טריחנא; ל נ ח וטרחנא. א ומיתינן (ס' המוסר ואייתינן); ב ומיתנא; ד ואתינא. ד [חמרא ל]קדושא (ח מנוה"מ והגה"ת כבכ"י). ל קדושתא. 7 לצבורא] ב ל נ ח ליתא (וכ"ל בע"י וס' המוסר, ואיתא בהגה"ת ושם ליתא להו ובמנוה"מ צבורא וליתא להו). 8 רב] נ רבא (ר"ח מנוה"מ נר ג' כלל ב' ח"ב פ"ג והגה"ת וע' ד"ס). גזר תעניתא] מ ליתא (ובמנוה"מ ליתא איקלע לההוא אתרא). ד תעניתא [ולא אתא מטרא] (וליתא בהגה"ת ומנוה"מ וע' לעיל בעובדא דאילפא ונראה שהסופרים גרעו והוסיפו כרצונם ובע"י גרס בכלם חוץ מדרב פפא [בעי רחמי] ולא אתא מטרא). 9 נשא] מ נ נשב (וכאן גם בד"י ונשב חוץ מדפוס פיזארו וקראקא וכן בכ"י המבורג בב"מ פ"ה נשא רוחא ובדפוסים שם ונשבה ע' ד"ס). 10 ד ואתא. 11 ינוקי] ד דרדקי (רק בע"י וס' המוסר). נ ומקרינן. עתירי] א עשירי (מנוה"מ הגה"ת וס' המוסר אבל ח וע"י עתירי). 12 ד שקלינן (ובדפ"ח שקלינא). ואית לי פירא דכוורי וכל מאן דפשע בינוקי] מ וכל מאן דפשע בינוקא אית לי פירס' ביכורי (והוא ט"ס ובר"ח פירא דכוורי [דמפרנסנא מיניה] ר"ל שאני מתפרנס ממנו ואולי הוסיף זה לפרוש); נ ואית לי מטרא פירא דכוארי וכל מאן דפשע בינוקי. 13 א ב מ כל (מנוה"מ הגה"ת וס' המוסר וכל; ח ש וע"י כל). ב בינוקיה; מ בינוקא; ד ח ש ליתא (וכ"ל בע"י וס' המוסר). משחידנא ליה בכוורי] מ ומשהדינא ליה ביכורי; ד משחדינא ליה מינייהו (בד"ו וברש"י שם משחידנא ובר"ח משהדינא ליה בהו ובכל הנ"ל כבכ"י). 14 ומשדלנא ליה] א ב נ ומשדרנא ליה (ב להו וכן במנוה"מ ומשדרנא ליה דלא כד"ס, ובילקוט כ"י וס' המוסר ומשדרנא ליה לגו ביתיה); ל ליתא (וכ"ל בר"ח ובאמת גרסת ומשדרנא אין לה מובן ולכן הוסיפו בילקוט וס' המוסר לגו ביתיה אבל גם בזה לא הרוחנו מאומה כי למה היה לו לשלחו לביתו ובלי ספק צ"ל ומשדלנא ליה כגרסת ע"י דלא כמו שהביא משם בד"ס וכן בהגה"ת ומשתדילנא ליה אבל אפשר שצריך להשמיטו לגמרי כמו ל ח כי הוא רק כפל מלות משחידנא ליה ונתערבו ב' נוסחאות); מ ומשדרנא להו ומפייסנא ליה (ולא כמו שהביא בד"ס ומשדרנא ליה וגם כאן היה ראוי ומשדלנא והוא כמו ומפייסנא וכל אלה אפשר שהיו בגליון במקום משחידנא ובאו כלם בפנים); ד ומסדרינן ליה ומפייסינן ליה (וכ"ה גם ברש"י ד"ו והגיהו בדפ"ח ומסדרינא ומפייסינא ומלת מסדרינן פרש רש"י מתקנן והוא דוחק וגם היה צ"ל לפי"ז ומפייסינן ומסדרינן אבל כאמור כל הגרסא משובשת). עד דאתי וקרי] א ב מ נ ליתא (וכ"ל במנוה"מ ונראה שלא היה גם בגרסת ש אבל הנכון לקיימו וכ"י א ב מ נ השמיטוהו מפני שלגרסתם (משדרנא) לא היה לו מובן וכן בר"ח עד דקרי; ל עד דמקרי (דשם ליתא משדרנא וכ"ה בהגה"ת משום דגרס משתדילנא, ובע"י עד דאתי וקרי וכ"ה בס' המוסר אף דגרס משדרנא).

רב נחמן גזר תעניתא בעא רחמי ולא אתא מטרא אמר שקלוה לנחמן טריוה מגודא לארעא חלש דעתיה אתא מטרא:

רבא גזר תעניתא בעא רחמי ולא אתא מטרא אמרו ליה והא רב יהודה גזר תעניתא ואתא מטרא אמר להו מאי אעביד אי משום תנויי אנן עדיפינן מינייהו דבשני דרב יהודה כולהו תנויי | כ״ד ע״ב בנזיקין הוה ואנן קא מתנינן טובא וכי הוה מטי רב יהודה האשה שכובשת ירק בקדירה ואמרי לה זיתים שכבשן בטרפיהן אמר הויי דרב ושמואל קא חזינא הכא ואנן קא מתנינן בעוקצין תליסר מתיבתא (ואלו רב יהודה כי הוה שליף חד מסנא אתי מטרא ואנן קא צוחינן כולי יומא וליכא דמשגח בן אי משום עובדא אי איכא דחזא מידי לימא) אלא מה יעשו פרנסי הדור שאין דורן דומה יפה:

רב יהודה חזנהו להנהו בי תרי דהוו קא פרצי בריפתא אמר שמע מינה איכא שבעא בעלמא יהב עיניה הוה כפנא אמרו ליה רבנן לרב כהנא בריה דרב נחוניא שמעיה מר דשכיח קמיה נעשייה דליפוק לשוקא עשייה נפק לשוקא חזא כנופיא אמר להו מאי האי אמרו ליה אכוספא דתמרי דקא מזדבן אמר שמע מינה איכא כפנא בעלמא

מסרת הש״ס והמדרשים

6 (תנויי) ברכות כ׳ א׳; סנהדרין ק״ו ב׳. 8 (האשה) טהרות ב׳ א׳. 9 (זיתים) עוקצין ב׳ א׳. 12 (שליף) ברכות כ׳ א׳; סנהדרין ק״ו ב׳; ירושלמי תענית ג׳ י״ג. 15 (דומה) לעיל כ״ב ב׳; ירושלמי תענית ג׳ ד׳.

1 רב נחמן–דעתיה אתא מטרא] ג ליתא. ב בעי. 2 אמר שקלוה–ולא אתא מטרא] מ ליתא (ונשמט מן מטרא עד מטרא בט״ס). ב אמר [להו]. ב [לרב] נחמן. טריוה מגודא] ל שדיוה מאיגרא; ד חבוטו מן גודא (ובע״י ושדיוה מגודא ובמנוה״מ נר ה׳ כלל א׳ ח״ג פ״ג והגה״ת כבכ״י א ב). לארעא] א ב ליתא (וכ״ל בהגה״ת ואיתא בע״י; ובמנוה״מ לברא). 3 ל ד ואתא (כלעיל בעובדא דר״י נשיאה). 4 רבא] א ב ד רבה (ובהגה״ת וע״י ור״ש ריש פ״ב דעוקצין רבא והעלה בד״ס שהיא הגרסא האמתית כי במו״ק כ״ח א׳ איתא בפרוש דרבה כד מצלי אתי מטרא ובסנה׳ ק״ו ב׳ קאמר רבא להא דבשני דר״י כוליה תנויי וכו׳ וכן בברכות כ׳ א׳ אמר ליה רב פפא לאביי בר פלוגתיה דרבא משמע שבימיהם נתרבו הישיבות למתני בעוקצין ולקמן איתא ג״כ דרבא איקלע להגרוניא גזר תעניתא ולא אתא מטרא). נ לא. 5 ב [הוה] גזר; ד כי הוה גזר (ובע״י ר״י בעא רחמי ואתא מטרא ובר״ח מצלי). ואתא] א ב מ אתא. 6 נ ומאי. ב לעביד; ל נעביד לכו; נ נעביד (הגה״ת). ב עדיפן; מ עדיפנ׳; (נ עדיפנא (ע״י עדיפנן והגה״ת עדיפי). 7 ב מ נ מיניה (ואינו נראה כי הוא מדבר בכלל על הדור). נ דבשניה [דרב] א מ רב. א כוליה; ל מ כולי; נ ד כל (וכן מ בברכות והנכון או כוליה תנויא או כולהו תנויי כמו ב ח וע״י וכ״ה בערוך ערך קת ובבית נתן לברכות ושם נשמטה בטעות מלת תנויי ור״ח גריס אי משום תורה וכ״ה בכ״י מ בברכות). ד בנזקין (ובדפ״ח בנזיקין). א ב ל מ ד הוה; נ היו (ובד״ו הו׳ ואחרי תנויי הראוי הוו וכ״ה בכ״י מ בברכות אבל בסנה׳ ליתא ובגליון שם הוה וכ״ה בכה״י והספרים בכל המקומות). 8 טובא] ד בשתא סדרי (ח וע״י ככ״י ובהגה״ת טובא ש״ס בערוב ב׳ הנוסחאות וע׳ בד״ס לברכות וסנה׳). וכי] מ דכי. הוה] מ ליתא. א [מסכת עוקסין] האשה; ב ל מ [גבי] האשה; ד [בעוקצין] האשה (וכ״ה בברכות אבל בכ״י מ שם [גבי] האשה ובסנה׳ ליתא בעוקצין בד״י וכ״י והוסיפוהו בדפ״ח ע׳ ד״ס שם וכ״ל שם בילקוט שמואל א׳ ט״ז וברש״י ובר״ח ומפתח רבנו נסים לברכות ור״ש פ״ב דטהרות ועוקצין וע״י כאן ואיתא בהגה״ת כאן ובברכות והוא טעות כי האשה שכובשת אינו בעוקצין ונוסח מטי ר״י האשה אף שאינו נוח מצוי הרבה ע׳ בחלופי הנוסחאות לעיל כ״ג ע״ב מטא מיא, מטא היזמי וכו׳ ובר״ח להאשה). 9 ב שכובשן. 10 א ל מ נ ד בטרפיהן [טהורין] (והוא מיותר וליתא בר״ח וע״ע זת וע׳ ד״ס לסנה׳). א ח הויה (הגה״ת); ב נ הויא; ל מ הוייא (וכ״ה בכל כה״י בברכות וסנה׳); ד ש הויי (וכ״ה בהגה״ת לסנה׳ אבל בדפ״ח בגמרא ורש״י הויות וכ״ה בערוך ערך זת וע׳ בערוך השלם ערך הוייא וד״ס). 11 בעוקצין] א ב התם; ל ליתא (ואיתא שם בגליון ובר״ח ורש״י וכל הנ״ל וערוך ערך זת וע׳ בד״ס לברכות); נ בעוקצין התם. א תליסרי (מ בברכות בתליסר וכ״ה בהגה״ת כאן). ואלו רב יהודה–דמשגח בן] ב ל נ ליתא (וכן ליתא בר״ח וילקוט כ״י והוא מיותר כי כבר אמר לעיל דר״י גזר תעניתא ואתא מטרא ונראה שאגב שיטפא הובאו כל הדברים כאן מברכות וסנה׳ כמ״ש בד״ס ובכ״י ל נמצא כאן גליון מטושטש מאוד אך נכר שנוספו שם הדברים האלו החסרים בפנים וכן הביאום הגה״ת וע״י והיו גם בגרסת רש״י). 12 הוה] מ ליתא. שליף] א חליף. חד] מ ליתא (וכ״ל בהגה״ת כאן ובדפ״י בברכות וסנה׳ ואפשר שנוסף ע״פ העובדא דלהלן אבל א מ גרסי ליה גם בברכות וכ״ה כאן ברש״י וע״י ובהגה״ת וילקוט כ״י בסנה׳). א מ מסאניה (ולגרסת א דגרס חד בודאי אינו נוח). אתי] מ ואתא (ובברכות גריס מ הוה אתיא וצ״ל אתי ובכ״י א שם אתא וכ״ה בע״י כאן ובהגה״ת כאן הוה אתי והוא נכון). ואנן קא צווחינן–דמשגח בן] א ליתא. 13 קא] מ ליתא (וכ״ל בכה״י בברכות ובסנה׳ ע׳ בד״ס שם). כולי יומא] ט ליתא (וכ״ל בהגה״ת וע״י אבל איתא בכ״י מ בברכות ובהשורות האלה אין לפנינו רק כ״י מ וקשה להגיה על פיו וע׳ בבית נתן שם). ד דאשגח. אי משום–לימא] ליתא בשום כ״י ור״ח וילקוט כ״י והגה״ת ורבא עצמו אמר עלה בסנהדרין דרחמנא לבא בעי וא״כ מאי תמיהתו הכא ונראה שהיא הוספה כלפי דאמר לעיל אי משום תנויי אבל רש״י גריס לה וכ״ה בע״י). 14 אלא] ב ל ליתא; ד אבל (ע״י; ח והגה״ת אלא). 15 פרנסי] ד גדולי. ל [בזמן] שאין. נ הדור. דומה] מ נ ח ליתא (ע׳ לעיל כ״ב ע״ב); נ יפה [כמותן]. 16 ד חזו הנהו (ובע״י ליתא להנהו). ב בתרי. א דקא פרצין; ב דקא פריצין (הגה״ת דהוו פריצין); ל דקא פרצי (ע״י); מ דהוו פרצי; נ דקפרסין (ובמפתח ר״ן לברכות ריש עמוד י״ז כבדפוס). 17 א ריפתא. א סיבעא; ב ל נ שיבעא. 18 א עיניה [בעלמא] (וכ״ה בהגה״ת וילקוט כ״י אבל ליתא במפתח שם וע״י והרגיל נתן עיניו בו אבל בנדרים ז׳ ע״ב כל מקום שנתנו חכמים עיניהם או מיתה וכו׳). א נ והוה. לרב כהנא] א לרבינא (הגה״ת וילקוט כ״י); ב לרב כינאי; מ לרבנאי; נ לרב ברונא (ובמפתח שם ליתא כהנא ואיני יודע להכריע). 19 מר] מ דרב יהודה (ובמפתח דמר וקאי ג״כ אר״י ואינו נכון ומר קאי ארב כהנא וכ״ה בהגה״ת וע״י). ל ליעשייה (הגה״ת והנכון נעשייה בלי יו״ד אחר הנו״ן כמו שהוא בכ״י א ב כי ממלת עַשְׂיה שאח״ז נראה שהוא מבנין הכבד ולא מבנין אפעל וכ״ה במפתח); מ [תא] ליעשייה. 20 ד [בפתחא דסמוך] לשוקא (וליתא בשום מקום). ל לשוקא [ויחזי מאי האי] (וליתא עשייה ובכ״י ב בטעות עשויה וגרסת ע״י קמיה [בשמעתא] ניעשייה דליפוק לשוקא [וניחזי מאי האי דאיכא בעלמא משכוה ועשיוה ואפקוה] לשוקא וכל אלה הוספות). ל וחזא. 21 להו] ל ליה (וכ״ה בדפ״י, ובע״י ליתא). נ האי [כינופיא]. אמרו ליה אכוספא] נ ליתא (ט״ס). א אכיספא (ע״י). ד דתמרי [קיימי] (וכ״ה בע״י וליתא גם בערוך ערך כספא ובמפתח וילקוט כ״י והגה״ת). 22 ל קא. איכא] ד ליתא. בעלמא] ב ליתא (וכ״ל במפתח).

אמר ליה לשמעיה שלוף לי מסאני שלף ליה חד מסנא כי מטא למשלף אחרינא אתא אליהו אתחזי ליה אמר ליה אי שלפת אחרינא מחרבת ליה לעלמא:

אמר רב מרי ברה דבת שמואל אנא הוה קאימנא אגודא דנהר פפא חזאי למלאכי (דאידמו למלחי) דאיתי חלא ומלונהו לארבי והוה קמחא וסמידא אתו כולי עלמא למזבן אמרי להו מהא לא תזבנון דמעשה נסים הוא למחר אתיאן חטי דפרזינאי:

רבא איקלע להגרוניא גזר תעניתא בעא רחמי ולא אתא מטרא אמר להו ביתו כולי עלמא בתעניתיכו למחר אמר להו מי איכא דחזא מידי בחלמא אמר ליה רב אלעזר מהגרוניא לדידי אקריון בחלמא שלם טב לרב טב מרבון טב דמטוביה מיטיב לעמיה אמר שמע מינה עת רצון היא בעא רחמי ואתא מטרא:

ההוא גברא דאיחייב נגדא בי דיניה דרבא דבעל גויה נגדיה רבא ומית אשתמע מלתא בי שבור מלכא בעו לצעוריה אמרה ליה איפרא הורמיז אימיה דשבור מלכא לברה לא ליהוי לך פיקאר בהדי יהודאי דכל דבעין ממריהו עביד להו אמר לה מאי היא בעון רחמי ואתי מטרא אמר לה ההוא

מסרת הש"ס והמדרשים

3 (שלפת אחרינא) ירושלמי תענית ג' י"ג. 15 (עת רצון) ברכות ח' א'; יומא ס"ט א'; יבמות ע"ב א'; סנהדרין ס"ד א'.

1 שלוף] א ל נ שליף (הגה"ת). שלף] א ל שליף. ליה] מ ליתא. 2 ב נ ד מסנא [ואתא (נ אתא) מטרא] (וליתא במפתח וע"י והגה"ת ונראה שלא היה גם בגרסת ר"ח ואמנם לא מסתבר דכיון דאתא מטרא ל"ל למישלף אחרינא); מ מסנא [ואתא שבעא] (וכתב בד"ס שאולי היא הגרסא הנכונה שנעשה הנס וכדאמר רב מרי להלן שראה אז מלאכים דמייתא חלא וכו' וגם אפשר תיכף דכלפי שאמר לעיל יהב עיניה והוה כפנא אמר כאן והוה שבעא). כי] ב מ נ ליתא. מטא] ב בעא; נ באעי (וכ"ה רק במפתח ואולי הוא הנכון); מ אדשליף [אחרינא]; נ אידך. א אליהו [זכרו לטוב] (ע' לעיל כ"א ע"א בעובדא דנחום איש גמזו וכ"ב ע"א בעובדא דרב ברוקא וכאן ליתא במפתח והגה"ת וע"י). ב ואיתחזי ליה (הגה"ת); ל מ ד ליתא (וכ"ל בע"י אבל כן הלשון גם לעיל בדרב ברוקא וכ"ה בילקוט כ"י, ובר"ח איתחזי ליה חלמא ואולי צ"ל בחלמא אבל ליתא שם אליהו). 3 ד ואמר (הגה"ת). ליה] (השני) ל ליתא. ד [אמר הקב"ה] אי. ב משלפת; נ שליפת. א ליה לאחרינא (והוא ישר וכן בהגה"ת לאחרינא בלי ליה אבל ח וע"י כמו ד). א מ מחריבנא ליה (ע"י); ל איחריבנא; נ מחריבנא (ובשניהם ליתא ליה); ד חריבנא (והנכון מחרבת ליה כבכ"י ב וכ"ה בהגה"ת, ובר"ח מחריב עלמא). 4 ל כולי עלמא; מ לכולי עלמא. 5 ב ל מ נ ד בריה (וכ"ה בע"י; ובהגה"ת בריה דבר). אנא הוה קאימנא–לארבי] א ב אנא חזאי מלאכי דאיתו חלא ומלונהו (ב ומלינהו) לארבי (הגה"ת ושם מלאכי השרת); ל לדידי חזי מלאכי השרת דקא נקטי חלא ומלנהו לארבי; מ לדידי חזי לי דקאימנא בנהר פרת ואתו מלאכיא (דלא כד"ס) ואתו חולא (וליתא ומלונהו לארבי); נ הוא קאימנא אגודא דנהר פרת חאזי מלאכי דאיתיו חלא ומלינהו לארבא (ובע"י קאימנא אגודא דנהר וחזינא להו להנהו מלאכי וכו' כמו ד וגרסת א ב נראית עקר ומלות דאידמו למלחי הן הוספה). 7 ל ד ש דסמידא (ע"י). 8 א נ אתא; ל ואתי; מ ואתו (ע"י). ל למיזבן [מיניה] (ע"י). ב אמרו; ל מ אמ' (וכ"ה בהגה"ת ופשיט לה בד"ס אמינא וכן בע"י ואמינא אבל א אמרי); ד ש אמר. א מיהאי; ב מ כי האי; ל מהאי (הגה"ת וע"י); נ מיהא (וכ"ה בד"ו). א תזבונו; ב תזבינו; ל תזבון; מ נ תזבנו. 9 א אתיאן חטי דארזנאי (ובערוך ערך ארזן אתו ארבי דארזנאי פרוש ספינות מלאות אורז; ב אתיאן חיטי דפרזינאי (וכן פרש ש פרזינא שם מקום); ל איתו חיטי דפרונאי [וזביני] (ובר"ג דפרונאי, מקום, ובהגה"ת אתו חיטי דארונאי ונראה שצ"ל בכלם דפרזינאי); מ אתיא חטין דפרזינאי [וזבין]; נ אתיאן ארבי דפוריאני (ובע"י [השתא אתו חיטי מפרזניא] למחר איתי חיטי מפרזניא [וזבין כ"ע] והיא נוסחא מעולה ובגרסת ארבי דחיטי של ד נתערבו ב' נוסחאות). 10 רבא] מ רב (אבל בערובין ס"ג ע"א אמר ר"א מהגרוניא הכי אמר רבא וע' ד"ס). מ להרונגא; נ להדגוניא. בעא רחמי] ד ליתא. ב בעי (ע"י בעו); מ ובעא. 11 א ב ליביתו; מ תיבו; נ ביתו–להו] ליתא (נשמט ע"י כפל להו). 12 א בתעניתיהו; ב ל מ בתעניתא (הגה"ת; במנוה"מ נר ה' כלל א' ח"ג פ"ג ובעי כמו ד וע' בהגהות הב"ח). ב די חזא; מ דהזי (הגה"ת וע"י). מ בחילמא מידי; נ מידי בחילמיה; ד חילמא לימא (מנוה"מ וע"י בחילמיה וליתא לימא וכ"ל בהגה"ת). 13 [ליה] מ לו; ד להו (ע"י). ד רבי אלעזר. נ מהדגוניא. 14 מ [חזי לי ד]אקריון. א ב ל בחילמאי; מ בחילמין; ד בחלמי (מנוה"מ והגה"ת; ובע"י בחלמא). א שלם רב. א ב ל נ מריבונא טבא (ואולי הוא נכון אבל גם בהגה"ת מרבון ובע"י לרב מריבוניה וליתא טב ובמנוה"מ ליתא מרבון טב). 15 ב דמטיביה; מ וממטוביה; נ דמטוביה. ל יטיב (אבל מ מטיב דלא כד"ס ובע"י אוטיב); נ מיטיב לעולם (מנוה"מ מטיב לעלמיה). 16 ד היא [מבעי רחמי]. ד בעי. ב אתא; ד ואתי (הגה"ת). 17 ד דאיחיוב (והגיהו בדפ"ח). א נגאדא; נ נגידא. נ ד בבי (הגה"ת וע"י). ל מ נ ד דינא (ע"י). מ נ דרבה (ח רב יהודה). דבעל גויה] ב ל מ ליתא (וכ"ל בהגה"ת אבל ח ההוא דבעל כותית); נ דבעל גרה (ט"ס?); ד [משום] דבעל גויה (וכ"ה בע"י והגיה המזקק עכו"ם ובגמרא ור"ח כותית). 18 מ רבה (ולהלן גריס לרבא). א ב ל מ ד אשתמע. שבור] נ ליתא. 19 ב ל בעי (ע"י); ד ח בעאי ד לצעורי לרבא (ובר"ח ליתא אשתמע וכו' וגרסתו אכלו ביה קורצי בעא שבור מלכא לצעוריה). אמרה] ד אמרו (והגיהו בדפ"ח). נ אפר. מ הורמין (ע' ע"ע איפרא). 20 לברה] מ ליתא; נ לבנה; ד לברא (והגיהו בדפ"ח). פִּיקָאר] א ב ל מ ד עסק דברים (ב הדברים); נ עיסקא (וגרסת פיקאר היא רק בערוך ערך פקר א' ושם פיקר וגם הוא מביא הגרסא עסק דברים בשם ס"א ואף שאיני מגיה בלי עדות כ"י הנה כאן הוא ברור בלי כל ספק שגרסת הערוך היא האמתית כי איפרא דברה פרסית ורק מפני שהיתה המלה זרה פרשוה בגליון שר"ל עסק ואחרים פרשו בגליון שר"ל דברים (דברי ריבות) ואח"כ באו שתי המלות יחד לפנים וכ"ה בהגה"ת עסק דברים ובע"י רק עסק ולו היה זה מתחלה בגוף הגמרא לא היה שום אדם שם במקומו פיקאר וע' בס' השטרות לר"י אלברצלוני הוצאת שזח"ה, ברלין תרנ"ח צד 9). 21 דבָעַיִן] א ל מ נ דבָעוֹ (הגה"ת וע"י ושניהם נכונים); ל מה דבעו; ד מאן דבעין. עביד] ד יהיב (ע' רש"י ד"ה מאי היא). 22 היא] ב ל נ האי (ש הגה"ת וע"י היא). מ [אמרה ליה] דבעו (הגה"ת וע"י). בָעוֹן] א דבָעַיִין; ב בָעוֹ; ל מ דבעו (הגה"ת וע"י); נ בעיין (ובדפ"ח בָעַיִן וכלם נכונים). א ב ל ואתא. ההוא] מ ליתא

משום דזמנא דמטרא הוא לבעי רחמי האידנא בתקופת תמוז וליתי מטרא שלחה ליה לרבא כוין דעתך ובעי רחמי דליתי מטרא בעא רחמי ולא אתא מטרא אמר לפניו רבונו של עולם אלהים באזנינו שמענו אבותינו ספרו לנו פעל פעלת בימיהם בימי קדם אבל אנו בעינינו לא ראינו אתא מטרא עד דשפוך מרזבי דמחוזא לדיגלת אתחזי ליה אבוה בחלמיה אמר ליה מי איכא דמטרח קמי שמיא כולי האי שני דוכתיך שני דוכתיה למחר אשכחיה לפורייה דמרשם בסכיני:

רב פפא גזר תעניתא חלש לביה טעים מידי בעא רחמי ולא אתא מטרא אמר ליה רב נחמן בר איש פרתי אי שריף מר חדא פנכא דדיסא הוה אתי מטרא חלש דעתיה אתא מטרא:

רבי חנינא בן דוסא הוה קא אזיל באורחא אתא מטרא אמר לפניו רבונו של עולם כל העולם כלו בנחת וחנינא בצער פסק מטרא כי מטא לביתיה אמר רבונו של עולם כל העולם כלו בצער וחנינא בנחת אתא מטרא אמר רב יוסף מאי אהניא ליה צלותיה דכהן גדול לגבי רבי חנינא בן דוסא דתנן מתפלל תפלה קצרה בבית החיצון מאי מצלי רבין בר רב אדא ורבא בר רב אדא תרויהו משמיה

תורה אור

4 תהלים מ"ד ב'.

מסרת הש"ס והמדרשים

15 (חנינא) יומא נ"ג ב'. 21 (מתפלל) יומא נ"ב ב'; ירושלמי יומא ה' ג'.

1 דזימנא דמיטרא] מ דמיטרא עידניה. ליבעו רחמי] האידנא א ליבעי אי זה האידנא (ואיני יודע פרושו ואולי הוא מלת הקריאה ai); ב איזיל האידנא (ואולי צ"ל אי זה כמו א); מ וליבעו האידנא; נ לבעי הידנא (הגה"ת וע"י ובשניהם האידנא ומלת אלא של ד ליתא בשום מקום). 2 וליתי מטרא] ל ליתא (וכ"ל בע"י); נ אי אתא מטרא. וליתי] א ויאתי; ב ואתי (הגה"ת דליתי); מ וליהוי (וד"ס לא ציין). מ ליה [איפרא הורמין]. לרבא–דליתי מטרא] נ ליתא (ונשמט בט"ס). לרבא] ב ליתא (וכ"ל בהגה"ת). 3 ב ל דעתיך. דליתי מטרא] א ב ליתא (וכ"ל בהגה"ת ושם ובעי מטרא); מ אמיטרא. דליתי] ל דאתא (ע"י וייתי). נ [כיון דעתיה] ובעא; ד בעי. 4 אתא] ד אתי. לפניו רבש"ע] נ ליתא. 5 אבותינו–קדם] נ ליתא. א לנו וגו'. פעל–קדם] מ ליתא. 6 אבל–לא ראינו] א ב ליתא (וכ"ל בהגה"ת). אבל] נ ד ליתא. אנו] ל נ ליתא; ד ואנו; נ עינינו לא ראו (ע"י ובעינינו). 7 א ל ש דשפיך. ב מרזבני (הגה"ת, ובד"ס הביא כן בטעות מן א); ל מרזובי; נ מורזיבי. דמחוזא] א ב נ ליתא. ל ד ש דציפורי (הגה"ת); מ דציפורי (אבל מה לציפורי שהיא בא"י ולדיגלת שהיא נהר חדקל שבבבל והגרסא נולדה לדעתי בשיטפא דלישנא כי במו"ק כ"ה ע"ב וסנה' ק"ט ע"א נמצא שפעו מרזבי דציפורי דמא והנכון כאן מחוזא שהיא אתרא דרבא וכ"ה בד' פיז' וילקוט כ"י וע"י וע' ד"ס והגהות רצ"ה חיות כאן). ד אתא אבוה איתחזי ליה (הגה"ת ילקוט כ"י וע"י כבכ"י). 8 ל מ פ בחילמא (ע"י). ד ואמר. ליה] מ ליתא (וכ"ל בע"י). א ב פ ד דמטרח (ע"י; הגה"ת דטרח כולי האי). נ כולי האי קמי שמיא. ל מ ד קמיה (הגה"ת). 9 שני] א ל מ ש אשני (הגה"ת וילקוט כ"י; ע"י דרתחי עלך מן שמיא); מ לדוכתיך (ובכ"י פ נראה כאלו גרס פורייך והוא נכון וכמו שאמר לקמן אשכחיה לפוריה וכן נראה מלשון ש אבל כ"י פ מכאן עד דמרשם מטושטש מאוד, ובע"י מדוכתיך). שני דוכתיה] א ב ל מ ליתא (וכ"ל בכל הנ"ל חוץ מע"י ואולי הוא הוספה). 10 א ב לפוריה דמרשם (וכ"ה ברש"י חולין קל"ג א' ד"ה נזוף ובילקוט כ"י וע"י; ובהגה"ת ליתא מלת לפוריה וכ"ל בד' פיז'); ל לפורייה דימרגז; מ לפוריא דהוה קא מירשם; ר לפוריה קמיה דמירשם (ובקטע הגניזה שבידי מכ"י חולין קל"ג א' הוסיף הסופר מדיליה הספור שלפנינו וגרס דמרגש בסכניא (?) ובין השטין שם מסופר אחר: נ"א דמירשם בסכיני). 11 ל מ פ תעניתא [בעא רחמי ולא אתא מיטרא] (וכאן הוא בודאי שלא כהוגן כיון דאמר כן עוד הפעם להלן אחר דשריף פינכא ושם מקומו וכן מחקו ש כאן; ובדפוסים איתא רק ולא אתא מיטרא וגם זה טעות וליתא גם בע"ע בר אשפרתי וילקוט כ"י וע"י). חלש–מטרא] פ ליתא. מ וטעים; נ טעַם. טעים מידי] ד שרף פינכא דדיסא (והוא בלי ספק טעות כמ"ש בד"ס „דאע"ג דחלש לביה לא זלזל בתעניתיה כולי האי למישרף פינכא" והפרוש המיוחס לרש"י שפרש כאן פינכא מלא כף אינו נכון כי בפסחים מ"ט ע"א פרש רש"י פינכי קערות וכן בע"ע פנך פרשו קערה גדולה וגרסת טעים מידי היא גם בע"ע בר אשפרתי והשמיטו בעל „למוד ערוך" בטעות וכ"ה ברש"י וילקוט כ"י וע"י). א מידי [ושרף פינכא דדיסא] (בערוב שתי הנוסחאות וכן נתערבו שתיהן בילקוט כ"י וע"י ושם נשמטה מלת ושרף). 12 ב בעי (ערוך שם); ד ובעי. נ לא. בעא רחמי ולא אתא מטרא] ל מ פ ליתא (משום דגרסי ליה מקודם שלא במקומו אבל גם פ דלא גריס ליה לעיל לא גריס ליה הכא). 13 א אושפרתי (וכ"ה בד' פיז' ויוחסין השלם ערך רב נחמן ופרשו שם מקום); ב אישפרתי; ל משפרתי; מ אישפוטי; נ איש פרתי (ונ"ל שר"ל ששכן על נהר פרת ואפשר שהיא הגרסא האמתית); פ ר אשפרתי (וכ"ה בערוך שם בפנים ופרש שהוא שם אמו של ר"פ); ד אושפזתי (ובילקוט כ"י וע"י אושעיא ונזכר בשבת ס"ה ע"א אבל הוא אמר שם משמיה דר' יוחנן ולא היה בן דורו של ר"פ ובכ"י שם רב נתן בר אושעיא ובכל אופן צדקו דברי היוחסין שהוא שם מקום וע' ד"ס). שריף] מ שדי; ר סריף. מר] פ נמי. נ ר חד. א נ פינכא דדיסא אחריתי (נ אחרינא); ד פינכא אחריתי דדיסא (וכ"ה בע"י וזה ע"פ גרסתם מקודם ושרף פינכא ובע"ע פנך הגרסא פינקא וליתא חדא והוא ישר אבל גם ברש"י חדא). הוה] נ ד ליתא (איתא בע"י). אתי] ל אתא. 14 חלש דעתיה אתא מטרא] נ ליתא (נשמט בט"ס ע"י כפל מטרא). א [איכסיף] חלש (וכ"ה בע"י וכן גרס ב לעיל כ"ד ע"א גבי ר"י נשיאה ובכאן היא גרסא מעולה). דעתיה] מ ליביה (ובא לכאן בטעות מלעיל). א [בעא רחמי] ואתא (וכ"ה בע"י אבל לעיל בדר"י ליתא בשום כ"י). 15 א ל ד ואתא. נ חנניא. קא] ל ליתא. א באורחא [והוה דארי צנא דמלחא ארישיה] (וכ"ה בגליון ב מסופר אחר ובילקוט כ"י פ' עקב וישעיה סימן ל' ובהגה"ת וע"י ובהקדמת מנוה"מ לנר א' אבל נ"ל הוספה ליפוי הספור כבכמה מקומות וליתא בששה כ"י ור"ח כאן וליתא גם ביומא נ"ג ע"ב בדפוסים וכ"י וע"י שם). אתא] מ ואתא. 16 כולו] ב ליתא. 17 נ וחנניא (וכן להלן). ב ר ביתיה; נ מתא. 18 א ב ל מ ד [לפניו] רבש"ע (והוא כפול כאן, ובע"י ליתא גם רבש"ע). כולו] ב ל ליתא. 19 יוסף] נ יוסי. ליה] מ נ ליתא. 20 ד ח צלותא. גליון ב גדול [ביומא דכפורי]. לגבי ר'] א ל מ ר לר'; ב פ מדר'; נ דר' (מנוה"מ הגה"ת וע"י כמו ד ואולי הוא תקון וע' בד"ס ליומא שם). חבּ"ד] פ יוסי בן חנינא (ט"ס). ל דתנן [כה"ג] (ע"י); מ דתנן [כה"ג היה]; ד דתנן [היה] (מנוה"מ והגה"ת וליתא במשנה דיומא). 21 א החיצון [שלא להבעית את ישראל] (וכ"ה במנוה"מ והגה"ת וילקוט שם וע"י אבל מאי בעי ליה הכא). נ חיצון. מ ר' אבין (והוא כמו רבין); נ רבון. בר [רב] ד ליתא. 22 ורבא בר רב אדא] מ ליתא (וכיון דאמר תרויהו הוא ט"ס וביומא הסדר רבא ואח"כ רבין ובמנוה"מ מאי מצלי רב יהודה אמר יהי רצון והגרסא הזו נמצאת גם בכ"י ביומא וע' ד"ס שם אות ק'). ורבא] נ פ ורבה (וכן גריס ב ביומא). בר [רב] ד ליתא (ואיתא ביומא והגה"ת וע"י). נ ד דאמרי תרויהו. משמיה] נ משמ'; ר משום.

דרב יהודה אמרי יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתהא שנה זו שחונה וגשומה שחונה מעליותא היא אדרבה גריעותא היא אלא אם שחונה תהא גשומה ולא תכנס לפניך תפלת עוברי דרכים. רב אחא בריה דרבא מסיים בה משמיה דרב יהודה לא יעדי עביד שולטן מדבית יהודה ולא יהיו עמך ישראל צריכין לפרנסה זה מזה ולא לעם אחר:

אמר רב יהודה אמר רב בכל יום ויום בת קול יוצאת ואומרת כל העולם כלו אינו נזון אלא בשביל חנינא בני וחנינא בני דיו קב חרובים מערב שבת לערב שבת:

כל מעלי שבתא הות רגילא דביתהו דשדיא
כ"ה ע"א אקטרתא בתנורא| משום כסופא הות לה ההיא שיבבתא אמרה מכדי ידענא דמידי לית לה איזיל אחזי מאי האי אזלא אשכחתיה לתנורא דמלי ריפתא ואגנא דמלי לישא אמרה לה פלניתא פלניתא איתא מסא דחריכא ליך ריפתיך תנא אף היא להביא מרדא נכנסה מפני שמלומדת בנסין:

אמרה ליה דביתהו מטיבותא דגניזא להו לצדיקי

מסרת הש"ס והמדרשים

9 (בת קול) ברכות י"ז ב'; חולין פ"ו א'.

2 מ ד השנה. זו] ל ליתא; מ הזאת; ד הזו. ד גשומה ושחונה (וע' בד"ס ליומא אות ר'). א מ פ ד מְעַלְיָתָא (וכיון דאמר אח"כ גריעותא מעליותא עדיף). 3 אדרבה גריעותא היא] א ב נ פ ר ליתא (וכ"ל ביומא ומנוה"מ ואולי נשמט ע"י כפל היא ואיתא בע"י; ובהגה"ת הנוסח מקוצר וע' ר"ח). אדרבה] מ ליתא. פ אם [תהא]. ד [וטלולה] (ונמצא רק בירושלמי יומא ה' ג'). 4 ולא] א ב ל מ ד ואל (ביומא ולא). ל מ ד יכנס (הגה"ת). נ דרכים [ויורדי ימים]. רב אחא] נ ורב אויה. 5 מסיים] ר תסתים (ט"ס). בה] נ ד ליתא (ואיתא ביומא, ובע"י הגרסא ורב אדא בר אהבה מסיים בה). ל מ בה [הכי]; א יהודה [הכי] (וע' ד"ס ליומא אות ש'). 6 נ ולא. ב ל פ יעידי; מ יעידון; ר יעודי. ב דעבד; מ עבד. ר שלטון. ולא] ד ח ואל (ע"י). א ב ל נ ר יהון (אבל הדבור כאן עברית); ד יהו. 7 ב נ ח עמך [בית]. ר ד להתפרנס (ע"י). ר מזה [בשוק] (ואח"כ כחצי שורה מחוקה ורואין שהחל הסופר לכתוב אמר ר"י וכו'). ולא לעם אחר] ב נ פ ר ליתא (וכ"ל ביומא ובר"ח וע"י כאן ואיתא במנוה"מ וע' ד"ס ליומא אות ש'). 9 אמר רב] מ ליתא (וכ"ל בר"ח והגה"ת אבל איתא בברכות י"ז ע"ב וחולין פ"ו ע"א ומנוה"מ והגה"ת וע"י). ויום] ר ח ליתא (וכ"ל בהגה"ת). 10 נ יוצאת [מהר חורב] (ובגליון ל מסופר אחר: יוצאת [מהר חורב ומכרזת] וכן גריס מ וילקוט ישעיה מ"ו בברכות ובדפוסים שם ליתא ומכרזת ובחולין ליתא גם מהר חורב אבל איתא שם בכ"י מ וכ"ה כאן ובברכות בהגה"ת בלי ומכרזת וכ"ה בחבור יפה מהישועה לרבנו נסים דפוס וארשא תרמ"ו צד 26 ובמגן אבות לרשב"ץ פ"ג משנה י"א בילקוט כ"י בב' מקומות אבל טעות היא כי מה ענין הר חורב לזה ולדעת ד"ס נקטוהו הסופרים ממשנה דאבות פ"ו ומחקו רש"י כאן וליתא בר"ח ומנוה"מ וע"י). אינו–אלא] א מ לא–אלא (מנוה"מ וחבור יפה); ל ד ליתא (כ"ל בברכות וחולין אבל עיי"ש בנוסחאות כה"י בד"ס וליתא כאן בר"ח והגה"ת); פ אין כל העולם כולו נזון אלא (ובע"י וילקוט כמו שסדרתי ע"פ ב ר וכן גריס מ בברכות וכ"ה בכה"י בחולין). 11 א מ פ ר די לו (ר"ח וע"י דיו). א פ ד בקב (ע' ר"ח ורש"י). 13 כל מעלי שבתא–בתנורא] ד הוה רגילא דביתהו למיחמא תנורא כל מעלי דשבתא ושדייא אקטרתא (אבל בשבעה כה"י וילקוט כ"י בשני המקומות ובמנוה"מ והגה"ת וע"י בקצת חלופים כמו שסדרתי). הות] א ב ל מ ר ד הוה (וכ"ה בהגה"ת אבל מנוה"מ הות). מ דהוה שדיא (ובע"י דמחממא תנורא ושדיא קיטרא בתנורא והוא ערוב גרסאות). 14 אקטרתא] נ נורא; פ קיטרא וציבי (הגה"ת ציבי וא ק ט י ר א ובילקוט מלכים כ"י ציבי ואקטרתא); ר אחטרתא (ט"ס). ל נ הויא (הגה"ת וע"י); מ ר ד הוה. לה] א ל מ ליה (הגה"ת וע"י). מ ההוא; ד הך. 15 נ שיבבותא; ד שיבבתא [בישתא] (ונמצא רק בע"י והוא ע"פ גרסת ד דלהלן שפרשוה שקראה לה שכנתה בדרך לעג אבל אין זו משמעות הדברים וכן מההעתקה בחבור יפה נראה שלא התכונה כלל לבזותה).

ר [כי] מיכדי (ט"ס). ידענא] נ ר ליתא. ל דלית לה מידי; ד דלית להו ולא מידי. ב אֵזיל; ל איזילי; ד ליתא. 16 א מ ר איחזי; ל ואיחזי; נ ואחזי; ד ליתא. האי] ר היא (הגה"ת וע"י); ד [וכולי] האי (ובגליון נ עבדא). ל אשכחה; ד [וטרפא אבבא איכספא ועיילא לאינדרונא איתעביד לה ניסא] דחזיא (והוא רק בע"י ושם איתעביד לה ניסא דאשכחתיה ואף שסגנון הנוסח מעיד על שהוא ישן הנה מהמשך כל הספור נראה שאינו נכון לא היה בגרסת ג ח ש שלא פרשו בו מאומה ולא הביאו הערוך בערך אדרון ואנדרונא וליתא בשני המקומות של ילקוט כ"י ובחבור יפה ומנוה"מ והגה"ת). ל פ דמליא; מ ר דמלא; ד מלא. ריפתא] ד לחמא. 17 א נ ואגניא; ב ואגנה. א ב ל נ פ ר דמליא (מנוה"מ הגה"ת וע"י); ד מלא. א ב לישה (וכן הוגה בכ"י נ וכ"ה בהגה"ת והוא המקור העברי אבל השם לעיסה בארמית הוא לֵישָׁה או ליישא); מ ליישא. נ פלונית; פ ר פלוניתא. פלניתא] (השני) ב מ נ פ ר ליתא (וכן בערוך ערך מסא ובהגה"ת רק פעם אחת). אֵיתָא] ל נ פ איתי; מ ד אייתי (וכ"ה בערוך שם וע"י). 18 מסא] ר בגליון מרדא (ובפנים היה כתוב מסא ונמחק וכן בע"י מרדיך ובמנוה"מ והגה"ת ליתא מכא וכתב בהגה"ת פרוש איתא באי ואינו נכון כי אז היה ראוי תֵּי וכן גרס הערוך מסא ופרש הינו מרדה וכן פרש ש, ובגליון ב כתוב: „פי' איתי מכא דחריך לך רפתא הביאי הכלי שקורין פוריקון שבו מסירין האש כשהוא מחרך הפת" וכונתו אל fourgon בלשון צרפת). ר דהרובא; ד דקא הריך. ליך] א ב נ ר לה (הגה"ת וקאי על ריפתא); ד ליתא (וכ"ל בערוך). ל ריפתא (הגה"ת וע' ד"ס אות צ'); ד לחמיך [א"ל אף אנא להכי עיילי] (רק בע"י וליתא בחבור יפה וילקוט כ"י ומנוה"מ והגה"ת ובערוך ולא היה גם בגרסת ש ואמנם הוא שבוש דמוכח כי לפי גרסת ד לפני זה נכנסה משום כסופא ולגרסת כה"י שם לא נכנסה כלל ומלבד זה נראה רק כהכפלת מה שאמר אח"כ אף היא להביא מרדא נכנסה וע' בד"ס). מ נכנסה להביא מרדה (ואמנם כיון דלא גרסינן לעיל איכספא ועיילא, ואף אנא להכי עיילי א"כ עקר החדוש כאן כסדר מ שנכנסה ולא בשביל מה נכנסה אבל בערוך רש"י מנוה"מ הגה"ת וע"י כבשאר כ"י ודפוס). 19 מ ר מדרה (ולא כמו שציין בד"ס); נ מרדה (בדפ"י מרדא ובמנוה"מ חררה). מפני] מ ליתא. נ דמלומדת. א ל בניסין [היא] (וכ"ה בהגה"ת וליתא ברש"י; ובמנוה"מ הות ובע"י היתה ועפי"ז הגיה הב"ח). 20 ליה] ר ד לה (מנוה"מ והגיהו בדפ"ח). מ דביתהו [דר' חנינא]. מטיבותא–לעלמא דאתי] ד עד אימת ניזיל ונצטער כולי האי אמר לה מאי נעביד (ונוסח כה"י הוא בחבור יפה ובשני מקומות שבילקוט כ"י ובהגה"ת ומנוה"מ ורק בע"י באו ב' הנוכהאות דלא כד"ס). א מטובתא להון] א מ נ ר ליתא (וכ"ל במנוה"מ והגה"ת וע"י); ל לך (וכ"ה בחבור יפה). לצדיקי] ל מ ליתא. נ ר לצדיקיא.

לעלמא דאתי בעי רחמי דלתנון לך מידי בעא רחמי שדו ליה חד כרעא דאכואנא דדהבא חזא בחלמא דכולי עלמא קא אכלי אכואנא דתלתא כרעי ואיהו על דתרתין כרעי אמרה ליה בעי רחמי דלשקלוה בעא רחמי ושקלוה תנא גדול נס האחרון יותר מן הראשון דגמירי מיהב יהבי משקל לא שקלי:

חד בי שמשי חזייה לברתיה דהות עציבא אמר לה אמאי עציבת דאיחלף לי מנא דמשחא במנא דחלא ורמאי בשרגא אמר לה בתי מי שאמר לשמן שידלוק יאמר לחמץ וידלוק תנא היה דולק והולך עד שנטלו ממנו אור להבדלה:

הוין ליה הנך עיזי אמרו ליה קא מפסדן אמר

מסרת הש"ס והמדרשים

1 (לעלמא דאתי) שמ"ר נ"ב ג'; רות רבה ג' ד' (ושם העובדא בר"ש).

6 (נס האחרון) שמ"ר ורות רבה שם; שהש"ר ה' פסוק י"ד אות ב'. 12 (דולק והולך) ב"ר י"א ב'; פס"ר כ"ג פסוק על כן ברך ה'. 14 (עיזי) ב"מ ק"ו א'.

1 רחמי] נ ליתא. ל דליתני; מ דיהבי; נ ליתינון; ד דניתבו (הגה"ת וע"י דליתבו). ר בעי. 2 ר שדי; ד יצתה כמין פיסת יד ויהבו (בהגה"ת וילקוט מלכים כ"י שדרו ומנוה"מ שאדו וכ"ה בע"י במקום ויהבו אבל הוא גורס גם יצתה כמין פיסת יד בערוב ב' הגרסאות). חד] א ב נ ר ליתא (וכ"ל במנוה"מ והגה"ת). דאכואנא] ב ל מ נ פ ר ד דפתורא (וכ"ה בהגה"ת וע"י וכן בגליון א כתוב נ"א דפתורא אבל הוא תקון סופרים ששמו את המלה הארמית במקום מלת אכואנא שהיא מן כואן ר"ל שלחן בפרסית והאל"ף נוספת כבר הראה פרלס במאנאטסשריפט כרך כ"ב צד כ"ד שמקור כל הספור הוא בהגדה פרסית וכן בילקוט מלכים כ"י ובמנוה"מ אכואנא וע' בהערתי לעיל כ"ד ע"ב בעובדא דאיפרא הורמיז). ב פ חזאי בחילמיה (וכתב בד"ס דצ"ל בכ"י ב בחילמא וא"כ הכונה שהיא ראתה בהלום וכן פרש ש חזיא דביתהו אבל מהמשך הדברים נראה שרחב"ד הלם והזאי שהיא גם גרסת מנוה"מ הוא כמו חֲזַי או צ"ל חזא וכן בהגה"ת וע"י חזי וכן בילקוט כ"י הגרסא אחזיוה בחלמיה וכן מוכח בברור מחבור יפה דלא כרש"י); ל ר ד חזאי בחלמא (ומן ל ר נראה ג"כ שכונו אל רחב"ד וצריך לפרש כמו חזא אבל מנוסח ד שאח"ז נראה שר' חנינא אמר לדביתהו ראיתי בחלום וא"כ היה צ"ל מקודם [אמר לה] ובכלל אין נוסח ד עולה כהוגן); מ חזא בחילמיה. 3 דכ"ע קא אכלין] ד עתידי צדיקי דאכלי (ע"י דכולהו צדיקי אכלי וכ"ה בילקוט עקב כ"י ושם ליתא דכולהו). אכלין] א ב פ ר אכיל. אכואנא] ב פ ר וגליון א אפתורא (וכ"ה בהגה"ת וילקוט עקב כ"י וע"י אבל בילקוט מלכים כ"י ומנוה"מ אכואנא כלעיל); ל עילוי פתורא; מ אתכא (והוא ג"כ תקון במקום אכואנא); נ אפתורא; ד אפתורא [דדהבא]. א ב מ פ ר דתלת (וכ"ה בכל הנ"ל אבל בילקוט עקב כ"י דארבעה וכן הוגה בכ"י ל ולדעת פרלס שם הוא הנכון אבל לא נתן טעם לזה ואיני יודע אם היו שלחנות הפרסים של ג' או ד' רגלים ואיני מגיה מספק); נ אתלת; ד דאית ליה תלת. 4 א פ ר ואינהו; ב ליתא (ובגליון שם ואינהו, ולא מסתבר ובכל הנ"ל ואיהו וכן נראה מחבור יפה, ובילקוט כ"י פ' עקב והוא קא אכיל); ד ואת אוכלת (והוא ע"פ גרסתם לעיל חזאי=ראיתי). א על דתרין (מנוה"מ); ב ליתא (ובגליון שם על תרתי); ל על תלת (והוא ע"פ גרסת דארבעה שלפני זה וכן בילקוט עקב כ"י אפתורא דתלת); מ אתכא דתרי (ובילקוט מלכים כ"י אכואנא דהרי); נ אתרי; פ אפתורא דתרין; ר על תרתין (הגה"ת); ד אפתורא דתרי (וגרסאות פתורא, תכא, כואנא הן הוספות במקום הזה ליתר באור והגהתי דתרתין כי כרעא לשון נקבה כ"ה בע"י). כרעי] ב נ ליתא (ונוסף בגליון ב). ליה] ב ליתא; ל ליה [דביתהו] בעי (וכ"ה בשני מקומות הילקוט כ"י ומנוה"מ והגה"ת); מ אמר לדביתהו [ניחא לך דכ"ע אכלי אתכא דתלת כרעי ואנא אתכא דתרי כרעי אמרה ליה אם כן] בעי (והגרסא הזאת אף שהיא נוחה וברורה היא הוספת דברים ליפוי הספור וליתא בשום מקום וגם לא היתה לפני רבנו נסים בחבור יפה); ד אמרה ליה [ניחא לך דמיכל אכלי כ"ע אפתורא דמשלם ואנן אפתורא דמחסר אמר לה מאי נעביד] בעי (ובדפוסים מאוחרים שבשו עוד וגרסו אמרה ליה ומאי נעביד ובע"י אמר לה ניחא לך דכולהו צדיקי אכלי אפתורא דתלתא כרעי ואנן אכלינן אפתורא דשקיל חד מינייהו אמרה ליה בעי וכמו שכתבתי אצל גרסת מ כל אלה הן הוספות ויפויים וע' גם פרלס שם). נ בעא. 5 א דלישקלוה (הגה"ת וילקוט מלכים כ"י); ב פ ולשקלוה; ט דנישקלוה; ל דלישקלוה מינך; מ ולישקליה; נ ר דלישקליה (מנוה"מ); ד דניעקלינהו מינך (ע"י נשקלוה). ד בעי רחמים (בדפ"ח רחמי). ט [ואתא מלאך] ושקלה (ובילקוט עקב כ"י ויצא כמין פסת יד ושקלוה); ל ושקלוה [מינה]; ר ושקליה (מנוה"מ); ד ושקלוהו. ד גדול [היה] (ליתא בשום מקום). 6 ד אחרון. יותר] א מ נ ליתא (וכ"ל בחבור יפה וילקוט עקב כ"י והגה"ת); פ יתר. א ל נ פ ר ד דמיהב (בחבור יפה הביא מיהב והוא נכון ובמנוה"מ וע"י דמן שמיא מיהב). א ב פ ר יהבין. 7 א ב פ ר שקלין; ט שקילי (ובכל הנ"ל וחבור יפה ורש"י כמו ד). 8 חד בי שימשי] ט פ חד יומא דמעלי שבתא (פ במעלי דשבתא) (ונ"ל שהוא שנוי ע"פ פרוש ש וכבר העירו במסרת הש"ס על הסתירה בדברי רש"י כאן מפני שלא ידעו שהפרוש לתענית אינו לרש"י וגרסת בי שימשי עקר וכן גריס ח ובכ"י ב בגליון [יומא] חד וכ"ה בע"י). ט ל נ חזא. דהות] ט ר דהוה; ל דהואי; מ דעציבא (הגה"ת). ב עציבת. 9 ט ד לה [בתי] (וליתא בכל הספרים הנ"ל). אמאי] ב ר מאי (ובכ"י ר הוגה אמאי ובדפוסים מאוחרים למאי והגיהו בגליון). ט נ ד עציבת [אמרה לה (נ ליה)] (וכ"ה בדפ"ח ובמנוה"מ והגה"ת אבל היא הוכפה וליתא גם בע"י). דאיחלף לי-בשרגא] ד כלי של חומץ נתחלף לי בכלי של שמן והדלקתי ממנו אור לשבת (והיא העתקה של איזה סופר מארמית לעברית וליתא בשום מקום). ב ד דאיחליף לי (מנוה"מ); ט [אבא] חליף לי; ל דחליף לי. מנא] ט כוזא. 10 במנא] ט לכוזא. ורמאי בשרגא] ל ליתא. ורמאי] ב פ ר ורמַי; ט ושדיתיה (מנוה"מ הגה"ת ילקוט כ"י וע"י ורמאי וע' ח ש). לה] ל ליתא. בתי] א בתי [אל תיראי]; ב ל נ ר ליתא (וכ"ל במנוה"מ וילקוט מלכים כ"י והגה"ת וע"י ואפשר שהיא הוספה); ד בתי [מאי איכפת לך]. 11 א לדלוק-וידלוק; ב ידליק-וידליק; ט והדליק-וידליק; ל שידלוק-וידלוק; מ שידליק-שידליק; נ ידלק-ידלק; פ וידליק-ידליק; ר ידליק(?)-וידליק (ובחבור יפה ושני המקומות בילקוט כ"י ובמנוה"מ והגה"ת וע"י וידליק-וידליק ונוסח נ או ד מעולה מכולן). ד [הוא] יאמר. 12 ט היתה דולקת יהולכת. והולך] נ ליתא; ד והולך [כל היום כולו] (וליתא בשום מקום). א ב ר שנטלה (ר"ל ברתיה דר' חנינא ואולי הוא נכון אבל ש וילקוט שם והגה"ת וע"י שנטלו ובמנוה"מ שעולה וע' ח); מ שנוטל; ד שהביאו. ט ממנה (בד"ס כן במעות מכ"י ב). אור] ב פ נר (ואולי הוא רק משיגרא דלישנא כי בכל הספרים הנ"ל אור וכן ח ש, רק בחבור יפה נר ומשם אין ראיה כי הוא העתקה משפת ערב); נ ליתא (ובאמת מיותר). 14 א ב הויא; ט נ פ(?) הוו; ד [רחב"ד] הוו (ומיותר הואיל דבגויה קא עסיק וליתא בכל הנ"ל). הנך] ר ליתא נ אמרי. ב מפסידו לן עיזך (והיה כתוב מפסדן עיזך והוגה ונוסף לן מסופר אחר וכן ש מפסדי לן); ט פ ר מפסדן עיזך (ע"י; ומלת עיזך ליתא ברש"י מנוה"מ והגה"ת והיא הוכפה ובגליון ל נוסף עיזא); מ למיפסדן (וצ"ל קמיפסדן); נ קמפסדי עלן (בגליון נוסף עיזי); ר מפסדי. אמר] א ט וגליון ב אמר להו; ר ליתא (מנוה"מ והגה"ת כמו ד).

אי קא מפסדן ניכלינהי דובי ואי לא ליתיין דובי בקרניהי לאורתא אתיא כל חדא וחדא דובא בקרנה:

הויא ליה ההיא שיבבתא אמרה ליה בנאי לי ביתא ולא קא מטו כשורי אמר לה מה שמיך אמרה ליה איכו אמר איכו נימטו כשוריך תנא פלימו אומר אני ראיתי אותו הבית והיו קורותיו יוצאות אמה לכאן ואמה לכאן ואמרו לי זהו הבית שקרה רבי חנינא בן דוסא בתפלתו ויש אומרין סניפין עשאום:

רבי אלעזר בן פדת הוה דחיקא ליה מלתא טובא עבד מלתא ולא הוה ליה מידי למטעם אשכח

1 א קא מפסרא; ב קא מפסידו; מ מיפסרן; נ קמפסדי; פ מפסרן. א ל מ ר ד ניכלינהו (מנוה״מ והגה״ת); ט ליכלינהי (ע״י); נ ליכלינהו. א ר דיבי (וכן בכלן דלהלן ובמנוה״מ); ל דובא; נ דיבא. דובי ואי לא ליתיין] מ ליתא (ונשמט בט״ס מן דובי עד דובא ואפשר שהיתה גרסתו כמו ט ל ד ונשמטו גם המלות כל חדא וחדא (לאורתא) כנראה ממלת דובא, בלשון יחיד, ובד״ס לא הרגיש בהחסר וציינו שם מוטעה). ל אי. א ליתי; ב ליתו (הגה״ת, ובמנוה״מ ליתו אינהו); ט ל ד כל חדא וחדא תיתי (ל ליתי ובדפוסים תיתי לאורתא ובע״י כל חדא וחדא ליתיין); נ ליתינון. א ר דיבי; ט ל מ ד דובא; נ דיבא (ובכ״י מ אפשר שמלת דובא שייכא אל ניכלינהו כגרסת ל שם ונשמטה מלת דובא שבכאן). 2 לאורתא] ט לפניא; מ ליתא. א ב ר כל חדא וחדא אתיא (וכן הסדר במנוה״מ, ושם איתית, ובהגה״ת, ושם אתית, ובע״י); ט מ אתיא כל חדא וחדא; ל כל חדא אתיא; נ פ כל חדא וחדא איתי; ד איתי כל חדא וחדא (וגרסאות אתיא, איתי, איתי לנקבה באפעל אינן נוחות והראוי אִיתְיָא או אַיְתִית כבמנוה״מ (כן היה בכ״י נ והוגה איתי) ואולי צריך לנקד אָתְיָא בגרסת ט ל מ ולגרסת הגה״ת אָתְיַת). א ר דיבא; מ דיבי; נ בקרנה דיבא. 3 ט ל פ ר בקרנא; מ ד בקרניהו (וכיון דעיזי נקבות היה ראוי בקרניהי וכן תקנתי לעיל ולגרסת כל חדא וחדא שבכאן בודאי אינו נוח ובמנוה״מ והגה״ת בקרנהא). 4 ד הוה. ב הנהי; ט מ ר ההוא. מ איתתא בשיבבותיה. ט ד שיבבתא [דבנת (ד דקא בניא) ביתא ולא מטו כשורֵי אתיא לקמיה] (ונמצא רק בע״י ושם דבנאת ביתא ולא קא מטיין והיא הוספה). אמרה ליה] נ ליתא (ט״ס). ט ליה [רבי]. ט ד בניתי (ובמנוה״מ והגה״ת אית לי); נ בניא (וצ״ל בנאי); ר בנו. לי] ט מ נ ד ליתא (וכ״ל בע״י). 5 קא] ב מ נ פ ד ש ליתא (וכ״ל במנוה״מ והגה״ת ונראה לקיימו כי הבינוני נאות כאן יותר וכן נראה מן מאטו של נ). מָטו] מ מטיין (ע״י); ד למטו. א כשוריה; ב ד כשוראי (ע״י); ט ל נ פ ר ש כשורֵי (מנוה״מ והגה״ת); מ כשור׳. 6 א ב ל מ נ ר איבו (בבי״ת וכן גם להלן וכ״ה במנוה״מ והגה״ת וכן הביא בד״ס מדפוס פיזארו ומילקוט כ״י בשני מקומות אבל א״כ מה חדש רחב״ד בהזכרת שמה ומה היא השייכות בין השם והארכת הקורות והעקר כגרסת ט פ ד איכו בכ״ף והיא המלה היונית ἐίχε שמובנה הלואי ונמצא גם בסנה׳ ק״ז ע״א ויבמות ס״ה ע״ב, ע׳ בערוך השלם בערכו וא״כ שפיר דרש רחב״ד את שמה ואמר הלואי שיאריכו קורותיך וכן בע״י איכו ולא כמו שהביא בטעות בד״ס, וברש״י ד״ו [אייכו] והיא היא). אמר] ב ר ליתא; ט ל נ אמר לה (מנוה״מ הגה״ת וע״י). א ב מ נ ר איבו נימטו (נ נמטו); ט איכו איכו אימטו (ע״י ושם לימטו); ל איבו איב נימטו (וכ״ה בפיזארו ובמנוה״מ והגה״ת ובשניהם לימטו); פ ד איכו נימטו (והכפלת המלה איכו בקצת גרסאות אפשר שנולדה מפני שחשבוה לשם אבל ר׳ חנינא השתמש בה כאמור במובן הלואי ואין צרך להכפילה וכן נראה מרש״י וע׳ עוד להלן בגרסת א). א כשוריך [איבו נימטו כשוריך] (ואפשר שאמר כן ר׳ חנינא לחזק את הבקשה אבל ליתא בשום מקום); ב כשורך [מטו כשורה] (וכן במנוה״מ מאטו כשורי ובהגה״ת ממטו כשוראי ובע״י מטו כשורתא וכתב בד״ס שכ״ה נכון ואני מסופק בזה וחושבו להוספה כי כדי להראות שנתקיים הנס מביא אח״כ הבריתא תנא פלימו ואמנם לעיל גבי כרעא דדהבא אמר דשקלוה אבל שם לא נזכר זה בפרוש בהבריתא שאח״כ וגבי הנך עיזי ליתא לבריתא ובי מנא דמשחא דאיתא לבריתא לא אמר מקודם שנתקיימו דבריו וכן לא צריך ליה גם כאן); ל כשורייך; ר כשורה; ד כשוריך [תנא הגיעו עד שיצאו אמה לכאן ואמה לכאן וי״א סניפין עשאום] (וגם זו הוספה לומר שנעשתה בקשתו והוא מיותר וליתא בכה״י ושני המקומות שבילקוט כ״י במנוה״מ והגה״ת וע״י והאי וי״א נמצא בכולם אחר הבריתא דפלימו וכן היתה גרסת הערוך בערך סנף עיי״ש). תנא] ד תניא (ואפשר שהוא הנכון כאן אבל ליתא בשום מקום). 7 ב פ אותו בית; ט את הבית (ע״י). ט מ שהיו. קורותיו] נ ליתא (ט״ס). א ב ל מ נ ר יוצאין. 8 לכאן] (השני) ר ליתא. ט אמרו; ל ואומ׳; מ והיו אומרים (ע״י ושם סדר מהופך). לי] ב ט ל נ פ ר ליתא (ואיתא במנוה״מ והגה״ת). ב ט ל נ פ ר זה הבית (ע״י; ובהגה״ת זה בית); מ זה הוא בית; ד בית זה. 9 נ חנניא. בן דוסא] מ ליתא. ויש אומרים] ט ואמרי לה. א נ סניפי היה; ב ר סנאפי הוה; ט ל ד סניפין עשאום; מ סניפין עשאוהו; פ סניפי (או סנאפי? מטושטש) הוה (רש״י סניפין היו והוא הנכון מנוה״מ סניפין היתה והגה״ת צניפין היתה ובע״י סניפון עשאן ואם אינו טעות הדפוס הוא מוסב על רחב״ד ולגרסת עשאום, עשאוהו הכונה אל מלאכים שהאריכו הקורות וכן פרש רגמ״ה אבל לגרסת הוה, היתה, היו הכונה שנתחברו הקורות מעצמן וכן פרש רש״י ובערוך שם הביא ב׳ הפרושים וקאהוט טעה וערב פרוש רגמ״ה ורש״י). 10 ד [ורבי חנינא בן דוסא מהיכן הוו ליה עיזי וכו׳ עד דאייתי דובי בקרנייהו] ליתא בשבעה כ״י וילקוט כ״י ומנוה״מ והגה״ת וע״י וגם אין מקום הדברים כאן כ״א לעיל אחר עובדא דעיזי והם הוספה מאוחרת שלא בסגנון גמרא וע׳ ד״ס. אח״כ בא לידי כ״י נ והוא היחידי שגורס את הדברים ומביאם לעיל תיכף אחר מעשה דעיזי ובנוסח מקוצר שאני מעתיקו כתומו: „ור׳ חנניה בן דוסא מי הוו ליה עיזי והא עני הוה והא אמרו חכמים אין מגדלין בהמה דקה בא״י אלא אמר ר׳ פינחס משום ר׳ חנניא מעשה ועבר אדם על פתח ביתו והניח שני תרנגולין ומצאתן אשתו והרבו ביצים ותרנגולין והיו מצערין אותו ומכרן וקנה בדמיהן עזין כדי להשיב אבדה לבעלים״). 11 הוה] ד ליתא. מילתא] א שעתא (וכ״ה באוה״כ); ט פ ח עלמא (וא״כ היה ראוי דחיק וכ״ה בר״ח וע׳ לעיל ריש כ״א ע״א). 12 טובא] ב ר ח ליתא (ואיתא לעיל כ״א ע״א ואוה״כ ומנוה״מ והגה״ת וע״י). ט [אזל ו]עבד. ולא הוה ליה] ט אתא לביתיה ולא אשכח. מידי למיטעם] ט ח מידי למיכל; ל למיטעם מידי; מ בידיה מידי (וליתא ליה); נ מילתא דליטעום. אשכח] ד שקל.

ברה דתומא שדא פומיה חלש לביה עיילי רבנן לשוילי ביה חזיוה דבכא וחייך ונפק צוציתא דנורא מאפותיה כי אתער אמרו ליה מאי טעמא בכא מר וחייך ונפק צוציתא דנורא מאפותיה אמר להו דחזאי שכינה ואמרי קמיה עד אימת אידבר ואיזיל בהאי דוחקא אמר לי ניחא לך דאחרביה לעלמא והדר אבריה אפשר דנפלת בשעתא דמזוני אמרי קמיה כולי האי ואפשר (דחיי נפיש או דחיינא אמר לי דחיית אמרי קמיה אי הכי לא בעינא) אמרי קמיה לעלמא דאתי מאי יהבת לי אמר לי יהיבנא לך תליסר נהרי דמשכי אפרסמא דמעננת בהו אמרי קמיה ותו לא (אמר לי ולחברך

מסרת הש"ס והמדרשים

11 (תליסר נהרי) ירושלמי ע"ז ג' א'; ב"ר ס"ב ב'; תנחומא (הנדפס) בראשית סימן א' (ועיי"ש ויחי ד' ושמ"ר נ"ב ג'); פסדר"כ סוף ברכה.

1 א ב ר ש ברא דתומא (וכ"ה בשבת קל"ט ע"ב ובערוך ערך שפת ד' ובחש א' ומנוה"מ וע"י דלא כד"ס ובאוה"כ הנדפס פרא וצל ברא); ט ברה דתומה; ל ברא דתומי; מ כדא דתומא (ובשבת גריס מ בריה תומא וצ"ל דתומא); נ ברא דתומה; פ ברה דתומא; ד ברא דתומיה (ומן הערוך שם נראה שפרש ברא כמו שופתא ור"ל השפה הקיצונה של שום וע' בערוך השלם ערך בר ד' ורש"י בשבת שם פרש ברא צלע של שום ושופתא בשבת ק"מ ע"א פרש אמצעי של שום ור"ח גריס כאן בר תומא וכ"ה בפכ"י בלי פרוש ובשבת קל"ט ע"ב גריס ברא דתומיא ופרש ראש שום ובהגה"ת גורס בראי דתומא ומוסיף „פי' מצא בשוק שום" והוא בודאי דוחק אבל גם הפרושים האחרים קשים להלמם ונ"ל שצריך לפרש כאן בלי כל יחס אל המקומות בשבת והגרסא הנכונה אצלנו היא ברה דתומא כמו פ ולזה כונו גם ט נ ור"ח כאן וכ"י מ בשבת והכונה גרגיר שום רך והוא כמו בן בעברית וכעין זה הוא בר דיקולי ובר תמרי במנחות כ"ט ע"ב, ובפרוש המיוחס כאן לרש"י נתערבו שני פרושים דמתחלה הוא אומר בן השום שהוא כמו שפרשתי ואח"כ מוסיף צלע של שום שהוא פרוש רש"י בשבת). ט שדיה ליה בפומיה; ד ושדייה בפומיה. נ וחלש. א ליביה [אתא לביתיה] (ילקוט מלכים כ"י והגה"ת, ובמנוה"מ אזל לביתיה ונראה שנוסף מפני שמלת אשכח מורה שהיה בשוק כמו שפרש בהגה"ת לעיל או גם מפני שאמר אח"כ עיול רבנן); ט ליביה [אזל גנא לבי מדרשא] (וגם זו הוספה ע"פ מה שאמר אח"כ כי איתער אבל אין צרך לזה כי חלש כאן כונתו שנתעלף כמו שפרש ש); נ ד ליביה [וניים] (ד ונים) (ונראה שגם זה הוספה כנ"ל (ונמצא רק בע"י ובטעות הביאו ד"ס ממנוה"מ וכן נראה מן ח ש שלא היה לפניהם). א עייל; ט אתו; מ ועיילי (צ"ל עיילי וכן ח); ר עיולי; ד אזול. 2 ט וחזיוה; חזיוה רבנן (ובילקוט מלכים כ"י ואוה"כ כ"י והגה"ת אשכחוה דנאים חזיוה וכתב בד"ס שלפי דל"נ לעיל ונים הוא הנכון אבל כאמור נ"ל הוספה גם כאן ומדברי ח ומצאוהו ישן נראה ג"כ שלא היה לפניו בגמרא כי אז היה מביאו בלי העתקה לעברית כמו יתר הדברים שם שהביאם בסגנון הארמי). א ב פ דבכא (ב דבכה) ואחיך; ט מ ר דבכא (מ דבכה) וחייך; ל נ ד דקא בכי (נ דבכי) וחייך (מנוה"מ והגה"ת כמו נ, ובפכ"י וע"ע צץ ג' וע"י דבכה (ע"י דבכי) וחאיך). ט ח ונפיק. 3 מ מאפותיה [באפייהו] (ואיני יודע מדוע נתקשה ד"ס בפרושו כי הכונה פשוטה שהניצוצות נתצו בפניהם). א כדאתמר (ט"ס); ב פ ר כדאיתער (מנוה"מ והגה"ת); מ כיון דאיתער. מ"ט] ט אמאי. 4 בכא מר] ט נ בְכִית; ד קָבָכִית (ובכל הספרים בכא מר). וחַיֵיך] א ב ל פ ואַחִיך; ט ד וחַייכת; נ ואַחיכת. ונפק־מאפותיה] ד ליתא (ואיתא בכל כה"י והספרים). מ ונפקא (וכן היה ראוי גם לעיל בלשון נקבה אבל ליתא שם בשום נוסח ובד"ס ציין שלא כהוגן). מ ציצותא (ע"י). דנורא] א מ ליתא. ב ט מ נ ר מאפותיך. 5 דחזאי שכינה] ט אתא שכינה; מ ר ח חזאי שכינה (מנוה"מ אוה"כ וע"י, ובשלשתם דחזאי, ילקוט כ"י הגה"ת ופכ"י); ד דהוה יתיב עמי הקב"ה. ט נ אמרי; מ ובכלי. קמיה] ב פ ד ליה (מנוה"מ קמה ובכל הנ"ל קמיה); ט ר קמיה [רבוניה דעלמא כולי] (ר ליתא כולי) (והוא כמו אמר לפניו רבש"ע הרגיל בכ"מ); מ לה. ב אימתי (מנוה"מ אוה"כ וע"י); מ ד ח מתי. 6 אידבר] ט אידון; מ אדבר; נ ד אצטער (פכ"י); ח אהא. ב מ אזיל (ע"י, ובאוה"כ איזיל ואידבר); ד ח ליתא. ב דחקא; ד עלמא. מ ד ואמר (ח ופכ"י אתאמר לי מקמיה ואולי הם ד"ע); נ אמרי. ד לי [אלעזר בני]. 7 א דאחריביה; ל דאיחרביה; נ למהרביה; ד דאפכיה (ח דליחריב עלמא והגה"ת דאחרביה לכ"ע). ר ואיברייה (וליתא והדר וצ"ל ואיברייה מרישא כמו שהוא בר"ח); ד מרישא (ונשמטה מלת ואיברייה שהיא בכ"י ר ור"ח ופכ"י). אָבְרְיֵה] א איבנייה (הגה"ת); ב ליתא (ונוסף מסופר אחר בגליון). אפשר] נ דילמא. דנפלת] א דמיברית (ילקוט כ"י הגה"ת וע"י; ובמנוה"מ בשבוש למיברייה ובגליון ב איתא: נ"א מתברית); ט דמתרמי לך שעתא (ונראה שכך היתה גרסת ש); נ עלת; ד דמתליד (ובר"ח לנכון דמתיילדת וכ"ה באוה"כ הנדפס ופכ"י וע' ד"ס). 8 אמרי] גליון ב אמרית. ד לקמיה (ובע"י קמיה ריבוניה דעלמא). כולי האי] ל ליתא (והנוסח קמיה [אפשר] ועל השורה באותיות אחרות כולי האי ואפשר); פ כולי עבדת ואפשר). ב ואפשר [דנפלת בשעתא דמזונא עדיין] (ואח"כ נשאר כדי חצי שורה חלק וסופר אחר מלא במקום החלק [קא אמרת לי בריך שמך על כל דעבדת] ואין זה לשון גמרא ומלת עדיין אינה מן ההוספה דלא כד"ס); פ ואפשר [דנפילנא בשעתא דמזוני]; ר ועדיין אולי (וליתא ואפשר, וכן בר"ח ואוה"כ הגרסא ואולי אבל ש ואפשר). דחַיֵי–לא בעינא] ב ליהא (ונמצא בגליון שם בכתב אחר ולא היה גם בגרכת ח ואוה"כ ואיתא ברש"י מנוה"מ וילקוט כ"י והגה"ת וע"י); ט [שני] דחיי (ובע"י אמרי ליה שני דחיי); מ [ואיבעית אימא הא אמרי לקמיה] דחיית (והוא נוסח משובש ובד"ס בטעות דחיי ובגליון ב דהאיי); נ פ ד [אמרי ליה] דחיי (נ דאחיי) (הגה"ת). 9 א ל נפישא (מנוה"מ); גליון ב נפישאן; ט נפישי (הגה"ת וע"י); ר נפשי; ד טפי. נ אי דחיינא [נפיש]. אמר לי] מ אמרו ליה; ד אמ' ליה. אמרי קמיה] א ט נ פ ליתא (וכ"ל במנוה"מ); ל וגליון ב אמרי ליה (הגה"ת); מ אמר להו; ד אמרי לקמיה (ע"י). אי הכי] ד אם כן. 10 לא] נ אי (ט"ס?). אמרי קמיה] א ט ל נ פ ר ליתא (וכ"ל בהגה"ת אבל במנוה"מ אמרי ליה וע' בהערתי בסוף הכפור); ד אמר לי בהאי אגרא דאמרת לא בעינא יהיבנא לך] לעלכא (וכ"ה בר"ח ופכ"י וע"י אבל הגרסא הזאת אפשרית רק בהשמטת השאלה דחיי נפיש או דחיינא דליתא גם בפכ"י ור' אלעזר השיב רק לא בעינא דתהרביה לעלמא וגם אז הוא דוחק כיון שאמר כן רק מפני שהיה הדבר עוד בספק אם יולד בשעתא דמזוני ומכ"ש אם אמר לא בעינא מפני שהודיעוהו שהיו בעתיד מעטים הנה בודאי לא היה ראוי בשביל זה לשכר מיוחד; וכגרסת כה"י הוא גם בשני מקומות בילקוט כ"י ובמנוה"מ והגה"ת ואוה"כ, ובעל מדרש הגדול צד 725 הביא את כל הענין הזה ביחס אל הנמצא בברכות ה' ע"ב על ר' אלעזר ור' יוחנן עיי"ש ובסדר הדורות ערך ר"א בן פדת). פ וגליון ב ולעלמא (וכ"ה בשני מקומות בילקוט כ"י ובאוה"כ). מאי] ט ל נ פ מה. מ [קא] יהבת. 11 אמר לי] ט ליתא; מ אמרו לי. יהיבנא לך] מ ליתא. ר תרי סרי (וכ"ה בילקוט כ"י ואוה"כ עיי"ש בהכרוש כי המדפיסים שבשו בפנים וע' במהרש"א וד"ס); ד תליסרי. א נהריאתא; ב ל פ ר ד נהרוותא (מנוה"מ והגה"ת ופכ"י נהרהא); ט נהרי (ע"י); מ נחלת'. מ דמשכא; ר דמשכן; ד ליתא. ב אפרסמון [ומושך] (=Moschus) ובגליון נוסף כמימי נהרא); מ [משחא] דאפרסמון; פ אפרסמון [כפרת ודגלת]; ד [דמשחא] אפרסמון [דכיי' כפרת ודיגלת] (ובפיזארו נהרוותא כפרת ודיגלת דשפלי בהו אפרסמא דכיא ובר"ה ופכ"י ומנוה"מ אפרסמונא דכיא). 12 ט [דמשית בהו ידך] ומעננת; ל דמתעננת (מנוה"מ). בהו] מ נ בהון (ובגליון ב מוסיף טובא). ט ואמרי. ט מ קמיה [רבוניה דעלמא] (ע"י); נ ליה; פ ד לקמיה. ט [הני] ותו; ד [האי] ותו. אמר לי ולחברך־בעינא] ב ל ר ליתא (וכ"ל בילקוט מלכים כ"י ובמנוה"מ ואפשר שלא היה גם

מאי יהיבנא אמרי קמיה ואנא מגברא דלית ליה קא בעינא) טרק לי באסקוטלא באפותאי ואמר לי אלעזר ברי איגרו בך גירי:

רבי חנינא בר חמא גזר תעניתא בעא רחמי ולא אתא מטרא אמרו ליה והא רבי יהושע בן לוי גזר תעניתא ואתא מטרא אמר להו הא אנא והא בר ליואי שלחו וקרו ליה ניתי ונכוין דעתין אפשר דתברי צבורא לביהו ובעו רחמי ואתי מטרא בעון רחמי ולא אתא מטרא אמר להם רצונכם שיבא מטר בשבילנו אמרו לו הן אמר

מסרת הש״ס והמדרשים

4 (ר״ח בר חמא) ע׳ ירושלמי כאן ג׳ ד׳.

לעיני ר״ח עיי״ש ורש״י כתב דלא גריס ליה בספר רבי ובספר שלו כתוב ובכ״י ל נמצא בגליון מספר אחר [א״ל ולחברך מאי יהיבנא] והשאר ליתא וכ״ה בהגה״ת ומכל זה נראה שהגרסא ישנה אבל היתה חשודה בעיני אחרים וחשבוה להוספה אולי מפני שראו בה כעין קלות ראש ובדחנות ואמנם קשה מאוד להחליט בכעין זה אבל כבר הראיתי בכמה מקומות שבהספורים הארמיים האלה באו הרבה הוספות והרחבות כדי ליפות את הספור ולהגדיל את המאורע ואני נוטה להשוב שגם כאן עקר הספור היה קצר והגרסא האמתית היא בכ״י ב המשמיט לעיל את השאלה דחיי נפיש או דחיינא ואת התשובה אי הכי לא בעינא וגורס כולי האי ואפשר דנפלת בשעתא דמזוני אמרי קמיה לעלמא דאתי וכו׳ ותו לא טרק לי וכו׳ ולפי הגרסא הזאת יתיישבו הדברים על נכון כי הם שאלוהו ג׳ שאלות על שבכה ושחק ושיצאו נצוצות ממצחו. ביחס אל השאלה הא׳ ספר להם שבכה מפני שאמרו לו שאפילו בעולם אחר מזונותיו בספק וכדי להשיב על השאלה הב׳ החל עוד הפעם במלות אמרי קמיה וספר ששאל על שכרו בעוה״ב וכשהודיעוהו את שכרו נהרו פניו ושחק אבל כשהוסיף לשאול ותו לא הכוהו על מצחו ויצאו ממנו נצוצות. זה הוא גוף הספור והשאר הן הוספות וגליונות ישנים מזמן הסבוראים והגאונים ולכן סדרתי בפנים בקצת שנוי ע״פ כ״י ב המדויק ביותר ויש כאן ג״פ אמרי קמיה כנגד ג׳ השאלות כנ״ל אבל מפני שגם ההוספות קדומות ונמצאות בכמה כ״י ובדפוסים וע״י נמנעתי למחקן לגמרי ושמתין בסוגר).

1 ט ניתיב להו (ע״י); פ יהיבנא להו. אמרי קמיה] א מ ש ליתא; ט אמרי קמיה ריבוניה דעלמא (ע״י); פ ד אמרי ליה. ט ומגברא (ע״י); מ אנא מגברא; נ ואנא ממי; פ ואנא ממאן. קא] נ לא; ד ליתא. 2 טרק לי] א מ ומחיאן לי; ל מחיין לי; ר מחא בי (מנוה״מ מהאי והגה״ת מחא לי); ד ח מחיין (וליתא לי וכ״ל בע״י וגרסת הערוך ערך אסקוטלא וערך אפותא וערך טרק ד׳ היא טרק ליה או לי עיי״ש בערך אסקוטלא ובהתקונים צד שמ״ד וגם שם טעה ביחס אל כ״י מ). א בסקוטלא [דנורא]; ב ד ח ש באסקוטלא (ערוך שם וע״י); ט באסקטולא (מנוה״מ באסטוקלא); ל ביסטוקליה; מ באיסקוטלא [דנורא]; נ בסקוטלא; פ איבסקוטליה (וצ״ל באיסקוטליה); ר באיסקלוטא [דנורא] (ומלת דנורא בכ״י א מ ר היא הוספה מוטעת כדי לפרש צוציתא דנורא דלעיל וליתא בכל המקומות בערוך ובר״ח ורש״י ומנוה״מ והגה״ת וע״י). א ב ל פ ד אפותאי (וכן בערוך בערכו ור״ח ורש״י ומנוה״מ והגה״ת וע״י); ט באפותאי; מ אאפותי (וכ״ה בערוך ערך אסקוטלא); ר באפותי. ב נ פ אמר; מ ואמרו. לי] ב ליה (ט״ס). 3 פ [ר׳] אלעזר. א ב ל נ פ ר איגרו (רש״י מנוה״מ והגה״ת); ט ד גרו (ערוך ערך גר א׳); מ אגרו (ערוך ערך טרק ד׳ וע״י). ט גיראי (ערך טרק ד׳ והגה״ת, ובערך גר הביא הערוך בשם הגאון דברכה היא (והובא גם בפכ״י בשם גאון והוא דוחה לפרוש הזה) וכך אמר לו לעתיד לבוא עתידין גרים שיגורו בך כענין שנאמר יגורו בך נדחי ובהגה״ת ופכ״י בשם ר״א פרש תרצה שאגרה בך חצי שאתה שואל יותר וכ״ה בילקוט מלכים כ״י וע׳ ד״ס). 4 חנינא בר חמא] ד המא בר חנינא (ואי אפשר לפי סדר הדורות ע׳ ד״ס ובכ״י נ ליתא לכל הענין דר׳ חנינא ב״ח). בר] ב פ בן. בעא רחמי] ט ד ליתא. פ בעי. ולא] ב לא. 5 והא] פ הא. 6 ואתא] ד ואתי. א [והא] אנא. ל ד [הא] בר. 7 ליואי] ב פ לוי.

א אמרו ליה לא ליכון מר דעתיה איפשר דתברי ציבורא ליביהו ובעו רחמי ואתי מטרא בעו בעא רחמי ואתא והוגה) בעו (והיה כתוב בעא) רחמי ולא אתא מיטרא

ב א״ל לא ליכון מר דעתיה איפשר תברי ציבורא ליביהו לבעו רחמי וייתי (והיה כתוב מתחלה רחמי ולא אתו מיטרא

ט שלחו וקרו ליה אמר ליה ניכוין מר דעתיה לרחמי איפשר דתברי צבורא לביהו לרחמי ונבעי רחמי בעו רחמי ולא אתי מטרא אמ׳ מה יעשו פרנסי הדור שאין דורו (צ״ל דורן) דומה יפה

ל א״ל ליכוין מר דעתיה איפשר דתברי ציבורא ליביהו וליבעי רחמי וליתי מיטרא בעא רחמי ולא אתא מיטרא

מ א״ל ליכון מר דעתיה אפשר דתברי צבורא לביהו ואתא מטרא בעא רחמי ולא אתא מטרא

פ א״ל ליכון מר דעתיה איפשר תברי צי׳ לביהו בעא רחמי ולא אתי מטרא (והשאר ליתא)

ר א״ל איכוין מר דעתיה איפ׳ דתב׳ ציב׳ לביהו ובעו רחמי ואתי מטרא בעא רחמי ולא אתי מטרא

ד א״ל דניתי וניכוין דעתין איפ׳ דתברי ציב׳ לביהו דאתי מ׳ בעון רחמי ולא אתו מ׳

(והנה לגרסת כל כה״י חוץ מן ט הכונה שהצבור בקש את ר׳ חנינא שיכון דעתו ויתפלל למטר ואפשר שיכנע גם לב העם ויבקשו רחמים וכן עשו (ולגרסת בעא של ל מ פ ר וע״י ר״ל שר׳ חנינא עשה כן) אך המטר לא ירד והגרסא הזאת תוכל לשמש לנו לדוגמא עד כמה עלינו להזהר מלסמוך על עדותם של כ״י אף כשהם מסכימים זה עם זה כי מקור הגמרא כאן הוא בירושלמי תענית פ״ג ה״ד ושם איתא בפרוש דר״ח שלח ואייתי לריב״ל להתפלל עמו והתפללו שניהם ולא נענו. והנה ידוע הוא שדברי הירושלמי באים לפעמים בבבלי בהפך ממש ממה שהיו (ע׳ למשל ירוש׳ ברכות פ״ג ו׳ ע״ב ובבלי סנה׳ י״ט ע״א בבריתא שם ת״ר בראשונה היו אבלים עומדין וכו׳ והערת הרז״ף בירוש׳ שם) ויכלנו א״כ לאמר שגם כאן הביאו אמוראי בבל את הדברים בשנוי אבל כ״י ט היהיד בעדות וכאן מראה בברור שגרסת ד אמתית רק שנשמטו המלות [שלחו וקרו ליה] ובמקום אמרו צ״ל אמר כמו בכ״י ט ור״ל שר״ח אמר לריב״ל ניתי ונשתבש אל דניתי וכן בע״י ניתי ואין צרך א״כ לנקד אָמרו בצווי כמו שחשב בד״ס שר״ח יעץ להצבור שיאמרו לריב״ל שיבא כי זה דחק וגם העקר חסר מן הספר ובמקום [דאתי] של ד צריך להגיה ג״כ [ובָעוּ רחמי ו]אתי כמו שהוא בילקוט כ״י ובע״י המסכים עם ד וכ״ה בכ״י א ר ונוסח בְעוֹן של ד הוא ג״כ נכון דמוסב על שניהם ר״ח וריב״ל כמו בְעוֹ של א ב ט וכן בילקוט כ״י בעו ובע״י כאן בעא כמו ל מ פ ר וגרסת [אתו] של א ד היא בודאי שבוש וצ״ל אתא ובנוגע לגרכת ט שתי המלות [לרחמי] נראות כהוספה אך הדברים [אמר מה יעשו פרנסי הדור שאין דורן דומה יפה] מוטלות אצלי בספק כי בהירושלמי שם מובא בשם ר״ח וגם בשם ריב״ל מה יעשו גדולי הדור ואין הצבור נדון אלא אחר רובו ולעיל כ״ד ע״ב נמצא המאמר בנוסח ט כאן בשם רב יהודה וע׳ גם לעיל כ״ב ע״ב ואי אפשר לברר אם נוספו הדברים כאן ע״פ דברי ר״י לעיל שאמרם ג״כ אחרי שגזר תענית ולא נענה או שהיו פה בראשונה ע״פ הירושלמי רק בשנוי לסגנון הבבלי כמו יתר המאמר שלפנינו וכיון שהדבר מסופק לא ראיתי להוסיפם בגוף הגמרא). 9 להם] א ב ל ר ד להו. 10 רצונכם] ד ניחא לכו (ע״י רצונכם). אמרו לו הן] א ב ל ר ליתא (וכ״ל בילקוט כ״י וקצת נראה שהוא הוספה כי ר״ח לא היה צריך לתשובתם ושאלתו היתה רק בדרך מליצה). לו] ט להן (ט״ס); פ ד ליה. הן] מ אין; ד הין. אמר] ב ר ליתא; ט אמרו.

רקיע רקיע כסה פניך לא איכסי אמר כמה עזין פני רקיע איכסי ואתא מטרא:

לוי גזר תעניתא בעא רחמי ולא אתא מטרא אמר לפניו רבונו של עולם עלית וישבת במרום ואי אתה משגיח על בניך אתא מטרא ואטלע:

אמר רבי אלעזר לעולם אל יטיח אדם דברים כלפי למעלה שהרי אדם גדול הטיח דברים כלפי למעלה ואטלע ומנו לוי והא גרמא ליה והאמר מר לוי אחוי קדה קמיה דרבי ואטלע הא והא גרמא ליה:

רבי חייא בר לוליני שמעינהו לענני דקאמרי ניזיל נשדי מטרא בעמון ומואב אמר להו כשהחזיר הקדוש ברוך הוא את התורה על כל אומה ולשון ולא קבלוה עד שבאו ישראל וקבלוה ואתון שבקתון ישראל ושדיתון בעמון ומואב שדו אדוכתיכו שדונהו אדוכתיהו:

דרש רבי חייא בר לוליני מאי דכתיב צדיק כתמר יפרח כארז בלבנון ישגה אם נאמר תמר למה נאמר ארז ואם נאמר ארז למה נאמר תמר אלו נאמר תמר ולא נאמר ארז הייתי אומר מה תמר | כה ע"ב אין גזעו מחליף אף צדיק אין גזעו מחליף לכך נאמר ארז ואלו נאמר ארז ולא נאמר תמר הייתי אומר מה ארז אין עושה פרות אף צדיק אין עושה פרות לכך נאמר תמר ונאמר ארז וארז גזעו מחליף והתניא הלוקח אילן מחברו לקוץ מגביה מן הקרקע טפח וקוצץ בתולת שקמה שלשה טפחים

תורה אור

17 תהלים צ"ב י"ג.

מסרת הש"ס והמדרשים

4 (אמר לפניו) ע' ירושלמי תענית ג' ח'. 6 (לעולם) מגלה כ"ב ב'; סוכה נ"ג א'; ירושלמי סוכה ה' ד'. 9 (קדה) מגלה כ"ב ב'; סוכה נ"ג א'; ב"ר ל"ט י"ב. 18 (תמר ארז) ב"ב פ"ב; ב"ר מ"א א'; במ"ר ג' א'; תנחומא (באבער) לך לך אות ט (בנדפס ה'), במדבר אות י"ז (ט"ו); מדרש תהלים מזמור צ"ב. 23 (אין עושה פרות) ב"ר מ"א א'; במ"ר ג' א'. 25 (הלוקח) ב"ב פ' ב'; שביעית ד' ה' ו'.

1 ב רקיעא. רקיע] (השני) א ב ט פ ר ליתא (וכ"ל בע"י). א ב ל מ פ ר ד כַּסִי (וכ"ה בע"י אבל הלשון כאן עברית). א ב פ לא כסי (ע"י); ט ולא היה מכסה (אבל כאן הוא לשון הגמרא ובארמית); ל מ ולא איכסי; ר ד לא איכסי. כמה] פ ליתא (ובע"י כמה חציפן). 2 מ פניך (וליתא רקיע). ט הרקיע. איכסי] ב כסוי; ט כסייה לאפיה (ובע"י כסיא בעיבא); פ כסו; ר כסי. 3 בעי רחמי] ט ד ח ליתא (ואיתא בס' המפתח לשבת דף ל"ו ע"ב לדפי הספר ואוה"כ והגה"ת וע"י). ב בעי (ע"י). נ לא. 4 ט בשמי מרום (בס' המפתח למעלה במרום); ל ר למרום (אוה"כ). ואי] פ ד ואין (ע"י). 5 משגיח] ד מרחם (ע"י, ובר"ח ואוה"כ ב' הגרסאות ובמפתח וילקוט כ"י ורש"י לסוכה נ"ג א' ומגלה כ"ב ב' משגיח). על] מ בעלבון (ור"ח בצער). 7 א ב ט מ נ פ ר מעלה (אבל בכל הדפוסים הישנים ובערוך ערך טח וערך גס ב' ובמפתח ובר"ח למעלה); נ מעלה [וג' בסוכה בפ' ח ל י ל חמשה וששה] (! וכל השאר ליתא). ט גדול [כזה] ב ט מ מעלה (וכן היה בכ"י א פ והוגה). 8 ומנו] ט ומאן הוא. ומנו לוי] ב ל מ פ ליתא (וכ"ל במפתח וכתב בד"ס „דאע"ג דאיתא במגלה וסוכה, כאן דעסיק ביה נראה מעט כמיותר" אבל איתא גם בר"ח וערוך טח והגה"ת וע"י); ר מהפך: ומנו לוי ואיטלע (וכ"ה בכ"י אחד במגלה). והא] ט הא. והאמר מר] ד והא (ע"י). והאמר מר לוי– גרמא ליה] מ ליתא (ונשמט בסבת כפל גרמא ליה ובד"ס לא הרגיש). 11 א פ ר לוליאני; ב ל לוליני; ט אילני; נ ליליאני. ט שמענהו (ע"י אמר אנא שמעינהו). א ענני; ט פ ר ד להנך עננֵי. א ר דקאמרן; ט דקאמרי להדדי. 12 ניזיל נישדי מטרא] ד ניתו וניתבי מיא (ילקוט כ"י הגה"ת וע"י כבכ"י). ניזיל] מ ליתא. ט ר ונשדי. ב פ אעמון. ומואב] מ ליתא. להו] נ להם; ד לפניו [רבש"ע] (וכן בכל המימרא מדבר ר' חייא לגרסת ד אל ה' ולא מסתבר כלל כי אל העננים דבר וגרסת הגה"ת וילקוט כ"י וע"י מסכמת בכל המימרא לכה"י). ל כשהחזיר הקב"ה על כל אומה ולשון לקבל את התורה; נ כשרצה הב"ה ליתן תורה לישראל חיזרה על כל אומה ולשון (והיא גרסא יפה); ר כשהח' הקב"ה על כל אומה ולשון את התורה; ד כשנתת תורה לעמך ישראל חיזרת על כל אומות העולם (ובדפ"ח חזרת). 13 ט מ תורתו. על כל אומה ולשון] ב ליתא (איתא בהגה"ת וע"י וילקוט כ"י). פ האומות. ולשון] ט פ ליתא. 14 עד שבאו ישראל וקבלוה] ד ליתא (ואיתא בהנ"ל). ואתון שבקתון ישראל ושדיתון מטריכו בעמון ומואב] ד ועכשיו אתה נותן להם מטר. א ב ל אתון. ב ל שבקיתו (ע"י); ט מ נ שבקיתון. 15 ישראל] ב ליתא (ואיתא בהנ"ל וכ"ה נכון). א ושדתון; ב ל ושדיתו; ט מ נ ושדיתון (הגה"ת); פ ושדינהו (? מטושטש); ר ושדיין (ובע"י ותשדו). ט ושדיתון [מטריכון] (ובע"י מטרא). א שדון אדוכתיהו (הגה"ת וע"י ובשניהם שדו כמו מ וגרסת אדוכתיכו עדיפא כי ר' חייא דבר אל העננים בא"י וכן בדפוסים ה כ א); ב שדייו אדוכתיכו (ומלת שדייו כתובה על המחק ואפשר לקרותה שדיין); ט שדי אדוכתיכו; ל פ ליתא; נ שדו בדוכתיכו; ר שדיוה אדוכתיכו; ד שדו הכא. א שדיאן; ב פ שדיין (הגה"ת וע"י); ט אשדיין; ל שדונהו; מ אשדו (ובד"ס הביא כאן אשדו אדוכתיכו וצ"ל אדוכתיהו; נ ושדו; ר ד שדיוה. 16 אדוכתיהו] נ ליתא. 17 ב לוליני; ט אילני; נ ליליאני. 19 ואם] ל ר אם. 20 אלו] ב ט אם (הגה"ת). ט ל פ ר תמר [זה] (ליתא בהגה"ת וע"י וע' ד"ס לב"ב פ' ע"ב אות י'). 21 ט ד צדיק [ח"ו] (וליתא בב"ב אך נמצא גם שם באחד מכה"י וליתא כאן בהגה"ת וע"י). נ צדיקים אין גזען. מ לכך נאמר [תמר ונאמר] ארז (ובא בטעות מבסמוך). 22 ואלו] ב ל מ ואם (ב"ב והגה"ת); ט ר אם; ד אלו. 23 ט ל ארז [זה]. נ אינו. עושה] ט מוציא. אף צדיק אין עושה פרות] א ליתא (ט"ס). ט ד צדיק [ח"ו]. נ צדיקים ח"ו אין עושין. עושה] ט מוציא. 24 ונאמר] נ ולכך נאמר. ונאמר ארז] ט ר ליתא (וכ"ל בהגה"ת וע' בב"ב דשם הסדר מהופך). 25 א ב ל מ ר והתנן (אבל בריתא היא בב"ב שם וכן בר"ח והתניא ואולי כונו כה"י אל המשנה שביעית פ"ד מ"ה ומ"ו). מחברו] ט ליתא. מגביה] ב ליתא (ובגליון בכתב אחר: מניח למעלה); ט ל מ ר ד ח מגביהו (ואינו נוח כי אין הכונה שמגביה את האילן כי אם שהלוקח מרחיק לכרות בגבה טפח מן הקרקע והוא פעל עומד כמו איוב ל"ט כ"ז וזו היא גם כונת הגליון וכן בב"ב מגביה). מן] מ על. 26 ט בתולה; ל ד בבתולת (אבל שקמה ג"כ אילן והבי"ת נאותה רק להלן בקנים שהם מין אחר ואח"כ גם בדקלים מפני שהפסיק בינתים ע"י קנים וכ"ה בב"ב); ד מהפכים הסדר: סדן ואח"כ בתולת (אבל ע' ב"ב שם ורש"י כאן). ר ד ש השקמה.

סדן שקמה שני טפחים בקנים ובגפנים מן הפקק ולמעלה בדקלים ובארזים חופר ומשרש לפי שאין גזעו מחליף הכא במאי עסקינן בשאר מיני ארזים כדרבה בר רב הונא דאמר רבה בר רב הונא אמרי בי רב עשרה מיני ארזים הם שנאמר אתן במדבר ארז שטה והדס ועץ שמן אשים בערבה ברוש תדהר ותאשור יחדו:

תנו רבנן מעשה ברבי אליעזר שגזר שלש עשרה תעניות על הצבור ולא ירדו גשמים באחרונה התחילו הצבור לצאת אמר להם תקנתם קברים לעצמכם געו כל העם בבכיה וירדו גשמים שוב מעשה ברבי אליעזר שירד לפני התבה ואמר עשרים וארבע ברכות ולא נענה ירד אחריו רבי עקיבא ואמר אבינו מלכנו חטאנו לפניך אבינו מלכנו אין

תורה אור

5 ישעיה מ"א י"ט.

מסרת הש"ס והמדרשים

2 (ארזים) ר"ה כ"ג א'; סוכה ל"ז א'; ב"ב פ' ב'; ירושלמי כתובות ספ"ז; ב"ר ט"ו א'; ש"ר ל"ה א'; תנחומא תרומה ט' (באבער נ"ו). 13 (ר' עקיבא) ירושלמי תענית ג' ד'.

1 ל ר ד בסדן. ט ר ד השקמה. 2 ל מ ר ד חופר [למטה] (וליתא בב"ב ובר"ח כאן). ט ד ומשריש (בב"ב ור"ח כהוגן ומשרש). 3 א ט ל מ ר ד גזעו (בב"ב כהוגן גזען). הכא] א ליתא. הכא במאי עסקינן] ב ל ליתא (ובגליון ב מסופר אחר [לא קשיא התם]; ט מ כי תניא ההיא; ר משכחת לה (וכ"ה בכ"י מ ר וביד רמה בב"ב אבל ד שם א ל א הכא במאי עסקינן ובדפוס פיזארו הגרסא שם רק [התם] בשאר. והנה לגרסת כי תניא ההיא של ט מ בודאי הכונה אל הבריתא דאיירי בשאר ארזים שאין גזען מחליף ור"ח איירי בארז סתם שגזעו מחליף וכן פרש ביד רמה בבב"ב גרסת משכחת לה על הבריתא וכן גרסת [לא קשיא התם] של גליון ב מתפרשת רק על הבריתא ולא על דרשת ר"ח דקא עסיק בה הכא וכן פרש הר"ח כאן רק שנשתבש בדפוס וצ"ל והללו כולם [אין] גזעם מחליף זולתי הארז לבדו כמו שהובא בשמו בפכ"י וכן הביא שם בשר"א וכתב דמסתבר טפי מפרוש ר"ג אבל דוחק גדול הוא לאוקומי להבריתא דאתמרא לדינא בשאר ארזים דוקא ולא בארז סתם כיון שכל המאמר דעשרה מיני ארזים הוא רק דרשה מאוחרת של רבה בר רב הונא ובר"ה שם מנה רב יהודה ד' מינים ובירושלמי כתובות ספ"ז ובר"ר ט"ו וש"ר ל"ה (ע' במסרת הש"ס שלי) מנה ר' שמואל בר נחמני כ"ד מיני ארזים. אולם גם לגרסת הכא במאי עסקינן של ד כאן ובבב"ב וגרסת משכחת לה של ר כאן ושל מ ר ויד רמה בבב"ב הדבר מוטל עוד בספק אם הכונה אל דרשת ר"ח או אל הבריתא מפני שבבב"ב הסדר מהופך דמקודם באה הבריתא דלוקח ואח"כ אקשי עלה מדרשת ר"ח וא"כ כדי לצאת מן הדוחק הנ"ל ולאוקומי להבריתא בארז סתם נהיה מוכרחים לומר דגם בבב"ב גרסת הכא במאי עסקינן או משכחת לה מוסבה על דרשת ר"ח ואין זה לפי פשטא דגמרא שם כי שם עסיק רק בהבריתא דעלה קאי כל השקלא וטריא דהתם בנגוד אל הגמרא דכאן דשקיל וטרי בה רק בדרשת ר"ח ולכן נ"ל לקיים כאן גרסת ד (שהיא גם גרסת א רק שנשמטה שם מלת הכא) והב"ע מוסב על דרשת ר"ח כמו שפרשו כאן הר"ג ור"ח ופכ"י ובבב"ב צריך לגרוס רק [התם] כמו שהוא בדפוס פיזארו שם ולא כפרוש יד רמה שם ולחנם חזר בעל ד"ס שם אות י' מדבריו כאן והסכים לפרוש יד רמה. ואמנם יכלנו לומר דגם גרסת משכחת לה מתישבת היטיב בבב"ב על דרשת ר"ח שהיא שם תוך כדי דבור וגם כאן היה פשוט לפרשה כך אבל גרסת הב"ע נראית לי עדיפא כאן ומבוארת יותר רק שלפי הרגשתי הלשון [הב"ע] או [התם] ואולי גם [משכחת לה] על דברי אמורא זרה קצת והול"ל כי קאמר ר"ח בשאר מיני ארזים קאמר. ועוד יש להעיר דגם גרסת ב ל המשמיטים את הכל וגורסים תיכף להבריתא בשאר מיני ארזים יש לה על מה לסמוך ואולי היא האמתית אבל אין אנו יודעים את גרסתם בבב"ב ובכל אופן גם לפי גרסא זו שאר מיני ארזים קאי על דרשת ר"ח ובעקר הענין אם באמת יש הבדל בנוגע להחלפת הגזע בין ארז סתם ושאר הארזים אין בידי להכריע אבל כמדומני שכל ההבדל תולה על בלימה ור"ח בעצמו בודאי לא חש לזה בדרשתו וגם לא היה לו להתלמוד להקשות עליו מבריתא כי אין משיבין על הדרוש ובמדרש הגדול צד 385 מצאתי שדורש בסתם הארז הזה כיון שנקצץ מיד מוציא חליפין). מיני] א ליתא. 4 א ל ר וכדרבה (והוא לשון רגיל אבל גם בבב"ב כדרבה); ט לכדרבא (וכן בר"ח וכדרבא וע' ד"ס לב"ב שם). רב] ט ד ליתא. רבה] ט רבא. רב] ט ר ד ליתא. אמרי בי רב] מ ד ליתא (אבל איתא בבב"ב ור"ה כ"ג ע"א וסוכה ל"ז ע"א וע' בד"ס שם). 5 בי] א בבי. 6 ד והדס וגו'. אשים בערבה] מ ליתא; אשים–יחדו] ל ליתא. 7 ט יחדו [הני עשרה שבע הויין תנא הוסיפו עלידם אלונים אלמוגים] (ובין אלונים ואלמוגים נמצא סימן הרומז לגליון אבל הגליון חסר ואולי נקטע ובלי ספק נשמטה בפנים מלת אלמונים כמו שהוא בר"ה וב"ב); ר יחדו [הני שבעה הוו כי אתא רב דימי אמר הוסיפו עליהן אלונים אלמונים אלמוגים] (וכ"ה בר"ה וב"ב אבל שם איתא מקודם [ארז ארזא שטה תורניתא הדס אסא עץ שמן אפרסמא ברוש ברתא תדהר שאגא תאשור שוריבנא] ואין ספק אצלי שכל זה היה כתוב גם כאן כי בערוך ערך אפרסמון מביא מכאן [הדס אכא עץ שמן אפרסמא] וקאהוט שם החליט שהוא טעות מפני שהערוך מביא שם להלן את הדברים האלה גם מר"ה ולמה לו להביאם משתי מסכתות אבל קארוט בא לזה רק מפני שלא מצא את הדברים בתענית אך מגרסת ט ר שלפנינו נכר שגם בתענית היה מתחלה כל מה שנמצא עוד בר"ה וב"ב ומכ"י כאלה שאב הערוך אבל קצת סופרים השמיטו את פרושי הארזים למיניהם ביחד עם רוב הפסוק שקדם להם, אולי מפני זרות המלות ושבושיהן, וכן השמיטם דפוס פיזארו גם בבב"ב, עיי"ש בד"ס, וקצתם השמיטו גם את הנשאר כאן בגרסת ט ר וכן השמיטו את הכל בסוכה ל"ז כי באמת אין צרך לכל זה לא בתענית ולא בסוכה ולא היה כאן לרש"י ולכן כתב ובר"ה מפרש הוסיפו וכו' כי מקומו רק בר"ה דשם נחית בעל הגמרא לדבר בפרטות על מיני ארזים ומשם הובא הכל אגב אורחא לכאן ולב"ב (ואולי גם לסוכה רק שאין לפנינו כל כה"י שם) כמו שנמצא הרבה בש"ס ועפי"ז היה מן הראוי או להוסיף כאן הכל כמו בב"ב או להשמיט הכל כמו בסוכה ובחרתי בהשמטה ע"פ יתר כה"י והדפוסים כי כאמור באו הדברים לכאן אגב אורחא ואינם שייכים להשקלא וטריא שלפנינו והחלופים בין [תנא] של ט ו[כי אתא רב דימי] של ר נמצאים גם בכה"י בב"ב כי גם שם גרסת כ"י המבורג ויד רמה תנא). 8 ל נ אלעזר. שלש עשרה] ר שלשה. 9 על הצבור] מ ליתא. ולא ירדו גשמים] ל ולא נענה (ובמנוה"מ נר ה' כלל א' ח"ג פ"ג באו ב' הגרסאות). ל על האחרונה. 10 התחילו] מ בקשו. הצבור] א ב ל ר ליתא (וכ"ל במנוה"מ וע"י); ט מ כל העם (הגה"ת, וברש"י הצבור). א ט ל מ ר ש קברים תקנתם לעצמכם (מנוה"מ והגה"ת ופכ"י); ב תקנתם לעצמכם קברים (וע"י כמו ד); נ תקנתם לכם קברות. 11 כל העם] א ב נ ליתא (וכ"ל במנוה"מ וע"י); ט מ ר כולם (הגה"ת). ר ושוב (מנוה"מ והגה"ת). 12 ב נ ר אמר (הגה"ת). 13 ברכות] ר תעניות (ט"ס). נענה] נ ירדו גשמים. ל ד ר"ע אחריו (ע"י). 14 א ב אמר (הגה"ת). א ב א"מ חטאנו לפניך א"מ אין לנו מלך (א ליתא מלך) אלא אתה א"מ רחם עלינו (מנוה"מ והגה"ת); ט א"מ אין לנו מלך א"א חטאנו לפניך א"מ רחם עלינו א"מ אין לנו אלה אחר אלא אתה; ל א"מ אין לנו מלך א"א א"מ שמע קולנו חוס ורחם עלינו; מ א"מ חטאנו לפניך

לנו מלך אלא אתה אבינו מלכנו רחם עלינו ונענה הוו קא מרנני רבנן יצתה בת קול ואמרה לא מפני שזה גדול מזה אלא שזה מעביר על מדותיו וזה אינו מעביר על מדותיו:

תנו רבנן עד מתי יהיו גשמים יורדין ויהיו צבור פוסקין מתעניתם כמלא ברך המחרשה דברי רבי מאיר רבי יהודה אומר בחרבה טפח בבינונית טפחיים ובעבודה שלשה טפחים:

תניא רבי שמעון בן אלעזר אומר אין לך טפח שיורד מלמעלה שאין תהום עולה לקראתו טפחיים והא תניא שלשה טפחים לא קשיא כאן בעבודה כאן בשאינה עבודה:

אמר רבי אלעזר בשעה שמנסכין מים בחג תהום אומר לחבירו אבע מימיך קול שני רעים אני שומע שנאמר תהום אל תהום קורא לקול צנוריך:

אמר רבה בר בר חנה לדידי חזי לי האי רידיא דמי לעגלא תלתא ופריטא שפתיה וקאים בין תהומא עילאה לתהומא תתאה לתהומא עילאה אמר ליה חשור מימך לתהומא תתאה אמר ליה

תורה אור

15 תהלים מ״ב ח׳.

מסרת הש״ס והמדרשים

5 (עד מתי) ב״ר י״ג י״ג; לעיל כ״ב ב׳. 6 (פוסקין) ע׳ ירושלמי ברכות ט׳ סוף ג׳ (הפלוגתא אם להפסק נאמרה). 9 (תניא) תוספתא תענית א׳ ד׳; ירושלמי ברכות ט׳ סוף ג׳ (ב׳) ותענית א׳ ד׳; ב״ר י״ג י״ג; ע׳ ש״ר ה׳ ט׳.

אין לנו מלך א״א א״מ רחם עלינו; נ אמר אבינו אתה א״מ אין לנו א״א א״מ רחם עלינו; ר ד א״מ אין לנו מלך א״א א״מ רחם עלינו (ובדפוסים [למענך] רחם ובר״ח א״מ אבינו אתה ואין לנו מלך א״א א״מ רחם עלינו ובע״י א״מ אבינו אתה א״מ אין לנו א״א א״מ חטאנו לפניך א״מ רחם עלינו א״מ עשה עמנו למען שמך וע׳ גם במחזור ויטרי צד 483 וסדרתי בשנוים ע״פ א ב נ וכ״ה בה״ג הל׳ ת״ב וסרע״ג דף ל״ה).

1 ב ונענה [וירדו גשמים]; ט נענה וירדו גשמים מיד; ל ואתא מטרא; נ ד וירדו גשמים (ע׳ ר״ח ולפי גרסת ולא נענה דלעיל הנכון גם כאן ונענה וכ״ה בה״ג וסרע״ג שם ומנוה״מ והגה״ת ואבודרהם, ובע״י ומיד נענה). 2 הוו קא מרנני רבנן] א כסבורין העם לומר שזה גדול מזה (וכ״ה בה״ג ובע״י, ושם ליתא לומר, וכיון דאמר אח״כ לא שזה גדול מזה אפשר שגרסת א נ היא האמתית אבל אפשר גם להפך שעפי״ז נוסף כאן כסבורין וכו׳ ואין להגיה ע״פ השערה); ל ר ליתא (וכ״ל בסרע״ג ובמנוה״מ); נ כסבורים העם שהתלמיד גדול מן הרב (וע׳ לקמן בשולי העמוד גבי שמואל הקטן). הוו] ב והוה; ט ליתא. קא] ט מ ד ח ליתא. מ רבנן [עליה] (ובהגה״ת [אבתריה רבנן] והוא הרגיל והכונה על ר״א). ואמרה] נ ליתא. ט ואמרה [להם]. מפני] א ב מ ליתא (וכ״ל בה״ג וכתב בד״ס שהוא ישר אבל איתא בסרע״ג ומנוה״מ והגה״ת ור״ח וע״י). 3 שזה גדול] ט שגדול. 5 ט היו; ל ליתא (וכ״ל בערוך ברך ב׳ ובר״ח ורי״ד וגרסתם עד היכן וכ״ל בראש וגורס יֵרדו); ד יהו (רא״ה). ר ד הגשמים (רי״ד). ויהיו] ט ויהא; ד ליתא. מ הצבור; ד והצבור (ערוך ורי״ד). 6 מתעניתם] ב ומתענין (והוגה ולא מתענין). ברך] מ פי כון (ואינו מובן ובר״ג כוך פרוש גומות והמדפיסים שנו כוך לברך ובר״יף קושטא כרך ע׳ קאהוט בערוך שם וגרסת הערוך אמר ר״מ כמלא). 7 ר״י אומר] ד והכ״א (בר״יף ור״ח רא״ה ורא״ש ואשכו״ל הל׳ תענית סימן ג׳ כו״פ פ״י צד ל״א רי״ד ומ״מ פ״ד לתעניות הל׳ י״ט כמו בכ״י וע׳ במקומות שציינתי במסרת הש״ס). ט בינונית; מ ובבינונית (רי״ד). 8 ב ט ר ד ח בעבודה (כו״פ רא״ש ורא״ה). 9 א ב ט ל כל טפח וטפח; מ ש כל טפח; ר כל טפח טפח (ובשני המקומות בירוש׳ כמו ד ח וכ״ה בב״ר י״ג ובתוספתא כאן א׳ ד׳ וילקוט תהלים מ״ב). 10 ט שירד; ד ליתא (ואיתא בירוש׳ ותוספתא ור״ח). מלמעלה] ל ר למטה; מ מן השמים. עולה] א מוצא (וצ״ל יוצא כמו ל ד); מ עולה [למעלה]; ר מעלה (וכ״ה בב׳ המקומות בירושלמי ובמקום תהום הגרסא שם הארץ וכ״ה בב״ר ושם עולה ובתוספתא הארץ פולטת ובר״ח וילקוט תהלים מ״ב עולה וברש״י ב׳ הגרסאות). טפחיים] ד שלשה טפחים (והוא שבוש ובדפ״י ברש״י טפחיים ושבשו ע״פ ד ובד״ה והתניא צ״ל ג׳ טפחים ע׳ ד״ס). 11 שלשה טפחים] ד טפחיים. 12 ד כשאינה. 13 ד כשמנסכין (ילקוט תהלים תשמ״ג וע״י). נ ד את המים (ובילקוט שם וע״י מים ובהגה״ת ליתא מים). 14 אבע] מ אי (ט״ס); נ איבע. ב ל מ ר ד מימיך (ע׳ ערוך ערך רע ב׳ ולהלן). 16 א ל ד צנוריך וגו׳; ט ר מוסיפים כל משבריך וגליך עלי עברו (ע״י והוא מיותר וליתא בירושלמי ותוספתא וילקוט ור״ח וערוך ואוה״כ והגה״ת); נ קורא וגו׳. 17 רבה בב״ח] א ד רבה (ע״י); ל ם ר רבא (הגה״ת וילקוט כ״י והנכון רבב״ח וכ״ה בר״ח). לדידי חזי לי] א ל מ נ ר ליתא (וכ״ל בהגה״ת ואיתא בר״ח וע״י וכ״י גריס אח״כ חזיתינהו ע׳ להלן). האי] ט ההיא. א רודיא [דמיא] דאמי (ומלת דמיא אפשר שצריך לנקדה דְמַיָא כמו לפי גרסת נ דלהלן או שהיא נוסחא אחרת למלת דאמי שאח״כ ונתערבו שתיהן); ב ט ר רדיא; ל מ ד ח רידיא (הגה״ת וע״י וע׳ ערוך רד ח׳); נ גדיה דמיא חזיתינהו דומה לעגלא (ובגליון שם מסופר אחר: גדיא ועגלא ר״ל זה השטן שמראה עצמו פעם גדי פעם עגל גדי בשעה שלבש יעקב אבינו עורות גדיי העזים וסיבה הזאת מן מעשה שטן היה ולא שיאהב יעקב ויזכה לברכה אלא בשביל שישנא אותו עשו בשביל הברכה וג״כ עגל מעשה שטן היה). 18 ט דדמי (ולגרסת לדידי חזי לי נראה נכון); ל ח דמיא. א תליתאה; מ נ ר ליתא (וכן מחקו ש ובכ״י ב נמתח קו על המלה אולי מסופר אחר שאמר למחקה ונמצא שם פרוש ארוך על המימרא הזאת ושם בהפרוש לא גריס לה וכ״ל בילקוט כ״י והגה״ת ואפשר שנשתרבבה המלה לכאן ע״פ המסופר בסנה׳ ס״ה ע״ב וס״ז ע״ב על ר׳ חנינא ור׳ אושעיא דהוו עסקי בס׳ יצירה ומיברי להו עגלא תילתא אבל גם הערוך ור״ח ופכ״י וע״י גרסי לה). ופריטא שפתיה] א ל נ ר ליתא (ונראה שלא היה גם בגרסת ח ש ופכ״י וכ״ל בהגה״ת, ובכ״י ר נוסף בגליון ואיתא בע״י). ט ופריטה; מ ופירקא; ד ופירסא (אבל בדפוס פיזארו כהוגן ופריטא וכ״ה בע״י וע׳ ב״ק קי״ז ע״א ומהרש״א והגהות ר״י עמדין כאן). ט ספתיה; מ סיפוותיה. ט ל ר וקאי (הגה״ת); מ נ ד ח וקיימא (ע״י). 19 ד תהומא תתאה לתהומא עילאה (וכ״ה בע״י אבל ח ש והגה״ת כבכ״י). ב עילא (בכל המקומות). תתאה] ט ל מ תחתאה (בכל המקומות; ח ש הגה״ת ושני מקומות ילקוט כ״י וע״י כמו ד). לתהומא עילאה א״ל חשור (נ אחשר)] בכל כה״י חוץ מכ״י נ הסדר מהופך דגרסי מתחלה מה שאמר לתהומא תחתאה ואח״כ לעילאה וכ״ה בהגה״ת אבל ברש״י ופכ״י וע״י הסדר כמו בדפוס ואין צרך להפך). א ותהומא תתאה אמר ליה לעילאה אבע מימך ועילאה לתתאה א״ל אשד מימך; ב א״ל אבע לעילא א״ל אשד מימיך (וצ״ל [תהומא תחתאה] א״ל אבע ונשמטו שתי המלות בט״ס ומפני שהיו הדברים חסרים הבנה הגיה שם סופר אחר [ואמר ליה לתתאה אבע ולעילא א״ל אשד מימיך]); ט תהומא תחתאה א״ל אבע מימך ותהומא עילאה א״ל אשד מימך; ל עילאה אמר לתחתאה אבע מימך תחתאה אמר לעילאה חשור

אבע מימך שנאמר הנצנים נראו בארץ עת הזמיר הגיע וקול התור שמע בארצנו:

היו מתענין וירדו להם גשמים קודם הנץ החמה:

תנו רבנן היו מתענין וירדו להם גשמים קודם הנץ החמה לא ישלימו לאחר הנץ החמה ישלימו דברי רבי מאיר רבי יהודה אומר קודם חצות לא ישלימו לאחר חצות ישלימו רבי יוסי אומר קודם תשע שעות לא ישלימו לאחר תשע שעות ישלימו שכן מצינו באחאב שהתענה מתשע שעות ולמעלה שנאמר הראית כי נכנע אחאב מלפני יען כי נכנע מפני לא אביא הרעה בימיו בימי בנו אביא הרעה על ביתו:

רבי יהודה נשיאה גזר תעניתא ירדו להם גשמים לאחר הנץ החמה סבר לאשלומה אמר ליה רבי אמי קודם חצות ואחר חצות שנינו:

שמואל הקטן גזר תעניתא ירדו להם גשמים קודם הנץ החמה כסבורין העם לומר שבח צבור הוא אמר להם אמשול לכם משל למה הדבר דומה לעבד שמבקש פרס מרבו אמר להם תנו לו ואל אשמע קולו שוב פעם אחת שמואל הקטן גזר תעניתא ירדו להם גשמים לאחר שקיעת החמה כסבורין העם לומר שבח צבור הוא אמר להם אמשול לכם משל למה הדבר דומה לעבד שמבקש פרס מרבו אמר להם המתינו לו עד שיתמקמק ויצטער ואחר כך תנו לו אלא לשמואל הקטן שבח צבור היכי משכחת לה דאמר משיב הרוח ונשא זיקא אמר מוריד הגשם ואתא מטרא:

תורה אור

1 שיר השירים ב׳ י״ב. 10 מלכים א׳ כ״א כ״ט.

מסרת הש״ס והמדרשים

3 (מתענין) ירושלמי תענית ג׳ י״ג. 12 (ר״י נשיאה) ע׳ ירוש׳ שם. 17 (משל) ירושלמי תענית ג׳ ד׳ (בשם ר״ע ובאופן אחר). 25 (ונשא) לעיל כ״ד א׳; ב״מ פ״ה א׳.

מימך; מ תהומא תחתאה אמרה ליה לתהומא עילאה אבע מימך תהומא עילאה א״ל לתתאה חשר מימך; ר תהומא תתאה א״ל אבע מימך לעילאה א״ל חשור מימך (וגרסאות א ל מ בודאי משובשות כי לפיהן התהומות משתעיין להדדי וא״כ האי רידיא מאי עביד הכא ולגרסת א מ יש כאן עוד שבוש אחר כי אבע אינו נופל על עילאה כי אם על תתאה וכמו שפרש רש״י וגרסות ב ט ר מסכימות בענינן עם נ ד והוא המעולה וכ״ה בע״י, ובהגה״ת לתתאה א״ל אבע מימיך לעילאה א״ל חשור מימיך והוא ג״כ כמו ד רק שהסדר הפוך כנ״ל).

1 עת הזמיר—בארצנו] ל מ ליתא (אבל הדרשה מכל הפסוק וכן היה לעיני ח ש כיוצא מפרושם וכ״ה בילקוט כ״י והגה״ת ושם נשמט ראש הפסוק); א הזמיר וגו׳ (ע״י); ד בארץ וגו׳. עת] כה״י ועת (שלא כבמקרא). 3 א מתני׳ היו מתענין—הלל הגדול; ב מתני׳ היו—הנץ החמה; ט מתני׳ היו—גשמים וכו׳; ל מתני׳ היו—גשמים; מ היו מתריעין (ט״ס) וירדו; ר מתני׳ היו—גשמים. מעשה וגזרו תענית; ד היו—החמה כו׳ (וליתא [להם] ומלת כו׳ מיותרת). 5 לאחר] הנץ א ב ל מ אחר. 6 ר מסרס: ר״י אומר לאחר חצות ישלימו קדם לא ישלימו (וליתא חצות השניה). 7 לאחר] חצות ב מ אחר (ע׳ במשנה). 8 לאחר] תשע א ב ל מ אחר (וכאן אולי הוא נכון). 9 ד באחאב [מלך ישראל] (וע׳ ד״ס). ר שנענה; ד שהתענה. 10 מלפני—ביתו] מ ליתא; ד וגו׳ (אבל עקר הראיה היא מסוף הפסוק שאע״פ שהובטח שלא תבוא הרעה בימיו והוא כמו ירדו גשמים בכ״ז השלים את תעניתו כדכתיב בפסוק שלפני זה ויצום וישכב בשק וע׳ בפרושי ר״ח ורש״י). א ל מפני. מלפני—נכנע] ר ליתא. יען—ביתו] א וגו׳; ל ליתא. 11 על] ט ר אל. 12 נשיאה] ל ר ליתא (וכ״ל ברי״ף ורא״ה ורא״ש אבל איתא בר״ח ורי״ד). ירדו להם גשמים] ט ואתא מטרא. מ ד וירדו (רי״ד). 13 גשמים] מ ליתא (ולא הרגיש בד״ס). א ב ט מ ר אחר. א מ לאשלומי (רי״ד, ובראי״ש לאשלימו); ב לאשלומ׳; ט ד לאשלומינהו (ואינו נכון כי מוסב על תעניתא); ל ר לאשלומה (רי״ף ורא״ה). 14 ליה] ל להו. ט אמי [בר חמא] (ובריי״ד אסי). קודם חצות] ט ליתא (וכ״ל ברי״ד). ט לאחר (ובדפוס פיזארו ליתא ואחר חצות וכ״ל בר״ג). 15 ירדו להם גשמים] ט ואתא מטרא. ד וירדו. גשמים] ר ליתא. 16 ט שבחו של (וכן במקומות דלהלן); ר ד שבח של (וכן במקומות דלהלן והנכון או שבח צבור כמו שהוא בשאר כה״י ורש״י והגה״ת או שבחו של ובע״י כאן שבח של ולהלן שבחו של). 17 ט להם (שמואל). לכם] ט לך. משל] ד ליתא. 18 ל מ שהיה מבקש (הגה״ת שבקש ובע״י שמבקש). מרבו] מ מאת (ובד״ס לא ציין). אמר להם] נ ויאמר. א להם [לעבדיו] (וליתא בע״י אבל איתא בהגה״ת). תנו לו—אמר להם] ל ליתא (ונראה שנשמט בטעות ע״י שווי מלות אמר להם כי כיון שירדו להם גשמים קודם הנץ החמה לא שייך להמשיל אח״כ המתינו וכו׳ דמאי המתנה איכא כאן, ובגליון כה״י שם נכר שנוסף החסר אבל הוא מטושטש ומחוק לגמרי). ואל] א מ ר ולא (הגה״ת וע״י ואל). 19 אשמע קולו] נ יעמוד. מ בקולו. נ שוב [מעשה]. פעם—תעניתא] ט מעשה בשמואל הקטן שגזר תענית [על הצבור] (אבל גזר תעניתא הוא לשון מסדר הגמרא בכל מקום וכן בסמוך לפני זה וכ״ה כאן בהגה״ת וע״י ואין טעם לשנות כאן לעברית ומלות על הצבור הן שיגרא דלישנא). פעם אחת] ד ליתא (וכ״ל בע״י). מ גזר שמואל הקטן גזר (והסופר מחק אח״כ גזר הראשון ויותר ראוי היה לו לקיימו ולמחוק את השני אבל גם בשאר כה״י גזר תעניתא מפני שהיא לשון קבועה כאמור). 20 ט ד וירדו. כה״י אחר (הגה״ת). שקיעת] מ הנץ (ושבוש הוא דמאי עד שיתמקמק איכא, ע׳ ד״ס). 21 נ שבחו של. א ט להם [שמואל] (וליתא בסמוך ובהגה״ת); ד שמואל [לא שבח של צבור הוא אלא] (וכ״ה בע״י ולישנא יתרה היא וליתא גם בסמוך). לכם] ט ד לך. 22 מ שהיה מבקש; ד שבקש. 23 ט ד ואמר. להם] א ליתא. א ל להם [לעבדיו] (וליתא בהגה״ת וע״י ע׳ לעיל). המתינו] ל הניחו. לו] ב ליתא. ט שיתמקמק [בעונו]. 24 כך] ל ליתא. ט אלא שמואל (הגה״ת); ד ולשמואל (ע״י). הקטן] ט ל ר ליתא. נ שבחו של. א צבור [הוא] (ט״ס). היכי משכחת לה] נ אימת הוי; ד היכי דמי (ע״י, אבל בהגה״ת כמו שהגהתי). 25 ט [כגון] דאמר; ד אמר (ע״י). ל נ ר נשא (וכ״ה בהגה״ת ע׳ לעיל כ״ד ע״א, וכאן אחר [דאמר] נראה יותר לגרוס ונשא); מ נשב (וכן הוגה בכ״י נ); ד ונשב (ע״י עיי״ש לעיל בהערתי). אמר] ט ליתא (ואיתא גם בהגה״ת וע״י). 26 ב ואתי; ל נ אתא (הגה״ת).

מעשה וגזרו תענית בלוד וכו': ולימרו הלל הגדול מעיקרא אביי ורבא דאמרי תרויהו אין אומרים הלל הגדול אלא בנפש שבעה ובכרס מלאה איני והא רב פפא איקלע לבי כ"ו ע"א
כנשתא דאבי גובר גזר תעניתא וירדו להם גשמים קודם חצות ואמר להם אמרו הלל הגדול והדר איזילו איכלו ואישתו שאני בני מחוזא דשכיחא בהו שכרות:

הדרן עלך סדר תעניות אלו

[1] א ד מעשה–בלוד וכו'; ב מתני' מעשה–בלוד וכו'; ט מתני' גזרו–גשמים וכו'; ל מתני' מעשה–בלוד ואמרו הלל הגדול; מ מעשה–בלוד; ר מתני' מעשה–תענית. א ל מ ר ד וגזרו; ט גזרו (ובמשנה לעיל שגזרו). ולימרו–מעיקרא] ל ליתא (ואפשר שמלות ואמרו הלל הגדול ששמתי בהציון הן מדברי הגמרא וצ"ל ולימרו וחסרה רק מלת מעיקרא אבל ל גריס לעיל במשנה ואמרו במקום וקראו ונראה א"כ שהוא מן הציון גם נכר שהיה כאן גליון מחוק ואפשר שהיו שם המלות ולימרו וכו' החסרות בפנים). ולימרו] ט ואמאי ונאמרו; ד ונימא (רי"ד). [2] הגדול] ד ליתא (וכ"ל בראש ועי' אבל איתא ברי"ף וראה ורי"ד). ט מעיקרא [ולבסוף אכלי ושי]. ד דאמרו (בדפ"ח דאמרי וגרסת רא"ש רב ושמואל דאמרי). [3] אין] א ט ד לפי שאין (וכ"ה בראש ורי"ד וע"י אבל גם בקטע כ"י הרי"ף שבידי אין וכ"ה ברי"ף וראה והוא נוח יותר). ב הגדול [מעיקרא] (ונשתרבב לכאן מלעיל); מ ד ליתא (אבל איתא בר"ח ורי"ף וראה וראש ורי"ד ואשכול הל' תענית ורמב"ם פ"א דתעניות ט"ז וע"י). ל מ ד על נפש (וכ"ה בר"ח ור"י אבל בכל הנ"ל ורש"י בנפש). [4] ד וכרס (רמב"ם שם רי"ף ראה וראש וע"י); ל מ ועל כרס (רי"ד). והא] ר הא. [5] א ב ט גבר (ע' ד"ס כאן ולברכות נ' ע"א אות נ' וערוך השלם ערך בי גובר ואפשר שצ"ל דבי וכ"ה כאן ברי"ד אבל בכל כה"י דאבי וכן הוא גם בסרע"ג דפוס וארשא צד 28). גזר תעניתא] א ב ל מ ליתא (וכ"ל בע"י אבל איתא ברי"ד); ד וגזר תענית. וירדו להם גשמים] ט ואתא מטרא. [6] קודם חצות] ט ליתא. קודם] ד עד. להם] ב ל להו; ד ליתא. אמרו] ט צאו ואמרו; ד ליתא (ומלות להם אמרו הן גם ברי"ד וע"י). הגדול] ד ליתא (ואיתא גם ברי"ד וע"י). א ב ל והדר אֱזילו אִכלו (ל איכלו) ואישתו (א וישתו וצ"ל ואישתו); ט ולבסוף אָכלו ושָׁתו מ ואכלו ושתו (וליתא והדר); ר אזילו ואִכלו ושְׁתו; ד ואח"כ אכלו ושתו (וכ"ה ברי"ד, ובע"י והדור אכלו ושתו (והנה לגרסת א ב ל ר הן דברי רב פפא שאמר להם שאחר קריאת הלל ילכו ויאכלו וישתו ואזילו כמו זילו בצווי אבל לגרסת ט בודאי הן דברי הגמרא ונראה שזו היא הכונה גם לגרסת מ ד והקושיא היא רק ממה שאמר להם רב פפא שיקראו הלל עוד בטרם שאכלו וגרסת א ב ל ר נ"ל עקר). [7] ט מ דשכיח; ד דשכיח' (ובדפ"ח בטעות דשכיחי). [9] א ט ל הדרן–תעניות; ב הדרן–תעניות וכו'; ר הדרן עלך (והשאר ליתא); ד הדרן–אלו (ובכ"י ר מתחיל אח"כ פרק סדר תעניות כי צד ע' לעיל סוף פרק ב').

סליק פרק שלישי דתעניות

פרק רביעי

מתניתין: בשלשה פרקים בשנה הכהנים נושאין את כפיהן ארבע פעמים ביום בשחרית במוסף ובמנחה ובנעילת שערים בתעניות ובמעמדות וביום הכפורים אלו הן מעמדות לפי שנאמר צו את בני ישראל ואמרת אלהם את קרבני לחמי לאשי ריח ניחחי תשמרו להקריב לי במועדו היאך קרבנו של אדם קרב והוא אינו עומד על גביו התקינו הנביאים הראשונים עשרים וארבעה משמרות על כל משמר ומשמר היה מעמד בירושלם של כהנים ושל לוים ושל ישראל הגיע זמן המשמר לעלות כהניו ולוייו

תורה אור

4 במדבר כ"ח ב'.

מסרת הש"ס והמדרשים

1 (כשלשה) יומא פ"ז ב'; ירושלמי ברכות ד' א'; תוספתא תענית ד' א'. 7 (עומד ע"ג) סוטה ח' א'; ספרי פנחס קמ"ב. (הנביאים) ירושלמי פסחים ד' א'; תענית ד' ב'; תוספתא שם ד' ב'. 10 (הגיע) תוספתא שם ד' ג'.

1 בשנה] א ב י פ ליתא (וכ"ל במשניות נאפולי ובתוספתא ובירושלמי ברכות ד' א', ובכ"י ב נוסף בין השטין, וכתב בד"ס דנכון להשמיטו כיון דתעניות ומעמדות לא הוי זמנן קבוע אבל אי משום הא לא איריא דאפשר לומר דנקטיה משום יוה"כ כדמצינו כמה פעמים וכעין זה הוא גם תרוץ הגמרא דלקמן ע"ב ויש מהן ד' פעמים ביום ומדליתא בגמרא שם מלת בשנה נמי אין ראיה דלא אצטריך לה התם למילתיה וגם איתא שם בכמה נוסחאות עיי"ש בהערתי וכ"ה ביומא פ"ז ע"ב וכן גרסי לה כאן הר"ח ורי"ף ור"ן ורא"ה ורא"ש ורי"ד כאן ובחדושיו בסוף המכריע וריטב"א מלבד שבעה כ"י ולא ראיתי להשמיטה). ב ט ל מ ם ר ד כהנים (וכן בקטע כ"י רי"ף שלפני אבל בתוספתא וירושלמי ומשניות נאפולי ופיזארו ובכל הראשונים הנ"ל הכהנים וכן הוגה בגליון ב). 2 את] ב ל פ ליתא (וכ"ל בכ"י רי"ף ובר‍א"ה ור"ן וריטב"א, ובכ"י ב איתא בגליון). ארבע] כל כה"י ארבעה. ל פ י ובמוסף (רי"ד). 3 ר ד במנחה. י ובתעניות (שבוש). ר במעמדות. 4 א מ נ ואלו (וכ"ה בפיז' וע' לקמן כ"ז ע"א בהציון). ט י המעמדות (וכ"ה במשניות נאפולי ופיזארו וברמב"ם ורי"ד). לפי שנאמר] נ פ י ליתא (וגם בהשמטה הזאת חבור הדברים נשאר קשה וזר. בעלי הגמרא אמנם תרצו לקמן כ"ז א' דמה טעם קאמר אבל גם הם נדחקו לזה רק מפני זרות לשון המשנה. ונ"ל דכל הדברים מן לפי שנאמר עד במעשה בראשית לא היו כלל בגוף המשנה כי בימי המשנה הזאת שמוצאה בלי ספק מימי הבית או קרוב לו לא היו צריכין כלל לתת טעם למעמדות אבל בימי רבי והאמוראים הראשונים שאז היו בטלים כבר המעמדות על הקרבן ראו לנחוץ להוסיף פרוש על דברי המשנה הקצרים וההוספה, הן שבאה ע"י רבי בעצמו או ע"י אמוראי בבל הראשונים שלקחוה מן התוספתא כאן, לא עלתה יפה כי הפסיקה את דברי המשנה שהיו מתחלה: ואלו הן מעמדות ביום הראשון בראשית וכו'. בנוגע להוספה השניה מן ואנשי המעמד עד וימותו ע' בהערתי דלקמן). 5 ואמרת אליהם] י ד ליתא; ל ישראל וגו'; ואמרת–במועדו] ם ליתא; לחמי–במועדו] ט ליתא; לאשי–במועדו] ר י ד ליתא; נ ריח וגו'; תשמרו–במועדו] א ב ם פ ליתא (וכ"ל בנאפ' ופיז' וכ"ה לקמן כ"ז ע"א אבל עקר הדיוק הוא מן תשמרו וכו' כמו שהוא בספרי פנחס קמ"ב וכן הובא כל הפסוק בגרסת הרמב"ם ובריי"ד וס' המוסר לר"י כלאץ דף כ"ו ע"ב ובאשכול בה"ב סימן ג' והסופרים השמיטוהו כדרכם וע' רש"י עה"ת ומהרש"א ותוי"ט). 6 א והיאך; ב היך (והוגה היאך ובגליון שם נוסף וכי); ט מ ם ר היאך (אשכול שם רי"ד וריטב"א וע"י); ל נ פ י ד וכי היאך (והוא ערוב שתי נרסאות וכן לקמן כ"ז איתא רק היאך ובילקוט פנחס והיאך). ר קרבנות האדם קריבין. 7 והוא אינו] ב ט ואין הוא. א [אלא] התקינו (רי"ד וס' המוסר שם); נ פ י אלא שהתקינו (וכ"ה בנאפ' ופיז' ורמב"ם). א פ י הנביאים. 8 נ ראשונים. ב מ פ י ד וארבע (אבל הוא הרבוי מן משמר ולא משמרה וע' לקמן); ם ליתא. משמרות] ם מעמדות (ולא ציין בד"ס). על] ב ל מ נ ועל (וכ"ה בריטב"א). על כל משמר ומשמר היה מעמד בירושלם] (לפי"ז יהיה שם מעמד כולל גם כהנים ולוים וכן פרשו באמת רש"י כאן ד"ה קרבן מוסף וביתר באור לעיל ט"ו ע"ב ד"ה אנשי מעמד ולקמן כ"ז ע"א ד"ה מעכבין ורמב"ם כאן ורי"ד אבל מלבד שלא מצאנו בשום מקום שם מעמד ביחס אל כהנים ולוים הנה א"כ לא יהיה שום הבדל בין משמר ומעמד כיון שגם משמר כולל את שלשתם. וראיתי להריטב"א שעמד בזה וכתב ומה ששנינו על כל משמר ומשמר היה מעמד בירושלם כהנים לוים וישר' לא שיהא באנשי מעמד כהנים ולוים שזה אינו בטעם כלל אלא הכונה שהיו מצואים ג' כתות אלו בשעת הקרבן כהנים לעבודתם ולוים לדוכנם וישראל במעמדם וכמו שאמרו במשנה הגיע זמן משמרה לעלות כו' לא הזכירו במעמד אלא ישראל בלבד עכ"ל. והנה אף שהרוחנו בזה לראות שלדעתו מעמד חוזר רק על ישראל אין פרושו בדברי המשנה מניח עוד את הדעת כי כיון שעקר חפצה של המשנה לפרש את ענין המעמד למה לה להזכיר כאן כהנים ולוים שהם כלולים כבר במשמרות והיה לה לומר על כל משמר ומשמר היה מעמד של ישראל הגיע זמן המשמר וכו' ובעל גבורות ארי נתקשה פה מטעמים אחרים והאריך לישב בדרך הפלפול עיי"ש צד 80 וצד 88 ד"ה כהנים. והיה אפשר לומר שמלות [של כהנים ושל לוים ושל ישראל] או לכהפ"ח מלות [של כהנים ושל לוים] הן הוספה בגוף המשנה אבל יותר נ"ל שלא נזכר כאן מעמד כלל וסדר הדברים היה התקינו וכו' כ"ד משמרות של כהנים ושל לוים ושל ישראל הגיע זמן המשמר וכו' אבל כיון שכל ההוספה הזאת מן לפי שנאמר וכו' באה לפרש את המאמר [ואלו הן המעמדות] שבמשנה הישנה כאשר אמרתי לעיל הנה היה העקר חסר פה מן הספר ולכן הוסיף עוד המסדר במאמר מוסגר [על כל משמר ומשמר היה מעמד בירושלם] ועי"ז נדחקו רש"י והרמב"ם וכל הבאים אחריהם לפרש כמו שפרשו. ועוד להעיר שבתוספתא כאן שהיא כנראה מקור כל ההוספה ליתא כלל על כל משמר וכו' וכן ליתא בשרידי הירושלמי דמס' פסחים שהו"ל ר' לוי גינצבורג עיי"ש צד 110 ושם ובירושלמי פסחים פ"ד ה"א ותענית פ"ד ה"ב נמצא המאמר אלא שהתקינו וכו' על כל משמר וכו' בב' המקומות בשם ר' יונה ושם הגרסא [עמוד] במקום [מעמד] וקשה לשער שיש איזה הבדל בענין בין עמוד ומעמד ור"ח לקמן כ"ז א' גורס גם בירושלמי שם מעמד וע' עוד במה שכתב ר' יואל מיללער בהערותיו למסכת סופרים צד 236 והלאה). 9 של] ל ליתא. של–ושל–ושל] ב ט מ ר ליתא (והנוסח בירושלם כהנים וכו' וכ"ה בריטב"א אבל ע' לקמן כ"ז ע"א). 10 מ ד ש וישראלים (והוא רק גררא דלישנא להשותו אל כהנים ולוים). ב ט משמרה; מ משמר (תוספתא). לעלות] א נ פ ר י ליתא (וכ"ל בנאפ' ופיז' ותוספתא וערוך ערך אנשי וס' המוסר שם אבל איתא ברי"ד וריטב"א וע"י וע' לקמן כ"ז א' בציון שם ובבריתא). ב ט ל מ ם ר ד ש כהנים ולוים (וכ"ה בתוספתא וריטב"א וע"י אבל במשניות פיז' וירושלמי וערוך שם ורמב"ם ורי"ד וס' המוסר וגמרא דפוס פיז' וינ' וקושטא כמו א פ י וע' ד"ס). ט לוים [וישראל] (שבוש).

עולים לירושלם וישראל שבאותו המשמר מתכנסין בעריהן וקוראין במעשה בראשית ויהי רקיע בשני יהי רקיע ויקוו המים בשלישי יקוו המים ויהי מארת ברביעי יהי מארת וישרצו המים בחמישי ישרצו המים ותוצא הארץ בששי תוצא הארץ ויכלו השמים והארץ וכל צבאם פרשה גדולה קורין אותה בשנים וקטנה ביחיד בשחרית במוסף ובמנחה נכנסין וקורין על פיהם כקורין את שמע ערב שבת במנחה לא היו נכנסין מפני כבוד השבת כל יום שיש בו הלל אין בו מעמד שחרית קרבן מוסף אין במנחה קרבן עצים אין בנעילה דברי רבי עקיבא אמר לו בן עזאי כך היה רבי יהושע שונה קרבן מוסף אין בנעילה קרבן עצים אין במנחה חזר רבי עקיבא להיות שונה כדברי בן עזאי זמן עצי הכהנים והעם תשעה באחד בניסן בני ארח בן יהודה בעשרים בתמוז בני דוד בן יהודה בחמשה באב בני פרעוש בן יהודה בשבעה בו בני יונדב בן רכב בעשרה בו בני סנאה בן בנימן בחמשה עשר בו בני זתוא בן יהודה ועמהם כהנים ולוים וכל מי שטעה שבטו ובני גונבי עלי ובני קוצעי קציעות בעשרים בו בני פחת מואב בן יהודה בעשרים באלול בני עדין בן יהודה באחד בטבת

מסרת הש"ס והמדרשים

2 (ביום הראשון) מגלה כ"ב א'; ירושלמי מגלה ד' ב'. 7 (פרשה) תוספתא שם ד' ד'. 8 (נכנסין) תוספתא שם.

1 ב ל מ נ ד משמר (תוספתא וערוך וריד וע"י); ט המעמד (וכתוב על המחק וכן בריטב"א מעמד); ר ליתא (ונשמט בט"ס). נ [היו] מתכנסין. 2 א ל נ פ י ד ש לעריהן (וכ"ה ברמב"ם ורי"ד וע"י ועפי"ז היה ראוי יותר נכנסין כמו שהוא ברי"ד אבל הכונה שהיו מתקבצין בבתי כנסיות שבעריהן וכ"ה במשניות נאפ' ובתוספתא בעריהם וכן הביא הערוך ורי"ד וע' באריכות בד"ס). נ מעשה. ד [ואנשי המעמד–וימותו] ביום (וליתא בשום אחד מתשעה כה"י שלפני והדפוסים הישנים של פיז' ווינ' וירוש' ותוספתא ולא היה גם לעיני רש"י ורמב"ם וכן לא הובא בערוך שם ורי"ד וריטב"א וע"י וכבר ערער על הגרסא הזאת התוי"ט כי לקמן כ"ז ע"ב נחלקו ג' אמוראים בטעם דאין מתענין בא' בשבת ומוכח דלא שנוה במשנה וע' במהרש"א וד"ס. מלבד כל זאת הנה הדברים האלה אינם בסגנון לשון המשנה ואיני יודע את מקורם אבל מצאתי ברמב"ם הל' כלי המקדש פ"ו הל' ג' סגנון דומה לזה שכתב בע"ש לא היו מתענין מפני כבוד השבת ובאחד בשבת אינם מתענים כדי שלא יצאו מענג שבת לצום וע' לקמן בגמרא כ"ז ע"ב). 3 מ [קוראין] בראשית (וכ"ה בירושלמי וברש"י); ם [במעשה] בראשית. ויהי] ה יהי (וכ"ה בירושלמי). 4 א ל יקוו (ירושלמי). ויהי] ל יהי (ירושלמי). ברביעי יהי מארת] ה ליתא (ט"ס). 5 ל ישרצו. המים] ל ליתא. 6 ב ובששי. ט ל מ ם ר ד ותוצא (כבפסוק י"ב וכ"ה בדפוסי הירושלמי וע"י הראשון והוא טעות). השמים–צבאם] ל נ ליתא. והארץ] ר ליתא. והארץ וכל צבאם] ט מ ד ליתא (ואיתא במשניות נאפ' ופיז' וירוש' ורמב"ם וע"י). וכל צבאם] ה ם ליתא. 7 מ הגדולה (והסכים לזה בד"ס משום דיקוו פעמים שהיא הגדולה ופעמים שהיא הקטנה ואיני מבין טעמו כי מה לנו אם פרשה אחת בעצמה היא לפעמים גדולה ולפעמים קטנה או אם הן ב' פרשיות שהאחת גדולה והאחת קטנה וכי בשביל זה שייך יותר לומר הגדולה והתנא לא איירי דוקא ביקוו וגם מה שהביא שם מפסקי רי"ד הוא טעות כי שם גדולה וע' עוד בסמוך גבי קטנה). אותה] ב ליתא (ואיתא בגליון בכתב אחר). בשנים] ר ליתא. א ב ט ל ם פ ר ד והקטנה (וכ"ה בע"י ולמאי דגרסינן מקודם גדולה צ"ל גם כאן וקטנה וכ"ה בכ"י ה ובירושלמי ותוספתא ומשניות נאפ' ופיז' ורי"ד ולא כמו שהביא מרי"ד בד"ס); מ הקטנה. 8 ה ובמוסף (וכ"ה בהציון לקמן כ"ח ע"א וגמרא שם ומזה דייקו במשניות ראם שכצ"ל כאן דאם היתה הגרסא במוסף לא היה מקום להאיבעיא דשם אבל מלבד מה שאין להביא ראיה מדברי הגמרא, כי האיבעיא לא נשאלה משום שנסתפקו בהמשנה בסבת גרסת ובמוסף כי אם כדי להביא את הבריתא שהיתה בכל אופן מבוארת יותר מן המשנה אפילו לגרסת במוסף, ומלבד מה שאין לסמוך על ציוני המשנה שבגמרא, שעל הרוב אינם מדויקים לא בכ"י ולא בדפוסים, הנה רוב כה"י גורסים גם במנחה בלי וא"ו וא"כ אפשר לגרוס במוסף אפילו להאיבעיא אבל באמת אין לנסח את המשנה ע"פ האיבעיא דגמרא). ב ט ל ם ר במנחה (וכ"ה בע"י ובהציון הנ"ל דלקמן גריס ב ובמנחה עיי"ש). נכנסין] מ ליתא; י הנכנסים קורין. וקורין] א ב ט ם נ ר ש וקורין [אותה] (וכ"ה בע"י ואינו נכון דלא קאי על מלת פרשה ויותר מפרשה אחת היו קורין וכ"ל בתוספתא וע' ד"ס צד 170 אות ק'); מ קוראין. פיהם] נ פה. 9 ם בערב. במנחה] ל ליתא. 10 נ כיבוד. ם היום. אין [בו] ל ד ליתא (אבל איתא גם ברש"י ותוס' ורי"ד ובכל הנוסחאות דלקמן כ"ח ע"א עיי"ש). 11 א ד בשחרית (וכ"ה ברמב"ם וכן הגיה הב"ח כאן ברש"י אבל בשבעה כ"י וירוש' ומשניות נאפ' ח ש ת ורי"ד שחרית). א ב ט פ ר י במנחה–בנעילה (ובדברי ר"י להפך בנעילה–במנחה (וכ"ה בר"ח לקמן כ"ח ע"א וכן גרסו הר"י מיגאש והמנהיג והמאירי שהביאם בד"ס וכ"ה בריטב"א וקצת נראה כן גם מלשון התוספתא כאן דקתני באחד בניסן אין בו לא מנחה ולא נעילה מפני שיש בו קרבן מוסף וקרבן עצים אבל אפשר דשם הוא לפי מה שחזר בו ר"ע); ה ל מ ם ד בנעילה–במנחה (ובדברי ר"י במנחה–בנעילה וכסדר הזה הוגה גם בגליון ט ר וכ"ה בנאפולי ודפוסי הירושלמי וברמב"ם ור"ג ופכ"י (בשם גאון) ורש"י ותוס' ורי"ד וכבר שקלו וטרו בענין הזה הרבה בעל גבורות ארי וד"ס שהעלה לנכון שהגרסא הראשונה עקר ועל פיה סדרתי בפנים). ה פ י [בו] נעילה–[בו] מנחה (וכן בסמוך בדר"י וכן גרסי מלת בו בכל המקומות במשניות נאפ' וירושלמי ורמב"ם ותוס' ורי"ד, ובכ"י ר גריס לה רק בדברי ר"י); מ [בו] בנעילה–[בו] במנחה (וכן בסמוך, ובר"ח ור"ג וריטב"א כמו ד). 12 היה] מ ליתא. 13 ט שונה רבי יהושע. שונה] ב ם ר ש דורש. 14 ב ט מ ר וחזר. להיות שונה] ר להורות. 15 כדברי בן] ב ט ל מ ם ר ד כבן (אבל גרסת א פ י נראית לי עדיפא כי אף שגם בן עזאי הסכים למשנת ר"י לא הוא היה השונה כ"א ר"י וכ"ה ברמב"ם ורי"ד). פ י ד ש כהנים (תוספתא ורי"ד אבל ברמב"ם ונאפולי הכהנים). ה בתשעה (ט"ס). 17 מ בשבעה [באב] (ובמשנ' ראם הביאו בטעות כ"י ב). 18 בני] יונדב פ ליתא. ב מ יהונדב (ושניהם בירמיה ל"ה). בעשרה [בו] ם ליתא. ב ל ר סנואה (וכ"ה בנאפ' ומג"ת פ"ה); ט ם סנאב (ריטב"א); מ שנאב (בעזרא ב' ונחמיה ז' סנאה וכ"ה בתוספתא כאן וע' תוס' ערובין מ"א ולעיל י"ב ע"א וד"ס שם). בנימן] ה יהודה. זתוא] א סתואל; ב י זתואל (וכ"ה בפיז' ומג"ת שם ורמב"ם); ט יהואל. 19 מ זתוא בן יהודה [בעשרים בו בני פחת מואב בן יהודה] ועמהם (וכן גרס הרמב"ם ובפכ"י כתב ועמהם פרוש עם זתוא שהוא אחרון הכהנים והלוים). ר הכהנים והלוים (וכן נאפ' ופיז' רמב"ם ורי"ד). 20 ב שטעו. ד בשבטו. עלי [ובני] ם ליתא (וע' בתוי"ט). ם קוצצי.

שבו בני פרעוש שניה באחד בטבת לא היה בו מעמד שהיה בו הלל וקרבן מוסף וקרבן עצים חמשה דברים ארעו את אבותינו בשבעה עשר בתמוז וחמשה בתשעה באב בשבעה עשר בתמוז ׀

כ"ו ע"ב נשתברו הלוחות ובטל התמיד והבקעה העיר ושרף אפוסטומוס את התורה והעמיד צלם בהיכל בתשעה באב נגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ וחרב הבית בראשונה ובשניה ונלכדה ביתר ונחרשה העיר משנכנס אב ממעטין בשמחה שבת שחל תשעה באב להיות בתוכה אסורין לספר ולכבס ובחמשי מותרין מפני כבוד השבת ערב תשעה באב לא יאכל אדם שני תבשילין לא יאכל בשר ולא ישתה יין רבן שמעון בן גמליאל אומר ישנה רבי יהודה מחייב בכפית המטה ולא הודו לו חכמים אמר רבן שמעון בן גמליאל לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכיום הכפורים שבהן בני ירושלם יוצאין בכלי לבן שאולין שלא לבייש את מי שאין לו וכל הכלים טעונים טבילה ובנות ירושלם יוצאות וחלות

מסרת הש"ס והמדרשים

3 (חמשה) פס"ר כ"ו. 5 (הלוחות) יומא ד' ב'. (התמיד) ערכין י"ב א'. (הבקעה) ר"ה י"ח ב'; תוספתא סוטה ו' י'. 7–8 (וחרב–ונחרשה) ר"ה י"ח ב'. 9 (שבת) לקמן כ"ט ב'; יבמות מ"ג א'; ירושלמי כאן ד' ט' (ס"ט ב'); יבמות ספ"ו. 10 (ובחמשי) לעיל י"ב ב', ט"ו ב', לקמן כ"ט ב'; יבמות מ"ג א' וירושלמי כאן ב' י"ב (ס"ה ד') ד' ט', מו"ק ריש פ"ג; יבמות ספ"ו. 12 (ב' תבשילין) לקמן ל' א'; סנהדרין ע' א'; תוספתא תענית ד' י"א; איכ"ר (באבער) ג' ט"ז. (רשב"ג) ב"ב קכ"א א'; איכ"ר פתיחתא ל"ג. 17 (לבייש) לקמן ל"א א'; פסחים פ"ב א'; כתובות נ"ד ב'.

2 ע [מפני] שהיה (וכ"ה בגליון ב כאן ולקמן כ"ח ע"ב ונאפ' ופיז', ובר"ח (לקמן כ"ח ע"ב) ובר"ד מפני ש"ש). וקרבן] מוסף ל מ ע קרבן. וקרבן] עצים ע קרבן. 3 נאפ' ופיז' לאבותינו (וכ"ה ברא"ש). 4 וחמשה] ך ליתא. ך ובתשעה. 5 א ובוטל (רי"ד); ם ך וביטל התמיד] מ ליתא (ולא ציין בד"ס). ן והקבעה (והיה והוקבעה והוגה בגליון וכן בגמרא כ"ח ע"ב עיי"ש). העיר] ם ליתא. 6 א ם ן אפוסטמוס (ה"ג ריש ט"ב ורמב"ם ורא"ש ורי"ד); ב פסטמוס; ט ל מ פ ד אפוסטומוס; ך פוסטומוס; י אפיסטומוס (וע"ד ההשערות השונות בנוגע להשם ונושאו ע' גינצבורג, Jewish Encyclopedia ח"ב צד 21). א והעמד; מ והועמד (וכ"ה בסרע"ג צד ל"ד וכן גרס רש"י ורא"ש ותניא סי' נ"ח והוא ע"פ המובא בירושלמי כאן דאית תניי תני הועמד וקאי על מנשה כמו שפרש רש"י אבל לקמן כ"ח ע"ב בגמרא גם בכ"י א מ העמיד וכ"ה בפס"ר פכ"ו ובמג"ת ספי"ב ובה"ג ורי"ף ואשכול הל' ת"ב ורקח סי' ש"ט ומנוה"מ נר ה' כלל א' ח"ג פ"ב ורמב"ם והגה"ת וע"י וכן עקר דקאי על אפוסטמוס ולא על מנשה כי כל המאורעות המנוים כאן הם אחר ימי מנשה וע' תוי"ט). י ובתשעה. 7 ל ם נגזרה [גזרה] (וכ"ה בר"ג לקמן כ"ח ע"ב); מ נגזר גזרה. לארץ] ם ליתא. א נחרב; ך ונחרב. 8 פ בית תיר; י בית תר (ה"ג ברלין ביתתר ורמב"ם בית תור). ט ונתחרשה. 10 ד אסור (וכן רק בר"ח לקמן כ"ט ע"ב אבל בגמרא אסורין). י ד מלספר ומלכבס (וכ"ה ברמב"ם ורא"ש ורי"ד אבל בציון המשנה לקמן כ"ט ע"ב לספר ולכבס וכ"ה בכל כה"י ונאפ' וה"ג ור"ח ורי"ף ורא"ה וע' בהערתי לעיל ט"ו ע"ב במשנה). 11 י שבת. ך באב [שחרית]. ל מ פ ולא (וכ"ה בנאפ' ושם ולא יאכל [אדם] בשר ובכל הראשונים לא). 12 לא יאכל בשר] ם ליתא. 13 א משנה; מ ישנה [דבר] א [היה] מחיב. א בכפיפת (והיא לשון א"י כמו מטות כפופות בירוש' ברכות ג' א'). 14 המטה] ם הראש. 15 ם היו [להם]. לישראל] ם ליתא. [אלא] בחמשה. 16 ט ך ויום. א שבהן בנות ישראל יוצאות וחלות בכרמים (והשאר ליתא ונשמט בט"ס כי לקמן בציון המשנה גריס שבהן בנות ירושלם יוצאות בכלי לבן שאולין שלא לבייש את מי שאין לו וכל הכלים טעונין טבילה וא"כ נשמט כאן מן בנות עד בנות וגרס בפעם הראשונה ירושלם ובשניה ישראל); ב ד בנות ירושלם יוצאות (בשני המקומות וכ"ה בכ"י המבורג בב"ב קכ"א וברמב"ם דלא כהשערת ד"ס אבל לקמן ל"א בציון המשנה גריס ב בשני המקומות בנות ישראל); ט ל מ ם ן בנות ישראל יוצאות (בשני המקומות וכ"ה באיכ"ר פתיחה ל"ג ורי"ף ואשכול הל' ת"ב וריטב"א, ובמשניות נאפ' ופיז' במקום הראשון בני ירושלם יוצאין ובמקום השני בנות ישראל יוצאות); פ י בני ירושלם יוצאין וכו' ובנות ירושלם יוצאות; ך בנות ישראל וכו' בנות ירושלם יוצאות (וכ"ה ברא"ה ורא"ש ורי"ד וע"י והוא הפך כ"י א, ורישא דמתניתין היא גם בב"ב קכ"א ושם גם בכ"י מ ויתר כה"י בנות ירושלם ובסיפא דמתניתין המובאה לקמן דף ל"א יש עוד הפעם חלוף גרסאות בכ"י והספרים כי ב ורי"ד וע"י הגורסים כאן בסיפא בנות ירושלם גורסים שם בנות ישראל וכ"י ט הגורס כאן בסיפא ישראל גורס שם ירושלם וכן גורס שם ך החסר כאן במשנתנו ומכל זה אנו רואים שאין לסמוך כלל על הגרסאות ולדעתי כל הגרסאות המביאות בנות ירושלם או בנות ישראל בשני המקומות בטלות כי המאמר הקצר וכל הכלים טעונין טבילה בודאי לא היה בדברי רשב"ג כי אם נוסף ממסדר המשנה ואם היתה הגרסא שוה בשני המקומות לא היה רשב"ג מכפיל את דבריו ואומר שנית ובנות ירושלם (או ישראל) יוצאות וחושדני שגם הדברים שלא לבייש את מי שאין לו אינם מדברי רשב"ג כ"א פרוש על דבריו ממסדר המשנה ועקר דברי רשב"ג היו שבהן בנות ירושלם (או ישראל) יוצאות בכלי לבן שאולין וחלות בכרמים וכו'. כמובן אין אנו עסוקין בנוסח המשנה כמו שהיתה קודם רבי אך גם בצורתה הנכחית נראה ברור שצריך לגרוס בפעם הראשונה בני–יוצאין כי מובן מאליו וגם מפורש בדברי המשנה דלקמן שגם הבחורים יצאו ומלת [בני] כוללת בנים ובנות וטעונין טבילה מוסב על בגדי אנשים ונשים כמו שפרש הרמב"ם אף שבגרכתו כאן היה בנות ולא בני וכן לקמן ל"א בבריתא דבת מלך נראה דה"ה לבן מלך וכדמסיים בה וכל ישראל שואלין זה מזה ולאו דוקא נשים וע' בד"ס ומלאכת שלמה אבל במקום השני צריך לגרוס בנות–יוצאות וחלות. אולם בנוגע לגרסת ירושלם או ישראל באמת קשה להכריע ולכאורה נראה דגרסת ישראל בשני המקומות עדיפא כי בודאי היה היו"ט לא רק בירושלם כ"א בכל ערי ישראל וכמו שאמר לא היו ימים טובים לישראל וכו' אבל נ"ל שרשב"ג נקט ירושלם מפני שסמך דבריו על הפסוק צאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה דשייך יותר על ירושלם וגם נקל יותר לשער ששנו בקצת נוסחאות ירושלם לישראל מלשער ההפך ולכן סדרתי בב' המקומות ע"פ פ י). יוצאין] מ ליתא (ונשמט בט"ס). 17 ל בכלים לבנים (וכ"ה בכ"י המבורג בב"ב). שאולין] ל ליתא. מ [כדין] שלא (וכ"ה בנאפ' ופיז' ואיכ"ר ורמב"ם וכלבו סימן ס"ב ורי"ד וע"י וכן גרסי ב ה ט מ ע פ לקמן ל"א וכ"י המבורג בב"ב אבל ליתא בכל הראשונים דלעיל). את] פ ליתא. נ פ י ך כל. 18 ל מ שבהן בנות; ך בנות (ע"י). ל מ ם נ פ ר ד ש וחולות (וכ"ה בכ"י ב לקמן ל"א ובר"ף ואשכול ורמב"ם ורא"ה ורא"ש ורי"ד וכלבו והנכון וחלות, ובע"י במחולות וחלות ואולי נולד וחולות מן במחולות וע' במתנות כהונה לאיכ"ר שם ובמלאכת שלמה).

בכרמים וכך היו אומרות בחור שא נא עיניך וראה מה אתה בורר לך אל תתן עיניך בנוי תן עיניך במשפחה וכך הוא אומר צאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה בעטרה שעטרה לו אמו ביום חתנתו וביום שמחת לבו ביום חתנתו זה מתן תורה וביום שמחת לבו זה בנין בית המקדש שיבנה במהרה בימינו:

גמרא: בשלשה פרקים בשנה הכהנים נושאין את כפיהן כו': תעניות ומעמדות מי אית בהו מוסף חסורי מחסרא והכי קתני בשלשה פרקים בשנה כהנים נושאין את כפיהן כל זמן שמתפללין ויש מהן ארבעה פעמים ביום בשחרית במוסף במנחה ובנעילה ואלו הן שלשה פרקים תעניות ומעמדות ויום הכפורים אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה

תורה אור

3 שה"ש ג' י"א.

מסרת הש"ס והמדרשים

4 (חתנתו) ס"ע פט"ו; ספרא שמיני דמלואים פסדר"כ ויהי ביום כלות (באבער הערה פ"ו); פס"ר ויהי ביום כלות (קרוב לסוף ושם המאמר מקוטע ע' ר' מא"ש הערה ק"ז); שמ"ר נ"ב ה'; במ"ר ב' כ"ה, י"ב ח'; שהש"ר ספ"ג; איכ"ר פתיחתא ל"ג; תנחומא (הנדפס) אחר מות אות ו' (באבער אות ח').

1 וכך היו] א ליתא (וגורס אח"כ ואומרות); ב ליתא מן וכך היו עד סוף המשנה (ונוסף מסופר אחר בגליון ושם ומה היו); ט נ ומה הן (רא"ה ורי"ד וע"י); ל מ ר ד וגליון ב ומה היו (ירושלמי איכ"ר רי"ף ורא"ש וע' לקמן ל"א ושם בגליון ב מה הן); ם פ י וכך היו (וכן גריס מ בציון המשנה לקמן ל"א ובחנם הגיה שם בד"ס, וגרסת הרמב"ם וכך הן וע' עוד להלן). ל פ י שא נא עיניך בחור. נא] ר ליתא (וכ"ל ברי"ף ואשכול). וראה–עיניך] נ ליתא (ונשמט ע"י כפל עיניך). 2 מה] י מי (וכ"ה ברמב"ם וכלבו שם ואולי הוא נכון). ל מ ם שאתה (רי"ד ושם ליתא וראה). לך] ם ליתא. י בנואי (וכן הביא הרמב"ם בפרושו הערבי). גליון ב [אלא] תן (וכן גרס הרמב"ם ובךא"ש אלא תתן); מ ואל תתן (וע"פ הגרסא הזאת שער בד"ס שרמזה המשנה אל השלש כתות המנויות בבריתא בסוף פרקין ור"ל היפות אמרו ראה מה אתה בורר לך, המיוחסות אל תתן עיניך בנוי והמכוערות אל תתן עיניך במשפחה ואישתמיטתיה שכן פרשו הרמב"ם ותוי"ט אבל הפרוש הזה מסופק בעיני כי מדוע ניחס את המאמר הזה ראה מה אתה בורר לך דוקא אל היפות והוא נאות כמו כן בפי האחרות ודחק הוא לומר שמלת ראה כאן היא לרמוז על ראית יופי כי אין דרך המשנה לדבר ברמזים כאלה. גם הדברים המושמים בפי ב' הכתות האחרות הם בספק כי למה להן להמכוערות להקטין ערך המשפחה ובאמת בירושלמי כאן סוף פרקין הגרסא שהמכוערות אומרות אל תתן עיניך בנוי ושם עוד חלופים אחרים שנתקשו בהם המפרשים אבל העקר הוא שהמשנה לחוד והבריתא לחוד ולא ירדה משנתנו כלל לחלוקת הכתות רק הבריתא הרחיבה את הדברים ועל פיה פרש הרמב"ם. וגרסת מ אמנם אפשרית היא מצד עצמה אבל יותר נראה שהיא ט"ס כי בכל כה"י וירוש' ואיכ"ר ורי"ף ורא"ה ורי"ד וע"י כגרסתנו). 3 נ במשפחה [המיוחסה] (וכן גריס להלן בגמרא דף ל"א); ד במשפחה [שקר החן–מעשיה] (וליתא בשום כ"י ודפוסים ראשונים וירוש' ואיכ"ר ורי"ף ורמב"ם ורא"ה ורא"ש ורי"ד וע"י, רק בס' האשכול הל' ת"ב מצאתי הפסוק הראשון וע' במלאכת שלמה). וכך] כל כה"י [וכן] כמו ד (וכ"ה בכל המקומות שמניתי בסמוך חוץ מנאפ' ופיז' דשם ליתא וכו הוא והגרסא ואומר וא"כ לפי כל הגרסאות האלה רשב"ג הוא דמסיים למלתיה ומביא ראיה מן הפסור אבל הדברים תמוהים כי מה ראיה מן הפסוק הזה לדברי רשב"ג? הר"ן מעיר בקצרה דצאינה וראינה משמע שיוצאות וחלות אבל מלבד שזה דחק מאי משמע דהאי קרא איירי בט"ו באב וביוה"כ שהוא העקר בדברי רשב"ג? פרושי רש"י והרע"ב הם ע"פ דרשת הגמרא דלקמן שמ"ת ובנין בהמ"ק רומזים אל יו"כ ולא היה זה בכונת המשנה וגם לא פרשו מאומה על ט"ו באב וע' מהרש"א ותוי"ט. והנה כפי שהבאתי לעיל גרסת ם פ י שם [וכך היו] וגרסת הרמב"ם וכך הן אומרות וכו' וכאן גורס י לבדו [וכך] הוא אומר והשנוי המועט הזה מראה לנו את הדרך בפרוש המשנה כי רק הגרסא [וכן] הוא אומר הרגילה בכל מקום בהבאת פסוקים גרמה לנו להבין שמלת [הוא] רומזת אל הכתוב, כלומר שהכתוב אומר ובאמת המלה שבה כאן אל הבחור דלעיל והכונה פשוטה שבנות ישראל היו אומרות כך וכך, בחור שא נא עיניך וכו', והבחור היה משיב כך צאינה וראינה בנות ציון וכו' בהפסוק הזה רמז הבחור אל הבתולה שבהר לו שהוא חפץ לקחתה לאשה ואפשר שמלך שלמה רמז לחתן ועטרה שעטרה לו אמו ביום חתונתו רמז לעטרות חתנים שהיו מנהג ישן בישראל כדשנינן במשנה סוטה מ"ט ע"א. שוב מצאתי שגם בעל נחל אשכול פרש מלת הוא על הבחור והובאו דבריו בהערה לע"י דפוס ראָם עיי"ש. וכיון שבאנו לידי מסקנא זו יצא לנו אור בהיר גם על שאר דברי המשנה הזאת הכתומים מאוד כי הנה כל רואה יראה שהדרשה ביום חתונתו זה מ"ת וכו' אין לה כל קשר וחבור עם דברי רשב"ג הקודמים ואף שברור הדבר שרצה התנא לסיים בדברי נחמה הנה אין זה מוציאנו מידי ערעור על הסגנון המקוטע אבל באמת הדרשה הזו אינה כלל מדברי רשב"ג כ"א היא דרשה בפ"ע שמקורה בס"ע פט"ו ומשם באה בנוסחאות והוספות שונות למדרשים רבים שרשמתים כאן במסרת הש"ס עיי"ש ומפני שדברי רשב"ג חתמו בהפסוק משה"ש שעליו נוסדה דרשת ס"ע השתמש בה גם מסדר המשנה שלפנינו והוסיפה בתור סיום יפה להמסכתא מבלי כל כונה לערבבה בדברי רשב"ג וא"כ אין אנו צריכים כלל להפרוש הדחוק של רש"י שזה מ"ת מוסב על יוה"כ שנתנו בו לוחות אחרונות כי אין כל שייכות בין הדרשה הזאת וענין יוה"כ הקודם. עפי"ז נוכל עוד להחליט שרשב"ג הנזכר פה הוא הזקן שחי קודם החרבן כי חזותו של המאמר מוכיחה עליו שהוא ישן נושן ורק מפני הסיום זה בנין בהמ"ק שיבנה במהרה בימינו שנחשב בטעות להלק מדברי רשב"ג יוחס כל המאמר בטעות לרשב"ג דיבנה שחי אחר החרבן ובכ"י ר ליתא כלל להסיום הזה). א מ ציון וגו' (רי"ד). 4 פ וגליון ב שלמה וגו'. במלך–לבו] ר ליתא; בעטרה–לבו] ל ליתא; נ בעטרה וגו'. ביום חתונתו–לבו] י ליתא (ונשמט בט"ס מן לבו עד לבו). 5 זה] מתן פ ר ד זו (רי"ף ורא"ש). זה מ"ת] ם ליתא (ובמשניות פיז' ורמב"ם זה [יום] מת"ת וכן בסמוך זה יום בנין וכן נראה קצת מלשון ס"ע וספרא ותנחומא). 6 בית] י ליתא. ם נ פ י [יהי רצון] שיבנה (וכ"ה בנאפ' ופיז' ורי"ף ורמב"ם וכ"ה בתמיד פ"ז מ"ג וע' ד"ס). ם שיבנה [בהמ"ק]. שיבנה במהרה בימינו] ר ליתא (וכ"ל ברא"ש). במהרה] י ליתא (ובנאפ' ופיז' בימינו אמן וכ"ה בדפוסים מאוחרים של המשניות וברי"ף); נ מהרה. 8 בשלשה–כו'] א ט מ ליתא; ב בשלשה–כהנים וכו'; ל ם בשלשה פרקים; ר בשלשה–במוסף (וע' בנוגע להציונים בהערתי בראש המסכתא). בשנה] ב ליתא (ע' במשנה). 9 אית בהו] ד איכא (רי"ד אבל ר"ח רי"ף רא"ה רא"ש וריטב"א כבכ"י). ט [קרבן] מוסף (וכסימן מחיקה על המלה). 10 בשנה] א ל מ ם ד ליתא (וכ"ל בר"ח ורא"ש ואיתא ברי"ף ורא"ה ורי"ד, ובכ"י ב נוסף בין השטין, וע' במשנה). 11 את] ב ט ליתא. 12 מהן] ם בהן. ביום] ר ליתא. א ב ט ר שחרית ומוסף ומנחה ונעילה (וכ"ה בשאילתות ורי"ף ורא"ה אבל בקטע רי"ף כ"י בש' במו' מנ' ונ'); ם בש' מוסף ומ' ונ'. 13 ובנעילה] ד ונעילת שערים (ירושלמי כאן ורי"ד). מ אלו. שלשה פרקים] ל ליתא. ד התעניות (רי"ף ורא"ש בתעניות ובמעמדות). 14 ד וביום (רי"ף ורא"ש).

זו דברי רבי מאיר אבל חכמים אומרים שחרית ומוסף יש בהן נשיאות כפים מנחה ונעילה אין בהן נשיאות כפים מאן חכמים רבי יהודה היא דתניא שחרית ומוסף מנחה ונעילה כלן יש בהן נשיאות כפים דברי רבי מאיר רבי יהודה אומר שחרית ומוסף יש בהן נשיאות כפים מנחה ונעילה אין בהן נשיאות כפים רבי יוסי אומר נעילה יש בה נשיאות כפים מנחה אין בה נשיאות כפים במאי קמיפלגי רבי מאיר סבר שחרית ומוסף דכל יומא טעמא מאי פרסי כהני ידיהו משום דלא שכיחא בהו שכרות מנחה ונעילה דהאידנא לא שכיחא בהו נמי שכרות רבי יהודה סבר שחרית ומוסף דכל יומא לא שכיחא בהו שכרות לא גזרינן מנחה ונעילה דכל יומא שכיחא בהו שכרות גזרינן ורבי יוסי סבר מנחה דאיתה בכל יומא גזרינן נעילה דליתה בכל יומא לא גזרינן:

אמר רב יהודה אמר רב הלכה כרבי מאיר ורב הונא אמר מנהג כרבי מאיר ורבי יוחנן אמר נהגו העם כרבי מאיר מאן דאמר הלכה דרשינן לה בפרקא מאן דאמר מנהג מדרש לא דרשינן אורויי מורינן ומאן דאמר נהגו אורויי נמי לא מורינן ואי עבוד לא מהדרינן להו ורב נחמן אמר הלכה כרבי יוסי והלכה כרבי יוסי ואלא האידנא מאי

מסרת הש"ס והמדרשים

1 (חכמים) תוספתא תענית ד' א'. 3 (מאן חכמים) לעיל ו' א' (עיי"ש במסרה). 16–17–18 (הלכה מנהג נהגו) ערובין ס"ב ב', ע"ב א'; ירושלמי תענית ד' א'; ערובין ו' ה' ח' (דף כ"ג ע"ג וע"ד); מגלה ב' ג' (ע"ד ד').

2 יש בהן] ל אית בהו. ד נשיאת (ובדפ"י על הרוב נשיאות כאן ולהלן וכ"ה ברוב ספרי הראשונים וע' בספרו של אלבוגן Der jüdische Gottesdienst, צד 521). כפים] מ ליתא (ולא ציין בד"ס). מנחה ונעילה אין בהן נ"כ] ם ליתא (ונשמט בטעות). ב ל ומנחה. אין בהן] ל לית בהו. 3 היא] ב מ ליתא (וכ"ל ברי"ד ועיינתי בכ"ח המקומות שבש"ס שנמצא בהם מאן חכמים ומצאתי שבי"ח מהם נמצא אח"כ בדפוסים היא או הוא וכ"ה על הרוב בכה"י וע' לעיל ו' ע"א במסרת הש"ס שם); ר הוא. 4 א ט ל ם ר ומנחה (ה"ג שאילתות רי"ף כ"י או"ז ראה וראש ורי"ד, וברי"ף ור"ח ואשכול מנחה). כולן] א ט מ ר ח ליתא (וכ"ל בשאילתות בהעלותך סי' קכ"ג ורי"ף וראש ואו"ז ואשכול ורי"ד ואולי יש למחקו אבל איתא גם בה"ג שם וראה). 5 רבי יהודה–ונעילה אין בהן נ"כ] מ ר' יוסי אומר במנחה אין בהן נ"כ בנעילה יש בהן נ"כ (ואח"כ גריס ר' יהודה וכו' והוא שבוש דאי קאי ר' יוסי אדר"מ הול"ל שחרית מוסף ומנחה אין בהן נ"כ וגם הסדר מנחה, נעילה אף שהוא גם בשאילתות משובש כנראה מסדר הגמרא דבסמוך ובכל הראשונים כגרסת ד). 6 ל ומנחה. בהן] ט בה (שבוש); ם אין בהן [משום] (ט"ס). 7 ר' יוסי–מנחה אין בה נ"כ] א ליתא (ט"ס). ר' יוסי אומר נעילה יש בה נ"כ] ר ר' יוסי אומר מנהה אין בה נשיאות נעילה יש בה נ"כ (וכ"ה בשאילתות ושם איתא כפים והסדר משובש). 9 סבר] ר ליתא. א טעמא מאי משום שכרות והאידנא לא איכא שכרות (וליתא כל יומא); ב ט שחרית ומוסף דכל יומא טעמא מאי (ט מאי טעמא) פרסי כהני ידיהו משום דלא שכיחא (ט שכיח) בהו שכרות ומנחה (ט מנחה) ונעילה נמי האידנה (ט דהאידנא נמי) לא שכיחא בהו (ט שכיח וליתא בהו) שכרות (וכגרסת ט הוא ברי"ד רק שהוא מסדר לדר"מ אחר ר' יהודה); ל מ ם ר כל יומא טעמא מאי משום שכרות (ם דשכיחא שכרות) והאידנא (ר האידנא) ליכא (ל לית) שכרות (וכ"ה גרסת ד רק שנוספו שם מרש"י המלות [לא פרשי כהני ידיהו במנחתא] שהן שם פרוש על מ"ט וכן בר"ג מ"ט אין נושאין כפיהן וכגרסת ד בלי ההוספה היה גם להשאילתות שם ורי"ף וראה וראש ואשכול ואגודה. בכ"ז נ"ל שגרסת ב ט ורי"ד היא עקר דאי לא גרסינן בדר"מ שחרית ומוסף וכו' ל"ל למימר אח"כ בדר' יהודה שחרית ומוסף וכו' אבל כלפי דאמר לה בדר"מ אמר לה גם בדר' יהודה וכן בדר' יוסי מזכיר ג"כ מקודם מנחה אף דבמנחה לא פליג ר' יוסי אדר' יהודה). 12 רבי] א ב ל ם ר ורבי (ואולי הוא נכון). דכל יומא לא] ט מ דלא (וכ"ה ברי"ד, ובגליון ט נוסף דכל יומא). ט ד לא שכיח (אשכול); ר ליכא. בהו] א ב ל מ ם ר ד ליתא (אבל איתא ברי"ד וכן הובא בתוספות וכ"ה לעיל בדר"מ). 13 ט ד גזרי בהו רבנן (וכן במקום השני בסמוך וכן נראה מלשון ר"ג ותוספות ורי"ד אבל ר"ח רש"י רי"ף ראה וראש ואשכול גזרינן ומסתבר טפי גבי תנאים). ט שכיח. 14 בהו] רק בכ"י ט כמו לעיל. ורבי] ט ד רבי. סבר] ט אומ'. ט ר דאיתא (וכ"ה בשאילתות ר"ח רי"ף ראה ראש ורי"ד, ובאשכול דאיכא); מ דאיתיה; ם דאית'. 15 מ כולי; ד בכל (ונראה נכון וכ"ה בשאילתות וברש"י ואשכול ורי"ד אבל כל כה"י ור"ח ורי"ף וראה וראש כל וכן בסמוך). ט יומא [ואתי לחלופי] (וכ"ה בר"ח וראה ורי"ד ובכולם כהוגן לאחלופי אבל נראה כהוספה ופרוש וע' ג ש). גזרינן] ד גזרו ביה רבנן. דליתה] א ב דלא איתה; ט דלא אתיא; מ דליתיה; ם דלית' (שאילתות רש"י ר"ח רי"ף וראה וראש דליתא). כל] מ כולי; ד בכל (ע' לעיל). ט יומא [דלא אתי לחלופי] (כאן רק ברי"ד ושם ולא אתיא לאיחלופי). ד גזרי בה רבנן. 17 ורב הונא] ד ורבא (וכ"ה בשאילתות וגרסי לה אחר ר' יוחנן ובכל כה"י והראשונים שהבאתי כמו שסדרתי וכ"ה בב' המקומות בערובין וכן מוכח גם מדברי הגמרא דמפרש תחלה מנהג ואח"כ נהגו). 18 העם] ל מ ח ליתא (וכ"ל בכ"י מ בערובין ס"ב וראש שם אבל איתא בכל הנך דלעיל). ד הלכה [כר"מ] (וכן משמע קצת מלשון ר"ג ור"ח וליתא בה"ג וערוך ערך נהג א' דלא קאי רק אהכא רק כללא הוא לכל התורה דכל היכא דאמרינן הלכה דרשינן לה בפרקא, ע' ד"ס). 19 לה] ב בגליון; ל מ ליה. א בפרקין; ב ט בפרקי (ה"ג). א ם ומאן. מדרש] ם ליתא. מ מדרש לא דרשינן [ליה בפרקא]. 20 א ב ם ר [אבל] אורויי (וכ"ה בר"ג וה"ג ד"ו ותוס' ערובין ס"ב ומדברי ר"ח ורש"י נראה קצת דגרסי להפך אורויי אורינן אבל בפרקא לא דרשינן ובערוך כי אתו לקמן מורינן להו). ב אורי אורינן; מ ליתא (ט"ס). א ב ט ר ג מורינן [כר"מ] (ע' לעיל גבי מ"ד הלכה וליתא בה"ג). 33 ב ט ל מ ם מאן. ב ט נהגו [העם] (ערוך). נמי] ד ליתא (וכ"ל בה"ג ד"ו אבל איתא בדפוס ברלין ותוס' כאן, ובכ"י ר היה ומחקוהו ובערוך אפילו אורויי לא). א ט ל מ מורינן [להו] (ר"ל להעם וכ"ה בערוך וליתא בה"ג ותוס' ואולי נשתרבב מן להו דלהלן). 21 ב ט ל ח עביד (בלשון יחיד וכ"ה בערוך); ד עביד [עביד]. לא] ד ולא. ד מהדרי (והגיהו בדפ"ח). להו] ל ד ליה (וכן ר"ח משום דגרים עביד). 22 והלכה כר"י] א ליתא (וכ"ל ברי"ף וראה וראש ורי"ד וריטב"א אבל איתא בה"ג ורש"י ואו"ז, ובכ"י ב איתא כאן בגליון: [נ"א וכן עקר] ואין זה לשון גמרא גם אינו נכר אם הגליון שייך לכאן או למקום אחר באותה השורה). ל מ והלכתא (וכן נראה מלשון ר"ח). ואלא] ב ואילא (וכתוב על הגרד ואולי מוסב הגליון [וכן עקר] על זה ור"ל דצ"ל ואי לא וכן מצאתי בה"ג ברלין דגריס ואילא והמו"ל הקיף שם את היו"ד). ואלא האידנא] ד והאידנא (וכן ר"ח ותוס' ואשכול אבל ה"ג רי"ף ראה ראש ר"ן ריטב"א או"ז ולקוטות הרמב"ן דף ז' ורש"י כבכ"י וכן הגיה הב"ח).

טעמא פרסי כהני ידיהו במנחתא דתעניתא כיון דסמוך לשקיעת החמה קא פרסי כתפלת נעילה דמיא:

דכולי עלמא מיהת שכור אסור בנשיאות כפים מנהני מילי אמר רבי שמעון בן פזי אמר רבי יהושע בן לוי משום בר קפרא למה נסמכה פרשת כהן מברך לפרשת נזיר לומר לך מה נזיר אסור ביין אף כהן מברך אסור ביין מתקיף לה אהבה בריה דרבי זירא ואמרי לה יושוע בר גיזורה אי מה נזיר אסור בחרצן אף כהן מברך אסור בחרצן אמר רבי יצחק אמר קרא לשרתו ולברך בשמו מה משרת מותר בחרצן אף כהן מברך מותר בחרצן
כ"ז ע"א אי מה משרת בעל מום לא אף כהן מברך בעל מום לא הא איתקש לנזיר ומאי חזית דמקשת לקולא אקיש לחומרא אסמכתא דרבנן היא לקולא:

אלו הן מעמדות לפי שנאמר צו את בני ישראל וכו': מאי קאמר הכי קאמר אלו הן מעמדות ומה טעם תקנו מעמדות לפי שנאמר צו את בני ישראל ואמרת אלהם את קרבני לחמי לאשי ריח ניחחי תשמרו להקריב לי במועדו היאך קרבנו של אדם קרב והוא אינו עומד על גביו התקינו נביאים הראשונים עשרים וארבעה משמרות:

על כל משמר ומשמר היה מעמד בירושלם של כהנים ושל לוים ושל ישראל הגיע זמן המשמר לעלות כהניו ולוייו עולין לירושלם: תנו רבנן עשרים וארבעה משמרות היו בארץ ישראל ושתים עשרה ביריחו שתים עשרה ביריחו נפישו להו טובא

תורה אור

11 דברים י' ח'. 19 במדבר כ"ח ב'.

מסרת הש"ס והמדרשים

7 (נזיר) ירושלמי תענית ד' א'. 26 (ת"ר) ירושלמי תענית ד' ב'; פסחים ד' א'.

1 ד פרשי. א ט ידייהו כהני (ובר"ף כ"י כהניא פרשו ידהו). כהני] ר ליתא. 2 א ד דבסמוך (ה"ג); ב דמסמך; ט דסמיך (אשכול). ב לשקיעות; ד שקיעת (והוגה בדפ"ח). החמה] ר המנחה (ט"ס). מ [הוו]קא. קא פרסי] ט מצלינן (וכן ברי"ד מצלולה); ל ליתא. ד פרשי; ר פרסי [ידיהו] (רא"ש). 3 ה ד דמיא (רי"ף ר"ח רש"י או"ז ורי"ד). 5 אמר ר"ש בן פזי] ד ליתא (וכ"ל ברי"ד ואיתא בשאילתות וה"ג ורי"ף ורא"ה ורא"ש ואו"ז ובה"ג ברלין דאמר וכיון דאמר אח"כ למה היא בודאי גרסא נכונה ובירוש' כאן ר' חייא). 6 משום בר קפרא] מ ליתא (ואיתא בכל הנ"ל, ובירוש' בר פדיה). 7 מברך] ט מ ם ליתא (וכ"ל בשאילתות אבל איתא בכל הראשונים הנ"ל ובמדרש אגדה פרשת נשא). לך] ד ליתא (ע' ד"ס). 8 מ [כשהוא] מברך. לה] ר ליתא. מ [ר'] אהבה; ם רב אהבה; ד אבוה (ע' ד"ס). בריה] ד ליתא. 9 זירא] ר זעירא. א אושעיא בר זיגורא [וא"ל אושעיא בר גיזורא]; ב הושעיא בר זיגרא [ואמרי לה הושעיא בר זיגורא]; ט ד הושעיא בר זבדא; ל אושעיא בר גוריא; מ אושעיא ב"ר זירא; ם אושעיא בר גיזריא; ר ר' יהושעיא בר זיגורא (ובשאילתות הושעיא בר זירי וא"ל הושעיא בר גיזירא ובירוש' ריש פרקין יושוע בר גזירה ובדפוס פיעטרקוב ישוע בר גזורה ונראה שגרסת הירושלמי היא הנכונה כי ר' יושוע בר גיזורה היה תלמידו של ר' זירא או זעירא כנזכר בירוש' שבת ריש פרק ג' רבי יושוע בר גיזורה הוה משמש קומי ר' זעירה ולכן נולד הספק ואמרו קצת בשמו וקצתם בשם אהבה בריה דר' זירא וע' באבער במבוא למדרש שמואל צד י"א אות ק"ה ובאכער אפ"א ח"ג צד 15 וצד 225 הערה 5 ובבבלי נתחלף גם יושוע לאושעיא). 10 מברך] מ ליתא (ובכ"י ם נוסף בגליון). 11 בשמו] ל ליתא. 12 מ [כהן] משרת (וכן היה ראוי דומיא דכהן מברך אבל ליתא בגמרא דלקמן ופרושי ר"ג ר"ח ורש"י ופכ"י). מ [כשהוא] מברך. 13 מ [כהן] משרת. 14 ל והא. ל ם מאי. ט דמתקש; ל מ דאקשת (תוספות); ם דאקשת [ליה]. 15 ם [אלא] אסמכתא. ב ר דרבנן נינהו; ד נינהו מדרבנן (וע' ג). ט הוא. 17 א מתני' ואלו–כ"ד משמרות; ב מתני' ואלו–לאשי וגו'; ט מתני' ואלו–את בני וגו'; ל ם מתני' אלו הן מעמדות וכו'; מ ואלו הן (ר ליתא מכאן עד סוף המככהא). 18 אלו הן מעמדות] נ ליתא. ומה] ל ומאי; נ מה. מ טעמא תקינן. 19 צו–אליהם] א ליתא. 20 א לאשי וגו'; נ ישראל וגו'. ואמרת–במועדו] מ ליתא; אליהם–במועדו] ט ליתא; לאשי–במועדו] ב ל ליתא; ריח–במועדו] ד ליתא (וע' במשנה). 21 ב היך; ל נ וכי היאך; ד והיאך (ע' במשנה). 22 א [אלא] התקינו (ע' במשנה); נ לפיכך התקינו. א ם ר הנביאים (ע' במשנה). 23 ב ט נ וארבע. 24 א מתני' על כל–בראשית (ואינו ציון כ"א המשנה עצמה שהוא מחלקה לבבות); ב מתני' על כל–ישראל וכו' (והוא ציון ואח"כ מכפיל בטעות כל הגמרא דלעיל אלו הן מעמדות מאי קאמר וכו' התקינו וכו' על כל משמר וכו' ושל ישראל ובההכפלה הזאת הכל הוא מדברי הגמרא בלי ציון כמו ד ואולי היה הסופר בספק והביא את הדברים ע"פ נוסחא אחרת); ט משמרות [על כל משמר–במעשה בראשית] (בלי ציון); ל משמרות [ועל כל משמר וכו'] (בלי ציון); (מ עושה ציון ממלות התקינו נביאים הראשונים וגורס תיכף ת"ר וכו' בהשמטת כל מה שבינתים); נ משמרות [פיז' ועל כל מו"מ היה מעמד בירושלים וג'] מנה"מ אמר ר' יעקב בר אחא וכו' (לקמן כ"ז ע"ב) (וגרסת ט ל מ ד והנוסחא הכפולה של ב משובשות והעקר כנוסח ב הראשון כי דברי הגמרא מסיימים במלות כ"ד משמרות והשאר הוא ציון ועֲלֵיה קיימא הבריתא דת"ר וכו' וע' גם בר"ג ור"ח). 25 ד משמר. 26 לעלות] ט ליתא (ע' במשנה). ט כהנים לוים [וישראל]; ד כהנים ולוים (ע' במשנה). ט לירושלם [וישראל שבאותו משמר מתכנסין בעריהם וקורין במעשה בראשית] (אבל זה נמצא בתור ציון להלן ע"ב וכאן לא איירי ביה בגמרא כלל וכ"י ט מביאו שם שנית). 27 ב ד וארבע. היו] ד ליתא (איתא בר"ח ורש"י וכן הגיה הב"ח). א ב ל ושתים (והראוי שנים עשר). 28 שתים עשרה ביריחו] ב ליתא. ט ד נפישן; ל מ נפישי (וכן ג ש אך הנראה שהוא פעל עבר). טובא] ב ליתא (ע' ש).

אלא אימא ושתים עשרה מהן ביריחו הגיע זמן המשמר לעלות חצי המשמר עולה לירושלם וחצי המשמר עולה ליריחו כדי שיספקו מים ומזון לאחיהם:

אמר רב יהודה אמר שמואל כהנים ולוים וישראל מעכבין את הקרבן במתניתא תנא רבי שמעון בן אלעזר אומר כהנים ולוים וישראל וכלי שיר מעכבין את הקרבן במאי קמיפלגי מר סבר עקר שירה בפה ומר סבר עקר שירה בכלי:

אמר רב חסדא אמר רב חמא בר גוריא אמר רב משה תקן להם לישראל שמונה משמרות ארבעה מאלעזר וארבעה מאיתמר בא שמואל והעמידן על ששה עשר בא דוד והעמידן על עשרים וארבעה שנאמר (בשנת הארבעים למלכות דוד נדרשו וימצא בהם גבורי חיל ביעזיר גלעד מיתיבי משה תקן להם לישראל שמונה משמרות ארבעה מאלעזר וארבעה מאיתמר בא דוד ושמואל והעמידום על עשרים וארבעה שנאמר) המה יסד דויד ושמואל הראה באמונתם (הכי קאמר מיסודו של שמואל הרמתי העמידום על עשרים וארבעה) מיתיבי משה תקן להם לישראל ששה עשר משמרות שמונה מאלעזר ושמונה מאיתמר וכשרבו בני אלעזר על בני איתמר חלקום לעשרים וארבעה שנאמר וימצאו בני אלעזר רבים לראשי הגברים מן בני איתמר

תורה אור

14 דה"א כ"ו ל"א. 18 דה"א ט' כ"ב. 23 דה"א כ"ד ד'.

מסרת הש"ס והמדרשים

6 (במתניתא) ערכין י"א א'; ירושלמי כאן ד' ב'; ערובין י' י"ב; פסחים ד' א'; תוספתא תענית ד' ג'. 8 (עקר שירה) סוכה נ' ב', נ"א א'; ע"ז מ"ז א'; ערכין י"א א'. 11 (משה תקן) ירושלמי כאן ד' ב'; תוספתא כאן ד' ב'. 19 (באמונתם) ירושלמי כאן ד' ב'; סוכה ה' ח'.

1 אימא] ד ליתא (ע' ג ש). ושתים] ב ט ל מ ד שתים (וכן ג אבל ע' ש). מ זמן המשמרה. 2 לעלות] ב מ ש ליתא (ואיתא בר"ג ור"ח וחדושי רי"ד). א ב ט ל ג משמר (וכן בסמוך אבל ח ש המשמר כמו מ ד). ד [היה] עולה. א מירושלם; ב ל ג ח מארץ ישראל (וע' בפרוש ר"ג לגרסא הזאת וד"ס, ובגליון ב הוגה לירושלם וכ"ה בחדושי הרי"ד בסוף המכריע עיי"ש); ד [מא"י] לירושלם (ערוב ב' גרסאות). 3 ד [היה] עולה. א ב ל ד ג ח מיריחו (וכן הביא מר"ג ור"ח בפכ"י ובגליון ב הוגה ליריחו וכן הגיהו בדפ"ח והוא הנכון כדפרש רש"י והרי"ד בחדושיו שם). 4 ד וגליון ב לאחיהם [שבירושלם] (וכן הביא הרי"ד בחדושיו שם ולא היה גם בגרסת ג ח ש וכ"ל בד"ו ובסיליאה). 5 אמר רב יהודה] ב ליתא. ב ט לוים (אוה"כ). ד וישראלים (ע' במשנה). 6 במתניתא–הקרבן] ל ליתא (ונוסף בגליון). רשב"א] מ ליתא. 7 אומר] מ ד ליתא (ובירוש כאן ליתא בן אלעזר אבל ע' ח). ב ט לוים. מ וישראלים; ד ליתא (ואיתא בירוש' כאן ור"ח וע' רש"י ד"ה מעכבין וד"ס). 10 אמר רב חסדא] ד ליתא (והביאוהו בדפ"ח בשם ס"א ולקמן בשולי העמוד איתא בדפ"י תיובתא דרב חסדא אמר לך רב חסדא וכ"ה בדפ"י ברש"י ד"ה המה יסד וד"ה ת"ש והגיהו ע"פ דפוס קראקא ומהרש"א בגמרא וברש"י וגרסת חסדא היא גם בילקוט דה"א ט' ור"ג ור"ח ופכ"י). אמר רב חמא בר גוריא] מ ג ח ש ליתא (בילקוט איתא). אמר רב] בכ"י ליתא (וכ"ל בילקוט אבל איתא בר"ח ופכ"י ושם ליתא חמא בר גוריא, ובירוש' כאן ריש ה"ב נמצא המאמר בשם אמוראים אחרים עיי"ש). 11 א ב ט ארבע, וארבע, שש עשרה (וכן כל המספרים דלהלן בלשון נקבה ובכ"י ל מ לפעמים ל"נ ולפעמים לשון זכר ובבריתא דיריחו לעיל בכל כה"י שתים עשרה והראוי בכל המקומות בלשון זכר כי משמרות אינו הרבוי של משמרת כ"א של משמר אבל הסופרים ואולי עוד בימי התלמוד לא השגיחו בזה ולפעמים כתבו גם ביחיד משמרה ע' במשנה ומלבד זאת נכתבו המספרים על הרוב בר"ת וא"א להבדיל בין זכר לנקבה ולא הגהתי לעיל בבריתא דיריחו אבל כאן נמצא בילקוט הראשון בכל המקומות בלשון זכר ובמקצתם גם בכ"י ורש"י וסמכתי עליהם בהגהתי). 13 וארבעה] א ליתא (ט"ס). 14 בשנת–שנאמר] ל ליתא (ונשמט מן שנאמר עד שנאמר ונמצא שם גליון אבל מטושטש מאוד). מ נדרשו [וגו' האבות] (ומלת וגו' בין השטין וקריאתה מסופקת ומלת האבות היא מן הפסוק שאחר זה ע' ד"ס אבל קשה להבין מדוע הביאה הגמרא את הפסוק הזה שאין ממנו שום ראיה לדרב חסדא וכבר עמדו ע"ז המהרש"א וד"ס מבלי מצוא תרוץ מספיק. והנה גם קושית מיתיבי שאח"כ והתרוץ עליה תמוהים מאוד כי מה היא הסתירה לדר"ח שמצא הש"ס במלות בא דוד ושמואל והעמידום? הלא מובן מאליו שאין הכונה ששניהם בהדי הדדי תקנינהו (רש"י) כי אם כמו שאמר ר"ח שע"י הוספת כל אחד מהם עלה המספר לכ"ד ובאמת כן תרץ התרצן לפי הגרסא מיסודו של שמואל ולפי גרסת הדפוסים מיסודו של דוד ושמואל שהביאה רש"י הוא בודאי דוחק גמור ולא חדש בזה מאומה עיי"ש לקמן ולכן אני משער שכל הגמרא כאן מקורה באיזו גרסא ישנה משובשת והעקר כמו שהוא בילקוט שם המשמיט את הפסוק בשנת וכו' ואת המיתיבי שאחריו וגורס רק שנאמר המה יסד וכו' ואח"כ משמיט גם את התרוץ ה"ק ומביא מיד את מיתיבי השני, ולר"ח היתה עוד גרסא אחרת שהיא גם בפכ"י כי הוא מביא בדברי רב חסדא את הפסוק דבשנת ומקשה עליה מן מיתיבי השני עד תנאי היא שבשולי העמוד ואח"כ מהא דשמואל ודוד שלפנינו. ובפכ"י חחר אח"כ על כל הסוגיה בנוסח אחר דומה לשלפנינו ומקשה עליו מה שהקשיתי ומפרש באריכות וא"א להביא כולו. מכל זה נראה שהיתה גרכת הגמרא כאן מעורבבת. והנה מגרסת הילקוט אין ראיה שלא היו הדברים לפניו כי אפשר שקצר ולכן א"א להשמיטם על בסיס זה כיון שהיו גם בגרסת ג ש אבל כיון שהם מסופקים בעיני שמתים בסוגר וצ"ע). 15 ביעזיר גלעד] ט ליתא. 17 ט בא שמואל ודוד (וכ"ה בר"ח ושם באו והסדר נכון אבל הגמרא אחזה בסדר הכתוב להלן). ב העמידום; ט ר והעמידן. 19 מיסודו] ד מסודו (והוגה בדפ"ח). א ל ד [דוד ו]שמואל (והוא ע"פ הכתוב שבו נזכרו שניהם ורש"י הביא הגרסא הזאת בשם ס"א אבל פרושו שהעמידום בין שניהם מיסודו של שמואל ודוד הוא דחוק וגם היה צ"ל מיסודם וע' בר"ג ור"ח דגרסי רק שמואל) 20 א בא דוד העמידום (ואולי הכונה לדוד ונביאים שבדורו והוא דוחק); ב העמידום דוד (והוגה העמידם); ט העמידן דוד (וכן גרסו ג ח ש); ל מ ד העמידום (וליתא דוד וקאי על דוד ושמואל כנ"ל אבל מ גריס לעיל רק מיסודו של שמואל וא"כ צריך לפרשו ג"כ בדוחק על דוד ונביאים בכלל אך כבר אמרתי שכל דברי הגמרא כאן מסופקים בעיני). מ וארבעה [משמרות]. מיתיבי] ד תניא אידך (והוא שבוש כי לקמן מסיק תיובתא דרב חסדא וכן בגרסת ג ח וילקוט מיתיבי). 23 א ל מ ד חלקום [והעמידום על] עשרים (אבל והעמידום אינו שייך כלל בבריתא זו ובא לכאן מלעיל וכ"ל בר"ח ור"ג ורש"י וכן לקמן ריש ע"ב ליתא בשום כ"י).

ויחלקום לבני אלעזר ראשים לבית אבות ששה עשר ולבני איתמר לבית אבותם שמונה ואומר בית אב אחד אחז לאלעזר ואחז אחז לאיתמר מאי ואומר וכי תימא כי היכי דנפישי בני אלעזר הכי נפישי בני איתמר ומעיקרא ארבעה הוו תא שמע בית אב אחד אחז לאלעזר ואחז אחז לאיתמר תיובתא דרב חסדא אמר לך רב חסדא תנאי היא ואנא דאמרי כי האי תנא:

תנו רבנן ארבעה משמרות עלו מן הגולה ואלו הן ידעיה חרם פשחור ואמר עמדו נביאים שביניהם
כ"ז ע"ב וחלקום לעשרים וארבעה בללום ונתנום בקלפי בא ידעיה ונטל חלקו וחלק חבריו שש בא חרם ונטל חלקו וחלק חבריו שש וכן פשחור וכן אמר וכן התנו נביאים שביניהם שאפילו יהויריב ראש משמרות עולה לא ידחה ידעיה ממקומו אלא ידעיה עקר ויהויריב טפל לו:

וישראל שבאותו המשמר מתכנסין בעריהן וקורין במעשה בראשית: מנהני מלי אמר רב יעקב בר אחא אמר רב אסי אלמלא מעמדות לא נתקיימו שמים וארץ שנאמר ויאמר ה' אלהים במה אדע כי אירשנה אמר אברהם לפני הקדוש ברוך הוא רבונו של עולם שמא חס ושלום ישראל חוטאין לפניך ואתה עושה להם כאנשי דור המבול וכאנשי דור הפלגה אמר לו לאו אמר לפניו רבונו של עולם

תורה אור

2 דה"א כ"ד ו'. 20 בראשית ט"ו ח'.

מסרת הש"ס והמדרשים

9 (ת"ר) ערכין י"ב ב'; ירושלמי כאן ד' ב'; תוספתא כאן ב' א' (וע' במשנה ב"ק ק"י א' ובגמרא שם קי"א א' ובמ"ר ח' ז'). 19 (מעמדות וכו') מגלה ל"א ב'.

1 מ ויחלק. ב אבותם שש. 2 לבית אבותם] מ ליתא. 3 ל מ וגליון ב והאחז (וכן בסמוך, ובכ"י ל הפסוקים מקוטעים ומשובשים ולמותר להביא את כל השבושים). 4 כי] ב ליתא (איתא בר"ג ורש"י). ד הכי [נמי] (ואולי נוסף מרש"י או בשיגרא דלישנא). ד דנפישי (אבל בדפ"י כהונן נפישי). 5 ד איתמר [שמונה]. מ ד מעיקרא. א ארבעי הוו; ב ארבעה הוי; ט ארבע הואי; ל ארבע הוא דהוו; מ ארבע הוא דהוו ותו לא. 7 חסדא אמר לך רב חסדא] ד חמא בר גוריא א"ל רב חמא בר גוריא (ובדפ"י ור"ג ור"ח ורש"י כבכה"י ושנו בדפוס קראקא בגמרא ורש"י וכן שנה גם מהרש"א ע' בהערתי לעיל). לך] ט ליתא. דאמרי] ל דאמינא; מ אמינא (אבל גם ג ח דאמרי). 8 א הנך תנאי; ב הך תנא; ד תנא [דאמר שמונה] (והוא מיותר). 9 מן] ל בני. ואלו] כה"י אלו. ואלו הן] ב ליתא (וכ"ל בערכין י"ב ובר"ח כאן). 10 א ב וחרים; ל חריץ; מ חירם (ובדפ"י יהויריב וע' לקמן ע"ב). שביניהם] מ ליתא (ואיתא בר"ח ובערכין וירושלמי, ובתוספתא כאן ב' א' שבירושלם). 11 ט בעשרים; ד והעמידום על עשרים (וליתא בערכין ור"ח ורש"י). א ל מ כללום. א בקילפי. 12 ב ט נטל. ב מ ד חברו (וכ"ה בכ"י ב מ בסמוך גבי חרם וכ"ה בר"ח כאן, ובדפ"י איתא בסמוך חבריו וכן הוא גם כאן בדפ"ח ור"ג וכ"ה בערכין והוא הנכון). חרם] ל חריץ; מ חירם; ד יהויריב (כמו לעיל והוגה בדפ"ח חרם כמו שהוא בירוש' ותוספתא וערכין). בא חרם–שש] א ליתא (ט"ס ובר"ח כאן ורש"י ערכין הגרסא וכן חרם וכן פשחור). 13 ב נטל. שש] ט ליתא. ב בן פשחור. וכן פשחור וכן אמר] ט בא פשחור ועשה כן וכן אמר; מ באו פשחור ואימר כמו כן נטלו חלקם שש (והוא נוסח משובש וע' בירוש' ותוספתא). 14 וכן] ב ש וכך (ובערכין ליתא והגרסא התקינו אבל ע' ירוש' ותוספתא ושם התנו). א ב ט שאע"פ שיהויריב ראש משמרה ראשונה (ט ליתא ראשונה) עולה (וכ"ה בר"ח בלי ראשונה ובפכ"י איתא ראשונה); ל שאפילו יהויריב ראש משמרה עולה; מ אע"פ שיהויריב בראש המשמרות (ע' ד"ס נגד הגרסא הזו); ד שאפילו יהויריב ראש משמרות עולה (ובדפוסים מאוחרים יהוידיב וכן להלן וכ"ה באשכול בה"ב סי' ג' ובדפ"ח הגיהו שוב כאן ולהלן יהויריב אבל שבשו משמרות למשמרת ובערכין וירוש' ותוספתא ור"ג ורש"י וחדושי רי"ד בסוף המכריע שאפילו יהויריב כלפנינו). 16 מ טפלה (ירוש' ותוספתא). לו] ל מ ליתא. 17 ל [מתני'] וישראל. כה"י ודפוסים משמר (ע' במשנה). ל משמר וגו'. ט בעריהם וגו'. מתכנסין–בראשית] מ ליתא. א לעריהן (ע' במשנה). 18 בר] מ א"ר (במגלה ל"א גם מ בר). 19 אסי] א יוסי (וכ"ה בילקוט לך לך ורש"י כי"נ ובשניהם ליתא אמר רב יעקב בר אחא (אבל במקום אחר דלהלן מביאו פכ"י בשם גאון) וכן לא היה בגרסת ג כאן וכ"ל במגלה ושם רק ר' אמי (וכן הובא משם בתוי"ט ובבאורי הגר"א לאבות פ"א מ"ב) אבל בכה"י שם כלפנינו וכ"ה כאן בפכ"י ר ב ס י וגרסת יוסי היא גם בס' המוסר לכלאץ כ"ו ע"ב ושם איתא א"ר יעקב ב"א ובאוה"כ רב יעקב בר חמא א"ר אמי ובמנוה"מ נר ג' כלל ג' ח"א פ"ב א"ר יעקב בר חמא א"ר יוחנן ובהגה"ת יעקב בר חמא א"ר יוסי אבל במגלה גרס כמו ד כאן ובילקוט כ"י רב אחא בר יעקב א"ר אסי וכ"ה בתוי"ט שם רק שגרס ר ב י אחא וכל הגרסאות האלה משובשות כי רב אחא כאן הוא בריה דרב יעקב בן דורו של רבא וכן היה רב אסי בן דורו וכ"ה ברי"ד וע"י אבל באמת קשה דעל שאלת מנה"מ משיב במימרא של אמורא מאוחר כ"כ וגם הסגנון הוא זה של בריתא וע' בתוי"ט שם שהקשה על רש"י והרע"ב שהביאו את המימרא הזו בלשון כך ש נ י נ ו במס' תענית ועוד להעיר שרש"י דכאן לא גרס כלל מנא הני מילי ולזה כיון בדבריו „מהיכא יליף לה להאי גמגום" ובעל תוי"ט לא הבין זה עיי"ש). 20 ט שנאמר [אם לא בריתי יומם ולילה חשו"א לא שמתי כת'] ויאמר (וכ"ה במגלה ושם וכתיב וכ"ה בר"ח כאן ובמנוה"מ ואשכול בה"ב וכן הביא בהגה"ת במגלה אבל כאן לא גריס ליה וכ"ל באוה"כ ופכ"י (אבל הביאו אח"כ בשם ר"ח) ורי"ד וילקוט וס' המוסר וע"י ובאמת אין הכתוב הזה שייך למעמדות וליתא בכ"י גם במגלה עיי"ש בד"ס וע' באריכות בתוי"ט לאבות פ"א מ"ב שהקשה על המימרא דכאן וע' גם בנחל אשכול). 21 אמר] ב בא. לפני הקב"ה] ד ליתא (ואיתא במגלה ובכל הספרים שמניתי לעיל חוץ מאשכול). 22 ח"ו] ב ט נ ד ליתא (וכ"ל בר"ח ואוה"כ ומנוה"מ ורי"ד אבל איתא גם במגלה וילקוט וס' המוסר והגה"ת כאן ולא במגלה). א אם הטאו ישראל; ב יחטאו ישראל (וכ"ה במנוה"מ הגה"ת וס' המוסר ובר"ח ישראל יחטאו); ט יחטיאו ישראל; ל יחטאו (וליתא ישראל); מ חטאו (וליתא ישראל); נ יחטאו בניך; ד ישראל חוטאין (אוה"כ אשכול רי"ד; וע"י הראשון חסר כאן). לפניך] ט ליתא (וכ"ל בילקוט). 23 א מ אתה (מנוה"מ ותעשה). נ תעשה. כאנשי דור–וכאנשי דור] מ ד כדור–וכדור (וכ"ה במגלה ואשכול ורי"ד אבל בכ"י במגלה ורש"י כאן וילקוט ואוה"כ ומנוה"מ והגה"ת וס' המוכר כאנשי). 24 לו] ל ליה (הגה"ת); ד ליתא (והוסיפוהו בד"ח). אמר לפניו רבש"ע] ב ט ליתא (וכ"ל בילקוט וכ"י במגלה). לפניו] א מ לו (מנוה"מ והגה"ת ליה). רבש"ע] א נ ליתא (וכ"ל במנוה"מ והגה"ת והוא כפול).

במה אדע אמר לו קחה לי עגלה משלשת אמר לפניו רבונו של עולם תינח בזמן שבית המקדש קיים בזמן שאין בית המקדש קיים מה תהא עליהם אמר לו כבר תקנתי להם סדר קרבנות שכל זמן שקוראין בהן מעלה אני עליהם כאלו הקריבום לפני ואני מוחל להם על כל עונותיהם:

תנו רבנן אנשי משמר מתפללין על קרבן אחיהם שיתקבל ברצון ואנשי מעמד נכנסין לבית הכנסת ויושבין ארבע תעניות בשבת בשני על יורדי הים בשלישי על הולכי מדברות ברביעי על אסכרא שלא תפול בתינוקות בחמשי על עוברות ומיניקות עוברות שלא יפילו ומיניקות שיגדלו את בניהם בערב שבת לא היו מתענין מפני כבוד השבת וכל שכן בשבת עצמה באחד בשבת מאי טעמא לא אמר רבי יוחנן מפני הנוצרים רבי שמואל בר נחמני אמר מפני שהוא שלישי ליצירה ריש לקיש אמר מפני נשמה יתרה דאמר ריש לקיש נשמה יתרה נתנת בו באדם בערב שבת ובמוצאי שבת נטלת הימנו שנאמר שבת וינפש כיון ששבת וי אבדה נפש:

ביום הראשון בראשית ויהי רקיע: תנא בראשית בשנים יהי רקיע באחד בשלמא יהי רקיע באחד תלתא פסוקי הוו אלא בראשית בשנים חמשה פסוקי הוו ותנן הקורא בתורה לא יפחות משלשה פסוקים הא איתמר עלה רב אמר דולג ושמואל אמר פוסק

תורה אור

1 בראשית ט"ו ט'. 19 שמות ל"א י"ז.

מסרת הש"ס והמדרשים

7 (תנו רבנן) ירושלמי תענית ד' ד': איכ"ר א' (פסוק על אלה אני בוכיה, ע' באבער הערה תל"ט והלאה); מס' סופרים פי"ז. 13 (בע"ש) ירושלמי שם ואיכ"ר שם ומס' סופרים שם. 17 (נשמה יתרה) ביצה ט"ז א'. 20 (תנא וכו') מגלה כ"ב א'. 23 (ותנן) מגלה כ"ג ב' (וע' ירושלמי כאן ריש ה"ג). 24 (דולג פוסק) בירושלמי כאן ה"ג ומגלה ד' ב' ה' חוזר וחותך ואיפליגו בה אמוראים אחרים וע' מס' סופרים פי"א ופכ"א.

1 במה אדע] ד הודיעני במה אירשנה (ס' המוסר). ב נ אדע [כי אירשנה] (מנוה"מ וליתא במגלה וע' גם במדרש אגדה צד ל"ב). נ משולשת [ועז משולשת ואיל משולש ותור וגוזל]; ד משולשת [ועז משולשת וכו'] (ומלת וגו' היא גם במגלה ואשכול והגה"ת וס' המוסר אבל ליתא בילקוט ומנוה"מ וע"י; וקטע כ"י ה מתחיל כאן במלות ואיל–וגוזל ונראה שגרס כמו נ). 2 לפניו] נ לו. נ רבון. 3 מה תהא עליהם] ב ה נ מאי (וליתא תהא עליהם ואיתא במגלה ובכל הנ"ל רק בהגה"ת כאן ובס' המוסר מאי איכא למימר). 4 אמר לו] ב ליתא (ובע"י א"ל בני). כבר] ט ליתא. ה ל סדרי. ב ט נ ד בזמן (הגה"ת כאן וע"י וס' המוסר); ה כל זמן (וכ"ה במגלה ובכ"י שם שכל ובאשכול אם קורין ובריי"ד בשעה שבאים וקורין ואולי הם דברי עצמם); מ ליתא (וכ"ל באוה"כ כ"י ושם שקורין בהם בכל יום ובילקוט ומנוה"מ כמו שסדרתי). 5 ב שקורא (ט"ס). ד בהן [לפני] (וליתא בשום מקום). מ ומעלה. מ הקריבו [קרבן] (ובמגלה ומנוה"מ וריי"ד מקריבין לפני קרבן וכ"ה בהגה"ת שם ובכ"י הקריבו לפני קרבן וכ"ה בילקוט). 6 א עונותם. 7 ט ד [היו] מתפללין (ליתא בר"ח ורש"י וס' המוסר אבל איתא בר"ג ומנוה"מ נר ה' כלל א' ח"ג פ"ג וריי"ד ואוה"כ וע"י). 8 ל [כדי] שיתקבל (ריי"ד). ב מ שתתקבל (ט"ס); נ שיקובל. א ב ה ל מ אנשי (ר"ח וריי"ד ואנשי). ד מתכנסין. 9 מ ויושבין [וגוזרין] (ובמנוה"מ והגה"ת וס' המוסר איתא וגוזרין וליתא ויושבין). ארבע תעניות בשבת] ה בתעניות ארבעה פעמים בשבת שני ושלישי ורביעי וחמשי; ד ארבע תעניות בשני בשבת בשלישי וברביעי ובחמשי (ריי"ד, אבל ליתא בכל הנ"ל). א ה ט ימים (וכ"ה בירוש' ואיכ"ר ומס' סופרים ומנוה"מ וס' המוסר אבל ג ח ש אשכול אוה"כ הגה"ת וריי"ד וע"י הים); ב הימים. 10 ה מדבריות; מ מדבר (אשכול). 11 ד על התינוקות (וליתא בשום מקום). נ עברות (ב"פ ובנא מעוברות). 12 ט מ תפילו (והראוי תפילנה וכ"ה באמת בהגה"ת אבל א"כ היה ראוי גם בסמוך שתגדלנה). מ ד מיניקות. א שיגדילו; ט שתגדלו; ל כדי שיגדילו (הגה"ת); ד שיניקו (ריי"ד וס' המוסר ואף שהוא נראה נכון הנה אפשר ששנו דוקא מפני שהוא נופל על מיניקות ור"ל שלא יחסר חלבן אבל ר"ח אשכול מנוה"מ וע"י שיגדלו והוא מסכים לגרסת שלא ימותו שבירוש' ואיכ"ר ומס' סופרים). 13 ד ובערב. היו] ה יהו. נ כיבוד. וכל שכן] ט מ ד קל וחמר (רק בריי"ד); נ כל שכן ש ב ת. 14 עצמה] ט ליתא. מ ובאחד (רק בריי"ד). ט מ"ט [לא היו מתענין]. 15 ט ר' יוחנן אמר (ר"ח ואשכול). ה הנצריים (ובע"י הנצרים וע' בערוך בערכו). א שמעון בר נחמני; ט ור' שמעון בן לקיש (ובאוה"כ ר' שמעון אומר). 16 שהוא] מ שהיה. ריש לקיש אמר מפני] ט אי נמי משום (וגרס כן משום דגרס מקודם רשב"ל אבל בכל הספרים שם רשב"נ). 17 דאמר ר"ל נשמה יתרה נתנת] ל שנתנה; מ שיש (והשאר ליתא). נתנת בו באדם בע"ש] נ ליתא. נתנת] ט נותנין (ובביצה נותן הקב"ה וכ"ה בהגה"ת שם ובילקוט רמז ש"ץ נתן); ד ניתנה (אוה"כ וס' המוסר, ובהגה"ת שנתנה ובמנוה"מ נתונה ור"ח וע"י נתנת וע' ערוך ערך נפש). 18 ה ערב; מ מערב. נ נטלת ממנו במוצאי. ל מ ולמוצאי (וכ"ה בביצה); ד במוצאי. נטלת] ט ל נוטלין אותה (וכ"ה בביצה וס' המוסר אבל בכ"י ביצה ובילקוט והגה"ת כאן ושם נוטלה ובמנוה"מ כאן ואוה"כ ניטלה דלא כדו"ס, ור"ח ור"ג וע"י נטלת). ה ד ממנו (בביצה הימנו וכ"ה ברוב הספרים). 19 נ כיון דשבת. ב ווי אבד; ט ואבדה. 20 א מתני' ביום–צבאם; ב מתני' ביום–בשני יהי רקיע וכו'; ה מתני' ביום–השמים והארץ. ל בראשית וכו'; נ מתני' ביום–כיבוד השבת (ואח"כ מסדר את הגמרא איבעיה להו דריש כ"ח ע"א עד כקורין את שמע ואח"כ תנא בראשית בשנים). תנא] מ תנו רבנן. 21 בשנים יהי רקיע] ט ליתא. באחד] (השני) נ ליתא. 22 פסוקי] ט ליתא (וכ"ל בריי"ד ואיתא במגלה; ובכ"י ב נשמט מן פסוקי עד פסוקי ונוסף ע"י אחר בגליון אבל שלא במקומו). א הויא (וקאי על הפרשה); ט נ הויין; מ הוו [ותנן הקורא בתורה לא יפחות משלשה פסוקים] (ולא גריס ליה להלן והוא שבוש). ד בשנים [מאי טעמא] (וליתא גם במגלה ובריי"ד כאן). ה פיסוקי (וכן להלן גורס פיסוקין, פיסוקא). 23 הוו] ב ט נ ד הויין (וגרסת הגליון שם הוו וכ"ה במגלה); ה האוו. ותנן] (בביצה בדפוסים וכ"י מ ותניא וכ"ה בר"ח כאן ותנא וכן הגיהו בגליון הש"ס ע"פ הגרי"פ ובביצה מביא בד"ס גרסת ותנן מכ"י ל וכתב שהוא טעות וע' בהגהות הרש"ש כאן). לא] ד אל. 24 הא איתמר עלה] ב ה ט ל מ נ ד ליתא (אבל בגליון ב מסופר אחר [איתמר עלה] וכתב בד"ס דמלת עלה באה בטעות ממגלה וכן בריי"ד רק איתמר ובאמת מסגנון הגמרא שם מוכח דעקר המימרא הוא כאן וא"כ לא שייך לומר הכא איתמר עלה ברמז אל מגלה אבל נ"ל לקיים את גרסת א דלכאורה דברי הגמרא דהכא מקוטעים קצת ולו היו לפנינו אמוראים מאוחרים, למשל אביי ורבא, שבאו לישב את קושית המקשן היה הסגנון הראוי במקום רב אמר [אמר אביי] וכו' רבא אמר וכו' אבל רב ושמואל לא באו לתרץ את

רב אמר דולג מאי טעמא לא אמר פוסק קסבר כל פסוקא דלא פסקיה משה אנן לא פסקינן ליה ושמואל סבר פסקינן ליה והאמר רבי חנינא קרא צער גדול היה לי אצל רבי חנינא הגדול ולא התיר לי לפסוק פסוק אלא לתינוקות של בית רבן הואיל ולהתלמד עשויין ושמואל התם טעמא מאי משום דלא אפשר הכא נמי לא אפשר ושמואל אמר פוסק מאי טעמא לא אמר דולג גזרה משום הנכנסין וגזרה משום היוצאין מיתיבי פרשה של ששה פסוקין קורין אותה בשנים ושל חמשה באחד קרא הראשון שלשה השני קורא שנים מפרשה זו ואחד מפרשה אחרת ויש אומרים שלשה לפי שאין מתחילין בפרשה פחות משלשה פסוקין אמאי נדלוג דלוגי שאני התם

כ"ח ע"א | דאית ליה רווחא:

מסרת הש"ס והמדרשים

2 (משה) ברכות י"ב ב'; מגלה כ"ב א'. 3 (והאמר) מגלה כ"ב א'. 8 (הנכנסין) מס' סופרים ספ"י. 9 (מיתיבי) מגלה כ"ב א'; מס' סופרים פי"א.

קושית הגמרא כ"א הש"ס מביא את פלוגתתם בפרוש הבריתא דבראשית בשנים דח"א דולג וח"א פוסק ולכן שפיר קאמר הא איתמר עלה כלומר על הבריתא שלפנינו).

1 אנ לרב דאמר; ה רב דאמר; ד ורב דאמר (במגלה רב אמר וכ"ה בר"ח וילקוט פנחס תשפ"ב). מ סבר. 2 ל מ פסקה. מ משה [רבנו] (וכן גריס מ במגלה וכ"ה בילקוט פנחס תשפ"ב אבל בברכות י"ב ב' לא גריס ליה בכ"י וע' בבית נתן וד"ס שם). א אנן [נמי] (ובברכות שם לא גריס ליה א וכ"ל במגלה ור"ח וילקוט). נ ליה [ומ"ד דולג מ"ט לא אמר פוסק (וצ"ל להפך) קסבר גזירה משום הנכנסין ומשום היוצאין] ושמואל אמר (ולא גריס ליה לקמן עיי"ש והגרסא הזאת נכונה בעיני דמפרש טעמא דשמואל תיכף לדרב אבל כן דרך הש"ס בכמה מקומות להפסיק בקושיא באמצע הענין). 3 סבר] טלמנד אמר (וכ"ה במגלה וכיון דאמר קסבר גבי רב צ"ל כן גם גבי שמואל דלאו במימרא כ"א בסברא עסקינן הכא). פסקינן ליה] ד פוסק (וכ"ה בכ"י מ וילקוט במגלה). ליה] ט ליתא. ט ד [ומי פסקינן] והאמר; ל מ ומי אמר שמואל הכי והאמר (וליתא במגלה וילקוט אך בכ"י מ שם [איני] והאמר). חנינא] ט יוחנן (ובמגלה בטעות חנניה עיי"ש בד"ס, ובילקוט ליתא קרא וגרס אח"כ קרא במקום [הגדול]). 4 הגדול] ט ליתא. מ לי היה. ולא] ט לא. 5 לי] ב ליתא (וכ"ל בכ"י מ במגלה אבל בכ"י ב כאן נוסף מסופר אחר בין השטין אחר לפסוק). פסוק] בהד ליתא (וכ"ל במגלה וילקוט שם ואולי הוא הוספה); ט פסוק אחד; ל פסוקא. 6 ושמואל] ה ליתא (וכ"ל במגלה וילקוט ואמנם נראה קצת כמיותר); ט ושמואל [אמר לך]; מנ ושמואל אמר. נ מאי טעמא. 7 א ב נמי [הא] (ונראה נכון אבל ליתא בדפוסים וכ"י וילקוט וכ"ל כאן ברש"י במגלה); ט משום דלא. א ב ולשמואל דאמר (כמו לעיל גבי רב ולא מסתבר וע' נ שם דגריס ומאן דאמר). ושמואל אמר פוסק מ"ט לא אמר דולג] ה ולשמואל מדלג דלוגי (והוא נוסח מקוטע). ושמואל אמר פוסק–ומשום היוצאין] נ ליתא (דגריס ליה לעיל ובאמת שם מקומו). 8 מ"ט לא אמר דולג] ט אמאי נידלג דלוגי [תקנתא תקינו רבנן] גזרה. נ (לעיל) [קסבר] גזירה. ב נכנסין וגזרה משום יוצאין; ט נ (לעיל) הנכנסין ומשום היוצאין (והוא נוח יותר וכ"ה במגלה בדפוסים); מ נכנסין ויוצאין (ובמגלה גריס כלפנינו ובילקוט שם ורש"י ותוס' כאן הנכנסין והיוצאין). 10 ה שנים. א בשנים [של ארבעה קורין אותה באחד] ושל חמשה; ט בשנים [של ארבעה] ושל חמשה (והגרסא ארבעה של א ט ליתא בשום מקום). ושל] ב מ של. ה חמשה [פיסוקין] (וכן הגיה הב"ח פסוקים וכ"ה במגלה אבל ליתא שם בכ"י וע' בד"ס שם). באחד] ב ד ליתא; ה קורין אותה אחד; ט יחיד קורא אותה; ל ביחיד (וכ"ה במגלה אבל עיי"ש בד"ס); מ קורין אותה באחד (אבל המלות מנוקדות לסימן מחיקה ובדפ"ח הגיהו חמשה [ביחיד ואם] ומחקו שוב הב"ח וע' בד"ס). קרא הראשון שלשה] ט ליתא. ב ד הראשון קורא; ה קרא ראשון; ל קורא ראשון; מ הראשון (וליתא קרא. והנה לגרסת ב ד מתיר הת"ק לקרות לכתחלה ב' פסוקים מפרשה אחת ואחד מאחרת דלא חייש לנכנסין ויוצאין ומיניה לא קשה מידי לשמואל דבדאפשר מודה שמואל דלא פסקינן וזאת היתה גם גרסת רש"י ד"ה ה"ג שפרש הקושיא דלידלוג או ליפסוק אליבא דיש אומרים ולא אליבא דת"ק וכתב בד"ס שגרסת הראשון קורא של ב ד עקר וראיתו מהא דפריך לקמן למ"ד פוסק לפסוק ואי גרסינן הראשון קרא לא שייך למפרך לפסוק כיון שכבר קרא וכמו שהקשה רש"י במגלה ומשום זה מחק גם סופר מ מלות קורין אותה באחד אבל לדעתי גרסת א עקר כמו שהוא גם במגלה ולא גרסינן כלל לקמן למ"ד פוסק לפסוק כי מתחלה אקשי הש"ס לשמואל מהא דר' חנינא וכאן מקשה רק לרב למ"ד דולג לדלוג וכן מחק רש"י במגלה להאי למ"ד פוסק לפסוק ופרש שהקושיא היא רק על רב וכן כתב בפכ"י דלמ"ד פוסק ליכא למיפרך וכן פרשו התוס' שם ד"ה ואם ומשמע שכן היתה גרסתן גם כאן אבל הב"ח כאן והגרי"ב שלא ידעו שהפרוש לתענית אינו מרש"י (ע' רצ"ה חיות במכ"ע ציון תר"ב צד 80 והלאה ובסוף הגהותיו לתענית) השתדלו בחנם לישב את הסתירה בין רש"י דכאן ודמגלה ובעל גבורות ארי בוחר בגרכת רש"י דשם והעלה שחזר שם רש"י מגרסתו הכא. אמנם יכלנו לקיים גרסת ד ע"פ פרוש רש"י דהכא שהקושיא למ"ד פוסק לפסוק היא רק אליבא דיש אומרים וזה שייך גם על גרסת ב כמו שכתבתי לעיל אבל הוא קצת דוחק ובאמת ב משמיט ג"כ לקמן את הקושיא למ"ד פוסק לפסוק עיי"ש ואין צרך לדחוקים). 11 הלמד והשני (ובדפ"ח הגיהו השני ע"פ הוספת [ביחיד ואם] שלפני זה ובאמת השני עקר וכ"ה במגלה); ט ושל שנים (וכל גרסתו בבריתא הזאת צריכה עיון). 12 אומרים] א אומר. ב [אף] שלשה. ב ט מ שלשה [מפרשה אחרת] (וליתא במגלה). ט פרשה. 13 אמאי] ה ואם איתיה (וצ"ל איתא וכן בגליון ב ואם איתא וכ"ה במגלה); ט ואמאי; ד ליתא. נדלוג דלוגי] ב מדלג דילוגין (והוא ט"ס וצ"ל נדלוג דלוגי ובגליון שם מסופר אחר למ"ד דולג לדלוג ולמ"ד פוסק לפסוק); ה למאן דאמר פוסק למאן דאמר דולג לדולג (וצ"ל לדלוג ומלת לפסוק נשמטה בטעות); ט ל מ ד למ"ד דולג לדלוג למאן (ל ד ולמאן) דאמר פוסק לפסוק (וכ"ה במגלה בדפוסים אבל בכ"י שם ליתא למ"ד פוסק לפסוק וכן מחקו רש"י שם כאשר הבאתי לעיל וע' בחדושי הרשב"א והריטב"א שם ובכ"י א איתא כאן [ס"א] קודם מלת אמאי ואין לזה מובן אבל אפשר שהיה גורס כמו ד ואח"כ הביא בשם [ס"א את הגרסא אמאי נדלוג דלוגי ונשמטה בט"ס הגרסא הראשונה אבל קשה קצת דא"כ היתה גרסת ס"א צריכה להיות בגליון ולא בפנים כמו שהוא במקומות אחרים של כה"י הזה. והנה היה נראה לקיים גרסת למ"ד דולג לדלוג וכדגריס רש"י במגלה אבל לדעתי הגרסא הזאת נאותה רק כשנגרוס גם למ"ד פוסק לפסוק אבל בהשמטת האי למ"ד מסתבר טפי למיגרס בפשיטות אמאי נדלוג דלוגי כמו א). 14 דאית ליה] ל דאיכא. א רווחא [אוקימנא לה כדאמר רבא הלכה דולג והלכה אמצעי דולג] (והיא מסקנת הגמרא במגלה ואף שהדברים בגוף כה"י נראה שבאו לשם מתוך איזה גליון ואולי היתה המלה [ס"א] שהבאתיה לעיל צריכה להיות קודם אוקימנא ונתערבו הדברים בשגגת סופר. ויש להעיר על גרסת רבא שבהוספה זאת כי במגלה רבה וגרסת הרא"ש וס"א שם רבא עיי"ש בד"ס אות ו'); ה רואחא [יוצאין באתריה דשמואל נכנסין שכיחי יוצאין לא שכיחי] (ויוצאין הראשון נראה שבוש ואיני יודע מקור הוספה זו).

בשחרית ובמוסף ובמנחה קורין על פיהם כו': איבעיא להו היכי קאמר בשחרית ובמוסף קורין בספר ובמנחה קורין על פיהם כקורין את שמע או דילמא בשחרית קורין בספר במוסף ובמנחה קורין על פיהם כקורין את שמע תא שמע דתניא בשחרית ובמוסף נכנסין לבית הכנסת וקורין כדרך שקורין כל השנה כלה ובמנחה יחיד קורא על פה אמר רבי יוסי וכי יחיד יכול לקרות על פה בצבור אלא כלן קורין על פיהם כקורין את שמע:

כל יום שיש בו הלל אין בו מעמד כו': מה הפרש בין זה לזה הללו דברי תורה ואין דברי תורה צריכין חזוק והללו דברי סופרים ודברי סופרים צריכין חזוק:

זמן עצי הכהנים והעם כו': תנו רבנן למה הוצרכו זמן עצי הכהנים והעם למינות אמרו כשעלו בני הגולה לא מצאו עצים בלשכה ועמדו אלו והתנדבו משלהם וכך התנו נביאים שביניהן שאפילו לשכה מלאה עצים יהו אלו מתנדבין משלהן שנאמר והגרלות הפלנו על קרבן העצים הכהנים הלוים והעם להביא לבית אלהינו לבית אבתינו לעתים מזמנים שנה בשנה לבער על מזבח ה' אלהינו ככתוב בתורה:

ועמהן כהנים ולוים וכל מי שטעה שבטו ובני גונבי עלי ובני קוצעי קציעות: תנו רבנן מה הן בני גונבי עלי ובני קוצעי קציעות אמרו פעם אחת גזרה מלכות הרשעה שמד על ישראל שלא יביאו בכורים

תורה אור

19 נחמיה י' ל"ה.

מסרת הש"ס והמדרשים

5 (דתניא) תוספתא תענית ד' ד'. 11 (הללו ד"ת) לעיל י"ז א'; ר"ה י"ט א'; יבמות פ"ה ב'; ירושלמי תענית ב' י"ג; מגלה א' ו'; יבמות ט' ה'; כתובות י"א ז'; תוספתא תענית ב' ו'. 14 (תנו רבנן וכו') ירושלמי תענית ד' ו'; מגלה א' ו'; שקלים ד' א'; תוספתא תענית ד' ה'; מג"ת פ"ה. 24 (תנו רבנן וכו') ירושלמי תענית ד' ז'; תוספתא תענית ד' ח'; מג"ת.

1 א ה מתני' פרשה גדולה–כבוד השבת; ב בשחרית במוסף ובמנחה וכו'; ט [מתני'] (וליתא לשום ציון); ל מתני' בשחרית במוסף במנחה כו'; מ בשחרית ובמנחה; ד [פרשה גדולה קורין אותה בשנים] בשחרית (ואין מקום כאן לבבא דפרשה גדולה לשם ציון כי כבר שקיל וטרי בה מקודם ורק בכ"י א ה נ המחלקים את המשנה לחלקים היו צריכים להביא את הבבא הזו ביחד עם הסמוכות לה אח"כ ובאמת גם שם לא עלתה החלוקה יפה והיה להם לחבר האי דפרשה גדולה אל הבבא שקדמה לה וע' בהערתי ע"ד הציונים בריש המסכתא). 2 היכי] ה הכי. קאמר] א ט ל מ קתני. א ב ל מ נ שחרית. א ב ה ל מ נ ומוסף (ע' במשנה). ל מ [נכנסין ו]קורין (כמו שהוא במשנה אבל ליתא כאן בהציון מפני שאין לו ענין להשקלא וטריא דלהלן). 3 א ד קורין [אותה] (ע' במשנה). פיהם] ה ט נ ד פה (ע' במשנה). כקורין את שמע] ה ליתא (ובאמת נראה כמיותר). כקורין] ב כקורא (ונוח יותר). 4 ט ד א"ד [הכי קתני] (ולכהפ"ח היה ראוי קאמר כמו לעיל). א ב נ שחרית. א ב ומוסף; ל נ ובמוסף. א ב ומנחה. 5 א ט נ ד קורין [אותה]. ה ט נ ד פה. כקורין את שמע] ה ליתא. כקורין] ב כקורא. 6 ט לבתי כנסיות ולבתי מדרשות. א ה ט ל מ נ וקורין [בתורה] (וכ"ה ברי"ד וליתא בתוספתא כאן ואולי הוא רק גררא דלישנא). 7 כל] א ב בכל (ובד"ס טעות). כולה] ד ליתא. ל קורא אותה יחיד. ד וכה"י קורא [אותה] (וכ"ה ברי"ד וליתא בתוספתא ולפי מה דלא גרסינן בסמוך בתורה בודאי לא איצטריך). 8 יוסי] בתוספתא יהודה (והגיה הגר"א). כה"י וכי [היאך] (וכ"ה בפכ"י; וברי"ד רק היאך וע' במה שכתבתי על זה במשנה). ט מ יכול יחיד. ט לקרות [בתורה]; ד לקרות [ד"ת] (וכ"ה ברי"ד וליתא בתוספתא ומיותר). על פה] ט ליתא. 9 א ה ל נ כולן קורין על פיהם (ה נ פה); ב קורין על פיהם כולן; ט כולם נכנסין וקורין על פיהם; מ קורין כולן על פה; ד כולן נכנסין וקורין אותה על פה (וכ"ה ברי"ד). כקורין] ב כקורא. 10 א ה מתני' כל יום–בן עזאי; ב ע"ש במנחה וכו' מתני' כל יום–כבן עזאי (ואיני יודע לאיזה צרך השאיר הסופר ד' המלות [ע"ש במנחה וכו'] קודם ציון המשנה כיון שאין ענינן לכאן וגם הבאת כל הבבא של המשנה לשם ציון אינו רגיל); ט [ע"ש במנחה לא היו נכנסין וכו'] (ואין זה ציון נכון כמו שכתבתי); ל מתני' כל יום שיש בו הלל; מ כל יום שיש בו. ב ה [גמ'] מה; ט [תנו רבנן] מה (והוא טעות כי אינה בריתא וכן בר"ח ואמרינן מה). 11 ל לזה [הללו ד"ת והללו ד"ס] הללו. ואין ד"ת צ"ח] מ ד ליתא (ונראה שלא היה בגרסת ח ש ת וע' במקומות שציינתי במסרת הש"ס). 12 וד"ס צ"ח] מ ד ליתא (כדלעיל ומחקו גם ש וע' בהגהות הגר"א). 14 א מתני' זמן–וקרבן עצים; ב מתני' זמן–והעם וכו'; ה מתני' זמן–כל מי שטעה (ושאר הקטע לקוי וחסר); ט מ זמן עצי הכהנים; ל מתני' זמן עצי הכהנים. ד כהנים. 14 הוצרכו ב ח הוזכרו (וכ"ה בפכ"י והוא שבוש ע' ג ש וכן בילקוט נחמיה י' ורי"ד הוצרכו); ד הוצרכו [לומר]. 15 ד כהנים (וכ"ה בתוספתא וג' מקומות בירושלמי ורי"ד אבל ח וילקוט כבכ"י). והעם] מ ליתא (ואיתא בכל הנ"ל). למינות] ד ליתא (ואיתא בכל הנ"ל ובגליון ב [כדי] למינות והוא שבוש). אמרו] א ב ט מ ליתא (וכ"ל בתוספתא ור"ח וילקוט נחמיה י' אבל בהבריתות דלהלן תמיד אמרו וכ"ה כאן ברי"ד). א ב ח שכשעלו (וכ"ה בילקוט, ובירוש' בכל המקומות אלא בשעה שעלו). בני] ט מן. 16 בלשכה] ל ח למערכה. ט מ עמדו (תוספתא ומג"ת פ"ה וילקוט). 17 התנו] מ התקינו (וכן משמע מרש"י אבל בירוש' ותוספתא ומג"ת וילקוט ורי"ד התנו). 18 יהו] ט שיהיו; ל והיו (ובדפ"ח יהיו וכ"ה ברי"ד). ב שלהן. 19 הכהנים–בתורה] מ ליתא (וכ"ל בילקוט ואיתא בתוס' ומג"ת שם). 23 א ט ועמהן–קציעות; ב ועמהן הכהנים והלוים וכו' (והשאר ליתא); ל מתני' ועמהן כהנים לוים; מ ועמהן כה' לו' וישראל; ד ועמהן–וכל מי וכו' (אבל הבריתא מוסבה ביחוד על גונבי עלי וקו"ק). 24 הן] ד היו. 25 ובני] א ב ל [ומה הן] בני; ט מ [ומה הן] קוצעי (וכ"ה בע"י אבל בירוש' ותוספתא ומג"ת פ"ה ורי"ד ליתא ומה הן). ובני קוצעי קציעות] ע ליתא. אמרו] מ ליתא. ד המלכות גזרה (והוא תקון המזקק). 26 על ישראל] א ב ע ליתא (וכ"ל להלן בילקוט משלי י' אבל איתא במג"ת ורי"ד וע"י). יביאו] ע יעלו; ד יביאו [עצים למערכה ושלא יביאו] (וליתא בכל הנ"ל ובפכ"י ובא לכאן בטעות מעובדא דבני סלמאי דלהלן וע' ד"ס).

לירושלם והושיבו פרזדאות על הדרכים כדרך שהושיב ירבעם בן נבט שלא יעלו ישראל לרגל מה עשו יראי חטא שבאותו הדור הביאו סלי בכורים וחפום בקציעות ועלי על כתפיהן והלכו להם כיון שהגיעו אצל פרזדאות אמרו להם להיכן אתם הולכין אמרו להם לעשות שני עגולי דבלה במכתשת שלפנינו בעלי שעל כתפינו כיון שעברו מהן עטרום בסלים והביאום לירושלם:

תנא ובני סלמי הנטופתי מה הן בני סלמי הנטופתי

מסרת הש"ס והמדרשים

2 (שהושיב) לקמן ל' ב'; גטין פ"ח א'; מו"ק כ"ח ב'; ב"ב קכ"א ב'; ס"ע כ"ב; ירושלמי תענית ד' י"א; איכ"ר פתיחה ל"ב.

1 ט בירושלם; מ ליתא (אבל איתא בכל הנ"ל). ע [מה עשו] הושיבו. א ל פרדסיאות (תוספתא וילקוט); ב ט ע פרסדיאות; מ פרדסייות (ובכ"י המבורג ב"ב קכ"א פרדסיות ועיי"ש בהערת המו"ל); ד פרוזדאות (רש"י ורי"ד; ג ח ירוש' מג"ת ופכ"י וע"י פרסדאות וע' לקמן דף ל' ע"ב וערוך ערב גנב). 2 ט ע נבט [על הדרכים] (רי"ד). ב ע [כדי] שלא (רי"ד). 3 ל מה עשו יראי חטא שבאותו הדור וכשרין שבאותו הדור; ע כשרין שבאותו הדור מה עשו (וליתא יראי חטא); ד מה עשו כשרין באותו הדור ויראי חטא (וכ"ה במג"ת ובדפ"ח הגיהו כשרין ויראי חטא שבאותו הדור ובע"י יראי חטא וכש' שב' הד' וברי"ד כש' שבאותו הד' ויראי ח' שבא' הד' וכן בירוש' ותוספתא כשר וירא חטא אבל להלן גם ד רק יראי חטא). הביאו סלי] ל נטלו; מ נטלו והביאו (וליתא סלי ובירוש' ותוס' ומג"ת גרסאות אחרות ונ"ל שגרסת התוספתא היה מביא את הבכורים ועושן כמין סלין] היא האמתית כמו ועשאום כמין סולמות דלהלן אך התוס' לחוד והבבלי לחוד). 4 ב וחפאום; ע וחיפו אותם. ועלי] ב ועלו (וכ"ה בע"י וכתב בד"ס דצ"ל ועלי אבל בכ"י ב נוספה בין השטין בכתב אחר ה"א קודם העי"ן ונתכון המגיה לקרות והעלו וכ"ה במג"ת ור"ל שהעלו עלי על כתפיהן אבל אין הגרסא נוחה); ט והעלי (וכן גרס רש"י); ל ונשאו עלי; מ והעלום; ע והניחו (ואח"כ מלה מחוקה ואולי היה עלי); ד ונטלום ועלי (ובר"יד רק ונטלום והעקר ככ"י א). והלכו להם] א ב ע ד ליתא (וכ"ל בירוש' ומג"ת ורי"ד וע"י אבל להלן גבי בני סלמאי איתא בכל כה"י ודפוסים וכצ"ל גם כאן, ובתוספתא ועולה). 5 א ב ד וכיון (ע' במקומות דלהלן). מ שהגיע. אצל פרזדאות] מ לפרדסייא; ע אצלם. פרזדאות] כה"י כמו לעיל. אמרו] א ב ל אומרין. להם] ב ליתא (ונוסף בגליון). 6 אמרו] ד אומרין. להם] א ט ליתא; ב בגליון. 7 ט ד ובעלי (ר"ח ורי"ד אבל הנכון בלי וא"ו וכ"ה בערוך ערך גנב א' ותוספתא וע"י); ל מ ובעלי [זו] (בתוספתא זה וכן שם במכתש הלז ובמג"ת במכתשת זו ובעלי הלז). 8 והביאום] ע והעלום (וכ"ה במג"ת, ובתוספתא ומעלה). 10 א תנא הן הן בני סלמאי הנתוצתי ומה הן בני סלמאי הנתוצתי אמרו פעם אחת וכו'; ב תנא ובני סלמי הנטופתי מה בני סלמי הנטופתי אמרו פעם (והטי"ת וחפ"א של הנטופתי כתובות בב' המקומות על המחק ונראה שהיה כתוב מתחלה הנתוצתי והוגה); ט תנא הן הן בני סלמאי הנטופתי ומה הן בני סלמאי הנטופתי אמרו פעם; ל תנא הן הן בני שלמאי הנתצתי ושוב פעם (והשאר ליתא); מ תנא הן הן בני סמלאי הנטפתה תנו רבנן מה הן בני סמלאי פעם; ע תנא אף בני סלמי (והשאר מחוק ואח"כ) סלמאי הנתוצתי אמרו פעם; ד תנא הן הן בני סלמאי הנתופתי (אבל בדפוס פיזארו וע"י כאן ובסמוך הנתוצתי) ת"ר מה הן בני סלמאי הנתופתי אמרו פעם אחת (וכן היתה גרסת ש בעוד כי בתוספתא וירושלמי כאן הגרסא בקצור מהו אומר בני סלמאי הנתוצתי וכו' ובמג"ת פ"ה הגרסא רק ומה הן בני סלמי הנטופתי וכדי לברר את חלוק כל הגרסאות האלה צריך לעיין מתחלה בשאלת התקופה האמתית שעליה סובבות הבריתות שלפנינו. והנה בבריתא הראשונה מפורש שכשעלו בני הגולה לא מצאו עצים בלשכה והיא מוסבה א"כ על זמן בית שני וכ"ה גם בירושלמי אבל בבריתא השניה (דבני גונבי עלי וקוצעי קציעות) והשלישית (דבני סלמאי) הירושלמי והבבלי חלוקים כי לפי הירושלמי היו ב' העובדות בימי ירבעם ולפי הבבלי היו שתיהן בימי בית שני וכ"ה גם לפי נוסח התוספתא ומג"ת. אולם בבחננו היטיב את סגנון שתי הבריתות האלה נראה מיד שדעת הירושלמי עקר כי בנוגע לבריתא השניה הנה אין כל זכר בה לקרבן עצים והתנא איירי רק בבכורים ועליה לירושלם שהיתה נהוגה כבר בימי ירבעם אבל בגמרא הבבלית רצו להסמיך את הבריתא הזאת אל המשנה מפני שגם בה נזכרו בני גונבי עלי וקוצעי קציעות ולכן כדי לאחר את התקופה הורידו את ירבעם מגדולתו ויוסיפו בהבריתא ספור איזה מאורע מדומה שקרה „פעם אחת" בימי בית שני ולירבעם נתנו חלקו רק דרך אגב באמרם „כדרך" שעשה ירבעם. אבל כנראה לא נתקררה בזה דעת חכמים או סופרים מאוחרים כי כיון שנסמכה הבריתא אל המשנה וכיון שבמשנה נזכרו בני גונבי עלי בפיסקא דזמן עצי כהנים ראו לנחוץ לתת זכר גם בהבריתא לקרבנות העצים שהיו נהוגים רק בימי בית שני (ע' תוי"ט במשנתנו ד"ה קרבן עצים) ולכן הוסיפו בה עוד את הגזרה [שלא יביאו עצים למערכה] שאין לה כל שייכות שם. אבל בזה לא הועילו מאומה כי סוף סוף בגוף הספור נזכרו רק בכורים ולא עצים ומתוך זה נדחק המהרש"א לפרש שכונת הספור היא שנשאו את העלי לירושלם לבקעו שם לגזרי עצים למערכה ובשירי קרבן לירושלמי כאן דחק עוד באופן אחר ואין כל צרך לטפל בהדחוקים האלה כי הבריתא לא נתכונה כלל לק"ע.

ומה שעשו בגמרא הבבלית בבריתא השניה עשו גם בהשלישית. גם את המאורע שבה אחרו לימי בית שני והסבוהו על קרבן העצים וכאן היה הדבר פשוט יותר כיון שהבריתא עצמה מדברת על עצים ולכן עלינו להחליט שבבריתא הזאת נוספה הגזרה [שלא יביאו עצים למערכה] ע"י האמוראים בעצמם ומכאן הכניסוה הסופרים המאוחרים גם בבריתא השניה כמו שכתבתי לעיל (ע' ד"ע אות כ'). אולם כאן חטאו האמוראים עוד יותר נגד כונת הבריתא כי כל רואה יראה שהבריתא הזאת סובבת על הפסוק בני שלמא בית לחם ונטופתי (דה"י א' ב' נ"ד) והוא שלמה הנזכר במגלת רות ד' כ' שממנו יצאו מלכי בית דוד והבריתא דרשה את השם שלמא על הסולמות שעשו בני המשפחה ההיא מן העצים בימי ירבעם שאז נמצאו עוד בלי ספק סניפים מן המשפחה הקדומה ההיא וכן הובאו שני הפסוקים בפרוש ביחס זה לזה בתרגום רות שם הדורש גם את השם נטופתי לאמר: ונחשון אוליד ית סלמא צדיקא הוא סלמא מן בית לחם ונטופה דבטילו בנוי פרזבין (צ"ל פרזדאוון והוא פרזדאות דהכא) דאותיב ירבעם חייבא על אורחי והואן עובדי אב ובנין כנטופא (ר"ל שהיו מעשי האב והבנים יפים כבשמים נוטפים וע' גם בתרגום קהלת ג' י"א). מזה מבואר שלא כונה הבריתא כלל אל הבאת עצים בתורת קרבן שהיתה תקנה מאוחרת הרבה מימי ירבעם כמפורש בבריתא הראשונה שלפנינו ועפי"ז נבין גם את סגנון הירושלמי והתוספתא בשאלת מהו אומר בני סלמאי כי הכונה אל הפסוק הנ"ל בדה"י שם. אבל אמוראי בבל לא חששו כלל לסדר הדורות כי אם הסתפקו בדרשת השם סלמי על הסולמות והסבו הכל על קרבן העצים שנזכר במשנה. מלבד זאת הנה נזכרה משפחה בשם בני שלמי גם בין עולי הגולה בנחמיה ז' מ"ח ואפשר שכונו אליה בטעות ואמנם עפי"ז היה מקום לחשוב שמפני זה שנו את השם נטופתי לנתוצתי כדי לדרשו ג"כ על נתיצת הסולמות אבל אין דעתי נוטה לזה וגרסת הגמרא היתה לדעתי [תנא ובני (או אף בני) סלמי הנטופתי מה הן בני סלמי הנטופתי] וכו' כמו שהוא בכ"י ב כי כיון דשנינן במתניתין שבט"ו באב היה זמן בני זתוא ועמהם הקריבו בני גנבי עלי ובני קוצעי קציעות הוסיף ואמר תנא ובני סלמי, ר"ל גם הם היו מן המתנדבים באותו היום ואח"כ פרש שנקראו סלמי על שם שהערימו בסולמות ואת השם נטופתי לא נזקקו האמוראים לפרש כי גם הבריתא הסתפקה רק בדרשת השם סלמי לבד

אמרו פעם אחת גזרה מלכות הרשעה שמד על ישראל שלא יביאו עצים למערכה והושיבו פרזדאות על הדרכים כדרך שהושיב ירבעם בן נבט שלא יעלו ישראל לרגל מה עשו יראי חטא שבאותו הדור הביאו עצים ועשאום כמין סולמות והניחום על כתפיהם והלכו להם כיון שהגיעו אצל פרזדאות אמרו להם להיכן אתם הולכין אמרו להם להביא שני גוזלות משובך שלפנינו בסולמות שעל כתפינו כיון שעברו מהן פרקום והביאום לירושלם ועליהם ועל כיוצא בהם נאמר זכר צדיק לברכה ועל ירבעם בן נבט וחבריו נאמר ושם רשעים ירקב: בעשרים בו בני פחת מואב בן יהודה: תנו רבנן בני פחת מואב בן יהודה הן הן בני דוד בן יהודה דברי רבי מאיר רבי יוסי אומר בני יואב בן צרויה:

בעשרים באלול בני עדין בן יהודה: תנו רבנן בני עדין בן יהודה הן הן בני דוד בן יהודה דברי רבי יהודה רבי יוסי אומר בני יואב בן צרויה:

באחד בטבת שבו בני פרעוש שניה: מני מתניתין לא רבי מאיר ולא רבי יהודה ולא רבי יוסי אי רבי מאיר לתני שבו בני דוד בן יהודה שניה אי רבי יהודה לתני שבו בני דוד בן יהודה שניה אי רבי יוסי לתני שבו בני יואב בן צרויה שניה לעולם רבי יוסי היא ותרי תנאי אליבא דרבי יוסי:

תורה אור

10 משלי י' ז'.

ובלי ספק חשבוהו לשם מקום כמו בית לחם כמו שפרש התרגום לעיל את הפסוק לאמר בני שלמא מן בית לחם ונטופא כי נטופה הוא באמת מקום ידוע קרוב לבית לחם. אולם חכמים וסופרים מאוחרים נשתבשו לגמרי במובן הדברים ואולי גם לא הרגישו כלל שנוסדה הבריתא על הפסוק בדה"י וכיון שהיתה לפניהם דרשת השם סלמי היה נקל להם לשנות נטופתי לנתוצתי ולדרשו על שבירת הסולמות ואת הגרסא המוטעת הזאת הביאו הסופרים אח"כ גם לתוך נוסח הירושלמי ולתוך התוספתא שהיא מורכבת כאן מנוסחאות הירושלמי והבבלי יחדו. אך גם פה לא עמדו עוד הסופרים והמפרשים מלדת גרסאות ושבושים חדשים כי בלי ספק היתה השאלה לנגד עיניהם כיון שגם בני סלמי התנדבו לקרבן עצים מדוע לא נזכרו גם הם במשנה כמו המשפחות האחרות והקושיא הזאת סרה לה מיד ע"י הגרסא החדשה [תנא הן הן בני סלמאי הנתוצתי] כלומר בני גונבי עלי ובני קוצעי קציעות ובני סלמאי הכל אחד ונקראו רק בשמות שונים ע"פ המעשים שעשו וכן פרש הרע"ב במשנה ובעל שירי קרבן בירוש' עיי"ש ועי"ז נולדו פה לעינינו שתי בריתות ממקום אחד: תנא הן הן וכו' ואח"כ תנו רבנן מה הן וכו'. ואחרי אשר בררנו בזה להקורא סבת הגרסאות האלה אין לנו כל צרך לדבר עוד בפרטות על החלופים האחרים שבכה"י כי כל רואה יראה שכולם שבוש וטעות. והנני מביא פה עוד את נוסח פכ"י והוא: תנא הן הן דקאמרינן לקמן בני סלמי הנטופתי והן נמי היו מביאין עם בני זתואל והשתא קא מפרש מה הן בני סלמאי פרקום והביאום לעצים שלסולמות בירושלם לקרבן העצים).

1 ד המלכות גזרה (תקון המזקק). על ישראל] א ב ע ליתא (וכאן ליתא גם במג"ת ואיתא בילקוט משלי י' ורי"ד וע"י). 2 יביאו ט ע יעלו. למערכה] ע לירושלם. ט והושיבום. פרזדאות] כה"י והספרים כמו לעיל. 3 שהושיב] מ שעשה. ט ע ד נבט [על הדרכים] (וע' במג"ת). ב [כדי] שלא (כמו לעיל). 4 א ל מה עשו י"ח שב' הד' [וכשרין שב' הד'] (וכן בע"י מה עשו י"ח וכשרים שבא' הד'); ע כשרין שבאותו הדור מה עשו (ובגליון נוסף אחרי מלת הדור [ויראי חטא שב' הד'] ובמג"ת ורי"ד מה עשו כש' וי"ח שבא' הד' אבל בילקוט כמו ד וע' במהרש"א לעיל). 5 עצים] ד גזיריהן (וכ"ה ברי"ד ובתוספתא שני גיזרי עצים וכ"ה בע"י ושם ליתא שני ובמג"ת שני גזירין אבל בירוש' וילקוט כבכ"י). מ ועשאו; ד ועשו (בילקוט ועשו מהם ותוס' ומג"ת ועושים, ועושה, אותן ובירושלמי נוסחא כפולה ועושה אותן כמין שלבין ועושה אותן כמין סולם). כמין] ט מ ד ליתא (וכ"ל בילקוט ורי"ד, ובע"י כ מ ו ובירוש' תוס' ומג"ת כמין). הניחום] ט ונטלום (רי"ד); ל ונתנום (ירוש' ונותנן); מ ונשאום; ע ד והניחו (ע"י אבל בילקוט והניחום ובמג"ת ומניחים אותם). 6 כתפיהם] מ שכמיהם; ע כתיפן (מג"ת וע"י). והלכו להם] ע ליתא (וכ"ל במג"ת ורי"ד, ובתוס' ועולה ע' לעיל). שהגיעו] ל שבאו (מג"ת). אצל פרזדאות] א ב ע ד אצלם; מ לפרדסייא (ויתר החלופים כמו לעיל). 7 להן] ט ליתא (וכ"ל בע"י, וברי"ד אומרים כמו לעיל ובתוס' ומג"ת חלופים אחרים עיי"ש). 8 שני] ע שתי (ילקוט רי"ד וע"י); ד ליתא (וכ"ל במג"ת). גוזלות] מ שתי יונים (בירושלמי וכל הנ"ל גוזלות). מ מן השובך. א ב ט ל ע בסולם (וכ"ה במג"ת ובילקוט וע"י אבל זה נכון רק בירושלמי ותוס' ששם מספר הכל בלשון יחיד והגרסא בסולם הזה שעל כתיפי (בתוס' שבידי) אבל בגמרא שלנו הנוסח כאן ולעיל ברבים וכן ברי"ד בסולמות); מ ליתא (ולא ציין בד"ס); ד ובסולמות (כמו ובעלי דלעיל). 9 ב ל פרקום (וכ"ה בילקוט ופכ"י וע"י ואפשר שכוונו לבנין קל ור"ל שהורידום מעל כתפיהם אבל בירוש' ותוס' היה מפרקן ור"ל שהפרידום לחלקיהם וזה עדיף דלא היה להם לפרקן מעל שכמיהם כדי להביאם לירושלם וגם מגרכת נתוצתי דלעיל נראה שהכונה לבנין פיעל כי הורדת משא מן הכתף בודאי אינה קרויה נתיצה ובמג"ת באו ב' הנוסחאות: התירו השלבים ופרקום והשליכום מעל כתפיהם וברי"ד פירקום). והביאום] מ ונתנום; ע והעלום (אבל הכתב מחוק מאוד ואינו ברור וכן ברי"ד והעלום ובירוש' ותוס' ומעלן, ומעלה אותן ובמג"ת ונטלו הגיזרים ועלו); ד והביאום [והעלום] (והוא ערוב ב' הנוסחאות ולעיל גבי בכורים איתא רק והביאום וכ"ה כאן בילקוט וע"י). לירושלם] מ למערכה (רי"ד). ט עליהם (רי"ד וע"י). 10 נאמר] ד הוא אומר (רק בירושלמי). 12 ל [מתני'] בעשרים. בעשרים] מ בעשרה (ט"ס). בני פחת מואב ב"י] מ ליתא. ת"ר] ד תנא. 13 מואב] מ ליתא. הן [הן] ב ליתא (ובד"ס ציין בטעות דליתא גם הן הראשון). 14 מ ד ר' יוסי אומר [הן הן] (והוא מיותר כאן). 15 א ב ע בעשרים-יהודה; ט בעשרים באלול (והשאר ליתא); ל מתני' בעשרים-יהודה; מ בעשרה (ט"ס כלעיל) באלול וכו'; ד בעשרים-יהודה וכו' (ומלת וכו' מיותרת כאן). 17 מ ד ר' יוסי אומר [הן הן] (ע' בבריתא שלפני זו). 19 ט ובאחד; ל [מתני'] באחד. שבו בני פרעוש שניה] ט מ ליתא. ב פרעוש [בן יהודה]. ד שניה [וכו'] (והוא מיותר). ל מתניתין מני. 20 ט לא ר"מ ולא ר' יוסי ולא ר"י; ל לא ר' יהודה ולא ר' יוסי ולא ר"מ (והוא שלא כסדר הבריתא והגמרא); ע ליתא. מ אי ר' יהודה וכו' אי ר"מ וכו' (וגם זה סרוס). 21 ט ע ניתני (וכן בסמוך). שבו] מ ליתא. שניה] ב ליתא; מ בשניה. 22 יהודה [שניה] ב ליתא (וגורסו רק בפעם השלישית). 23 יוסי [ליתני] מ ליתא. יואב בן צרויה] ב עדין בן יהודה (ונתבלבל הסופר בהשמות). צרויה [שניה] מ ליתא. 24 היא] ל ע ד ליתא. ט מ תרי. מ ואליבא (ואני רואה להעיר פה על ספק גדול שבמשנתנו שלפי ידיעתי לא נתעורר עליו אדם עד כה כי הנה כמעט כל השמות שנזכרו בה הם מנוים בעזרא ב' ונחמיה ז' בין עולי הגולה והם לפי סדרם במשנה ארח פרעש סנאה זתוא פחת-מואב ועדין וכולם משבט יהודה חוץ מסנאה שהוא משבט בנימן. מלבד זאת

באחד בטבת לא היה בו מעמד כו': אמר ליה (כ"ח ע"ב) מר קשישא בריה דרב חסדא לרב אשי | מאי שנא הלל דדחי דידיה ומאי שנא מוסף דלא דחי דידיה אמר ליה השתא דלאו דידיה דחי דידיה לא כל שכן אמר ליה הכי קאמינא לך לא לדחי אלא דידיה אמר ליה איכא רבי יוסי דקאי כותך דתניא רבי יוסי אומר כל יום שיש בו מוסף יש בו מעמד מעמד דמאי אילימא דשחרית הא תנא קמא נמי הכי קאמר אלא דמוסף דידיה נמי לא דחי אלא דמנחה קרבן עצים דחי אלא לאו דנעילה ושמע מינה דידיה דחי דלאו דידיה לא דחי שמע מינה ולתני נמי באחד בניסן לא היה בו מעמד שהיה בו הלל וקרבן מוסף וקרבן עצים אמר רבא זאת אומרת הלל דראש חדש לאו דאוריתא הוא דאמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יהוצדק שמונה עשר יום בשנה יחיד גומר בהן את ההלל ואלו הן שמונת ימי החג ושמונת ימי חנוכה ויום טוב הראשון של פסח ויום טוב של עצרת ובגולה עשרים ואחד יום ואלו הן תשעת ימי החג ושמונת ימי חנוכה ושני ימים טובים של פסח ושני ימים טובים של עצרת:

רב אקלע לבבל חזנהו דקא קרו הלילא בריש

מסרת הש"ס והמדרשים

12 (באחד בניסן) תוספתא תענית ד' ד'. 15 (י"ח יום) ערכין י' א'; ירושלמי סוכה ד' ה'; תוספתא סוכה ג' ב'; מס' סופרים כ' ט'.

הביאה המשנה בני יונדב בן רכב שלא נמנו כלל בין עולי הגולה בעזרא ונחמיה שם ובלי ספק היתה זאת קבלה ביד התנאים ע"פ המסופר בירמיה ל"ה כי הקימו בני יהונדב את מצות אביהם ולכן נשבע להם הקב"ה לאמר לא יכרת איש ליונדב בן רכב עמד לפני כל הימים (שם פסוק י"ט). אולם מי הם בני דוד בן יהודה שהזכירה המשנה? רש"י פרש בפשיטות ממשפחת דוד המלך אבל האם אפשר לומר שמשפחה קבועה וידועה מבית דוד היתה בין עולי הגולה וכל זכר לא נתן לה במקרא? ואין כל ספק בעיני שהקושיא הזאת היא היא סבת מחלקת התנאים בשתי הבריתות שלפנינו כי מפני שלא ידעו לפרש מי הם בני דוד בן יהודה באו בהשערות שהם הם בני פחת מואב או בני עדין (ע' רש"י ותוספות) אבל אני משער שעוד בימי התנאים האלה שקדמו לרבי היתה גרסת המשנה כאן מוטעת והגרסא הישנה האמתית היתה בני לוד בן יהודה כי כן נזכרה המשפחה ההיא בין עולי הגולה (עזרא ב' ל"ג ונחמיה ז' ל"ז) ביחד עם כל המשפחות האחרות המנויות כאן במשנתנו (רק שבכתוב הכתיבה לפי המסורה לד חסר וא"ו ואין נפקא מינה בזה). ואפילו אם נודה לדעת המחליטים שהמשנה לא היתה סדורה בכתב, וביחוד המשנה הישנה שקודם רבי, הנה יתכן זה רק בנוגע לפרסומה ומסירתה ביד העם בתור ספר שהכל ממשמשין בו אבל בלי ספק היו קבוצות שונות ביד חכמים פרטיים שכתבו להם משנתם על ספר כדי ללמדה על פה ומה נקל היה א"כ שתשתבש הלמ"ד לדל"ת ואם נקבל את ההשערה הזאת תפול מאליה גם השקלא וטריא שבגמרא בתרוץ הקושיא דמני מתניתין. ועוד לדעת ששמות המשפחות המנויות במשנתנו לוקחו בלי ספק ממגלת יוחסין שהיתה ביד התנאים ונזכרה במשנה יבמות מ"ט א' ובירושלמי כאן ד' ב' (דף ס"ח ע"א) וב"ר צ"ח ח' וקרוב הדבר שנשתבש כבר במגלה ההיא השם לוד לדוד).

1 ל [מתני'] באחד. בו מעמד כו'] מ ליתא. כו'] ל ליתא. 2 חסדא] ט חסידא. 4 ד א"ל [רב אשי]. א ע דלא; מ לאו. כל שכן] א ב דחי (וכ"ה בפכ"י). 5 אמר ליה] א ב ליתא (וכ"ל בפכ"י). מ קאמינן. לך] ב ט ש ליתא. 6 איכא] ב ל ג ליתא (וכ"ל בפכ"י). ב ל ג קאי. איכא ר"י דקאי כותך דתניא] מ ליתא (ונראה שהיה לפני הסופר ר' יוסי קאי כותך כמו ב ל ג ופכ"י ודלג מן יוסי עד יוסי ובד"ס מסכים לגרסא זו אבל חושש אני להגיה כי גם גרסת ד שכיחא). 8 מעמד] דמאי ב ליתא. דמאי] א ב דאימת (וכן בפכ"י). ט ל מ ד אילימא [מעמד] (והוא מיותר וליתא גם להלן גבי מנחה ונעילה ובפכ"י). דשחרית הא ת"ק נמי ה"ק אלא] ל ליתא (ונראה שהיה לפניו אלא מעמד ודלג מן מעמד למעמד). הא] א ב ט ליתא. ת"ק נמי ה"ק] ט הלל דחי ליה; מ אמרי' הלל נמי דחי (והיא גרסא מוטעת ע' ד"ס). 9 אלא דמוסף דידיה נמי לא דחי] א ב ליתא (וכ"ל בפכ"י ובאמת בכדי נסבה הכא כיון שכבר הודה לו מר קשישא לר"א דבדידיה דחי אבל כן דרך הש"ס לסדר את כל הקושיות והתרוצים עד שבא אל המסקנא האחרונה וכן היתה גרסת ג). אלא דמוסף] מ אלא [לאו מעמד] דמוסף (אבל מלת לאו רגילה רק בהמסקנא האחרונה); ט ד אלא [מעמד] (ע' לעיל גבי שחרית). נמי] ל ליתא. אלא] דמנחה ב ואלא; מ אלא [לאו] (ע' גבי מוסף). אלא דמנחה ק"ע דחי] ל ליתא (וכן מחקו הגר"א והגיה דמנחה ודנעילה אבל איתא בפכ"י וע' ד"ס צד פ"א אות ל' כי הדברים ארוכים וצ"ע ובפכ"י כתב בשם גאון „ושמועה זו משובשת בכמה גירסי וזה שכתבנו לכם דוקא לפיכך אם אינה אצלכם כך תקנוה כאשר פרשנו" ואח"כ הוא מפרש בשם הגאון כדלעיל). 10 עצים [דחי] א דחיה. לאו דנעילה] ל ליתא (ומלת דנעילה מחוקה בפנים ונוספה בגליון). ד שמע. 11 א מ דלא; ד ל לאו. 12 שהיה] ד מפני שיש (וכ"ה בר"ח וכן הביא הרי"ד לעיל במשנה ומלת מפני אמנם נוחה אבל לעיל במשנה איתא רק בכ"י ע ובגליון ב ובמשניות נאפ' ופיז' וכן כאן איתא רק בגליון ב ובכולם הגרסא שהיה ולא ראיתי להוסיף מלת מפני במשנה ולכן אני מוחקה גם כאן). 13 א ט קרבן מוסף והלל. רבא] א ב רבה (וכ"ה בפכ"י ובס' המפתח י"ד ע"ב ובד"ס בטעות י"ב ע"ב); ל מ רב אשי (אבל בר"ח רבא). 14 הלל דר"ח] ד הלילא דבריש ירחא א (ח ש ופכ"י ומפתח כבכ"י). הוא] ב ט ד ליתא (וכ"ל במפתח ונראה שהיה בגרסת ח ש). 16 יום] ב ח ימים (מפתח). בשנה] ב ט ליתא (וכ"ל במפתח ונוסף בכתב אחר בגליון ב וכ"ה בסרע"ג סדר חנוכה וה"ג הל' לולב ובר"ח). יחיד] א ליתא. גומר] ב קורא (ובגליון גומר וכ"ה בכל הנ"ל ובשערי שמחה הל' הלל וע' ד"ס). ואלו הן] א ב ל מ ליתא (וכ"ל בירוש' סוכה ד' ה' ובערכין בדפוסים אבל איתא שם בכ"י וכ"ה בתוספתא סוכה ג' ב' ומס' סופרים כ' ט' וה"ג סוף הל' לולב ושאילתות וישלח וסר"ע שם ור"ח). ואלו] ט אלו. ט שמונה ימי חנוכה ושמונה ימי החג. 17 טוב] מ ליתא. מ ראשון. 18 א ט ל מ [הראשון] של עצרת (וכ"ה בתוספתא שם וה"ג ושערי שמחה וכ"י מ בערכין אבל בדפוסים הקיפו שם וכאן מלת ראשון וליתא בירוש' ומס' סופרים ושאילתות ור"ח וכ"ל בכ"י מ בחגיגה י"ז ע"ב וכן מחקו שם הגר"א עיי"ש בד"ס). 19 יום] ל ליתא. ואלו הן] א ב ל מ ליתא (וכ"ל בסר"ע וה"ג ד"ו ושערי שמחה אבל איתא בכל הנזכרים לעיל בריש הבריתא וה"ג דפוס ברלין). ט מ ושמונה. 20 טובים] מ ח ליתא (וכן להלן אבל איתא בב' המקומות בערכין וה"ג וסר"ע וש"ש); ד הראשונים. 22 א לבבל [בראש חדש]; ט לבבל [בריש ירחא] (וכ"ה בה"ג וש"ש הל' הלל צד ד' אבל ליתא בר"ח ואשכול הל' בה"ב צד 10 וכפתור ופרח ספי"ד). א חזינהו (תוספות ברכות י"ד א' וסוכה מ"ד ב' וערכין שם ד"ה שמונה); ט חזא; ל שמעינהו (ח ושמע); מ חזי להו (אשכול שם). א ב ל מ הלל (וכ"ה באשכול ור"ח וכו"פ אבל כל המימרא ארמית וכן בה"ג וש"ש הלילא). בריש ירחא] א ט ליתא (וכ"ל בה"ג וש"ש ופכ"י משום

ירחא סבר לאפסוקינהו כיון דחזא דקא מדלגי דלוגי אמר שמע מנה מנהג אבותיהם בידיהם:

תנא יחיד לא יתחיל ואם התחיל גומר:

חמשה דברים ארעו את אבותינו בשבעה עשר בתמוז כו': נשתברו הלוחות מנלן דתניא בששה בחדש נתנו עשרת הדברות לישראל רבי יוסי אומר בשבעה בו מאן דאמר בששה בששה נתנו ובשבעה עלה מאן דאמר בשבעה בשבעה נתנו ובשבעה עלה וכתיב ויהי משה בהר ארבעים יום וארבעים לילה וכתיב ויהי כאשר קרב אל המחנה וירא את העגל ומחלת ויחר אף משה וישלך מידיו את הלחת וישבר אתם תחת ההר:

בטל התמיד: גמרא:

הבקעה העיר בשבעה עשר בתמוז הוה והכתיב בחדש הרביעי בתשעה לחדש ויחזק הרעב בעיר וכתיב בתריה ותבקע העיר אמר רבא לא קשיא כאן בראשונה כאן בשניה דתניא בתשעה לחדש הבקעה העיר בראשונה ובשניה בשבעה עשר בו:

שרף אפוסטומוס את התורה: גמרא:

העמיד צלם בהיכל: מנלן דכתיב ומעת הוסר התמיד ולתת שקוץ שמם וחד הוה והכתיב ועל כנף שקוצים משמם אמר רבא תרי הוו ונפל חד אחבריה וקטעיה לידיה ואשתכח

תורה אור

9 שמות כ"ד י"ח. 10 שמות ל"ב י"ט. 15 ירמיה נ"ב ו'. 16 ירמיה נ"ב ז'. 21 דניאל י"ב י"א. 23 דניאל ט' כ"ז.

מסרת הש"ס והמדרשים

5 (הלוחות) שבת פ"ו ב'; יומא ד' ב'; ירושלמי כאן ד' ח'. 13 (בטל התמיד) ערכין י"ב א'; ירושלמי ברכות ד' א'; תענית ד' ח'. 14 (הבקעה) ר"ה י"ח ב'; תוספתא סוטה ו' י'; ירושלמי כאן ד' ח' ס"ע ל'. 17 (דתניא) הוספתא כאן ד' י' ס"ע ל' (וע' ירושלמי כאן ד' ח'). 21 (העמיד) ירושלמי כאן ד' ח'.

דכולם גרסי ליה אחר איקלע ולפי גרסתם הכונה שבא רב לבבל ביום שהיה בו ר"ח ואף שאפשר שכן היה, לא מסתבר דקאי דוקא על אותו היום כי אם כונתו בכלל שכשבא מא"י לבבל וראה את מנהגם סבר לאפסוקינהו וכן פרש בכו"פ אך אולי יש לישב את הגרסא הזו ע"פ מלת איקלע דמשמע שבא לשם במקרה ביום ר"ח וכן במגלה כ"ב ע"ב רב איקלע לבבל בת"צ דאלו קאי על ביאתו בכלל לא הל"ל איקלע כיון שנתישב שם אח"כ אולם גם על זה אפשר להשיב שעוד בטרם התישבו בבבל לחלוטין בא לשם מא"י לזמן קצר ושייך למימר איקלע וכן נמצא על אודותיו כמה פעמים בש"ס שסבב בערי בבל ולמד להעם מנהגי א"י); ב ל מ בראש חדש (וכ"ה בר"ח ואשכול וכו"פ אבל הנוסח הארמי נ"ל עדיף וכ"ה בפכ"י).

1 ט [איקפד] סבר (וכן בה"ג ד' ברלין וש"ש אבל שם ליתא סבר לאפסוקינהו ונראה שהוא מדברי בעל ה"ג). כיון דחזא] ב ל מ שמעינהו (ה"ג ור"ח וש"ש וכו"פ ותוספות כאן ובערכין אבל אשכול כמו א ד); ט כיון דשמענוה. 2 דלוגי] א ב ואזלי (כו"פ ותוס' כאן וסוכה מ"ד ב' ד"ה אמר אבל בברכות שם הביאו דלוגי וכ"ה ברש"י כאן וכן הובא בכו"פ במקום השני שם); מ ליתא (וכ"ל בה"ג ואשכול וש"ש ותוס' ערכין). שמע מינה] מ ליתא (וכ"ל בה"ג ור"ח ותוס' ערכין ואמנם נראה קצת כמיותר אבל איתא באשכול וכו"פ ותוס' כאן וברכות וסוכה). 3 ב ואם יתחיל. 4 א נ מתני' חמשה–ונחרשה העיר; ב מתני' חמשה–וחמשה בת"ב וכו'; ט מתני' חמשה–את אבותינו וכו'; ל מתני' חמשה–אירעו וכו'; מ חמשה דברים. 5 א [בי"ז בתמוז ד]נשתברו; ב [בשבעה עשר בתמוז] נשתברו. 6 בחדש] ט בסיון; ד לחדש. נ הדברים. לישראל] מ ליתא. 7 בו] ל ש ליתא. נ ד מ"ד בששה [נתנו] (וליתא ביומא ורי"ד). בששה נתנו (השני)–בשבעה נתנו] נ ליתא (והיה שם מתחלה ונגרדו ב' שורות). נתנו ובשבעה] מ ליתא (וביומא איתא בכ"י וליתא בע"י כאן וע' ד"ס). א ב בשבעה (וכ"ה בכ"י ביומא). 8 ד עלה [משה] (וע' להלן). בשבעה נתנו] ב ליתא (וכ"ל בע"י ורי"ד ובשניהם מ"ד בשבעה [נתנו]). א ב נ ש בשבעה; מ ובשביעי (ביומא מ בשבעה). ד עלה [משה] (וכן ברש"י וליתא ביומא כאן ולעיל וילקוט סוף משפטים וברי"ד וע"י). 9 ט ד דכתיב [ויקרא אל משה ביום השביעי וכתיב ויבא משה בתוך הענן ויעל אל ההר] (וכן גרס ח אבל ליתא ביומא וכ"ל ברש"י וילקוט ורי"ד וע"י וע' מהרש"א ליומא וד"ס כאן); מ נ דכתיב. ד לילה [כ"ד דסיון וט"ז דתמוז מלו להו ארבעין בשיבסר בתמוז נחית אתא ותברינהו ללוחות] (וליתא גם ברי"ד וע"י ולא היה בגרסת ג ח ש והמאירי והובא לכאן מיומא וע' ד"ס). 10 א המחנה וכו'. וירא–ההר] ל מ ליתא. 11 ומחלת ויחר אף משה] ד ליתא. ויחר אף משה] נ ליתא. ויחר–ההר] ב ליתא. נ הלוחות וגו'. 13 ט ביטל (רי"ד וע"י בוטל). גמרא] מ ליתא. 14 נ הוקבעה (בשתי הפעמים והיה מתחלה הובקעה והוגה כמו במשנה עיי"ש). בשבעה–בשניה] נ ליתא (ונראה שהשמיטו הסופר לקצור). ל מ [אטו] בשבעה. בתמוז] ב בגליון; מ ד ליתא (ואיתא בע"י). הוה] ב ט ליתא; ל מ הואי. 15 הכתיב. בחדש הרביעי] ב ל מ ברביעי (וכ"ה בר"ה י"ח עיי"ש בד"ס אות מ'); ט [ויהי] בחדש. ויחזק–בעיר] מ ליתא. 16 א בעיר [ולא היה לחם לעם הארץ] (וכ"ה בר"ה ע' ד"ס שם); ב בעיר [ולא היה לחם וגו']. בתריה] ל מ ליתא (וכ"ל ברי"ד). ט העיר [וכל אנשי המלחמה]; ד העיר וגו' (והוא מיותר). 17 רבא] ב רבה (והוגה רבא וכ"ה ברי"ד וע"י ע' ד"ס). ט כדתניא. בראשונה] נ ליתא. 18 בתשעה–בראשונה] ד בראשונה הובקעה העיר בתשעה בתמוז (וכ"ה ברי"ד אבל בתוספתא כאן וה"ג הל' ת"ב וע"י כבכ"י וע' ד"ס). ב ושניה (והיה כתוב מתחלה ובשניה והוגה דלא כד"ס אות ק' וכ"ה ובשניה בה"ג ורי"ד וע"י); ד בשניה (וכ"ה בילקוט מלכים ב' כ"ה). 19 בו] נ ליתא. 20 ט [בשבעה עשר בו] שרף. נ ושרף. א נ אפוסטמוס; ב פוסטמוס; ט פוסטומוס; ל מ אפוסטומוס (ע' במשנה). את] מ ליתא. גמרא] מ ליתא. 21 מ נ והעמיד (כמו במשנה אבל א"כ היה צ"ל גם ושרף והבקעה ובטל ובילקוט מלכים שם העמד ובע"י כאן והעמד ע' בהערתי למשנה). 22 מ לתת. א נ שומם [ימים אלף מאתים ותשעים]; ל משומם (וכן היה בכ"י ב והוגה). וחד הוה] ב ל מ ליתא (וכ"ל ברש"י וילקוט); נ וחד שקוץ הוה. 23 א משומם וגו'; ט שומם; ל משומם יעמד; מ ליתא. רבא] ב רבה (והוגה רבא). א תרין; ל תרתי. הוו] ל הויין; מ הואי. 24 ב בחבריה; ט ל ד על חבריה (רש"י ילקוט וע"י); מ על חבירו (ולא ציין בד"ס). וקטעיה] ט ותבריה; ד ותבריה [ליה] (ילקוט רש"י הגה"ת וע"י וקטעיה). ואשתכח] ב מ ואשכחיה (וצ"ל ואשכחו); נ ואשכחו (וכ"ה בע"י; ובהגה"ת ואשכחו למחר); ל אשכחיה למחר.

כ"ט ע"א דהוה כתיב עילויה׀ אנת צבית לאחרובי ביתיה וידך אשלימת ליה:

בתשעה באב נגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ: מנלן דכתיב ויהי בחדש הראשון בשנה השנית באחד לחדש הוקם המשכן וכתיב ויהי בשנה השנית בחדש השני בעשרים בחדש נעלה הענן מעל משכן העדת ואמר מר שנה ראשונה עשה משה את המשכן שניה הקים את המשכן ושלח מרגלים וכתיב ויסעו מהר ה' דרך שלשת ימים ואמר רבי חמא בר חנינא אותו היום סרו מאחרי ה' וכתיב והאספסף אשר בקרבו התאוו תאוה וישבו ויבכו גם בני ישראל וגו' וכתיב עד חדש ימים וכתיב ותסגר מרים מחוץ למחנה שבעת ימים וכתיב שלח לך אנשים ותניא בעשרים ותשעה בסיון שלח משה מרגלים וכתיב וישבו מתור הארץ מקץ ארבעים יום ארבעים נכי חד הוו אמר אביי תמוז דההיא שתא מלויי מליוה דכתיב קרא עלי מועד לשבר בחורי וכתיב ותשא כל העדה ויתנו את קולם ויבכו העם בלילה ההוא ואמר רבה

תורה אור

4 שמות מ' י"ז. 5 במדבר י' י"א. 8 במדבר י' ל"ג. 10 במדבר י"א ד'. 12 במדבר י"א כ'. במדבר י"ב ט"ו. 13 במדבר י"ג ב'. 14 במדבר י"ג כ"ה. 16 איכה א' ט"ו. 17 במדבר י"ד א'.

מסרת הש"ס והמדרשים

7 (אמר מר) סנהדרין ס"ט ב'; זבחים קי"ח ב'; ערכין י"ג א'. 9 (אות היום) שבת קט"ז א'. 16 (תמוז) פסחים ע"ז א'; שבועות י' א'.

1 דהוה כתיב] א ב ט מ נ דכתיב (וכן ג ש ת הגה"ת וע"י אבל בילקוט כמו ל ד ואין צרך להגיה). עילויה] ל על גביה; ד ליתא (ואיתא בכל הנ"ל ובר"ג [דכתיב ע ל י ה. לליצנותא] וכ"ה ברש"י שבע"י והמדפיסים שבשו את הדברים ומפני שלא הבינום שמון שלא במקומן והקיפון ומלת עליה או עילויה קאי על הצלם וע' תוספות וד"ס). א אנת צביתא (וצ"ל צבית) לאחרובי ביתך וידך אשאלית ליה (וגרסת ביתך אינה מובנת וצ"ל ביתא ור"ל שהצלם אומר לחברו הקטוע אתה חפצת להחריב את הבית אבל אנכי השאלתי לאל את ידך); ב ט ל אנת (גליון ט: נ"א אנא) צבית לאחרובי ביתא (ל ביתיה) וידך אשאלת (ל אשאלית ובגליון ב אשלַמְת) ליה (ולפי ב ט ר"ל אתה חפצת להחריב את הבית אבל אין לך יד כי השאלת (או לגליון ב מסרת) אותה לאל והוא דרך התול כפרוש ת ולפי ל חפצת להחריב ביתו של אל אבל אנכי השאלתי לו את ידך וגרסת ביתיה היא גם בנוסח ש ת אבל בע"י ביתא ובהגה"ת ביתאי וידך אשאִלְת ליה ולפי"ז הקב"ה אומר להצלם הקטוע חפצת להחריב את ביתי אבל את ידך השאלת לחברך); מ אנא צבית לאחרובא ביתך וידך אישלת לי (והגרסא משובשת ובחנם דחק בד"ס לפרשה); נ את צבית לאחרובי ביתך וידאי אושיטית לך (ואולי ר"ל שהצלם אמר לאל אתה חפץ להחריב ביתך ואני מושיט לך ידי); ד אנת צבית לחרובי ביתא ידך אשלַימְת ליה (והכונה כמו לגרסת ב ט וכפרוש ש בלשון ראשון אבל מה שפרש ועשיתי בך נקמה ושלמתי לך ידי הוא נמגום כי אשלימת מובנו מסרת וכן בפרוש ת בסה"ד צ"ל לפי גרסת אשלמית השלמתי את ידך ול"א של ש נשתבש בדפוסים וצ"ל שם אנא צבי לאחרובי ביתך וידך אושִלְת לי וע' רש"א וד"ס; ובפכ"י איתא „וידך אושלת ליה השאלת לו ידך בתימה כלומר שנשברה ידו והיינו ליצנותא וע' ג והמדפיסים שבשו את דבריו). 3 ט נגזר [וכו']. 4 ויהי–המשכן] ב ל מ ליתא (וכ"ל בירושלמי כאן הלכה ח' וילקוט שלח רמז תשמ"ג ופסקי מאירי ורי"ד וע"י ואמנם אין ענינו לכאן כדכתב בד"ס אבל באמת כדי להראות שבת"ב נגזרה גזרה לא היה צריך לשום אחד מהפסוקים המובאים להלן והיה יכול להתחיל דכתיב שלח לך אנשים ותניא וכו' שמזה כל הראיה כמו שהביא הר"ח אף שבלי ספק היו לפניו גם הפסוקים הקודמים אך כן דרך הגמרא בכ"מ להביא דרך אגב כל מה שיש לו איזה יחס שיהיה אל עקר הענין ואין טעם מספיק להשמיט דוקא את הפסוק הזה כיון שהוא גם בשלשה כ"י וע' במהרש"א). 5 ב ל מ דכתיב (משום דלא גרסי מקודם פסוק דויהי בחדש וכ"ה בילקוט ורי"ד וע"י); ט נ ד [ואמר מר–מרגלים] וכתיב (אבל הבריתא דאמר מר שייכה אחרי הפסוק ולא לפניו וכ"ה בילקוט ורי"ד וע"י). 6 נעלה הענן] ל ליתא. מעל משכן העדות] ב ט ל מ ליתא (וכ"ל ברי"ד וע"י). 7 ואמר מר–מרגלים] ב ליתא (וכ"ל בירוש' ומאירי ובאמת אין מקומה כאן כלל ונראה שהובאה אגב גררא מהמקומות האחרים שבש"ס שרשמתים בהמסרת אבל איתא גם בילקוט ורי"ד וע"י). את המשכן] א ל מ משכן (וכן במקום השני דבסמוך וכ"ה בסנהדרין אבל בכה"י שם וילקוט ורי"ד כלפנינו וע' בערכין ובד"ס לזבחים). 8 ט ד הקים [משה] (וליתא בסנה' וילקוט וע"י ובזבחים ורש"י שם הוקם וכ"ה בערכין); ל הקימו (וליתא את המשכן). מ ושלח [משה] (ואיתא רק בדפוסי זבחים). 9 ט ימים [הרי כ"ג באייר]. מ ד אמר. 10 סרו] ב שסרו (וליתא אותו היום וכ"ל בשבת קט"ז); ט ל מ מלמד שסרו (וכ"ה בילקוט וע"י). א בקרבו וגו'. 11 נ תאוה וגו'. וישבו–וגומר] ב ט ל ליתא. התאוו–וגומר] מ ליתא (וכ"ל בילקוט). 12 ט ימים [עד אשר יצא מאפכם וגו'] (וכ"ה בירוש' בלי וגו'); א ד ימים וגו' (והוא מיותר וליתא בילקוט ורי"ד וע"י). ב נ ד [דהוו (נ דהוה) להו עשרין ותרתין בסיון] וכתיב (וכ"ה בפכ"י ובתוספות ורי"ד וע"י וליתא בילקוט, ומר"ג נראה שהם דברי עצמו); ט [הרי כ"ב בסיון] וכתיב. וכתיב] א ליתא. א מרים וגו' (ילקוט). מחוץ למחנה] ד ליתא. מחוץ–ימים] ל מ ליתא. 13 ב ט נ ד ימים [דהוו (נ דהיה) להו (ט ליה) כ"ט בסיון] (רי"ד וע"י ופכ"י והוא הוספה ופרוש וליתא בילקוט). א אנשים וגו'; נ אנשים [ויתרו את ארץ כנען] (מיותר וליתא בילקוט וע"י). 14 א דכתיב. 15 ט ד [הני] ארבעים (רש"י וע"י וליתא ברי"ד וילקוט). ארבעים] נכי מ ליתא (וכ"ל ברי"ד). א ד [יום] נכי (וליתא ברש"י וכל הנ"ל ומנוה"מ נר ה' כלל ג' ח"ב פ"ד). 16 דההיא] מ דהוה (ט"ס). מלויי מליוה] מ מלא הויה. ב ט ל ח כדכתיב (ואינו נכון דמן הפסוק לבדו לא משתמע ובכל הנ"ל דכתיב); מ וכתיב. 17 א העדה וגו'; ב קולם וגו'. 18 ויתנו–ההוא] ל מ ליתא (וכ"ל בילקוט). מ אמר (וכ"ה בילקוט ורי"ד אבל הוא נכון רק בסוטה וסנה' דשם מלתא באפי נפשה היא אבל הכא כולה חדא מלתא וכ"ה במנוה"מ וע"י וע' ד"ס). רבה] א מ רבה בר בר חנה (מנוה"מ); ט רבא [ואיתימא ר' יוחנן]; ל ח רבא (ובסוטה וסנה' רבה וכ"ה בע"י ורי"ד אבל ע' בד"ס לסנה' אות י' ל' מ' ר' כי רבו מאוד החלופים בהמימרות דשם ובילקוט כאן ליתא אמר רבה וכ"ל בכ"י מ בסוטה ובהגה"ת בכוטה א"ר אבהו אר"י).

אמר רבי יוחנן אותו היום תשעה באב היה אמר להם הקדוש ברוך הוא אתם בכיתם בכיה של חנם ואני אקבע לכם בכיה לדורות:

חרב הבית בראשונה: מנא לן דכתיב ובחדש החמישי בשבעה לחדש היא שנת תשע עשרה שנה למלך נבוכדנצר מלך בבל בא נבוזראדן רב טבחים עבד מלך בבל ירושלם וכתיב וישרף את בית ה' וגו' וכתיב ובחדש החמישי בעשור לחדש היא שנת תשע עשרה שנה למלך נבוכדראצר מלך בבל בא נבוזראדן רב טבחים עמד לפני מלך בבל בירושלם וכתיב וישרף את בית ה' וגו' ותניא אי אפשר לומר בשבעה שכבר נאמר בעשור ואי אפשר לומר בעשור שכבר נאמר בשבעה הא כיצד בשבעה בו נכנסו גוים להיכל ואכלו ושתו וקרקרו בו שמיני ותשיעי עד שפנה היום שנאמר אוי לנו כי פנה היום כי ינטו צללי ערב לעתותי ערב הציתו בו את האור ונשרף עם שקיעת החמה בעשור לחדש והיינו דאמר רבי יוחנן בן זכאי אלמלי הייתי באותו הדור לא קבעתיו אלא בעשירי מפני שרובו של היכל בו נשרף ורבנן אתחלתא דפורענותא עקר:

תורה אור

4 מ"ב כ"ה ח–ט'. 8 ירמיה נ"ב י"ב. 11 ירמיה נ"ב י"ג. 15 ירמיה ו' ד'.

מסרת הש"ס והמדרשים

1 (אותו היום) סוטה ל"ה א'; סנהדרין ק"ד ב'; ירושלמי כאן ד' ח' (דף ס"ח ע"ד); במ"ר ט"ז כ'; תנחומא שלח סימן כ"א (בנדפס י"ב); תדא"ר פכ"ט. 11 (ותניא) ס"ע פכ"ז; תוספתא כאן ד' י'; ירושלמי כאן ד' ט'; מגלה א' ו'.

1 אמר ר' יוחנן] נ ליתא. אותו היום ת"ב היה] ב ליתא (וכ"ל בכ"י מ בסוטה ואיתא בר"ח וילקוט ומנוה"מ ורי"ד וע"י). היום] ט הלילה (ע"י). ט [ליל] ת"ב (סנה' ילקוט וע"י); ל מ לילי ת"ב; ד [ערב] ת"ב (מנוה"מ ורי"ד וכן הוסיפו בדפ"ח בסוטה בטעות וליתא בכ"י שם וכן ליתא בר"ח כאן ובבריתא דמגלגלין שבסמוך והבריתא הזאת הובאה ג' פעמים בכ"י מ בערכין י"א וי"ב ובכולן ליתא שם למלת ערב ובדפוסים קצרוה להבריתא ובדף י"א ליתא גם בדפוס ואף דהבריתא מיירי בחרבן הבית וכאן איירי בשיבת מרגלים אין נראה לחלק וכן מחק הב"ח מלת ערב כאן ושם ועיי"ש בהערותי ובד"ס כאן אות ב' ואין צרך לפרושו כי מלת ערב מתפרשת כאן ליל כמו שהוא בסנה' וכמו שכתב מהרש"א להלן). היה] א מ הוה; נ היה [והיו בוכים כולם בכיה של חנם]. 2 להם] א ב ט מ נ ח ליתא (וכ"ל בסוטה ומנוה"מ והוא נכון רק ע"פ גרסת הם בכו דלהלן ואיתא בסנה' וילקוט ורי"ד). ל הוא [לישראל] (רי"ד וכ"ה בסנה' וליתא שם בכ"י ובילקוט ומנוה"מ וע"י). אתם בכיתם] א ב ט נ הם בכו (סוטה וב' כ"י בסנה' מנוה"מ וע"י אבל בירוש' כאן ותנחומא שלח ור"ח ורי"ד וילקוט אתם בכיתם ופשוט שהיתה המימרא בב' נוסחאות ואין לשנות האחת ע"פ חברתה). 3 ואני] א ח אני (ילקוט מנוה"מ רי"ד וע"י). ד קובע. לכם] א ב ט נ להם (ילקוט מנוה"מ וע"י ונכון רק לגרסת הם בכו). בכיה] נ ליתא. 4 מנא לן] מ ד ח ליתא (ואיתא במנוה"מ ורי"ד וע"י והוא נכון כדאמר בכולהו). ב ט מ נ בחדש; ל ויהי בחדש; (נ מביא תחלה ירמיה נ"ב ואח"כ הפסוק ממלכים וכ"ה בר"ח). 5 שנה] ל מ ד ח ליתא. 6 ל לנבוכדנצר. מלך בבל] ל ליתא. בא נבוזראדן–ירושלם] ט ל מ ליתא. 7 וכתיב] ט מ ד ח ליתא (וכ"ל במנוה"מ ופכ"י אבל נראה לקיימו דבוישרף מתחיל פסוק אחר וכן גרסוהו כלן להלן). וישרף את בית ה'] מ ליתא. 8 וגומר] א ב נ ואת בית המלך ואת כל בתי ירושלם ואת כל בית גדול שרף באש; ט ל ח ואת בית המלך; מ ליתא. וכתיב] א ב [איני] והכתיב (מנוה"מ וע"י ואינו נכון כי ראית הגמרא אינה מהפסוק הראשון בלבד כ"א משני הפסוקים והבריתא שאחריהם). ב ט ל מ בחדש. 9 היא שנת–וגומר] ט ל ליתא (וכ"ל ברי"ד והיא גרסא קצרה ויפה אבל רוב הפסוק הוא גם בר"ח וילקוט ומנוה"מ ופכ"י). שנה] ד ליתא. שנה–בירושלם] מ ליתא. א שנה [וגו'] וכתיב (והשאר ליתא). ב נ ד נבוכדנצר. 10 בא–בבל] נ ליתא (בסבת כפל בבל). 11 וכתיב–בית ה'] ד ליתא (ואיתא בר"ח וילקוט ומנוה"מ וע"י, ובע"י ליתא וכתיב). וגומר] א ב ח ואת בית המלך (מנוה"מ וע"י); מ ליתא. 12 בשבעה] נ בעשרה (וגורס אח"כ שכבר נאמר בשבעה וזה מפני שהפך לעיל סדר הפסוקים ממלכים וירמיה). ד שהרי כבר (רק ברי"ד). א ב ט מ נ (לעיל) ח בעשרה (כאן ובסמוך ושם גם ל בעשרה וכ"ה במנוה"מ וס"א אבל ד נקטו לשון הכתוב וכ"ה בס"ע פכ"ז ותוספתא כאן ורי"ד ואין צרך לשנות ובד"ס לא ציין). אי אפשר] מ ואיפשר (ט"ס). 13 נ לומר בשבעה שכבר נאמר בעשרה. כיצד] א כאי זה צד; ב כאיצד. בשבעה [בו] נ ד ליתא. 14 גוים] ד נכרים (בה"ג ריש ת"ב ותוה"א ענין אבלות ישנה אויבים). ושתו] ד ליתא (ואיתא בה"ג ר"ח ופכ"י וילקוט ותוה"א ומנוה"מ ורי"ד וע"י). ט ושתו [ונשתכרו]. וקרקרו] ט ל ד וקלקלו (וכ"ה בכל הנ"ל ובאשכול הל' ת"ב אבל בס"ע ותוספתא וירושלמי כאן הלכה ט' ומגלה פ"א ה"ו ור"ח ופכ"י ומנוה"מ וקרקרו). 15 ט ד [שביעי] ושמיני (וכ"ה בתוספתא ה"ג ד"ו אשכול רי"ד ותוה"א אבל ליתא בירוש' כאן ובמגלה ובילקוט ורד"ק למלכים ב' כ"ה ומנוה"מ ואבודרהם סדר תפלות של תעניות וע"י וע' ד"ס). עד שפנה היום] ט ד ח ליתא (וכ"ל בירוש' ה"ג ופכ"י ואשכול ורי"ד). שנאמר–בעשור לחדש] ט ד סמוך לחשכה הסיק בו את האור והיה דולק והולך עד סוף עשירי שנאמר אוי לנו כי פנה היום כי ינטו צללי ערב לעתותי ערב (והסדר ההפוך הזה הוא בקצת שנוים בדפוסים והיה גם בגרסת ר"ח וה"ג ואשכול ופכ"י ורי"ד אבל בס"ע שהוא מקור הבריתא ובתוספתא כבכ"י א ב ל מ וכ"ה בילקוט ומנוה"מ ותוה"א וארחות חיים הל' תעניות סי' י"ח וע"י). 16 א היום וגו'. כי ינטו צללי ערב] ל מ ליתא (וכ"ל בילקוט ורי"ד). לעתותי ערב] ל לעת ערב (ע"י); מ לעת הערב; ד סמוך לחשכה (ובכ"י ט דלעיל באו ב' הגרסאות ובס"ע עם חשכה ובתוספתא וילקוט ומנוה"מ ותוה"א (ושם רמשא) כמו שסדרתי). הציתו בו את האור] מ הציתוה באש (מנוה"מ ילקוט וע"י את האש אבל בירוש' תוס' וס"ע האור). 17 ונשרף–בעשור לחדש] נ והיה דולק כל עשירי. א ב ובעשור (וכ"ה בילקוט מנוה"מ תוה"א וע"י ור"ל שהיה נשרף והולך עם שקה"ח של תשיעי וכל יום עשירי אבל אין זה נראה כי כבר אמר לעתותי ערב המוסב על תשיעי ושקיעת החמה מוסב על עשירי וכ"ה בתוס' וס"ע בעשור ולגרסת סמוך לחשכה של ט ד בודאי אינו נכון כאן ובעשור כיון שלפי"ז שקיעת החמה קאי בלי ספק על עשירי). 18 ט היינו. בן זכאי] ד ליתא (וכ"ל בה"ג ור"ח ואשכול ומנוה"מ ותוה"א ורי"ד ובאמת לפי הגרסא ריב"ז יש לתמוה מדוע לא נזכרו דבריו בס"ע שם ולא בתוספתא וירושלמי וגם הלשון והיינו דאמר איננו סגנון בריתא ואם הוא מדברי הגמרא איננו נאות על מאמר תנא כריב"ז ואולי היתה זאת הסבה להשמטת בן זכאי בהנ"ל אבל גרכת כה"י היא גם בילקוט וס' התניא סימן ס"א ושבה"ל הלכות ת"ב ופסקי מאירי והגהמ"י פ"ה מה' תעניות וע"י וע' בד"ס וסרה גם קושית מהרש"א ד"ה לא קבעתי). א ב מ נ אלמלא (ע' ערוך השלם בערכו). 19 מפני שרובו–נשרף] ב ליתא (וכ"ל בה"ג ותוה"א ושבלי הלקט ופסקי מאירי אבל איתא בר"ח וילקוט ואשכול ומנוה"מ ורי"ד וע"י). מפני] ט לפי. 20 היכל] נ בית. א ח בעשירי נשרף; ט ל נשרף בו (ילקוט אשכול רי"ד וע"י); מ נשרף בעשירי; נ לא נשרף אלא בעשירי. ל נ ורבנן [אמרי] (ה"ג וע"י, ובר"ח ופכ"י גרס ותנא דידן וקאי על המשנה). ט נ אתחלא. עקר] ד עדיפא (ה"ג ר"ח פכ"י רי"ד אשכול וע"י אבל ילקוט מנוה"מ תוה"א מאירי א"ח אבודרהם כבכ"י).

בשניה: מנלן דתניא רבי יוסי אומר מגלגלין זכות ליום זכות וחובה ליום חובה אמרו כשחרב הבית בראשונה אותו היום תשעה באב היה ומוצאי שבת היה ומוצאי שביעית היתה ומשמרתו של יהויריב היתה והלוים עומדין על דוכנם ומה שירה היו אומרים וישב עליהם את אונם וברעתם יצמיתם ולא הספיקו לומר יצמיתם ה' אלהינו עד שבאו גוים וכבשום וכן בשניה:

נלכדה ביתר: גמרא:

נחרשה העיר: גמרא:

תניא כשחרש טורנוסרופוס הרשע את האולם נגזרה גזרה על רבן גמליאל להריגה בא אותו הגמון ועמד בבית המדרש ואמר בעל החוטם מתבקש בעל החוטם מתבקש שמע רבן גמליאל אזל טשא מיניהו אזל לגביה בצנעא אמר ליה אי מצילנא לך מיתית לי לעלמא דאתי אמר ליה אין אמר ליה אשתבע לי אשתבע ליה סליק לאגרא נפל ומית וגמירי דכי גזרי גזירתא ומית חד מיניה ומבטלי לה

תורה אור

6 תהלים צ"ד כ"ג.

מסרת הש"ס והמדרשים

1 (דתניא) ס"ע ל'; שבת ל"ב א'; סנהדרין ח' א', ק"ב א'; ב"ב ק"ט ב'; ערכין י"א ב', י"ב א'; ספרי בהעלותך ס"ח, פנחס קל"ג; תוספתא כאן ד' ט'; יומא ה' י"ב; סנהדרין י"ד ז' ח'; ירושלמי סנהדרין י' ב' ט'; מכילתא דרשב"י 125; שמחות ח'. 2 (אמרו) ס"ע ל'; ערכין י"א ב'; תוספתא כאן ד' ט'; ירושלמי כאן ד' ט'; מדרש תהלים צ"ד. 11 (תניא) ירושלמי כאן ד' סוף ה"ח; איכ"ר א' י"ג (באבער הערה שנ"ו).

1 נ ד ח ובשניה. ר' יוסי אומר] ל מ ד ליתא (וכ"ל באשכול ואיתא בס"ע פ"ל ותוס' וירוש' וערכין ושם ג"פ בכ"י מ וכ"ה בר"ח ומנוה"מ ורי"ד ותוה"א וס' המוסר נ"ט ע"ב וע"י ומאירי, ובמדרש תהלים צ"ד ר"י בן חלפתא). 2 ליום] ב ל מ ש על ידי (וכ"ה חוץ מבערכין בכל המקומות שציינתי במסרת הש"ס ובכולם הוא מוסב על בני אדם ושייך שפיר על ידי אבל כאן הוא מדבר על עת והוא הוא מאמר ר' יוסי בסנה' ק"ב א' עת מזומנת לטובה ועת לפורענות וכ"ה ברוב כה"י בס"ע וברש"י ע"ז ט' ע"ב, דלא ככאן, ובמנוה"מ ותוה"א ואשכול ורי"ד וע"י ובבחיי ראה פסוק מקץ שבע שנים). ליום [זכות] כ"י ודפוסים זכאי (וכ"ה בכל המקומות שהבאתי במסרת הש"ס וכן גרסו ג ח ש ואשכול ומאירי ותוה"א ורי"ד אבל בס"ע שהוא מקור הבריתא הוא ברוב כה"י זכות וכ"ה במנוה"מ וע"י והוא הנכון כי תואר זכאי אינו נופל על יום ורק ע"פ שיגרא דלשנא גרסי ליה). ט ומגלגלין חובה. ליום] ב ל מ על ידי (כנ"ל). חובה] ב ל מ נ ד ג ח חייב (מנוה"מ אשכול וע"י חובה כמו בס"ע והשאר חייב כמו זכאי שלפני זה). הבית] ד ביהמ"ק; נ המקדש (אבל ס"ע תוס' וירוש' וערכין ורמב"ם הל' שמטה י' ג' ומנוה"מ ותוה"א ובחיי ומאירי ורי"ד וס' המוסר וע"י הבית כלהלן בבריתא). 3 היום] ט הלילה. ט [לילי] ת"ב; ד [ערב] ת"ב (וליתא בערכין בדפוסים וכ"י ובר"ח כאן ורש"י לע"ז שם ובפרוש הר"י קרא לירמיה ד' נ"ז ובכל הני דלעיל חוץ מבחיי ורי"ד וע"י וכן מחקו הר"י קרא לירמיה ד' נ"ז ובכל הני דלעיל חוץ מבחיי ורי"ד וע"י וכן מחקו הב"ח וע' ד"ס ובהערותי לעיל במימרא דר' יוחנן). היה] ט ליתא. 4 שביעית היתה] א ט ל מ היה (מנוה"מ ותוה"א ובחיי ורי"ד וע"י אבל ברוב כה"י בס"ע ובתוס' וערכין ור"ח כאן היתה ומוסב על השנה השמינית כמו שפרש רש"י כאן ובע"ז, ושם היתה, ובפרוש ר"י קרא וס' המוסר ליתא ומוצאי שביעית היתה וע' במה שכתב ד"ר צייטלין במכ"ע Jewish Quarterly Review שנה 1918 צד 101 הערה 71 ובטעות יחס שם לרש"י שהחרבן היה לדעתו בשנת שמטה). ט ח ומשמרת (וליתא של). יהויריב] קצת ד' ישנים יהוידיב (וע' לעיל כ"ז ע"ב ובד"ס כאן ושם ובמה שכתב ראטנער לס"ע כאן הערה צ"ג). 5 והלוים] ט והיו לוים (וכ"ה ברי"ד, ובערכין כהנים ולוים אבל בכ"י שם רק לוים ובס' המוסר כהנים וליתא לוים ובדפוסי ס"ע ובזה ובזה הלוים עומדין וכו' והובא גם במס' סופרים פי"ח וכ"ה בירוש' ומדרש תהלים צ"ד אבל בשניהם מובאים הדברים האלה אחר וכן בשניה דלהלן וכ"ה בתוספתא ושם ליתא בזה ובזה ומלות היו הלוים עומדין הן שם ריש מאמר בפ"ע אך בכה"י של ס"ע ליתא כלל לכל המאמר מן בזה ובזה עד את אונם וגו' וכן לא הביאו הבחיי וכבר שקלו וטרו בזה בגמרא דערכין ולפי דעת צייטלין שם נשמטה בס"ע בבא שלמה קודם בזה ובזה ומלות בזה ובזה אינן מוסבות כלל על חרבן ראשון ושני כ"א על כבוש פומפיוס והורדוס עיי"ש בדבריו וכל זה צריך עוד עיון רב ואין להגיה את הנוסחאות כל זמן שלא נתבררו החשבונות בלי שום פקפוק). ד [היו אומרים שירה ו]עומדין (אבל בס"ע ותוס' וירוש' וערכין ומדרש תהלים ומס' סופרים הסדר כמו שהגהתי וכ"ה במנוה"מ ותוה"א ורי"ד וס' המוסר וע"י ומלת היו היא בספק כי כמובא לעיל מן התוספתא היה מתחיל כאן מאמר בפ"ע היו הלוים וכו' וכ"ה בירוש' וערכין ומדרש תהלים אבל לפי סגנון הגמרא דכאן הכל מאמר אחד ומחקתיה ובירוש' ותוס' ומדרש תהלים ליתא ואומרים שירה וכ"ל ברי"ד, ובערכין פריך עלה האי שירה מאי עבידתיה עיי"ש). ומה] מ מאי. היו אומרים] ב מ אמרו (בערכין גריס מ ב"פ כלפנינו). 6 א אונם וגו' (ס"ע ותוס' ושם ובירוש' ליתא לכל הסיום לא הספיקו–וכבשום ואיתא בערכין ומ"ת ומנוה"מ ותוה"א ורי"ד וע"י). וברעתם יצמיתם] מ ליתא (וכ"ל במדרש תהלים ומנוה"מ ורי"ד אבל איתא בירוש' וערכין ורש"י ותוספות ותוה"א וע"י). 7 ולא] א ט לא (מנוה"מ תוה"א רי"ד וע"י וכ"ה ב"פ בכ"י מ בערכין). 8 ב גוים [להיכל]; ד נכרים (ובפ"י גוים ושנה המזקק ובערכין ומ"ת ותוה"א אויבים). מ שניה (וכ"ה בקצת כ"י בס"ע עיי"ש בדברי ראטנער הערה צ"ה וד"ס כאן אות א' ובערכין גריס מ ב"פ בשניה). 9 נ בית תיר. גמרא] מ ליתא. 10 העיר [גמרא] א ב ל נ העיר [מגלן ד]תניא (וכ"ה בדפוס פיזארו וינ' רצ"ח וקושטא ומנוה"מ והגה"ת וכבר העיר בד"ס דגרסא משובשת היא דממאי ידעינן דבת"ב הוה ואי מייתי ראיה רק לשנחרשה הכי אלימא בריתא ממתניתין וגם ח גרס גמרא וכ"ה ברי"ד וע"י וע' בגליון הש"ס); ט העיר גמרא [דכת' ציון שדה תחרש וירושלם לעיים תהיה] (והיא הוספת סופר מטעה וע' תוי"ט במשנה ד"ה נחרשה). 11 תניא] מ תנו רבנן. כשחרש] ט מ כששרף; נ בט' באב חרש; ד כשחרב (הגה"ת וכן היה בכ"י ב והוגה כשחרש וכ"ה בירוש'). הרשע] ט ליתא (וכ"ל בהגה"ת). את] נ ליתא. האולם] נ ד ההיכל (וכ"ה בירוש' כאן סוף הלכה ח' ושם הדברים מקוטעים וגם במנוה"מ כאן וסוף נר א' וע"י האולם ובהגה"ת ליתא). מ האולם [וחרש את העיר וזרעה]. 12 נגזרה גזרה] מ גזר; נ וגזר. להריגה] ל להרגו (מנוה"מ סוף נר א' ובע"י ליהרג); נ הריגה. אותו הגמון] ד אדון אחד ובדפ"י הגמון אחד ושבש המזקק ובמנוה"מ והגה"ת וע"י כבכ"י). א אגמון. 13 ועמד] ט ליתא (וגרס אח"כ לבית וכ"ה בע"י). ט חוטם (וכן בפעם השנית); נ החוטם (והוגה בין השטין החותם!). מתבקש [בעל החוטם מתבקש] ב נ ליתא (וכ"ל בהגה"ת רק פעם אחת ופרש: פירוש הראש שבהם וכן פרש רגמ"ה); מ מבקש (ב"פ ולא ציין בד"ס ובמנוה"מ כאן וסוף נר א' מבקשים). 14 אזל] טשא ב ט מ נ ליתא. 15 ל מ נ מיניה (וכ"ה בע"י אך מהמשך הדברים נראה שלא מפני ההגמון היה מתחבא ע' רש"י וכן במנוה"מ בשני המקומות ובהגה"ת מיניהו). ל לגביה [ההוא]. נ בצניעא. 16 ד מייתינא (וכ"ה בשבוש במנוה"מ נר א' אבל בנר ה' והגה"ת וע"י מייתית). אין] מ ד הן. אמר ליה] ב נ ליתא (וכ"ל בע"י). 17 מ אאיגרא. נפל] ב ליתא (ובין השטין בכתב אחר ונפל); ט ל ונפל. ב ומיית [ובטלה גזירתא] וגמירי (וצ"ל דגמירי ומלת גזירתא בכתב אחר בין השטין). 18 דכי] א ב דכד; מ כי (ובמנוה"מ נר א' דכל היכא ובנר ה' דכל אימתי). א גזרו. ט גזירה; מ הדא גזירתא. ב ל מ מבטלין. לה] מ ליה (מנוה"מ נר ה' וע"י); ד ליתא (וכ"ל בהגה"ת).

לגזירתא יצתה בת קול ואמרה אותו הגמון מזומן לחיי העולם הבא:

תנו רבנן כשחרב הבית בראשונה נתקבצו כתות כתות של פרחי כהנה ומפתחות העזרה בידיהם ועלו לגגו של היכל ואמרו לפניו רבונו של עולם הואיל ולא זכינו להיות גזברין נאמנים לפניך הרי מפתחות מסורין לך וזרקום כלפי למעלה יצתה כמין פסת יד וקבלתן מהם והם קפצו ונפלו לתוך האור ועליהן קונן ישעיהו משא גיא חזיון מה לך איפוא כי עלית כלך לגגות תשאות מלאה עיר הומיה קריה עליזה חלליך לא חללי חרב ולא מתי מלחמה ואף הקדוש ברוך הוא מקרקר עליהן כתרנגולין שנאמר מקרקר קיר ושוע אל ההר:

משנכנס אב ממעטין בשמחה: אמר רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב כשם שמשנכנס אב ממעטין בשמחה כך משנכנס אדר מרבין בשמחה | כ"ט ע"ב אמר רב פפא הלכך האי בר ישראל דאית ליה דינא בהדי גוי באב לשתמיט מיניה דריע מזליה באדר ליזיל בהדיה דבריא מזליה:

לתת לכם אחרית ותקוה אמר רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב אלו דקלים וכלי פשתן:

תורה אור

9 ישעיה כ"ב א'. 13 ישעיה כ"ב ה'. 20 ירמיה כ"ט י"א.

מסרת הש"ס והמדרשים

3 (ת"ר) שקלים ו' ג'; פס"ר כ"ו (צד קל"א); ויק"ר י"ט ו' (ושם ובירושלמי הוא מסופר על יכניה מלך יהודה); אדר"נ ספ"ד (ובנוסחא ב' הוא ספ"ז) תרגום שני אסתר א' ג' (ובשניהם מסופר על כה"ג). 17 (ר"פ הלכך) לעיל ו' ב'; ברכות נ"ט ב', ס' ב'; שבת כ' א'; מגלה כ"א ב'; יבמות ע"ב א'; סוטה מ' א'; חולין מ"ו א', ס"ה א'.

1 א לגזירא; ב ט נ ליתא (ואפשר כי לה לגזירתא הן ב' נוסחאות); ד לגזרתייהו. אותו הגמון] ט אשריך הגמון שאתה; ד אדון זה (ובדפ"י הגמון זה). מזומן] מ מתוקן (ע' ד"ס). 3 ד משחרב (וכ"ה בתוס' סוטה פט"ו י"א אבל ע' ב"ב ס' ב' וערכין י"א ב'). בראשונה] מ בית הראשון (וכן גרס מ בפעם הג' בערכין י"ב וכ"ה בילקוט ישעיה כ"ב וע' ד"ס כאן ובב"ב שם אות י'). ב [מה עשו פרחי כהונה] נתקבצו (וההוספה היא בכתב אחר בגליון וליתא שם בפנים [של פרחי כהונה] דלהלן); ל מ מה עשו פרחי כהונה [שבאותו הדור] נתקבצו (וליתא להלן של פרחי כהונה וכן הגרסא בילקוט שם וכעין זה לעיל כ"ח ע"א בבריתות דגונבי עלי ובני סלמי אבל בה"ג הל' ת"ב ומנוה"מ נר ה' והגה"ת וע"י כגרסת ד וע' בתרגום שני לאסתר א' ג'). כתות [כתות] א מ נ ליתא (וכ"ל בה"ג וא"כ אינו ט"ס כמו שחשב בד"ס). 4 העזרה] נ של עזרה; ד ההיכל (ה"ג ומנוה"מ והגה"ת וע"י העזרה ובילקוט העזרה והמקדש ולפי תרגום שני היו המפתחות ביד כה"ג בלבד וע' במקומות שהבאתי במסרת הש"ס כי אגדות חלוקות הן והתקבצות כתות כתות לא היתה דוקא בשביל המפתחות כמו שחשב בד"ס). א ל מ נ ד בידם (ילקוט מנוה"מ והגה"ת). 5 ט ד לגג. ד ההיכל. לפניו] מ ליתא (ובהגה"ת להקב"ה ובילקוט ומנוה"מ לפני הקב"ה). 6 ולא] ט שלא. נאמנים] א ב ל נ ליתא (וכ"ל בויק"ר וילקוט ומנוה"מ והגה"ת אבל מגרסת פס"ר פכ"ו (עיי"ש במאיר עין) ואדר"ן ושקלים ו' ג' נראה לקיימו וכ"ה בה"ג וע"י). לפניך] ד ליתא (ואיתא בויק"ר ה"ג ילקוט מנוה"מ וע"י, ובהגה"ת בביתיך). הרי] ב מ יהו; ד יהיו (ובכל הנ"ל הרי). 7 ט נ ד מסורות (ילקוט). לך] א מ לפניך (מנוה"מ והגה"ת). ט מ נ מעלה (אדר"ן ה"ג ד' ברלין ילקוט מנוה"מ הגה"ת וע"י וכן הגיהו בדפ"ח). נ ד ויצתה. 8 כמין] ד כעין (בכל הנ"ל כבכ"י). וקבלתן] ט ונטלתן (ובע"י ולקחתם). והם] א ואף הן (וכ"ה בילקוט ומנוה"מ והגרסא הזו נאותה לפי נוסח פס"ר ותרגום שני שמדבר מתחלה על כה"ג ואח"כ על כהנים אחרים). נ וקפצו (וליתא והם). 9 נ האויר (ט"ס). מ ועליו קינן (ובד"ס ציין רק מלת קינן). נ מקונן. ד ישעיה [הנביא] (וליתא בכל הנ"ל). א חזיון וגו' תשואות מלאה וגו'. 10 מ לגגות [שנ'] תשואות–הומיה (והשאר ליתא ומלת שנ' שבוש). 11 קריה–מלחמה] ל ליתא (אבל נראה שהדרשה היא גם מסוף הפסוק); נ עליזה וגו'. 12 א ד אף. א קרקר עליהן את האויב כתרנגולין (ולפי"ז הכונה שהיה קורא להאויבים שיבואו על ישראל כתרנגולת שקוראה לבניה שיבואו אחריה אבל מלשון אף נראה שהכונה כדעת רש"י שהיה הקב"ה צועק ומקונן עליהם שאף הוא כביכול היה עמהם בצרה וע' שמ"ר ט' ו' ושם מקרקר אחריהם); ב ל קירקר עליהם כתרנגולין (ל כתרנגול); ט מ מקרקר אחריהם (ט עליהם) כתרנגולין; נ מקרקר עליהן כתרנגולת [שמקרקרת על בניה] (וכ"ה בערוך ערך קרקר; ובכל הדפוסים הישנים מקרקר עליהם כתרנגולין וכ"ה בילקוט ומנוה"מ וע"י וכ"ה בהגה"ת ושם קרקר ובדפוס באסיליאה שבש המזקק והדפיסו אף בהקב"ה נאמר מקרקר ודרשו כאן מלת קיר על הקב"ה מלשון יון *κύριος* כמו שפרש רש"י וטעה הגרי"ב בהבנתו). 13 א קיר וגו'. 14 מתני'] ט מ ליתא. ד בשמחה [כו'] (מיותר). 15 א כשם שנכנס (ובכ"י ב נכתב שמשנכנס באותיות אחרות על הגרד והוגה כשנכנס); ט כשם שממעטין בשמחה משנכנס אב כך מרבין בשמחה משנכנס אדר (ולא מצאתי נוסח כזה בספרים); ל כשם משנכנס (ובע"י ממעטין באבל ומרבין בשמחה). 17 רב פפא] ל ליתא; מ רב הילל (אבל ר"פ הוא שרגיל לומר הלכך במקומות רבים שבש"ס ע' לעיל ו' סוף ע"ב ובמסרת הש"ס כאן וכ"ה ברי"ף ורא"ה ורא"ש ורי"ד ורקח סי' ש"י וע"י ותוס'). הלכך] מ ליתא (ואיתא בכל הנ"ל). האי] מ ד ליתא (איתא בכל הנ"ל). 18 ט באב דריע מזליה לישתמיט ליה; ד לישתמיט מיניה באב דריע מזליה (רק ברי"ד ורקח). א משתמיט; ב מ נשתמיט (רי"ף רא"ה תוס' וע"י). מיניה] ב ט מ ליה (רי"ף ורא"ש; וברקח ליה מיניה). 19 דריע מזליה] ב בגליון מסופר אחר; מ דרעיע ליה. ט [עד] באדר ליזיל בהדי (ומלות באדר, בהדי, הן בגליון ונראה שנתכון הסופר לאמר שישתמט עד חדש אדר ואז ידון עמו אבל הנוסח מגומגם); ד ולימצי נפשיה באדר (והוא רק ברי"ד). א ניזיל. בהדיה] ב בתריה. דבריא מזליה] ב בגליון מסופר אחר (ובראא"ש דתקיף מזליה. כ"י ל מטושטש מאוד מכאן ואילך ורק מלות בודדות נכרות פה ושם). 20 לתת] ב ל מ ש ונתתי. א ותקוה [בגולה מאי] (ובהגה"ת בגולה מאי היא); ב מ ותקוה [בגולה] (וכ"ה בע"י ואפשר שחשבו שמלת בגולה היא בכתוב אבל מגרסת א והגה"ת נראה שהיא קושית הגמרא כלומר מאי תקוה יש בגולה). 21 משמיה דרב] מ אמר רב (אבל לעיל סוף כ"ט ע"א ולהלן משמיה דרב וכ"ה בכל המקומות בש"ס במימרות דר"י בריה דר"ש בר שילת וכ"ה בר"ח והגה"ת ובאוה"כ וע"י וע' ד"ס).

ראה ריח בני כריח שדה אשר ברכו ה' אמר רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב כריח שדה של תפוחים:

שבת שחל תשעה באב להיות בתוכה אסורין לספר ולכבס אמר רב נחמן לא שנו אלא לכבס וללבוש אבל לכבס ולהניח מותר ורב ששת אמר אפילו לכבס ולהניח אסור אמר רב ששת תדע דבטלי קצרי דבי רב מתיב רב המנונא ובחמשי מותרין מפני כבוד השבת למאי אילימא לכבס וללבוש מאי כבוד השבת איכא אלא לאו לכבס ולהניח וטעמא דבחמשי מותרין מפני כבוד השבת אבל בשאר יומי לא לעולם לכבס וללבוש ובמי שאין לו אלא חלוק אחד וכי הא דאמר רב אסי אמר רבי יוחנן מי שאין לו אלא חלוק אחד מותר לכבסו בחולו של מועד:

איתמר נמי אמר רבי בנימן בר יפת אמר רבי אלעזר לא שנו אלא לכבס וללבוש אבל לכבס ולהניח מותר מיתיבי אסור לכבס לפני תשעה באב ואפילו להניח לאחר תשעה באב וגהוץ שלנו ככבוס שלהן וכלי פשתן אין בהן משום גהוץ תיובתא:

שלח רב יצחק בר יעקב בר גיורי משמיה דרבי יוחנן אף על פי שאמרו כלי פשתן אין בהם משום גהוץ אסור ללבשן בשבת שחל תשעה באב להיות בתוכה אמר רב לא שנו אלא לפניו אבל לאחריו מותר ושמואל אמר אפילו לאחריו נמי אסור מיתיבי שבת שחל תשעה באב להיות בתוכה אסורין לספר ולכבס כיצד חל להיות באחד בשבת מותר לכבס כל השבת כולה חל להיות בשני או בשלישי או ברביעי או בחמשי לפניו אסור לאחריו מותר חל להיות בערב שבת מותר לכבס בחמשי מפני כבוד השבת ואם לא כבס בחמשי מותר לכבס בערב שבת מן המנחה ולמעלה לייט עלה אביי ואיתימא רב אחא בר יעקב אהא חל להיות בשני או בחמשי קורין שלשה ומפטיר אחד בשלישי וברביעי קורא אחד ומפטיר אחד רבי יוסי אומר לעולם קורין שלשה ומפטיר אחד תיובתא דשמואל אמר לך שמואל תנאי היא דתניא תשעה באב שחל

תורה אור

1 בראשית כ"ז כ"ז.

מסרת הש"ס והמדרשים

8 (קצרי) ירושלמי כאן ד' ט'. (ובחמשי) לעיל י"ב ב', ט"ו ב', כ"ו ב'; יבמות מ"ג א'; ירושלמי כאן ב' י"ב (ס"ה ד') ד' ט'; מו"ק ג' א'; יבמות ספ"ו. 13 (רב אסי) מו"ק י"ד א', י"ח א'; חולין ק"ז ב'. 19 (גיהוץ שלנו) כתובות י' ב'. 25 (לאחריו) ירושלמי כאן ד' ט' (ושם הוא פלוגתא דר"י ור"ל). 27 (שבת) לעיל כ"ו ב'; יבמות מ"ג א'; ירושלמי כאן ד' ט'; יבמות ספ"ו. 33 (לייט) ברכות י"ג ב', ט"ו א', כ"ב א'; פסחים ק"ד א'; מו"ק י"ב ב'; קדושין ל"ג ב', ע"א ב'; נדה י"ד א'. 34 (חל להיות) מגלה כ"ב ב'. 38 (דתניא) ערובין מ"א א'; תוספתא תענית ד' י"ג; ירושלמי כאן ד' י'.

1 מ [כתיב] ראה (אבל בסמוך ליתא כתיב לחת). ראה ריח בני] א ב ל ליתא (וכ"ל באוה"כ והגה"ת וע"י אבל איתא בר"ח); ד [ויאמר] ראה. אשר ברכו ה'] מ ליתא; נ שדה וגו'. 2 משמיה דרב] ל ליתא; מ אמר רב (כמו לעיל). 4 א שבת-מלספר וכו' (ובמשנה גריס לספר); ב שבת-בתוכה; ט שבת-בתוכו וכו'; ל מתני' שבת-בתוכה וכו'; מ משבת שחל להיות. 5 נחמן] ל הונא (והוא טעות כי בר פלוגתיה דרב ששת הוא רב נחמן). 6 ורב] א רב. 7 אמר רב ששת] ט ליתא. 8 ט דהא בטלי (תוה"א); מ דבטיל. ט קצירי. א מותיב; ב מיתיב. א ד בחמשי. 9 ט ולמאי; ד מאי. 10 א ב ד שבת (וכ"ה בר"ג ורש"י ואולי הוא הנכון). לאו לכבס ולהניח] ד להניח (אבל ע' ר"ג ורש"י). 11 א מ טעמא; ד ליתא (אבל כן גרס גם ר"ג). א דבחמשי דמותרין; ב דבחמשי הוא דמותרין; ד ובחמשי הוא דשרי. מפני כבוד השבת] ד ליתא. 12 מ בשאר ימות השבוע לא; ד השבת כולה אסור (ור"ג בשאר יומי וע' ד"ס). לעולם] ב ליתא (ואיתא בגליון). ובמי שאין] ד ובשאין (וברש"י כבכ"י). 13 א ב ט כי הא; ד ליתא. אסי אר"י] מ ליתא (ונשמט בטעות כי במו"ק י"ד וי"ח והולין ק"ז גריס ליה מ). 16 איתמר נמי] מ ליתא. אמר רבי בנימן בר יפת] ט ליתא. בר יפת] ד ליתא (ואיתא בה"ג הל' ת"ב). 17 לכבס ו]להניח ד ליתא (ובה"ג כבכ"י). 19 ואפילו להניח לאחר ת"ב] מ ליתא (ונשמט מן ת"ב עד ת"ב ולא הרגיש בד"ס). ט ד אפילו (ה"ג ואפילו). א ט מ וגיחוץ (וכ"ה בכל המקומות דלהלן וכ"ה בה"ג וכלבו הל' ת"ב וע' ערוך השלם ערך גהץ וד"ס). 21 ט [תיובתא דר' אלעזר] תיובתא. 22 יצחק בר] ב ליתא. בר יעקב] ד ליתא. בר גיורי] מ ליתא (וכמו שהגהתי הוא במו"ק י"ח א' (ושם ליתא בר יעקב בכ"י רי"ף וכ"ל כאן בה"ג ד"ו אבל איתא בדפוס ברלין) ובפכ"י בשם גאון ובריי"ף כאן ורא"ה ואו"ז הל' ת"ב ותוה"א ענין אבלות ישנה ושבלי הלקט סי' פ"ז, אבל באשכול הל' ת"ב ליתא בר יעקב בר גיורי ובראיש רב חסדא בר יעקב בר גיורי משמיה דרב נחמן). א ב משמא. 24 ט [כלין] גיחוץ. ט ד [אבל] אסור (וליתא בכל הנ"ל, ובראיה אפילו הכי אסור). ללבשן] מ ללבוש. ת"ב להיות] מ להיות ת"ב. 25 ט בתוכו. 26 א אסור [מפני שאסור לכבס כל איתה שבת] (והיא הוספה). 27 מ להיות ת"ב. ט מ ד אסור (ע' לעיל). 28 ד ולכבס [ובחמשי-השבת] (והוא שבוש וליתא בכל הנ"ל דמאי איצטריך ליה הכא). א כאי זה צד; ב כאיצד; מ הא כיצד. 29 כולה] א ליתא (ואיתא בה"ג ד' ברלין ור"ח ורש"י ותוה"א). חל להיות] ב ט מ ד ליתא (וכ"ל בה"ג שם ורקח אבל כיון דאיתא אח"כ בבבא השלישית חל להיות ע"ש נראה לגרסו גם כאן וכ"ה בר"ח ורש"י ותוה"א וכ"ה בכ"י ל). מ בשני [בשבת]. ב ט מ ד ובשלישי (מ בשלישי) וברביעי ובחמשי (וכ"ה בה"ג ורקח אבל ר"ח ותוה"א בכלם או וכן ברש"י או בשלישי). 30 מ ולאחריו. 31 ט ערב. 32 ואם] ט אם. ד בחמשי [בשבת] (וליתא בכל הנ"ל). מותר לכבס] ט מכבס (ובתוה"א יכבס). 33 מ ולמעלה [אבל מן המנחה ולמטה אסור] (וליתא בכל הנ"ל). 34 ואיתימא] ט ואמרי לה (ה"ג ורש"י ותוה"א ואיתימא). 35 ב ט מ ד ובחמשי (וכ"ה במגלה כ"ב ע"ב וע' לעיל ובסמוך גריס גם א וברביעי). א שלשה [בספר] ומפטיר [בנביא] (ואינו נוח וליתא במגלה). מ ומפטירין. 38 שמואל] ט שמ' מינ' (ט"ס). דתניא] ב בגליון מסופר אחר. ת"ב שחל להיות בשבת וכן] מ ליתא (ולכאורה לא איצטריך ליה הכא אבל הש"ס מביא לשון

להיות בשבת וכן ערב תשעה באב שחל להיות בשבת אוכל ושותה כל צרכו ומעלה על שלחנו אפילו כסעודת שלמה בשעתו ואסור לספר ולכבס מראש חדש ועד התענית דברי רבי מאיר רבי יהודה אומר כל החדש כלו אסור רבן שמעון בן גמליאל אומר אין אסור אלא אותה שבת בלבד ותניא אידך ונוהג אבל מראש חדש ועד התענית דברי רבי מאיר רבי יהודה אומר כל החדש כלו אסור רבן שמעון בן גמליאל אומר אין אסור אלא אותה שבת בלבד אמר רבי יוחנן ושלשתן מקרא אחד דרשו והשבתי כל משושה חגה חדשה ושבתה וכל מועדה מאן דאמר מראש חדש ועד התענית ל' ע"א מחגה מאן דאמר כל החדש כלו אסור מחדשה ומאן דאמר אין אסור אלא אותה שבת בלבד משבתה:

אמר רבא הלכה כרבי מאיר ואמר רבא הלכה כרבן שמעון בן גמליאל ותרויהו לקולא וצריכא דאי אשמעינן הלכה כרבי מאיר הוה אמינא אפילו מראש חדש קא משמע לן הלכה כרבן שמעון בן גמליאל ואי אשמעינן הלכה כרבן שמעון בן גמליאל הוה אמינא אפילו לאחריו קא משמע לן הלכה כרבי מאיר:

ערב תשעה באב לא יאכל אדם שני תבשילין כו': אמר רב יהודה אמר רב לא שנו אלא משש שעות ולמעלה אבל משש שעות ולמטה מותר ואמר רב יהודה אמר רב לא שנו אלא בסעודה המפסיק בה אבל בסעודה שאינו מפסיק בה מותר ותרויהו לקולא וצריכא דאי אשמעינן בסעודה המפסיק בה הוה אמינא אפילו משש שעות ולמטה קא משמע לן משש שעות ולמעלה ואי אשמעינן משש שעות

תורה אור

11 הושע ב' י"ג.

מסרת הש"ס והמדרשים

11 (והשבתי) ירושלמי כאן ד' ט'. (חגה חדשה שבתה) ירושלמי כאן ד' ט'. 24 (משש שעות) ירוש' כאן ד' י' (ושם בשם ר' הושעיה). 26 (המפסיק בה) ירושלמי שם (ושם אמר לה ר' יוחן). 28 (לקולא) ירושלמי שם (ושם אמר לה ר' יוסי).

התוספתא דכאן ומוסיף עליה וכן עת"ב שחל להיות בשבת והגר"א הוסיפו גם בתוספתא וכ"ה בירושלמי כאן וה"ג ד' ברלין ורי"ף ואו"ז ורי"ד, ובראה"ה ורא"ש ליתא [וכן עת"ב שחל להיות בשבת] וע' בגבורות ארי).

2 ושותה] מ והולך. 3 ב מ בשעתה (וכ"ה בתוספתא וראב"ן ורקח סי' ש"י אבל בירוש' כאן ובה"ג בשעתו דלא כד"ס וכ"ה ברש"י ובכ"י מ בערובין וע' ברש"י שם). 4 ועד] ט עד. ט מ תענית. 6 אין] ט ד אינו (רי"ף ורא"ש ואו"ז ותוה"א וש"ש הל' ת"ב ורי"ד). 7 ותניא אידך–שבת בלבד] א ל ליתא (וכן לא הובאה הבריתא הזאת ברי"ף וראה"ה ורא"ש ותוה"א ואו"ז ורי"ד ואפשר שלא היתה לפניהם וגם אין זכר לה ברש"י ותוספות אבל מלשון ח [דאמר אינו נוהג] נראה קצת שהיתה לפניו וכן בה"ג הלשון אבל נוהג ואיני יודע להכריע). ט תניא. ב ט נוהג. ונוהג אבל] מ נוהגין אבלות (וכ"ה בשערי שמחה ריש ת"ב). ט מ תענית. 9 אין] ט ד אינו (ע' לעיל). 10 ב ט שלשתן. 11 ט ד [דכתיב] והשבתי (וכ"ה בראה"ה ובהרא"ש וה"ג ברלין שנאמר אבל בה"ג ד"ו ורי"ף ותוה"א ורי"ד ליתא). א משושה וגו'. 12 וכל מועדה] ד ליתא (ובד"ס מביאו מכ"י ב ולא הרגיש דאיתא גם בכ"י מ וכ"ה בה"ג ד' ברלין ותוה"א אבל ליתא ברי"ף וראה"ה ורא"ש). מאן דאמר מר"ח ועד התענית מחגה] צ מר סבר חגה (והשאר ליתא (והיא גרסא קצרה וישרה וכן הוא גורס להלן גבי חדשה ושבתה וכ"ה ברי"ד וכן בה"ג ר"מ סבר חגה ר"י סבר חדשה רשב"ג סבר שבתה אבל ברי"ף וראה"ה ורא"ש ותוה"א כלפנינו). חדש] מ ליתא. ועד] ב עד. ט מ תענית. 13 מאן דאמר כל החדש כולו אסור מחדשה] צ ומר סבר חדשה (ה"ג ורי"ד). ד ומאן. כל החדש] ט מהחדש (ט"ס). אסור] ט ליתא. 14 ומ"ד אין אסור אלא אותה שבת בלבד משבתה] צ ומר סבר שבתה (ה"ג ורי"ד). ב ט מאן. אין] ט אינו. מ איסור (ובד"ס בטעות אינו אסור). אלא אותה שבת בלבד] מ אלא אותה שבוע; ד כל השבת כולה אסור (ולא כן אמר רשב"ג לעיל וע' בר"ג ור"ח ורש"י). 16 ד כרשב"ג ואמר רבא הלכה כר"מ (אבל ג ח ש ת וה"ג וסר"ע השלם ורי"ף וראב"ן וש"ש וראה"ה ורא"ש ואו"ז ורי"ד ותוה"א ואגודה כסדר כה"י והוא הנכון). הלכה] צ הלכתא (וכן להלן). 17 א וצריכי. 21 הוה אמינא] צ ליתא. צ לאחריו [נמי] (סר"ע רי"ף ורי"ד). הלכה] ב ליתא; צ הלכתא. 23 א מתני' עת"ב–ולא הודו לו חכמים; ב מתני' עת"ב–תבשילין; ט מתני' עת"ב וכו'; מ ליתא; צ מתני' עת"ב לא יאכל. גמ'. 24 אמר רב] מ אמר שמואל (וכ"ה בראה"ה ורא"ש ורי"ד ורקח ש"י ושבלי הלקט פימן רס"ה אבל בר"ח ופכ"י ורי"ף ותוה"א ואו"ז וסמ"ג עשין דרבנן ג' אמר רב ובראב"ן ליתא אמר רב יהודה וכ"ל בריטב"א וגרס אמר שמואל לחוד ובראב"ן אמר רב לחוד וע' בד"ס בנוגע לנוסחאות שברי"ף); ד ליתא. מ בשש (ט"ס). צ מהפך וגורס תחלה ל"ש אלא בסעודה וכו' ואח"כ ל"ש אלא משש (ולפי"ז הוא מהפך הסדר גם להלן וגורס תניא כל"ק עת"ב אם עתיד וכו' ואח"כ תניא כלשנא בתרא עת"ב לא יאכל ולא מצאתי הסדר הזה בספרים). 25 א אמר; מ [איכא דאמרי] אמר (ולפי הגרסא הזאת היה מתישב מה דהקשה בגבורות ארי דאי רב יהודה בעצמו אמר הנך תרי לשני הנה בכל אופן אחת הבריתות סותרת לדבריו כי שתיהן פליגי אהדדי כדמוכח גם מלשון תניא כל"ק ותניא כל"ב אולם גרסת מ אינה מתקבלת כי מלשון וצריכא מוכח דחד אמרן כמו לעיל גבי רבא דאמר נ"כ ותרויהו לקולא וצריכא וכו' וכן מוכח מר"ח דכתב והני מלי בסעודה עיי"ש וכ"ה בפכ"י וכתב „וכיון דתרין לישני דר"י אמר רב תרויהו איתנהו לקולא ותניא כי האי לישנא ותניא כי האי לישנא כל חדא וחדא מן ברייתא קיימא לקולא ולא פלינן אהדדי". והנה בד"ס מביא מרי"ף כ"י במימרא הראשונה אמר ר"י אמר שמואל ובשניה אר"י אמר רב אבל א"כ הול"ל תניא כותיה דשמואל ותניא כותיה דרב ולא תניא כל"ק ותניא כל"ב וכיון שכל הגרסאות דחוקות איני רואה להגיה ע"פ מ מלבד את נוסח ד שהוא בכל הראשונים). 26 אמר רב] מ אמר שמואל (וכל החלופים בספרים שנזכרו לעיל הם גם כאן); ד ליתא. צ שמפסיק. 27 ט סעודה. ב ט מ צ שאין (ר"ג וראה"ה). 28 א וצריכי. דאי] צ אי. צ שמפסיק. 29 משש שעות ולמטה] כה"י מצפרא (וכ"ה רק באו"ז ופכ"י ונוסח ד נ"ל מחוור וכ"ה ברי"ף ור"א ורא"ש ורי"ד). 30 גליון ב ולמעלה [אסור ופחות מיכן מותר] (ונראה שהוא פרוש)

ולמעלה הוה אמינא אפילו בסעודה שאינו מפסיק בה קא משמע לן בסעודה המפסיק בה:

תניא כלישנא קמא תניא כלשנא בתרא תניא כלשנא בתרא הסועד ערב תשעה באב אם עתיד לסעוד סעודה אחרת מותר לאכול בשר ולשתות יין ואם לאו אסור לאכול בשר ולשתות יין תניא כלשנא קמא ערב תשעה באב לא יאכל אדם שני תבשילין לא יאכל בשר ולא ישתה יין רבן שמעון בן גמליאל אומר ישנה אמר רבי יהודה כיצד משנה אם היה רגיל לאכול שני תבשילין אוכל אחד היה רגיל לסעוד בעשרה בני אדם סועד בחמשה היה רגיל לשתות בעשרה כוסות שותה בחמשה במה דברים אמורים משש שעות ולמעלה אבל משש שעות ולמטה מותר:

תניא אידך ערב תשעה באב לא יאכל אדם שני תבשילין לא יאכל בשר ולא ישתה יין דברי רבי מאיר וחכמים אומרים ישנה בבשר וביין ימעט

מסרת הש״ס והמדרשים

4 (ערב ת״ב) לעיל כ״ו ב׳; סנהדרין ע׳ א׳; איכ״ר (באבער) ג׳ ט״ז.

1 ב צ שאין. 2 קמ״ל בסעודה המפסיק בה] צ צריכא. 4 בתרא] צ קמא (ע״פ הפוך סדר המימרות דר״י דלעיל). הסועד] צ ליתא. אם] מ היה (ובריי״ד ורקח אם היה). 5 א ב צ [ומותר] לשתות (ברי״ף ורא״ה ורא״ש וריי״ד כמו ד). 6 ואם לאו אסור לאכול בשר ולשתות יין] ב ליתא (וכ״ל בריי״ד). לאכול בשר ולשתות יין] צ ליתא (וכ״ל ברי״ף). א [ואסור] לשתות. 7 א ב ותניא (ובראש מביא תחלה הסיוע לל״ק ואח״כ לל״ב). 8 לא] יאכל בשר א מ ולא (ע׳ במשנה). מ יאכל [אדם] בשר (ע׳ במשנה). 9 אמר רבי יהודה כיצד משנה] מ כיצד ישנה א״ר יהודה (וכן הגיה רש״י וכ״ה בראש, ובריי״ד ותוה״א אמר רב יהודה אמר רב ובריטב״א אמר ר ב יהודה כיצד משנה וכתב שר״י האמורא מפרש למלתיה דרשב״ג וכן כתב בתוה״א וכן נראה קצת מלשון הרא״ה שכתב פי׳ הא דתנן לא יאכל וכו׳ ואלו חשב שהוא רבי יהודה התנא לא היה זה סגנון נאות בפיו והריטב״א מביא גם את הנוסחא ר ב י יהודה עיי״ש ולדעתי זה עקר והכל בריתא אחת כדמוכח גם מסגנון במה דברים אמורים שאינה לשון אמורא וגם מהבריתא דלהלן מוכח כן שהיא מסיימא בדברי רשב״ג ואין נראה שהפסיקוה באמצע במימרא דרב יהודה האמורא ועיי״ש בהערתי). 10 א כאי זה צד. משנה] צ ישנה (רא״ה ורא״ש וריי״ד ותוה״א). אם] א ב ליתא (וכ״ל ברי״ף ורא״ש). לאכול שני תבשילין אוכל אחד היה רגיל] מ רגיל [לאכול] לסעוד (והשאר ליתא ומלת לאכול מוקפת. גם בראב״ן ורקח ש״י וריי״ד ליתא להבבא הזאת ובצדק הקשה עליה בד״ס כי אכילת תבשיל אחד במקום שנים אינה שנוי כ״א מעוט אף כשהוא אוכל משום זה יותר מן התבשיל האחד והא דאמר בבריתא דכיצד ימעט שלהלן שיאכל חצי לטרא במקום לטרא ולא אמר תבשיל אחד במקום שנים הוא מפני דמעוט תבשילין לא סני ליה דאפשר לאכול מתבשיל אחד כדי שעור שני תבשילין ויותר ואין זה מעוט נכר אבל השנוי דאיירי ביה הכא הוא שאם היה רגיל לסעוד בחברת י׳ ב״א יסעוד בחמשה דהוי שנוי ולא מעוט ומהאי דעשרה כוסות שבבריתא זו נמי לא קשה מידי כי הגרסא הנכונה שם בעשרה ור״ל שאם היה רגיל לשתות לוג יין בעשרה כוסות ישנה וישתה בחמשה וזה ג״כ שנוי ולא מעוט. אמנם בירוש׳ כאן מביא הך דליטרא בשר על ישנה וא״כ אינו מבדיל כלל בין שנוי למעוט אבל שם לא הובאו ב׳ בריתות כ״א הוא פרוש על המשנה וההבדל נכר רק מתוך הבריתות שבגמרא דידן. בכ״ז לבי מהסס עוד בדבר ומסתפינא למחוק את כל הבבא ע״פ הקושיות האלה כי היא נמצאת בכ״י א ב צ (בכ״י ט ל חסר הדף הזה) ועדות מ בלבד היא מסופקת כי אפשר שנשמטה שם הבבא ע״י דמיון מלות היה רגיל ואף שקשה לפרש לפי״ז היאך נשארה שם מלת לאכול בלבדה הנה בכל אופן הנוסחא חשודה וגם מהשמטתה בראב״ן ורקח וריי״ד אין ראיה מחלטת כי לעמת זה היא מובאה ברי״ף ורא״ה ורא״ש ותוה״א. ואם נסמוך על שקול הדעת בלבד יש גם קצת סברא לקיימה כי מכיון שהבריתא מונה ג׳ דברים (תבשילין בשר ויין) הוא פורט והולך אח״כ את אופן השנוי בכל אחד מהן וחשב גם מעוט תבשילין לשנוי ומסגנון הבריתא השניה דלהלן יש ג״כ קצת הוכחה לזה עיי״ש בהערתי. אמנם יש לבעל דין לחלוק שנוספה הבבא אח״כ כדי לפרש גם את השנוי בתבשילין אבל דוחק הוא בעיני). 11 ב צ [מיני] תבשילין (וכ״ה ברי״ף ורא״ה ורא״ש ותוה״א אבל ליתא גם ברש״י להלן). אוכל] צ ד יאכל (אבל להלן סועד, שותה והוא הנכון וכ״ה בכל הנ״ל). א ב ד [מין] אחד (וכ״ה בכל הנ״ל מפני שגרסו מקודם מיני ובדפוס פיזארו [תבשיל] אחד וע׳ ד״ס). ד [ואם] היה. היה רגיל] לסעוד צ ליתא (והוא מביא תחלה הך דעשרה כוסות ואח״כ הך דעשרה ב״א וכן הסדר בריי״ד אבל אינו נראה כי לסעוד קאי על בשר שנזכר תחלה). לסעוד] צ לאכול (רי״ד). 12 סועד] צ יאכל (רי״ד). מ צ [ואם] היה (רי״ד וליתא בהנ״ל). צ ד עשרה (רי״ד ורקח, אבל בכל הנ״ל ובראב״ן ורש״י ותוספות בעשרה והוא הנכון דבשנוי עסקינן וע׳ בהערתי לעיל). 13 שותה] צ ישתה (רי״ד). צ ד חמשה (רקח ורי״ד). מ בחמשה [כוסות]; חמשה [כוסות] (וליתא בכל הניד לעיל). 14 מ שעות [ולמטה] אבל משש שעות [ולמעלה] מותר (והוא שבוש ובד״ס לא ציין). 17 לא] יאכל בשר א מ ולא. 18 אומרים] מ ליתא (ולא ציין בד״ס). בבשר ויין ימעט] ב ליתא; ד וממעטין בבשר וביין (ובדפ״ח וממעט. והנה ברי״ף ורא״ה ורא״ש וריי״ד לא הובאה הבריתא דתניא אידך כלל וכן לא נזכרה ברקח ואין ספק שהיתה לפניהם רק שקצרו והביאוה הראב״ן ותוה״א בשנוים כאשר נראה להלן ולפי גרסתנו צריך לומר דישנה קאי אשני תבשילין וכן כתב רש״י ומזה ראיה ג״כ למה שכתבתי לעיל דלשתי הבריתות אכילת תבשיל אחד במקום שנים נקרא שנוי אבל לפי״ז קשה במאי פליגי הכא ר״מ וחכמים דר״מ נמי קאמר דלא יאכל שני תבשילין ומובן דאוכל אחד ועל הבריתא הראשונה ליכא להקשות קושיא זו דשם קאי ישנה על כל הבריתא ובשר ויין בכלל ואפשר דרבי יהודה דמפרש שם למלתיה דרשב״ג פרש גם תבשילין דרך אגב ובאמת גם שם הבבא דתבשילין מכופקת עיי״ש בהערתי אבל כאן שהוא מוציא בשר ויין מן הכלל בודאי איכא למפרך מאי פלוגתיהו דר״מ וחכמים ונצטרך לומר דלא פליגי כלל בתבשילין כ״א בבשר ויין ורישא בכדי נסבה והוא דוחק ואולי משום זה השמיטה הראב״ן לגמרי וגרס רק תניא אידך בבשר וביין ימעט כיצד ימעט וכו׳ וכאשר ראינו לעיל השמיט הראב״ן בבא דתבשילין גם בבריתא הראשונה ולגרסתו מתישבים כל הדקדוקים דבשתי הבריתות קאי רק אבשר ויין ובאחת איירי בשנוי ובשניה במעוט. אולם בתוה״א הגרסא כאן תניא אידך עת״ב וכו׳ וחכמים אומרים ימעט כיצד ימעט אמר [רב יהודה אמר] רב (כצ״ל שם כיוצא בברור ממה שכתב שם להלאה וכדגרים בבריתא א׳) אם היה רגיל וכו׳ והיא בודאי גרסא ישרה ולא איירי כאן בשנוי כלל רק שלשטתנו לעיל מסתבר טפי לגרוס אמר ר ב י יהודה שהוא התנא ולא האמורא אך אין נפקותא בזה לגוף הענין ולדעתי הגרסא הזו של הרמב״ן היא האמתית אבל מראשית מלאכתי שמתי לי לחוק לסדר את הנוסח רק ע״פ כה״י והדפוסים ולהשתמש בספרי הראשונים רק לסיוע במקום שצריך הכרעה בין כה״י השונים או בינידם והדפוסים (ע׳ על זה בהקדמתי) ולכן עלינו להשתדל עוד לברר כאן את גרסת כה״י. והנה ראינו שכ״י ב משמיט בבשר וביין ימעט וגורס והכ״א ישנה אמר ר׳ יהודה כיצד ישנה וכו׳ ולפי הגרסא הזאת לא ירדו הבריתות כלל

כיצד ממעט אם היה רגיל לאכול לטרא בשר אוכל חצי לטרא היה רגיל לשתות לוג יין שותה חצי לוג ואם אינו רגיל כל עקר אסור רבן שמעון בן גמליאל אומר אם היה רגיל לאכול אחר סעודתו צנון או מליח הרשות בידו:

תנו רבנן כל שהוא משום תשעה באב אסור לאכול בשר ואסור לשתות יין ואסור לרחוץ וכל שאינו משום תשעה באב מותר לאכול בשר ומותר לשתות יין ומותר לרחוץ רבי ישמעאל ברבי יוסי אומר משום אביו כל שעה שמותר לאכול מותר לרחוץ:

תנו רבנן כל מצות הנוהגות באבל נוהגות בתשעה באב אסור ברחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל ובתשמיש המטה ואסור לקרות בתורה ובנביאים ובכתובים ולשנות במשנה במדרש ובתלמוד ובהלכות ובאגדות אבל קורא הוא במקום שאינו רגיל לקרות ושונה במקום שאינו רגיל לשנות וקורא בקנות ובאיוב ובדברים הרעים שבירמיה ותינוקות של בית רבן אינן בטלין דברי רבי מאיר רבי יהודה אומר אף אינו קורא במקום שאינו רגיל לקרות ואינו שונה במקום שאינו רגיל לשנות אבל קורא

מסרת הש"ס והמדרשים

1 (היה רגיל לאכול ליטרא) ירושלמי כאן ד' י' (ושם קאי על ישנה וע' ירושלמי סנהדרין י' ב' ופסדר"כ שובה באבער הערה ע"ד ושהש"ר א' פסוק שחורה אני). 6 (כל שהוא) תוספתא כאן ד' י"א; איכ"ר ג' ו'. 11 (ת"ר) מו"ק כ"א א'; ירושלמי מו"ק ג' ה' (דף פ"ב ע"ד); שמחות פ"ו. 13 (בתנ"ך) ירושלמי שבת ט"ז א'; ויק"ר ט"ו ד'; איכ"ר ד' כ'. 14 (ולשנות) לעיל ט"ז א'; ברכות כ"ב א'; מו"ק ט"ו א', כ"א א'; תוספתא ברכות ב' י"ג; ירושלמי מו"ק ג' ה' (דף פ"ב ע"ד); שמחות פ"ו. 15 (שאינו רגיל) ירושלמי מו"ק ג' ה' (דף פ"ב ע"ד). 17 (בקנות) ויק"ר ט"ו ד'; ירושלמי שבת ט"ז א'; איכ"ר ד' כ'.

לחלק בין שנוי למעוט והכל נקרא שנוי וההבדל בין שתי הבריתות הוא רק בלשון ואופני השנוי אבל כמדומני שזה שבוש ואולי נשמטו מלות בבשר וביין ימעט בטעות בספר שלפניו ולכן הוכרח לגרוס אח"כ ישנה). א ובבשר.

1 ב [אמר ר' יהודה] כיצד (ולכאורה נראה שהוא נכון וכמו שהוא בבריתא א' אבל אפשר דחכמים דכאן היינו ר' יהודה וא"כ לא צריך ליה וכ"ל בראב"ן אבל שם ליתא גם בבריתא א' ולפי גרסת תוה"א שהוא האמורא בודאי הוכרח לגרסו גם כאן וע' בהערה הקודמת). א כאי זה צד. ממעט] ב ישנה; צ ימעט (ראב"ן ותוה"א). אם] א ליתא (וכ"ל בראב"ן). 2 אוכל] ב צ ד יאכל (תוה"א). ב [ואם] היה; צ [אם] היה (תוה"א). היה רגיל] מ ליתא. שותה] ב צ ד ישתה (תוה"א). 3 א ד חצי לוג [יין] (וליתא בראב"ן ותוה"א וכן לא הוכפלה לעיל מלת בשר). ואם אינו רגיל כל עקר אסור] ב ליתא (וכ"ל בתוה"א ונראה כמיותר דפשיטא דאינו מרבה אבל איתא גם בראב"ן). 4 אם] א ליתא (וכאן נכון לגרסו כי הוא ריש מימרא וכ"ה בר"ח ותוה"א). היה] מ ליתא. מ אחר סעודתו לאכול; ד צנון או מליח אחר סעודתו (בר"ח ותוה"א כסדר כה"י). 5 מ צונן (בד"ס טעות). 6 תנו רבנן] ד תניא אידך (אבל אין הבריתא הזו המשך הקודמות דעקר ענינה דיני דרחיצה וכן בר"ח וראב"ן ואו"ז ור"ן [ת"ר] ובתוה"א ורא"ש לקמן סי' ל"ח תניא וליתא אידך). 7 ואסור לשתות] מ ולשתות (וכ"ה בתוספתא ור"ח ורא"ש ור"ן ואולי הוא עדיף כי בשר ויין הן כאחד אבל ראב"ן ותוה"א ואו"ז וריטב"א כמו ד). וכל] צ ד כל. 8 ומותר לשתות] מ ד ולשתות (תוספתא רא"ש ור"ן). 9 ומותר] לרחוץ ב מ ד ואסור (ובכ"י ב היה כתוב ומותר והוגה ואסור וכ"ה בר"ן אבל הגרסא הזאת לא מסתברא דכיון שמותר לאכול בודאי מותר לרחוץ ואפשר לקיימה רק אם נגרוס להלן בדברי ר' ישמעאל מלת בשר של ד ור' ישמעאל פליג שם את"ק דאוסר ברחיצה אבל מלת בשר ליתא בתוספתא וכה"י ומחקוה גם רש"י והגר"א וליתא בתוה"א ורא"ש ור"ן וא"כ במאי פליג ר"י את"ק ולכן העקר הוא כאן ומותר ור"י פליג את"ק בסעודה המפסקת כדפרש רש"י ולכ"ע כל זמן שמותר בבשר ויין מותר ברחיצה וכ"ה בתוספתא ורא"ש ותוה"א ושם נשמט בטעות מן יין עד יין קודם מלת ומותר). ר' ישמעאל–מותר לרחוץ] צ ליתא (ונשמט בטעות מן לרחוץ עד לרחוץ). 10 משום אביו] א ליתא (ואיתא בתוספתא ורש"י וכל הנ"ל). שעה] ב זמן (תוה"א רא"ש ור"ן וריטב"א). ד לאכול [בשר] (וכ"ה מסופר אחר בגליון ב וכ"ה באו"ז וריטב"א וע' לעיל). 11 א ב נ צ שנוהגות (תוה"א סר"ע השלם ורא"ה). א [יתר עליו] ת"ב (ולפי גרסתו להלן דחשיב גם אכילה ושתיה שאינן נוהגות באבל שייך שפיר לומר [יתר עליו] אבל א"כ היה צריך למנות תחלה רחיצה וכו' דאיתניהו בשניהן ואח"כ יתר עליו אכילה וכו' ונראה א"כ שהיא רק הוספת סופר וע' עוד להלן).

12 צ ואסור. א אסור [במלאכה ובאכילה ובשתיה]; ב מ ד ש אסור [באכילה ובשתיה] (וכ"ה בה"ג ד"ו וראב"ן ורקח ואו"ז ורי"ד ולדעת רש"י בכדי נקטן כיון דליתניהו באבל אבל הנכון להשמיטן לגמרי כמו בכ"י צ וכ"ל בסר"ע וה"ג ד' ברלין ור"ח ואשכול ושערי שמחה ושה"ל סי' רע"ב ורי"ף ורא"ה ורא"ש ותוה"א וגרסת במלאכה של א היא בודאי מוטעת דנוהגות סתם קתני ות"ב מותר בעשית מלאכה במקום שנהגו). נ וברחיצה; ד ליתא (ונשמט בטעות ע' ד"ס). ד בסיכה. 13 ב מ ד בנביאים (וכ"ה בקצת הראשונים). 14 א במשנה ובתלמוד ובהלכות ובהגדות; ב נ במש' בת' בהל' ובהג'; מ במשנה במדרש ובת' ובאג' ובהל'; צ במש' בת' ובאג'; ד במש' בת' ובמדרש ובהל' ובאג' (ובדפ' מאוחרים במשנה בש"ס וכו' והוא תקון המזקק ובשני התלמודים והמדרשים וספרי הראשונים ישנם חלופים לאין מספר שלקטתי את רובם ואי אפשר להביאם כאן ואשימם במ"א וגרסת א ב היא היותר מצויה וגרסת במדרש היא גם במקומות שציינתי במסרת הש"ס ובה"ג וע' סר"ע ובהערתי לעיל ט"ז ע"א). 15 שאינו] מ שאין. 16 לקרות ושונה במקום שאינו רגיל] מ ליתא (ט"ס ובד"ס לא ציין). א ושונה [הוא]. 17 א מ ד בקינות ובאיוב (וכסדר הזה הוא באשכול ורקח ורי"ף ורא"ה ורא"ש ואו"ז ושבלי הלקט סי' רע"ב; ובראב"ן ליתא בקינות ובה"ג וסר"ע וש"ש וכלבו ליתא [וקורא בקינות ובאיוב ובדברים הרעים שבירמיה] ואולי השמיטוהו מפני דבזה לא פליגי ר"מ ור"י); ב צ באיוב ובקינות (רי"ד ותוה"א וכ"ה גרסת ה"ג וסר"ע ור"ח בדברי ר"י דלהלן וסדר ד עדיף כי קינות הוא איכה ושייך לת"ב תחלה). ד באיוב. 18 אינן] ב ה ד ליתא (וכ"ל בראב"ן אבל איתא בכל הנזכרים לעיל ובכ"י ה נוסף [אין] בגליון והוא הנכון דאל"כ למה ליה לר"י למיהדר ותינוקות וכו' כיון דבזה לא פליג אר"מ וכן הגיה הגר"א אבל יש להעיר שבכ"י ב ליתא לכל המימרא דר' יהודה עד סוף הבריתא ונראה שלא היתה גם בגרסת הרקח וע' בד"ס שהעיר גם על מחנה לויה ס' מ"ד ותוס' מו"ק כ"א ע"א ד"ה ואסור שלא היה בגרסתם אבל איתא בכל הנ"ל). נ וגליון ב בטלין [בו] (וכ"ה ברי"ף ורא"ה ורא"ש ואשכול וע' להלן בדברי ר"י). דברי ר"מ] ב ד ליתא (וכ"ל בראב"ן וש"ש וכולם גורסין כאן הפסוק משום שנ' פקודי–לב ולגרסת ב המשמיט מימרא דר' יהודה הוא נכון וכן הוא נכון גם לגרסת ה ד וראב"ן המשמיטים מקודם מלת אינן אבל לגרסתנו אין מקום כאן להפסוק וכן לא גרסי ליה כל הראשונים הנ"ל וגרסת ר"ח כאן נשתבשה ואין לעמוד עליה ועיי"ש שהשתדלו המדפיסים לתקנה ואולי צריך להגיה שם ר"מ במקום ר"י ולא גריס [אינן] ולא המימרא דר"י ומסכים א"כ בכלל עם גרסת ב וגרסת נא ור"י אומר שתינוקות שב"ר בטלין בו משום). 19 צ אף [הוא]. לקרות ואינו שונה במקום שאינו רגיל] מ ליתא (ונשמט כמו לעיל בט"ס ולא ציין גם כאן בד"ס).

הוא בקנות ובאיוב ובדברים הרעים שבירמיה ותינוקות של בית רבן בטלים בו משום שנאמר פקודי ה' ישרים משמחי לב:

לא יאכל בשר ולא ישתה יין: תנא אבל אוכל הוא בשר מליח ושותה יין מגתו בשר מליח עד כמה אמר רב חיננא בר כהנא אמר שמואל כל זמן שהוא כשלמים יין מגתו עד כמה כל זמן שהוא תוסס: תניא יין תוסס אין בו משום גלוי וכמה תסיסתו שלשה ימים:

אמר רב יהודה אמר רב כך היה מנהגו של רבי יהודה ברבי אלעאי ערב תשעה באב מביאין לו פת חרבה במלח ויושב | בין תנור לכירים ואוכלה ושותה עליה קיתון של מים ודומה כמי שמתו מוטל לפניו:

ל' ע"ב

תנן התם מקום שנהגו לעשות מלאכה בתשעה באב עושין מקום שנהגו שלא לעשות אין עושין ובכל מקום תלמידי חכמים בטלים רבן שמעון בן גמליאל אומר לעולם יעשה אדם עצמו כתלמיד חכם ותניא רבן שמעון בן גמליאל אומר לעולם יעשה אדם עצמו כתלמיד חכם כדי שיתענה רבן גמליאל אומר כל האוכל ושותה בתשעה באב

תורה אור

2 תהלים י"ט ט'.

מסרת הש"ס והמדרשים

4 (תנא) סנהדרין ע' א'. 8 (תניא יין) סנהדרין ע' א'; ע"ז ל' א'; ירושלמי תרומות ח' ו' (ריש דף מ"ו); תוספתא תרומות ז' ט"ו. 10 (ר"י בר' אלעאי) בירוש' כאן ואיכ"ר ג' ו' מובא בשנוי לשון שרב בעצמו נהג כך. 13 (שמתו) ירושלמי כאן ד' י'. 14 (תנן) ברכות י"ז ב'; פסחים נ"ד א'. 17 (תלמיד) לעיל י' ב'; פסחים נ"ד ב'; ירושלמי ברכות ספ"ב; תוספתא תענית א' ז'.

1 הוא] צ ליתא (וכ"ל בסר"ע השלם ורי"ד). מ במקום קינות ובאיוב; נ צ ד באיוב ובקינות (ה"ג סר"ע רי"ד או"ז ותוה"א, ובכלבו בקינות ובאיכה וצ"ל ובאיוב וע' לעיל). 2 נ ד בטלים [בו] (אשכול רי"ף רא"ה ורא"ש). 3 לב וגו' לא] א ולא (ע' במשנה). 4 ולא ישתה יין] מ ליתא. צ תניא (רי"ף ואשכול). 5 הוא] ב ליתא (וכ"ל בראב"ן). צ ושותה [הוא]. 6 אמר רב חיננא ב"כ אמר שמואל] ה מ ליתא (וכ"ל בה"ג וראב"ן ואשכול ורי"ף כ"י אבל בסנה' איתא גם בכ"י מ ושם חנינא). חיננא] צ הונא (שבלי הלקט סי' רס"ה חנינא ובראש רבי חייא בריה דרב חייא בר כהנא ובראה ליתא בר כהנא ובריד להפך רב כהנא בר חיננא). אמר] ד משמיה (ובסנה' ליתא אמר שמואל ואיתא בכ"י שם וליתא בשבלי הלקט ואו"ז גבי יין דלהלן). כל זמן שהוא] ה עד ג' ימים. 7 שהוא] צ ד שאינו (וכ"ה בתוספות ורי"ד, ובדפ"ח הגיהו ע"פ סנה' שהוא וכ"ה בה"ג ורי"ף ורא"ה ורא"ש ור"ג ורש"י וראב"ן ותוה"א ושבלי הלקט וס' התניא סי' נ"ט, ובאשכול מזמן שאינו וע' ד"ס). יין] ה ד ויין; מ [ושותה] יין. עד כמה] ב בגליון. צ שתוסס. מ כמה [אמר רב חיננא בר כהנא אמר שמואל] (וכ"ה באו"ז ושם ליתא אמר שמואל והמו"ל הוסיף משמיה דשמואל ובריד כמו לעיל רב כהנא בר חיננא א"ש וליתא בכל הנזכרים לעיל וכ"ל בסנה' אבל בכ"י מ שם א"ר חנינא ב"כ א"ש). צ שתוסס. 8 א מ דתניא (וכ"ה ברי"ף ואשכול אבל היא בריתא בפ"ע ובה"ג הגרסא להפך וכמה תסיסתו ג' ימים דתניא יין וכו' ובראב"ן רא"ה רא"ש רי"ד תוה"א ושבה"ל ומחז"ו צד 226 אינו מובא בנוסח בריתא וגרסתם תוסס וכמה תסיסתו ג' ימים ובערוך ערך תסס גורס ת"ר כמו בע"ז, ובסנה' תניא); ב צ תניא [נמי הכי] (ולא מסתבר דלא איירי בה בבשר מליח); ד ח תנא. 11 ה בערב. ערב ת"ב] מ ליתא. 12 נ [וטובלה] במלח ויושב. א וישב (ובה"ג ומתעטף כאבל ויושב ובסר"ע היה יושב בין תנור לכירים ומביאין לו פת חרבה ודומה לזה בר"ח; ובריף רא"ה ורא"ש ואשכול ורמב"ם ותוה"א ושבה"ל סימן רס"ה [ושורה אותה במים] ויושב והוא מיומא ע"ח ע"א ושם מוסב על מטפחת וליתא ברקח ש"י ורי"ד ואו"ז וטור תקנ"ב וע' במחז"ו שם). א וכירים (סר"ע רי"ף ורא"ש שבה"ל ורי"ד). מ אוכלה; ד ואוכל. 13 עליה] ב נא ליתא (וכ"ל בה"ג ד' ברלין ור"ח ורי"ד); מ אחריה (ה"ג ד"ו ראב"ן רי"ף ורא"ה אשכול רקח או"ז ותוה"א, אבל סר"ע שבה"ל ורא"ש עליה). של] ה ליתא. 14 מקום שנהגו] שלא ה ליתא (וכ"ל בכ"י ב בפסחים ובראה כאן). 15 צ ומקום. 17 לעולם] א ליתא (וכ"ל בירוש' ומשניות נאפ' ופיז' בפסחים ובה"ג ומחזור ויטרי צד 228 אבל איתא בכ"י א מ בברכות וכ"י א ב מ בפסחים וכ"ה כאן ברי"ף ורא"ה ורא"ש ואשכול ותוה"א ושבלי הלקט סי' רע"ב ואו"ז ורי"ד וע' עוד להלן). א יעשו (וכ"ה בה"ג ד"ו רי"ף רא"ה שבה"ל תוה"א ומחזור ויטרי ומשנ' נאפ' ופיז' וכ"י א ב וירושלמי בפסחים אבל לא כולם גורסים אח"כ עצמן כתלמידי חכמים בלשון רבים וע' להלן). א מ פ ד [כל] אדם (וכ"ה בה"ג ורי"ף ורא"ה ורא"ש ומחזור ויטרי אבל ליתא בפסחים וע' בד"ס לברכות שם וכ"ל באשכול וראב"ן ושבה"ל ואו"ז ורי"ד ולפי גרסת לעולם הוא מיותר). עצמו] א עצמן (ה"ג ד"ו רי"ף ורא"ה ותוה"א וכ"ה במשנ' נאפ' וירוש' וכ"י ב בפסחים והוא ע"פ גרסת יעשו). 6 א ב ה פ צ כתלמידי חכמים (ה"ג רי"ף שבה"ל ותוה"א וכ"ה בהנ"ל בפסחים ובקצת ספרים בר"ת [כת"ח] וגרסת יעשה אדם עצמו כתלמידי הכמים של ב ה פ צ וקצת הראשונים אינה נוחה וגם גרסת א יעשו כל אדם עצמן כתלמידי חכמים אינה מעולה מזו של ד שנמצאה ג"כ בקצת ראשונים כנ"ל). 18 ב פ חכמים [כדי שיתענו] (וכן הוא בגליון מ בפסחים וכן היתה גרסת ה"ג ואשכול ומחזור ויטרי וכן נראה מכלבו וארחות חיים הל' ת"ב ע' בד"ס וא"כ יש כאן ב' גרסאות חלוקות בכ"י והספרים וכל הני ראשונים דגרסי במשנה פסחים כדי שיתענו לא גרסי כאן בבריתא מיוהדת תניא רשב"ג אומר לעולם יעשה וכו' כדי שיתענה וכ"י פ אמנם מביא את הבריתא אבל לא בשם רשב"ג כ"א בנוסח ת"ר ע' להלן ולהפך הני דלא גרסי לה שם גרסי לה כאן בבריתא בפ"ע ובד"ס הקשה על גרסת כדי שיתענו דמאי ענוי יש בבטול מלאכה ועיי"ש בדבריו ובכל אופן אין לשנות נוסחא אחת ע"פ חברתה). ותניא רשב"ג-כדי שיתענה] ב מ ליתא (וכ"ל בה"ג ואשכול ומחזור ויטרי וע' בהערה שלפני זו). ותניא רשב"ג אומר] פ תנו רבנן (וכ"ה בריד דלא כד"ס אבל גם לפי הגרסא הזו הבריתא מיותרת אי גרסינן במשנה דפסחים כדי שיתענו כדגרים גם פ). צ תניא (רי"ף וראב"ן אבל ברי"ף כ"י ותניא וכ"ה בראה ורא"ש ותוה"א ושבה"ל); ד תנ"ה. לעולם] א ליתא (וכאן ליתא גם ברי"ף ורא"ה ורא"ש אבל איתא בשבה"ל ותוה"א ורי"ד והרב קרבן נתנאל הגיה כה בטעות את כל דברי הרא"ש ע"פ הדפוסים). 19 א יעשו [כל] אדם עצמן (וכ"ה כאן ברי"ף ורא"ה ושבה"ל אבל ברא"ש ותוה"א ורי"ד כמו ד). א ה פ ד [כל] אדם (רי"ף רא"ה רא"ש שבה"ל ותוה"א, וליתא ברי"ד וע' לעיל). א ה פ כתלמידי חכמים (ע' לעיל). א ה שיתענו (רי"ף רא"ה ושבה"ל, אבל רא"ש ורי"ד ותוה"א שיתענה ולדעת ד"ס האי בריתא דרשב"ג היא אותה שנשנתה לעיל י' ע"ב בשנוי לשון ושם מיירי באכילה דרשאי להחמיר על עצמו כדי שיתענה וכן כתב הרש"ש בהגהותיו אבל ע' בהגהות הות יאיר להרי"ף ובנהל אשכול). א רבן גמליאל אומר כל האוכל ושותה בת"ת כאלו אכל ושתה ביוה"כ ר"ע אומר כל העושה מלאכה בת"ב אינו רואה סימן ברכה לעולם וחכ"א כל האוכל ושותה בת"ב אינו רואה בשמחהה של ירושלם; ב רבן [שמעון בן] גמליאל אומר וכו' ר"ע אומר וכו' (כמו א) וחכ"א כל שאינו מתאבל על ירושלם אינו זוכה ורואה בש' של ירו' שנ'; ה [ותניא] רבן גמליאל אומר וכו' ר"ע וכו' וחכ"א כל העושה מלאכה בת"ב אינו רואה בשמחתה של ירושלם; מ [תניא] רבן [שמעון בן] גמליאל

כאלו אכל ושתה ביום הכפורים רבי עקיבא אומר כל העושה מלאכה בתשעה באב אינו רואה סימן ברכה לעולם וחכמים אומרים כל האוכל ושותה בתשעה באב אינו רואה בשמחתה של ירושלם שנאמר שמחו את ירושלם וגילו בה כל אהביה שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה כל המתאבל על ירושלם זוכה ורואה בשמחתה וכל שאינו מתאבל על ירושלם אינו זוכה לראות בשמחתה וכל האוכל בשר ושותה יין בתשעה באב עליו הכתוב אומר ותהי עונותם על עצמתם:

תורה אור

5 ישעיה ס"ו י'. 10 יחזקאל ל"ב כ"ז.

מסרת הש"ס והמדרשים

2 (מלאכה) ע' ירושלמי כאן א' ריש ה"ו. 6 (המתאבל) תוספתא תענית ד' י"ד; סוטה ט"ו ט"ו; פסדר"כ פסקא אחריתא דשוש אשיש; פס"ר ספכ"ח (וע' ב"ב ס' ב' ומדרש תהלים קל"ז ואיכה זוטא סי' כ"ח).

אומר כל האוכל ושותה בת"ב כאלו אוכל וכו' וכל העושה בו מלאכה אינו וכו' (וליתא ר"ע) וחכ"א כל האוכל ושותה בת"ב אינו רואה בשמחתה של ירושלם; נ [תניא] רשב"ג או' כל האו' ושו' בת"ב כאלו או' ושו' ביוה"כ ר"ע אומר כל העושה מל' בת"ב אינו רואה ס"ב לעולם וחכ"א כל הא' וש' בת"ב אינו ר' בש' שליח'; פ רבן [שמעון בן] גמליאל אומר כל העושה מלאכה בת"ב כאלו עושה ביוה"כ ור"ע אומר כל האוכל ושותה ביום הכפורים (וצ"ל [בת"ב כאלו אוכל ושותה] ביוה"כ) וחכ"א כל העושה מלאכה בת"ב אינו זוכה בנחמת ירושלם; ד תניא אידך רשב"ג אומר כל האוכל ושותה בת"ב כאלו וכו' ר"ע אומר כל העושה מלאכה בת"ב אינו רואה וכו' וחכ"א כל העושה מלאכה בת"ב ואינו מתאבל על ירושלם אינו וכו' (והנה לפי א דגריס מקודם ותניא רשב"ג אומר–כדי שיתענו אתי שפיר דלא גריס הכא תניא דהכל בריתא אחת היא ולפי ה דגריס תניא היא בריתא אחרת שנשנתה בשם ר"ג ולפי מ נ דלא גרסי מקודם שום בריתא שפיר גרס כאן תניא רשב"ג דבמשנה איירי רשב"ג במלאכה וכאן באכילה ושתיה ולגרסת פ שהביא הך דכדי שיתענו בנוסח תנו רבנן וגורס כאן רשב"ג צריך לומר ג"כ שהכל בריתא אחת אבל גרסת ב אינה נוחה דכיון דלא גריס להבריתא וסוף דברי המשנה דפסחים הוא רשב"ג אומר לא שייך להתחיל שנית רשב"ג אומר בלי מלת תניא בינתים וגם בגרסת ד יש קצת דוחק דכיון דגריס מקודם תנ"ה וא"כ איירי הבריתא במלאכה כמו המשנה שקודם לה לא שייך כאן לשון [אידך] כי כאן איירי רשב"ג באכילה ושתיה וע' בהגהות הרש"ש. ויש לפקפק הרבה בסדר התנאים והמימרות שבבריתא זו כי ערבוב גדול שורר פה בספרי הראשונים ובכלל יש להעיר שהיו כאן חמש בבות או מימרות וכל אחת מצאה לה מקום באיזו כ"י וספרי הפוסקים ואלה הן: א) כל העושה מלאכה בת"ב אינו רואה סימן ברכה לעולם (ה"ג אשכול רי"ף רא"ה ורא"ש שבה"ל ומחז"ו בשם ר"ג; ר"ח ילקוט מנוה"מ ש"ש ואו"ז בשם ר"ע וכ"ה בכ"י א ב ה נ ודפוסים; סר"ע רקח וכלבו מביאים אותה בסתם; תוה"א ורי"פ ליתא וכ"ל בכ"י פ; מ בשם רשב"ג); ב) כל העושה מלאכה בת"ב כאלו עושה ביוה"כ (ה"ג מחז"ו בשם ר"ע; רי"ד ותוה"א בשם ר"ג; ר"ח סר"ע אשכול רקח כלבו רי"ף רא"ה רא"ש ש"ש שבה"ל או"ז מנוה"מ וילקוט ליתא וכ"ל בדפוסים וכ"י חוץ מכ"י פ ושם היא בשם רשב"ג והמימרא הזאת חשודה בעיני לגמרי כי בודאי לא היה שום תנא מדמה אסור מלאכה בת"ב לאסורה ביוה"כ שהוא שבת שבתון וע"פ הדין מלאכה מותרת בת"ת במקום שנהגו לעשות); ג) כל העושה מלאכה בת"ב אינו רואה בשמחתה של ירושלם (ר"ח ורי"ד בשם חכמים וכ"ה בכ"י ה פ וליתא בכל הנ"ל, ובדפוסים נתערבה עם המימרא דכל שאינו מתאבל על ירושלם והוא טעות וע' בד"ס אות ס'); ד) כל האוכל ושותה בת"ב אינו רואה בשמחתה של ירושלם (ה"ג אשכול מחז"ו רי"ף רא"ה רא"ש שבה"ל תוה"א בשם חכמים וכ"ה בכ"י א מ נ והובאה המימרא בסר"ע מנוה"מ ש"ש כלבו רקח ס' התניא סי' ס"א וטור הל' ת"ב סוף סי' תקנ"ד; ר"ח רי"ד ילקוט ואו"ז ליתא ומביאים במקומה כל שאינו מתאבל על ירושלם אינו רואה בשמחתה וכ"ה בכ"י ב ה ובדפוסים ורק ש"ש תוה"א ושבה"ל מביאים את שתיהן); ה) כל האוכל ושותה בת"ב כאלו אכל ושתה ביוה"כ (רי"ף רא"ה ורא"ש אשכול תוה"א ורי"ד ושבה"ל בשם ר"ע כמו בכ"י פ; ובר"אש נשמט כאן בטעות מן בת"ב עד בת"ב; ר"ח ש"ש בשם ר"ג כמו בכ"י א ה, ובר"ח בטעות בשם [ר'] וצ"ל ר"ג; או"ז בשם רשב"ג כמו ב מ ד; ה"ג סר"ע רקח מחז"ו כלבו מנוה"מ וילקוט וטור ליתא). מלבד הבבות האלה איתא כמעט בכולם הך דכל המתאבל הסמוכה אל הפסוק דישעיה והבבא דאוכל בשר ושותה יין הסמוכה אל הפסוק דיחזקאל ובראב"ן נמצא כל האוכל ושותה בת"ב אינו רואה סימן ברכה שלא מצאתי במקום אחר. מכל זה יראה הרואה שאי אפשר לברר כאן את הנוסח העקרי בהחלט וסדרתי ע"פ א נ המסכימים ביותר לנוסח ד).

1 גליון ב [מעלה עליו הכתוב] כאלו. בת"ב כאלו אכל ושתה] פ ליתא (ע' להלן). אכל ושתה] ב מ ח ד אוכל ושותה (ונראה שגם פ גרס כן ולכן טעה הסופר והשמיט מן ושותה עד ושותה וכ"ה ברוב הראשונים אבל בקצתם ליתא כאלו). אכל] ה אוכל (וליתא ושותה). ר"ע אומר כל] מ וכל (עי' בהערתי לעיל והוא נגד רוב הראשונים דגרסי ר"ע). 2 מ העושה [בו] (וליתא אח"כ בת"ב ולפי גרסתו שתי הבבות הן דברי רשב"ג ובסדר"כ הובאה גם מימרא דכל המתאבל בשמו). 3 ב חכמים. האוכל ושותה בת"ב] ב שאינו מתאבל על ירושלם (ונראה טעות כי להלן הוא מביא זה עוד הפעם); ה פ ח העושה מלאכה בת"ב; ד העושה מלאכה בת"ב ואינו מתאבל על ירושלם (בערוב נוסח ה פ ונוסח ב המיותר כאן כנ"ל). 4 ב אינו זוכה ורואה; פ אינו זוכה (רי"ד אינו זוכה לראות). בשמחתה] פ בנחמת (רי"ד ותוה"א). של] פ ליתא. של ירושלם] ד ליתא. 5 ב ה נא ירושלם וגו' (ובנא ליתא גם וגו'). א נ אהביה וגו' (וכ"ה בכ"י המבורג בב"ב ס'). 6 שישו–עליה] מ ליתא (ומסוף הפסוק יליף כל המתאבל וכו' וכ"ה בה"ג ר"ח ש"ש מנוה"מ מחז"ו תוה"א ורי"ד אבל ברי"ף רא"ה ורא"ש ראב"ן אשכול שבה"ל וילקוט מובא כל הפסוק אחר הבבא דכל המתאבל כמו שהוא בתוספתא כאן וספט"ו דסוטה ופס"ר ספכ"ח ובב"ב ס' ע"ב וכ"ה בה"ג ד' ברלין צד 193 וע' גם במדרש אגדה דברים קע"ד). ב ה נ וכל; מ [תנ"ה] כל (ואינו הגון כי אין זו בריתא בפ"ע כ"א פרושא דקרא); ד [מכאן אמרו] כל (וליתא בשום מקום). ה שהוא מתאבל. 7 על ירושלם] ב נ פ עליה (רי"ד ושבה"ל ואו"ז ואולי הוא עדיף כיון שאינה בריתא בפ"ע ומוסב על לשון הכתוב: המתאבלים עליה וע"ע להלן). [זוכה ו]רואה ב ה ליתא (ואיתא בכל הנ"ל). בשמחתה] פ בנחמתה (סר"ע רי"ד ותוה"א וכן הביאו התוס' במגלה ה' ע"ב ד"ה ובקש). מ בשמחתה [שנ' שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה כל המתאבל עליה זוכה ורואה בשמחתה] (והוא אריכות וכפל לשון וע' בהערה הבאה). וכל שאינו מתאבל על ירושלם אינו זוכה לראות בשמחתה] מ ליתא (ונראה שנשמט בטעות ע"י דמיון בשמחתה דאל"כ למה היה לו להכפיל לפני זה כל המתאבל וכו' כיון שכבר גרסו לעיל אבל כבר הבאתי לעיל שבקצת ספרי הראשונים ליתא לבבא דכל שאינו מתאבל). וכל שאינו] ב ה ד ושאינו (רי"ד). 8 על ירושלם] ב ה נ פ עליה (וכ"ה בההוספה של מ שהבאתי בסמוך גבי בשמחתה ובכ"י המבורג בב"ב וכ"ה כאן בתוה"א ורי"ד ואו"ז אבל בר"ח וילקוט וש"ש כמו ד; ובנא ליתא גם עליה). זוכה לראות] ב ה ד רואה (וכ"ה בר"ח וילקוט ואו"ז אבל כיון שאמר מקודם זוכה ורואה גרסת א פ מסתברא טפי וכ"ה בש"ש ורי"ד, ובתוה"א וכ"י המבורג בב"ב ס' אינו זוכה ורואה והיא ג"כ גרסא נכונה). בשמחתה] פ בנחמתה (כ"י המבורג בב"ב רי"ד ותוה"א). 9 וכל] ב ד [תנ"ה] כל (אבל אין זו בריתא אחרת וכן בה"ג ור"ח ורש"י ורי"ף ורא"ה ורא"ש ותוה"א וש"ש ורי"ד ומחז"ו ומנוה"מ וכל); ה כל. בת"ב] פ בסעודה המפסיק בה (וכ"ה בתוה"א וטור תקנ"ד ונראה שהוא לקוח מרש"י וכן כתב באשכול [וגרסתנו כל האוכל בשר ושותה יין בת"ב ופרש רבנו שלמה בסעודה שמפסיק בה] וכן ברי"ף ומנוה"מ ורי"ד הגרסא כאן בערב ת"ב ובלי ספק גרסו כך מפני דבת"ב עצמו הרי אמרו כבר דהוה כאלו אכל ושתה ביוה"כ אבל בה"ג ור"ח ורי"ף כ"י ורא"ה ורא"ש וריטב"א וש"ש ומחז"ו הגרסא בת"ב וע' בהגהות רצ"ה חיות). 10 גליון ב עצמותם [עונותיו חקוקין לו על עצמותיו] (וכ"ה בר"ח

רבי יהודה מחייב בכפית המטה ולא הודו לו חכמים: תניא אמרו לו לרבי יהודה לדבריך עוברות ומיניקות מה תהא עליהן אמר להם אף אני לא אמרתי אלא ביכול תניא נמי הכי מודים חכמים לרבי יהודה ביכול ומודה רבי יהודה לחכמים בשאינו יכול מאי ביניהו אמר אביי שאר מטות איכא ביניהו כדתניא הכופה את מטתו לא מטתו בלבד הוא כופה אלא כל המטות שיש לו בתוך ביתו הוא כופה אמר רבא הלכתא כתנא דידן דאמר ולא הודו לו חכמים כל עקר:

אמר רבן שמעון בן גמליאל לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכיום הכפורים:

בשלמא יום הכפורים יום סליחה ומחילה ויום שנתנו בו לוחות האחרונות אלא חמשה עשר באב מאי היא אמר רב יהודה אמר שמואל יום שהותרו שבטים לבא זה בזה מאי דרוש זה הדבר אשר צוה ה' לבנות צלפחד וגו' דבר זה לא יהא נוהג אלא בדור זה:

רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן יום שהותר שבט בנימן לבא בקהל שנאמר ואיש ישראל נשבע במצפה לאמר איש ממנו לא יתן בתו לבנימן לאשה מאי דרוש ממנו ולא מבנינו:

רב דימי בר יוסף אמר רב נחמן יום שכלו בו מתי מדבר דאמר מר עד שלא כלו מתי מדבר לא

תורה אור

16 במדבר ל"ו ו'. 20 שופטים כ"א א'.

מסרת הש"ס והמדרשים

1 (ולא הודו) ע' ירושלמי כאן ד' סוף י'. 7 (כדתניא) מו"ק כ"ז א'; נדרים נ"ו א'; סנהדרין כ' א'. 13 (בשלמא וכו') ב"ב קכ"א א'; ירושלמי כאן ד' י"א; איכ"ר פתיחה ל"ג. 16 (שבטים) ב"ב וירושלמי ואיכ"ר שם. 19 (שבט בנימן) ב"ב וירושלמי ואיכ"ר שם. 24 (מתי מדבר) ב"ב קכ"א א' (ובירושלמי ואיכ"ר שם מפורש יותר וע' ר"ח ורש"י ותוספות ורשב"ם).

ורי"ד. ובה"ג גורס בהפך עונותיו נהקקין על עצמותיו שנ' ותהי וכו' וכ"ה בריי"ף ושם ובילקוט יחזקאל עונותיו חקוקין וכתב בד"ס שכן הוא ברוב הראשונים ולא מצאתי).

1 א פ ורבי. ולא הודו לו חכמים] מ פ ליתא. 2 תניא] ב ליתא (ונוסף בכתב אחר בגליון). 3 אף] מ ליתא. אני] א ליתא. 4 תנ"ה] א דתניא (בר"ח תנא אבל בראב"ן רי"ד ותוה"א תנ"ה). מודים חכמים לר"י ביכול ומודה ר"י לחכמים בשאינו יכול] ב ד ח מהפכים הסדר (אבל כסדר א מ פ הוא גם בראב"ן רי"ד ותוה"א והוא עדיף). 5 ב מודה [היה]; מ מודה. פ [להם] ר"י (ולא גריס לחכמים). 6 א [ואלא] מאי (וכ"ה בתוה"א); מ ומאי. אמר אביי] מ ד ליתא (ואיתא ברי"ד ותוה"א). ב מ ד איכא ביניהו שאר מטות (אבל ברי"ד ותוה"א כסדר א פ ובד"ס סוף אות צ' טעות והנכון כמו שהביא שם בריש אות צ') 7 כדתניא] ב ת"ר (והוא שבוש); פ תניא נמי הכי (וכ"ה ברי"ד ואינו נוח). מ כופה; פ ד כשאמרו לכפות (רי"ד). את] מ ד ליתא. מטתו] פ ד המטה. 8 א מטה; ב ד המטות [כולן]; מ מטות (וכ"ה במו"ק ובנדרים ובסנהדרין ובה"ג הל' אבל וראו"ש ור"ן למ"ק ובמנהיג ורי"ד אבל בריי"ף למ"ק ורמב"ם הל' אבל פ"ה הל' י"ח ותוה"א המטות). שיש לו בתוך ביתו] מ שבתוך הבית (ובד"ס מביא כן בטעות מרי"ד ושם כמו שסדרתי); ד ליתא (ואיתא בכל הנ"ל וש"ש ח"ב צד מ"ו ושבה"ל הל' שמחות י"ח). פ לו [לאדם] בתוך. 9 ביתו [הוא כופה] פ ליתא (וכ"ל בה"ג ותוה"א ורי"ד ורא"ש למו"ק ובכ"י ב שם וכ"ל בכ"י מ בנדרים וסנה' אבל איתא בכ"י מ במו"ק וריי"ף שם וברמב"ם ושבה"ל וש"ש). ב פ הלכה (וכ"ה בראב"ן ורי"ד ותוה"א ותוספות ונראה עדיף אבל בר"ח הלכתא). 10 דאמר] ב ליתא; פ מדקתני [לא הודו לו] (ובר"ח דקתני); ד דקאמר (ובד"ו קאמר ובראב"ן ורי"ד דאמר). ולא] א ב מ לא (ר"ח ורי"ד, ובכ"י ב הוגה שלא ודברי ד"ס פה לא נתבררו לי דהן שנגרוס לא או ולא אין כונת הגמרא לומר דתנא דמתניתין השתמש במלות כל עקר רק שהוא פרוש ולא הודו לו). חכמים] א מ פ ליתא (וכ"ל בתוה"א ורי"ד). כל עקר] ב פ כלל (וכ"ה ברי"ד ותוה"א וליתא בר"ח ותוספות וקצת נראה שכל עקר או כלל הן הוספות מאוחרות ליתר באור). 11 א נ מתני' אמר רשב"ג-במהרה בימינו; ב מתני' רשב"ג אומר-לישראל וכו'; מ אמר רשב"ג; פ מתני' רשב"ג אומר לא היו להם לישראל ימים טובים וכו'. 13 נ מאי היא] בשלמא. יום] סליחה ב ד משום דאית ביה (בילקוט סוף מסעי ורי"ד והגה"ת וע"י יום). ב מחילה וסליחה [וכפרה]; מ ע מהילה וסליחה (ילקוט; וברי"ד סליחה וכפרה ובב"ב קכ"א כלפנינו ובכה"י שם להפך. והנה בותתן לנו ליו"כ הנוסח למחילה ולסליחה ולכפרה כמו ב ובתפלת או"א סלחן לישראל ומחלן והחתימה מוחל וסולח ובעל חטא סלח לנו מחל לנו ולא היה א"כ סדר קבוע). ויום] מ יום (ע"י). 14 בו] מ ח ליתא. מ פ ש אחרונות (וכ"ה בב"ב וע' רשב"ם שם ור"ח כאן); פ אחרונות [לישראל] (ע"י ורי"ד). 15 מאי היא] א מ"ט; ב אמאי; נ מאי (וליתא היא); ע מאי ניהו (הגה"ת וע"י מאי היא רי"ד מהו ילקוט למה וע' בר"ח). אמר שמואל] נ ליתא. ע שהותרו [בו] (ובילקוט הגרסא אמר רב וליתא אמר ר"י וכ"ל ליתא בהגה"ת ושם אמר שמואל). 16 לבא] ב בגליון. אשר צוה ה' לבנות צלפחד וגומר] ב ע פ ליתא (וכ"ל בהגה"ת ורי"ד ובב"ב ואיתא בילקוט רש"י וע"י ובכ"י ב בגליון [אשר היה לבנות צלפחד]). 17 לבנות צלפחד וגו'] מ ליתא (וכ"ל בכ"י המבורג בב"ב); נ ה' לאמר וגו' (שבוש). א שלא יהא; מ אין; פ אינו (וכן מ בב"ב וכ"ה בהגה"ת ורי"ד כאן אבל כ"י המבורג בב"ב לא יהא). נוהג] ב ליתא. 18 בדור] א בזמן. א מ הזה (וכ"ה בהגה"ת וילקוט); ב בזה (וליתא בדור אבל מלת דור נמצאה בין השטין ונתכון הסופר אל בדור זה וכ"ה ברש"י ורי"ד וע"י ובב"ב). 19 ב מ [אמר] רבה. רבב"ח א"ר יוחנן] פ ד אמר רב יוסף אמר רב נחמן (וכ"ה ברי"ד ושם ליתא אמר וגרסי רבב"ח להלן גבי מתי מדבר אבל ר' יוחנן קדים לשאר אמוראי דלהלן וכן הסדר בב"ב ובהגה"ת כאן ושם ובע"י וכ"ה בר"ח ושם ליתא רבב"ח ובירוש' ואיכ"ר באו כל המימרות בשם אמוראים אחרים עיי"ש). ב מ שהותרו. שבט] מ בני. 20 א מ לאמר וגו'. 21 לא יתן-לאשה] ב ליתא. 22 פ ד [אמר רבא] ממנו (וכ"ה ברי"ד אבל ליתא בב"ב בדפוסים וכ"י ובר"ח והגה"ת וע"י כאן ושם ובדפ"ח הגרסא רב). 23 מ [אמר] רב דימי. רב דימי בר יוסף אמר רב נחמן] פ ד רבב"ח א"ר יוחנן (וכ"ה ברי"ד וע' לעיל, ובדפוסים כאן [אמר] רבב"ח). אמר רב נחמן] מ נ ליתא (ואיתא בכ"י המבורג בב"ב ובר"ח איתא רק ר"נ אמר ובילקוט ר"נ ליתא (וכ"ל בילקוט). 24 דאמר מר עד שלא כלו מתי מדבר] א ליתא (ט"ס).

היה דבור עם משה שנאמר ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה וגו׳ וכתיב וידבר ה׳ אלי לאמר אלי היה בדבור:

עולא אמר יום שבטל הושע בן אלה פרוזדאות שהושיב ירבעם בן נבט על הדרכים שלא יעלו ישראל לרגל:

ל״א ע״א
ורב מתנה אמר יום שנתנו הרוגי ביתר לקבורה דאמר רב מתנה אותו היום שנתנו הרוגי ביתר לקבורה תקנו ביבנה הטוב והמטיב הטוב שלא הסריחו והמטיב שנתנו לקבורה:

רבה ורב יוסף דאמרי תרויהו יום שהיו פוסקין בו מלכרות עצים למערכה דתניא רבי אליעזר הגדול אומר מחמשה עשר באב ואילך תשש כחה של חמה ולא היו כורתין עצים למערכה לפי שאינן יבשין אמר רב מנשיא וקרו ליה יום תבר מגל מכאן אילך דמוסיף יוסיף ודלא מוסיף יאסף מאי יאסף תני רב יוסף תקבריה אמיה:

תורה אור

1 דברים ב׳ ט״ז–י״ז.

מסרת הש״ס והמדרשים

3 (בדבור) ב״ב קכ״א ב׳; ספרא ויקרא א׳ ספ״ב; מכלתא בא א׳; ירושלמי תענית ג׳ ד׳; שהש״ר ב׳ י״ג אות ב׳. 5 (שהושיב) לעיל כ״ח א׳; גטין פ״ח א׳; מ״ק כ״ח א׳; ב״ב קכ״א ב׳; ס״ע כ״ב; ירושלמי כאן ד׳ י״א; איכ״ר פתיחה ל״ג. 7 (הרוגי ביתר) ב״ב קכ״א ב׳; איכ״ר פתיחה ל״ג. 9 (הטוב והמטיב) ברכות מ״ח ב׳; ב״ב קכ״א ב׳; ירושלמי תענית ד׳ ח׳ (דף ס״ט ע״א); ברכות א׳ סוף ה״ח, ז׳ ה״א; תנחומא מסעי ה׳ (בנדפס ו׳); במ״ר כ״ג ז׳; איכ״ר ב׳ ב׳ (באבער צד 104). 12 (עצים) ב״ב קכ״א ב׳; ירושלמי כאן ד׳ י״א; איכ״ר פתיחה ל״ג. 16 (תבר מגל) ב״ב ואיכ״ר שם. 17 (דלא מוסיף) אבות א׳ י״ג; ב״ב ואיכ״ר שם. 18 (תקבריה) ב״ב שם.

1 א הדבור (רש״י וילקוט). שנאמר] ן דכתיב. כל אנשי המלחמה] מ ליתא. 2 וגומר] מ ע ליתא; פ למות מקרב העם; ד למות [וכתיב] א מ נ ד ליתא (ואיתא בילקוט); ע וסמיך ליה (וכ״ה בב״ב אבל בכ״י המבורג שם וכתיב). וידבר] ן ויאמר. אלי] פ אל משה. אלי לאמר] ן ליתא (ט״ס). לאמר] ד ליתא (ואיתא בב״ב ורש״י וילקוט והגה״ת וע״י). 3 בדבור] דפ״ח הדבור וכן שבשו בב״ב (אבל בכ״י המבורג שם דבור). 4 בן אלה] מ ליתא (ואיתא בב״ב). א ב מ פ פרדסיאות (ובכ״י בב״ב אותן פרדסיות וע׳ מו״ל שם); ן ע פרסדאות; ד פרוסדיות (הגה״ת פרדסאות וע׳ בהערתי לעיל כ״ח א׳). 5 ב ע [כדי] שלא; פ כדי שיעלו (ולפי״ז מוסב על הושע וגרסת כדי שלא היא גם בri״ד והגה״ת). 6 ישראל] ן ליתא. ן לרגל [לירושלים]; ד לרגל [ואמר לאיזה שירצו יעלו] (וכ״ה ברש״י וע״י וליתא בב״ב ורי״ד והגה״ת כאן ושם וע׳ בירוש׳ כאן ד׳ י״א דאמר מאן דבעי מיסוק יסוק). 7 א מ ע שנתנו [בו] (וכ״ה רק בע״י וליתא גם בב״ב). ן בית תיר [בו]; ע בית תר (וכן להלן). 8 דאמר ר״מ–לקבורה] ן ליתא (וגורס אח״כ ותיקנו (ונראה שנשמט ע״י כפל לקבורה כי נמצא גם בב״ב בדפוסים וכ״י ורשב״ם והגה״ת שם וכ״ה כאן בכל הדפוסים הישנים וכה״י וע״י ובכולם הגרסא דאמר ובדפ״ח הגיהו כאן ואמר ואיני רואה מדוע בחר בד״ס בנוסח דפ״ח כיון שדברי רב מתנה על תקנת יבנה אינם שייכים לכאן כמימרא בפ״ע ואמנם קשה קצת דמביא ראיה מדרב מתנה לרב מתנה ואולי מפני זה לא הובאה המימרא הזאת כלל בר״ח והגה״ת כאן והגרסא רב מתנה אמר יום שנתנו הרוגי ביתר לקבורה תקנו וכו׳ וכן לא הביא כאן ברי״ד דאמר ר״מ וכו׳ אבל הגרסא הזאת אינה נוחה דא״כ העקר חסר מן הספר כיון שלא אמר כלל שהוא הוא יום ט״ו באב ובב״ב הביאו גם בהגה״ת דלא כד״ס שם אות ל׳ ואפשר שהגרסא האמתית היא בכ״י ן דגריס ותיקנו אבל יותר נ״ל כגרסת מ ר דגרסי בב״ב דאמר [מר] וצ״ל כן גם כאן וא״כ מביא ראיה לדרב מתנה מדאמר מר ובאמת בירוש׳ המימרא בכל המקומות בשם רב הונא וע׳ גם במדרשים שציינתי). אותו היום] א יום (וליתא אותו וכ״ה בב׳ כ״י בב״ב והגה״ת וע״י אבל בברכות א מ ד אותו היום); ד אותו יום. 9 ביבנה] ע ליתא (וכ״ל בהגה״ת בשני המקומות וע׳ בד״ס לב״ב אות ל׳). 11 רבה] ט רבא; ן רבה–תקבריה אמיה] ליתא. א שהיו פוסקין בו (וכ״ה בהגה״ת וע״י כאן); ב ע ד שפסקו (וכ״ה בכ״י ר בב״ב אבל המבורג שם שנפסקו בו, ובכ״י ב כאן נוסף [בו] בגליון); ט מ פ שפוסקין בו (וכ״ה בב״ב ובהגה״ת וע״י שם וכ״ה כאן בר״ג ור״ח ורי״ד ובשלשתם ליתא בו וקשה להכריע בין הגרסאות אבל נ״ל דגרסת א מעולה מכולן כי לא רק פעם אחת עשו כן כ״א בכל שנה ושנה ושייך שפיר שהיו פוסקין). 12 מ ח לכרות. ט ממערכה (ט״ס). ט ע פ ד תניא (וכ״ה ברי״ד וב״ב, ובדפ״ח הגיהו כאן ושם דתניא ע״פ הע״י ובר״ח כדתניא ובהגה״ת לב״ב ליתא). 13 מחמשה] ע כיון שהגיע חמשה (וכ״ה בכ״י המבורג ודפוסים בב״ב והגה״ת שם ומנוה״מ נר ד׳ כלל א׳ ח״א פ״ב אבל בכ״י לב״ב כלפנינו וכ״ה ברי״ד וע״י). 14 ואילך] ב ולהלן; מ ע ליתא. ולא היו כורתין] ע ופסקו מלכרות. 15 לפי שאינן יבשין] מ ע ליתא (וכ״ל בב״ב ומנוה״מ וקצת נראה שלא היה בגרסת ג ש כאן וכתב בד״ס דנראה שהוא פרוש אבל בב״ב איתא בכ״י מ ר והגה״ת ונמוקי יוסף וכן איתא כאן בר״ח ורי״ד ונראה שהוא מלשון הגמרא). לפי] ב מפני. שאינן] פ שלא היו. אמר] מ ליתא. א ט מנשי (ע״י); ב מתנא; מ דבי מנשיא (וכן נמצא בכמה מקומות בש״ס כמו שבת ע״ט ב׳ סנה׳ נ״ו ב׳ אבל במקומות אחרים כמו ערובין צ״ה ב׳ וצ״ז ב׳ ויומא ע״ז ב׳ נמצאו נוסחאות אחרות בכ״י); ע מנשה (וכ״ה בב״ב והגה״ת שם); פ ד מנשיא (וכ״ה ברי״ד, ובאיכ״ר מנסיא ובכ״י ר בב״ב משרשיא ואין בידי לברר). ב וקרן; מ קרו. 16 ליה] מ לה. ב מגלא (ובמנוה״מ מגלי). א ב מוסיף (וכן גרס מ בב״ב וכ״ה בע״י); ט יסיף; מ ע פ ד יוסיף (וכ״ה בב״ב ובאיכ״ר ומנוה״מ ורי״ד והגה״ת לב״ב וכן נראה מלשון ר״ח ורש״י ורשב״ם והוא עקר כי הכונה היתה רק להבר מלות דומות במבטא ובכתב והן יוסיף יסיף (או יאסף) ויוסף ולכן אני משער שגם רב יוסף הובא כאן רק ליפוי המליצה ורב יוסף האמתי לא היה לו כל חלק בענין הזה ובאיכ״ר לא נזכר כלל כי באמת מה היא הקושיא העצומה במובן מלת יאסף שהיה צריך לפרושו של רב יוסף והתוספות והרשב״ם נתקשו בזה וגרסו יסיף במקום יאסף אבל לא הועילו בגרסתם מאומה כי מלת יסיף בודאי לא היתה קשת ההבנה לבעלי התלמוד יותר מן יאסף כדי שיצטרכו לפרושו של רב יוסף וגם בודאי לא נעלמו מהם דברי המשנה דאבות פ״א ודלא מוסיף יסיף שהם בלי ספק יסוד המימרא דכאן וא״כ מאי קבעי? אלא שכל המאמר הוא כמו שאמרתי רק לשם מליצה וע״פ זה היה ראוי באמת לגרוס יסיף במקום יאסף כתוס׳ ורשב״ם וכמו שהוא באבות ואיכ״ר אבל כל כה״י כאן ובב״ב גורסים שתי הפעמים יאסף וכ״ה ביד רמה והגה״ת שם ורי״ד וע״י כאן ולכן אני חושב שהגמרא לא נתכונה כלל למלת יאסף בבנין נפעל רק שהיתה הכתיבה מלאה באל״ף כרגיל הרבה בכ״י שנכתבו בארצות המזרח ובכפרות הגאונים וצריך לנקד יאסֵף והוא כמו יָסִיף ביו״ד שהיא רק לסימן הצר״י ומעתיקי כה״י לא ירדו לזה וקראו יֵאָסֵף בנפעל כמו תוס׳ ורשב״ם ובאמת במנוה״מ הגרסא דלא מוסיף יסוף מאי יסוף וכו׳ וע׳ בהערתי לעיל דף ז׳ ע״ב במימרא דר׳ אושעיא גדול יום הגשמים וכו׳). 17 מאי] ב מה. מאי יאסף] ע ליתא (וכ״ל בהגה״ת לב״ב אבל איתא בע״י דלא כד״ס וכן איתא ברי״ד דלא כד״ס רק שגורס להפך תני רב יוסף מאי יאסף וכ״י פ מטושטש ואינו נכר אם הגרסא מאי יאסף והסר תני רב יוסף כמו שהוא גם במנוה״מ או תני רב יוסף והסר מאי יאסף כמו בהגה״ת אבל כמדומני דהסר תני רב יוסף); ד [תני רב יוסף] מאי יאסף [אמר רב יוסף] (והוא ערוב ב׳ נוסחאות). תני] ד אמר (וכ״ה בע״י אבל בב״ב והגה״ת שם תני). 18 ב [מאן דלא מוסיף אוריאן] תקבריה; מ תקבריניה אמיה [מאן דלא מוסיף] (ולא ציין בד״ס ובב״ב גריס מ מאן

שבהן בני ירושלם וכו׳: תנו רבנן בת מלך שואלת מבת כהן גדול בת כהן גדול שואלת מבת סגן בת סגן שואלת מבת משוח מלחמה בת משוח מלחמה שואלת מבת כהן הדיוט וכל ישראל שואלין זה מזה כדי שלא לבייש את מי שאין לו:

וכל הכלים טעונין טבילה: אמר רבי זריקא אמר רבי אלעזר אפילו מקופלין ומונחין בקופסא:

ובנות ירושלם יוצאות וחלות בכרמים: תנא מי שאין לו אשה נפנה לשם:

וכך היו אומרות בחור וכו׳: תנו רבנן יפפיות שבהן אומרות תנו עיניכם ביפי שאין אשה אלא ליפי מיוחסות שבהן אומרות תנו עיניכם במשפחה שאין אשה אלא לבנים מכוערות שבהן אומרות קחו מקחכם לשום שמים בשביל שתתעטרו בזהובים:

אמר רבי חלבו אמר עולא ביראה אמר רבי אלעזר עתיד הקדוש ברוך הוא לעשות מחול לצדיקים בגן עדן והוא יושב ביניהן וכל אחד ואחד מראה עליו באצבעו שנאמר ואמר ביום ההוא הנה אלהינו זה קוינו לו ויושיענו זה ה׳ קוינו לו נגילה ונשמחה בישועתו:

הדרן עלך בשלשה פרקים וסליקא לה מסכת תענית

תורה אור

18 ישעיה כ״ה ט׳.

מסרת הש״ס והמדרשים

1 (ת״ר) ירושלמי סוף פרקין. 7 (בקופסא) ירושלמי שם (והטעם שם שמתוך כך היא משאילתן). 8 (תנא) איכ״ר שם. 10 (ת״ר) ירושלמי סוף פרקין ואיכ״ר שם. 12 (ליופי) כתובות נ״ט ב׳. 13 (לבנים) כתובות שם. 16 (מחול) ירושלמי מגלה ב׳ ג׳ (ע״ג ב׳); מו״ק ג׳ ז׳ (דף פ״ג ע״ב); ויק״ר י״א ט׳; שהש״ר א׳ ג׳ סוף אות ב׳; ז׳ א׳ (פסוק אין זכרון); קה״ר א׳ י״א; מדרש תהלים מ״ח.

דלא מוסיף אוריתא תקברינֵיה אמיה והוא דומה לגרסת ב כאן, וגרסת תקבריניה היא גם במנוה״מ אבל בהגה״ת לב״ב ור״ח ורש״י ורי״ד וע״י ותוס׳ כאן תקבריה ובעל הגה״ת השמיט כאן את כל דברי הגמרא מן תניא ר׳ אליעזר הגדול וכו׳ וע׳ גרסת נ בזה לעיל אצל מלת רבה).

1 א ב ע שבהן בנות ירושלם (ב ע ישראל) יוצאות בכלי (ע בבגדי) לבן שאולין כדי (א ליתא כדי) שלא לבייש את מי שאין לו; ט בכלי לבן שאולים (וכן ציין הרי״ד והוא ציון נכון כי רק על זה מוסבה הבריתא שאח״כ); מ נ שבהן בנות ישראל; פ שבהן בנות ישראל יוצאות בכלי לבן שאולין; ד שבהן בנות ירושלם כו׳ (וע׳ במה שכתבתי לעיל במשנה). ב ט שאלה (וכן בכל המקומות דלהלן אבל גם בירוש׳ שואלת). 2 בת] כהן א ה ובת. שואלת] מבת סגן נ פ ד ליתא (וכ״ל ברי״ד אבל איתא בירושלמי וע״י). פ מבת סגן [הכהגים]. בת] סגן ה ד ובת. 3 שואלת] מבת משוח נ פ ד ליתא (וכ״ל ברי״ד ואיתא בע״י). מבת משוח מלחמה בת משוח מלחמה] ע ליתא (ט״ס). 4 שואלת] מבת כהן הדיוט נ ד ליתא. מבת כהן הדיוט] ה מכל אדם (ואינו נראה). ט [בת כהן הדיוט שאלה מבת ישראל] וכל ישראל (והיא גרסא יפה). וכל ישראל שואלין זה מזה] א נ ליתא. 5 כדי] א ליתא (וכ״ל ברוב כה״י והראשונים במשנה עיי״ש אבל כאן איתא גם ברי״ד וע״י). ד יתביש. את מי] פ למי. 6 ה ט נ ד כל (רי״ד וע״י וע׳ במשנה). טעונין טבילה] מ ליתא. אמר רבי זריקא] ד ליתא (ואיתא גם ברי״ד וע״י). 7 אלעזר] ט אליעזר. ה מונחין ומקופלין. מקופלין] ט ליתא (וכ״ל ברי״ד). ט פ מונחין. א בקופצא. 8 ב שבהן בנות; ה ט פ בנות. ירושלם] א ב מ נ ע פ ד ישראל (רי״ד וע״י וע׳ במשנה). יוצאות וחלות בכרמים] מ ליתא. ב נ ע וחולות (רי״ד וע״י); פ במחולות (וכן גריס ע״י במשנה עיי״ש). ב ה ע [כל] מי. 9 ט [היה] נפנה. נפנה לשם] ב ליתא (ונוסף מסופר אחר בגליון). 10 וכך היו אומרות] א ב ה ע פ ליתא (ובכ״י ב בגליון מסופר אחר [מה הן אומרות וכו׳]); ט מה הן אומרות (ע״י); מ וכך היו אומרין; ד מיוחסות שבהן היו אומרות בחור וכו׳ (והוא שבוש וע׳ במשנה). ת״ר] ב ע ליתא (ובכ״י ב נוסף בגליון הנ״ל). ב יפות (ובגליון יפיפיות ובמנוה״מ נר ג׳ כלל ו׳ ח״ב (לא ח״א) פ״ג ובע״י ת״ר ארבע משפחות היו בא״י (מנוה״מ בירושלם) יפפיות וכו׳). 11 ט ע [מה הן] אומרות; פ ד [מה היו] אומרות (וליתא גם במנוה״מ וע״י, ובכ״י פ מלת היו מטושטשת). תנו עיניכם ביופי] פ בחור שא נא עיניך וראה מה אתה בורר לך (ונראה שטעה הסופר ונקט לשון המשנה). ה ע ד ליופי (מנוה״מ וע״י ביופי ובכ״י ב היה כתוב ליופי והוגה); נ בנואי (ע׳ במשנה). ד האשה. 12 מיוחסות] ע בינוניות (אבל מדוע תשבחנה הן את המשפחה). ט ע פ [מה הן] אומרות; ד [מה היו] אומרות (וליתא במנוה״מ וע״י). תנו עיניכם] פ בחור תן עיניך. נ במשפחה [המיוחסה]; פ ד למשפחה (ובמנוה״מ בבעלי המשפחה). 13 ד [לפי] שאין. ד האשה. פ לבנים [וכה״א צאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה בעטרה שעטרה לו אמו ביום חתונתו וביום שמחת לבו ביום חתונתו זו מ״ת וביום שמחת לבו ז ה ב י ת המקדש שיבנה במהרה בימינו ת״ר יפפיות שבהן מה היו אומרות תנו עיניכם ל י ו פ י שאין אשה אלא ליופי מיוחסות שבהן מה היו אומרות תנו עיניכם ל מ ש פ ח ה שאין אשה אלא לבנים] (והפסוק משה״ש עד בימינו בודאי טעות ומן ת״ר ואילך אפשר שרצה לתקן את גרסתו לעיל, ובכ״י ב בגליון נמצא כאן עוד עשירות שבהן אומרות תנו עיניכם בבעלי ממון וכ״ה במנוה״מ, ושם בממון, ובע״י). מכוערות] א ה מ בינוניות (וכ״ה בגליון ב וע״י ומנוה״מ, ובע״י בינוניות ועניות); נ [ואיתימר] מכוערות [ובינוניות] (ובכ״י פ המטושטש כאן אין הגרסא ברורה אבל נראה שגרס גם הוא מכוערות ובינוניות וגרסת ט עדיפא דגם בירושלמי הכאורות היו אומרות אל תתן עיניך בנוי ואפשר גם שבינוניות הוא תקון סופרים כי „בנות ישראל יפות הן" וע׳ בהערתי במשנה). ט ע [מה הן] אומרות; פ ד [מה היו] אומרות (וליתא במנוה״מ וע״י). קחו] ה תנו (ט״ס); נ יהי. 14 ה נ לשם. א ובלבד שתעטרו׳ (והמלה בסוף השורה ואולי כוון אל שתעטרונו); ב בשביל שתתעטרו; ה ובלבד שתעשרנו; ט בלבד שתעטרנו; מ ובלבד שתתעטרו; נ ע ד ובלבד שתעטרונו (וכ״ה בע״י); פ ובלבד שתעטרם (וברש״י על מנת שתעטרונו ופרושו דחוק ובמנוה״מ ובלבד שתעטרום בכספים ובזהבים וצ״ל שתעטרונו ונ״ל שגרסת ב מעולה מכולן והכונה שכשיקחו מקחם לש״ש ייטיב להם השם ולגרסת מ צריך לפרש קחו אותנו לש״ש אבל התעטרו מקודם בזהובים והוא דוחק). 15 אמר רבי חלבו] ד ליתא (וכ״ל במנוה״מ נר ד׳ כלל ב׳ ח״ב פ״ב אבל איתא בסר״ע דף י״ב ע״ב (וארשא) וילקוט ישעיה כ״ה וע״י וע׳ ד״ס). ב [רב] עולא (וליתא בהנ״ל). עולא] ע ר׳ יוחנן (ובמנוה״מ ליתא אמר עולא ביראה ובאוה״כ א״ר הלבו אמר רב הונא). 17 ד והוא יושב ביניהן בג״ע. והוא יושב ביניהן] א נ ליתא (וכ״ל בילקוט ואוה״כ ומנוה״מ אבל איתא בסר״ע וע״י); ב ה והוא עומד באמצע. וכאו״א מראה] ה והן מראין. 18 מראה] ב מראין. עליו] ט ד ליתא (ואיתא במנוה״מ וילקוט וע״י, ובסר״ע מראהו באצבע דלא כד״ס); פ לו (וכ״ה בילקוט כ״י ע׳ ד״ס). ב ה מ באצבע. 19 קוינו–בישועתו] ה ליתא (ומסיים הדרן עלך בשלשה פרקים חסלת ת ע נ י ו ת ברחמי שמיא רחמ׳ יזכה בעלה להגות בה ובכ״י נ סליק פרקא ומסכתא דתעניות בעזרת בורא אותיות ובכ״י פ סליק פרקא וסליק מסכתא בריך רחמנא דסייען).

מפתח השמות

מפתח השמות*

אבא 11.
אבא אומנא 82; 89; 90.
אבא חלקיה 99; 100; 101; 102.
רב אבא 8 רבי אבא, רבינא; 22; 64.
ר' אבא 47; 95 ר' אבא בר שמואל, ר' יוחנן, ר' אבהו. (ע' רבא, ר' אחא)
ר' אבא בר זבדא 64.
ר' אבא בריה דר' חייא בר אבא 50*.
ר' אבא דמן קסרי 56 רב אדא בר אהבא [דמן קסרי], רב אדא, ר' זירא, ר' תחליפא קסריא, ר' אדא.
ר' אבא הכהן 46; 47—יצחק—, [הכהן], רב, אבא כהן ברדלא
ר' אבהו (אבא בר דליה), ר"א בר כהנא. 4; 17; 18; 30; 64. (ע' ר' אבא, רבה)
אבי גובר 119—גבר, בי—.
אביי 9; 10; 34; 41; 43 רבא; 44—46; 49; 58; 59; 64; 67 ר' זירא; 89; 90; 95; 107; 119; 128; 135; 139; 145. (ע' רבא)
אביי ורבא 119 רב ושמואל.
רב אדא בר אהבא * 24; 58 ר' בא (ביבא) בר זבדא; 81; 82; 85.
ר' אדא דמן יפו 62 אבא.
אהבה בריה דר' זירא 125 ר'–, רב–, אבוה דר' זירא,–זעירא.
ר' אושעיא 20 הושעיה, ר' יהושע בן לוי; 22 רב אושעיא*, יהושע; 29*; 34*; 84; 117; 146.
אושעיא זעירא דמן חברייא 105* ר'–.
רב אחא 17 ר' חייא; 22; 60 חמא. (ע' ר' אחא, ר' חייא)
רב אחא בריה דרבא 110 רב אויה–, רב אדא בר אהבה.
רב אחא בר יעקב 139. (ע' ר' יעקב בר אחא)
רב אחא בר רב חנינא 20 חנינא בר חמא.
ר' אחא 71 רב אחא, ר' אבא, ר' בא; 127.
אחיה 69 אכיה, אחי'; 70 אביה, (פאפוס).
רב אידי בר אבין 45.
אילפא 83; 84; 85; 106 אולפא*, אילפי, חילפי, ר' אילפי.
ר' אילפי 106 ר' אלפא*, חילפי. (ע' אילפא)
איפרא הורמיז אימיה דשבור מלכא 108 אפר–, –הורמין; 109–הורמין; 111.
ר' אליעזר 1 ליעזר; 4; 9; 10; 32; 33; 74 יהודה; 116–אלעזר. (ע' ר' אלעזר)
ר' אליעזר הגדול 146; 147.
אלעזר איש כפר ברתותא 105 ר' אלעזר (ע' כפר ברתותא)
אלעזר זעירא 91.
רב אלעזר מהגרוניא 108 רבי–. (ע' הגרוניא)
ר' אלעזר 10 אֶלְיָעָזָר, חסדא; 34 חסדא, אליעזר; 36; 40; 52 אלעא; 60; 79; 95 ר' אליעזר, ר' אלעזר בן פדת; 115; 117; 139; 147 אליעזר. (ע' ר' אליעזר, ר' יוחנן)
ר' אלעזר בן פדת 23; 112; 113; 114.
ר' אלעזר בן פרטא 76.
ר' אלעזר ברבי צדוק 42 אליעזר–, בר [בי].
ר' אלעזר ברבי שמעון 43 אליעזר [ברבי שמעון], רשב"ג, ר' שמעון בן אלעזר. (ע' ר' שמעון בן אלעזר)
ר' אלעזר הקפר ברבי 39 [ברבי].
ר' אמי (רבמי) 22; 23 אסי; 24—26; 50; 63; 118—בר חמא, אסי. (ע' רב אסי, ר' אסי, רב אשי, ר' חנינא, רבי, ריש לקיש).
אמימר 28 רבינא.
רב אסי 127 יוסי, ר' אמי, רבסי, ר' יוחנן; 139 רב [אסי]. (ע' רב אשי).
ר' אסי 6 אמי; 10 רב אסי, רב אשי, ר' יוסי בר חנינא; 49 רב אשי. (ע' ר' אמי, ר' יוסי, רבי)
אפוסטומוס 122 פסטמוס*; 134*.
רב אשי 8; 18; 44 אסי, אמי; 49; 65; 66; 67 רבא; 69; 103 רב יוסף, אסי; 133. (ע' ר' אסי, רבא, רב ששת).
אשקלון 73.

ר' בא בר זבדא 25.
באלי 68.
בבל 34; 40; 44; 102; 109; 133.
בוני 78. (ע' נקדימון בן גוריון)
בי לפט 90—לפאט,–לפטתא*,–לשפט, ביל שפט.
בית 137 בית תיר; 146 בית תר.
בן בתירא 1; 6; 10.
בן עזאי 121.
ר' בנאה 19.
ר' בנימן בר יפת 139 [בר יפת].
בקעת בית חוורתן 6 [בית], חורותן*.
בר קפרא 23; 26; 125 בר פדיה.
רב ברוקא 90 רבי–; 108.
ברוריא 101.
ר' ברכיה 9.

רבן גמליאל 2 רשב"ג; 10 רשב"ג; 16; 34; 55; 56; 71 רשב"ג; 137; 143 רשב"ג; 144. (ע' רשב"ג, רבי)
גינזק 41 גינזך.
גם זו 84; 85 גמזו; 86.

דהבת 22.
דיגלת 109 (נהר חדקל), 113.
רב דימי 32; 33.
רב דימי בר יוסף 145 רבב"ח.
רב דניאל בר רב קטינא 31 [רב] קטינא.
דרוקרת 87 דרקרת, דיוקרת, דיוקרא, יוד קרת; 88 דרדקת, דיוקרתא*. (ע' ידקרת)

הגרוניא 108 הרוגנא, הדגוניא.
רב הונא 18; 21; 26; 35; 41; 45; 71; 81; 82 חסדא; 83; 88; 102; 124 רבא; 146. (ע' רב יהודה, רב נחמן, רב, שמואל)
רב הונא בר חייא 34.
רב הונא בר מנוח 30.
הורודוס 96; 137.
רב המנונא 23 חנינא; 139.

*שמות אישים מן המקרא לא נכללו כאן. חלקי השמות המוקפים בחצאי עגול מקורם בהערות. שמות שהם שוים, זה שבא בלא תואר סמיכות ניתן בראשונה, וכן רב קודם לר'. עמודים שבהם נזכר השם גם בנוסח המסכת מסומנים בספרות רבתי; אותם שבהם נזכר השם בהערות בלבד–בספרות פטיט. (*) כוכב בצד מספר העמוד או בצד השם מציין את מציאותם של חלופים נוספים שהם פחותי ערך.

ווסתניא 30 וסתנייא.

רב זביד 17.
מר זוטרא 44; 71. (ע' ר' עקיבא, רב פפא)
רב זוטרא בר טוביה 59 מר זוטרא–, [בר טוביה]; 60.
ר' זירא 10; 16—19; 27 ר' חנא, רב חגא, רב חגי, זעירי, זעירא, ר' זעורה; 41; 45; 52; 57; 82; 125 זעירא. (ע' ר' זעירא, אביי)
ר' זעירא 40; 41 ר' זעירי, זעירי, ר' זירא; 125*. (ע' ר' זירא)
זעירי מדהבת 22 מר רב זעירי–, ר' זעירי–, רבמי (ר' אמי), מר זעירי–.
ר' זריקא 38; 102; 147.

חברייא 105.
ר' חגיי 27. (ע' ר' זירא).
חוני המעגל 73; 74; 95; 96—99; 101.
ר' חידקא 38.
רב חייא בר אשי 49—בר רב–, 68 רבי חייא בר אסי.
רב חייא מווסתניא 30 ר"ח בר יוסינא.
ר' חייא 17 רב אחא; 36; 42; 84 חייה; 106. (ע' רב אחא)
ר' חייא איש כפר עכו 22 זירא–.
ר' חייא בר אבא 50; 57; 64; 68 [בר אבא]. (ע' ר' חייא בר אבין)
ר' חייא בר אבין 26—אבא.
ר' חייא בר לוליני 115—לוליאני*,–אילני.
רב חיננא בר כהנא 143—חנינא,–הונא–, רבי חייא בריה דרב חייא בר כהנא, [בר כהנא], רב כהנא בר חיננא.
ר' חלבו 147.
ר' חלפתא בצפורי 54 [ר'], חילפתא–; 61*; 62*; 63.
רב חמא בר גוריא 44; 126. (ע' רב חסדא)
ר' חמא בר חנינא 21 ר' חמא+ר' חנינא; 22; 57 [חמא בר]; 135. (ע' ר' חנינא בר חמא)
רב חנא בר רב קטינא 46—חמא–,–חגי–, [רב] קטינא.
חנה 103.
רב חנילאי בר אידי 20 רב חננא בר אדא, ר' חננא בר אחא, חנילאי בר אידי; 29.
חנין הנחבא 101 חנן–, 102 חנן–, חוני.
ר' חנין דצפורי 82 רב נחמן–, רב חנן–, יוחנן–, רב חנין, רב יוסף.
ר' חנינא 6; 7; 21; 26 רב אמי; 33; 75; 117. (ע' חנניה, ר' יוחנן, רבי).
ר' חנינא בן דוסא 109—חנניא–, יוסי בן חנינא; 110; 111; 112—חנניא, [בן דוסא],–חנניה–.
ר' חנינא בן תרדיון בסיכני 54—חנניה–, [בן תרדיון]; 61—חנניה–; 63—חנניא–.
ר' חנינא בר אידי 20 רב חננא בר אדא, ר' חננא בר אחא, חנילאי–;29.
ר' חנינא בר חמא 106; 114 ר' חמא בר חנינא.
ר' חנינא בר פפא 19 חמא בר חנינא–, חננא; 20.
ר' חנינא הגדול 129 [הגדול], ר' חנינא קרא.
ר' חנינא סגן הכהנים 46 חנניה–, חנינא בן אנטיגנוס.
ר' חנינא קרא 129—יוחנן–,–חנניה–, [קרא]. (ע' ר' חנינא הגדול)
חנן בן פנחס תלמידו של ר' עקיבא 94 חנין–, רבי חנן–, בן פפוס,–בן פיטום*,–בן מנחם.
רב חננאל 11.
ר' חנניא 112.
חנניה 34 רבי חנינא, רבי חנניה, חנינא.
רב חסדא 10; 12; 16; 18—יהודה; 22; 23; 41; 42; 44; 45; 46; 47; 59 רב [חסדא]; 65; 102; 126; 127 רב חמא בר גוריא. (ע' ר' אלעזר, רב הונא, רב יהודה)
מלכי בית חשמונאי 69.

טבות רישבא 34 רשבא.
טבריה 46 טבריא; 75*; 80.
טורינוס 68; 69 טירונוס*, ניקנור; 70.
טורנוסרופוס 137.
ר' טרפון 55; 74.

יבנה 146.
ידקרת 103 יוקרת, יוקדת, דיוקרת, יקרת. (ע' דרוקרת)
יהודה בן גמליאל 105.
יהודה בן שמוע 67.
רב יהודה 7; 12; 17; 18 חסדא, הונא; 31 ר' יוחנן; 32; 36; 44; 48; 49; 71; 74 הונא; 75 ששת; 79; 88 הונא; 93 רשב"ג; 94; 95 רמי בר רב יוד; 107; 110; 116; 126; 140; 141; 145 [יהודה]. (ע' רב חסדא, רב נחמן, רבא)
רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת 49; 138; 139.
ר' יהודה 1; 2; 4; 6; 10; 16; 51; 53; 59; 61; 62; 117; 118; 122; 124; 132; 140—142; 145. (ע' ר' אליעזר, ר' יוסי, ר' מאיר)
ר' יהודה בן בתירה 4*; 5; 6.
ר' יהודה בן פזי 57 רב–, –שמעון–.
ר' יהודה ברבי אלעאי 143.
ר' יהודה נשיאה 50; 105; 109; 118. (ע' רב יהושע בריה דרב אידי)
רב יהושע בריה דרב אידי 44—הושע–,–הושעיא–, ר' יהודה נשיאה
ר' יהושע 1; 2; 4; 5; 6—בן חנניה; 9; 10; 32; 33; 34; 55 מאיר; 63; 121. (ע' ר' יוחנן)
ר' יהושע בן לוי 7; 22; 23; 26; 34; 57; 114; 125. (ע' ר' אושעיא)
ר' יהושע בן חנניה 20. (ע' ר' יהושע)
ר' יוחנן 3; 6; 10—14; 17; 18 יהושע; 19; 21; 24; 26 חנינא; 28 יצחק; 29 יצחק; 30—33; 42; 50; 64 אלעזר; 68; 75 רבב"ח, רבה, חנינא; 79 שמואל בר נחמני, יונתן; 83; 84; 85; 97; 98; 105; 106; 113; 124; 128; 133; 135; 136; 137; 139 רב נחמן; 140; 145 רב נחמן. (ע' ר' אבא, רב אסי, רב יהודה, ר' יוחנן בן זכאי, ר' יונתן, רב יוסף, רב נחמן, רב, שמואל)
ר' יוחנן בן זכאי 136 [בן זכאי].
ר' יונה 120.
ר' יונה אבוה דר' מני 102.
ר' יונתן 8; 14 יוחנן; 27 יוחנן; 64; 79 יוחנן. (ע' ר' יוחנן, רב)
ר' יוסה 64.
ר' יוסי 1 מאיר; 10 מאיר; 16; 33; 35; 50; 55; 66; 67; 68; 71 אסי; 73; 87; 94; 118; 124; 130 יהודה; 132—134; 137—בן חלפתא; 139.
ר' יוסי בר אבין 103,–בן בון*,–בן רבי*.
ר' יוסי ברבי חנינא 47 בר[בי]. (ע' ר' יוסי בר חנינא)
ר' יוסי ברבי יהודה 30.
ר' יוסי בר חנינא 21; 31—ברבי. (ע' ר' יוסי ברבי חנינא, ר' אסי)
ר' יוסי דמן ידקרת 103; 105. (ע' ידקרת)
ר' יוסי הכהן 47.
רב יוסף 7; 10 [רב]; 18; 23 רב נחמן בר יצחק; 33; 41; 42; 44 ר' יוחנן,–נחמן,–יוסי; 109—יוסי; 146. (ע' רב אשי, רבב"ח)
יושוע בר גיזורה 125 אושעיא בר זיגורא*, הושעיא בר זבדא, אושעיא בר גוריא, אושעיא ב"ר זירא*, ישוע בר גזורה.
ר' ינאי 82.
ר' ינאי בר ישמעאל 49 ר' ישמעאל ב"ר יוסי,–בריה דרב–.
ר' יעקב בר אחא 125; 127 [בר אחא],–בר חמא, רב אחא בר יעקב, רבי אחא ב"י.
יפו 62.
רב יצחק ברב יהודה 48 רב נחמן בר יצחק, רב חסדא; 49.
רב יצחק בר יוסף 32 [בר יוסף].

רב יצחק בר יעקב בר גיורי 139 [יצחק בר], [בר יעקב], [בר גיורי], [בר יעקב בר גיורי], רב חסדא–.
ר' יצחק (נפחא) 11 רב יצחק; 12—14; 28; 29; 57; 125. (ע' ר' יונתן)
ר' יצחק בן אלישיב 102; 103.
ר' יצחק דבי ר' אמי 59 ר"י ברבי אמי*.
ירושלים. יריחו 126.
ר' ירמיה 19. (ע' ר' ירמיה בר אבא)
ר' ירמיה בר אבא 40 [בר אבא], רבי אבא; 45.
ר' ישמעאל 15 שמעון; 22; 23; 28.
ר' ישמעאל ברבי יוסף 142.

רב כהנא 40; 41; 43; 45.
רב כהנא בריה דרב נחוניא 107 רבינא–, רב כינאי–, רבנאי–, רב ברונא–.
כפר ברתותא* 105–בראי, בירת ביבאי, בירת ביבי.
כפר עכו 22; 87–עמיקו.
כפר עמיקו 87–עמיקום,–עמיקין,–עמקי, –עכו.
לוד 69; 74; 119.
לודקיא 69; 70 לדיקיא, לודיקייא.
לוי 115.
ר' לוי בר לחמא 57–חמא.
לולינוס 69*לוליינוס אלכסנדרי; 70*.

ר' מאיר 16; 35 יהודה; 55; 68; 71; 72; 84; 87; 117; 118; 124; 132; 140—142. (ע' ר' יהושע, ר' יוסי)
מגדל גדר 80–צור גדר,–עדר,–גדיר, מגדל צבעיא.
מחוזא 109 ציפורי; 119.
ר' מני (בריה דרבי יונה) 102; 103.
רב מנשיא 146*–מתנא,–מנשה, משרשיא.
רב מרי ברה דבת שמואל 108.
מרים בת נחתום ושבעה בניה 70.
מרימר 44.
רב משרשיא 8 ר' שרשיא. (ע' רב מנשיא)
רב מתנה 64; 146. (ע' רב מנשיא)
נהרדעא 81.
נהר פפא 108–פרת.
נהר פרת 2; 108; 113.
נוה 51 נינוה.
נחום איש גמזו 84; 85; 86; 87; 90; 108.
ר' נחוניא איש בקעת חוורתן 6*.
רב נחמן (בר יעקב) 11; 13; 14; 23; 51; 65; 69; 72; 74 בר יצחק; 75 יהודה; 88; 106; 107; 123; 124; 139 הונא; 145 יוחנן.
רב נחמן בר איש פרתי 109–אשפרת*, משפרתי, אישפוטי, אושפזתי,–בר אושעיא.
רב נחמן בר יצחק 6; 12; 17; 19; 20; 21; 23 [בר יצחק]; 34; 52 [בר יצחק]; 60 [בר יצחק]; 87–בר רב–. (ע' רב נחמן, רב יוסף)
רב נחמן בר רב חסדא 87; 98–בר יצחק.
נקדימון בן גוריון 77; 78; 96. (ע' בוני)
נקנור 68; 69 טוריינוס.
ר' נתן 5; 56.

סומכוס 63.
סורא 88.
סיכני 54; 61; 62.
רב סלא 23.
רב ספרא 102; 105.

עבר הירדן 73; 94.
עולא 7; 10; 31; 94; 146.
עולא ביראה 147 רב עולא–, ר' יוחנן, רב הונא.
ר' עילאי בר ברכיה 36*, אילא*, עולא–, אלעזר–, ב"ר [ברכיה], [בר ברכיה].
ר' עקיבא 4; 5; 41 מר עוקביא*, רב עקיבא*, מר זוטרא; 72; 85; 91; 94; 116; 121; 143; 144. (ע' רבי)

פומבדיתא 31 בבל.
פומפיוס 137.
ר' פינחס 112.
פלימו 112.
רב פפא 17 מר זוטרא; 18; 30; 31 רבא; 35; 36; 46; 56; 64; 66; 67; 92; 106; 107; 109; 119; 138 רב הילל.
פפוס 69*, –בן יהודה; 70.
פרזינאי* 108 ארזנאי, פרונאי, ארונאי, פוריאני.
צפורי 54 צפרי; 61; 62; 82.
רב קטינא 23.
קטיעה בר שלום 7.
קסרי 56 קסרין.
קרן אפל 95–העפל,–אפיל.
מר קשישא בריה דרב חסדא 133–חסידא.

רב 11; 12 ר' יוסי; 17; 18 שמואל, רב הונא; 29; 34; 36; 40; 42—44; 47; 49; 59; 64; 68; 71; 74; 75; 79; 81 רב שמואל; 82; 88; 93 ר' יונתן, יוחנן; 94; 95; 106 רבא; 107; 110; 116; 121; 126; 128; 129; 133; 134; 138; 139; 140 שמואל; 143. (ע' רב חסדא, רב יהודה, רבא, שמואל)
רבא 8 ר' אבא; 9 רבה; 10; 11; 18 רב; 19 רבה; 21; 24; 25 רב; 30 רבה; 43 רבה, ראבא, אביי; 44; 46; 47; 48; 66 רב; 67 רב; 68 רבה; 82; 83; 89; 90; 99 רבה; 106; 107 רבה; 108 רב, רבה, רב יהודה; 109; 119; 127; 128; 129 רבה; 133 רבה, רב אשי; 134 רבה; 140; 145. (ע' אביי, ר' אשי, רב פפא, רב, רבה, רבב"ח, רבינא)
רבא בר מחסיא 44 רבה–, [בר מחסיא].
רבא בר רב אדא 109 רבה–, [רב] אדא.
רבה 10 רבא; 46; 135 רבב"ח, רבא, ר' אבהו; 146 רבא. (ע' ר' יוחנן, רבא, רבב"ח)
רבה בר אבוה 65 רבא–; 123.
רבה בר בר חנה 19; 20; 21; 64; 75; 95; 117 רבה [בב"ח], רבא [בב"ח]; 145 רב יוסף. (ע' ר' יוחנן, רבה, רבה בר רב הונה)
רבה בר רב שילא 3; 28 רב בר שילא, רבא–, –[רב] שילא*, רבי שילא; 42 רבא–, [רב], שמואל; 43 רבא.
רבה בר רב הונא 23 רבב"ח,–[רב] הונא; 116 רבא–.
רבי 4; 9; 21 ר' עקיבא, ר' חנינא; 43 רבן גמליאל, ר' אליעזר בן יעקב; 50; 51; 56; 63; 64; 106 ר' אמי, ר' אסי, ר' נסא; 115; 120; 122; 133.
רבין 32.
רבינא 8 רבא; 22; 65; 66. (ע' רב אבא)
רבין בר רב אדא 109 ר' אבין*,–[רב אדא].
רומי 67; 70.
רידיא 117 רודיא*, גדיה.
ריש לקיש 17 ר' שמעון; 24; 25 ר' אמי; 26; 29 ר"ש בן לקיש; 30; 31; 37; 40; 47; 57; 105; 128.
רמי בר אבא 65–אדא, –חמא,–אחא.
רמי בר רב יוד 29–בר רב [יוד], ראמי בר זביד,– יודן*,–חמא, –ב"ר יוחנן,–בר פפא; 95–בר חמא,–ב"ר יודן*, ר' אבא בר עילאי.
רפרם רב פפא 45; 46; 82; 83.

שבור מלכא 108.
ר' שילא 38 ר' זריקא, ר' זירא.
רב שימי בר אשי 31.
רב שישא בריה דרב אידי 45 ששת–; 46.
שמואל 11; 12; 18 רב, רב הונא; 34; 39; 40; 42 ר' שמואל; 44; 58 רב יהודה (אמר) רב, רב שמואל; 68; 81 רב שמואל. מר שמואל; 88; 89; 95 ר' יוחנן; 103; 107; 126; 128; 129; 139; 143; 145. (ע' רב)
שמואל הקטן 117; 118.
רב שמואל בר אידי 30.
רב שמואל בר ססרטאי 49*,—בר נחמני.
רב שמואל בר רב יצחק 17 רב יהודה בר יצחק; 64*, –[רב] יצחק, ר"ש בר נחמן, ר"ש בר נחמני.
ר' שמואל בר נחמני 8; 14; 18; 26 רב, שמואל; 27; 52; 79 ר' יוחנן; 116; 128 שמעון–, שמעון בן לקיש, ר' שמעון [בר נחמני]. (ע' ר' יוחנן, רב שמואל בר רב יצחק)
שמעון בן שטח 74 ר'–; 95 ר"–; 97 ר'–.
שמעון התימני 73; 74.
ר' שמעון בן אלעזר 35; 76 רשב"ג; 80 ראב"ש; 81 ראב"ש; 117; 126. (ע' ר' אלעזר ברבי שמעון)
ר' שמעון בן יהוצדק 94*; 133.
ר' שמעון בן פזי 23; 125 ר' חייא. (ע' ר' יהודה בן פזי)
ר' שמעון ברבי 42 [ברבי].
רבן שמעון בן גמליאל 16; 35; 41; 50; 68; 74; 76; 122; 123; 140—143; 144 ר"ג; 145. (ע' רבן גמליאל, רב יהודה)
שמעיה 69; 70.
רב ששת 11; 40; 44; 46; 48; 49 רב אשי; 51; 139. (ע' רב יהודה)

ר' תנחום בר חנילאי 22 [בר חנילאי].
ר' תנחום בריה דרבי חייא איש כפר עכו 22–בריה דרבי זירא.
ר' תפרי 22* תפדיי.

Digitized by the Internet Archive
in 2026 with funding from
Princeton Theological Seminary Library

https://archive.org/details/treatisetaanitof00unse

LIBRARY OF PRINCETON
APR 30 1940
THEOLOGICAL SEMINARY

Folio

FOLIO BM 506 .T2 1930
Talmud.
The treatise Ta anit of the
Babylonian Talmud